

KOLTAY GÁBOR

VELÜNK ÉLŐ
TRIANON

SZABAD TÉR

KOLTAY GÁBOR

VELÜNK ÉLŐ TRIANON
EGY FILM TÖRTÉNETE

Van egy ország, van egy ház
ahol élt rég nagyapád.
Nem volt ott, rozott katonák
és az ország a Te hazád!

Van egy emlék, egy kép
három nőről ami Te'd
béres völgyön, folyón
és az ország a Te hazád.

Vanak még hegyek túl is
Hargitán, Réged nőit,
mint tavaszi szél tovább,
és az ország a Te hazád.

Van egy temető, földben nincsen
Hortát, élt tanulóval hívők
Kik halálát harang, szót
és az ország a Te hazád. (Vörösmarty)

Apám emlékének

KOLTAY GÁBOR

VELÜNK ÉLŐ
TRIANON
EGY FILM TÖRTÉNETE

SZABAD TÉR

Köszönet
a könyvben szereplő összes közreműködőnek.

Külön köszönet
Nemeskürty István és Raffay Ernő segítségéért.

ISBN 963 217 802 5

© Szabad Tér Kft., 2005
© Koltay Gábor

Megjelent a Szabad Tér Kft. gondozásában
Felelős kiadó: Somlai Zsuzsanna
Munkatárs: Hajdú Zsuzsanna
Korrektúra: Krajnyák Anikó
Tipográfia és nyomdai előkészítés: Bausz Sándor

Mint oldott kéve, széthullott nemzetünk

ÍRTA: NEMESKÜRTY ISTVÁN

A magyar nemzet ma összefüggő területen hat különböző államban él. E hat állam egyike a Magyar Köztársaság, melynek lakói azonban – mint 2004. december ötödikén kiderült – többségükben már nem érznek együvé tartozást a környező öt ország magyarjaival. Pedig azok eddig anyaországnak tekintettek bennünket.

Az ezer éve alapított, hajdan egységes országot és nemzetét az első világháború győzteseinek akarata szabdalta szét, más nyelvű, más hagyományú államok polgáiraivá téve a magyarság zömét. Mindez 1920. június 4-én pecsételtetett meg a francia fővároshoz közeli Versailles városában, a forradalmárok által nyaktilóval kivégzett Mária Antoinette királyné építette, Trianon nevű kastélyban.

Trianon azóta a hazáját szerető magyarban Mohács jelentésével egyértelműen tragikus fogalom.

Keserű emléket indokolt a lelkekben szakadatlanul ébren tartani, mert éppen a Magyar Köztársaságban fogyatkoztak meg leginkább a hatfelé szakított nemzettel testvéri egyetértésben élt magyarok. A Magyar Köztársaság állampolgárainak most már csak kevesebb, mint egyötöde vállal közösséget a határain túlra kényszerített magyarsággal. A többség gondolkozásában és politikai céljai tekintetében már a nemzetköziség elkötelezettje.

Ezért üdvözlendő Koltay Gábor filmje, és nyomán ez a kiadvány: talán segíthet, hogy a maradék egymillió-ötszázötvenkilencezer-nyolcszázötvenhat választópolgár maradjon meg magyarnak, s ne váljanak a múltat, s vele anyanyelvüket is feledve és megtagadva, nemzetközi illetőségű kozmopolitákká.

Levél az Olvasóhoz

A 2004. június 5-én a budapesti Uránia Nemzeti Filmszínházban bemutatott Trianon című mozifilmem és a november 7-től heti rendszerességgel a Hír TV-ben műsorra tűzött Velünk élő Trianon című tizennégy részes sorozatom nagy érdeklődés közepette vetített alkotások, amelyeket ugyanakkor nem kevesen élesen és szenvedélyesen támadnak, sokan elutasítanak. Korábban, a márciusban a Magyar Televízió műsorára tűzött, majd a sugárzás megkezdése előtt indoklás nélkül levett filmsorozat kalandos utat járt be.

A könyv négy nagyobb fejezetre tagolódik. Az elsőben azokról a kérdésekről gondolkodunk, amelyek az alkotás létrejöttével és bemutatójával kapcsolatban felmerültek. A második fejezet a 14 részes sorozatban elhangzó gondolatokat, nyilatkozatokat, verseket, prózarészleteket tartalmazza az élőbeszéd fordulatainak megőrzésével. A harmadik fejezet bő válogatást nyújt a filmmel kapcsolatban megjelent írásokból, nyilatkozatokból, rádiós és televíziós interjúkból, vitákból, levelekből, illetve az interneten olvasható beszélgetésekből. Minden írásból idézek tehát, a dicséret mellett a gyalázkodást sem hallgatom el, majd dönt az olvasó, melyikkel azonosul. A negyedik fejezet a 2005. januári erdélyi vetítések és ezek nyomán a rendőri intézkedések körülményeit foglalja össze.

Mindezt azért tartottam fontosnak írásban is rögzíteni, mivel meggyőződésem, hogy ezek átmeneti korunk dokumentumai, amelyek összessége jól jellemzi azt a szellemi zavarodottságot, amelyben élünk, s amely általában a magyar történelemmel, különösképpen pedig Trianonnal összefüggésben tapasztalható. Ilyen értelemben ez a könyv pontos lenyomata annak a kulturális-szellemi leépülésnek, amely a történelmi fejlődésben a Nyugattól önhibáján kívül legalább fél évszázaddal elmaradt közép-kelet-európai térséget, így hazánkat is sújtja.

A tanulságokat levonva, jelen szellemi közállapotainkat figyelembe véve kell megterveznünk lelki-szellemi felemelkedésünk és az ehhez elengedhetetlenül szükséges sokoldalú nemzetépítés programját.

Ekkor előállhat egy olyan helyzet, amelyben a globális világtendenciák közepette, vagy olykor annak ellenére is, az országlakosokból újra erős, összetartó és magyar érdekű gondolatok érvényesítésére képes, komoly szellemi kohézióval rendelkező nemzetté válva, önmagunkra találva, szellemileg, kulturálisan egyenrangú partnerként fogunk részt venni a világ-folyamatokban.

KOLTAY GÁBOR

ELSŐ FEJEZET

„Megváltoztatható
körülöttünk a világ”

PAP PÁL
beszélgetése
KOLTAY GÁBORRAL

Kalandos utat járt be Koltay Gábor alkotása, amely az 1920-as trianoni békediktátummal kapcsolatos kérdéskörrel foglalkozik. A gyártó Korona Film Kft. az Országos Rádió és Televízió Testület dokumentumfilm-sorozat pályázatára jelentkezett. A benyújtott anyag a *Velünk élő Trianon* című, tizenegyszer egyórás filmsorozat elkészítését tűzte ki célul. A pályázaton a gyártó 15 millió forint támogatást nyert. A film elkészült, a Korona Film az ORTT-vel rendben elszámolt, a bemutatási kötelezettséget vállaló Magyar Televízió Rt. pedig műsorra tűzte a sorozatot. A műsorújságokban megjelent, hogy 2004. március 7-én kezdődik a vetítéssorozat, amelyet néhány nappal korábban levettek a műsorról. Ezt követően a rendező *Trianon* címmel elkészített egy 128 perc hosszúságú, moziforgalmazásra szánt változatot, amelynek díszbemutatója Mádl Ferenc köztársasági elnök jelenlétében 2004. június 5-én volt az Uránia Nemzeti Filmszínházban. A filmet minden reklám nélkül – a magyar dokumentumfilm-gyártás történetében egyedülálló módon – 2004. december végéig 300 ezer mozinéző és 150 ezer iskolás tekintette meg szerte az országban. Az év őszén a film határon túli vetítéssorozata is megkezdődött. November 7-én vasárnap este pedig a Hír TV megkezdte a tizennégy részes sorozat sugárzását. A történelekről és a tapasztalatokról beszélgettünk a rendezővel.

- *Kanyarodjunk vissza az ötlet megszületésének időpontjához. Mikor és miért kezdett el foglalkozni a trianoni kérdéskörrel?*

- Gyerekkoromtól kezdve foglalkozom ezzel, hiszen olyan családban nőttem fel, ahol a történelmi kérdések rendre napirenden voltak. Édesanyám általános iskolai tanító volt, aki meglehetősen sokoldalúan nevelt a

történelem ismeretére és a haza szeretetére. Édesapám pénzügyi tisztviselő volt, nagy könyvtárat gyűjtött, amelyben a történelmi tematikájú művek túlsúlyban voltak. Ugyanis érdeklődött a történelem iránt, és ha már nyíltan nem lehetett beszélni róla, akkor legalább a könyvekbe merülve foglalkozhatott a történelmi eseményekkel. Anyám rendre felolvasott különböző könyvekből, majd amikor én és öcsém iskolába kerültünk, folyamatosan a kezünkbe adta a korunknak megfelelő aktuális olvasnivalót. Kiállításokra vitt minket, operaelőadásokat láttunk, s Budapest összes fontosabb történelmi nevezetességét, szobrát megnéztük. Folyamatosan kikérdezett például a Hősök terén lévő szobrok alatt található domborművek tartalmáról és a királyokkal kapcsolatos legfontosabb eseményekről. Tehát a családban a történelem iránti érdeklődés sokoldalúan jelen volt.

- Mikor találkozott először Trianonnal, mint történelmi eseménnyel?

- Akkor, amikor anyám elővett a szekrény mélyéről egy korabeli összerakós játékot. A Csonka-Magyarországot és az elszakított országrészeket kellett amolyan kirakós játékhöz hasonló módon egymáshoz illeszteni a határok mentén. Amikor ez sikerült és kialakult a Nagy-Magyarország forma, anyám részletesen elmesélte, hogy miről is van szó. Ezt követően sokszor elővettük ezt a játékot, s mindig hozzátett valamit a korábban elmondottakhoz. A visszacsatoláskor, tehát '38, illetve '40 után katolikus pap bátyjával beutazták Erdélyt és a Felvidéket, ahonnan sok emléket hoztak magukkal, fényképeket, hímezéseket, tárgyakat, könyveket. Ezeket állandóan forgattuk. Tehát mire iskolás lettem, már elég sokat tudtam Trianonról.

- Kialakult-e Önben a gyerekkorból hozott történelmi érdeklődés és a hivatásválasztás közötti esetleges összefüggés gondolata?

- Ez általános iskolás időszakomban, tehát 14 éves koromig egyáltalán nem alakult ki, hiszen akkor még azt sem tudtam, hogy milyen foglalkozást vagy hivatást szeretnék választani. Mígnem aztán az 1960-as évek közepén egyszer csak magával ragadott a mozi varázsa. Mivel nagyon szerettem moziba járni, s abban az időben nemcsak a hozzánk eljutó külföldi filmek, hanem a magyar filmek jelentős része is teltházakat vonzott, ezért

egy-egy mozivetítés eseményszámba ment. A közönség akkoriban sokkal nyitottabb volt, hiszen a média megközelítőleg sem határozta meg olyan mértékben az emberek életét, mint manapság. Örültek annak, ha egy híres külföldi film, igaz, sok-sok év késéssel, de eljutott a magyar mozikba. De ami ennél fontosabb volt, kezdtem érzékelni, hogy egy-egy magyar film milyen fontossá tudott válni az emberek számára. Különösképpen azok a filmek, amelyek a hatvanas évek közepén és végén a közelmúlt történelmi eseményeit dolgozták fel. Tehát azokról a Fábri-, Makk-, Jancsó-, Kósa-, Gaál-filmekről beszélek, amelyek nemcsak a megszokotthoz képest jóval őszintébben beszéltek a történelemlről, hanem amelyek magas művészi színvonalon, nagy közönségsikert aratva társadalmi vitákat is kiváltottak.

Középiskolásként egyre inkább érdeklődtem a film iránt, hiszen a színházhoz vagy az irodalomhoz képest a magyar film őszintébben beszélt a történelemlről. Ennek akkor még nem értettem az okát, viszont kialakult bennem az a tudat, hogy jó dolog filmet csinálni, mivel nagyon sok emberhez lehet szólni és gondolataikat, érzéseiket befolyásolni. Tehát amit én gondolok a világról, azt szerencsés esetben sok embernek lehet a tudomására hozni, ezért úgy döntöttem, hogy filmkészítő szeretnék lenni. De ez ekkor még csak a film, mint műfaj iránti érdeklődésemet keltette fel. Ezt követően elég hosszú utat kellett bejárnom, hiszen szüleim határozott kérésére először „rendes” foglalkozás után kellett nézni, tehát elvégeztem a Budapesti Műszaki Egyetem építőmérnöki karát, amelyre így utólag meglehetősen büszke is vagyok. Ezután jelentkeztem a Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendező főtan szakára, ahol 1975-ben Makk Károly osztályába kerültem.

- Mikor kapcsolódott össze a filmkészítési szándék és a történelmi ismeretek terjesztésének tudatos szándéka?

- Ez elsősorban 1983 augusztusához köthető, amikor a budapesti Városliget Királydombján bemutattuk az *István, a király* című rockoperát, és az előadás alapján elkészítettem a filmet. A filmfelvétellel összekötött nyilvános előadások meglepően nagy közönségsikere, az általunk várt néhány száz érdeklődő helyett az előadásonkénti 10-15 ezer ember jelenléte és szünni nem akaró ünneplése, az átszellemült tekintetek és síró arcok, az

előadás befejezése után egy órával is még a helyszínen maradtak, ez nemcsak hogy meglepett, hanem mélyen elgondolkodtatott arról, hogy mi is történt valójában. Sok helyütt beszéltem már erről a meghatározó élményemről, most itt csak annyit említenék, hogy ekkor tudatosodott bennem, az emberek jelentős részének lelke mélyén milyen komoly igény él a valóságnak megfelelő magyar történelem folyamatainak megismerésére és átélésére. Ennek nyilvánvaló oka, hogy a második világháborút követően hosszú évtizedeken keresztül az embereket elszakították gyökereiktől, megfosztották a történelmi ismeretek megszerzésének lehetőségétől, következésképp megszűnt, elveszett a magyar nemzettudat, azaz megtörték egy nép gerincét, s amikor az „alkotmány” és a „kenyér” ünnepén az emberek átélhették az államalapító Szent István királyról szóló produkció létrejöttét, akkor ez a belső lelki igény eleven erővel tört felszínre. A darabban és a filmben egymásnak feszült az a kétfajta magyar igazság, amely történelmünket folyamatosan végigkíséri, s amelyet a két főszereplő, István és Koppány alakjában sűrítettünk össze. Ehhez járultak a szabadtéri színházi és filmes megjelenítés kapcsán azok a szimbólumok, mint a horizonton kifeszített hatalmas piros-fehér-zöld zászló, kiváltképp pedig a darab végén István fejére helyezett Szent Korona, amelyek látványa elementáris hatást váltott ki. A Koronát eldugták egy múzeum mélyére, a magyar zászlót pedig csak úgy lehetett felemelni, ha a másik kezünkben egy piros zászlót fogtunk. Itt pedig egyetlen piros zászló sem volt, ellenben a domb gerincén megjelent a nemzeti trikolór. Ott, a liget fái között végképp eldőlt bennem, ha lehetőségem lesz az elkövetkezendőkben filmeket vagy színházi előadásokat létrehozni, akkor szeretném a magyar történelem fontos és kiemelkedő pillanatait ábrázolni, személyiségeinek az életútját bemutatni. Tehát az otthonról és nyilvánvalóan sok becsületes tanítómától és tanáromtól hozott és elmélyített történelmi érdeklődés és a film lehetőségei körülbelül ebben az időszakban találkoztak össze a tudatomban.

- Mielőtt a Trianon-filmre térnénk, megjegyzem, hogy mind ez ideig a magyar történelem felemelő, nagy pillanatairól készített filmet, amikor valami fontos, az egész magyarság életére kiható, jelentős esemény sikerrel megvalósult. Tehát nem a vereségekről, hanem a pozitív, nagy emocionális töltetű sikerekről, még akkor is, ha ezek létrejöttéhez olykor tragikus összecsapások sora vezetett.

Lényegében az államalapítás kora ilyen, de ilyen időszak volt ezt megelőzően a vérszerződés és a honfoglalás időszaka is, hiszen a Kárpát-medencébe történő végleges letelepedésünk egyértelmű sikertörténet, s így kell értelmezni a Sacra Corona film esetében a XI. század végi Magyarország bemutatását, Szent László király korát, amikor megvalósultak államalapító István királyunk törekvései.

– És ide sorolnám még a *Julianus barát* című filmemet is, a Kodolányi János nagyívű regénye alapján készült munkámat, amely szintén egy fontos emberi-politikai vállalatot mutat fel, amikor is a XIII. században Julianus és társai megtalálják a honfoglalás idején hátramaradt ősök leszármazottait az Uraltól nyugatra elterülő területeken, a Volga és Káma folyó összefolyásának tájékán. Való igaz, az *István, a király* kapcsán arra is rájöttem, hogy annyi gyötrelmes vereség után, kiváltképp a XX. században élő nemzedékeknek a reményt kell sugallni, tehát elsősorban azokat a történelmi eseményeket kell ábrázolni, ahol a magyarság és annak legjobb képviselői valami fontosat és értékeset hoztak létre, valósítottak meg. Oly sokszor volt szó az elmúlt évtizedekben a vereségekről, olyannyira lehajtott fejú és reményvesztett nemzedékek ké váltak szüleink és a mi korosztályaink is, olyan mértékben alázza meg a XX. század második felének történelme – amely bűnös népnek bélyegezte a magyart – a felnőtt korosztályokat, hogy a század végére hitehagyott és szellemileg szétesett országlakosokká züllöttünk. Ha mégis valamiféle felemelkedésben reménykedünk, akkor mindekelőtt lelkierőt és öntudatot kell sugározni és olyan példákat felmutatni, amelyek széles körben és érthető módon azt fejezik ki, hogy a nehéz történelmi időszakokon is úrrá lehet lenni. A magyarság ezeréves történelme során sokszor bizonyította, hogy képes volt újrakezdeni, gondoljunk csak a tatárjárás utáni helyzetre, amikor az országlakosok fele elpusztult. Gondoljunk a mohácsi tragédiára, amikor úgy tűnt, a magyar nemzet megszűnik létezni. Gondoljunk a Rákóczi-szabadságharcra vagy az 1848-as forradalomra, amikor világraszóló példát mutattunk fel. Ezek az események azért következhetek be, mert a magyar nemzetet összetartó lelki-szellemi kohéziót nem sikerült teljes körűen megszüntetni. Ez a sokfajta tehetséggel megáldott nép államiságának ezeréves története során a legnehezebb pillanatokban is bizonyította, hogy képes a túlélésre, az értelmes kompro-

misszumra és a felemelkedésre. Ma különösképpen fontos, hogy ezt a reményt sugalljuk, hiszen a történelem sikeres eseményeinek a bemutatása kapcsán ezeket a gondolatokat és érzéseket közkinccsá lehet tenni. Ebből pedig hitet, lelkiert lehet meríteni a mindennapok küzdelmeihez. Ezért szeretnék nem elsősorban a vereségekről, hanem a győzelmekről filmeket készíteni.

- Miért fordult akkor az utóbbi években a trianoni kérdéskörhöz, amely nem a reményt és a felemelkedést sugallja, hanem éppen az ország totális szét-esésének szomorú időszaka?

- Azért, mert a XXI. század kihívásait, a magyarság számára elérendő célokat sohasem tudjuk megfogalmazni, ha nem dolgozzuk föl a XX. század eseményeit. Régóta foglalkoztat ez a század, ahol a történések kiindulópontja az első világháborút lezáró versailles-i békerendszer és ezen belül a trianoni békediktátum. A század eseményei máshogy alakulnak, ha nincs a versailles-i béke, vagy azt nem ilyen tartalommal hozzák létre a világ sorsát meghatározó nagyhatalmak. Egészen biztos, hogy nem alakul ki, vagy nem válik ilyen mértékben világpolitikát alakító tényezővé a fasizmus és a német nemzetiszocializmus, vagy akárcsak a másik elnyomó diktatórikus rendszer, a szovjet mintájú kommunizmus. Nem túlzottan merész feltételezés azt mondani, hogy ez a végzetesen elhibázott békerendszer az oka a második világháború kirobbanásának, azt pedig jól tudjuk, hogy a negyvenes évek közepén Közép-Kelet-Európa térségének szovjet befolyási övezetbe kerülése, következésképp Magyarországon a kommunizmus térhódítása a második világháborút lezáró párizsi békerendszert létrehozó nagyhatalmak megállapodásának eredménye. Tehát az 1920-as trianoni döntéseket 1947-ben Párizsban megerősítették, s a gyalázatosan szétszabdalt magyarság életlehetőségeit hosszú időre befagyasztották. A magyar nép élni akarására és tehetségére jellemző, hogy ezeket az évtizedeket is átvészelte, sőt a szellemi tisztítás ellenére is megőrzött és átmentett fontos értékeket. Ha meg akarjuk érteni, hogy az 1990-es közép-kelet-európai rendszerváltozások után 15 esztendővel miért vagyunk még mindig rosszkedvűek, miért feszítik szét mindennapjainkat az erőszakos szenvedélyek, képletesen szólva miért követjük el nap mint nap egymás ellen a szellemi gyilkosságok so-

rát, miért érzi a magyar nép többsége azt, hogy a rendszerváltozás felemás módon zajlott le, ahhoz fel kell dolgoznunk a XX. század történeteit. Vissza kell nyúlnunk az ősbűnhöz, 1920-hoz, Trianonhoz és be kell mutatni azt a 85 éves folyamatot, amely azóta is tart. Az emberek számára világossá kell tenni, hogy Trianon esetében nem egy 85 évvel ezelőtti lezárt történelmi eseményről van szó, hanem egy több mint nyolc évtizede tartó folyamatról. Azt gondolom, hogy sem a rendszerváltozás 15 esztendejének eseményeit, se napjaink történeteit nem tudjuk értékelni és feldolgozni, ha nem végezzük el ennek a folyamatnak a teljes körű feltárását. A magyar társadalom mai állapota, ez a szellemi szétesettség ennek a nyolc évtizedes folyamatnak a betetőzése. Magyarország válaszút elé érkezett. Vagy felolvad ebben a hatalmas globális világfolyamban, vagy pedig öntudatára ébredve gyökereihez, történelméhez visszatálva, országalakosokból szilárd szellemi kohézióval rendelkező nemzetté válva, öntudatosan felemelt fejjel képes lesz szellemileg egyenrangú partnerként részt venni az európai egységesülési tendenciák alakításában. Világosan értékelnünk kell helyzetünket, tudnunk kell, honnan indultunk, kik vagyunk, hol tartunk, s milyen célkitűzéseket akarunk megfogalmazni saját magunk számára az elkövetkezendő évtizedekben. Tudva, hogy 10 milliónyian vagyunk összezsugorított földünkön, tudva, hogy néhány milliónyi magyar él közvetlen környezetünkben jelenlegi országhatárainkon kívül, sok százezren más földrészeken, tehát a realitás talaján mozogva, két lábbal szilárdan a földön állva, nem vágyálmokat kergetve, nem felesleges és értelmetlen szenvedélyeket szítva, de nagyon is határozott magyar érdekeket felismerő, képviselő és érvényesítő öntudatos magatartással kell részt venni a világfolyamatok alakításában. A kérdés úgy is felvethető, hogy a XXI. században vagy vazallusi függőségbe kényszerített kiszolgáló néppé silányodunk, vagy képesek leszünk a nemzeti felemelkedésre. Én hiszek ez utóbbiban, de ehhez megkerülhetetlenül fontos, hogy feldolgozzuk a magunk mögött hagyott évszázadot, annak összes, gondolatainkba, idegrendszerünkbe sulykolt hazugságától megszabadulva rádöbbenjünk a valós, a magyarság elől elhallgatott összefüggésekre és a katartikus felismerések után végre valahára hozzákezdjünk egy sokoldalú nemzetépítéshez. Ezért kell a szőnyeg alól kisöpörni a trianoni problematikát és belekezdeni a több mint nyolc évtizedes trianoni folyamat feldolgozásába.

- Milyen formában képzelte el a téma filmes feldolgozását, mikor kezdett az anyaggyűjtéshez és a konkrét előkészületekhez?

- Természetesen játékfilmben gondolkodtam és gondolkodom, hiszen oly sok történelmi hazugság tanúi voltunk és vagyunk, akárcsak a közelmúltban készített, a XX. század eseményeit bemutató játékfilmek kapcsán. Tehát a ködösítés, a történelmi ismeretek összezavarása, az agymosás a rendszerváltozás óta is tart, tovább folytatódik. Ezért egy olyan forgatókönyvet készítettem, amely egy jellegzetesen XX. századi magyar család történetét dolgozza fel, amely nagy, erős és összetartó dinasztia 1920-ban egyik napról a másikra négy országban találta magát. Tehát a szétesés és a leépülés kezdete a trianoni békediktátum időszaka. A XX. században ugyanis minden magyar család megroppant, a tragikus történelmi események idején szétszóródott különböző földrészekre. Nemcsak az én családom ilyen, azt hiszem, mindannyiunk családjai többé-kevésbé hasonló utat járt be. Ma Magyarországon nincsenek nagycsaládok, főleg nincsenek jóban-rosszban összetartó, egymást segítő, az értékeket az ifjabb generációknak folyamatosan átadó, szilárd erkölcsiségű családok, s ez még akkor is igaz, ha azért vannak kivételek. De a magyar családok döntő többsége szétesett, amelyet az a drámai tény is jellemez, hogy az átlag gyerekszám a magyar családokban a két főt sem éri el, tehát folyamatosan fogyunk, jelenleg évente 50–55 ezer fővel. Ez az elszakított nemzettesteken élő magyar családokra is igaz, ahol ugyancsak nem éri el a két főt a gyerekátlag, folyamatos az asszimiláció, s az elvándorlás. Tehát az általam elképzelt játékfilm 80 esztendő fog át, s azt mutatja be, milyenné váltak a magyar családok, következőképp miért esett szét a magyar társadalom. De jelen körülmények között nincs esélyem arra, hogy megfelelő pénzösszeget szerezzek egy ilyen játékfilm elkészítésére, amely a végén mégiscsak kiutat mutat majd föl, hiszen a harmadik generáció egyik képviselője az ezredfordulón egy sor tudatos felismerés birtokában nemcsak fejébe veszi, hanem tetteivel is bizonyítja, hogy a folyamatok visszafordíthatók. Mivel azonban a téma tanulmányozása kapcsán sok könyvet, dokumentumot, visszaemlékezést olvastam el, kiváló emberekkel beszélgettem, akik sok fontos és értékes útbaigazítást adtak, ezért arra gondoltam, hogy az általam összegyűjtött anyagot valamilyen formában nyilvánosságra hozom. A gondolkodásnak volt egy másik iránya is, mivel az elmúlt húsz évben nagyon sok olyan különböző műfajú produkciót készítettem, amelyben a

Trianonnal összefüggő kérdéseket érintettem, versek, dalok, prózarészletek formájában. Arra gondoltam tehát, hogy a játékfilm elkészítéséig is egy olyan filmet vagy filmsorozatot készítek, amely dokumentumelemekből, riportrészletekből, fikciós etüdkökből és a magyar költészet, prózairodalom remekeiből építkezik, következésképp az értelem mellett az érzelmekre gazdagon motiváltan igyekszik hatást kiváltani. Így született meg három évvel ezelőtt egy hosszú filmsorozat elkészítésének a terve, amelyből jelenleg a 14-szer 52 perces filmsorozat van készen. Azért mondom, hogy jelenleg, mivel a leforgatott anyag ennél sokkal bővebb és gazdagabb, de egyelőre erre volt lehetőség, bár azt gondolom, ez sem kevés. Az ORTT dokumentumsorozatra kiírt pályázata éppen jókor jött, amelyre a gyártó a vállaláshoz képest rendkívül szerény, 15 milliós összeggel pályázott. Mások ennyi pénzből háromrészes dokumentumfilmet készítettek. Tehát gyakorlatilag azt lehet mondani, hogy a gyártó Korona Film komoly anyagi áldozatokat is hozott. Csak így készülhetett el ez a sorozat, amely a *Velünk élő Trianon* címet kapta. Ez a cím is jelzi a korábban mondottakat, tehát, hogy nem lezárt történelmi eseményről gondolkodunk, hanem egy folyamatot szeretnénk érzékeltetni. Később szeretném az elszakított országrészekben forgatva azt is feldolgozni, hogy az ottani emberek hogyan viszonyulnak ezekhez a kérdésekhez, ebből akár egy újabb 14 részes filmsorozat is kikerekedhetne. S van ennek a kérdéskörnek egy harmadik megközelítési módja is, nevezetesen, hogy a nagyvilág mit gondol, mit tud rólunk, Trianonról, szétszakítottságunkról. Tehát tervbe vettem azt is, hogy Ausztriában, Franciaországban, Angliában, Németországban, Olaszországban, a Szovjetunióban és természetesen Amerikában, sőt Romániában, Szerbiában, Horvátországban, Szlavóniában, Csehországban, Szlovákiában és Ukrajnában is szeretnék arról forgatni, mit tudnak rólunk és hogyan vélekednek a mi nemzeti tragédiánkról a nem magyarok. Ezen három aspektus egymásra vetítése, egymást kiegészítő, gazdagító egymásmellettsége adhat összefüggő képet erről a szerteágazó és bonyolult kérdéskörrel.

- *Maradjunk a most elkészült tizennégy részes sorozatnál. Hogyan válogatta ki az ebben megszólalók személyét?*

- Mindenekelőtt *Nemeskürty István*hoz fordultam, akihez hosszú ismeretség és munkakapcsolat fűz. Ő indított el a filmes pályán, hiszen mind

A koncert, mind az *István, a király* című két első filmemet az általa vezetett Budapest Stúdióban készítettem. Később kapcsolatunk elmélyült. Amikor a Szabad Tér Színház élére kerültem, több színpadi mű és operalibrettó megírására kértem fel, sőt 1987 óta az általam létrehozott Szabad Tér Kiadó jelenteti meg a Nemeskürty-műveket. Megtisztelő volt számomra, hogy megírta az 1996-ban bemutatott *Honfoglalás* és a 2001-ben bemutatott *Sacra Corona* című játékfilmjeim forgatókönyveit. Tehát több mint két évtizedes munkakapcsolatunk során nagyon sokat beszélgettünk és beszélgettünk a történelemlről. Értelemszerű tehát, hogy Trianon kapcsán elsőként hozzá fordultam. Ráadásul ő volt az, aki *Búcsúpillantás* című könyvében a két világháború közötti Magyarországról, amelyet Horthy-korszaknak is szoktunk nevezni, először írt tárgyilagos és tanulságos elemzést. Legutóbbi könyvei, így például a *Meddig várjunk?*, majd a *Mi történt velünk?* és a *Magyarnak számkivétve* ugyancsak sokoldalúan érintik ezt a témát.

Rajta kívül Raffay Ernő történész neve jutott eszembe, akinek *Erdély 1918–1919-ben* című munkája alapmű, de több Trianon-tárgyú könyvet is jegyez. Raffay kiváló történész, nagyszerű előadó, akit határozott magyarságtudata és a rendszerváltás kezdetén az Antall-kormányban vállalt politikai szereplése miatt a történésztársadalom jelenleg legbefolyásosabb része nem akar illő módon befogadni.

Kettejükön kívül gondoltam Glatz Ferenc történészre, akadémikusra, aki két cikluson keresztül a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt. Felkészült, jelentős tudós személyiség, akinek nemzetközi reputációja is van, s akit a közvélekedés ugyan a baloldali gondolkodókhoz sorol, de én úgy érzem, hogy ő mindig is a legteljesebb értelemben véve magyar nemzetben gondolkodik. Az artudós férfiú, aki sokfajta érték létezésében hisz és ezek összegyűjtését, az egymást megtermékenyítő hatásmechanizmusok kialakulását igyekszik elősegíteni.

*Romsics Ignác*ot, a médiák kedvelt személyiségét is szerettem volna bevonnai a munkába. Őt az 1990 előtti sztártörténész, Ormos Mária fedezte fel és indította el a pályán, amelyen üstökösként emelkedett egyre feljebb. Több fontos könyve jelent meg, köztük trianoni tematikájú is, bár eddigi legnagyobb sikerét a *Magyarország története a XX. században* című könyvvel aratta, amelyben értelemszerűen Trianonról is szó van. A közvélekedés őt is inkább a baloldali, sőt liberális eszmerendszerhez közel állónak tudja.

Úgy gondoltam tehát, hogy a történészek így, ebben a négyes felállásban elegendően lesznek, hiszen törekedtem arra, hogy ezt az érzékeny kérdéskört lehetőleg sokoldalúan mutassam be. Felmerült bennem, Romsics Ignác is javasolta, hogy Ormos Mária, Kosáry Domokos és mások is szólaljanak meg, de úgy gondoltam, ha a megszólalók körét kiterjesztem, egyre újabb és újabb nevek bevonásával kellene kiegyensúlyozni a névsort, bár mély meggyőződése, hogy Trianon ügye semmiképpen sem jobb- vagy baloldali kérdés és ez a megállapítás független attól, hogy a mai Magyarországon minden történelmi kérdés jelentős mértékben át van politizálva és a pártpolitikai csatározások szintjére van züllesztve. Meggyőződése, hogy Trianon ügye az egyik legfontosabb nemzeti sorskérdés, amelyet nem szabadna jobb- vagy baloldali ügyként kezelni. Ebben egységesen kellene fellépnie a magyar nemzetnek, bár magam is tudom, hogy ez az idilli állapot még messze van. Elképzelhetetlen, hogy a nagy demokratikus múltra visszatekintő nyugat-európai országok politikai közvéleménye egy ilyen horderejű nemzeti sorskérdés kapcsán ennyire megosztott lenne. És most a rendkívül öntudatos és büszke Amerikai Egyesült Államokról ne is essék szó.

A történészek mellett olyan jelentős személyiségeket kerestem, akik Trianon ügyét hosszú évtizedek óta felvállalják írásaikban, hivatásuk gyakorlása közben, vagy közéleti szerepléseikben. Értelemszerűnek tűnt számomra, hogy Erdélyből *Tőkés László* református püspököt, vagy Felvidékről *Duray Miklós* író-t meg kell szólaltatni. De ugyanígy fontosnak tartottam, hogy a szocializmus évtizedeinek azon kiemelkedő politikusai is szerepeljenek gondolataikkal, akik meglehetősen nehéz körülmények között a nemzeti sorskérdések ügyét folyamatosan felvállalták. Ilyen megközelítésből kihagyhatatlan *Pozsgay Imre* személye, de ide kell sorolni *Szűrös Mátyást* is. Egy szerencsés véletlen folytán az éppen Magyarországon tartózkodó *Fejtő Ferenc*-cel is hosszabb beszélgetést folytathattam. De hogy egy másik példát is mondjak, olyan személyiségeket is megkerestem, akik Trianon ügyét életük, egzisztenciájuk kockáztatásával is folyamatosan felvállalták. Ezek közé tartozik például *Rózsás János* író, aki Szolzsenyicinnel kötött életre szóló barátságot a Gulágon, vagy a felvidéki *Popély Gyula* történész, aki Pozsonyban gimnáziumi igazgatóként magyar nyelvű bizonyítványt is adott a tanulóknak, amiért állásával fizetett.

Külön kell szólni *Csurka István* személyéről, akinek filmemben való szereplése – mint később kiderült – botránykő lett sokak szemében. Én viszont azt gondolom, hogy *Csurka István* az elmúlt tizenöt évben írásai-ban, publicisztikáiban sokoldalúan tárta fel a trianoni folyamatot és általában a magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos ügyeket. Írói, újságírói munkássága nélkül kevesebbet tudnánk a rendszerváltozás tizenöt esztendejéről, egy sor fontos kérdésre az ő írásai irányították rá a figyelmet, s ez akkor is így van, ha politikai szerepvállalásának egyes tételei, bizonyos kijelentései, megfogalmazásai szenvedélyes vitákat és elutasításokat váltanak ki, s amelyek közül jó néhánykal magam is vitáznék. Ez azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy Trianonnal kapcsolatban ne lenne fontos mindaz, amit elmond. Rajtuk kívül középiskolában és egyetemen oktató tanárok, főiskolások, egyetemi hallgatók, ismert és kevésbé ismert személyek szólalnak meg.

- *A megszólalók köre tehát így alakult ki, de milyen szempontok alapján válogatta a dokumentumokat, illetve az irodalmi szemelvényeket, verseket?*

- A dokumentumokkal kapcsolatban úgy döntöttem, hogy a Trianonnal kapcsolatban fellelhető összes mozgóképi dokumentumot összegyűjtöm, s ez sajnos nem is okozott különösebb nehézséget, mivel kevés anyag áll rendelkezésre az archívumokban. Az irodalmi szemelvényekkel kapcsolatban viszont fantasztikus gazdagságot tapasztaltam. Bár magamat a téma iránt hosszú idő óta érdeklődő embernek gondolom, mégis meglepett, hogy a két világháború között, de a második világháborút követő időszakban is milyen sok, a trianoni fájdalmat érzékletesen kifejező alkotás született. És itt nemcsak a *Kosztolányi Dezső* szerkesztette *Vérző Magyarország* című kötetre gondolok, hanem versek és írások százaira, amelyeknek csupán egy része jelent meg a rendszerváltozás óta különböző kötetekben. Azt lehet mondani, hogy a magyar irodalom színe-java, szinte kivétel nélkül mindenki írt és gondolkodott a trianoni fájdalomról. Sokat gondolkodtam azon, hogy ezen írások és versek között hogyan szelektáljak, hiszen szerettem volna a legismertebbek és legfontosabbak mellett néhány kevésbé ismert gyöngyszemet is bemutatni. Ebben nagy segítségemre volt Nemeskürty tanár úr, aki sok írásra hívta fel a figyelmemet, így például tőle tudtam

meg, hogy a szocializmus évtizedei alatt elkötelezett „proletárköltőnek” tartott József Attila gyönyörű verset írt Trianonról *Nem! Nem! Soha!* címmel, amely egy 1998-ban napvilágot látott összkiadásban jelent meg újra. Megdöbbentő, és a szellemi-kulturális agymosásra jellemző, hogy ez a vers a második világháborút követően minden kötetből kimaradt, hiába volt a címlapra felírva, hogy József Attila „összes verse”. Az ehhez hasonló példákat vég nélkül lehetne sorolni. Ehhez a témához tartozik, hogy kamerával lehetőleg minél több olyan helyre szerettem volna eljutni, ahol trianoni emlékmű van, s ahol a helybéliek folyamatosan emlékeznek a gyászos eseményekre. Ezekből aztán egy sor etűd belekerült a filmsorozatba.

- *Melyek azok az exkluzív részletek a filmben, amelyek először kerülnek nyilvánosságra?*

- Jó néhány olyan eleme van a filmnek, illetve a sorozatnak, amely először kerül nyilvánosságra, de ennél is több az olyan kisebb-nagyobb részlet, amely hat évtized után kerül újra közönség elé, azaz a köztudatból teljes mértékben kiestek. *Szelezky Zitára*, a két világháború közötti jeles filmszínésznőre csak az idősebbek emlékeznek. Élete vége felé személyesen is megismerkedhettünk, sőt, az őt tisztelő, ezért életművét gondosan ápoló barátaitól kaptam néhány olyan felvételt, amelyet munkáimban fel tudok majd használni. Ebbe a filmbe a *Magyar Hiszekegy* című vers került be, amelynek előadása, úgy gondolom, sokáig emlékezetes élmény marad. Ugyanilyen értékes „felfedezésnek” tartom – köszönhetően Nemeskürty Istvánnak, aki felhívta erre a figyelmemet – a *Magyar Feltámadás* című filmet, amelyet a híres színész, Kiss Ferenc rendezett, s amely a Felvidék 1938-ban történt visszacsatolása után készült. Természetesen ez a film is kiesett a magyar köztudatból, s amikor a Filmarchívumban utánanéztem, kiderült, hogy a film teljes egészében már nincs is meg, csak egy tízpercnyi töredék nézhető meg. Nagy izgalommal fűztük be a vágóasztalra a '35-ös filmtöredéket, amely szerencsére tartalmazta Horthy Miklós bevonulásának jeleneteit. Ez a rövid részlet aztán bekerült a filmbe. Amúgy tanulságos volt látni, hogy több mint 60 évvel ezelőtt, az akkori filmkészítési viszonyokat is figyelembe véve, milyen rendkívüli tehetséggel, szinte észrevehetetlenül vágták össze az archív dokumentumképeket a szabadban és

stúdióban felvett jelenetekkel. Amikor egy-két helyen olvasni lehetett arról, hogy erre a filmre készülök, *Hintsch György* filmrendező felhívott telefonon és megajándékozott egy értékes magnófelvétellel. 1972-ben egy játékfilmre készülve *Illyés Gyula* lakásán felvételt készített beszélgetésükről, amelyben a magyar történelem bizonyos eseményeit, kiváltképp Trianon hatását elemezték. Ennek a beszélgetésnek néhány gondolatát elhelyeztem a filmben, amely ilyen értelemben az Illyés Gyula-i magyarságfilozófia még jobb megértéséhez is hozzájárul, s így a nagyformátumú író, egy ízig-vérig magyar ember fájdalmasan őszinte gondolatai közkinccsé válhattak.

- Az interjúkból, dokumentumokból, versekből, prózarészletekből építkező anyag struktúrájának megtervezésekor milyen szempontok vezették?

- Mivel alapvetően mégiscsak dokumentumfilmről van szó, ezért a riport-dokumentumfilm törvényszerűségeit kellett figyelembe vennem. Azt azonban eldöntöttem, hogy a dokumentumfilm-folyamot hangulati elemekkel, fikciós részletekkel is gazdagítom. Ezért egy szokatlannak tűnő szerkezetet választottam, miszerint hosszas szerkesztői munka eredményeként a trianoni eseményekkel és az azt követő évtizedek történéseivel foglalkozó szövegrészleteket, gondolatilag, érzelmileg az elmondottakhoz kapcsolódó vers- és prózarészletekkel, zenei betétekkel, képi etűdökkel igyekeztem aláhúzni, vagy éppenséggel ellenpontoszni. Tehát nem hagyományos dokumentumfilmet lát a néző, hanem egy vegyes műfajú alkotást, amely egyszerre szeretne az értelemre és az érzelemre is hatni. Ehhez mindenekelőtt a nyilatkozók értékes és fontos gondolatait, valamint a költők és írók sokfajta asszociációra készítő műveit, illetve annak részleteit használtam fel.

- Az előkészítő munkát nem számítva mintegy másfél év alatt elkészült a felvételekkel és a vágással. Hogyan, milyen körülmények között adta át munkáját a Magyar Televíziónak?

- Mindenekelőtt el kell mondanom, hogy a teljes tizennégy részes filmsorozatot végül is háromszor vágtam, szerkesztettem át, mivel folyamatosan újabb és újabb anyagokat vettem fel, amelyeket az utolsó pillanatig be akartam építeni, de a bonyolult szerkesztői munka során új és új ötleteim is tá-

madtak. Ilyen értelemben tehát a sorozat folyamatosan formálódott, alakult, kiegészült. A Magyar Televízióknak 2003 késő őszén adtam át az anyag első változatát, amely már abban a formájában is vetíthető lett volna. Azért nekik, mivel az ORTT-pályázatnak van egy kitétele, miszerint valamelyik országos televízióknak vállalnia kell a majdan elkészülő alkotás sugárzását. Az én esetemben ezt kérésemre az akkor még Ragáts Imre elnök vezette Magyar Televízió vállalta, tehát az MTV vezetése aláírt egy formanyomtatványt, miszerint vállalja az elkészülő mű sugárzását. Időközben azonban az MTV szokásos vezetői válsága következtében az elnököt menesztették, következésképp egy sor vezetőnek megingott a széke, új elnök még nem volt, így olyasvalaki se volt, aki egyértelmű gazdája lett volna a *Velünk élő Trianon* című sorozatnak. Baló György kulturális igazgatóként ugyan már akkor is funkcióban volt, de ő messze távol tartotta magát a sorozattal kapcsolatos kérdésektől. Bár különböző munkatársakon keresztül végül is neki juttattam el az anyagot, az az érzésem, hogy meg se nézte. Mindenesetre 2004 januárjában arról értesítettek, hogy a sorozatot március 7-i sugárzási kezdéssel műsorra tűzték. Természetesen örültem a hírnek, előzetes reklámspotot, műsorújság-anyagot készítettem, sőt néhány figyelemfelkeltő újságcikk is megjelent.

– Ezt követően pedig néhány nappal a kitűzött kezdési időpont előtt a Magyar Hírlap kis hírei között azt lehetett olvasni, hogy a Magyar Televízió mégsem kezd meg a sorozat sugárzását. Mi történt?

– Ma sem tudom. Szinte hihetetlen, de úgy értesültem erről, hogy egy ismerősöm telefonon felhívott, s kérdezte, hogy láttam-e az aznapi Magyar Hírlapot. Megdöbbsentem. Tehát velem előzetesen senki sem beszélt, az újságból tudtam meg, hogy az MTV ha nem is „betiltja”, mert ilyen kifejezést 1990 óta nem használunk, hanem bizonytalan időre „elhalasztja” a sorozat megkezdését. Aznap derült ki, hogy Sipos Pál a sorozat felelőse, aki 2004 elején került azon főszerkesztőség élére, amelyhez a *Velünk élő Trianon* is tartozott. Mivel ő sem hívott, ezért azonnal tárcsáztam a számát. Ekkor meglehetősen hosszú és szenvedélyes beszélgetés kezdődött, amelynek a lényege az volt, hogy a sorozatot valóban levették a műsorról, függetlenül attól, hogy az első két rész sugárzásának ténye már megjelent az újságokban. Arra hivatkozott, hogy ez egy rendkívül érzékeny téma, amelyet „kiegyen-

súlyozottabban" kellene feldolgozni, más történészek bevonásával. Álláspontja szerint a téma megközelítése az én felfogásomban túlzottan is „jobboldali”, s ha ezt a televízió levetítené, óriási botrány keletkezne belőle. Aztán arról is beszélt, hogy az ország ezekben a hónapokban a júniusi EU-választásokra készül, nem is beszélve arról, hogy a sorozat befejezése nagyjából a trianoni évfordulóra és az EU-választások idejére esik, következésképp befolyásolná a közhangulatot. A beszélgetés során megkérdeztem, hogyan fordulhat elő, hogy műsorra tűznek egy terjedelmes sorozatot úgy, hogy erről az MTV előzetesen nem alakítja ki az álláspontját, arról az „apróságról” nem is beszélve, hogy a filmsorozat rendezőjét az „elhalasztásról” nem is értesítik. Vajon ki ezért a felelős?

- Az első sajtóreagálásokban arról is hallani lehetett, hogy egy bizonyos történész - a nevét sohasem írták le - visszavonta a nyilatkozatát.

- Így van, Romsics Ignárról van szó. Az előbb említett beszélgetés vége felé - megdöbbenésemre egyszer csak - Sipos Pál közölte, hogy az általa sugárzás előtt megtekintett sorozatot véleményezésre odaadta Romsics Ignác történésznek. Mindez a hátam mögött, a személyem, tehát a sorozat rendezőjének kihagyásával történt, ami további kérdőjeleket vet fel. Romsics Ignác - aki értelemszerűen az akkori sorozatban mint nyilatkozó jelen volt - úgy vállalta fel ezt a feladatot, hogy erről még egy rövid telefonüzenetben sem tájékoztatott. Sipos Pál azt is közölte, hogy Romsics Ignác elhatárolódott a sorozattól, nekem adott filminterjúját az MTV-nek küldött e-mail-ben visszavonta. Szerinte a sorozat történeti szempontból problematikus, filmszakmailag (!) gyenge, ezért javasolja, hogy ne kerüljön sugárzásra. Ezek a közlések egy sor újabb kérdést vetnek fel. Tiltakozom az ellen, hogy 2004-ben egy szuverén alkotó munkáját valamiféle főcenzori minőségben bárki minősítse, s egy állítólag önálló intézmény főcenzori vélemények mögé bújva alakítsa ki álláspontját. Ilyen főcenzor volt a szocializmus évtizedei alatt Nemes Dezső történész, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, aki a problematikus kulturális ügyekben döntött. Természetesen elfogadom, hogy bizonyos dolgokról, különösképpen a sokfajta megközelítést lehetővé tevő és szenvedélyeket is kiváltó trianoni történetekkel és azok máig tartó hatásával kapcsolatban sokfajta vélekedés létezhet. Magam is arra törekedtem, hogy különböző beállítottságú tudós és közéleti személyisé-

kezték, aki tisztességes, kollegiális magatartásról tanúbizonyságot téve közölte, hogy nem vállal főcenzori megbízatást. Úgy gondolom egyébként, hogy az ő közreműködése és gondolatai – akárcsak másoké – nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a trianoni folyamat feltárása és a problémakör mai, korszerű kezelésének lehetőségei sokoldalúan megvilágításra kerülhettek. Tehát telt-múlt az idő, írásos véleményt nem kaptam, azaz a kivárára játszottak. De hát ez az ügy örök időkre úgysem aludhatott el, mivel az elkészült, de dobozban maradt filmeknek köztudottan az a sorsa, hogy előbb-utóbb valahol, valamikor mégiscsak bemutatásra kerülnek.

- Beszélt-e később Romsics Ignáccal, tisztázták-e egymás között ezt az ügyet?

- Nem beszéltem vele. Gondolkodtam azon, hogy fölhfívom, de végül is lebeszéltem magamat erről. Két sort írtam neki, miszerint tudomásul veszem az elzárkózását, s teljes körűen kivágom őt a sorozatból. Ezt a bejelentésemet egy kézzel írott rövid válaszlevélben visszaigazolta. Mint a televíziósoktól később megtudtam, az általa látott verzióban kifogásolta a nyilatkozata előtti felvezető szöveg azon kitételét is, miszerint személyét a baloldal elfogadja, s a jobboldal is tolerálni tudja, holott úgy gondolom, ez az igazság, s ez egyáltalán nem pejoratív. Pont fordított a helyzet, mint Raffay Ernő esetében, akit a jobboldal elfogad, de a baloldal még tolerálni sem tud. Romsics Ignácot ezek után is felkészült történésznek tartom, akinek gondolataira figyelni kell, s érdeklődéssel figyelem pályafutását. Elmondhatom, hogy a filmsorozat készítése közben még arra is gondoltam, hogy Nemeskürty István mellett az egész filmsorozat konzultánsának is felkérem, tehát nemcsak nyilatkozó történésznek, hanem olyan személynek, akivel a majdan elkészülő sorozat egészét átbeszélem, megvitatom. Ezt az elképzelésemet felülbíráltam a vele készült felvétel megtekintése után, amikor is újra átéltem beszélgetésünk azon – akkor talán nem is lényegesnek tűnő, de számomra később elgondolkodtató – momentumát, miszerint le kellett állnunk annál a témánál, amikor a XX. század elején Magyarországon egyre jobban meggyökeresedő és terjedő szociáldemokrata, liberális és szabadkőműves eszmerendszer szellemi fellazító hatásaival kapcsolatban tettem fel kérdést. A most elmondottakhoz feltétlenül hozzá kell tennem még valamit. Mivel Romsics Ignác márciusban név szerint nem vállalta, hogy ő lenne az a történész, aki visszavonta nyilatkozatát, ezért magam is úgy dön-

töttem, hogy nem fogok róla beszélni. Ez hosszú hónapokig így is történt. Legnagyobb megdöbbenésemre egyszer csak kézbe vettem a Médiamix című folyóiratot, amely terjedelmes interjút közölt Romsics Ignáccal. Ebben a Trianon-filmről is szó van, meglehetősen lekezelő stílusban, enyhén szólva nem a valós helyzetet mutatva be. Ez így nem volt korrekt, miközben én személyét maximálisan tiszteletben tartottam. Ekkor elhatároztam, hogy feloldozást adok magamnak a hallgatás alól.

- Szóbeszéd formájában elterjedt, sőt újságcikkekben is olvasni lehetett, hogy a Magyar Televízió illetékesei vagy Romsics Ignác, vagy egymással egyetértve mindnyájan, mintha valamiféle jobboldali „elhajlással” vádolnák Önt és filmjét. Nevezetesen mintha alkotásában túlsúlyban lennének a jobboldalhoz, a nemzeti keresztény értékrendhez sorolható történészek a baloldaliakkal szemben, következésképp azok a vélekedések dominálnak, amelyeket nemzeti érzelmű történészek fejtenek ki.

- Nincs most lehetőség erről hosszasan értekezni, de a XX. század gondolkodására jelentős befolyást gyakorló, helyenként a közgondolkodást megtermékenyítő baloldali eszmék és gondolatok, amelyek a társadalmi igazságosság irányába hatottak, sohasem léptek fel a nemzeti értékelvűség ellen. Más kérdés, hogy a század végére a többszörösen eldeformálódott baloldali eszmerendszer, nem is beszélve a liberálisról, már szinte semmilyen formában sem fedti le a keletkezésekor és világszerte történő elterjedésekor megismert eszméket. Azt kell tehát mondanom, hogy Trianon ügye nem jobb- vagy baloldali kérdés, a magyar történelem, s ezen belül a trianoni tragédiával kapcsolatos kérdések, történések feltárása és a XXI. századi korszerű kezelési- gyógyító technikák kidolgozása az egész nemzet ügye. Trianon kérdése nemzeti sorskérdés, amely mögé egy összetartó, szilárd tudatú nemzetnek fel kellene sorakoznia. Más kérdés, hogy nincs ilyen nemzet, de majd lesz. Ebben rendületlenül hiszek. Nem hiszem, hogy bárkit egyoldalúsággal szabad vádolni, aki őszintén feltárja a folyamatokat és még mindig tabuknak tűnő, megfellebbezhetetlennek hitt, kőbe véssett hazugságszobrokat döntöget. A magyar értelmiség jelenleg legbefolyásosabb részénél ilyen tabu ma a közgondolkodásban az 1918–19-es forradalmak kora, Károlyi Mihály, Kun Béla és társainak szerepe, s most ne is beszéljünk a szabadkőmű-

ves eszmerendszerről, amely a legféltettebb titkok egyike, s amelyre a pusztá utalás is főbenjáró bűnnek, üldözendő cselekedetnek számít. Hiába tesznek úgy egyesek, mintha filmemben anarchisták, rosszéletű, fölösleges szenvedélyeket keltő emberek vagy tájékozatlan interjúalanyok beszélnének. Ma már az egész ország tudja, hogy ebben a filmben nagy tiszteletű, jeles személyiségek – igaz, meglehetősen őszintén – gondolkodnak Trianonról. Magam örömmel tapasztalom az országban, hogy a vetítések után jeles tudós személyiségek, történészek, egyetemi tanárok, sőt politikusok a meghívott vendégek, akikkel a filmvetítést követően eszmecserét folytatnak. Ez is a hisztéria része volt, hiszen megpróbálták úgy beállítani a filmet, mintha ez valamiféle bűnös szélsőjobboldali cselekedet lett volna. Eddigi életművem ismeretében ez meglehetősen hamvába holt kísérlet volt, de természetesen a magyar sajtó ezt is megkísérelte, hiszen akkor még abban reménykedtek, hogy mivel a film úgysem kerül nyilvánosságra, ezért bármit lehet róla mondani.

- Ha már itt tartunk, mit szól azokhoz a vádakhoz, amelyeket részben Romsics Ignác fogalmazott meg, miszerint filmje szakmailag vállalhatatlan, másrészt pedig több liberális sajtóorgánium vélekedését foglalta össze Varsányi Gyula a Népszabadságban, amikor azt írta, hogy ez nem is film, főleg nem dokumentumfilm, de ha már annak nevezzük, mert közönség előtt vetítik, akkor viszont ugyanolyan szupergiccs, mint a Sacra Corona című játékfilmje.

- Az illusztris szerzők írásaira már senki sem fog emlékezni, amikor ezt a filmet még mindig vetíteni fogják. Az István, a király óta nem különösképpen érdekelnek ezek a vélekedések. Romsics Ignácnak, mint történésznek lehet egy filmről véleménye, de ő se gondolja magáról azt, hogy megfellebbezhetetlen ítéssz, akihez mindenkinek igazodni kell. Úgy gondolom, sokfajta becsületes, őszinte, tisztességes, jobbító szándékú és főleg magyar értékű vélekedés együtteséből alakulhat ki valamifajta összkép, vagy lehet közelíteni a történelmi igazsághoz. Ha Romsics a szakmaiatlanságot a filmes teljesítményre érti, akkor hozzá méltatlan mezsgyére téved, amelyre reagálni sem akarok, s bízunk abban, hogy a szájába adott kijelentések a mindent kiforgató újságírók műve, amelyet viszont Romsicsnak utólag korrigálni kellett volna. Fordított esetben vele kapcsolatban tőlem ilyesfajta vélekedés soha nem fog elhangzani. Ami pedig Varsányi Gyula személyes-

kedő, gyanúsítgató – s amikor az indokok elfogynak –, még az antiszemitizmus vádját is meglobogtató, megdöbbenően szenvedélyes cikkét illeti, ez valóban összefoglalója annak a lelki sötétségnek és idegességnek, amely a film nyilvánosságra kerülése kapcsán a társadalom bizonyos „mértékadó” köreiben megjelent. A Trianon szó kiejtése már valamiféle szitokszónak számít ezekben a körökben, s a valós összefüggésekről pedig még véletlenül se beszéljünk, hiszen akkor borulnak az életművek, megkérdőjeleződnek a tudományos és művészeti díjak, disszertációk sora, azaz valóban bekövetkezne a szellemi-kulturális rendszerváltozás, amely még mindig várat magára. Egyeseknek végre tudomásul kellene venniük, hogy nincsenek megfellebbezhetetlen igazságaik, s akik ezekben a pozíciókban ülnek, sohasse gondolják, hogy csak az a vélemény létezik, amelyet ők engedélyeznek. Varsányi Gyula egyébként velem szemben súlyos indiszkréciót is elkövetett. A sorozat MTV által történt letiltása idején telefonon felhívott, érdeklődött, de rövid beszélgetésünk során határozottan közöltem vele, hogy nem-hogy interjút nem adok, hanem még a telefonbeszélgetésünk tartalmának közléséhez sem járulok hozzá. Amikor nem sokkal később az MTV sajtóreferense, Csorba Mária szó szerint beolvasta nekem a telefonba az általam Varsányi Gyulának mondottakat, akkor jöttem rá, hogy beszélgetésünket – tudomon kívül – Varsányi rögzítette. Ugyanis még a kötőszavak is stimmeltek. Azt gondolom, nem ezt hívják sajtószabadságnak, nem ezt nevezik etikus eljárásnak, bár természetesen tudom, hogy ez a módszer napjainkra soha nem látott méreteket öltött. Ezért sem tanácsos újságírókkal telefonon csevegni. Bár ha az írásban fölített kérdésekre az ember írásban válaszol, még akkor sem lehet biztos abban, hogy válaszát húzás nélkül, szó szerint leközlük.

- Ezek után elképzelhető, hogy általában hogyan értékeli a filmjeivel kapcsolatos sajtóreagálásokat. Azon túlmenően, hogy minden alkotó szeretné, ha mindig csak jót írnának műveiről, tud-e különbséget tenni a mai magyar újságírásra valóban jellemző agresszív, személyeskedő hangvétel és a jobbító szándékú, de mégiscsak valós kritikai reagálások között?

- Minden alkotó a lelke mélyén pontosan tisztában van az általa létrehozott mű értékeivel és hibáival. Ugyanakkor tudja azt is – sőt, talán egyedül ő tudja igazán –, hogy milyen feszítő körülmények között jött létre az

adott alkotás. Minden alkotó hiányérzettel küszködik, hiszen amikor kiadja kezéből dédelgetett munkáját, azt érzi, hogy még többet lehetett volna dolgozni vele, még jobbra lehetett volna tenni. Természetesen amikor az ember otthon, magányában, egyedül a tükörbe néz, tudja, hogy alkotásában mi sikerült és mi nem. Ezért aztán az agresszív politikai, ideológiai célzatú, személyeskedő gyalázkodás és a jobbító szándékú kritikai hangvétel megálapításai között nyilvánvalóan fel tudja fedezni a különbséget. Az előbbi rám nem hat – sok-sok kollégámra sajnos igen, ezért is lesznek depressziósok vagy fordulnak segítségért valamilyen pótcselekvéshez – a másikon elgondolkodom. A *Trianon*-filmem kapcsán minden személyeskedő, ártó szándékú, lekezelő, nagyképű és történelmietlen kirohanást úgy fogtam föl, mint a film reklámját, amelyért nagyon sokat kellett volna fizetni a napilapoknak és folyóiratoknak. Ma Magyarországon ugyanis az ilyesfajta, magáról megfélemedező, személyeskedő és az agresszív politikai szándékokat még csak nem is leplező írásokat a közönség vagy el sem olvassa, vagy még jobban felkelti az érdeklődését. Az *István, a király* idején még sokat meditéltam ezen a kettősségen, hogy a filmet hatalmas tömegek nézik és szeretik, miközben az újságokban pályaelhagyásra biztatnak, sőt még azokat is bíróság elé akarják citálni, akik legközelebb pénzt szavaznának meg számomra egy újabb film elkészítéséhez. Akkor egy-két évbe is beletelt, amíg tisztázni tudtam magamban a helyzetet, megértettem a fő motivációkat és felfedeztem a mozgatórugókat. De hát azóta több mint húsz év telt el, s így ma már ott tartok, hogy egy-egy filmem után a különböző lapok stílusában, modorában voltaképpen a reagálásokat is előre meg tudnám írni. Amíg nem változik meg a magyar közélet, addig együtt kell élni ezekkel a gyalázkodásokkal. Így aztán most sem tettem mást, mint összegyűjtöttem – mint érdekes kordokumentumot – a sajtóreagálások leglényegesebb megálapításait, és ebben a kötetben ez a gyűjtemény is olvasható. Gyakorlatilag a magyar sajtó a korábban már kifejtett okok miatt ezt a filmet el akarta hallgatni, azaz, amiről nem beszélünk, az nem is létezik. De hát a közönség máshogyan döntött! Így aztán kénytelen-kelletlen megírták a maguk kis „kordokumentumait”. Ugyancsak idegesítő számukra, hogy a film végén a hosszú vége főcímet szinte minden előadáson végigtapsolták, nagyon sokszor elénekelték a Himnuszt. A magyar sajtó tekintélyes része – rendkívül jól megfizetve – érdekelt a folyamatos kódosításban és információelhallga-

tásban. Ebben az országban a rendszerváltozás emblemikus személyiségének, Wass Albertnek, akinek életműve 1990 után vált közkinccsé Magyarországon, még egy ártatlan mellszobrot sem lehet emelni Budapest egyik, közönség által alig látogatott terén, a Déli pályaudvar melletti Vérmezőn. Mit lehet várni attól a sajtótól – ismét emlékeztetnem kell rá: a rendszerváltás 15. esztendejében –, amelynek nagyhatalmú képviselői ezt egyetértőleg tudomásul veszik. A magyar közélet amúgy is tele van „szoborüggyel”, de szándékosan azért is választottam ezt a példát, mert Wass Albert életrajzi filmjére készülve több videódokumentációt is készítettem Erdélyben és másutt. A kis faluban, Holtmaroson a román hatóságok nyomására a református templom kertjében felállított Wass Albert-mellszobrot el kellett távolítani, így a szobor jelenleg is a templom egyik padján pihen, kényelmesen a falnak dőlve. Amikor a falubelieket a mellszobor nélküli posztamens köré gyűjtöttem és a történekekről kérdezgettem őket, egy barázdált arcú, csillogó szemű, gyönyörű öregasszony végül is kimondta a lényegét, amelyet hosszú ideje csak kerülgettünk. „Arról van szó – mondta az asszony –, hogy holtában is félnek tőle!” Az asszony a szellem, a lélek erejéről beszélt, a meggyőződéssel teli öntudat embert és társadalmat formáló erejéről, amelytől a gyenge, rossz lelkiismeretű, identitás zavarral küszködő hatalom mindig is fél. Ezért nem akarják sokan, hogy mélyreható őszinteséggel gondolkodjunk a történelemlről, mert ha a közös felismerések okán egyszer újra összetartó, egyet akaró nemzetté válunk, ha öntudatunkra ébredünk, akkor az évszázadokon és országhatárokon átívelő tudatformáló szellemi és lelkierő birtokában megváltoztatható körülöttünk a világ.

– Ott tartottunk tehát, hogy az MTV elhalasztotta a sorozat sugárzását. A sajtóban cikkek jelentek meg erről, meglehetősen ködös tartalommal. Mi történt a március-április-május hónapokban, hiszen egyszer csak június 5-én az Uránia Nemzeti Filmszínházban megtartották a Trianon című film díszbemutatóját, ráadásul Mádl Ferenc köztársasági elnök és több ismert politikus és egyházi személyiség jelenlétében.

– A március hónap azzal telt el, hogy vártam az MTV írásos reagálását, sőt, kész voltam bizonyos kompromisszumokra is annak érdekében, hogy a sorozat, ha nem is tavasszal, de legalább az ősz folyamán mégiscsak kö-

zönség elé kerülhessen. Tudtam, hogy Romsics Ignácot ki kell vágnom a filmből, tehát az általam elkészített kettes számú változatból az átszerkesztés miatt harmas számú változatot is kell majd csinálnom. De az MTV-vel nem tudtam zöld ágra vergődni, hiszen mély hallgatásba burkolóztak. Nyilvánvalónak tűnt, hogy nem „változtatásokat” akartak, hanem az egész sorozattal volt bajuk, úgy, ahogy van. Ezt természetesen sohasem vallották be, mint ahogy azt sem, hogy a sajtóelőzetesek megjelenése után milyen külső politikai erők fejezték ki rosszallásukat a filmsorozat vetítésével kapcsolatban. Könnyűszerrel elképzelhető ugyanis, hogy külső hatások alapján kezdték el nagyítóval vizsgálni a filmsorozat tartalmát. Nyilvánvaló, hogy nem akartak tiszta vizet önteni a pohárba, hiszen akkor nevén kellett volna nevezni a gyereket, azaz kimondani, kinek a kérésére állították le a sugárzás elindítását, magukra vállalva a felelősséget.

Március végén világosan felismertem, hogy ez a sorozat jó darabig nem fog adásba kerülni a Magyar Televízióban, ezt a jelenlegi vezetés nem vállalja fel, mert másként gondolkodik erről a történelmi folyamatról. Arra az elhatározásra jutottam tehát, hogy az időközben forgatott, és a sorozatban akkor még fel nem használt anyagok beépítésével nagyjából két óra időtartamban elkészíték egy moziban forgalmazásra kerülő változatot, amely a filmsorozat legfontosabb gondolatait foglalja össze, nevezetesen, hogy itt nem egy régmúltba vesző történelmi eseményről, hanem egy máig tartó folyamatról van szó. Abban reménykedtem, hogy majdcsak lesz Budapesten egy moziterem, ahol vetíteni lehet ezt a filmet. Meggyőződésemmel ugyanis, hogy csak a nyilvánosság segíthet a sokfajta rosszindulatú feltételezéssel, félelemérzetből fakadó kétellyel és hamisítással szemben. A napilapok különböző mendemondákra és félinformációkra hivatkozva valótlanságok egész sorát írták, amely ellen nem tudtam védekezni, hiszen természetesen nem szólalhattam meg.

Így aztán megfeszített munkával elkészült az a 128 perc hosszúságú moziváltozat, amelynek a *Trianon* címet adtam. Persze sejtettem, hogy ezzel újabb kálvária kezdődik, mivel csak nagy nehézségek közepette találtam olyan vetítőhelyet, ahol a filmet a közönségnek be lehetett mutatni. Eleinte arra gondoltam, hogy egyik vagy másik filmforgalmazó cég majd felvállalja az országos terjesztést. Erről a szándékomról eléggé hamar letettem, mivel néhány telefonból kiderült, hogy hallani sem akarnak róla, amo-

lyan „szellemi lépfenének” tartják, amelynek még a címétől is idegesek. Így aztán megbukott az az elképzelésem is, amely egyébként minden mozifilm elkészülte után szokásos gyakorlat, hogy a filmet levetítsem a forgalmazóknak, akik megismerve az alkotást, kialakítják a terjesztés körülményeit. Mivel közeledett a június 4-i emléknap, s a film bemutatóját szerettem volna ehhez időzíteni, ekkor – más választásom nem lévén – úgy gondoltam, hogy anyagi kockázatot is vállalva kibérelek egy helyiséget, s ott megkezdem a film vetítését. A használaton kívüli, de jó állapotban lévő Átrium mozit (a volt Május 1-et) akartam kibérelni 2004. december 31-ig a Budapest Film Rt.-től, de a filmforgalmazó cég vezetői elzárkóztak ettől. Bár a moziban a Magyar Filmszemlék kapcsán az elmúlt években is rendezett vetítéseket a Budapest Film, tehát technikailag alkalmas helyszín és a közönségfogadás feltételei is biztosítottak. A Fővárosi Önkormányzathoz irányítottak, akik ebben a „fontos” kérdésben majd döntést hoznak. A történet úgy teljes, ha elmondom, hogy a Fővárosi Önkormányzat kulturális bizottságának SZDSZ-es elnöke, Körmeny Ferenc egyben a Budapest Film Rt. felügyelő bizottságának is az elnöke. Mivel köztudottan személyi és szakmai konfliktusok egész sora volt közöttünk, és jelentős szerepe volt a Szabad Tér Színház éléről 2003. december 31-vel történt eltávolításomban, ezért a Budapest Film ötlete nagyon is átlátszó volt.

Felfogtam, hogy Budapesten több száz fő fogadására alkalmas, rendszeres vetítéseket lehetővé tevő helyszínt nehezen fogok találni, ezért végezetül az *Uránia* mozi vezetőjéhez fordultam, ugyanis *Cselényi László* igazgató az erdélyi Sütő András író veje, s ilyenformán nemcsak mint filmes ember, hanem mint családilag is érintett személy empátiával rendelkezik a témát illetően. Első beszélgetésünkön felvállalta a filmet, ami akkor eléggé veszélyes döntésnek tűnt, már csak azért is, mivel az *Uránia* Nemzeti Filmszínház fenntartója a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, s várható volt, hogy nemtetszésükkel fog találkozni, ha a Trianon-film a moziban vetítésre kerül. Megtisztelő volt számomra, hogy a díszbemutatót jeles személyiségek tekintették meg, s *Mádl Ferenc* köztársasági elnök úr is kitüntette figyelmével.

- Ugyanakkor a bemutató másnapján eltűntek a mozi homlokzatáról a filmet hirdető reklámmolinók, sőt, olyan kiírások tájékoztatták a mozi ajtaján a

nézőket, amelyből arra lehetett következtetni, hogy csak néhány napig vetítik a filmet, majd később pedig arról lehetett olvasni, hogy csak június 30-ig látható a film.

- Emlékezetesek maradnak számomra ezek a napok és hetek, annál is inkább, mivel nem a hetvenes vagy nyolcvanas években voltunk, hanem 2004-et írtunk. Természetesen a bemutató másnapján a menetrendszerű telefon megérkezett a moziba. Így aztán Cselényi jobbnak látta, ha csak egyetlen felirat marad kint. Mindenesetre a bemutató másnapján eltűntek a filmet hirdető molinók a homlokzatról, miközben óriási tömeg tolongott a mozi előtt, az emberek tömegesen akartak jegyeket venni a három nap vetítéseire, ráadásul naponta csak egy alkalommal volt műsorra tűzve a film. Szerencsémre életemben nem először fordult elő, ami most is bekövetkezett, hogy a közönség óriási érdeklődése tartotta műsoron a filmet. Tudniillik olyan tömeg zárandokolt nap mint nap az Uránia elé, amelynek botrány nélkül nehezen lehetett volna azt mondani, hogy néhány nap alatt be is fejeződik a film vetítése. Miért fejeződik be, ha van közönség? Felejthetetlen jelenetek sora zajlott le, amelynek az lett az eredménye, hogy újra és újra meghosszabbították a film vetítésének idejét, először június 30-ig, majd aztán további hónapokra. Cselényi kitalálta, hogy a mozi bejáratára felnagyítva kiragasztja a gyalázkodó újságcikkeket, amelyek csak fokozták a film iránti érdeklődést.

- Nyilván sok vetítésen jelen volt, találkozott, beszélgetett az emberekkel. Mit tapasztalt, hogyan fogadták a nézők a filmet?

- Kezdeném azzal, hogy még tapasztalt filmforgalmazók is azt mondták, ez a film csak a 70 év fölötti nézőket érdekli, ezt középkorúak, pláne fiatalok soha nem fogják megnézni, következésképp maximum 2-3 ezer emberre lehet számítani. A vetítések hangulata magával ragadó volt. Mindenekelőtt jó volt látni a telt házakat, a végén a nézők szinte minden alkalommal végigtapsolták a hosszú VÉGE főcímet. Voltak olyan előadások, ahol a közönség ezt követően is hosszú percekig ült a helyén, pedig fölkapcsolták a villanyokat. Az is előfordult, hogy közösen elénekelték a Himnuszot. A meghatódottságnak és a szeretetnek ezernyi apró jelével találkoztam, nagyon sok levelet, telefonhívást kaptam.

- Azt gondolná az ember, hogy az Uránia-beli vetítések pozitív tapasztalatai alapján más mozik is felbátorodnak majd és vetítik a filmet, már csak azért is, hiszen bevételük van belőle.

- A józan ész ugyan ezt diktálná, de a félelem ennél sokkal erősebb. Mivel kétmillió fővárosunkban sehol másutt nem merték ezek után sem vállalni a filmet, ezért különösképpen méltányolni kell az Uránia bátorságát. Jellemző, hogy a Budapesten lévő multiplex mozikomplexumok egyikében sem lehetett vetíteni. Ugyanis a tulajdonosok, többnyire külföldi érdekeltségű cégek és személyek, hallani sem akartak arról, hogy a *Trianon*-film a programban megjelenjen. De a fővárosban nagy befolyással rendelkező Budapest Film Rt. vezetése is elzárkózott a forgalmazástól, még akkor is, amikor az Uránia-beli sikert érzékelhette és láthatta, hogy semmilyen botrány sem lett, ráadásul korábbi filmem, a *Sacra Corona* forgalmazását 2001-ben éppen ez a cég vállalta föl, igaz, akkor másik kormány volt hatalmon Magyarországon. Tehát ilyen egyszerűen és érthetően fonódik össze film és politika. A filmem kapcsán tapasztalt különféle félelmek, idegességek, félreértések összessége elég jól kifejezi azt a szellemi káoszt, amelyben élünk. Azt szoktam mondani, hogy a *Trianon*-film egy kiváló lakmuszpapír, amely pontosan megmutatja, hol tart Magyarország 15 évvel a rendszerváltozás után. A most is létező szellemi diktatúra erőteljesen szelektál a gondolatok között, s csak azok kerülhetnek a nagy nyilvánosság elé, amelyek a befolyásos politikacsináló csoportok érdekeit szolgálják. Minden más gondolatot, különösképpen a magyar történelemmel összefüggő, szemléletünket, nemzettudatunkat elmélyítő kérdések tárgyalását, bemutatását lehetőség szerint ki kell zárni annak érdekében, hogy a nagy közös társadalmi felismerések még véletlenül se következzenek be.

- Hogyan kezdődött el a film vidéki vetítéssorozata? A nyár folyamán arról lehetett hallani, hogy az Urániába még távoli városokból is érkeztek busszal a nézők.

- Való igaz, vidéken komoly szervezések voltak, hogy az Urániában megtekintsék a filmet, mivel elterjedt az országban, hogy napokon belül elveszik a műsorról, sőt, már be is tiltották. A korábban említett kommuniká-

ciós zavarok miatt, a félreérthető tájékoztatások okán valósnak is tűnhetett ez a félelem.

Érdekes, hogy rendkívül lassan indult be a film vidéki vetítéssorozata. A vidéki multiplex mozik ugyancsak elzárkóztak a filmtől. Ennek legjellemzőbb példája annak a multiplex-üzemvezetőnek az esete, aki a városi polgári körök erőteljes agitálása ellenére sem merte felvállalni a film bemutatását. Ekkor a polgári körök megszervezték egy másik vetítőhelyet, ahol hetekig játszották a filmet. Ide elhívták a multiplex-üzemvezetőt is, hogy legalább nézze meg a filmet annak érdekében, hogy mégiscsak bekerülhessen a mozikomplexum egyik termébe az alkotás. Ekkor az üzemvezető engedélyt kért a tulajdonos Budapesten székelő rezidensétől, hogy engedélyezze számára a film megtekintését. A rezidens nem adta meg az engedélyt, következésképp a multiplex-üzemvezető nem merte megnézni a filmet. Ha ez előfordulhat ma Magyarországon, márpedig megtörtént, akkor azt kell mondanom, hogy 2004-ben valami nagyon nincs rendben körülöttünk. Mégiscsak 15 évvel vagyunk a rendszerváltozás után. Természetesen a vidéki mozisok is félnek a polgármestertől, félnek az önkormányzattól, félnek a települések befolyásos személyiségeitől, s igazodnak. Ez is bizonyítja, hogy milyen egzisztenciális fenyegetettségben él ez az ország. Az emberek lehajtják a fejüket, csendben maradnak, nem mernek véleményt mondani, mert elveszíthetik állásukat, s munkanélkülivé válhatnak.

Ilyen körülmények között nagyon lassan indulhatott csak be a film vidéki forgalmazása, de 2004. szeptemberétől kezdve átszakadt a gát. Azokon a településeken és városokban, ahol jobboldali polgármester, vagy többségi önkormányzat van, a félelem hamarabb oldódott. Például az Uránia-beli látogatottságot követően a legtöbben Debrecenben nézték meg a filmet. Most már olyan tapasztalatom is van, hogy a közönség érdeklődése még azokban a városokban is kiharcolja a film bemutatását, ahol különösképpen tartanak a polgármestertől. Lehet, hogy nem a város mozijában vetítik, hanem egy kibérelt vetítőhelyen, de vetítik.

A vetítések tapasztalatai ugyanazok, mint az Urániában, s ez újra csak azt bizonyítja számomra, hogy az emberek lelke mélyén igenis erőteljes érdeklődés van a magyar történelem sorsfordító időszakai, eseményei iránt. Különösképpen igaz ez olyan történelmi időszakokra, amelyeket teljes mértékben elhallgattak előlünk az elmúlt évtizedekben.

- Milyen tapasztalatokat szerzett az iskolai vetítésekkel kapcsolatban? Hogyan viszonyulnak az igazgatók, tanárok a filmhez? Lehet-e vetíteni az oktatási intézményekben?

- Ugyanazt tapasztalom, mint korábbi filmjeim, például a *Honfoglalás* vagy a *Sacra Corona* esetében. Egyébként a *Trianon*-film kapcsán is levelet írtam az összes magyarországi általános és középiskola igazgatójának, felhívtam a figyelmüket a filmre. Információim szerint sok iskola örömmel vette a tájékoztatást, s kisebb-nagyobb közösségekben folyamatosan vetítik is. Van olyan város, például Hódmezővásárhely, ahol a vezetés az összes helybéli iskolának megmutatja a filmet, kérve a pedagógusokat arra, hogy irodalom- és történelemórákon beszéljenek az eseményről, egészítsék ki, magyarázzák a látottakat. De vannak olyan iskolák is, ahol az igazgató közölte a tantestület előtt, megtiltja, hogy szervezett formában megnézzék a filmet. Itt is tetten érhető az a nyolc évtizedes agymosási folyamat, amely mára már a magyar társadalom szellemi szétesettségét eredményezte, s még akkor is igaz ez, ha vannak oázisok és vannak pozitív példák, amelyek dacolnak a szellemi és médiaerőszakkal.

- Eljutott-e a film országhatáron kívülre, ahol ezek a kérdések még élesebben és érzékenyebben vetődnek fel? Ha igen, nem tart-e attól, hogy a határainkon túli vetítések nehezen kezelhető szenvedélyeket keltenek és be nem gyógyult sebeket mérgesítenek el?

- Én másként gondolkozom erről. Az a véleményem, hogy a sebeket az gennyesíti el, ha a kérdésekről nem beszélünk vagy folyamatosan hazudunk. Akármilyen fájó kérdésről is van szó, őszinte igazmondásra és valóságfeltárássra van szükség. Sok határon túli szervezet vezetőjével van személyes kapcsolat, ők maguk is ezt gondolják. Ez a film semmilyen formában sem uszít, nem kelt felesleges és értelmetlen szenvedélyeket, bár való igaz, hogy a filmben megszólaló jeles közéleti személyiségek az általánosan megszokotthoz képest jóval őszintebben és mélyebben gondolkodnak, feltárják a legfontosabb kérdéseket és töprengenek a XXI. századi megoldás lehetőségeiről. Bár egyesek számára elképzelhetetlennek tűnt, mégis elindult a film határon túli vetítéssorozata. Ebben Erdély jár élen,

ahol a Királyhágómelléki Református Egyházkerület szervezésében immáron legalább két tucat városban vetítették a filmet. Bár a film első erdélyi vetítése Nagybányán volt, az ünnepélyes díszbemutatóra Nagyváradon került sor szeptember 30-án. Ezt követően a Muraközben, a Vajdaságban és Felvidéken is bemutatták. Azt gondolom, hogy ezek a határainkon túli filmvetítések az ott élőket is történelmi ismeretekhez segítik és következtetések, tanulságok levonását teszik lehetővé.

Különösképpen aktuálissá vált ez a film a 2004. december 5-i népszavazás végeredményével összefüggésben. Azt tapasztalom, hogy sokfelé az országban azzal a szándékkal is vetítették a filmet, hogy rádöbentsék az embereket, a szavazópolgárokat arra, milyen felelősségű döntés előtt állt a magyar nemzet. Persze egy film nem tudja hatvan év agymosását ledolgozni, nem képes győzedelmeskedni az erős médiaellenszéllel szemben. A szavazás után nehéz lesz tükörbe nézni és bármit is mondani a trianoni trauma XXI. századi kezelésének lehetőségeiről. Ugyanis hiteltelenné váltunk saját magunk, és különösképpen az elszakított nemzettesteken élők számára, Brüsszel és az Európai Unió pedig elnéző mosollyal kezel le minket. De ezek már messzire vezető kérdések, igaz, Trianon ügyével és filmem témájával nagyon is szerves összefüggésben vannak. A trianoni folyamat mára, tehát a XX. század végére, a XXI. század elejére teljes körűen kiteljesedett, az eredeti szándékok beértek, megvalósultak.

Ugyanakkor érdemes azon is elgondolkodni, hogy ez a film alkalmas lehetne a trianoni problémakör nagyvilágban történő megismertetésére. Ugyanis évtizedek óta azt tapasztaljuk, hogy rólunk, magyarokról, történelmünkről, különösképpen a Trianonnal összefüggő eseményekről a nagyvilág nagyon keveset tud, sőt – rossz lelkiismerete okán –, ezekről a kérdésekről egyáltalán nem akar beszélni. Viszont nekünk fontos lenne, hogy mégiscsak kialakuljon közöttünk a dialógus. Ezért aztán a kultusztárcának, sőt, a külügyi tárcának is fontos feladata lenne, hogy nagykövetségeink szervezésében és a világban sok helyütt létező kulturális intézeteinkben az ilyen jellegű filmeket vetítsék, előadásokat tartsanak az illető országok meghívott befolyásos személyiségei és csoportjai előtt. Értelmezésem szerint ezt hívnák „országimázs” tevékenységnek. Ettől azonban meglehetősen messze vagyunk, hiszen nemhogy vetítésekre nem kerül sor, hanem ezek az intézetek – természetesen a jól megfizetett munkatársak politikai félelmei és igazo-

dási kényszerei következtében – mindenfajta kibúvókat keresve elzárkóznak az ilyen programoktól. Ebből csak bajunk lehet – gondolják. Jellemző, hogy vatikáni újságírók szervezik a film római bemutatóját. A két világháború között alapított, nagy múltra visszatekintő római Magyar Kulturális Intézetben, a nevezetes Via Giulián, szóba sem kerülhet a *Trianon* vetítése. De ennél tanulságosabb példát is tudok mondani. A *Sacra Corona* című, XI. századi történetű játékfilmemet, amelyben az egyik főszerepet a világhírű olasz filmszínész, Franco Nero játssza, szintén nem mutatták be a Magyar Intézetben, így aztán egy olasz filmforgalmazó cég szervezte meg a római díszbemutatót. S történt mindez a magyar államiság ezredik évfordulójának ünnepén.

- *Hosszú ideje a Trianon című mozifilmről beszélünk csak, de a Hír TV november 7-én vasárnap este 9 órakor elkezdte sugározni a Velünk élő Trianon című filmsorozatot. Mi történt az elmúlt hónapokban a sorozattal kapcsolatban?*

- A moziváltozat június 5-i bemutatóját követően hozzákezdtam a sorozat korábban említett harmadik átdolgozásához is. Elhatároztam, hogy még egyszer, de utoljára átszerkeszttem, a folyamatosan bővülő anyagot beépíttem. Közben tárgyaltam más televíziókkal is. Elsőnek értelemszerűen a Duna Televízióhoz fordultam, de a televízió akkori elnöke és alelnöke megüzente, hogy hallani sem akar a *Trianon* sorozatról. Ez számomra azért volt furcsa, mert úgy gondolom, a Duna Televízió a kilencvenes évek elején azért jött létre, hogy orvosolja a trianoni katasztrófát, azaz a Kárpát-medencében, sőt a világban szétszóródott magyarság szellemi-kulturális összetartozásának tudatát erősítse. A kilencvenes évek elején ennek a küldetési feladatnak a reményében hozták létre ezt a televíziót, amelyet országhatáron kívül többen néznek, mint Magyarországon, ahol az egy százalékot sem éri el. A filmsorozat Duna TV-s elutasítása szintén a politikai félelmekkel és szellemi zavarokkal magyarázható. Végül Borókai Gábor, a Hír TV akkori elnök-vezérigazgatója látatlanban felvállalta a sorozatot, azaz úgy mondott igent a kérésemre, hogy a legteljesebb mértékben megbízott bennem és a sorozatban, tehát döntését nem kötötte előzetes feltételhez. Ezt a döntést az időközben megváltozott vezetésű Hír TV új vezetősége is magáénak vallotta, így kerülhetett sor arra, hogy november 7-én főműsoridőben megkezdődhetett a sorozat vetítése, amely 14 vasárnapon keresztül egészen 2005. február 6-ig tart. Hangsúlyozni kell, hogy

sok megalázó gyanúsítgatás és rosszindulatú feltételezés után mégiscsak akadt egy olyan televízió Magyarországon, amely egyetlen gondolat kihagyását, egyetlen snitt megváltoztatását sem kérte. Tisztelet és köszönet ezért, bár úgy gondolom, ez a normális. Amikor a Hír TV-vel megtörtént a megállapodás, az MTV-t írásban kértük arra, hogy a sorozat bemutatásától álljon el. Mondanom sem kell, ennek örömmel tettek eleget. Meggyőződésem, hogy a sorozat Hír TV-ben történő vetítését követően fel fog bátorodni a Duna Televízió vezetése is, és reményeim szerint ennek a televíziónak a programjában is megjelenik majd a *Velünk élő Trianon*. Abban is bizonyos vagyok, hogy ez a sorozat egyszer majd a Magyar Televízió programjában is szerepelni fog.

Azt szeretném, ha Trianonról mások is készítenének filmet vagy filmsorozatot, akik feltehetően más személyeket kérdeznének meg, más kérdéseket tennének fel, a rendelkezésre álló dokumentumokat máshogyan csoportosítanák, más gondolatokat hangsúlyoznának. Sohasem hittem, hogy bárkinek is a zsebében lapulna a bölcsek köve, tehát se filmes, se történész, se politikus ne tartsa fenn magának azt a jogot, hogy ő a megfellebbezhetetlen igazság letéteményese. László Gyulától tanultam, hogy ezekben a nagy történelmi kérdésekben a lehető leghszerényebbnek kell lenni. Az ember soha ne fogalmazzon meg szentenciákat, s figyeljen minden megfontolandó érvelésre, igazságra, s azt adott esetben építse be saját gondolatmenetébe. Úgy hiszem, sok jeles és kevésbé ismert, becsülettel gondolkodó személyiség és filmkészítő ember közös erőfeszítésének eredménye a *Trianon* című mozifilm és a *Velünk élő Trianon* című sorozat, amely a magyar filmgyártás történetében 60 év óta először mutatja be a közönségnek a trianoni békediktátum okait, következményeit és a több mint nyolc évtizede tartó trianoni folyamat összetevőit, de gondolkozik a kérdés korszerű, XXI. századi feloldásának lehetőségeiről is.

- *Értelemszerűen a tizennégy részes dokumentumfilmben megfogalmazott gondolatok töredéke kerülhetett csak be a mozikban és különböző vetítőhelyeken június óta forgalmazott Trianon című filmbe. Melyek azok a vélekedések, megállapítások, amelyeket a mozifilmben is ki akart emelni, s miről szól a filmsorozat?*

- Amikor az Magyar Televízió márciusi döntését követően rákényszerültem arra, hogy a moziváltoztatot elkészítsem, azonnal tudtam, tévútra tévednék, ha az értelemszerűen rövidebb moziváltozatba minden gondola-

tot belesulykoltam volna. Ezért aztán a számomra legfontosabb gondolati ívet igyekeztem a moziváltozatban felvázolni, nevezetesen, hogy Trianon semmiképpen sem egy nyolc évtizedes múltba vesző történelmi esemény, amelyet sokkal jobban meg kellene ismernünk, hogy ezt követően elraktározhasuk majd tudatunkban ugyanúgy, mint bármelyik más történelmi eseményt. Trianon egy folyamat, amelynek kezdőpontja 1920-ban van, de amelynek végpontja a mindenkori jelenben keresendő, tehát nekünk mindenekelőtt ezt a 85 év óta tartó trianoni folyamatot kell a lehető legteljesebb mértékben feldolgozni ahhoz, hogy megértsük a XX. századi történéseket. Ha belegondolunk, a században több kisebb-nagyobb, rövidebb-hosszabb ideig tartó rendszerváltozás következett be. Ezek mindig azt jelentették, hogy módosult, vagy akár 180 fokot is változott a társadalmi értékrend, következképp a XX. század végére teljes szellemi zavarodottság uralkodott el az országban. Tudatunkban, értékítéleteinkben az egymással keveredő, egymást kioltó értékek és az értéktelen, de kötelező gondolatok egymásra hatása kiküszöbölhetetlen volt.

Így aztán érthető, hogy a magyarság nemigen tud mit kezdeni a 90-es évek rendszerváltozása adta lehetőséggel, hiszen az általános értékválság, a korábbi szerves történelmi fejlődés által széles körben elfogadott értékek devalválódása vagy teljes eltűnése ténykérdés, és ezt egy politikai változás alkalmával nem lehet hatalmi szóval egy csapásra visszaállítani vagy újrafelfedezni, ehhez hosszú szellemi fejlődésre van szükség. Mivel a rendszerváltozás idején ezekről a kérdésekről nem gondolkodtunk, vagy nem hagyták, hogy gondolkodjunk, így aztán sokan úgy vélik, hogy az elmúlt 15 esztendő elfecsérelt időszak. Ez az idő még akkor is kevés az értékek újrafelfedezéséhez, ha 1990 óta egyenesvonalú, egyenletes politikai fejlődés valósult volna meg, de hát erről sincs szó. A mozifilm erre a 85 éves folyamatra koncentrált és voltaképpen azt mutatja be, hogy milyen külső és belső okok vezettek a trianoni döntéshez, milyen szellemi szétzilálódási folyamatok játszódtak le, a mindenkori magyar társadalom hogyan viszonyult ezekhez a kérdésekhez, és milyen megoldási lehetőségek kínálóznak az új európai egységesülési tendenciák közepette.

A dokumentumfilm-sorozat még sokoldalúbban közelíti meg ezt a kérdést, tehát itt jó néhány olyan gondolat kibontására is lehetőség volt, amely a moziváltozatba nem kerülhetett be. A sorozat első és második része a

Trianonhoz vezető külső és belső okokat vizsgálja, valamint azt elemzi, hogy az 1918–19-es forradalmaknak milyen szerepük volt a döntésben. A harmadik és negyedik rész azt a nemzetépítő tevékenységet érzékelteti, amely a Horthy-korszakban, tehát 1920 és 1944 között történt. A sorozat ötödik része portréfilm Nemeskürty Istvánról, akinek családja részben Felvidékről származik. A hatodik rész arról szól, hogy a szocializmus évtizedeiben milyen lehetőségek kínáltak bizonyos értékek átmentésére, egyáltalán a trianoni gondolkör ébrentartására. A hetedik rész ugyancsak portré, az Erdélyből elszármazott Szervátiusz Tibor szobrászművész tapasztalatait foglalja össze. A nyolcadik rész – elsősorban Tőkés László gondolatai segítségével – az 1920 utáni erdélyi magyarok, a kilencedik rész – Duray Miklós és Popély Gyula közreműködésével – a felvidéki magyarok helyzetét mutatja be. A sorozat tizedik része Csurka István gondolatait közli, aki írói munkásságában, valamint a rendszerváltozás másfél évtizede alatti közéleti tevékenységével Trianon ügyének megkerülhetetlen képviselője. A tizenegyedik rész az Országos Trianon Társaság munkásságát mutatja be, valamint a legszebb és legnagyobb Trianon-emlékhelyeket ismerteti Kiss Dénes költő és Rózsás János író, fordító közreműködésével, aki Alekszandr Solzsenyicinnel a Gulag szigeteken együtt raboskodott. A tizenkettedik részben középiskolai tanárok, egyetemi oktatók és hallgatók, főiskolások beszélnek arról, hogy az oktatásban Trianon ügye milyen tartalmakkal és felhangokkal volt és van jelen. A tizenharmadik rész ismét portré, amelyben Glatz Ferenc gondolkodik a trianoni kérdéskörrel, felrajzolva az 1920-tól napjainkig terjedő ívet, valamint arról is szólva, hogy az Európai Unió tagjaként milyen lehetősége van Magyarországnak a feszültségek feloldására. Az utolsó rész az 1990-es rendszerváltozástól napjainkig terjedő időszak történéseit, lehetőségeit foglalja össze, jelentős mértékben érzékeltetve azokat a kételyeket és reményeket, amelyek az európai uniós tagsággal összefüggésben a magyar társadalomban megjelennek.

- A könyvben közölt teljes körű, csonkítatlan dialóglista alapján mindezek a gondolatok részletesen is nyomon követhetők, de meg lehet-e fogalmazni az interjúk készítése kapcsán szerzett legfontosabb tapasztalatait, benyomásait? Mi az, ami Trianon ügyének őszinte, nyílt tárgyalását mindmáig hátráltatja?

- Mindenekelőtt a félelem. Duray Miklós fogalmazza meg, hogy a félelem nemzedékei vagyunk országhatáron belül és kívül egyaránt. Ez azt jelenti, hogy a Trianonnal összefüggő kérdések felvetésétől is félünk, de ezen nem szabad csodálkozni, hiszen ilyenre tettek minket a XX. század többszöri rendszerváltozásai. Szüleink korosztálya az ötvenes években, a csengetőfrász, a kilakoltatások, a feljelentések, tehát a szellemi terror időszakában értelemszerűen félelemmel teli nemzedékké vált. A ma élő negyvenesek és ötvenesek generációi ugyan már 1956 után váltak nagykorúvá, eszméltek a világra, de a mi generációink is – divatosan szólva – úgy szocializálódtak, hogy otthon a szülők lehalkították a hangjukat, ha valamelyik érzékenyebb történelmi kérdés szóba került. „A falnak is füle van” – mondták –, sőt állandóan azt hallottuk, hogy „amiről itthon beszélünk, arról az iskolában vagy baráti körben egy szót se, mert az apád állásával játszol”. Mi ez, ha nem a félelemmel teli életérzés kialakulása, amikor az ember már ifjúkorában rájön arra, hogy van a szülei igazsága, s van egy másik állítás, amelyet a nagyvilág, az iskola, a munkahely, az újságok, a televízió fogalmaz meg. Így aztán a gyerekek otthon forradalomról, mikor kitették a lábukat az utcára, akkor ellenforradalomról hallottak. S ez még akkor is igaz, ha – tisztelet a kivételnek – voltak olyanok, akik dacosan és öntudatosan vállalták a veszélyt, a nagyon is komoly egzisztenciális fenyegetettséget. Én olyan személyekhez fordultam, akik mindig is bátran vállalták gondolataikat, s hiszem, hogy mind a filmsorozatnak, mind pedig a moziváltozatnak nagy értéke, hogy ezek a jeles személyiségek köntörfalazás nélkül, a ma megszokotthoz képest jóval őszintebben és mélyebben foglalmazták meg véleményüket. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a rendszerváltozás után ezt erénynek kell feltüntetni. Ezzel kapcsolatban is csak azt tudom mondani, valami nincs rendben körülöttünk, hiszen ha egy társadalom ilyen mértékben ki van éhezve az őszinte, egyértelmű, nyílt és világos szóra, s ennek oly kevés alkalommal tesznek eleget a nyilvánosság előtt, akkor ott baj van, tehát különösképpen meg kell becsülnünk azokat a közöttünk élő gondolkodókat, történészeket, irodalmárokat, egyházi, közéleti személyiségeket, nemkülönben pedig kiváló költőinket, íróinkat és művészeinket, akik a XXI. század elején információkhoz segítenek minket, s megvilágítják számunkra a történelmi összefüggéseket, valamint az emberi lélek legmélyén létező, megfogalmazódó gondolatokat. Enélkül sohasem lesz közös társa-

dalmi felismerés, nem tudjuk meghatározni a múltunk tapasztalataiból is építkező mai feladatainkat. Számomra a filmsorozat készítése kapcsán ez volt a legfontosabb felismerés. Meg kell szabadulnunk a bennünk lévő félelmektől, attól a lelkünk legmélyebb bugyraiba beköltözött „öncenzortól”, amelynek következtében máshogy fogalmazunk, máshogy vélekedünk, mást mondunk bizalmas családi és baráti körben és mást mondunk a munkahelyen, főleg pedig mást a nagy nyilvánosság előtt. Ez egy deformált, összezavarodott, gyáva, következképp újra és újra kihasználható, ellenállásra, közös fellépésre képtelen kiszolgáló nemzet jellemzője. Ezen a felfogáson, szemléleten kell változtatnunk, ettől kell megszabadulnunk.

- Korábban említette a filmforgalmazók félelmét, amely ugyanerről a töről fakad, de még nem beszéltünk a tanítók, tanárok felelősségéről, akik az iskolában a mai napig nem merik tárgyalni ezeket a kérdéseket.

- Természetesen itt is érzékeltetni kell, hogy mindig vannak kivételek, hiszen mindannyian ismerünk olyan pedagógusokat, akik nemcsak most, hanem korábban, a jelenleginél azért minden szempontból nehezebb körülmények között is bátran beszéltek a magyarság sorskérdéseiről, köztük a trianoni tragédiáról. Szerencsémre nekem is voltak ilyen tanárain, akikkel tanórán, de azon kívül is sokoldalúan és őszintén lehetett ezekről a kérdésekről beszélni, vitatkozni. Csak sajnálni tudom azokat, akiknek ifjúkori éveik úgy alakultak, hogy nem találkoztak ilyen tanítókkal, tanárokkal. Az iskolai évek alatt sokoldalú lehetőség lenne arra, hogy ezeket a kérdéseket tanárok és diákok megbeszélhessék, hiszen a tananyaghoz kapcsolódó egyéb foglalkozások, kirándulások nagyon sok alkalmat adnak erre, persze csak akkor, ha az igazán lelkiismeretes és felkészült tanár ezeket kihasználja. De azért azt is el kell mondani, hogy – mint a társadalom minden területén – itt is érvényesült a kontraszelekció. A hatvanas-hetvenes években a bölcsészkar tanár szakokra csak a legjobbak jutottak be. Húsz-harminc év alatt ez a trend megváltozott, ma, enyhén szólva, nem a legjobbak jelentkeznek tanári pályákra, hiszen ennek a hivatásnak jelentős mértékben devalválódott az értéke. A háború előtt, a középiskolai tanároknak óriási becsülete volt, ha egy település vagy kisváros főutcáján végigsétáltak, a járókelők megsüvegezték őket, fizetésükből, nyugdíjukból kényelmesen meg

tudtak élni. Mára ez a státusz megszűnt, a tanítók, tanárok agyonhajszoltak lettek, két-három kereső foglalkozást üznek egyszerre. Ha egy társadalom magára akar eszmélni, vissza akar találni értékeihez, ha szellemileg építkezni akar, mert hosszú távra tervez, akkor tudatos akarattal vissza kell állítani a tanítói és tanári pályák becsületét, hiszen a családi befolyás elsődlegessége mellett az ő ténykedésük a másik olyan tényező, amely egy életre meghatározza a világra eszmélő fiatal még alakítható, fejleszthető világképét, értékrendjét. Amíg a magyar társadalom, de mondhatnánk azt is, hogy a mindenkori magyar politika nem tesz meg mindent annak érdekében, hogy a családok, mint a társadalom legkisebb egységei, visszaszerezzék becsületüket, amíg a magyar pedagógustársadalom lehetőségeit, körülményeit alapvetően nem változtatják meg, addig csak ábrándozunk egy másik világról, egy másik Magyarországról. Addig továbbra is érvényben marad Nemeskürty István azon megállapítása, miszerint mi már régóta nem vagyunk nemzet, országlakosok gyülekezeteként élünk ránk kényszerített, összezsugorított földünkön.

De fogalmazhatnánk egy kicsit sarkosabban is. Ha én döntési helyzetben lennék, akkor bizonyos könyveket, filmeket, színházi előadásokat, ha nem is tennék kötelezővé – mert ennek ugye rendkívül rossz ízü, pejoratív értelmezése is lehetséges a szocializmus évtizedeinek ilyen jellegű kötelezettségei után –, de mindenképpen javasolnám iskolai célú hasznosításukat. A doni katasztrófa 60. évfordulóján Nemeskürty István: *Rekviem egy hadseregért* című örökbecsű művét ajándékoztam volna az összes magyar iskolának, de a sort tovább lehetne folytatni. Mindezt azért, hogy az elmúlt évtizedek történelmi-politikai agymosásai és értékválságai után az iskolákban végre hozzá lehessen kezdeni a magyar történelem valós bemutatásához és tanításához. Elszomorító, hogy Trianont mind a mai napig nem oktatják kellőképpen az iskolákban, s ha a történelemkönyvekben szerepel, akkor mint egy régmúlt, nyolc évtizeddel ezelőtti eseményről van csak benne néhány sor. A magyarság XX. századi nemzeti tragédiája semmilyen formában sem tudatosul a legérzékenyebb, leginkább befogadásra kész korosztályokban. De hogyan is várjuk el ezeknek a problémáknak az orvoslását azoktól a politikai garnitúráktól, akik az elmúlt 15 évben is folyamatosan azon mesterkedtek, miként lehetne a történelemérettségit eltörölni, s a történelem tantárgy oktatását lényegében folyamatosan visszaszorítani.

Minden józanul gondolkodó és minimális nemzettudattal és hazafiúi érzéssel rendelkező ember számára egyértelmű, hogy a XX. század eseményei után, ha nagy szellemi erők bevonásával valamit az iskolai oktatásban meg kell erősíteni, az éppen a történelem és magyar irodalom tantárgy.

Mi most a Trianon-téma kapcsán elsősorban a történelemről beszélünk, de hosszasan elemezhetnénk azt is, mennyire torz a magyar irodalom tanításának struktúrája, hiszen nagyformátumú, kiemelkedő írók, költők életművével nem találkoznak a fiatalok, miközben vészesen fogy a kötelező olvasmányok és megtanulandó versek száma. Vannak olyan középiskolák, amelyeket el lehet végezni egyetlen vers megtanulása vagy regény elolvasása nélkül.

- Mindez azért is furcsa, hiszen a beszélgetésre nem '90 előtt kerül sor, hanem 2005-ben. Mintha a világ keveset mozdult volna előre? A film anyagának szerkesztésekor, a beszélgetések és az összefoglalás idején milyen következtetéseket vont le? Hová vezet mindez?

- Felfogásom szerint - amely nyilván sokakat vitára ingerel, de nem is bánom, hiszen végre meg kellene beszélnünk saját dolgainkat - a helyzet nem sokat változott az 1990 előtti állapothoz képest. Nyilvánvaló, hogy a rendszerváltozás előtt egy moszkvai központú birodalmi akarat határozta meg a közép-kelet-európai országok mozgásterét. Ez azt jelentette, hogy a lényeges és fontos politikai kérdések Moszkvában döltek el, s a vazallus országoknak tudomásul kellett venniük, hogy kicsiny a mozgásterük. Azt hiszem, hogy egy tehetséges ember, egy mélyen érző, magyartudatú ember, lett legyen az politikus, a nehéz körülmények között is meg tudta találni az értelmes cselekvési lehetőséget. Összességében azonban mégiscsak arról volt szó, hogy az 1990 előtti birodalmi akaratnak egy öntudatától megfosztott, szellemi gyökereitől elvágott nemzetre volt szüksége, amelynek még történelmi ismeretei sincsenek, hát hogyan legyen ismeretek együttesére felépülő történelemszemlélete vagy nemzettudata.

Így aztán a magyarság, hasonlóan a többi közép-kelet-európai országhoz, sorsába beletörődve, kisebbségi érzéssel, lehajtott fejjel vette tudomásul a megváltoztathatatlant, s az egyes ember ennek értelmében próbálta berendezni életét, bejárni a számára elérhető életutat. Egy ilyen

megalázott nép – ne felejtsük el, hogy Rákosi Mátyás 1948-ban kijelentette, hogy kilencmillió fasisztával bizony rendkívül nehéz építeni a szocializmust – örül, hogy él, felnevelheti gyerekeit, sőt, a hatvanas évektől kezdve még bizonyos életszínvonalat is biztosíthat a családja számára. Így aztán nem firtatja az összefüggéseket, nem tesz fel kérdéseket, s fel nem tett kérdéseire értelemszerűen nem is vár válaszokat. Igen ám, de a birodalom tartalékai kimerültek, s a kétpólusú világ a nyolcvanas évek végén egypólusúvá vált. Ez – az Amerikai Egyesült Államokat is beleértve – meglepte az egész világot. A filmben Duray Miklós sokoldalúan kifejti, hogy a közép-kelet-európai rendszerváltozások a különböző titkosszolgálatok közreműködésével hogyan, s milyen körülmények között jöttek létre, amely folyamatokból mi akkoriban szinte semmit sem érzekeltünk. Eufórikus hangulat uralkodott az országban, szinte el sem hittük, hogy egy ilyen világméretű politikai változás részesei lettünk, s még életünkben egyesül a két Németország, gyakorlatilag felbomlik a trianoni békediktátum óta fennálló közép-európai politikai helyzet. Hosszú éveknek, talán egy évtizednek is el kellett telnie ahhoz, hogy a különböző kormányváltások és az ebből eredő folyamatos politikai feszültségek és társadalmi történések okán rájöjjünk arra, hogy bizony sok szempontból balekjei voltunk ezeknek a folyamatoknak.

Az akkori politikai elit jelentős része, megfelelő információk birtokában előre pontosan tudta, mi a dolga, azaz felosztotta és elosztotta egymás között az országot, annak termőföldjeit, gyárait, intézményeit. Az élet minden területe szervezeten beépített bomlasztó emberekkel töltődött fel, a bizalmatlanság soha nem látott méreteket öltött. Némi túlzással azt is lehet mondani, hogy 1990 előtt őszintébben beszéltünk ismerőseinkkel a telefonban, mint a szabadság, a demokrácia beköszönte utáni elmúlt 15 esztendőben. A világ történéseit ma gyakorlatilag az egész földkerekséget behálózó hatalmas multinacionális cégek akarata határozza meg, ők dolgozzák ki és érvényesítik a politikai trendeket, alakítanak, váltanak le kormányokat, s bíznak meg politikai vezetőket. Persze fel lehet tenni a kérdést: vajon ennek a mai, sokszoros áttételen keresztül működő, nagyon is kifinomult és hatékonyan jelen lévő világakaratnak, amelyet nevezhetünk globális világtendenciának, egységesülő-egyesülő európai politikai szándéknak is, vajon nem ugyanolyan gyökereitől megfosztott, kisebbségi érzéseiben meghagyott, öntudatára sohasem ébredő, következőképp bármikor bármire felhasználható

tömegekre van szüksége, mint annak az egykori másik világhatalomnak. Természetesen ez a globális világhatalom még jobb életszínvonalat biztosít, hiszen jobb autókon járunk, jobban öltözködünk, mint korábban, s ma már szinte semmit sem kell külföldön beszerezni, csak elmenni a legközelebbi bevásárlóközpontba. Már akinek persze van erre pénze, hiszen ne feledjük, hogy országlakosaink fele, nagyjából 5 millió ember a létminimum határán él. Természetes, hogy egy kis népnek – bár a magyar nem is olyan kicsi, hiszen bizonyos összehasonlításban akár közép-nemzetnek is nevezhetjük – most is van bizonyos mozgástere. A magyar politikai elit felelőssége, hogy ezt a mozgásteret hogyan, milyen formában tudja kihasználni, tartalommal megtölteni, tehetséges és szívós munkával folyamatosan bővíteni.

Úgy gondolom, hogy minden Trianonnal és a filmsorozat kalandos történetével kapcsolatos kérdés ide vezethető vissza. A nagypolitikának és ezen politikákat végrehajtó, kivitelező és felügyelő intézményrendszernek, kiemelt módon a médiáknak nem érdeke, hogy a történelemről, különösen pedig a XX. század történelmét alapvetően befolyásoló trianoni békediktátum okozta tragédiák sorozatáról őszintén, nyíltan, sokoldalúan és kimerítően beszéljünk. A közös felismerések, a sok százezer, akár több millió ember számára tudatosuló gondolatok ugyanis politikát alakító tényezővé válhatnak. Ha egy szellemi elnyomásban tartott nép egyszer csak felemeli a fejét, rádöbben az összefüggésekre – hiszen az információ, a tudás hatalmat jelent, öntudatot ad az egyes embernek is, de a nemzetnek még inkább –, akkor a nemzet akár kellemetlen kérdéseket is feltehet, amelyekre rossz válaszokat nem fogad el, egyszer csak elkezdi meghatározni önmagát, jövőképet vázol fel, amely célok elérése felé törekedni szeretne. Ez a nemzet persze azonnal problematikussá is válik, hiszen a globális világakaratnak ez esetben kiemelten és speciálisan törődnie kell vele, s akkor homok kerülhet a gépezetbe.

Ajánlom mindenki figyelmébe *Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla* című, 1997-ben megjelent könyvét, amely két évvel később már magyar fordításban is olvasható volt. Ez a lengyel gyökerekkel is rendelkező amerikai politológus, Jimmy Carter egykori nemzetbiztonsági főtanácsadója, ma is világszerte ismert és tisztelt, befolyásos személyiség, aki az amerikai és világpolitikai, más néven globális érdekeket képviselve, a kis népek számára megdöbbentő módon, köntörfalazás nélkül, világosan kifejti, hogy az

amerikai világhatalom milyenné szeretné formálni az eurázsiai földrész országait. Ebben nemcsak a gazdasági kizsákmányolásról elmélkedik, hanem ezzel szerves összefüggésben a szellemi-kulturális értelemben vett vazallusi-kiszolgálói szintre történő tudatos süllyesztés egymásra épülő fázisait írja le. Arról beszél, hogyan kell fokozatosan megszüntetni az európai népek tudatát, azaz amerikanizálni, egységesíteni ezen nagy kultúrájú, jelentős történelmi hagyományokkal rendelkező népeket. Az engem közelebből érdeklő kulturális és médiafeladatok között olvasható, hogyan kell átalakítani a közép-kelet-európai országokban a média, köztük a televíziós struktúrákat, hogyan kell olyan tulajdonosi viszonyokat teremteni, amelyek ezen politikai célkitűzések szolgálatába szegődnek. Azaz, hogyan kell biztosítani a médiákban, hogy az emberek szórakozhassanak, élvezzék az életet, használják a szolgáltatásokat, ne foglalkozzanak olyan kérdésekkel, mint történelem, nemzettudat stb. Tehát meg kell akadályozni, hogy történelmi ismereteket szerezzenek, visszatálaljanak saját múltjukhoz, határozott történelemszemléletük és persze majdan erre épülő erős nemzettudatuk legyen.

Ezek után magától értetődő, hogy egy sajátos felfogású, őszinte, egyetlen fontos kérdést sem megkerülő trianoni kérdésfeltevés-gyűjteményt, azaz a *Velünk élő Trianon* című filmsorozatot nem szabad nagyközönség elé engedni. Ezen politikai tendenciák szellemi-kulturális lecsapódásai, amelyek a forgalmazásban-terjesztésben is megfigyelhetők. Korábban szóltam a film széles körben történő forgalmazásának nehézségeiről, de ugyanezek a vonások fedezhetők fel a film videokazettán történő terjesztésével összefüggésben is. Ma ugye nincs – legalábbis hagyományos értelemben vett – központilag vezérelt terjesztés, hiszen elvileg több könyv, videó és egyéb más termék terjesztésével foglalkozó cég is létezik, akik – piacgazdaság lévén – elvileg nyereségérdekeltek, talán még egymással is versenyeznek. Ugyanakkor az elmúlt tizenöt évben az egész országot behálózó cégcsoportok alakultak ki, amelyek az ország területét és a terjesztési lehetőségeket egymás között gondosan felosztva alapvetően befolyásolni képesek mindazt, ami közönség elé kerülhet. A mai világban nem egy megnevezhető, címmel és telefonszámmal rendelkező politikai központ tilt be vagy engedélyez, hanem óriási tőkével rendelkező multinacionális cégek ízlése, akarata dönti el, hogy miből lesz siker, mit lehet nagy példányszámban eljuttatni a

közönséghez, következésképp minek lehet komoly hatása a közgondolkodásra. A politikai cenzúra tehát sokkal kifinomultabb módszerekkel, többszörös áttételen keresztül, de nagyon is hatékonyan működik.

- *Ezen gondolatsor alapján ugyanakkor mégiscsak furcsa, hogy filmjét a mozikban szerte az országban december végéig 300 ezren megnézték, sőt egyre szélesebb körben beszélnek róla.*

- Úgy gondolom, nincs itt ellentmondás. Ez a demokratikusnak mondott, de igazi, demokratikus tartalommal még nem rendelkező intézményrendszer természetesen azt is biztosítja, hogy bizonyos gondolatok megjelenhessenek a nyilvánosság előtt. Nem tilt be kispéldányszámú újságokat, kevés emberhez szóló rádió- és televízióállomásokot, sokfajta könyvkiadvány olvasható. A játékszabályok sokkal kifinomultabbak, az áttételek sokszorosak. Annyival vagyunk jobb helyzetben 1990 óta, hogy egyáltalán Trianonról elkészülhet egy film, s azt bizonyos helyeken mégiscsak lehet vetíteni, sőt a Hír TV a sorozatot is levetítette. Tehát ez a kifinomult hatalmi gépezet – hiszen a demokratizmus látszatát fenn kell tartani – engedélyezi, hogy még a Trianon-film is megjelenhessen a korlátozott nyilvánosság előtt, de ügyel arra, hogy lehetőleg szűk körben fejtse ki hatását. Olyan mértékben tudatában van politikai hatalmának, hogy tudja, akár néhány százezres nagyságrendű embertömeg véleménye, gondolata, esetleg közös felismerései, egyet akarása lényegesen nem befolyásolja hatalmi helyzetét. Azt viszont természetesen nem engedi, hogy olyan televízióban hangozzék el egy fontos gondolat, jelenjen meg adott esetben egy film, amely akár több millió emberhez istud szólni, hiszen egy ilyen méreteken megfogalmazódó esetleges közös felismerés már komoly politikai erővel bír.

De van itt egy másik fontos kérdés, amelyet életemben már többször is átéltem, leginkább 1983-ban, az *István, a király* bemutatásakor. Tudniillik akármennyire is el akarnak hallgatni valamit, ha az a film vagy színházi előadás sok ember érzéseivel találkozik, tehát adott esetben egy filmet nagyon sokan néznek meg, akkor az emberek nagy tömegei hitelesíteni tudnak egy alkotást. S mivel a film Budapesten átvészelte az első néhány hetet, ezért aztán felbátorodott az egész ország, s ma már ugye mindenütt vetítik, tehát a nagyközönség emelte be ezt a filmet a köztudatba. Abban is bizo-

nyos vagyok, hogy a Hír TV elszánását motiválta és döntéshozatalát is segítette az a tény, hogy a sajtó és a médiák legteljesebb elhallgatása ellenére tömegesen nézték a filmet.

- *Megváltoztathat-e egy film bizonyos beidegződéseket, elindíthat-e olyan gondolatokat, amelyek szellemi tisztuláshoz vezethetnek? Egyáltalán nem túl naiv feltetelezés-e az, hogy az irodalom, a művészetek megváltoztathatják a világot?*

- Nem hiszem, hogy egy film, egy színházi előadás, vagy egy irodalmi alkotás megváltoztathatja a világot, főleg nem politikai értelemben. De azért ne is becsüljük le az irodalom és a művészetek hatását. Jelentős különbséget kell tenni az irodalmi-művészeti teljesítmények és a médiák lehetőségei között, hiszen a XX. század végére szerte a világon a médiák jelentős politikaformáló és -alakító hatalmi ágazattá váltak. A médiákat a politika mindenütt a világon, így Magyarországon is saját érdekeinek megfelelően használja fel. Ha majd egyszer igazán felkészült, előrelátó és koncepciózus politikusok nem csupán napi érdekeiknek fogják alárendelni a médiákat, hanem arra használják, hogy az általuk vezetett tömegek érzés- és gondolatvilágát a közösségmegtartó és fejlesztő értékek irányába változtassák, az emberek lelkét felemeljék és ahhoz segítsék őket, hogy a XX. század többszörös agymosásai után gyökereikhez, múltjukhoz visszataláljanak, sokoldalúan értelmezni tudják a jelent és egy értékes, de elérhető jövőképet vizionáljanak, akkor a médiákban zajló folyamatok önmagunkra találásunkat fogják elősegíteni. A hagyományos értelemben vett művészetek hatását ne becsüljük le, ráadásul ez sokfajta érintkezésben és átfedésben van a médiákkal. Ha egy film széles körben ki tudja fejteni a hatását, akkor – ha értelemszerűen nem is tudja megváltoztatni a világot – bizonyos érzések, gondolatok felismeréséhez, tudatosításához hozzájárulhat. Nagyon boldog lennék, ha egyik-másik filmem, most például a *Triano*-film is segítené a tisztánlátást és bizonyos gondolatok széles körben történő tudatosítását.

Ezzel kapcsolatban azért az is eszembe jut, hogy az emberek általában a politikától várják az üzeneteket, mindig felfelé tekintenek abban a reményben, hogy az általuk megválasztott politikusok majd életük jobbá tétele érdekében okos, fontos gondolatokat közvetítenek a vezetett tömegek felé. A

XX. század második felében elvesztettük azt a képességünket, amely egy igazán jól működő demokráciában a társadalom széles rétegeit jellemzi. Nehezen tudunk elképzelni egy alulról építkező közösséget, társadalmat, s még hosszú és gyötrelmes út vezet egy sokoldalú érdekérvényesítésre képes civil társadalom kialakításához. Ezen nem is szabad csodálkozni, hiszen egy ilyen társadalom kialakítására gondolni sem lehetett a szocializmus évtizedei alatt, mivel egy diktatórikus és egyértelműen fentről irányított társadalomban ez elképzelhetetlen. Mivel azonban a mai globális világ is sok szempontból felülről irányított és a demokratikus intézményrendszer – különösképpen a közép-kelet-európai országokban – olykor látszatműködésre van kárhozthatva, ezért ez a felülről irányítottság a mai világban is érzékelhető. Annnyival vagyunk jobb helyzetben, hogy egy érdekérvényesítő civil társadalom, azaz különböző gondolatok, érdekek mentén szerveződő közösségek kialakítása ma nem tiltott cselekedet, így aztán rajtunk múlik, hogy képesek vagyunk-e megszervezni magunk körül azt az alulról építkező világot, amely üzeneteket fogalmaz meg a politika felé. Egy jól működő demokratikus világban a politika felülről közvetített jelei és az alulról építkező civil társadalom irányából küldött jelek középtájon összetalálkozva megtermékenyíthetik egymást. Erre mondtam én korábban jó példaként a *Trianon*-film közönség által történő tömeges elfogadását, a filmet övező hangulatot, a vetítések után kialakult beszélgetéseket, eszmecseréket, amikor az emberek rádöbbennek bizonyos igazságokra és megpróbálják azokat a legkülönbözőbb formákban tovább éltetni. Akár úgy, hogy egymás közt beszélgetnek, vitatkoznak, gondolatokat cserélnek, könyveket vesznek a kezükbe, esetleg más filmeket, színházi előadásokat is megnéznek, tehát igyekeznek sokoldalúan egy gondolatkör végére járni, azaz megérteni maguk körül a világot. El kell jutnunk oda, hogy nemcsak hiszünk egy ilyesfajta alulról építkező világban, hanem képesek is vagyunk azt megszervezni és tartalommal megtölteni.

MÁ S O D I K   F E J E Z E T

Velünk élő Trianon

A tizennégy részes filmsorozatban elhangzott
gondolatok, versek, prózarészletek

E L S Ő R É S Z

XIV/1.

Ez a rész a trianoni békediktátumhoz vezető
külső és belső okok elemzésével foglalkozik,
különös tekintettel
az 1867-es kiegyezés legfontosabb
társadalmi hatásaira
és az első világháború eseményeire.

KÖZREMŰKÖDNEK:

NEMESKÜRTY ISTVÁN
IRODALOMTÖRTÉNÉSZ

RAFFAY ERNŐ
TÖRTÉNÉSZ

CZIKÉLI LÁSZLÓ
HEGEDŰS D. GÉZA
SELMECZI ROLAND
SIPOS IMRE
SZTEVANOVITY ZORÁN
VARGA KLÁRI
ELŐADÓMŰVÉSEK

Reményik Sándor

Eredj, ha tudsz!

Eredj, ha tudsz...

Eredj, ha gondolod,

Hogy valahol, bárhol a nagy világon

Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,

Eredj...

Szállj mint a fecske délnek,

Vagy északnak, mint a viharvadár,

Magasából a mérhetetlen égnek

Kémleld a pontot,

Hol fészekrakó vágyaid kibontod.

Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen

Hiszed: a hontalanság odakünn

Nem keserűbb, mint idebenn.

Eredj, ha azt hiszed,

Hogy odakünn a világban nem ácsol

A lelkedből, ez érző, élő fából

Az emlékezés új kereszteket.

A lelked csillapuló viharának

Észrevétlen ezer új hangja támad,

Süvít, sikolt,

S az emlékezés keresztfáira

Téged feszít a honvágy és a bánat.

Eredj, ha nem hiszed.

*Hajdanában Mikes se hitte ezt,
Ki rab hazában élni nem tudott,
De vállán égett az örök kereszt
S egy csillag Zágon felé mutatott.*

*Ha esténként a csillagok
Fürödni a Márvány-tengerbe jártak,
Meglátogatták az itthoni árnyak,
Szelíd emlékek: eszeveszett hordák,
a szívét kitepték.
S hegyeken, tengereken túlra hordták...
Eredj, ha tudsz.*

*Ha majd úgy látod, minden elveszett:
Inkább, semmint hordani itt a jármot,
Szórd a szelekbe minden régi álmod;
Ha úgy látod, hogy minden elveszett,
Menj őserdőkön, tengereken túlra,
Ajánlani fel két munkás kezed.
Menj hát, ha teheted.*

*Itthon maradok én!
Károgya és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok.*

*Leszek őrlő szű az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában,
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz, lappangó, rút féreg,
De itthon maradok!*

Akarok lenni a halálharang,
Mely temet bár: halló fülekbe cseng
És lázít: visszavenni a mienk!
Akarok lenni a gyújtózsínór,
A kanóc része, lángralobbant vér,
Mely titkon kúszik tíz-száz évekig

Hamuban, éjben,
Míg a keservek löporához ér
És akkor...!!

Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De addig, varjú a száraz jegenyén:
Én itthon maradok.

Wass Albert emlékezése

Tizenegy esztendőös voltam, amikor Reményik Sándor megírta súlyos fájdalomból fakadt versét: „Eridj, ha tudsz...” Nagyapám kolozsvári házának nappali szobájában olvasta föl és éreztem a szívemet szorulni, félelmesen és haragosan szorult. A felnőttek szemében könny csillogott s könnyek vontak bárázdát nagyanyám arcán is. Apámról akkor még nem tudtunk semmit. Sebesülten esett oláhok fogságába tova Brassó felett három hónapja már, s azóta se jött róla hír. Ablakunk alatt, a Deák Ferenc utcán, oláh csapat menetelt újra rikoltó trombitászó mellett, s az ablaküvegen csillogott a februári zúzmara. Hallgattam lélegzetviasszafojtva a Sándor bácsi rekedtes hangját, s szavai ostorcsapásként verték a szívemet. De nem sírtam. Csak a döbbszentetlenség rettenetes súlyát éreztem a szavak mögött, kezem ökölbe szorult, s mikor elhallgatott, odamentem hozzá, megálltam előtte, úgy mond-

tam keményen: Maradok én is Sándor bácsi, veled! Együtt majd csak tüzet vetünk arra a kanócra, hadd robbanjon föl tőle ez a megveszekedett világ!...

RAFFAY ERNŐ

- Az első világháború előtti tizenöt-húsz évben már elmondható, hogy kialakultak azok a nagy erőviszonyok, azok a nagy katonai, gazdasági, ipari, fegyverkezési, sőt ideológiai-szellemi erővonalak, illetve csoportok, amelyek azután megvívták egymással az első világháborút. Néhány országnevet kell, hogy mondjak. 1867 elején létrejött Ausztriából és Magyarországból a kettős nevű ország, Osztrák-Magyar Monarchia, vagy Osztrák-Magyar Birodalom, melynek Ferenc József adta ezeket a neveket. 1871. január 18-án a Párizs melletti Versailles-ban kikiáltották a német császárságot, ami azt jelentette, hogy porosz vezetéssel, a Hohenzollern-Sigmaringen-ház vezetésével létrejött a német egység, amelybe Ausztria és így Magyarország sem tartozott bele. Meg kell említenem az 1830 utáni rohamos gazdasági, katonai növekedésnek induló és egyre nagyobb európai politikai befolyásra törekvő Franciaországot, amely először úgynevezett polgárkirályságként, majd köztársaságként létezett Európában, és Angliát, Nagy-Britanniát, mint az akkori világ legerősebb hatalmát. Európán kívüli hatalom az ekkoriban már világpolitikai tényezőként is szerepet játszani tudó, bár szerepet egyelőre játszani még nem akaró Egyesült Államok. Több komolyabb, nagy nemzetközi ellentétre kell a figyelmet fölhívunk, mindenekelőtt a francia-német ellentétre. A francia-német ellentét esetében az európai kontinentális befolyás volt a nagy tét. Franciaország gazdaságilag, materiális tekintetben lelassult Németországhoz képest. Tehát potenciálisan katonai, ipari, terjeszkedési szempontból minél erősebb európai hatalommá válik Németország, a francia-német ellentét természetesen – főleg 1871 után – annál érzékenyebb, annál nagyobb lett. A másik nagy világpolitikai jelentőségű szembenállás Anglia és Németország között létezett. Az 1880-as, de főleg a 90-es évek után az angol-német ellentét olyan értelemben is világpolitikai jelentőségű ellentétté vált, hogy a németek veszélyeztetni kezdték az angol gyarmatbirodalmat. Ez Anglia számára

anyagi és presztízszvesztés is volt, a németek pedig helyet követeltek maguknak a nap alatt. Minél jobban növekedett a német nehézipar, vegyipar, a hadiipar, illetve ezzel összefüggésben a német világkereskedelem mennyisége, annál nagyobbakká váltak az angol és német ellentétek. Ennek pedig – a külön-külön két ellentétnek – előbb-utóbb össze kellett kapcsolódnia. Ez hozza majd a huszadik század elején katonai szövetségbe Angliát és Franciaországot, és természetes, hogy a potenciális és globális ellenfél Németország. A Német Birodalom háta mögött a cári Oroszország személyében szövetségest keresnek. Két front közé veszik Németországot.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– A Török Birodalom európai részének teljes szétesése után, tehát a XIX. század végén két, viszonylag független ország jött létre, Szerbia és Románia. Megszületett Bulgária is, de az egyrészt baráti érzelmeket tanúsított a Monarchia iránt, a későbbi háborúban velünk együtt is harcolt, másrészt nem volt olyan nagy és erős, hogy számításba jöhetett volna ilyen szempontból. A franciák Romániával kerestek kapcsolatot, Oroszország viszont – és ez volt a sokkal veszedelmesebb – mindenáron meg akarta szerezni Szerbiát, Szerbiával együtt a környék szláv államcsoportjait, beleértve a Magyarországhoz tartozó Horvátországot is, meg természetesen Boszniát. Az volt a vágyuk, hogy az északi szlávokat egyesítik a balkáni szlávokkal és akkor egy óriási, egységes birodalom jöhet létre az orosz cár fennhatósága alatt. Ennek érdekében folyt legkésőbb úgy az 1900-as évek eleje óta egy lihegő sajtóhadjárat Ausztria-Magyarország ellen. Noha mindig Ausztria-Magyarországot emlegették, mint a Habsburg Monarchiát, mégis legtöbbször Magyarországra gondoltak, mert Magyarországon át vezetett az út Szerbiába vagy Romániába.

RAFFAY ERNŐ

- 1867 júniusában, egy meleg nyári napon megkoronázzák az osztrák császárt, Ferenc Józsefet (aki akkor 37 éves fiatalember, 1830-ban született), magyar királlyá is, a feleségét pedig, a bajor királylányt, a híres Sissit magyar királynővé. Ezáltal létrejön az Osztrák-Magyar Monarchia vagy Osztrák-Magyar Birodalom, amely egyelőre gazdaságilag viszonylag gyöngye, fejletlen termelő potenciállal, de nagyon jó bányászati (nyersanyag, fa, kő, szén, vasérc) lelőhelyekkel rendelkezik, tehát potenciálisan az európai nagyhatalmak közé emelkedhet. Területe, lakosainak száma, az ebből következően felállítható nagy hadserege – amelyik egyébként nagyjából létezik is, és amelyhez jön a Landwehr, majd 1868-tól a Magyar Királyi Honvédség megszervezése – mind arra predesztinálja az Osztrák-Magyar Monarchiát, hogy európai nagyhatalommá váljék.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Ha már a kiegyezést említjük, akkor nem szabad feledni, hogy mi ugyan azt képzeljük ma és sokan akkor is azt képzelték, hogy végre kivívta az ország a teljes függetlenségét, holott csak a belpolitikai függetlenségét vívta ki, mert a külügyek, a hadügy és a pénzügy változatlanul Bécshez tartoztak. Következésképpen Magyarországnak nem volt külügyi képviselője, magyarul Külügyminisztériuma sem, hadserege sem, bár Magyar Királyi Honvédség címen volt egy '48-ra emlékező jelképes állomány. Tehát világpolitikai összefüggésekben Magyarország a kiegyezés után is Béctől függött. Egyértelműen. Még akkor is, hogyha volt egy szerencsés pillanat, amikor az egész birodalom külügyminisztere Andrássy Gyula volt, noha Magyarországnak nem voltak önálló külügyei, de ez egy ritka és véletlen kivétel.

RAFFAY ERNŐ

– Az 1870-es évek második felére a birodalomban minden rendben van, robbanásszerű gazdasági fejlődés indul és nem véletlen, hogy éppen 1879 az az év (tizenkét éve létezik még csak az Osztrák–Magyar Birodalom), amikor a mi Andrássy Gyulánk nagypolitikai elképzelései alapján létrejön a politikai, katonai megegyezés és szerződés a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia között. Itt ismét a Trianonhoz vezető út egyik állomásánál tartunk, tudniillik ettől kezdve mind Párizsban, mind pedig Londonban a Downing Street-en úgy kezdik gondolni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egy olyan nagyhatalom, amelyik nagyon tudatosan, nemzetközi, politikai és katonai egyezményen csatlakozott az angolok és a franciák ellenfeléhez, Németországhoz. Innentől kezdve a magyarság a nemzetközi politikában már csak egy úton mehet előre, a német szövetség és az Osztrák–Magyar Monarchián belüli dualista szövetség útján. Ekkor indultak el azok a folyamatok, amelyeknek során a német–osztrák–magyar katonai és politikai nemzetközi blokk kialakult, az a blokk, amelyet azután az angolok, a franciák és az oroszok megpróbálnak katonai értelemben is acélgyűrűbe fogni. Innentől kezdve már alapvetően katonaiá és iparivá válik a verseny.

A haderő fejlesztése akkoriban már nemcsak a díszes huszártiszti egyenruhák megrajzolásában és legyártásában rejtett elsősorban, hanem a katonaság mögött, a hadseregek mögött a nemzeti ipar, ezen belül a nehézipar, sőt, a XX. század elejétől kezdve már a vegyipar áll. Olyan gázokat, mérgező fegyvereket próbálnak a világtörténelem során először nagymértékben előállítani, amely gázokkal a katonák egymást minél előbb, minél nagyobb számban meg tudják ölni.

Ugyanakkor fejlődik a szerszámgépipar és az energiahordozókat kitermelő bányászat. 1890–92 között központosított német birodalmi vasútépítés kezdődik, amelynek nemcsak a személyszállítás – vagy ahogyan a szociológusok mondják: a társadalmi mobilitás növelése – volt a célja, hanem az, hogy a hadseregeket minél gyorsabban el lehessen szállítani egyik helyről a másikra. Vagy említhetnénk a német mintára a vasúti közlekedést központosító, államosító Baross Gábor magyarországi tevékenységét, aki a magántársaságoktól elvette, államosíttatta a stratégiai vasútvonalakat, hogy az

állam, illetve a k. und k. hadvezetés, az Armeoberkommando (az AOK), az osztrák és magyar hadsereg, illetve a Landwehr és a Magyar Királyi Honvédség alakulatait szállíttatni tudja.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Az ország, a magyar társadalom nagy része beleszédült ebbe az említett fellendülésbe, egyre önállóbbnak képzelte magát és kezdett belebeszélni olyan dolgokba, amikhez nem volt '67-ben szerzett joga. Például: múlhatatlannul fontos volt, vagy lett volna a hadsereg korszerűsítése. Ezt mindenki tudta, az uralkodó is. Erre a magyar országgyűlés nemhogy nem szavazta meg ehhez a korszerűsítéshez a szükséges anyagiakat, hanem követelni kezdte a hadsereg magyar sorozású alakulatai számára a magyar szolgálati nyelvet. Ez rendkívül tetszetős. Mi magyarok, magyar katonák vagyunk, vezényeljék őket magyarul. Igen ám, de ez egy közös hadsereg volt, központi irányítással, teljesen lehetetlen volt elképzelni, hogy megmaradjon egy hadsereg két nyelvvel.

A másik ok, amiről máig nagy viták vannak, és amit az akkori kormányok, így például Tisza István rovására írnak, hogy nem született meg az általános titkos választójog. Ezzel nagyszerűen fel lehetett izgatni a tömegeket. Valóban most is azt mondhatjuk, hogy az általános titkos választójog nemcsak, hogy a demokratikus fejlődésnek, egyáltalán minden ország korszerű vezetésének egyik alapelve. Az uralkodó köröknek azonban, így például Tisza István miniszterelnöknek is, az volt a gondja, hogy ha ezt egyszerűen kihirdetik, a főleg külföld által izgatott nemzetiségek visszaélnének a szavazati jogukkal. A háború kitörése pillanatáig úgy tűnt, hogy olyan törvény születik - ezt Tisza István képzelte el -, hogy azok kaphassanak titkos szavazati jogot, akik tudják, hogy miről van szó. Vagyis például, aki nem tud írni, olvasni, az esetleg ne kapjon szavazati jogot. Mivel ez nem oldódott meg, az ellenzék, amelynek azután 1914-re már egyértelműen Károlyi Mihály gróf lett a vezére, ezt kihasználta és rendkívül szélsőségesen izgatott a kormány ellen. Tehát az ország egysége megszűnt, szétesett vagy szétesőben volt.

RAFFAY ERNŐ

- Teljesen nyilvánvalónak tűnik, hogy az a hatalmas gazdasági fejlődés, amely az 1870-es évek közepétől az Osztrák–Magyar Monarchiában létezett, a 11 nemzetet és nemzetiséget az Osztrák–Magyar Monarchián belül alapvetően egymás felé terelte. Közös érdekkekké vált a termelés és közös érdekkekké vált (osztrákok és magyarok érdeke, sőt a nagyon komoly gazdasági erővel rendelkező csehek érdeke is) a birodalom összetartozása, a birodalmi termelés, a birodalmi belső piac összetartása. Igen ám, csak közben 1879 után a Monarchia sajátos világpolitikai erőterbe került. Németországhoz kötötte magát, ezt a brit és a francia külpolitikát csináló emberek fölismerték és elkezdték szítani az Osztrák–Magyar Monarchián belül a különböző nemzetek között az ellentéteket. Felnőtt a szlovák nemzet, felnőtté vált a szerbség, és saját államot alkotni akaró etnikummá vált a négy vagy öt országban szétszórtságban élő románság. Ezek a tényezők az Osztrák–Magyar Monarchiát és azon belül Magyarországot is meggyöngyítették, mert a nemzetközi politika, ahol építhet, ott épít is az adott országon belül meglévő etnikai és egyéb más ellentétekre.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- A nagybirtokrendszer kiszolgáltatottá tette a földdel nem rendelkező zsellér- és földművestömegeket. Egész egyszerűen rosszul fizették őket, rosszul is bántak velük sok helyütt, ezért ezek a tömegek elképesztő számban kezdtek kivándorolni Amerikába. Magyar nagybirtokosok, tanulmányútjukról hazatérve Amerikából, könyveket írtak arról, hogy az ég szerelmére, tegyünk valamit, mert elfogy az ország. Sajnos a mindenkori kormányok támogatásával olcsón, sőt ingyen elhajóztak Fiuméből Amerikába. Ezek távoztával támadt egy űr. Ebbe az űrbe benyomultak az igénytelenebb nemzetiségek, akiket viszont a földesúr kénytelen volt fölfogadni, hogy dolgozzanak neki. A szlovákok, akik nagyon terméketlen, mostoha termelési körülmények között éltek, és a románok, akik ezt rendkívül céltudatosan végezték. Bánffy Miklós gróf, egy erdélyi arisztokrata, nagyszerű ember volt, az *Erdélyi történet* című regénytrilógiában részletesen leírja, hogy így

nyomultak be a nemzetiségek olyan területekre is, ahol azelőtt nem voltak. Ez megint nagy belpolitikai bizonytalanságot keltett.

Eduard Beneš írása

A tapasztalataink 1848 óta félelmeinknek adtak alapot. Sohasem volt még kegyetlenebb elnyomó, mint a magyarok [...] A dualizmus, amely a cseheket és szlovákokat alávetette, az ő művük volt. Ausztria-Magyarország szét kell, hogy essen. A romjain a Cseh-szlovák államnak kell létrejönnie. Autonóm lengyel államnak – amellyel a cseh-szlovák állam északon lesz határos – kell megszületni; a cseh-szlovák állam a Kárpátokban Oroszországgal lesz határos, ők ketten egy-egy áthatolhatatlan barikádot alkotnak Németországgal szemben. Délen a nagy Szerbia áll majd szerb, horvát és szlovén területekből. Szerbiát Csehszlovákiával egy folyosó köti össze, ami a Lajta és a Rába között húzódik Magyarországon keresztül, így Németország körbe lesz kerítve. Olaszország segíteni fogja a szlávokat, hogy Ausztriától és Németországtól az Adria mentén megszabaduljanak. Erdély vissza lesz csatolva Romániához és a független Magyarország csak és kizárólag a magyarok által lakott területeket tarthatja meg.

RAFFAY ERNŐ

– Amikor a kiegyezést megkötik, nem éri el a magyarok etnikai aránya az összlakosságon belül a 40 százalékot. 1900-ban éri el először az 50 százalék plusz néhány ezer főt. De ha azt vesszük, hogy 1910-ben például az utolsó összmagyarországi népszámláláson belül a zsidóság aránya majdnem az egymillió főt érte el, akik közül 90–95 százaléka magát izraelitának, de magyar anyanyelvűnek vagy magyar nemzetiségűnek mondta, akkor azt mondhatjuk, hogy a dualizmus idején a magyar etnikum tulajdonképpen a zsidóság pozitív hozzáállásával érte csak el az etnikai 50 százalékot.

Jászi Oszkár írása

Azok a nemzetek, melyek az európai civilizáció vezérei lettek, egyszersmind az iparban és kereskedelemben legvirágzóbb nemzetek voltak. Mert az ipar egy kis csoport feudális úrral szemben az emberek sokkal nagyobb körének adott vagyont, függetlenséget, szabadságot és szellemi rugékonyságot, mint a nagy latifundiumok középkori rendszere. [...] Lényegében agrárállam maradtunk, akkor, amikor szomszédaink a művelt Nyugaton par excellence ipari államokká lettek. Az agrárállam pedig a konzervativizmus, a vallás, a régi szokások, a nagybirtok ideológiájának uralmát jelenti. Az ipari állam, ellenkezőleg, a szabad kutatás, az élénk utánzási kedv, a pezsgő művészeti élet jegyében áll. Egy új osztály jelent meg Európa küzdőterein mindenütt, mely friss erővel és küzdelemvággyal formálta át maga számára az állami és társadalmi élet összes szerveit és kereteit.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– A XIX. század közepe táján elindult rendkívül jó szándékú, nem is politikai mozgalom, hanem politikai, társadalmi gondolkodásmód, a liberalizmusnak egy kozmopolita változata, amely azt hirdette, hogy mindannyian egyenlőek vagyunk a világon, világpolgárok vagyunk, ne tegyünk különbséget a nemzetek és a nemzetiségek között. Ez Magyarországon az értelmiség bizonyos köreiből oly módon terjedt el az 1900-as évek első évtizedében, hogy bizony a nemzet öntudatának elsorvadásához vezetett. Károlyi Mihály és pártja volt ennek a fő szószólója. Lassan-lassan, amikor valaki azt mondta, hogy nemzet, vagy magyar, vagy a hazám, vagy hogy éljen a haza, akkor az illet kinevették. Pedig erre már Széchenyi figyelmeztetett, hogy ne essünk bele ebbe a csapdába, mert a liberalizmus nem azonos ezzel.

RAFFAY ERNŐ

- A kapitalista termelési viszonyok bevezetéséhez kapcsolhatóan Magyarországon az a kollektív tudat, az a nemzettudat meggyöngül, amelyik szavakban ugyan végig az Osztrák-Magyar Monarchia 50 éve alatt a csillagokat is elérte különböző parlamenti szónoklatokban, gyakorlatilag azonban a magyar társadalom szétesik darabjaira. A liberalizmus egyik legfontosabb része az individuumok, az egyének szabadságának az elve. A kollektívum, amely a magyarság nemzeti fönntartásában az elmúlt török, osztrák megszállás évszázadai alatt nagyon komoly tényező volt, 1867 után rohamosan semmivé foszlik. Az individuális fejlődésre tett hangsúlyokkal a nemzetet összetartó erők és a nemzettudat rendkívüli módon meggyöngülnek. Ez az egyik nagyon fontos szétartó erő, amelyik a magyarságra jellemző, a másik pedig az a beilleszkedő szándék, amely a politikai elitet elég messze eltávolította a magyar érdekek képviselésétől. Ezt akkoriban úgy mondták, hogy a kormányképeség elve. Aki túlzottan nemzeti érdekek mellett állt ki, pl. a nemzeti hadsereg, a vámok bevezetése a magyar határok mentén, a nemzeti érdek érvényesítése az iskolarendszerben, ahol ezek a tényezők jönnek elő, ott a kormányképeség meggyöngül. Aki tehát politikai karriert akar befutni a politikai elit tagjai közül, annak kormányképesé kell válnia. Mindez összetetalálkozott a kapitalizmus és az individualizmus alapvető eszméivel, összetetalálkozott például bizonyos ideológiai kérdésekkel, amelyeknek nagyon komoly politikai összefüggései voltak, például a szabadkőművesség hatása Magyarországon. Ez nem teljesen kimunkált a magyar történetírásban, de nagy biztonsággal megállapítható, hogy a magyar értelmiség nagy része - zeneszerzők, költők, írók, rendkívül tehetséges magyar emberek - a szabadkőművesség valamelyik formájába, valamelyik páholyba, általában alsóbb szinten bekerültek. A szabadkőművesség 30-as grádicsból áll és ezek a magyar értelmiségiek az alsóbb fokozatokig jutottak csak el, de mégis olyan szellemi, ideológiai, politikai erőterbe kerültek, amely nem minden esetben biztosította számukra a nemzet érdekeinek a maradéktalan fölismerését.

Fejtő Ferenc írása

A szabadkőművesség – ez az elitisztikus, jól felépített és a politikai pártoknál jobban szervezett és központosított tömörülés – játszotta az élcapat szerepét abban, hogy a nagyhatalmak háborúja ideológiai háborúvá változzon át abból a célból, hogy Európát köztársasággá alakítsa át. [...] a szabadkőművesek titkos társaságként működve az olyan nyilvános szervezetek kebelén belül, mint az Emberi Jogok Ligája, a Közoktatási Liga, a Szabadgondolkodók Szövetsége, [...] a nagy szabadkőműves gépezetet a csehszlovák, jugoszláv emigrációs bizottságok propagandájának rendelkezésére bocsátották. [...] tagadhatatlan, hogy Ausztria-Magyarország szétrombolásának ténye összhangban volt a franciaországi és az egyesült államokbeli szabadkőművesek eszméivel, hogy szinte fenntartás nélkül a feldarabolás mellett voltak és befolyásuk hozzá is járult ehhez.

RAFFAY ERNŐ

– A magyar nemzet a konzervativizmus – Szekfű Gyula kifejezésével élve – a reformkonzervativizmus útjáról letért. A liberalizmusnak minden túlhajtottsága jellemzővé vált Magyarországon az 1890–1910-es években, és ha megnézzük azokat a társadalmi csoportokat, akik ezt a túlhajtást csinálták, akik a nemzetnek ezt a szétbontó, helyenként nem is szándékos, de helyenként szándékos szétbontását végezték, lehetetlenség föl nem ismeri, hogy részben az akkor divatosná vált és erőssé váló szociáldemokrata eszmerendszer, az akkor – főleg a világháború elejétől kezdve – rohamosan növekedő, kimondottan marxista, majd orosz mintára leninistává, bolsevistává váló eszmerendszerek, részben pedig a Magyarországon – főleg a nagyvárosokban, de mindenekelőtt Budapesten – megerősödő polgári radikális eszmék és eszmények térhódítása egyértelműen a magyar nemzeti tudat szétzilálásához vezettek.

Ady Endre

Négy-öt magyar összehajol

Itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájdalomukból
Egy ifjú-ösi könny, magyar könny:
Miért is?

És utána, mint a zápor
Jön a többi könny:
Miért is, miért is, miért is?
S nincs vége könnynek és miértnek.
Fölöttük hahota köszön,
Hahotája, akik nem értnek
S akik sohase kérdik s kérdték:
Miért is?

És csöpög a könny:
Miért is, miért is, miért is?
És hömpölyög fönt a hahota,
Hogy soha, soha, soha.

Ennyi búsulással fényesen
Nyílnék meg az Ég,
Ahol csak Ég és okos üdvösség van.
S itt nem elég.
Itt nem kell csak a könny
S itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol.
Miért is, miért is, miért is?

RAFFAY ERNŐ

- A magyar nemzetet összetartó erők viszonylag gyöngék voltak. Egyrészt, ha a társadalmi rétegeket nézzük, a magyar arisztokrácia nagy része alapvetően birodalomközpontú, aulikus arisztokrácia volt. Éltek persze abból kilógó emberek, például gróf Károlyi Mihály és még néhány hozzá hasonló módon gondolkodó ember. Az arisztokrácia tagjai között kitűnő személyek voltak, de az egész magyar arisztokrácia fölfogása a nemzet érdekeivel nem állt mindig összhangban. Ugyanakkor a magyar társadalomban a nemzetet fenntartó erők, például a parasztság és - ahogy akkoriban mondták - az úri középosztály, amely legalább négy-öt különböző részcsoporthoz állt, nem mindig tudta betölteni azt a szerepet, amely szerepre a hasonló csoportok Franciaországban vagy Angliában, vagy akár még Németországban is képesek voltak. Arról van tehát szó, hogy a magyar nemzeti tudatot leginkább fenntartó, ún. úri középosztály legfontosabb rétegei vagy nem rendelkeztek önálló létet biztosító anyagi háttérrel, vagy pedig társadalmi, szolgálati úton annyira lekötöttek voltak, hogy nem tudták a magyar nemzeti érdekeket fenntartani. Nem véletlen, hogy Szabó Dezső híres könyve, az *Elsodort falu* a magyar parasztságot állítja be mint a magyar jövő egyedüli letéteményesét, köszikláját, amire a magyar jövő épülhet, és ugyanezt a nézetet vallotta Prohászka Ottokár római katolikus, székesfehérvári megyés püspök a katolikus filozófia, vallásfilozófia egyik legnagyobb XX. századi alakja. Nem véletlen, hogy Banga Béla jezsuita szerzetes ugyanezt írta meg. Nem véletlen, hogy ugyanezt a nézetet vallották bizonyos áttételekkel a népi írók. Nagyon sok magyar értelmiségi általában sajnos utólag ismerte föl azt, hogy a magyar parasztság lehet a magyar jövő letéteményese. Nem volt tehát olyan komoly, számottevő anyagi javakkal is rendelkező magyar társadalmi csoport, réteg, amely teljesen függetlenül, szabadon képviselni tudta volna a magyar érdekeket.

Ady Endre

Magyar jakobinus dala

Ujjunk begyéből vér serken ki,
Mikor téged tapogatunk,
Te álmos, szegény Magyarország,
Vajjon vagy-e és mink vagyunk?

Vajjon lehet-e jobbra várni?
Szemünk és lelkünk fáj bele,
Vajjon fölébred valahára
A szolga-népek Bábele?

Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.

Hiszen gyaláztatunk, keservünk
Már ezer év óta rokon.
Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barrikádokon?

Dunának, Oltnak egy a hangja,
Morajos, halk, halotti hang.
Árpád hazájában jaj annak,
Aki nem úr és nem bitang.

Mikor fogunk már összefogni?
Mikor mondunk már egy nagyot,
Mi, elnyomottak, összetörtek,
Magyarok és nem-magyarok?

*Meddig lesz még úr a betyárság
És pulyahad mi, milliók?
Magyarország népe meddig lesz
Kalitkás seregély-fiók?*

*Bús koldusok Magyarországá,
Ma se hitünk, se kenyerünk.
Holnap már minden a mienk lesz,
Hogyha akarunk, ha merünk.*

RAFFAY ERNŐ

- A századforduló körüli években egyértelműen úgy gondolták minden fővárosban, hogy az ellentéteket már nem lehet békés úton feloldani. Nem véletlen, hogy például az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregének vezérkari főnöke, Conrad von Hötzendorf báró egy titkos följegyzést készített az uralkodónak, Ferenc Józsefnek, hogy Olaszország, amely szövetségese volt ekkor az Osztrák-Magyar Monarchiának, vagy Oroszország ellen úgynevezett megelőző, preventív háborút indítson, mert annyira bekerítik a központi hatalmakat, hogy a végén már nem lesz lehetőség a védekezésre. És hasonló gondolatok voltak Berlinben és az összes fővárosban.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Tehát amikor 1914. június végén egy, az orosz cári titkosszolgálat által kiképzett szerb csoport - terrorista csoport - merényletet követett el Szarajevóban, Bosznia fővárosában, ami akkor hozzánk tartozott, akkor világosan tudták a szerbek is meg az oroszok is, hogy ezzel ők kiobbantják a háborút, amire vágytak, mert ezt nem hagyhatta szó nélkül a császár.

RAFFAY ERNŐ

- Megindult a világtörténelem addigi legnagyobb, úgynevezett gépi, ipari háborúja. A gépi háború úgy értendő, hogy minden gép mögött, minden csapat mögött ott van a teljes hadiipar, ott van a teljes közlekedés, ott van a teljes ellátás, ott van az egész nemzetgazdaság. És ha a nemzetgazdasági mutatókat nézzük, és az angolok, a franciák, az oroszok mellé még az Egyesült Államokat is hozzávesszük, akkor gyakorlatilag a nagyhatalmak küzdelme már 1914-ben eldőlt. Tart a háború 1918-ig, óriási ütközetekkel. Ez a világtörténelem valóban legtöbb áldozatot követelő, legtöbb gépet, legtöbb embert, legtöbb muníciót fölvonultató háborúja. Gyakorlatilag 1918 őszén az úgynevezett hosszú XIX. század véget ér, új fejezet kezdődik.

Ady Endre

Nekünk Mohács kell

*Ha van Isten, ne könyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajta,
Cigány-népek langy szívű sihederje,
Verje csak, verje, verje.*

*Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem:
Én magyarnak születtem.
Szent galambja nehogy zöld ágat hozzon,
Üssön csak, ostorozzon.*

*Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.*

M Á S O D I K R É S Z

XIV/2.

Ez a rész az első világháború után kialakult
történelmi helyzettel
és a 1918–19-es forradalmakkal foglalkozik,
valamint elemzi a Magyarország elleni
nemzetközi propaganda
trianoni békediktátummal összefüggő hatásait.

KÖZREMŰKÖDNEK:

FEJTŐ FERENC
TÖRTÉNÉSZ

NEMESKÜRTY ISTVÁN
IRODALOMTÖRTÉNÉSZ

POZSGAY IMRE
EGYETEMI TANÁR

RAFFAY ERNŐ
TÖRTÉNÉSZ

BARABÁS KISS ZOLTÁN

BICSKEY LUKÁCS

FARKASINSZKY EDIT

GESZTESI KÁROLY

IFJ. JÁSZAI LÁSZLÓ

MAKRAI PÁL

MOÓR MARIANNA

SELMECZI ROLAND

SINKOVITS IMRE

SZÉLYES IMRE

VARGA KLÁRI

VÍZY GYÖRGY

WOHLMUTH ISTVÁN

ELŐADÓMŰVÉSEK

Ady Endre

Krónikás ének 1918-ból

*Iszonyú dolgok mostan történülnek,
Népek népekkel egymás ellen gyűlnek,
Bűnösök és jók egyként keserülnek
S ember hitei kivált meggyöngyülnek.*

*Ember hajléki már rég nem épülnek,
Szivek, tűzhelyek, agyak de sérülnek,
Kik olvasandják ezt, majd elképülnek,
Ha ő szivükben hív érzések fülnek.*

*Jaj, hogy szép álmok ígyen elszörnyülnek,
Jaj, hogy mindenek igába görnyülnek,
Jaj, hogy itt most már nem is lelkesülnek
S mégis idegen pokol lángján sülnek.*

*Itt most vér-folyók partból kitérülnek,
Itt most már minden leendők gyérülnek,
Itt régi átkok mélyesre mélyülnek:
Jaj, mik készülnek, jaj, mik is készülnek?*

*Hegedüs fickók többet hegedülnek,
Olcsó céciókon ezerek vegyülnek,
Rút zsvány-arcok ékesre derülnek
S ijedt szelídek szökve menekülnek.*

Lámpás, szép fejek után megszedülnek,
Emberségesek igen megrémülnek,
Ifjak, kik voltak, hoppra megvénülnek
S a Föld lakói dög-halmokba dülnek.

Bús kedvű anyák keservesen szülnek,
Labdázó fiúk halálba merülnek,
Ős, szép kemencék sorjukba elhülnek
S kedvelt szüzeink uccára kerülnek.

S szegény emberek mégsem csömörülnek,
Buták, fáradtak és néha örülnek,
Szegény emberek mindent kitörülnek
Emlékeikből, mert csak ölnek, ölnek.

S szegény emberek ölnek és csak ölnek
S láz-álmaikban boldogan békülnek.
S reggelre kelvén megint megdühülnek,
Kárhoznak, halnak, vadakká törpülnek.

Halál-mezőkön bitófák épülnek,
Nagy tetejükre kövér varjak ülnek,
Unják a hullát, el- s vissza-röpülnek,
De az emberek meg nem csömörülnek.

RAFFAY ERNŐ

- 1918-1919-ben két ismert, úgynevezett forradalom volt. Ideológiai forradalomnak is nevezhetők, amelyben a forradalom szót nem az 1848-49. évi fogalmak szerint használom, hanem mint 1918-ban, 1919-ben használt ideológiai és politikai szakkifejezést. Ez azt jelenti, hogy mind a két forradalom, tehát a Károlyi-féle úgynevezett polgári demokratikus (őszirózsás) forradalom, mind pedig az első magyarországi kommunista diktatúra idején történelmi jelentőségűnek szánt ideológiai és erkölcsi fordulat zajlik Magyarországon. Olyan politikai erők kerülnek hatalomra, ami a tradicionális magyar politikai fölfogás szerint korábban elképzelhetetlen volt. Választások nélkül, mai értelemben vett polgári fölfogás szerint teljesen torz módon kerülnek a végrehajtó hatalomba. Az országgyűlést fölосzlatják, arra semmi szükség nem volt, a népképviselő 1848-as eszméje eleve megszűnik, olyan erők kerülnek Magyarországon hatalomra, hogy az azt megelőző száz év magyarországi politikai eseményeire és a politikai morálra vonatkozó fejlődése a porba omlik. Az 1848-49-es nemzeti liberális elvek – amelyeket Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Széchenyi István gróf, vagy Deák Ferenc vallott – azonnal megszűnni látszanak, diktatúrák alakulnak ki. Emlékeznünk kell arra, hogy azok az emberek, akik pozícióba kerülnek 1918-19-ben a magyar végrehajtó hatalom csúcsain, az osztrák-magyar monarchiabeli dualista, tehát 1914 előtti Magyarországon szívták magukba ezeket az eszméket és ezeket az elveket.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- 1918 októberében Magyarországon nem volt forradalom. Magyarországon az történt, hogy kiderült: a birodalom elvesztette a háborút, a király – nagyon helyesen – Magyarországra jött és elkezdett tárgyalni arról, hogy ki legyen a miniszterelnök, ki alakítson kormányt. Mindenkiel tárgyal. Nem tudott senkivel megegyezni és – mint hírlík – az uralkodó telefonon Bécsből Károlyi Mihálynak is, meg a Magyarországon élő Habsburg József főhercegnek is azt mondta, hogy akkor kinevezem Károlyi Mihály grófot miniszterelnöknek. Azután kikiáltották a köztársaságot, kikiáltot-

ták, nem volt szavazás. És egyszer csak arról értesültünk, hogy 1919 márciusában Károlyi Mihály azt mondta, hogy „átadom a hatalmat” a proletariátusnak. Mi az, hogy átadja? Hát az nem az övé.

RAFFAY ERNŐ

– Kun Bélának és Károlyiék föloszlatták a törvényhozói hatalmat, a felsőházat, illetve a képviselőházat, az alsóházat, és nem volt szabályos, törvényes választásokkal megválasztott, létrehozott végrehajtó hatalom. Megítélesem szerint 1918 utolsó és főleg 1919 első hónapjai a magyar állam – ha nem is végleges, de átmeneti – megszűnésének az időpontját és lehetőségét hordozták magukban.

Idézet egy tankönyvből (1942)

Amikor a legnagyobb szükség volt minden magyar katona erejére, a hadügyminiszter [...] abban a hitben, hogyha Magyarország kilép a küzdők sorából, az antant elismeri semleges országnak, elrendelte az összes arcvonalakon a fegyverletételt s ezzel Magyarországot kiszolgáltatta ellenségeinek. [...] Károlyi tehetetlen kormánya azonban a belső rendet sem tudta fenntartani. A szocialista párt vezetérei felfegyverezték a munkásságot és hozzáláttak a polgári osztály teljes letöréséhez. [...] A bolsevisták [...] uralma hihetetlen nyomort és szenvedést zúdított az országra.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– A polgári civil társadalom teljes joggal belefáradt a háborúba, éhínség is volt és egy rettenetes járvány, amit akkor spanyoljárványnak neveztek. Az emberek el voltak keseredve és örültek, hogy fegyverszünetet kötnek. Azt nem tudták a tömegek, hogy erről már tárgyalnak Padovában.

RAFFAY ERNŐ

- Jellemző Károlyi személyiségére, hogy már ő a miniszterelnök négy napja, amikor Weber osztrák tábornok Padovában átmegy az akkor még létező frontvonalakon, és az Osztrák-Magyar Monarchia valamint az antant között megkötö a fegyverszünetet. Ez nem politikai, ez katonai megegyezés, azonban olyan sajátos katonai megegyezés, amely a magyar állam politikai határaitra kijelentést tesz, tehát a padovai katonai egyezmény kimondja Magyarország területi integritását. Elmúlik egy hét, és Károlyi Mihály megegyezést kezdeményez, aláírják a belgrádi katonai egyezményt, amelyben a magyar királyi miniszterelnök megdöbbenő módon egyezséget köt a saját országa rovására olyan értelemben, hogy a Maros folyótól Erdélyben, Aradtól, Pécstől északra egy úgynevezett demarkációs vonalat szabnak meg, s megengedik, hogy stratégiai pontokat megszálljanak. Ez példátlan a magyar történelemben, ezáltal Károlyi azt sugallja mind a román, mind a szerb és cseh csapatok, mind pedig a nagyhatalmak számára, hogy Magyarország kormánya tulajdonképpen nem is ragaszkodik olyan egyértelműen a magyar államhatárokhoz.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Ismeretes a francia főparancsnok mondata, aki végignézett Károlyin és azt mondta, hogy „hát idáig süllyedtek önök?” Idáig süllyedtünk.

RAFFAY ERNŐ

- Ehhez jön az 1919. március 21. utáni 133 napon keresztül, agresszív módon létező Tanácsköztársaság, amelynek a külügyi népbiztosa jegyzéket intéz Clemenceau-hoz, a francia miniszterelnökhöz, amelyben kijelenti, hogy Magyarország nem ragaszkodik a határokhoz. Tehát nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy amit Károlyi Mihály elkezdett, azt Kun Béla külügyi népbiztos folytatja, és ez az egész tevékenység onnan ered, hogy mindenképpen megpróbálták megegyezni az ellenséggel, hogy őket elfogadják.

Persze Károlyiék elfogadhatatlanok voltak, éppen a kormányuk összetétele miatt, az antant számára, a Tanácsköztársaság első kommunista kormánya pedig, mint új típusú európai osztályuralom, teljes mértékben elfogadhatatlan volt.

Károlyi Mihály írása

A szocializmusba vetett hitem sok mindenért kárpótolt, amit elvesztettem. Mert minden megrögzött pesszimizmusom ellenére soha nem kételkedtem abban, hogy a szocializmus egyszer megvalósul és, hogy a mi küzdelmünkre szüksége van a haladásnak. A szocializmusban láttam és látom ma is – a manapság oly divatos megtérések ellenére ugyanis megátalkodott szocialista maradtam – társadalmunk betegségeinek egyedüli gyógymódját [...] Európában és a világon másképp fog megvalósulni a szocializmus, mint ahogy a XIX. századi forradalmárok képzelték, de mindenképpen be fog következni, mégpedig jóléti államok formájában, amelyekből az egykori kapitalizmus és a laissez faire rendszere csak a múlt ősi emlékeinek fog tűnni.

POZSGAY IMRE

– A végzetben szerepe volt Károlyi naivitásának is – mondjuk így – naivitásának, aki a háború alatt tanúsított magatartása, a háborúból való kiszállás gondolata jegyében azt remélte, hogy ha ő van hatalmon, akkor antanttámogatásban részesülhet. Elég hamar meg kellett tapasztalnia, hogy ez a támogatás elmarad. Az antantnak más kötelezettségei vannak, Magyarországgal szemben nem érez semmiféle méltányosságot. Hogy az antant mennyire képmutató volt ebben, jól mutatja, hogy Magyarország társadalmi viszonyait hánytorgatták föl. Azt vetették szemére, hogy égbekiáltó társadalmi ellentétek vannak, ami igaz. De közben nekik nagyon kedves volt az a Románia, amelynek társadalmi viszonyai vagy száz évvel hátrébb voltak.

Herczeg Ferenc írása

Az októberi forradalom [...] a politikus szatócsok lázadása a normális intellektus ellen. A forradalom elméletéről sokat lehetne vitatkozni, [...] de tehetségtelen embereknek nem szabad forradalmat csinálniuk. A legsúlyosabb büntetést, amit bűnösre mérni szabad, a léha törtető érdemli ki, aki válságos időkben a nemzet élére tolakodik.

Sigmund Freud levele Ferenczi Sándornak

Szeretnék nagy rokonszenvet érezni a magyarok iránt, de ez nem sikerül nekem. [...] Kérdésem számomra, hogy a politikai bölcsesség jelének tekinthető-e, hogy a sok gróf közül a legokosabbikat meggyilkolják, a legbutábbikat pedig megteszik miniszterelnököknek.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Van olyan titok, amely megfejthető lenne, de nem akarjuk megfejteni. Én szeretném megfejteni, de én nem tudok ezekhez a titkokhoz hozzáférni. Nem tudjuk azt, hogy Károlyi Mihály, aki 1914-ben a háború kitörésekor az Amerikai Egyesült Államokban utazgatott, a háború hírére hazajött, mert hazaküldték Amerikából, Franciaországon keresztül. Franciaországban minden ott tartózkodó ausztria-magyarországbeli állampolgárt azonnal lecsuktak. Hát erről szól Kuncz Aladár remekműve, a Fekete kolostor. Hogy lehet az, hogy éppen Károlyi Mihályt nem kapták el, hanem nagyon udvariasan tárgyalta a francia kormánnyal. Hogy van ez?

Herczeg Ferenc írása

Minden forradalomnak az volt első igyekezete, hogy saját védelmére fegyveres erőt szervezzen magának. Csak az őszirózsás forradalom volt kivétel. Olyan napokban, midőn az egész magyarságnak egyetlen acéltömbbé forrva, talpig fegyverben kellett volna farkasszemet nézni a sorssal, Károlyiék a meglévő csapatokat feloszlatták, lefegyverezték és hazaküldték, azután Doberdó és a Kárpátok védőinek népét pörére vetkőztetve kiszolgáltatták a hosszú ellenállás alatt felbőszített antant önkényének.

RAFFAY ERNŐ

- A magyar nemzet mélypontjához az is hozzátartozik, hogy nem volt hadra fogható, hatékony vezető rétege, nem volt hadra fogható, hatékony tömege, paraszti tömege, mert az egyiket menekülésre kényszerítették, a másik pedig kivérezve lihegett a fáradtságtól, a mély világháborús fáradtságtól, harmadrészt pedig nem szabad elfeledkeznünk a román, cseh és szerb megszállásról. Még nincs tíznapos a Károlyi-kormány, amikor a román királyi hadsereg parancsot kap - majdnem 700 ezer ember - arra, hogy keljen át a Kárpátokon és első menetben jusson el a román hadsereg a Maros folyóig, második menetben a Tisza folyóig, a harmadik részben pedig Budapestig. 1919. augusztus 4-én a román hadsereg bevonult Budapestre, sőt augusztus első felében a román hadsereg kidolgozta a Dunántúl Győr, Keszthely, Nagykanizsa felé való megszállását. Románia meg akarta szállni egész Magyarországot. Jellemző a helyzetre, hogy megindul északra a szerb hadsereg és a Budapest fűtését biztosító mecseki, komlói, Pécs környéki szénbányákat 33 hónapon át megszállás alatt tartja. Északon ugyanezt csinálják a cseh légiók, 1919. január 1-jén megszállják Pozsonyt, a magyarságot elüldözik, továbbmennek Losonc, Kassa, Munkács, Ungvár, Beregszász, Huszt felé, azután Kelet-Magyarországon a román és a cseh hadsereg, a cseh légiók és a román hadsereg alakulatai összeérnek.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Érkeznek haza a birodalom különböző népeiből sorozott katonák, osztrákok, csehek, lengyelek, magyarok. A vonatok megállnak az állomásokon, a fáradt katonák, akik örülnek, hogy vége van a háborúnak és még életben maradtak, várják az örömteli fogadtatást (mint várták a doni hadsereg megmaradt katonái is 1943-ban, hiába), ehelyett elveszik a fegyvereiket, leköpdösik őket, letépi a rangjelzésüket. Nem értenek semmit, hogy mi történik. Nem történt mindenütt így, ez a nagyon furcsa és ez azt jelenti, hogy itt egy nagyon jól vezetett – mondjuk úgy, hogy föld alatti – működés nyomaira bukkanunk. Ugyanis *egy*: amíg ezek a magyar sorozású ezredek a magyar határra nem értek, nem engedték magukat lefegyverezni. *Kettő*: hogy lehet az, hogy a Monarchia hadseregébe besorozott osztrák, cseh, román és lengyel katonák rögtön meg tudták alakítani a maguk hadseregét, és meg tudták védeni az immár újonnan megszerzett területeket? Hogyan lehet, hogy ezt nekünk nem volt szabad? Ez nagyon furcsa.

Idézet egy tankönyvből (1950)

A Magyar Tanácsköztársaság a magyar történelem egyik legdicsőbb fejezete. Ebben az időszakban a magyar nép a nagy orosz proletariátus oldalán az emberiség élén haladt, harcolva a kizsákmányolás megszüntetéséért, a szocialista társadalom felépítéséért. Az első magyar proletárdiktatúra a burzsoázia hatalmát összetörve négy és fél hónap alatt többet tett a magyar nemzet érdekében, mint a megelőző évszázadok és az utána következő ellenforradalom évtizedei együttvéve.

POZSGAY IMRE

- Mindenki rácsodálkozik a tényre, hogy egy ilyen gyötrelmes háború után mennyi katonája volt a Vörös Hadseregnek. A Vörös Hadsereget nem kommunista jelszavakkal, hanem hazafias jelszavakkal, honvédelmi jelszavakkal mozgósították. Védjük meg Magyarországot! A Tanácsköztársaság után kialakult helyzetben már a politikai játszma volt a fontosabb. Addigra olyan katonai helyzet alakult ki, amiből már tárgyalási pozíciót kihozni nagyon nehéz lett volna.

FEJTŐ FERENC

- Lenin abszolút ellensége volt a versailles-i és a trianoni békeszerződéseknek. Programjában volt az, ami nélkül Kun Béla nem szerezhette volna meg a hatalmat Magyarországon, az az ígéret vagy az a kilátás, hogy a Vörös Hadsereg, amely útban volt már Lengyelország meghódítására, Magyarországot is megszabadítja a megszálló csehszlovák, szerb és egyéb csapatoktól. Azt se lehet elfelejteni, hogy a Magyar Vörös Hadsereg volt az, amely - egy volt szociáldemokrata ezredesnek, Stromfeld ezredesnek a vezérlete alatt - megpróbálta a cseheket kiszorítani Magyarországról és ez sikerült is volna, ha a franciák nem sietnek a csehek segítségére.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- De ettől se veszítettük volna el területeinket, mert tegyük föl, hogy jogot kell adni a nemzetiségeknek, tegyük föl, hogy a társadalmi rendszert is meg kell változtatni, amire Károlyiék törekedtek, tehát el kell törölni a királyságot, legyen köztársaság. Ebből nem következik logikusan, hogy adjuk fel az ország területét és erre nem tudok én világos választ. Megtörtént, de miért? A francia forradalom, mint tudjuk, nem takarékoskodott az arisztokraták fejeivel. Megváltoztatta a francia társadalmat, eltörölték a királyságot, köztársaság lett, de abban a pillanatban, amint Franciaország határait ellenséges fegyverek fenyegették, ugyanez a nép fegyvert fogott és megvédte

hazáját. Vagy 1917-ben Oroszországban forradalom tört ki, elsöpörték a cárt, fölfordították az egész társadalmi rendszert, szocialista, kommunista Oroszország támadt, de abban a pillanatban, amint ellenséges fegyverek fenyegettek a birodalom határait, könyörtelenül megvédték az országukat. Ha ez így van, márpedig ez tény, akkor ebből nem következik, hogy feladom azt az országot, amit átalakítottam azért, hogy jól éljek benne. Ez teljesen érthetetlen. A magyar nemzet, a magyar lakosság, nevezzük akárhogy, elkövette azt a súlyos hibát, hogy összetévesztette a társadalmi forradalmat azzal a területtel, amelyen pedig a társadalmi forradalmat végrehajtották.

Ady Endre

Üdvözlét a győzőnek

*Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény, szép szivünkön,
Ki, ime, száguldani akar.*

*Bal-jóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomban élt s ránk-hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.*

*Tompán zúgnak a kaszárnyáink,
Óh, mennyi vérrel emlékezők,
Óh, szörnyű, gyászoló kripták,
Ravatal előttek, ravatal.*

*Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált, szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözlét a győzőnek.*

RAFFAY ERNŐ

- A kérdés az, hogy Trianon létrejöttében a két, 1918-as és 1919-es forradalomnak volt-e számottevő szerepe? Nos, megítélésem szerint 1918 végére a nagyhatalmak ügyszóba politikusai már mind elvetették az Osztrák-Magyar Monarchia létét és nem ismerték el a történelmi, régi Magyarország együtt maradásának a szükségességét és fontosságát. A magyarság olyan történelmi mélypontra került, hogy a nagyhatalmak képviselői, együtt Eduard Benešsel, Masarykkal, Ionel Constantin Brătianu román, illetve Nikola Pašić szerb miniszterelnökkel együttműködve elfogadták valamennyien a régi történelmi Magyarország fölbomlásának a fontosságát. És ami a tragédia, és amire nem lehet elégszer figyelmeztetni a magyar emberek közösségét, az az, hogy volt mire hivatkozzanak. Hivatkoztak arra, hogy Magyarországon 1919-ben egy rettenetes, az addigi világtörténelemben ismeretlen diktatúra, a bolsevista diktatúra jött létre, és ők, mint őszdemokraták tűnhettek fel 1919. január 18. napjától kezdve 25 éven keresztül a Kárpát-medence térségében, ők mondhatták azt, hogy Magyarországon nincsenek demokraták.

POZSGAY IMRE

- Még Lenin is úgy vélte, hogy Trianon a Tanácsköztársaságért kirótt büntetés, Szverdlov pedig, Szovjet-Oroszország akkori államfője, az Osztrák-Magyar Monarchia fenntartása mellett állt ki, csak hát akkor nekik nem sok szavuk volt a világban, meg ráadásul az antant 1916-ban megegyezett Romániával: ha jól viselkedik, akkor Magyarország felosztásából részt kaphat. Tehát szó sincs arról, hogy ez valami háborús szituáció által ránk szakadt esemény volt, erre készültek. És ebben a készülődésben a magyar uralkodó osztálynak is megvan a maga felelőssége, ami alól én nem tudom fölmenteni a történelmi ismereteim alapján a tudatlanság, a rövid távú érdekek melletti elkötelezettség, az abból származó kicsinyesség képviselőit. Amikor Tisza Istvánt az antanttervekről tájékoztatták (pedig hát ő nem a legkisebb volt ebben a garnitúrában), akkor föl kacagott és azt mondta: haha, azt kell képzelnem, hogy majd Geszt is román uralom alá kerül?

Tisza István meggyilkolása

Tisza Istvánt a budapesti Városliget szélén, a Hermina úton bérelt villájában 1918. október 31-én, gondosan megszervezett akció során egy tíz tagú különítmény meggyilkolta. Amikor a katonák behatoltak a házba, Tisza pisztolyával védekezni akart. De a túlérő láttán megadta magát a sorsnak. A felesége és unokahúga szeme láttára elkövetett tragédia helyszínén, a szoba falán elhelyezett emléktáblát 1945 után leverték. Az épületben hosszú ideig mozgáskorlátozottak intézete működött. A ház falára 2003-ban került új emléktábla. Az egykori kétszeres miniszterelnök tiszteletére az ezredfordulón újra felállították szobrát Debrecenben.

Reményik Sándor

Magányos cypruság

Tisza István ravatalára

*Nem szánlak, jó vitéz, mert jó Neked,
Neked már jó.*

Sok rémség elől elfedte szemed

Az orgyilkos golyó.

Rövid a kfn, hosszú a síri álom,

De ezt a népet szánom és utálom.

Hogy letört életed drága gátja,

Rajt' dül át a tömeg,

Ezer közül nagyságod egy ha látja,

S az sem érdemli meg;

A nemzedékek sodra tovatart,

S nem ad az Isten több ilyen magyart.

*Míg éltél, értünk drága két karod
Munkált erőd felett,
S a halál, mikor szíven ragadott,
Szóltál: „Ez így kellett.”
Néztél merőn, Kálvin kemény magyarja,
A puskacsőbe: ahogy Isten akarja.*

*Egy szörnyű korszak minden bűneit
Hordta fenkölt fejed,
Szeretted édes magyar véreid,
S tested megtöretett,
Új tagja martirok nagy seregének,
Néróknál haj! hóhérbabbak a népek!*

*A becsületen folt, csorba ne essék,
Nem volt más jelszavad,
Hitted, hogy nem ábránd, mi kötelesség.
Arany-Szent-György-lovag,
Köveden rövid lesz a felirat:*

Egy igaz férfi, sok hitvány miatt!

RAFFAY ERNŐ

- Tisza a magyar politikai élet egyik szimbolikus személyisége, bátor, határozott és rendkívül koncepciózus ember, a nemzeti megalapozottságú liberalizmusnak az a képviselője, aki a nemzeti érdeket abszolút princípiumként, alap- és támadhatatlan tényezőként fogta föl, bizonyos aktuálpolitikai kompromisszumok megtartásával. Tiszának éppen azt hányják a szemére, hogy megcsontosodva védte a dualizmust és nem volt érzéke arra, hogy a dualizmusból mondjuk trializmust lehessen csinálni, pedig eljátszhat az ember azzal a gondolattal, hogy mi lett volna, ha mondjuk a csehek is belekerülnek a birodalomba és átalakul az ország trializmussá. Úgy gondolták a magyar nemzeti liberálisok, hogy ebben az esetben a magyar érdek

háttérbe kerül és ezt a dualizmushoz éppen ezért ragaszkodó személyiségek, mint például Tisza István, nem engedték.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Nagyon sötét és ízléstelen - ha szabad ezt a politikához nem illő kifejezést használnom -, hogy nemcsak külföldi, hanem magyarországi belpolitikai erők is a háború első pillanatától kezdve elkezdtek rágalmazni Tisza István akkori miniszterelnököt, hogy ő ugratta bele az országot és a birodalmat a háborúba. Ebből természetesen egy szó sem igaz. Fennmaradtak a minisztertanácsi jegyzőkönyvek Bécsből, ahol Tisza István jó ideig nem győzte hangsúlyozni, hogy ő nem ért egyet a szerbek megtámadásával.

RAFFAY ERNŐ

- Nem tartom Tiszát személy szerint felelősnek a trianoni békediktátum bekövetkeztéért, inkább bizonyos nagyhatalmi döntéseket hibáztatok, belső ideológiai romlást, a kohéziós erők meggyöngyülését tartom oknak, és mindenekelőtt a katonai vereséget. Magát Károlyit és a Tanácsköztársaságot is inkább csak ráerősítő tényezőnek tartom. Úgy látom, hogy Magyarország fölbomlasztása és fölbomlása 1914 és 1920 között, egy fél évtizedes gyors folyamatban kikerülhetetlen volt.

Gyóni Géza

Levél Nyugatra

*Hol vagytok most, kis „intellektüellek”,
Kiket bús század baljós vége ellett?
Szent Nyugat előtt rajonva térdeplők,
Kik lehánytatok minden józan gyeplőt;
Gúnyos mosolygók ideálra, honra,
Kiknek a „New-York” volt a Pantheonja;
Kik ígértétek a szent Holnapot,
S akik tegnap is hátra voltatok.*

*Hol vagytok mostan, fránya franciások,
Kis erotikák, tucatóriások?
Csörög-e még a sok kis szélkereplő,
amelynek szép volt minden, ami szeplő?
Magyart és múltat szánva nézdelők,
Nyugati szesztől kótyagos velők,
Koraszülött bölcsek, véznák, betegek,
Mit érez mostan horpadt melletek?*

*Hol vagytok mostan kerge planétásak?
A vihar földjén csak egyet is lássak.
De hol vagytok, haj? Merre csak szemem lát,
Vasizmú hősök verik a gyehennát,
Mely odvaiból zúgva tör elő.
Csönd, kis fiúk, csönd, – beszél az erő.
Nevetek mától: csiba, korcs javas!
Halljátok: beszél az Erő s a Vas!*

Halljátok: sorsunk egy marad a földön,
Míg csak Krisztusra kereszt vár és börtön:
E földet s mit rajt teremt a zseni,
Paraszterőnek kell megvédeni.
Mert elsodorja véres áradat,
Ki vérengzők közt védtelen marad,
És hová kéne, hogy elbűjíjatok,
Ha idevárnánk - azt a Nyugatot!

Az a Nyugat, melyet majmoltatok,
S melytől vártátok a szent Holnapot,
És a vad Észak, melyet épülésül
Rajzoltatok, már rohadt a penésztül.
S akik megtartják néktek a világot,
Erkölcshen tiszták, harcban óriások,
S azoknak marad magtárjuk egész,
Kiket ki nem kezd a világpenész.

Halljátok íme s megtartsátok észbe,
Koraszült kornak sok kis csenevész:
Korhadt fa törzse, min harkály kopácsol,
Földre zuhan már vihartámadáskor.
Csak szálas fenyves, melyben sasok hálnek,
Állhat ellene szél forgatagának,
És jöhet vihar világverő:
Mosolyogva állja szűz magyar erő!

RAFFAY ERNŐ

– Amikor 1849 után Kossuth és az emigráció elment Amerikába, Angliába, Franciaországba, Törökországba, akkor Magyarország a világ egyik legismertebb és egyik legelfogadottabb országa lett úgy, hogy közben osztrák és orosz megszállás alatt volt, fölosztották tartományokra, jött a Bach-korszak, és közben Kossuth diadalmenetben járta be a világot. Nos, ezt a magyarság-szimpátiát kellett legyőzni először ahhoz, hogy egy nyugati ország akár-melyik újságjában megjelenhessen egy olyan cikk, hogy Magyarországon nemzeti gondok vannak, ott üldözik a románokat, a szlovákokat, szerbeket, és mindenkit, aki nem magyar. 1855-ben jelent meg egy Cezar Bolliac nevű román embernek az a térképe, amely Magyarország földarabolását tartalmazta. E térkép szerint Románia nyugati határa a Tisza, keleti határa pedig a Dnyeszter, aztán ezek a térképek elszaporodtak. Az 1880-as, 90-es években Bukarestben, Iaşiban, Belgrádban, Párizsban és más helyeken megalkultak azok a magyarellenes szervezetek, amelyek célja egyértelműen a határok átrajzolása volt. Masaryk professzor, és az első világháború elején 30 éves, fiatal, de annál agilisabb cseh értelmiségi, Eduard Beneš megkezdtek a párizsi, amerikai, londoni, később oroszországi tevékenységet, amelyben magyarellenes jelszavakat használtak. A szerbek is ugyanebben a gondolkörben mozogtak, kitalálták és megalkották a Balkánon lakó összes délszláv egy délszláv országban, az ő nyelvükön Jugoszláviában való egyesítését. Ezeket a cseh, román, szerb érdekeket csak úgy lehetett érvényesíteni, hogyha a magyarság-szimpátiákat leküzdik. Óriási propagandatevékenység indult, például a kultúrliga, a Liga Culturală nevű Iaşiban, majd Bukarestben megalkult román szervezet, prospektusokat, térképeket, magyarellenes propagandairatokat szerkesztett románul, aztán lefordították németre, franciára, angolra, olaszra, spanyolra. Milyen érdekes, hogy egy fiatal francia újságíró 30 éven keresztül kapta ezeket a román propagandairatokat, szép francia nyelvű kiadványokat, és ez a francia újságíró, akit egyébként George Clemenceau-nak hívtak, 1917 és 1919 között a Francia Köztársaság miniszterelnöke lett. Nem azért volt magyarellenes, mert a fiának a felesége magyar lány volt, hanem itt nagyon komoly nemzetközi magyarellenes propagandatevékenységről van szó. A kérdés az, hogy a magyar politika vezető személyiségei miért nem tettek ez ellen valamit?

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Az ellenünk zajló propaganda intenzíven folyt, főleg a francia és az angol nyelvű sajtóban. Nem törődtünk vele, amikor pedig bekövetkezett Trianon, hagytuk, hogy tegyenek velünk, amit akarnak és ami ezzel együtt jár, nem kerestük a két háború között sem annak okait, hogy miért történt mindez, hanem sóhajtoztunk, panaszkodtunk és sírtunk.

FEJTŐ FERENC

- Amíg a magyar nacionalizmus téves utakon járt, ugyanakkor a cseh nacionalizmus például virágkorát élte és ez olyan diplomáciai akciókban fejeződött ki mind Franciaországban, mind Angliában, mind Spanyolországban, amelyek technikailag kitűnőnek nyilváníthatók, viszont éppen ezért kártékonyak voltak, mert hazugságokra épültek föl.

RAFFAY ERNŐ

- A Nobel-díjas író, Björnsterne Björnson írt egy cikket, ami megjelent nemcsak norvég, svéd, hanem francia, angol, amerikai világlapokban is, sőt még Németországban is, aztán Magyarországon is közölték, hogy micsoda szörnyűség, hogy az egyébként elég jól kinéző magyar Parlament hosszú lépcsősorán a szlovák képviselőket, akikből alig van (Juriga Nándor és mások), lelökik a magyar képviselők. Szó se volt természetesen ilyenről, de hát ő ezt hallotta, mert ezt kapta a szlovák, sőt a cseh propagandistáktól is. Az interparlamentáris unióban Herczeg Ferenc vagy Jókai Mór, ameddig ő ezt a kora miatt vállalta, komoly védelmet fejtett ki a külföldi parlamenti képviselők között ezzel a román, cseh és szerb propagandával szemben, ám kétségtelen, hogy a magyar politikai elit nem figyelt oda eléggé a magyarellenes propagandára. A dualista magyar kormányok egyik fő hibája az volt, hogy nem szállt szembe ezzel, mert azt gondolták, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia olyan nagyhatalmi pozíciót tölt be, amelyben nincs realitása annak, hogy a Monarchiát, és még inkább nincs realitása annak, hogy Magyarországot ezek szétverjék.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Magyarország egy külön világ, minket mint államot, mint országot sose szerettek. Erre én azt a választ találtam ki és most is azt mondom, mert azt hiszem, ez lehet az egyszerű igazság: miért verik agyon a verebek a közejük tévedt kanárit, aki kirepült az ablakon? Mert más. Ez lehet a titok nyitja. Nem értik a nyelvünket. Nem is hajlandók megtanulni, amin nem kell megsértődni, de ez tény. Mások vagyunk, a gondolkodásmódunk más, az egész ország, ez a gyönyörű szép földrajzi egység, az úgynevezett Nagy-Magyarország, mint terület is nagyon csábító volt ám, ásványkincsek... - nem folytatom. Ez egy gazdag ország volt, irigyelték tőlünk. Most, ma, hogy itt ülünk és beszélgetünk, miért vásárol vagy szeretne vásárolni olyan mohó kedvvel mindenféle European Community-be tartozó ország polgára Magyarországon földet, telket vagy gyárat? Miért? Mert tetszik neki.

RAFFAY ERNŐ

- Egy ország akkor szállható meg, ideológiailag és erkölcsileg akkor gyarmatosítható, ha a veszélyérzetet és a mindenre odafigyelő óvatosságot kiiktatják a lelkekből. És úgy tűnik, hogy amennyiben a nemzetközi szabadságkömüvesség erre irányt vett, akkor igen nagy sikereket értek el a magyar önvédelmi reflexek meggyöngítésében. Van egy régi, Európában ismert mondás, több politikustól is szokták ezt idézni, teljesen mindegy, hogy ki mondta, hogy aki a Kárpát-medencét birtokolja, az Közép-Európára óriási befolyást gyakorol. Nos, ezt ha megfordítjuk, akkor úgy is lehet mondani, hogy aki a Kárpát-medencét darabjaira bomlasztja, az megszünteti a közép-európai térséget igazgatni tudó országot és birodalmat. Tehát a közép-európai behatolás, a közép-európai térség meggyengítése, a közép-európai piacok - azért lakik itt vagy 200 millió ember - akkor is, most még több -, megszerzése komoly nemzetközi érdek lehetett bizonyos körök számára.

Somogyváry Gyula (Gyula diák)

Magyar Miatyánk 1919-ben

*Van-e imádság, forróbb, könnyörgőbb,
mint a miénk most? - kínok imája! -
Nyisd meg Nagyúr a fellegek kárpitját
s irgalmas szívvel, figyelmezz rája.
Nincs annyi fűszál, libanoni lejtőn,
mint ahány könnycsepp bús magyar szemekbe,
hallgass meg, kérünk, jaj, most az egyszer
Miatyánk, ki vagy a mennyekben!*

*Könyörgünk! Nézz ránk, hisz az nem lehet,
hogy síró szóval pusztába kiáltunk!
Sok volt a vétünk - nagy büszkeségünk,
felhőkig járt az álmodásunk -
de most bánattól gyötrötten mondjuk:
Szenteltesse meg a te neved!*

*Végigvertél a borzalommal
és mégis, most is széthúzunk, látod.
Küldjed szívünkbe a szerelmes békét,
jöjjön el végre a te országod!...
Ugye nem szórod szét ezt a népet,
bujdosónak a nagy világba,
hiszen te hoztad Ázsiából
s verted, de védted a pusztulástól
ezer évig! mondd csak: hiába...?!*

Voltunk a véres védőbástyád
s voltunk villámló ostorod,
tégy velünk, ahogy megérdemeljük,
legyen meg a te akaratod!

Küldjed szívéinkbe a szerelmes békét
s küldd az erőt a rossz karunkba!
Küldj halk esőt a földjeinkre
s legyen gondod a barmainkra...!
Önts enyhülést a lelkek tüzére,
s ha tudsz: szeress! ha kell: fenyíts!
csak legyen béke, boldog megértés,
miképen a mennyben, úgy a földön is.

Nézd: éhezünk, rongyokba járunk,
nincsen koldusabb néped mináhunk.
Nézzed a gyermek éhező száját,
asszonyainknak bús Kálváriáját,
ha te nem segítesz: elveszünk!
Ó, add meg hát a napi kenyerünk...!

Nagyúr! Vétekkal, igaz, megrakódtunk,
gőgösek közt bizony elsők voltunk,
de most a házunk hamva van fejünkön
s a bűnbánat megtépte köntösünket.
Isten! istenes szerelemmel
bocsásd meg a mi vétkeinket...!

Minket megvertél magyar-Isten
és megverted az őseinket.
De fiainknak minden más nép,
felejtse el apái vétkét
- sok számolatlan számadásunk -
miképen mi is megbocsátunk
a mi ellenünk vétkezőknek...

Torkunk rekedt a rimánkodástól...
az őс magyar föld: merülő gálya.
Jaj! tedd a szent kezed föléje,
oltalmazd meg, vigyázz rája
és ne vigy minket a kísértésbe!

A tenyereden, Isten-apánk,
hordod az ember-milliókat.
Mi is elférünk békében ottan,
csak vedd ki köztünk az árulókat!

Nem kell minékünk más hódolása
és nem vágyik a magyar sehová sem,
csak engedj élni... tüzekbe nézni...
tilinkószónál... mesét mesézni
és szabadíts meg a gonosztól - Amen.

HARMADIK RÉSZ

XIV/3.

Ez a rész az 1918-19-es forradalmak utáni
konszolidációval foglalkozik.

Bemutatja Horthy Miklós fellépését,
kormányzóvá választását,
a trianoni békediktátum aláírását,
valamint a revíziós politika megteremtését.

KÖZREMŰKÖDNEK:

GLATZ FERENC
TÖRTÉNÉSZ, AKADÉMIKUS

NEMESKÜRTY ISTVÁN
IRODALOMTÖRTÉNÉSZ

RAFFAY ERNŐ
TÖRTÉNÉSZ

BARABÁS KISS ZOLTÁN
KONCZ GÁBOR
OBERFRANK PÁL
SELMECZI ROLAND
ELŐADÓMŰVÉSEK

Kosztolányi Dezső

Gyászkar

Megölték őt. Megölték.
Nagyhangon elkiáltom
világnak, embereknek,
hegyeknek és folyóknak.
Megölték őt. Megölték.

Gyászolni így tudunk ma.
Ordító fájdalommal,
elbóduló szavakkal,
elbóduló haraggal.

Mert jaj, nem azok ölték,
kiket szegényke látott,
hogy a földet harapta,
és verte azt a földet
irtózatos ököllel,
mely nem lehet övé már.

Mert jaj, nem azok ölték,
kiket szegényke gondolt,
hogy életét kereste
rövidlátó szemével,
úgy mint a kertje földjén
szemüvegét kereste.

precízen fölismerete már 1919 nyarán, amikor Szegedre hívták, hogy honvédelmi miniszter legyen, azt mondotta, hogy ő inkább hadseregaparancsnok lenne. Megszervezte Gömbös Gyulával, Kozma Miklóssal és másokkal együtt a nemzeti hadsereget, az ország szabad területére ment, majd 1919. november 16-án a nemzeti hadsereg élén bevonult arra a Budapestre, amit az egyik általuk szétosztott röpcédulán bűnös Budapestnek neveztek. Elmondotta: magyarok, fölöttetek idegen nemzet zászlaja lengett, tehát a román tricolorra és a vörös zászlóra gondolt, röpcédulájával tudatta Budapest népével, hogy visszaáll a történelmi folyamatosság. Ez a tevékenység 1919 végétől 1920 elejéig zajlott.

A Pesti Izraelita Hitközség nyilatkozata

A hitközség a maga és az egész magyar zsidóság nevében végtelen örömének ad kifejezést afölött, hogy az úgynevezett proletárdiktatúra esztelen és erőszakos kormányzati rendszere, amely minden hitközséget és generációk munkájával és áldozatkészségével fölépített gyönyörű intézményeit végpusztulással fenyegette, saját bűnében összeomlott. A hitközség konstatálni kívánja, hogy a kommunizmus nevű tévtan legelsősorban kereskedőellenes áramlat, senkire sem olyan káros és veszedelemes, mint a [...] zsidóságra. A hitközség ennél fogva fájdalommal és egyúttal megbotránkozással állapítja meg, hogy a kommunista uralom vezérkarában és táborában nagy számmal voltak zsidó származású emberek, akik majdnem kivétel nélkül már előbb váltak hűtlenné vallásukhoz, mint később hazájukhoz... A hitközség [...] kimondja, hogy megtagad minden szolidaritást azokkal, akik akár a bolsevista propagandában, akár annak gonosztetteiben aktív részt vettek, s azokat mint a haza és vallás ellenségeit [...] annak közösségéből kirekesztik.

RAFFAY ERNŐ

- 1919. november utolsó hetében megalakul egy kereszténypárti politikus vezetésével - Huszár Károlynak hívták - az a kormány, amely 1920 januárjában végrehajtja a választásokat a meg nem szállt területeken. Tulajdonképpen államjogi szempontból ez se nevezhető tökéletesnek, de választások lesznek, összeül az egykamarás magyar nemzetgyűlés, 1920. március 1-jén pedig, kétségtelen, katonatisztek jelenlétében a Parlamentben államfővé választják Horthy Miklóst, aki immár a törvényhozói hatalom előtt leteszi az államfői esküt. Magyarország megcsonkítva, kirabolva, összeomlva, spanyolnáthajárvány által a lakosság megtizedelve, sőt megötödölve; erkölcsi, politikai, gazdasági, katonai, kereskedelmi, nemzetközi politikai, mindenféle válsággal együtt néz a jövőbe. És ekkor jön a meghívó Párizsból, hogy méltóztasson egy magyar delegáció elutazni - Apponyi vezetésével el is utazik -, hogy a békeszerződés szövegét, amely már 1919 tavaszán pontosan leíratott (Vix alezredes Károlyi Mihálynak 1919. március 20-án ennek a hozzávetőlegesen pontos szövegét adta át), Magyarország írja alá.

Tóth Árpád

Szent nyomorék, riadj!

*Mily ádáz végzet zord zajú tankja jár
A szittya földön? - roppan a régi rög,
S a szent hon négy bús sarka árván
Felcsikorog, s repedezve hull szét.*

*Ó, hol vagy Isten, hajdani hős Hadúr,
Kit felcifrázott diccsel a dőre gőg?
Avitt mentédben, agg szakállal
Merre borongsz aluvó egekben?*

Hiába tört a századok éjjelén
Sustorgó vérünk vad melegű, nehéz
Sugárral égre, mint gigászi
Bús bíború, szomorú szökőkút?

Hiába mosta könny apadó szemünk?
S a pórusok hűs könnye hiába hullt:
A véres, fájó, vak verejték
Égre emelt busa homlokunkról?

Ó, nemzetem, szép, lankatag, ős fajom,
Jaj, hogy lehet, hogy most, mikor újra kelsz,
S nyújtóznál végre hosszan, vígan,
Zsibbadozón a tagok leválnak?

De kelj föl mégis, szent nyomorék, riadj!
Míg boldog népek új lakodalma zeng,
Ne ülj az útfélen ma döglő
Csonka gyanánt, aki sírva koldul!

Jussod, ha nem több, jussod ez ünnepen
Egy bús üvöltés, poklokig ordító,
Egy büszke, nagy, dacos kiáltás:
Rajta, azért is! el a mankót!

Ha sántán, sírva, reszketve is, de föl!
Koporsók közt is, táncra csak, élni még,
Hajh, szörnyűbb tán a hős halálnál,
Jöjjön a bátor, a hősi élet!

Emeld fel áldott, megtaposott fejed,
Mégfogyva bár, de törve nem! – újra zengd!
A csonka törzs végén szíve döngjön,
S ősi, erős karok újra nőnek!

Archív híradó: Versailles

Amikor 1919. január 18-án Párizsban megnyílt a békekonferencia, a szomszédos országok csapatai már nagyjában-egészében a majdani trianoni határ mentén álltak. Magyarország új államhatárainak vonalát már 1919 májusának derekán kijelölték. 1919 júniusában, amikor a tanácsköztársaság hadserege sikeres északi hadjáratát vívta, a békekonferencia jegyzékben szólította fel a szembenálló feleket az új határok mögé való visszavonulásra. Noha a szerződés ekkor már készen állt, a magyar forradalmi kormányzótanácsot nem hívták meg a párizsi békekonferenciára, mert az a proletárdiktatúra elismerését jelentette volna. A magyar képviselők részvételére csak a tanácsköztársaság bukása után és az antant által is elfogadott kormány megalakulása nyomán kerülhetett sor.

Apponyi Albert írása

Az egyház a házassági kötések szentségét ezekkel a szavakkal fejezi ki: amit Isten összekötött, azt ember ne válassa el. Hazánk területére is alkalmazható ez a mondás. Isten kötötte össze annak összes részeit, midőn ezt a szép országot a földbe fektetett őserők működése által megalkotta, annak, amivé lett: hegykoszorú övezte, összefüggő folyam rendszer szegte természetes egységnek. Ember ne merészkedjék ezt megbontani, összetörni, feldarabolni; hatalmasabb a leghatalmasabbnál a dolog természete, Istennek kézzelfogható akarata. Ehhez simul a népek akarata, mely az egymásra utaltság tudatától soha annyira át nem volt hatva mint most, a szétválasztás szentségtörő kísérletének szomorú idejében.

Archív híradó: Versailles

Hiába jelentett azonban az új rendszer a nagyhatalmak számára komolyabb garanciát, mint Kun Béla kormánya, a határookra vonatkozó döntéseket már nem kívánták megváltoztatni. A magyar fél ennek ellenére alaposan felkészült a békekonferenciára. Teleki Pál irányításával részletesen kidolgozták és nyolc jegyzékben, számos melléklettel dokumentálták a magyar ellenvetéseket. A magyar békedelegáció 1920. január 7-én érkezett a francia fővárosba Apponyi Albert gróf vezetésével. A küldöttségben az erdélyi arisztokrácia nevezetes tagjaként helyet kapott két későbbi magyar miniszterelnök: gróf Bethlen István és gróf Teleki Pál is. A magyar kormány képviselői január 15-én vették át George Clemenceau kezéből a békefeltételeket tartalmazó okmányt. Noha a konferencia a veszteseknek nem adott lehetőséget a vitában való részvételre, az angol miniszterelnök közbenjárására Apponyinak másnap mégis alkalma nyílt a magyar álláspont ismertetésére: „A mi szemünkben a tegnapot a mai naptól a békefeltételeknek hivatalos megismerése választja el. Érzem a felelősség roppant súlyát, amely reám nehezedik abban a pillanatban, amikor Magyarország részéről a békefeltételeket illetőleg az első szót kimondom. Nem tétovázom azonban és nyíltan kimondom, hogy a békefeltételek, úgy amint Önök szívesek voltak azokat nekünk átnyújtani, lényeges módosítás nélkül elfogadhatatlanok.”

Apponyi Albert emlékezése

Néma köszöntéssel üdvözöltük egymást, s miután elfoglaltuk helyeinket, Clemenceau [...] így szólított meg: Ön, Elnök Úr, a Legfőbb Tanács elé terjesztette [...] óhaját, hogy szóbeli előadást tarthasson Magyarország helyzetéről. A Legfőbb Tanács egyhangúlag kívánsága elfogadása mellett döntött, ter-

mészeten azonban hozzáfűződő vitáról szó sem lehet. Az előadás ideje harmadnapra volt kitűzve. Amikor a megjelölt órában a terembe léptem [...] Részben rosszakaratú, komor, részben gúnyosan mosolygó arcok meredtek felém: igazán nem lehettek kétségeim aziránt, hogy milyen előítélettel fogják ezek szavaimat fogadni. Minden bevezetés nélkül azzal a kijelentéssel kezdtem bele szónoklatomba, hogy a velünk kötött békefeltételek számunkra teljesen elfogadhatatlanok és hogy ezt a fő rendelkezésekkel kapcsolatban be is fogom bizonyítani. Rögtön észrevettem, hogy ez a száraz hang meglepetésként hatott és a hangulatot nem befolyásolta kedvezőtlenül... Már vagy tíz percig beszéltem, amikor Clemenceau félbeszakított azzal a megjegyzéssel, hogy most majd az általam előadottakat angol fordításban fogják elmondani... Magamra vállaltam az angol fordítást. [...] Fejtegetéseim nagy részben annak a megállapításnak voltak szentelve, mennyire elhibáztak etnográfiai szempontból a Trianon-szerződés területiális rendelkezései: hogy az erre vonatkozó rendelkezések egy része a nemzetiségi elvnek – amit pedig cégérnek használnak – egyenesen arcuclsapását jelenti. [...] tudomásomra jutott, hogy angol és olasz oldalról az ülés vége után meglehetősen éles megjegyzések hangzottak el, kifogásolva azt, hogy abba a kellemetlen helyzetbe hozták őket, mintha ők is részesei lennének ilyen durva szerkezeti hibáknak... Végül is meg kellett hajolni amaz érvelés előtt, hogy a tervezett békeszerződések egész kártyavárára összedőlne, ha bármilyen változtatásba belemennének.

Archív híradó: Versailles

Apponyi Albert gróf több nyelven előadott, konzervatív gondolkodásmódja ellenére is hibátlan logikájú beszédének aligha lehetett hatása a szövetséges és társult hatalmak legfőbb tanácsa előtt. Nemcsak briliánsan érvelt, de ezúttal lemon-

dott a magyarok által szentnek tekintett ezeréves határokról is. Önmérséklettel csupán azt kívánta, hogy a vitatott területek sorsáról népszavazás útján döntsenek a nagyhatalmak, alkalmazva a Wilson elnök által meghirdetett nemzeti önrendelkezés elvét. De a Közép-Európában kialakult helyzeten 1920 elején a győztes nagyhatalmak már nem kívántak változtatni. Ekkor már csak arra nyílt volna lehetőség, hogy a tárgyalófelek fontolóra vegyék néhány határ menti város vagy község esetében a népszavazás elrendelését. Népszavazásról azonban az angol miniszterelnök Lloyd George kivételével a győztesek hallani sem akartak. Jól tudták, a kialakult új határok bármilyen kismértékű korrekciója Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia merev ellenállásába ütközne. A magyar előterjesztés felett semmiféle vitát nem indítottak. Így január 20-án Apponyi a magyar delegáció néhány más tagjával együtt kénytelen volt visszatérni Budapestre. A békefelételekre adott magyar választ 1920 februárjában ugyan megvitatta a nagykövetek tanácsa, de annak egyetlen pontját sem fogadta el.

A Pesti Izraelita Hitközség felhívása

Testvéreink! Jöjjetek segítségünkre a szörnyű veszedelemben, amelyet a békeszerződés számunkra jelent. A magyar-zsidó műveltség legvirulobb vidékei [...] idegen kezekre kerülnek az igazságtalan béke által. Magyarország, a nyugat-európai műveltség és civilizáció eme gyönyörű mentsvára több mint felére redukálva, széjjeltépetve, legfontosabb életereitől megfosztva és megcsonkítva került ki a gigászi küzdelemből ... háromszorosan-négyszeresen kell majd minden erejét koncentrálnia, hogy magyar hazája és ősei hite iránti kötelességét teljesíthesse... nem hihetjük, hogy ti, kik a magyar zsidóknak köszönhettek annyi világhírű zsidó tudóst, most tétlenül nézhetnétek, hogy száradnak ki a zsidó kultúra, a zsidó tudo-

mány eme kútforrásai... Mi, magyar zsidók, magyarok akarunk maradni, és nem hagyjuk el magyar hazánkat legnagyobb nyomorában, részt óhajtunk venni szeretett hazánk újraépítésében teljes erőnkkel... [...] Nem saját személyi érdekünkben kérünk, hanem hazánk és vele Magyarország jövő zsidó nemzedéke érdekében! Hallgassátok meg Kérélmünket! Mentsétek Hazánkat! Mentsétek Magyarországot!

Archív híradó: Versailles

A kormány a békefeltételek enyhítése érdekében még egy utolsó kétségbeesett kísérletet tett a Magyarországgal szemben el-lenséges francia politika megnyerésére. Május 6-án azonban a nagyhatalmak átadták a magyar delegációnak a békeszerződés végleges szövegét. Ekkor az utolsó remények is szertefoszlottak. A szerződés aláírására 1920. június 4-én került sor a versailles-i Kis-Trianon kastélyban. A nevezetes okmányt Benárd Ágoston munkaügyi miniszter és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ látta el kézjegyével.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– 1920-ban a következő tényekkel számolhattunk: Magyarország visszaállította a királyságot, Magyarország királyság, alkotmányos monarchia, van egy államfője, Horthy Miklós kormányzó – megválasztották. Van kormánya, miniszterelnöke, külügyminisztere. A trianoni békeszerződést felelős magyar államférfi nem írta alá. Kiküldtek két embert, egy társadalombiztosítási intézeti igazgatót – magánéletben orvost –, meg egy gazdag téglagyárost, aki magánszorgalomból szórakoztató regényeket is írt, ezek írták alá. Ez azt mutatja, hogy jellegzetesen sunyi módon akartak a felelős államférfiak kihátrálni ebből, hogy ne száradjon a nevükön, hanem ennek a két úrnak a nevére száradjon, akik ennek fejében nagyon magas nyugdíjat kaptak.

Padányi Viktor: 1920. június 4.

14 éves negyedikos gimnazista voltam akkoriban. 10 órakor növénytan óra kezdődött és Kovách Demjén tanár úr magas, szikár alakja pontosan jelent meg az ajtóban, mint mindig. Felment a katedrára, beírta az osztálykönyvet, de nem kezdte el a feleltetést, mint szokta, hanem lehajtott fővel meredt maga elé egy hosszú percig... És akkor megkondultak a harangok. Kovách Demjén tanár úr odament a térképtartóhoz, kivette a térképet, amelynek felső sarkában akkor még ez a név állt: „A Magyar Szent Korona Országainak Politikai Térképe”, és felakasztotta a térképállványra, s mindezt egyetlen szó nélkül, aztán megállt előtte, kissé oldalt, hogy ne takarja el előlünk, és nézte, olyan arccal, olyan leírhatatlan, lágy kifejezéssel, amilyt mi még sohasem láttunk száraz és örökké szigorú arcán. Mi halálos csendben néztük a térképet, és az előtte álló, szürkülő hajú, cisztercita papot, amint feje egyre lejjebb esett a mellére, és a kívülről behallatszó harangzúgás által méginkább kimélyített csendben inkább magának, mint nekünk, ennyit mondott: „Consummatum est”. Ötvennégyen voltunk, ötvennégy 14 éves magyar fiú. A Golgotha utolsó szavai után nem bírtuk tovább, leborultunk a padokra és elkezdtünk sírni. Odakint kongtak a harangok. Nagymagyarország keresztre feszítésének napja volt, 1920. június 4-e. Péntek...

Archív híradó: Újságok Trianonról

A békeszerződés aláírását és becikkelyezését nemzeti gyász kísérte. Az országban megkondultak a harangok, leállt a közlekedés. Az üzleteket, iskolákat bezárták és az újságok fekete gyászkeretben adtak hírt az eseményről. Még a Magyar Törvénytár 1921. évi kötetében is fekete keretben jelent meg a békeszerződés első paragrafusa.

Móra Ferenc írása

Nem kell gyászolni, mert az aláírt halálos ítélet még nem halál. Ahhoz még mindig sokan vagyunk, hogy egy láb big kiírtsanak bennünket – szívtelenségük volna hozzá, de nincs elég hóhérvuk, s ami van, annak otthon kell készenlétben lenni – s tollal, tintával nemzetet még soha nem öltek. Mit kötelezvény, mit békeszerződés? A lobogó vulkánt papírszalvétával le nem boríthatjátok. Parancsoljátok meg a szélnek, hogy ne fújjon, a villámostornak hogy ne csattanjon, a csillagoknak, hogy ne szikrázzon, a folyónak, hogy visszafelé folyjon, a hajnalnak, hogy föl ne hasadjon, a pipacsnak, hogy pirosat ne nyisson: szót fogad-e? Van-e örült, aki ilyen parancsot kiadjon és elhiggye, hogy az majd teljesedik? Hogy az adott szó szent, hogy az aláírt kontraktus kötelez? Nincs isten és nincs ember, aki adott szónak venne egy ígéretet, melyet örültek kényszerítenek ki a megkötözött embertől, torkára tett késsel.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Mit lehetett volna tenni? Magyarországnak szövetségese volt Törökország is akkor, Törökország és a Monarchia együtt harcoltak. Törökországot is megidézték Párizsba, idézőjelben mondvá: Trianonba. A török kiküldött ránézett a papírra és azt mondta, ezt nem írom alá. Hogy-hogy nem írja alá? Nem írom alá, mert nekem ez nem tetszik! Nem írta alá! Akkor folytatódik a háború önök ellen! Folytatták is. Legalább százezer angol katonának az életébe került, de nem hagyták magukat.

Kós Károly írása

Valahol aláírtak valamit, valahol megalkottak valamit, valahol elosztottak valamit, valahol egy nyitott ajtót becsaptak, hogy legyen az zárva örökre. Ahová a magunk erejével, ezer esztendő munkájával kapaszkodtunk, és minden lépcsőfokot a magunk izmaival és eszével vágtunk a magunk vérével öntözött irdatlan sziklába: onnan dobtak le minket. Tudjuk: Miért! A régi Magyarország nincsen többé! Nem akkor halt meg, amikor Párizsban temetését rendezték, de akkor, amikor ő maga is bejelentette, hogy igenis: nem vagyok már a régi. Ez az igazság! Napnyugat felé pedig ne nézzünk többé. Attól csak nehéz a szívünk és fáj a szemünk. Ott lebuokt a nap és csak az ég veresedik még, és az égen gomolygó nehéz sorsfellegek. Attól csak könnyünk csordul ki már. Vigyázzunk! A könny drága, és – ne lássa azt senki idegen, ami nekünk fáj.

RAFFAY ERNŐ

– Nagy kérdés és azóta is sokat vitatkoznak, vitatkozunk rajta, hogy mi lett volna, ha a kormányzat megbízottai nem írják alá a trianoni békediktátum szövegét. Ebben az esetben valószínűleg megszállás lett volna azokban a hetekben, hónapokban, román, cseh és szerb katonai megszállás, és valószínűsíthető, hogy a magyar államiság átmeneti megszűnése következett volna be a következő években vagy évtizedekben. Innen tovább aztán már nem lehet követni ezt a gondolatot.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Abban a pillanatban, amikor a párizsi békét megkötötték a legyőzött hatalmakkal, vagy rájuk parancsolták azt, a győztesek kimondták, leghamarabb és leghangosabban az angolok, hogy itt elrontottuk a dolgot, mert most írtuk alá a következő világháborút. A Szovjetunió nem volt hajlandó tudomásul venni a trianoni békeszerződést. Még egy nagyhatalom nem volt hajlandó tudomásul venni, az Amerikai Egyesült Államok.

Vlagyimir I. Lenin nyilatkozata

Amikor Németországot legyőzték, a Népszövetség, amely Németország ellen hadakozott, azt kiabálta, hogy ez a háború felszabadító, demokratikus háború. Németországra ráerőszakolták a békét, de ez a béke uzsorás béke, gyilkosok, mészárosok békéje volt, mert kirabolták és feldarabolták Németországot és Ausztriát (Magyarországot). [...] Tehát mi voltaképpen a versailles-i szerződés? [...] rablóbéke, amely az emberek tízmillióit, köztük a legcivilizáltabb embereket is rabszolgasorba taszítja. Ez nem béke, ezek olyan feltételek, amelyeket útonállók diktálnak a védtelen áldozatoknak. [...] Szerte a világon mindenütt rabszolgák vannak, és ezek [...] ki vannak szolgáltatva egy maroknyi országnak. Ez az oka annak, hogy az az egész nemzetközi rendszer, az az építmény, amelyet a versailles-i béke tart fenn, vulkánra épül.

George Barnes angol miniszter nyilatkozata

Elismerem, hogy Magyarországnak jogos igénye van az összefüggő területekre, ahol sűrű magyar tömegek laknak és amelyeket valótlán etnikai és stratégiai adatok alapján ragadtak el az anyaországtól.

Edgar Wallace angol író nyilatkozata

Erélyes híve vagyok minden olyan lépésnek, amely felszabadítja Magyarországot annak az igazságtalanságnak elviselhetetlen terhe alól, amely alatt sínylődik.

William Borah amerikai szenátor nyilatkozata

A magyar nép türelme és hazafisága a világ felvilágosodott közvéleményének segítségével diadalra juttatja az igazságot, amelyhez a magyar nemzetnek joga van.

Cherfis francia tábornok nyilatkozata

A trianoni béke, melyet tudatlan, sőt talán rosszindulatú politikusok csináltak, valósággal szégyen ránk nézve. Igazságtalan és képtelen intézkedéseket tartalmaz. Magyarország története századokon át telve van dicsőséggel s tudjuk, hogy védbástyája volt a kereszténységnek a törökök ellen és ezért megérdemelte volna, hogy ne csonkítsák meg. Ezt a békeszerződést meg kell és meg is fogják változtatni.

Archív híradó: Winston Churchill nyilatkozata

A békekötés tragédiája az volt, hogy elemeire szabdalta szét az Osztrák-Magyar Monarchiát. A római szent birodalomnak ez az utolsó megtestesítője népek sokaságát fogta évszázadokon át közös fedél alá. Olyan népeknek nyújtott kereskedelmi előnyöket és biztonságot, amelyek közül korunkban egynek sem volt elegendő szilárdsága és életerege, hogy egymagában szembeszálljon a feléledő Németországgal vagy Oroszországgal.

GLATZ FERENC

- Trianonban elcsatolták a történelmi magyar állam területének kétharmadát, elvitték a lakosságnak mintegy 57 százalékát, sőt, elvitték a magyar nyelvű lakosság egyharmadát. Szinte majdnem minden negyedik magyar család közvetlenül is érintve volt a Trianonban elcsatolt területekben, vagy úgy, hogy egyénileg ott tulajdonuk volt, vagy pedig rokonaik éltek ott. És a középosztály hirtelen 1918–1920 után kénytelen volt a sátorfáját szedni, otthagyni vagyonát, mindennapi megélhetési lehetőségét, hivatalát, áramolni ide vissza az anyaországba. Mi, történészek, nem foglalkozunk eléggé azzal, hogy ennek a nemzeti sokknak milyen szociális sokkhatása is volt. Hirtelen, egy ezer év alatt kiépült közlekedési út-, vasútrendszer omlott össze, egyszerűen nem vezettek sehova az utak. A munkaerőpiacot és ezt a munkapiacot a trianoni békeszerződés hirtelen hétfelé szakította. Ezt a sokkot 1920-tól szerintem máig nem dolgozta fel nemcsak Magyarország, de a szomszéd államok sem.

RAFFAY ERNŐ

- A magyarság nemcsak katonai vereséget szenvedett, nemcsak háborús veszteségek érték, hanem az életben maradt nemzet darabjaira hullott szét. Ez rendkívül káros hatással volt, és van egyébként mind a mai napig, a magyar nemzettudat állapotára. Attól kezdve az a fogalom pl., hogy romániai magyar: másfél-kétmillió embert jelent, és mindezt a szétszórattatást el kellett viselni ahhoz, hogy az anyaország – 1920-tól ismét úgy mondták, hogy Magyar Királyság –, valamilyen módon lábra álljon és valamilyen módon be tudjon illeszkedni az európai közegbe. Például 1920–21-ben létrejött a kisantant, Magyarországgal szóba se álltak, azt mondták, hogy Magyarország nem tagja az európai népek közösségének, a nemzetek szövetségének, vagy ahogy egy újságíró elnevezte, a Népszövetségnek. S Magyarország hiába akart csatlakozni Európához – hogy divatos szóval éljek – nem lehetett, majd csak 1922-ben vették föl.

Archív híradó: Olasz–német szövetség

A kisantant létrejötte után a magyar külpolitika előtt két út állt. Az egyik: lemondani a revízióról, minden tekintetben a környező államok szövetségi rendszeréhez kapcsolódni, a másik út a kisantant felbomlasztása, a határok újrarajzolása, azaz a revízió felé vezetett. Bethlen ez utóbbi utat választotta és 1922-től ha bizonyos kényszerhelyzetekben deklarálnia is kellett az új határok sérthetetlenségét, stratégiaileg ezen az úton szötte a magyar diplomácia hálóját. Első jelentős eredménye e téren az 1927. április 5-én Rómában megkötött olasz–magyar örök barátsági szerződés volt. Azt persze jól tudta Bethlen, hogy az olasz szövetség önmagában kevés a revíziós tervek megvalósításához, ezért az olasz–magyar szerződés aláírását követően megkísérelte a német–magyar kapcsolatok kiépítését is. Végső célként a német–magyar–olasz szövetség létrehozása lebegett szeme előtt. Bethlen aktív külpolitikájának eredményeként az 1920-as évek végére megszűnt az ország külpolitikai elszigeteltsége.

RAFFAY ERNŐ

– A magyar külpolitika legfontosabb célja a visszaszerzés lett, bár eleinte magyar politikus nem mondotta ki egy szóval se, hogy a visszaszerzés a célja. Bethlen magyar miniszterelnök a határkérdésről először 1927-ben beszélt. A kisantant-országok, vagy mondhatjuk úgy is, hogy az utódállamok legfontosabb külpolitikai célja pedig szemben a magyarral, de teljesen logikusan, a megtartás lett. Ez két olyan külpolitikai princípium, amely egymással nem összebékíthető. A revíziós hangulatot a társadalmi egyesületek, a húszas években létrejött Nemzeti Szövetség, aztán a Magyar Revíziós Liga, amelynek egy svábból magyarrá vált nagy magyar író, Herczeg Ferenc volt sokáig az elnöke, és más egyesületek hangoztatták és terjesztették Nyugaton is. Nem véletlen, hogy a híres Rothermere lord a magyar revíziós törekvések mellé állt.

Lord Rothermere írása

A közép-európai államok mostani határai önkényesek és nem gazdaságosak. De van ennél még sokkal nagyobb veszedelmük is. Igazságtalanságuk állandó veszedelme Európa békéjének. El kellene takarítanunk a trianoni szerződés száraz fűvét, mielőtt szikra esik bele és lánggrakap. Ha a viszály már kiélesedett, késő lesz. [...] A határkérdések okszerű megoldása és megfelelő határkiigazítások, ha okosan és nyugodtan hajtják őket végre, nem veszélyeztetik, de megerősítik a világ békéjét.

Az Országos Izraelita Iroda közleménye

Az Országos Izraelita Iroda Kuratóriuma hálás szívvel üdvözlí Lordságodat abból az alkalomból, hogy szerencsétlen, porba sújtott nemzetünk igazságát egy ellenséges világgal szemben fennen hangoztatja. Mi, zsidó vallású magyarok, ezer éve lakunk e hazában, ezeréves viszontagságos történetében a nemes magyar nemzettel jóban és rosszban osztozkodtunk. Közülünk soha áruló nem támadt, sőt elszakított hitestvéreink gyötrelmeket és üldözést szenvednek az új uralom alatt magyarságuk miatt. Isten áldása kísérje Lordságodat az igazságos ügyért való nemes küzdelmében.

A Magyar Fájdalom szobra – a Magyar Igazság kútja

A budapesti Szabadság téren állt egy égre emelt tekintetű, fájdalmas tartású bronz női akt, a Magyar Fájdalom szobra, amelyet Lord Rothermere ajánlott a szenvedő magyar nemzetnek. A szobor hasonmása Debrecenben ma is látható. 1929-ben a Wenckheim palota, a mai Szabó Ervin Könyvtár mellett állították fel azt a kutat, amelynek talapzatán Justitia,

a törvény és igazság istennője áll mérleggel és karddal a kezében. Mellette oltalmat, igazságot keresve a Magyarországot szimbolizáló fiatal nő.

Archív híradó: Ünnepség az Országzászlónál

Új magyar honfoglalásra, új magyar szabadságharcra szólítalak benneteket magyar ifjúság. Új magyar szabadságharcra, a magyar rögéért, amit a világtörténelemnek megvadult lovakkal hajtott ekéje szántott ki a magyar földből, a magyar vérért és könnyért, ami erre az elszántott földre le hull.

RAFFAY ERNŐ

- 1990 őszén, amikor egy nagy - a Trianon-szoborcsoport körüli - botrány kialakult, Antall József magához kéretett engem a parlamenti dolgozószobájába és azt mondotta, hogy mondd meg azoknak a katonatiszteknek, akik létrehozták a Trianon-szoborcsoportot visszaállítani szándékozó, azt kezdeményező kuratóriumot, amely engem kért föl, én meg naiv emberként vállaltam a kuratóriumi elnökséget, állítsák le magukat erről a kérdésről, oszlassák föl magukat. Ő egyébként egyetért ezzel, de amíg Magyarország helyzete nemzetközileg instabil - ezt a kifejezést használta -, addig a kérdéssel való foglalkozás inkább csak a veszélyeket növeli.

A Szabadság tér emlékművei

A budapesti Szabadság téren állt a négy kompozícióból álló szoboregyüttes, amelynek közepén díszes virágágyás szimbolizálta a Trianon előtti Magyarországot. Ezzel szemben helyezkedett el az ereklYES Országzászló, amelyen 1920 óta félárbocra eresztették a magyar lobogót. A szoboregyüttes emlékezősek és ünnepségek színhelyéül is szolgált. 1945 után a trianoni

szobrokat és az Országzászlót szétzúzták, eltávolították. A virágágyás helyén szovjet hősi emlékművet emeltek. A szemben lévő, üresen maradt füves területre, egykori helyére, minden jószándékú erőfeszítés ellenére mindmáig nem lehetett visszaállítani az ereklYES Országzászlót.

Reményik Sándor

Ahogy lehet

*Fogcsikorgató türelemmel,
Összeszorított szájjal -
Krisztus-követő bús próbálkozással,
Majd daccal, lobbanóval,
Fojtott igével és visszanyelt szóval,
Tenyérrel, mely sima örökké,
Csak a zsebben szorul ököllé -
Keserű, tehetetlen nevetéssel
Békülve meg akármi rendeléssel -
Nem csodálkozva már - és csodálkozva mégis,
Hogy rajtunk ez is, az is megesett:
Hordozzuk, testvéreim, ezt a hordhatatlan,
Kínzenvedést virágzó életet.
Ahogy lehet...*

*Megalkuvás zsoltárát énekelve,
Végtelen rabmenetben csak megyünk,
Nincs semmi fegyverünk,
Fegyvertelen a lelkünk lázadása,
Pedig a vérünk minden csöppje vágyik,
Vágyik a Péter vad mozdulatára,
Amikor Istenének védelmében
A Málkus fülét hirtelen levágta.
Kik vagyunk mi?*

Ó, nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő ív, görnyedő átmenet:
Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Ahogy lehet...

Testvérem, korcs hős, alkuvások hőse,
Félbenmarad, megmásul mondatod?
Egy szikra talán mégis zengve pattan
Lángörvényből, mely benned kavarg.
Dagadnak benned árvizes erők,
Zúdulna niagarás zuhatag:
Elégedj meg, ha megtöltesz belőle
Kristálytisza vízzel egy poharat.
Visszaszorítanak, hátrább, egyre hátrább,
És amit hagynak, egyre kevesebb:
Hát vedd meg lábad ott, ahol megállhatsz,
S azt mentsd, azt a talpalatnyi helyet,
Szikrát a tűzből, cseppet a folyóból,
A töredéket eltört mondatodból,
Minden megmaradt árva keveset:
Ahogy lehet...

Láttad a Karsztok szirt-sivatagában
A liliputi termőföldeket?
Pár négyzetméter – amit a lavina,
A kőgörgeteg könnyen eltemet.
S a Karsztok boldogtalan magvetője,
A földművelés madárijesztője
Ezt a kis humuszt mégis szereti,

*Kicsi kőkerítéssel keríti.
Pedig szinte sírjának is kevés.
Ó, karszti sors, ó, karszti temetés...*

*Te is, testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s védd meg karszti földedet,
Azt a sírodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi helyet,
S azt a fölséges Isten-lábnymot,
Mint a lavina minden rohamá
Eltörölni még sohasem tudott.
Védd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt aztán foggal, tíz körömmel,
Démoni dühvel és örült örömmel -
Ahogy lehet...*

Ahogy lehet...

NEGYEDIK RÉSZ

XIV/4.

Ez a rész a trianoni békediktátum
irodalmi, közéleti visszhangjával,
az 1920 utáni két évtized revíziós politikájával foglalkozik,
valamint a sokoldalú szellemi-kulturális fejlődés
eredményeként az 1938–41-ben megvalósult
négy revíziós siker körülményeit vizsgálja.

KÖZREMŰKÖDNEK:

FEJTŐ FERENC
TÖRTÉNÉSZ

GLATZ FERENC
TÖRTÉNÉSZ, AKADÉMIKUS

NEMESKÜRTY ISTVÁN
IRODALOMTÖRTÉNÉSZ

POZSGAY IMRE
EGYETEMI TANÁR

RAFFAY ERNŐ
TÖRTÉNÉSZ

IFJ. JÁSZAI LÁSZLÓ
JÁSZAI LÁSZLÓ
SELMECZI ROLAND
SIPOS IMRE
SZELECZKY ZITA
VARGA KLÁRI
ELŐADÓMŰVÉSEK

Sajó Sándor

Magyar ének 1919-ben

*Mint egykor Erdély meghajszolt határán
A fölriasztott utolsó bölény,
Úgy állsz most, népem, oly riadtan, árván
Búd vadonának reszkető ölén;
És én, mint véred lüktető zenéje,
Ahogy most lázas ajkodon liheg,
A hang vagyok, mely belesír az éjbe
És sorsod gyászát így zendíti meg:*

*Két szemem: szégyen, homlokom: gyalázat,
S a szívem, oh jaj! színig fájdalom...
Mivé tettétek az én szép hazámat?
Hová sülyedté, pusztuló fajom?
Fetrengsz a sárban, népek nyomorultja,
Rút becstelenség magad és neved, -
Én mit tegyek már? - romjaidra hullva
Lehajtom én is árva fejemet.*

*Laokoon kínja, Trója pusztulása
Mesének oly bús, sorsnak oly magyar;
A sírgödör hát végképp meg van ásva,
A föld, mely ápolt, most már eltakar;
Búm Nessus-ingét nem lehet levetnem,
De kínja vád s a csillagokra száll:
Ha végzetem lett magyarrá születnem,
Magyarnak lennem mért ily csúf halál?*

Nemzet, mely máglyát maga gyújt magának
És sírt, vesztére, önszántából és,
Hol száműzötté lett a honfibanat, -
És zsarnok göggé a honárulás, -
Hol a szabadság őrzöngésbe rothad
S Megváltót s latrot egyképp megfeszít,
Hol szívet már csak gyávaság dobogtat:
Ah, rajtunk már az Isten sem segít!

Pattogva, zúgva ég a magyar erdő,
Az éjszakába rémes hang üvölt,
Lehullt az égből a magyar jövőendő,
Millió göröngyre omlik szét a föld;
De bánatomnak dacra lázadása
- Mint örület, mely bennem kavarog -
Fölrebben most is egy-egy szárnycsapásra:
Még nem haltam meg - élni akarok!

A mindenségbe annyi jaj kiáltson,
Ahány magyar rög innen elszakad;
A tíz körmömmel kelljen bár kiásnom,
Kikaparom földből a holtakat:
Meredjen égne körül a határon
Tiltó karjuknak végtelen sora,
S az ég boltján fönt lángbetűkkel álljon
Egy égő, elszánt, zordon szó: soha!

Soha, soha egy kis göröngyöt innen
Se vér, se alku, se pokol, se ég, -
Akárhogy dül most szent vetéseinkben
Idegen fajta hitvány söpredék;
E száz maszlagtól részegült világon
Bennem, hitvallón, egy érzés sajog:
Magyar vagyok, a fajomat imádom,
És nem leszek más - inkább meghalok!

*Uram! tudd meg, hogy nem akarok élni,
Csak magyar földön és csak magyarul...
Ha bűn, hogy lelket nem tudok cserélni,
Jobb is, ha szárnyam már most porba hull;
De ezt a lelket itt hagyom örökbe
S ez ott víjjog majd Kárpát havasán,
És belesírom minden ősi rögbe:
El innen, rablók - ez az én hazám!*

*És leszek szégyen, és leszek gyalázat
És ott égek majd minden homlokon,
S mint bujdosó gyász, az én szép hazámat
A jó Istentől visszazokogom;
És megfúvom majd hitem harsonáit,
Hogy tesz még Isten gyönyörű csodát itt:
Bölcsővé lesz még minden ravatal -,
Havas Kárpáttól kéklő Adriáig
Egy ország lesz itt, egyetlen s magyar!*

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Trianon gyermeke vagyok, akkor, ebben a világban éltem, ebben tanultam, szereztem meg az ismereteket. Tízéves koromban már katonaiskolába kerültem, ott is azt tanultuk, egy dolog, hogy gyászoljuk Trianont, nagyon szomorú és ebbe nem törődünk bele lelkileg, de más dolog, hogy a magyar honvédség feladata kizárólag az ország megmaradt határainak védelme. Ez le volt írva, ez volt egy katona kötelessége. Tehát a vezérkar se számolt visszaszerző tevékenységgel. Úgy vélem tudni, hogy a kormányzó, aztán Bethlen István volt miniszterelnök - most nem sorolok neveket -, 8-10 kiváló egyéniség szintén ezen a véleményen volt, de a magyar közvéleményt annyira elkésérítette Trianon, hogy a közvélemény ellen nem mertek mit tenni. Amikor a bécsi döntés után megkaptuk a Felvidék egy részét, aztán visszakaptuk Észak-Erdélyt, azt mondta Teleki Pál, aki elfogadta, hogy nem jó dolog, ebből baj lesz, mire azt válaszolta neki a kormányzó úr,

de hát nézz ki a térre, tízezres tömeg őrvongva ünnepel, tudod mit, menj ki az erkélyre és mondd nekik, hogy az egész érvénytelen...!

Papp-Váry Elemérné (Sziklay Szeréna)

Magyar Hiszekegy

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.*

*Ez az én vallásom, ez az én életem,
Ezért a keresztet vállaimra veszem,
Ezért magamat is reá feszítetem.*

*Szeretném harsogni kétkedők fülébe,
Szeretném égetni reszketők lelkébe,
Lángbetűkkel írni véres magyar égre.*

*Ez a hit a fegyver, hatalom és élet,
Ezzel porba zúzod minden ellenséged,
Ezzel megválthatod minden szenvedésed.*

*E jelszót ha írod lobogód selymére,
Ezt ha belevésed kardod pengéjébe,
Halottak országát feltámasztod véle.*

*Harcos, ki ezt hiszed, csatádat megnyerted,
Munkás, ki ezt vallod, boldog jövőt veted
Asszony, ki tanítod, áldott lesz a neved.*

*Férfi, ki ennek élsz, dicsőséget vettél,
Polgár, ki ezzel kélsz, új hazát szereztél,
Magyar... e szent hittel mindent visszanyertél.*

*Mert a hit Erő! Mert aki hisz, győzött,
Mert az minden halál és kárhozat fölött
Az élet Urával szövetséget kötött.*

*Annak nincs többé rém, mitől megijedjen,
Annak vas a szíve minden vésszel szemben,
Minden pokol ellen, mert véle az Isten!*

*Annak lába nyomán zöldül a temető,
Virágdíszbe borul az eltiport mező,
Édes madárdaltól hangos lesz az erdő.*

*Napsugártól fényes lesz a háza tája,
Mézes a kenyeke, boldogság tanyája,
Minden nemzetségén az Isten áldása.*

*Magyar! Te most árva, elhagyott, veszendő,
Minden nemzetek közt lenn a földön fekvő,
Magyar, legyen hited s tied a jövőendő.*

*Magyar, legyen hited és léssen országod,
Minden nemzetek közt az első, az áldott,
Isten amit néked címeredbe vágott.*

*Szíved is dobogja, szavad is hirdesse,
Ajkad ezt rebegje reggel, délben, estve,
Véreddé hogy váljon az ige, az eszme:*

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.*

RAFFAY ERNŐ

- Megkondultak a harangok és méltóságteljesen zúgtak az egész országban, ott, ahol nem volt idegen megszállás, mert máshol életveszélyes lett volna. Ettől kezdve a szomszédos országokban még az emlékezés is egyből revíziós szándékot és vészhelyzetet jelentett. A magyar parlament gyászülést tartott, az emberek ezrével és százezrével vonultak az utcára és gyakorlatilag már azokban a napokban föltámadt az az erő, amelyik a trianoni békediktátumnak a tragikus hatásai ellen képes volt föllépni. Már 1919-ben megalakult például a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája nevű szervezet, amelynek első elnöke Bethlen István gróf volt, majd megalakultak a MOVE, a Magyar Országos Véderő Egyesület és a hasonló szervezetek. A Horthy-korszakban elég nagy politikai átrendeződés megy végbe. Ez nem az arisztokraták alkonya, az arisztokraták őrzik a pozíciójukat, majd csak Gömbös Gyula nyúl hozzá a harmincas évek közepén a hitbizományi rendszerhez, megpróbálja valamilyen módon átalakítani. A Horthy-korszak alapvetően hármass társadalmi bázison nyugodott, ebből az egyik a nagybirtokos arisztokrácia, a maguk néhány millió katasztrális holdjával, a másik a nagytőke. A nagytőke 40-50 család, amelynek 70-80, helyenként 90 százaléka a nagytőkés zsidó családok, Weisz, Bíró, Goldberger - és sorolhatnánk az ismert nagy zsidó családokat. A harmadik pedig a középosztály, ahogy akkoriban mondták, az úri középosztály, ahova katonatisztek, vezető hivatalnokok, a csendőrség, rendőrség vezető tisztjei, az iparosok és az értelmiségi szabadfoglalkozásúak, a pedagógustársadalom, az írók, művészek tartoztak.

Teleki Pál írása

Magyarságunk bennünket összekapcsol. Minket nem szavak, nem jelszavak, nem jelvények, nem mivoltunknak mesterséges üres definíciói kapcsolnak össze, hanem nemzedékek öntudata, akarata és hagyományai. Mi az, hogy magyar? Magyar minden, amit mi, apáink és őseink egyaránt magyarnak éreztünk és magyarnak tudunk. Magyar minden,

amire mint magyarok emlékszünk, magyar minden, amiért és ami által egymáshoz kapcsolódunk, egymásért érzünk, egymást testvérünknek valljuk. Ez kovácsolt minket nemzetté vándorlásainkban, honfoglalásunkban, államalapításunkban és államunk további tökéletesítésében. Európának ezen a részén, itt a Duna-medencében, mi voltunk az államformálásnak és nemzetformálásnak kovácsa és hozzáteszem, mindkettőnek önzetlen formában. Századokon át nemcsak segítettük Európát, hanem építettük is a magunk tudásával s a magunk tehetségével. A puszták fiának távolról hozott politikai készségével, erős akaratával és azzal a sokoldalú tehetséggel, amelyet fiainkban magunkénak vallhatunk.

RAFFAY ERNŐ

- Magyarország megcsonkítva, legyöngítve magára marad, de mégis az államnak olyan vezetői támadnak, mint Teleki Pál gróf, Bethlen István gróf, Klebelsberg Kunó gróf, Károlyi Gyula gróf, azután Gömbösth Imrédy kereszttől egészen Kállay Miklós magyar királyi miniszterelnökig, akik nagyon tudatosan átgondolják a nemzetépítésnek a módjait. Nem véletlen, hogy a 10 év és 4 hónapig miniszterelnök Bethlen István gróf kormányában az iskolaépítő, egyetemet alapító, magyar kulturális intézeteket létrehozó, ösztöndíjtanácsot alapító, tihanyi Biológiai Kutatóintézetet alapító, tehát nagyon tudatosan építkező Klebelsberg Kunó (ez az osztrák származású katona-arisztokrata, aki ízig-vérig magyar tudatú emberré vált), a kultuszminiszter.

Klebelsberg Kunó írása

Nemcsak ahhoz kellett jogcím, hogy Árpád elfoglalhassa Magyarországot, hogy ide bennünket behozhasson, hanem ahhoz is kell, hogy itt megmaradhassunk. Különösen akkor, amikor le vagyunk fegyverezve, amikor nincsenek meg azok a

ragyogó szabályaink és koppjaink, amelyek Árpád vitézeinek kezében olyan fényesen és félelmetesen ragyogtak a honfoglalás csatáiban. Ezért mondtam 1922 júniusában, mikor a kultuszminiszteri széket elfoglaltam, a minisztérium tisztviselőkarának: „A magyart ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét nagygyá.” 1922-ben nemcsak örület, hanem egyenesen komikus lett volna kardot csörgetni, amikor bizony kevés csörömpöltetni való kardunk volt. Így született meg a kultúrfőlény programja, attól a politikai megfontolástól vezérelve, hogy lefegyverzetten is az Árpád szerezte földön megmaradhassunk és egyszer, megengedett eszközökkel, az elveszítettet visszaszerezzük.

RAFFAY ERNŐ

- A Horthy-korszakban jellemző volt nemcsak az anyagi, materiális építkezés, hanem az iskolákon túlmenően a szellemi és erkölcsi építő munka. Nem véletlen – csak erről a Horthy-korszakot bírálók nem beszélnek –, hogy a Horthy-korszak ideológiája rendkívül sokszínű volt, de a meghatározó személyek, akik Horthyhoz, vagy a kormányzati tényezőkhöz közel álltak, akik rengeteg könyvet publikáltak, azok nemzeti fölfogású, nemzeti érdeket képviselő keresztyén emberek voltak, mint pl. Ravasz László református, Raffay Sándor evangélikus püspök, vagy mindenekelőtt a többséget, a kétharmadot kitevő katolikusok vezetői, a székesfehérvári megyés püspök, Prohászka Ottokár. Egy nemzetnek nemcsak materiálisan kell építkeznie, tehát az iskolának nemcsak fala kell hogy legyen, hanem szellemisége is! Az egyik nem lehet meg a másik nélkül. A Horthy-korszak sok-sok hibája, negatívuma mellett komoly erénye és eredménye az, hogy nemcsak materiálisan, hanem erkölcsileg és szellemileg is építkezett. A Római Magyar Intézet, a berlini, bécsi magyar kulturális intézetek, az ösztöndíjak, az egyházi fellendülés, amely egyébként nem 1920-ban, hanem már 1900 körül (éppen a nagy liberális ateista előrenyomulásra válaszként) keletkezett, aztán a cserkészmozgalom, amit Teleki Pál vezetett sokáig és próbált meg sikerrel meghonosítani, amely az ifjaknak a lovagiasságát, a széles

látókörét, a kitartását, a becsületességét, az emberi jellemét nevelte, ez kétség-telenül és támadhatatlanul tudatos nemzetépítés a két világháború között.

Klebensberg Kunó írása

Korántsem arisztokratikus kultúrpolitika az, amely párhuzamosan a magyar nemzet széles rétegei művelődésének emelésével, követeli egy szellemi elitnek teryszerű és szisztematikus kiképzését, olyan emberek nevelését, kiknek magyar a lelkük, de európai a tudásuk. [...] Kultúrpolitikám két vezető motívuma: [...] emelni a magyar tömegek művelődési szintjét, erkölcsi és szellemi belértékét, fajsúlyát, és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek a méretei megűtik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet. Nincs az az erő, amely ettől a kultúrpolitikától eltántorítson, követni fogom következetesen, amíg a hatalmon vagyok, és követni fogom akkor is, ha majd a hatalomról távozom. Meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a történetírás utólagos ítélete, hanem a mai magyar nemzedék helyeslése is igazat ad e programnak.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Elképesztő irodalmi visszhangja volt, bár lett volna későbbi politikai eseményeknek akkora visszhangja magyar írók körében. Kivétel nélkül mindenki hangot adott ennek. Először is megjelent egy trianoni emlékkönyv, amibe Kosztolányitól Karinthy Frigyesig, mindenki írt. Nekem maga Karinthy Cini mutatta meg azt az írást, amit apja, Karinthy Frigyes írt, s hozzá, Cini fiához írott levélben gyászolja a Trianon miatti Magyarországot.

Karinthy Frigyes: Levél a fiamhoz

Édes kicsi fiam, te még nem tudsz olvasni, neked nyugodtan írhatok valamiről, amikről soha nem beszéltem, amit magamnak sem vallottam be soha, aminek a nevét soha ki nem mondtam. Iskolai ünnepélyeken, tavasszal kiáltották hangosan: azt mondták nekem, hogy szeressem, kötelességem szeretni. [...] De nem mondtam ki azt a szót soha. És most már nem is tudom kimondani, csak ennyit: valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.

RAFFAY ERNŐ

– A nemzeti gondolatnak is megvan a maga túlhajtott változata. Rákosi Viktor, amikor például megírta a híres könyveit, a Korhadó fakereszteket és a többi, akkor gyönyörű emléket állított 1848–49-nek. Rákosi Jenő, amikor az első világháború előtt elég sokat cikkezett az egyik konzervatív pesti napilapban a 30 millió magyarról, akkor, amikor a magyarság a saját országán belül ténylegesen az 50 százalékot csak a magyarországi zsidó etnikum magyarság melletti voksolásával biztosította, akkor ez kétségtelenül irreális volt.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– A magyarul író, magát annak valló magyar zsidó, magyarnak tekintette magát és a legnagyobb lelkesedéssel vett részt minden magyar ügyben. Az első világháborúban vitézségi érmet, nem vitézi rendet, vitézségi érmet kaptak rengetegen. A honvédelmi miniszter, báró Hazai Samu tábornok, zsidó volt. Molnár Ferenc már az első világháborúban olyan remeklé-

sekben írta meg – mint haditudósító – az élményeit, hogy ezek irodalmilag is maradandóak. A magyar irodalom nem uszítólag, keserűen vette tudomásul Trianont.

Babits Mihály írása

AZT A HAZÁT, melyről a Szózat zeng, el nem veheti és meg nem csonkíthatja senki. Az visszavonhatatlanul hozzánk tartozik. Magunkban hordozzuk éppen annyira, mint ahogy ő hordoz bennünket; általa és benne vagyunk, akik vagyunk, s ha ő nem volna, mi sem lennénk többé. Ez az a föld, „amelyhez annyi szent nevet egy ezredév csatolt”; ahol számunkra a Szabadság zászlóit hordozták. Ezen a földön nem fog az erőszak! Ha egyszer hazánk volt, örökre az marad, még magunktól sem mondhatunk le róla, mert akkor magunkról mondanánk le. Ezért kell híveknek lennünk hozzá „rendületlen”; kívülre valóban „nincsen számunkra hely”. Ez a haza egységes és oszthatatlan: őseink emléke, szabadságunk megszokása, jogaink méltósága, kultúránk hagyománya, nagy költőink szava, mind benne van és vele értődik. Ennek a hazának „integráns része” a Szózat is: nélküle csonka lenne a szellemi ország, s nem lenne többé magyar a magyar.

RAFFAY ERNŐ

– Az 1980-as évek közepén egy magyar demográfus készített egy nagyon érdekes vizsgálatot. Változatlanul vette az 1910. évi népszámláláskor mért születési és halálozási rátát és ezzel összefüggésben a magyarosodásnak, tehát az asszimilációnak, a magyarrá válásnak azt a sebességét, ami azt megelőzően jellemző volt. Megállapította, hogy 1985–86-ban Magyarország lakossága kb. – ha a határai természetesen változatlanok maradtak volna – 36 millió lenne, s a 36 millióból pedig éppen 30 millióra jött ki a magát potenciálisan magyarnak vallók aránya. Megítélésem szerint el

kell dönten, hogy a Kárpát-medencei magyarsággal mi a szándék, az iskolarendszertől kezdve a külpolitika alakításáig. A Horthy-korszakban ez volt a működő rendszer. Még akkor is, hogy ha az értelmiség különböző csoportjai, például a nemzeti értelmiség, a Szabó Dezső-féle konzervatív népi csoport támadta Horthyékat, vagy ha az úgynevezett népi írók, enyhén baloldali érzelmű, de egyértelműen nemzetben, magyar parasztságban gondolkodó csoportjainak a véleményét nézzük. Voltak, akik Horthyékat azért támadták, mert Horthyék öszerintük behódoltak a zsidó nagytőkének, miközben tudjuk, hogy a Bethlen István-i konszolidáció a húszas évek közepétől, a Magyar Nemzeti Bank megalakulásától, 1924-től a gazdasági világválságig egyértelműen Weisz Manfréd és a többiek, tehát a magyarországi zsidó nagytőke pénzügyi és erkölcsi támogatásával jöhetett csak létre.

Szekfű Gyula írása

Soha nem beszélünk annyit magyarságunkról, mint ez önáltató korban, soha nem hittük oly mélységesen, hogy lábaink e nemzeti talajban gyökereznek, mikor pedig a valóságban könnyelmű gyermekként hagytuk el a szülőföldet és futottunk idegenbe csalóka álmok, szívárványos rongyok után. [...] A cseh imperializmus tudatos hevéhez képest az angol imperializmus vagy a bolsevista-orosz hódításvágy gyöngye kontár-mű. A hatmilliónyi cseh nép egész gazdasági rendszerét, köznevelését, minden tettét és éber álmát egyetlen célra rendezi be: hogy a körötte lakó népeket hazug jogcímeken, de őszinte rablási vággyal leigazza, s területüket, saját földjénél háromszor nagyobb, a cseh imperiumba olvassza. Ugyaníly törekvések nyilvánultak a szerb és román állam- és népfajban. Mindez pedig határainkon ment végbe, azon kimondott és mindenütt hevesen átérzett, áhított céllal, hogy az új imperiumok területe Magyarország véres testéből lesz kiszakítandó. Csak képmutatás vagy politikai szükséglet vádolhatja meg a mi imperializmusunkat az európai béke megháborításával. [...] A mi hibánk nem az, hogy védekeztünk és

fegyverkeztünk, sőt éppen az, hogy egyiket sem tettük. [...] A mi imperializmusunk [...] a középosztály egy kis, újságolvasó rétegének frázisokban megnyilvánuló jámbor kívánsága, melyet tetté és cselekvéssé fokozni még csak meg sem kíséreltük. [...] A magyar imperializmus bűnös a nemzeti bűnökben, bűnös a hazug szívpolitikában, melynél nagyobb vétket Széchenyi nem ismert szegény nemzetünk ellen.

RAFFAY ERNŐ

- A sajtó óriási hatalom és hatalmas befolyással van a nemzetek tudatára, a politikai tudatra, a moralitásra, meg a nemzeti tudatra is. A magyarokba a sajtó azt sulykolta, hogy vissza kell vennünk azt, amit elvettek tőlünk. A román, a szlovák és a szerb sajtó példátlan gyűlölködéssel fordult éppen a legyőzött magyarság ellen, az ellen a nemzet ellen, amit éppen ők csonkítottak meg, és amelytől éppen ők vettek el területet. Azt szoktuk mondani, hogy mindegyik népben kialakult a *trianoni pszichózis*, a magyarokban az, hogy bennünket megcsonkítottak, a románokban, a csehekben, szlovákokban és szerbekben pedig az, hogy ők óriási javakat kaptak, és ezt mindenáron meg kell, hogy őrizzék. Óriási nemzetközi küzdelem indul meg, amely diplomáciai és fegyverkezési téren egyaránt működik és bizony Magyarország nagyon sajátos útra, bizonyos kényszerpályára került. Magyarország csak azokhoz az országokhoz folyamodhat segítségért, amely országok vagy összekülönböznek a nagyantanttal, mint például egy idő után már a Mussolini miniszterelnök vezette Olaszország, vagy pedig az antant által megalázott Németország.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- A nálunk sokkal nagyobb, erősebb és fejlettebb Németország megírta magát és elkezdte a hadseregét építeni, hogy majd bosszút állhasson. Neki is tilos volt légierőt tartani, mint ahogy nekünk is. Vajon hol képezték ki a német Wehrmacht pilótáit a két háború között? A Szovjetunióban. A

német honvédelmi miniszter titkos szerződést kötött Sztálinnal, és a Szovjetunióban képezték ki a német harci pilótákat, akik kitűnően beváltak. Tehát Németország fölfejlődött, így az erősebb felé vonzott a mágnes minket, mert tudtuk magunkról, hogy kicsik vagyunk és szegények, talán jobban hittük, mint kellett volna.

Szabó Dezső írása

Melyik az egyetlenul lehetséges sorrend: Előbb visszaszerezni az elvett részeket és azután megerősödünk? Vagy: előbb megerősödünk és aztán visszavenni azt, ami minden emberi jogon a mienk? Igen: Először a Csonka-Magyarország megszállottságát kell megszüntetnünk, először itt kell visszaerősödnünk történelmet formáló hatalommá. Először itt kell megvalósítanunk egy új történelmi életrendszert, a munka egy olyan új jogrendjét, a magyar kultúrának egy olyan új alkotóműhelyét, hogy a régi Magyarország bármely fia érezze: a magyar történelmi műhely közösségében élheti meg legtermékenyebben, legemberibben egyéni életét, itt talál munkája, tudása, tehetsége a legméltányosabban megfizető életre. Az új magyar jogrend szociális igazságával, építő kultúrájával, a munka teljesre épített védelmével és uralmával többet fog jelenteni örök jogainknak, mint bármilyen halálos német „segítség”.

FEJTŐ FERENC

- Nehéz problémával találtam magamat szemben, mint nagyon sok magyar ember, aki jó hazafi volt, de a világpolitikai uralkodó eszmékre is érzékeny volt. A német nemzetiszocializmust veszélyesnek látta Magyarország jövőjére nézve, éppen ezért nem akarta a Trianonért való igazságkövetelést összekötni a német nemzeti érdekekkel. Az egyik része a magyaroknak, és ez volt a hivatalos politika is, azt mondotta, hogy még az ördöggel is

lehet szövetkezni ahhoz, hogy igazságszolgáltatás legyen az ügyében, a másik résznek pedig – ezek voltak Magyarországon a szociáldemokrata és a demokrata pártok –, az volt a meggyőződése, hogy az akkori világhelyzetben Magyarország rossz ügyre tenné a kártyáját, ha éppen az igazság érdekében az olaszokkal és a nemzetiszocialista Németországgal szövetkezne. Mindkét tábornak megvolt a maga igazsága, de végül is ez abba torkollott, hogy Magyarország mintegy lépésről lépésre elkötelezte magát a nemzeti-szocializmussal. Amikor Szekfű Gyula a II. világháború utolsó előtti évében egy vezércikket írt arról, hogy *Valahol utat tévesztettünk*, ennek oka volt.

Szekfű Gyula írása

A cél: hogy minél több magyar legyen képes illúziók ködétől, a demagógia lángolásától távol, nyugodt szemmel beletekinteni a valóságba, mely ma, sajnos tudjuk, számunkra nemigen nyújt vonzó képeket. De amíg ezt el nem érjük, addig sem nemzeti célkitűzésekről, sem nemzeti öntudatról nem beszélhetünk. [...] Jól tudjuk, hogy ezt az öntudatot nem lehet márról-holnapra megteremtenünk. Az útnak közbeeső állomásai vannak. Egyik: a lelki kapcsok fenntartása és megszilárdítása, mely a trianoni határok közé szorult magyarságot köti össze leszakított testvéreivel... A másik állomás: szociális megértés életre keltése minél több magyar lélekben. Ennek hiánya társadalmunknak leg súlyosabb jelensége.

POZSGAY IMRE

– Eszembe jutnak Németh László 1943-as szárszói szavai, amit ott elmondott, az ünneprontásnak tűnt fel. Németh László a maga borúlátásával és tragikus életérzésével elmondta: megvan az esély, hogy egyik diktatúrából megyünk a másikba és eközben korholta azokat a magyar politikákat, amelyeket 1920-tól folytattak ebben az országban. Például kimondta azt, hogy a Nem, nem, soha! és a Mindent vissza! politikája volt a legkatasztro-

fálisabb ebben, hiszen elzártak minden kiegyezéshez való lehetőséget. Volt viszont egy jó lehetőség – mondta Németh László – etnikai alapon eldönteni, meddig tartanak a magyar határok, és akkor ez alku tárgya lehetett volna.

Németh László írása

Miben bízhatnak, akik helytállásra erőltetik a magyart? A lappangó jobbakban és a magyar nép aránylag érintetlen tömegeiben. Az utolsó harminc év mozgalmi átváltása a magyar érzésű művelteket is? Ez a réteg már nem néz olyan széles ökör-homlokkal felénk; az agyakban benne van a kovász, a munkásságtól a hatalom részeséig mindenütt vannak cserélt lelkek s csak a meghunyászkodás és a megfelelő mozgalom hiánya az oka, hogy a másképp gondolkozók rétege, a lappangó új nemesség, vagy akiket az új nemesség magával ránthatta, mint igényt tartó réteg még nem jelentkezett. Ha ez a réteg magára talál, bele tud öltözködni egy szigorúbb erkölcsbe s megkezd a maradék népi erők kiaknázását: a csoda megtörtént, a magyarság fennmaradt.

RAFFAY ERNŐ

– A revízió tekintetében a magyar külpolitika rendkívül ügyesen dolgozott. Diplomáták, nagykövetek, kormánypolitikusok a nyilvánosság előtt a legkritikább esetben beszéltek a revízióról. Nagy küzdelem indult meg, amely egészen 1938-ig zajlott és azt kell mondanunk, hogy a magyar diplomácia sikerével zárult.

Mussolini nyilatkozata

A békeszerződések nem örök életűek, különösen nem azok a békeszerződések, amelyeket - mint a trianonit - politikai számítások sugalmaztak és amelyeket a gyakorlati tapasztalás és az idő már elítélt.

Churchill nyilatkozata

A győztesek leszerelése előtt föltétlenül orvosolni kell a legyőzöttek jogos panaszait [...] sokkal célszerűbb volna az olyan problémákat, mint Erdély, addig rendezni, míg hidegvérrel és nyugodt légkörben lehet róluk tárgyalni.

Roosevelt nyilatkozata

Már Wilson elnök is látta Versailles-ban, hogy a békeszerződések igazságtalanságokat tartalmaznak, de nem tudta azokat megakadályozni, és elfogadta abban a meggyőződésben, hogy néhány éven belül újabb nemzetközi konferencia jóvá fogja tenni az igazságtalanságokat.

GLATZ FERENC

- Versailles revíziójára azért került sor, mert a békerendszert nem tartották állam és nemzet tekintetében megfelelőnek. Az etnikai szállásterület határa és az államigazgatási határ Közép-Európa történelmében furcsa módon 1938 és 1941 között közelített egymáshoz a leginkább.

RAFFAY ERNŐ

- 1938-ban, 1939-ben, 1940-ben és 1941-ben a négy revíziós sikerből három békés úton ment végbe. 1938: az első bécsi döntés, amikor a müncheni egyezményhez, Csehszlovákia szétverésének első lépcsőjéhez kapcsolódva a magyar és a lengyel diplomácia együttműködve eléri azt, hogy ki mondja Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország (tehát kettő nagyhatalom innen, kettő onnan), hogy tárgyalásokkal meg kell oldani a csehszlovák-magyar határvitát, és akkor átadják azt a 12 ezer négyzetkilométernyi területet, ahol a visszakerülő lakosság 86,6 százaléka (tehát etnikai megalapozottságú revízióról van szó) magát magyarnak vallja. 1939-ben a Kárpátalja maradék részét – ahol csak 10–12 százalék a magyar, majd 80 százalék a ruszin – visszaszerzi. És jön a harmadik revízió, a Romániához került 103 ezer négyzetkilométerből majdnem 44 ezer négyzetkilométer. A második bécsi döntéssel, 1940. augusztus 30-án Magyarország szintén békés úton visszaveszi a Székelyföldet és a közte lévő folyosót, tehát Észak-Erdélyt. És végül a negyedik revízió 1941-ben: Jugoszlávia szétbomlik, a magyar hadsereg, együtt a némettel bevonul és 1941. április 10. után a Bácska déli része Szabadkától Újvidékig visszakerül Magyarországhoz. Magyarország 325 ezer, Horvátország nélkül 282 ezer négyzetkilométer volt és 93 ezerre lecsökkent, most kb. 170 ezer négyzetkilométeres középhatalommá válik. Közben zajlik a második világháború, de mégis, 1938 és 1941 között Magyarország bebizonyította, hogy klasszikusan kicsi országgént úgy tud manőverezni a magyar diplomácia a nagyhatalmak ellentétei között, hogy az az ország javára fordítható.

*Archív híradó: Kolozsvár visszatér, 1940. szeptember 15.
(Horthy Miklós beszéde)*

Boldogan köszöntöm Kolozsvárról Erdély visszatért országrészeit. Huszonkét évi keserves megpróbáltatás után valóra vált, amiben bízni nem szüntem meg soha, egy percre sem. És most, mikor végre valóban itt állhatok a szabad Erdély szabad földjén, olyan mélyen meghat ennek a történelmi pillá-

natnak a nagyszerűsége, hogy érzelmeim kifejezésére alig találok méltó szavakat. Gondolatban ma itt van minden magyar. Őszinte, mélyen átértzett szeretettel gondolunk azokra a testvéreinkre, akik most nem tértek vissza az ősi honba. Kérem őket, tartsanak ki és folytassák békés munkájukat. Sor-suk felett öröködünk. Ismerem az erdélyi fajt, kemény, ellent álló, küzdőképes tulajdonságait. Ezért teljes bizalommal tekintek az ott felnőtt ifjúságra is, és nagy nemzeti céljaink oda-adó szolgálatára hívom fel a haza és egész Európa javára.

Szabó Lőrinc

Az Ipoly ünnepén

Csak sírj, anyám, sírj! Egyszerű és igaz
szíved átdobog a fiadéba. Sírj
és ne szégyeld, hogy itt találalak
térdreborulva a rádiónál:

én még nem tudtam sírni, de könnyeid
látva elöntött a zokogó öröm:
te voltál az igazi költő
abban a nagyszerű pillanatban

mikor húsz évet visszapörölve oly
sok balszerencse s annyi viszály után
először mond most újra boldog
hálaimát ez a meggyötört nép.

Csak sírj, sírj bátran! Ez nem a gyengeség
sírása, ez már isteni fájdalom,
a tisztulásé, gyógyulásé, -
s milliók szíve dobban össze

velünk egy hitben, míg az Ipoly felől
friss fénybe gyul a százados ének. Ott,
azon a tájon éltem első
siheder éveimet, a szomszéd

Kürtös patakban törtem a nádat és
ha jött az árvíz, deszkatutaj repült
velem a túlsó part virágos
rétye fölött a hegyek felé: most

épp onnan int a teljesedő remény,
onnan perzsel a Szózat, a Himnusz és
mint trombitán, lobog a hangja
csontomon és húson keresztül.

Sírhely csak, sírhely bátran, édesanyám! Nagyon
rád fér, hogy végre ne magadat sirasd,
és mireánk, hogy újra merjük
hinni, csinálni a jobb világot.

ÖTÖDIK RÉSZ

XIV/5.

Ez a rész Nemeskürty István
családi emlékeinek felelevenítésével idézi
a két világháború közötti korszakot,
amelyben a trianoni békediktátum
szinte minden magyar család életét
alapvetően befolyásolta.

KÖZREMŰKÖDNEK:

NEMESKÜRTY ISTVÁN
IRODALOMTÖRTÉNÉSZ

CSURKA LÁSZLÓ
FÖLDI LÁSZLÓ
KONCZ GÁBOR
SELMECZI ROLAND
SIPOS IMRE
VARGA KLÁRI
ELŐADÓMŰVÉSZEK

Juhász Gyula

Trianon

*Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá.*

*Mert nem lehet feledni, nem, soha,
Amíg magyar lesz és emlékezet,
Jog és igazság, becsület, remény,
Hogy volt nekünk egy országunk e földön,
Melyet magyar erő szerzett vitézül,
S magyar szív és ész tartott meg bizony.
Egy ezer évnek vére, könnye és
Verejtékes munkája adta meg
Szent jussunkat e drága hagyatékhoz.*

*És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt a kedves Pozsony,
Hol királyokat koronáztak egykor,
S a legnagyobb magyar hirdette hévvel,
Nem volt, de lesz még egyszer Magyarország!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt legszebb koszorúja
Európának, a Kárpátok éke,
És mienk volt a legszebb kék szalag,
Az Adriának gyöngyös pártadísze!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma*

Napfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derűt.
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy Váradon egy Ady énekelt,
És holnapot hirdettek magyarok,
És nem lehet feledni, nem soha,
A bölcsőket és sírokat nekünk,
Magyar bölcsőket, magyar sírokat,
Dicsőség és gyász örök fészkeit.
Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép,
És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múló egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk,
Ha őt fogod követni gyászban, árnyban,
Balsorsban és kétségben, ó, magyar,
A pokol kapuin is győzni fogsz,
S a földön föltalálsz már a mennyet!

S tudnád feledni a szelíd Szalontát,
Hol Arany Jánost ringatá a dajka,
Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
Hol Korvin Mátyást rengeté a bölcső,
Bírnád feledni Kassa szent halottját
S lehet feledni az aradi őskert
Tizenhárom magasztos álmodóját,
Kik mind, mind várnak egy föltámadásra?

Trianon gyászos napján, magyarok,
Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,
Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
Ó, nézzetek egymás szemébe nyíltan
S őszintén, s a nagy, nagy sír fölött

*Ma fogjatok kezét s esküdjétek
Némán, csupán a szív verésével
S a jövőendő hitével egy nagy esküt,
Mely az örök életre kötelez,
A munkát és a küzdelem hirdeti,
És elvisz a boldog föltámadásra.*

*Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá!*

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– 1938 és 1956 között két egymással ellenséges társadalmi és politikai rendszer akkora sikerrel törölte ki a nemzet tudatából a múltat, családok múltját is, mivel mindig vagy azt kellett igazolni, hogy csupa kommunista hős volt valakinek az őse, vagy fordítva, hogy ennek hatására sajnos már nagyon kevés család tudja csak messzebbre visszavezetni önmagát. Azt hiszem, ez tipikusnak nevezhető magyar sors. Az apai ágú őseim valamikor a török elleni felszabadító hadjáratok idején települtek meg német nyelvterületről Nyugat-Magyarországon. Falusi tanítók voltak, magyar nyelven tanítottak és magyarnak tekintették magukat akkor, amikor ez nem is jelentett előnyt. A tanítóságot apai nagyapám hagyta el és Széchenyi eszméjének hatására vált az akkortájt alapított Duna Gőzhajózási Társaság tisztviselőjévé. Édesapám anyai ága postamesterek nemzedékéből állt és ilyen postamesteri család a Nemeskürty-Kiss család. A család Imre nevű sarja volt ugyanakkor postamester Neszmélyen, amikor a ma már szinte egybeépült Dunaalmáson állomásfőnök volt az apai nagyapám, akit Grössinger Józsefnek hívtak. Tehát a postamester lányával ismerkedett meg apai nagyapám és feleségül vette. Három gyermeke volt, a legidősebb egy lány, akiből polgári iskolai tanárnő lett, aztán következett apám, Dezső. Harmadik gyerekük az első világháborúban a romániai fronton, Bukarest közelében elesett. Az anyai nagyapám Keleti József állatorvos, akit eredetileg Klujbernek hívtak, de a XIX. század végén szeretett volna igazi magyar nevet választani, így a Keleti nevet vette föl, ők Komáromban éltek. A nagyapám, mint állatorvos

többször benézett Ászáron a plébániára, egyre gyakrabban, mert tetszett neki a plébános húga, a Róza. Ludányi Hérics Márton volt a plébános és Ludányi Hérics Róza a húga. Hét gyermeke született. Jómódú magyar polgáreberek életét éltek, ők is katolikusok és hazafiak voltak. Ennek következtében 1919 januárjában egy szép napon megjelentek a cseh katonák és az egész családot úgy ahogy volt, átkergették a Dunán, a hídon. Mindenüket elrabolták, házat, vagyonukat, mindent, csak a rajtuk levő ruhával mehettek át, a Masaryk-féle nagy humanizmus jegyében. Ez édesanyám életében és az egész Keleti család életében egy nagyon fájó pont és nem tagadom, hogy indulatosan izzó gyűlölet élt bennünk Trianon miatt.

Sinka István

Kicsi nép nagy bánattal

Egy hang a szlovákokhoz

*Nézzetek erre... Ragyog a völgy!
Két út az útatok... Egyik a bánat
s fukar, régi kövek... A másik:
ott, ahol fák úsznak kék tükrin a Vágnak.
Úsznak, ringanak... s hazátelve
jöhetnek rajta énekelve.*

*Mert hova mennétek e nagy világon
másfele?... Kicsi nép nagy bánattal!
Sárga sziklák, aszú pityóka: ez lenne sorsotok,
s költőtök lelke is tört szárnyakkal
húllna le naponta... Jól gondold meg nép,
örök hegyi pásztor:
a Duna-Tájak kínja összekovácsol*

*minket... Hegyek és síkok törvénye: együtt maradni -
Boldogtalan népek, mi így élünk örökre!
Jobb hát jönnötök, - nekünk is arra menni
inkább, mint vér hullna és ágyú dörögne.
Jó lenne nekünk is - nektek is odaát,
ha nem fonnánk egymásnak töviskoronát...*

*Régen hallottam... már-már felejttem
a szót, a hangot - ide s tova -
apám mesélte: oly mindegy: ki honnan jött,
csizmája van, vagy bocskora:
búja, öröme egy marad
a hegyen úgy, mint a hegy alatt...*

*Jól van: a szabadságért ám küzdjetek.
De úgy legyen, ahogy mondom:
más népekért egymás baját
ne kacagjuk ki bolondon.
Mert, ha nekünk kacagni jobb,
két táj bánata lesz nagyobb.*

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- 1921-ben szüretre hazament szüleihez és ott ismerkedett meg apám és anyám. Megvan a levelezésük, izzó magyar gondolatokkal. Például anyám azt írja, múltkor át kellett volna menni cseh-Komáromba, nem vitt rá a szívem, mire apám azt mondja, hogy ha nekem még egyszer leírod azt, hogy cseh-Komárom, Ágnes, nem állok veled szóba. 1924. augusztus legelején volt az esküvőjük Neszmélyen. Én 1925 májusában születtem. Édesapám a 30-as évek legelején magyarosította a nevét, óriási családi tanácskozások után, amire már én is emlékszem és részt vettem benne, Grössinger-ről, az édesanyja nemesi előnévére, Nemeskürtyre. Történelmi hagyomány Szent István óta, hogy aki magát magyarnak tekinti, magyarul beszél és a magyar kultúrában él, ha idegen a neve, magyar nevet választ. Ezt nagyon

szeretném, ha minél többen megjegyeznék és meghallanák, mert a legostobább nézetek terjedtek el emiatt, hogy valaki azért magyarosít, mert ez az érdeke. De itt el kell azt is mondanom, hogy ennek a mozzanatait feldolgoztam egy számomra nagyon kedves forgatókönyvben, amit Hajdufy Miklós rendezett és aminek az a címe, hogy *A béke szigete*. Ez is jellemző a Trianon utáni élni akarásra, hogy a Komáromból kikergetett nagyapám megkapaszkodott a Dunától délre fekvő területen, ami nem volt Komárom, hanem ami Szöny községnek volt egy melléktelepülése és úgy hívták, hogy Újszöny. Ott kapaszkodott meg a szintén elkergetett polgármester, Alapy Gáspár, aztán egy komáromi zsidó bankár, és öt év alatt Újszönyből felépítettek egy várost, elintézték a Belügyminisztériumban, hogy ez azért is a Komárom nevet kapja, azért is megteremtették ők maguk a csehek által elfoglalt Komárom helyett, a déli magyar Komáromot ebből a jelentéktelen faluból. A legegyszerűsebb magyar köztük a zsidó bankár volt, a fia huszár önkéntes lett. Családi beszédtema volt, hogy amikor összegyűltek az önkéntesek, hogy fölavassák őket zászlósként mint tisztjelölteket, akkor roppant zavarban és kínban az ottani huszárezred parancsnoka közölte, hogy nem lehet belőle tartalékos tiszt. És akkor hangzott el az a mondat, amit a filmbe is beírtam, és jelmondata lehetne ma Magyarországnak, ami így hangzott, hogy „tegyük föl, hogy megértem, hogy a zsidótörvény miatt belőlem nem lehet tiszt, kérdezem azonban, hogy mi akadály lehet annak, hogy én zsidó létemre életemet adhassam a hazámért”.

TV-filmrészlet: A béke szigete (rendező: Hajdufy Miklós, 1983)

Silbermann Sámuel bankigazgató és fia, Mihály jelenete:

- Ágnes meg én úgy gondoltuk, hogy...
- Úgy gondoltad! Meggondoltad? Ágnes katolikus.
- Az ő részükről ez nem akadály.
- Arra nem gondoltál, hogy nem akadály-e a mi részünkről? Mondd, fiam, te akarsz elhagyni a hitedet vagy Ágnes akarsz rákényszeríteni?
- Apám, a szerelem nem hit kérdése.

- És milyen kétségek merültek fel az irányban, hogy én nem képviselném a nemzet becsületét, mint hősi halott?

- Ez politika öregem, és tudod, hogy én személy szerint... ez politika és nem értem, hogy miért makacsokodsz? De ha most önként...elmész... haza...

[...]

Alapy Gáspár polgármester és Silbermann Sámuel bankigazgató jelenete:

- Szökj meg!

- Megőrrültél? Negyven évi jó viszony után így félreismersz?

- Hagyjuk a nagy szavakat! Szerzek neked útlevelet Svájcba, beszéltem egy vezérkari tiszttel, átszöktet a határon.

- Mondok én neked valamit, Gazsi. Nem megyek sehova, csak ha visznek. Nekem ez a hazám!

[...]

Alapi Gáspár polgármester önként csatlakozik az összetartalt zsidók menetéhez.

- Polgármester úr, hogy tetszik ide kerülni? Ezekkel nem viccelnek, nagyon kérem, tessék szépen hazamenni.

- Öreg! Magának hol a csillagja? Tudja mi jár ezért? Ajánlom, hogy megtalálja!

- Mi van ott hátul?

- Létszám megvan, indulás!

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Amikor tudtam olvasni, a nagyanyám kezembe adta Eötvös Károly *A nagy per* című könyvét, ami a tisztaeszlelri perről szól. Kisfiam, ezt olvasd el, ehhez tartsd magadat egész életedben. És amikor elolvastam, kikérdezett. Nagyon nagy szerepe volt az egész családban a vallásosságnak, ami a nagyon komoly, következetes, őszinte katolicizmuson kívül a világ minden dolga iránt nyitott és türelmes volt. Anyám szenvedélyesen szavalt, találtam a hagyatékában komáromi újságcikkeket, hogy Keleti Ágica kis-

asszony milyen gyönyörűen szavalta el Végvári (Reményik Sándor) *Eredj, ha tudsz* című versét. Tehát volt egy ilyen Magyarország is, és nagy kár, hogy ez elveszett.

- 1934 őszén apám egy tábornokkal éjfél utánig beszélgetett és vitakozott, engem ez érdekelt és figyeltem. Elég borús hangulatban váltak el egymástól, nem összeveszve, de valami nagyon fontos dologról beszélgettek. Kérdeztem anyámtól – apámat meg se mertem kérdezni –, hogy ki volt az a bácsi? Azt mondta, hogy ez Jány Gusztáv tábornok, a Ludovika parancsnoka. És mondom, miről veszekedtek apukával? Azt mondta, nem veszekedtek, hanem nagy baj van az országban. Ezután egy pár napra lementünk szüretre és akkor édesapám, ami döbbenetes volt számomra, egyszerűen csak ezt tudom mondani, hogy döbbenetes, ott Neszmélyen, a szőlőhegy oldalában leült velem, elmagyarázta, hogy mi az, hogy Trianon, milyen helyzetben van Magyarország, hogy elkerülhetetlen egy újabb világháború – mondta nekem, aki akkor 9 éves voltam. Erről beszélgetett a tábornok úrral, akivel ő baráti viszonyban volt; kétségbeejtő a helyzet, és akkor mondta édesapám, folyamodványt írtunk a kormányzó úrnak, hogy nagy baj van, de semmi körülmények között nem szabad háborúba keverednünk, mert azon csak veszíthetünk. Azt mondta nekem, hogy sose felejtse el, amit mondtam neked. Az az idegizgalom, amit ez az állapot okozott, aminek egy jelenetére emlékszem, ez őt tönkretette, elkezdett benne dolgozni egy betegség. Meg is halt édesapám november 16-án. Édesanyám azt mondta, apád meghagyta nekem, hogy a világ minden kincséért ne-hogy katonának adjalak, mert elképzelhetetlen, hogy mik jönnek, mik várnak ránk a világban. Én viszont mondtam, hogy az apám életét akarom folytatni, és elmentem jelentkezni katonaiskolai felvételre a Ludovikára.

Herczeg Ferenc írása

Az idő kereke azonban soha sem állott még meg semmiféle szentszövetség parancsára és ha ma nem, holnap egészen biztosan össze fogja zúzni mindazt, ami mesterkél, hazug, beteg és természetellenes az új Kelet-Európában. Addig is mit tegyünk, mi, magyarok? Semmi szükség sincs arra, hogy össze-

eszküvést szőjünk, hogy lázítsunk. Itt kell szervezkednünk, itt készülődnünk. A készülődésünk: a nemzet kulturális, gazdasági és katonai erényeinek gondozása legyen. Szervezkedésünk: a társadalmi erők egyesítése.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– 1936-ban berobbant a magyar közvéleménybe Henri Pozzi francia író két könyve, *A háború visszatér* és *Századunk bűnösei*. Ez akkora siker volt, hogy egy év alatt 12 kiadása jelent meg, és magam is emlékszem rá, hogy a villamoson olvasták még munkások is, nevelőnők a gyerekkocsi tolása közben. Ebben egy francia hírlapíró megírta, hogy a trianoni békeszerződés egy botrányos diktátum volt. Ez hihetetlen szenzáció volt.

Henri Pozzi írása

Ebben a könyvben nincs egyetlen szó, nincs egyetlen állítás, egyetlen tény, egyetlen szám sem, amely ne volna igaz. Olyan igaz minden, hogy azt semmiféle cáfolat, – bárhonnan jöjjön is, nem foszthatja meg attól, hogy igaz maradjon. [...] Azoknak a kormányoknak, amelyek biztonságban érzik magukat, tudomására kell hozni, hogy [...] nem számíthatnak a pártfogásunkra. Ők azok, akik a mi győzelmünket arra használták fel, hogy a csalással megszerzett nemzetiségeket igába hajtsák és azokkal úgy bánjanak, amint velük sohasem bántak: volt uraik! [...] A közvélemény be fogja látni, hogy a jog és az igazság nevében elkövetett gaszágok, a béke torzképét teremtették meg. Tisztában lesz azzal, hogy a küszöbön álló háborúért nem azokat terheli a felelősség, akik nyíltan bevallják: hogy akár békés úton, akár erőszakkal a tizenhat évvel ezelőtti szentesített állapotokat meg akarják dönteni... Az új háborúért azok lesznek felelősek, akik az erőszak és a jogtiprás utálatos békéjét teremtették meg.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Még nagyobb szenzáció volt egy másik könyv, az volt a magyar címe, hogy *Prága nincs többé*. Ezt egy Sidney Fowler-Wright nevű angol író írta, és a műnek az volt az alcíme: Az 1938-as háború története. Magyarországon 1937-ben jelent meg. Arról szólt, hogy Németország és Magyarország szövetkezve két oldalról megtámadják Csehszlovákiát, tönkrement és a német légerő bombázza. Ez félelmetes jóslat volt, döbbenetes élmény volt olvasni. Az emberek átérték végre, hogy legalább lélekben, jelképesen bosszút állhattak.

A katonai kiképzés tökéletes volt, mindig elemeztük a háború alatti hadi helyzetet, de a legjellemzőbb talán, hogy olyan harci és katonapolitikai vitákat rendeztek, amiből tanultunk. Trianon miért volt, és igazságos volt-e, vagy hogy is van ez? Nekem azt a feladatot adták, hogy mint a csehszlovák állam képviselője, érveljek annak jogossága mellett, hogy ők kapták meg a Felvidéket. Mikor ez ellen én tiltakoztam, akkor azt mondták, hogy nem, nekem ez a feladatom. És így megtanultuk, hogy ahhoz, hogy eredményesen harcoljunk, pontosan bele kell élni magunkat az ellenség gondolkodásába, hogy az ellenség mit gondol. Nekünk a kezünkre adott legénységet is tanítani kell, tehát szégyenünk, ha az a katona, aki bevonult a kezünk alá, három év múlva – akkor három év volt a szolgálat – nem jön ki okosabban, mint amikor bejött. Arra is emlékszem, hogy apám egyik tisztársa mondta, hogy most haza kell mennem, mert átöltözöm civilbe, ugyanis meg akarom hallgatni Szabó Dezső előadását, aki itt, meg ott, valamilyen körben előadást tart, de oda egyenruhában nem mehetek. Később megtudtam, hogy Kiss János altábornagy is járt oda rendszeresen. Tehát Szabó Dezső fogalom volt.

Szabó Dezső írása

Különálló, független Magyarország csak alig tizenhét év óta van. A kezdő pont legnagyobb történelmi tragédiánkat jelenti. E tizenhét év az ezerféle nyomorúság, kaotikus szellemi zűrzavar, morális megingás és tehetségtelen politikai vezetések kora. És mégis: az elfogulatlan szem megállapíthatja: hogy függetlenségünk, különállóságunk még esettűnkben is előnyt és

tökét jelentett a magyarságnak. A világ szeme ránk nyílt, e tizenhét év alatt a világ többet látott meg életünkéből, többet foglalkozott velünk, mint századok alatt. Amilyen arányban megszűnünk a germán akarat alárendelt mellékmondata lenni, amilyen arányban megépítjük függetlenségünk feltételeit: olyan arányban fognak külön erőnek, egyéniségnek nézni bennünket, melyet meg kell ismerni, mellyel számolni kell s melynek helyet kell juttatni a népek alkotó versenyében.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Nekem Zilahy volt az az úgynevezett haladottabb író, akit elfogadott a társadalom és nagyra tartott. Irodalomtörténetem írása közben döbbsentem rá arra, hogy volt egy olyan exkluzív kör, amely elhatározta, hogy megszabja a magyar irodalmat, hogy kik az értékek és ennek egyik kritériuma volt a Nyugatban való megjelenés. Még máig is ilyeneket olvasunk, hogy a Nyugat első nemzedéke, második nemzedéke, harmadik nemzedéke. Ez egy mese, ez egy szűk intellektuális réteg kitalált léggömbje, ami azonban él. Akiket igazán olvastak, azok ebbe nem tartoztak bele, de általánosan nagyra becsült, őszintén elismert és érdeklődéssel olvasott írók voltak: Tormay Cecília, Zilahy Lajos, említettem Szabó Dezsőt, Herczeg Ferenc, Gulácsy Irén és a negyvenes évek elejétől Fekete István. Abban a körben, amiben én éltem, azokról a népi írókról, akiket most folyton emlegetnek, meg akik mintha meghatározták volna azt a korszakot, majdhogynem azt gondolom, nem illett beszélni, tehát ez a kor Féját, Németh Lászlót, ezt a kört nem ismerte, vagy nem beszélt róla. Ez különös dolog, de igaz és fontos kultúrtörténeti mozzanat. Én, aki nagyon szerettem olvasni és azt hittem, hogy minden magyar költőt ismerek, ismertem Illyés Gyulát, Kassák Lajost, egy napon, talán 1942-ben egy verset olvastam, Fodor József volt a szerzője, ma már tudom, hogy ki az, akkor nem tudtam. Így kezdődött a verse: „Emberfarkasok, kik sírba martátok József Attilát.” A magyar társadalom nem tudta, hogy ki az a József Attila, olyan kis példányszámokban jelent meg, jelentéktelen füzetekben, hogy nem tudtak róla, meg se vették.

József Attila

Nem! Nem! Soha!

*Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége
Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke!
Nem teremhet Bánát a rácnak kenyeret!
Magyar szél fog fújni a Kárpátok felett!*

*Ha eljő az idő - a sírok nyílnak fel,
Ha eljő az idő - a magyar talpra kel,
Ha eljő az idő - erős lesz a karunk,
Várjatok, Testvérek, ott leszünk, nem adunk!*

*Majd nemes haraggal rohanunk előre,
Vérkeresztet festünk majd a határköre
És mindent letiprunk! - Az lesz a viadal!!! -
Szembeszállunk mi a poklok kapuival!*

*Bömbölve rohanunk majd, mint a tengerár,
Egy csepp vérig küzdünk s áll a magyar határ
Teljes egészében, mint nem is oly régen
És csillagunk ismét tündöklök az égen.*

*A lobogónk lobog, villámlik kardunk,
Fut a gaz előlünk - hisz magyarok vagyunk!
Fölhatol az égig haragos szózatunk:
Hazánkat akarjuk! Vagy érte meghalunk.*

*Nem lesz kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen,
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! soha Árpád honát!*

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Nagyon fontos vízvázlasztó 1938 tavasza, amikor a német állam bekebelezte Ausztriát, ez megrázó élmény volt. Mivel az első világháború után, Trianon után, a győztes hatalmak közül egyedül Mussolini állt Magyarországnak mellé, ezért a fasizmust ugyan senki se vette komolyan, azt se tudtuk, mi az, és senkit nem érdekelt, de Mussolini, mondhatni, istenített személy volt, aki minket megvéd és segít. Azt is tudtuk, hogy Ausztria függetlensége a mi függetlenségünknek is garanciája. Mussolini ünnepélyesen és a rá jellemző nagy hangon garantálta Ausztria függetlenségét Németországgal szemben. Egyszer csak megjelent a határokon Hitler. 1938-tól kezdve mint a méreg kezdett beszivárogni a nemzetiszocializmus eszmerendszere. Úgy ítélem meg, hogy a XX. századi magyar történelemnek Trianon után legfontosabb változó pontja 1938. A zsidótörvény akkor született, ennek az volt a borzalma, hogy egy bizonyos népfajt vagy vallást kizárt – ami gyalázat –; a zsidóktól elvett üzletek, iparok, kiadóvállalatok, tevékenység, lakások, házak, földbirtokok egyik pillanatról a másikra olyanok kezébe kerültek, akik kezében nem volt vagyon. Ritkább esetben azért, mert nem volt szerencsénk, gyakoribban azért, mert alkalmatlanok voltak. Én ezt a magyarázatot találok, és ez szégyen. Ha a magyar lakosság szerves részének tekintett zsidó lakosság részt vesz mindabban, amiben Magyarország részt vett, akár a háborúban is, akkor megint egészen más helyzet van most itt, ma. Nekem egy nagyon tanulságos beszélgetésem volt Kondor Istvánnal, aki filmfőigazgató volt. Kondor munkaszolgálatos volt a Donnán. Amikor a *Requiemet* írtam, a hatvanas években, mondott egy döbbenetes mondatot, amit egy életre megjegyeztem. Így szólt: „Ha ti, parhák, engem nem mint zsidót rúgtok ki a front-ra, hanem mint magyar katonát, nekem ma lovagkeresztet van, érted ezt?” Nem volt szabad erről beszélni. Elhatároztam, hogy ezt a legszigorúbb tudományossággal fogom feldolgozni. Tényleg el akartam siratni ezt a hadsereget, meg akartam mutatni, hogy milyen bonyolult az élet, tehát én azt szerettem volna, hogy végre felszabadultan nézhessük önmagunkat. Több száz faluba és kisvárosba hívtak meg irodalmi találkozóra, szinte ünnepeltek meghatott emberek, hogy végre ezt valaki megírta. Erre büszke vagyok, és nagyon szép, megható emlékeim, amikor egyszerű emberek, főleg falusiak – persze, őket vitték katonának – meghatottan köszönték meg nekem ezt a könyvet.

Egyrészt a trianoni sokk, másrészt az a tény, hogy az elszakított területeket a németektől kaptuk vissza (kivéve Kárpátalját, amit ők nem adtak volna, hanem mi fegyverrel elfoglaltuk), a magyar társadalomban azt az érzést keltette, hogy a németek feltétlen szövetségeseink. A társadalom nagy része – az értelmiség egy szűkebb körét kivéve – feltétel nélküli némethívó volt, sőt a győzelemben is hitt. Nagyon kínosan érintett mindenkit, amiről érdekes, általában nem beszélnek, hogy a Jugoszlávia elleni hadjáratban a magyar hadseregnek a hadjárat során megtiltották a németek, hogy a Tisza bal partját elfoglalják, ami valaha szintén Nagy-Magyarország volt. Abból ők egy német közigazgatású külön kis Németországot csináltak, és azzal fenyegették Horthyt, hogy akkor majd Bácskát is odacsatolják ehhez a német közigazgatási területhez. Mielőtt a frontra kerültem volna, vezérkari szintű kiképzésben részesültem Döberitzben, ahol a német katonai elitet képezték tovább, és én láttam ott háború utáni esetre készült német katonai térképeket. Még az is be volt rajzolva, hogy Budapesten, Szegeden, Kaposváron és Kecskeméten milyen alakulat lesz elhelyezve. Ennek folytán tudtuk, hogy mi a legnagyobb német győzelem után se kaphatunk több területet. Tudtuk azt, hogy ha a németek megnyerik a háborút, akkor minket a német birodalom nyel le, ha az oroszok, akkor az orosz birodalom. Mi egy reménytelen patthelyzetben voltunk. Ez abban az egy esetben lett volna elkehrülhető, ha keményen ellenállunk és nem veszünk részt a háborúban, mert akkor – van rá példa – úgy jártunk volna, mint Dánia. Megszállták, de senki se bántotta őket. Nekünk ez lett volna a helyes utunk.

Reményik Sándor

Nagy magyar télben

Nagy magyar télben picike tüzek,
A lángotokban bízom,
Legyen bár messze pusztán rózseláng,
Bár bolygófény a síron,
Szent házi tűz, vagy bujdosó zsarátnok:
Boldog vagyok, ha magyar lángot látok.

Nagy magyar télben picike tüzek,
Szikrák, mécsek, lidércek,
Mutassatok bár csontváz halmokat,
Vagy rejtett aranyércet,
Csak éjjetek, csak melegítsetek ma,
Soh'se volt ily szükség a lángotokra!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Jaj, be szétszórva égtek,
Királyhágón, Kárpáton, mindenütt!
De mondok egyet néktek,
Szelíd fények és szilaj vándorlángok:
Mit gondoltok: ha összefogóznátok!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Soh'se volt olyan máglya,
Mintha most ez a sok-sok titkos láng
Összefogna egy láncba...!
Az égig, a csillagos égig érne,
És minden idegen rongy benne égne!

HATODIK RÉSZ

XIV/6.

Ez a rész a második világháborút
követő időszak
lehetőségeit dolgozza fel.
A szocializmus évtizedeiben
Trianon ügye tabu téma volt,
a közéletben, az iskolákban, de még
baráti társaságokban
sem volt ajánlatos erről beszélni.

KÖZREMŰKÖDNEK:

FEJTŐ FERENC
TÖRTÉNÉSZ

NEMESKÜRTY ISTVÁN
IRODALOMTÖRTÉNÉSZ

POZSGAY IMRE
EGYETEMI TANÁR

RAFFAY ERNŐ
TÖRTÉNÉSZ

SZERVÁTIUSZ TIBOR
SZOBRÁSZMŰVÉSZ

SZÚRÖS MÁTYÁS
VOLT IDEIGLENES KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK

BESSENYEI FERENC

CSURKA LÁSZLÓ

✓ DÖRNER GYÖRGY

GESZTESI KÁROLY

SELMECZI ROLAND

SIPOS IMRE

ELŐADÓMŰVÉSEK

Babits Mihály

Áldás a magyarra

*Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik.
A haza, a haza egyenlő volt mindig
ezer év óta már, és mindig az marad,
mert nem darabokból összetákolt darab:
egytest a mi hazánk, eleven valami!
Nem lehet azt csak úgy vagdalni, toldani.*

*Máskor is hevert már elkötött tagokkal.
Zsibbadtan alélt a balga erőszakkal.
De mihelyt fölenged fojtó köteleke,
futni kezdett a vér elapadt érébe.
Visszakapta ami soha el nem vezett.
Nagyobb nem lett avval. Csak egészségesebb.*

*Lám, igaz jószágunk visszatér kezünkre,
bár a világ minden fegyvere őrizze.
Mert erős a fegyver és nagy hatalmasság,
de leghatalmasabb mégis az igazság.
Útja, mint a Dunánk és csillagok útja:
nincs ember, aki azt torlaszolni tudja.*

*Él a nagy Isten és semmise megy kárba.
Magyarok se lettünk pusztulni hiába,
hanem példát adni valamennyi népnek,
mily görbék s biztosak pályái az égnek.
Ebből tudhatod már, mi a magyar dolga,
hogy az erős előtt meg ne hunyászkodna.*

*Erős igazsággal az erőszak ellen:
igy élj, s nem kell félned, veled már az Isten.
Kelnek a zsarnokok, tűnnek a zsarnokok.
Te maradsz, te várhatsz, nagy a te zálogod.
Zsibbad a szabadság, de titkon bizsereg,
és jön az igazság, közelebb, közelebb...*

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Nem mondhatjuk eleget, hogy nem a Szovjetunió támadott meg minket, hanem mi támadtuk meg a Szovjetuniót. Nem az Amerikai Egyesült Államok támadott meg minket, hanem 1941 decemberétől kezdve a Kis-Magyarország háborúban állt az Amerikai Egyesült Államokkal, Kanadával, Dél-Afrikával, Ausztráliával, Új-Zélanddal, Indiával, nem is szólva Angliáról. Ez egy Rejtő Jenő regényben is túlzás. Márpedig ilyen regényt írtak akkor vezető politikusaink. Persze azt mondjuk, hogy muszáj volt, mert a németek megparancsolták. Hát nem kellett volna azért engedelmeskedni. Erre azt mondják, hogy igen, de akkor megszálltak volna minket. Erre én meg azt mondom, hogy anélkül is megszálltak.

FEJTŐ FERENC

- A kérdés ma is fennáll - szerintem -, hogy Magyarország miért nem folytathatott egy olyan okosabb politikát, mint amilyenre Spanyolország, Portugália és más államok adtak példát, hogy nem tartózkodott a német szövetségtől. A második kérdés, ami néhány év múlva felvetődött a háború alatt is, hogy a magyar diplomácia nem követett-e el egy újabb tévedést és egy újabb ügyetlenséget azáltal, hogy nem követte idejében az olasz és a román példát, és nem sikerült kiugrania a háborúból. Ezáltal a saját ügyének újabb tárgyalását másképp lehetett volna elképzelni, mint ahogy az a valóságban történt.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- Masaryk csehszlovák köztársasági elnök már a húszas években hivatalos tárgyalásokon ajánlotta föl, hogy tárgyaljunk arról, hogy a Felvidék magyarul lakta területeit önként visszaadja. Nemcsak az a szomorú, hogy ezek tények, hanem, hogy erről a közvélemény nem vett tudomást. Horvátország? Hát az úgy csalódott Szerbiában, hogy csak úgy lihegett, csakhogy megszabaduljon tőle. 1941 júniusának végén Molotov szovjet külügyi népbiztos hívatta Kristóffy magyar követet és azt mondta neki, uram, ha maguk most rögtön abbahagyják, akkor mi garantáljuk önöknek egész Erdélyt. Ezt mondta Molotov.

RAFFAY ERNŐ

- Horthyék ekkor azt mondták - eredendő antikommunizmusuk és szovjetellenességük miatt -, hogy nem. Az oroszokkal, a szovjet szocializmussal nem működünk együtt. Ezért lehet őket bírálni, és föl lehet vetni úgy is a kérdést, hogy sokkal okosabb lett volna, ha nyelnek egyet és együttműködnek a Szovjetunióval, mert akkor ugyan nem lehetett tudni, hogy majd Sztálin lesz a döntőbíró, azt se tudhatták előre Horthyék, hogy majd egy sajtópapírra Sztálin és Churchill fölírja azt, hogy Romániában 50 százalék szovjet, 50 százalék nyugati befolyás, Magyarországon 10 százalék nyugati és 90 százalék szovjet befolyás. Mindezt nem tudták előre. De figyelembe kell venni azt, hogy Magyarországon Horthyék emlékeztek még 1919-re, arra a 133 napra.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

- A magyar vezérkarnak leírott évi jelentéseiben olvasható, hogy az isten szerelmére, semmilyen háborúba nem szabad bekeveredni, mert azt csak elveszíthetjük, viszont ellenkező esetben egy megkötendő békében számunkra előnyös helyzetek adódhatnak. A háború után, már csak jutalmul is, szép nyugodt tárgyalásokkal visszaszerezhattuk volna a területeket.

RAFFAY ERNŐ

- Amikor a szovjet Vörös Hadsereg 1944 nyarán bevonult Romániába, augusztus 23-án a román kormány fordulatot hajtott végre, letartóztatják Antonescu marsallt, Románia teljhatalmú diktátorát. 1944. szeptember 12-én létrejön a szovjet-román fegyverszüneti egyezmény. A fegyverszüneti egyezmény egyik pontja kimondja, hogy a világháború győztes katonai – közös szovjet és román katonai – befejezése után Románia visszakapja Erdélyt, vagy annak nagyobbik felét – így szól az egyezmény. Ekkor is és 1944 őszén is kétesélyes volt a játék. 1945-ben, amikor Potsdamban találkozott Roosevelt, Sztálin és Churchill, az amerikai külügyminisztérium egy – akkoriban szupertitkos –, az Egyesült Államok elnökét fölkészítő dokumentumot készített, amelyben azt javasolták az Egyesült Államok elnökének, hogy Potsdamban képviselje azt az álláspontot a közép-európai térség határait illetően, hogy a jugoszláv-magyar trianoni határ maradjon változatlan, Csehszlovákia és Románia azonban komoly és számottevő területeket, főleg, ahol magyar etnikai többség van, engedjen át Magyarországnak számára. Egyezkedni kellett volna a Szovjetunióval 1940-től kezdve és akkor elképzelhető, hogy egy eredményes magyar kiugrás után az Egyesült Államok és a Szovjetunió valószínűleg másképpen tekintettek volna a magyar határokra.

FEJTŐ FERENC

- Magyarországot a II. világháború elvesztésével kettős csapás érte, egyrészt, hogy a béketárgyalásokon alapjában véve megerősítették az I. világháború utáni békének az alapjait, a második csapás pedig az volt, hogy az újabb békét kevésre rá követte Magyarország bolsevizálása. Tudjuk, hogy a Szovjetunióknak egyáltalában nem állt érdekében Magyarországot támogatni a többi csatlós állammal ellentétben. Ennek az oka abban található, amit Sztálin egy jugoszláv államférfival, Gyilas-szal való titkos beszélgetésében mondott és amit Gyilas személyesen közölt velem, amikor kettesben, Sztálin dácájában beszélgetve Közép-Európára került a sor. Akkor Sztálin azt mondta, hogy ebben az egész térségben két nemzet van, amelyik megérdemli a nemzet nevet, és ez a két nemzet a lengyel és a ma-

gyar. Akkor Gyilas meglepődve azt hitte, hogy a szerbekről lesz szó ebben a beszélgetésben, mint igazi nemzet, de nem, hanem a lengyel és a magyar. És akkor kérdezte, hogy miért éppen az a kettő? Sztálin azzal felelt, ami mutatja, hogy eléggé jól ismerte ezeknek az országoknak a történelmét, hogy a lengyel és a magyar nép volt az, amelynek a legszámosabb, legjelentékenyebb arisztokráciája és nemessége volt, amelyik a nemesi függetlenségen keresztül a nemzeti függetlenséget is védeni akarta évszázadokon keresztül a Habsburgok ellen, és amelyik ezzel is bebizonyította a nacionalizmusának az erősségét. Körülbelül ugyanez vonatkozik a lengyelekre is, akik a magyarokkal néha egy időben, néha más időben, de szintén fölkeltek az orosz cárizmus ellen, és a II. világháború után is a kommunizmushoz legnehezebben asszimilálódó népek közé voltak sorolhatók. Sztálinnak ebben az állításában sok igazság volt, mert ezek a nemesi nemzetek, mint a magyar és a lengyel, a függetlenségi vágyukat az egész népnek átadták. A nemesiből népi nacionalizmussá változott az ő nacionalizmusuk. Hát ezért akarom én ennek a két nemzetnek a gerincét összetörni – mondta Sztálin.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Mindannyian komolyan hittük, én is, és reméltük, hogy az 1947-es párizsi béke után bármily kedvezőtlen legyen is, kétségtelen, hogy megszabadulunk a Szovjetunió hadseregétől, mert minden ilyen békeszerződés egyik pontja kimondja, hogy abban a pillanatban, amint megkötik a békeszerződést, az ellenséges erők kimennek, kivonulnak. Ezt én is elhittem. Itt sokan elhittük. Igen ám, csak hogy a párizsi békeszerződésbe betoldottak egy kis apró betűs mondatot. Abban az állt, hogy a megszálló győztes hadseregeknek ki kell vonulniuk Magyarországról. Tekintettel azonban arra, hogy Ausztriával még nem kötöttünk békeszerződést, és ezért Ausztria területén szovjet megszálló haderő van, ezt nem lehet légüres térben hagyni és elszakítani a Szovjetuniótól. Ennek folytán megengedtetik a Szovjetunió-nak, hogy változtatlanul Magyarországon állomásoztassa hadseregét. Amikor Ausztriából kivonultak – ugye akkor már megszűnt az apró betűs indok – a betűk szerint nekik most már nincs tartózkodási joguk nálunk. Egy nappal azelőtt, hogy Bécsben aláírták volna azt a szerződést, hogy kivonul-

nak az amerikai, francia, angol, szovjet csapatok Ausztriából, Hegedűs András magyar miniszterelnök Varsóban megkötötte a Varsói Szerződést, amelynek egyik pontja szerint mi, magyarok, kérjük a Szovjetuniót, hogy állomásoztassa hazánkban – a védelmünkre – a szovjet hadsereget. És mit tesz Isten, beleegyeztek!

SZŰRÖS MÁTYÁS

– 1945 után, de különösen 1948 után hallgatás vette körül a trianoni témát, ugyanakkor a magyar népben, de különösen az értelmiségben mélyen élt ez a békeszerződés-problematika. A hivatalos politika mindent elkövetett, hogy ez ne kerüljön komolyan terítékre. Tudták azt, hogy a nemzeti kérdés feszegetése a legjobb ellenszere lehet a torz internacionalizmus fölszámolásának.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

– Visszaülök arra, amit Molotov mondott Kristóffy követnek 1941-ben. A Szovjetunió mint állam, és kormánya attól kezdve pecsételte tabuvá ezt a témát, amikor beléptünk ellenük a háborúba. Mert esze ágában sem volt olyan gondolatokat ébreszteni bennünk, amelyek esetleg oda vezethettek volna, ahova vezettek 1956-ban.

FEJTŐ FERENC

– Ez a nemzet volt az, amelyik megmutatta a kommunizmus idején is, hogy – néha életével is –, de mindenképpen kitart a nemzetisége mellett és a függetlensége az óhaja. Ez Magyarországon 1956-ban nyíltan megmutatkozott a világ színe előtt. Az első olyan megmozdulás volt Európában, amelyik a nyugati hatalmakat is gondolkozásra ébresztette, arra, hogy mit is műveltek akkor, amikor Sztálinnak megengedték, hogy lépésről lépésre bolsevizálja ezeket a nemzeteket és teljesen alárendelje őket a saját külpolitikájának. Mert a

szovjet kommunizmusban az volt az elv, hogy a kommunista országok egymás között békében kell, hogy legyenek és a kisebbségi kérdések ellen éppúgy nem léphetnek föl, mint ahogy a szovjet birodalom többi nemzetei.

Archív híradó: 1956-os tüntetés

1956. október 23-án délután három órára az egyetemisták tüntetést szerveztek. A Petőfi-szobornál Sinkovits Imre tízezres tömeg előtt szavalja el a Nemzeti dal. Egy diák felolvassa a 16 pontot. A menet egyre hatalmasabbra duzzadva a Kossuth Lajos utca - Tanács körút - Bajcsy-Zsilinszky út - Szent István körút útvonalon a Margit hídon át jut el a Bem-szoborig. A Margit hídon már százezres tömeg hömpölyög, amely a szovjet csapatok kivonulását követeli.

A budai diákság tízezres menete a Duna jobb partján némán, zárt sorokban, kart karba öltve vonul fel. A tüntetők a Bem-szobornál egyesülnek, ahol kivágják a zászlókból a szovjet mintájú címet. A szobor talapzatáról Veres Péter felolvassa az írók kiáltványát és Bessenyei Ferenc elszavalja a Szózatot.

Vörösmarty Mihály

Szózat

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsöd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

*Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.*

*Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.*

*Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.*

*És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.*

*S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”*

*Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.*

*Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.*

*Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.*

*Vagy jőni fog, ha jőni kell
a nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.*

*S a sírt, hol nemzet sülyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.*

*Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.*

*A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt éljed, halnod kell.*

POZSGAY IMRE

- Hamar észrevettük, hogy ez az egész úgy hallgatásba merül, eltűnik a beszélgetésekből, óvatosabbakká váltak más ügyekben is az emberek, s ez az óvatosság, hogy úgy mondjam, fölemésztette Trianon problémáját is. Később, ahogy a középiskolai tanulmányokban, majd az egyetemen, a történész szakmában előrehaladva tájékozódni kényszerültem, természetesen nem volt kikerülhető Trianon dolga sem, de akkor már készen álltak a magyarázatok. Ezekben a magyarázatokban két lényeges elem felejtetetlen

maradt, az egyik, hogy az egész trianoni döntést Magyarország bűneire kellett visszavezetni. A másik, hogy itt a szocializmus az igazi generális megoldás az egész problémára, a szocializmus majd spiritualizálja a határokat, összemosódnak a határok és ezzel eltűnnek a közlekedési akadályok, a szellemi akadályok a különböző nemzetek között.

RAFFAY ERNŐ

- Magyarországon alapvetően a saját „szellemi kiskertek” művelésével lehetett átmenteni bizonyos dolgokat, mert a nemzetnek megvoltak azok az erkölcsi sziklái, amikre a nemzeti lét épült. A Kádár-korszak az 1956-os forradalom leverése után éppen azért volt veszedelmes, mert megvásároltatott a nemzet. Először megfélemlítették a magyarságot (Kádárék több embert leöltek, mint Haynauék), és 1963 - a nagy amnesztia után - pedig adagolva lett a viszonylagos jólét. Már létezhetett az Aczél Györgyék által szervezett politikai ellenzék, tehát Nyugaton be lehetett bizonyítani, hogy Magyarország ugyan a szocialista tábor barakkjaihoz tartozik, de tulajdonképpen demokratikus ország, szocialista demokrácia, amely - mondták úgy is, hogy - népi demokrácia. Se népi, se demokrácia nem volt, de egy adott szerkezet kialakult, amelynek rendkívüli káros hatása volt a magyar nemzet tudatára, a magyar nemzeti tudatra. A magyar nemzeti tudat szétzilálása, tönkretétele alapvetően a történelmi tudat tönkretételével indult. Megindult az a példátlan iskolai agymosás, amely napjainkra már a történelem tantárgy megszüntetésével fenyeget. A történelmi tudat likvidálása ugyanis az emberekből a múltra való támaszkodás bizonyosságát és biztonságát, tudati biztonságát, morális biztonságát húzza ki. És mégis, mit tesz Isten, a forradalom után megindult a magyarság szűk köreinek, de mégis egyre terebélyesedő köreinek a belső építkezése. 1956 ugyanis megmutatta, hogy a mindent ledózerolni látszó, mindent letaposni látszó szovjet megszállás és az itteni szovjetbarát magyar helyőrség - Kádár Jánossal az élen - tevékenysége mellett vannak bizonyos lehetőségei a független gondolatnak. Magyarországon gondolatok keletkeztek. Emlékezzünk csak Illyés Gyulának a hetvenes évek közepén a Népszabadságban megjelent írásaira, amelyek például Romániában botrányt váltottak ki, mert valamiféle egysé-

ges magyar nemzetről szóltak a kor stílusában, de hát micsoda bátorság volt ez akkor!

POZSGAY IMRE

- 1956 után kezdett derengeni, hogy a Nyugat vagy nem ismeri, vagy cinikusan nézi ezt az ügyet, ezt a problémát, hiszen azzal az 1945-ös februári jaltai döntéssel, amellyel szovjet felügyelet alá helyezte ezeket a területeket, valójában lemondott egy gondról, elintézte egy gondját: megbízható, erőskezű térfelügyelőre bízta ezeket az izgága és nehezen kezelhető kelet-európai, közép-európai nemzeteket. A tudatosodás és a vele járó lelki-furdalás egy kicsit mégis későbbre maradt. Nekem olyan személyes élmények is közrejátszottak a változásban, hogy politikusi pályámon én elég hamar visszataláltam ahhoz a népi, nemzeti gondolkodású értelmiséghez, amelyeknek a számára ez probléma volt. Azt a kifejezést, hogy *nemzeti sorskérdések*, én Illyés Gyulától hallottam először személyes beszélgetéseken. Illyés Gyulától, aki természetesen nem ilyen egzakt módon mondta, hogy nemzeti sorskérdések, de minden szavából, gondolatából kiderült, hogy ez nemzeti sorskérdés, akkor pedig közös a felelősségünk. Ettől a pillanattól kezdve én elég kritikusan néztem azt a világot, amelyben éltem, de még inkább kritikusan azokat a kis világokat, amelyekbe az elszakított magyarságot sodorták.

Illyés Gyula gondolatai (Hintsch György filmrendező beszélgetése)

Magyarországgal Trianonban egy végzetes igazságtalanság történt, szóval itten az őszinte hangnak egy olyan hiánya van változatlanul, hogy még szólni se lehetett. Ide kell visszamenni. Aki ezt megkerüli, soha nem ér el a probléma magváig. Itt '45 után föllépett - nagyon komoly és szigorú szavakat mondok - egy szellemi irányzat, amelyik azáltal akart hitelt szerezni saját magának, hogy a magyarságot minél jobban befeketítse. Tehát, hogy egy fasiszta nép, tehát mi vagyunk, akik

ezt a fasiszta népet innen ki fogjuk vezetni, ez szőrén-szálán otromba hazugság, nem így volt. Erre a legjobb példa, mikor Bukarestben volt a kommunista pártoknak valami tanácsko-zása, Rákosi, akinek a nyelve sokkal frissebben forgott, mint az agya, azt mondta fölszólalása végén, hogy hát azért elég bajos 9 millió fasisztával szocializmust építeni. Tehát itten egy érdemtelen és tehetségtelen réteg beszélt a magyarság nevében és rögtön többes számban kezdett beszélni, ugye, „mi”, hát én itt mondom, hogy ők nem voltak a „mi” táborába való. Ők mindig kívülről, ellenségesen, a magyarságnak rosszat kí-vánva működtek épp a legnehezebb pillanatokban.

POZSGAY IMRE

- Én magam is rabja voltam sokáig ennek az eszmerendszernek, soha nem rejtettem véka alá, hogy milyen politikai hatások alatt alakult a szemé-lyiségem és hogyan kellett megküzdennem önmagammal ahhoz, hogy az út-keresés, az igazságkeresés közben helyes nyomon járjak. Ezt csak azért mondom, mert amit elmondok, azt visszafordíthatják rám, hogy te is ezt hirdetted. Valóban, én magam is abban a hitben, meggyőződésben éltem, hogy létrejöhet egy olyan emberi közösség, amely átlépi a nemzetet. De azért elég hamar letértem erről a gondolkodásmódról, rá kellett jönnöm, hogy az a fajta sugallat, amelyik egy internacionális közösségben gondol-kodik, számításon kívül hagyja, hogy ez már egy olyan mértékű elvontság az ember számára, hogy a mindennapi cselekedeteit nem tudja hozzá igazí-tani, a mindennapi cselekedeteihez saját közösségre és közösségeinek egy-ségére van szükség. Ennek a határa a nemzeten belül vonható meg, tehát a világba az út a nemzet lépcsőin át vezet - ez volt az én gondolatom és itt kezdtem bírálni a baloldalt is, amelynek éppen ez volt a nagy deficitje, hogy nem tudta felfogni, nem tudta megérteni a nemzeti kérdést és attól tartott - s ebben lehettek becsületes szándékok is, de fatális tévedésekkel járó be-csületes szándékok -, hogy az a világmegváltó gondolat, amelyik az ember felszabadításához, a kizsákmányolás-mentes társadalomhoz vezet, az meg-sérül, ha lokalizálni kezdjük és lefogjuk ennek a gondolatnak a röptét. Ez

eléggé mélyen gyökerező gondolkodás volt, különösen a kommunisták körében. Végül magam úgy szabadultam ki ezekből a dilemmákból, hogy a területi kérdést egy kicsit félretéve, az illyési értelemben vett sorskérdés szempontjaira, az ott élő magyarok dolgára helyeztem a hangsúlyt, hogy megmaradjanak, kerestem azokat az eszközöket, módokat, amelyekkel valamennyit – ha nem is számottevőt, de a saját lelkiismeretemnek megfelelően – enyhíthetek a helyzeten.

SZŰRÖS MÁTYÁS

– Sajátos helyzetben voltam, a szakterületem külpolitika és diplomácia volt, és láttam, hogy mi történik a világban, tehát számomra nagyon sok korábban tabu témáról egyszerűen nyilvánvalóvá vált, hogy ezekről beszélni, mint külpolitikai KB-titkárnak ezekkel foglalkoznom kell. Kádárt nagyon érzékenyen érintette azért minden. Nem volt az a típusú ember, aki megbánt volna dolgokat, de ebben a kérdésben azért a részéről sokkal nagyobb érzékenységet tapasztaltam, mint más politikai vezetők részéről a szocialista világban.

POZSGAY IMRE

– Kulturális miniszter koromban az Országos Széchényi Könyvtárat és a nagy nemzeti könyvtárak gyűjtőkörébe tartozó intézményeket fölkértük, hogy készítsenek egységcsomagokat a fölös példányokból. Ma már elmondható, akkor államközi zavart okozott volna, hogy ezrével öntöttük a könyveket Erdélybe csempészúton, fekete kapcsolatok révén. A Felvidékre valamivel könnyebb volt ilyen értékeket átmenteni. Ha a szülőföldjükön veszélybe kerültek az életművek – gondolok itt az egész szervátiuszi életműre, Szervátiusz Jenő bácsi és fiának, Szervátiusz Tibornak az életművére – azok legfontosabb darabjait és magukat az alkotókat magyar földre kellett eljuttatni ahhoz, hogy ne szakadjon meg alkotóképességük és hasznára legyenek az országnak, mert ha itt folytatni tudják munkásságukat, akkor az bátorító az odaát maradtak számára is. Csak ez megint fölvetett egy kényes

problémát, hogy nem rögzül-e az ott élők fejében, hogy az egyetlen igazi kiállítás és érvényesülési lehetőség az anyaországba áttelepülni. Ezért harsogtam, amíg csak tudtam, és amíg erre módom volt, hogy alkotmányos felelőssége van Magyarországnak az ott élő magyarságért.

SZERVÁTIUSZ TIBOR

- 1972-ben járt Kolozsvárott egy magyar küldöttség, akik a Dózsa-évfordulót készítették elő, meglátták a szobromat és azt mondták, hogy ennek a szobornak itt kell állni a Dózsa-kiállításon. Ez nagyon nehéz volt, mert a román hatóság úgy tekintette, hogy ez egy politikai engedmény, amit a magyaroknak nem szabad megtenni, másrészt ez egy olyan jelentőségű mű, amit Románia nem adhat ki a kezéből. Nagyon nehéz volt elintézeni, kemény küzdelem volt és nagyon sok bántás ért engem ott emiatt, mert kitartottam az ígéretem mellett. Mindig azt mondtam, amikor behívtak különböző helyekre, hogy én ezt a szobrot elígértem, ennek a szobornak ott kell állnia a kiállításon. Nem tudták megakadályozni. Ide került. Nagy hatása volt a kiállításon a szobornak, azóta pedig a Nemzeti Galériában van, a kupolában.

SZŰRÖS MÁTYÁS

- A mozgásterem azáltal bővült, hogy sikerült olyan munkatársakkal körülvennem magamat - és már volt diplomáciai háttér - , hogy bizonyos dolgokat megfogalmazzunk, és nyilvánosságra hozzunk. Ezeknek nemcsak mondjuk Romániában, a magyarság körében volt visszhangja, hanem a szamizdatokban, az illegális irodalomban, illetve a nyugati magyar emigrációban is felfigyeltek erre. Ez bizonyos erőt adott nekem. Például nagyra értékeltem Sütő Andrásnak nemcsak írói munkásságát, hanem egész emberi hozzáállását a dologhoz, szükségesnek tartottam, hogy Kádárral összehozzam, hogy Kádár első kézből hallja, hogy mi van ott.

Sütő András írása

Bűn és botor balekség volna elhallgatni, tétlenül szemlélni az ország határain kívül sínylődő magyarok millióinak fokozatos eltűnését az erőszakolt asszimiláció kígyótorkában, s a világgá futásban. [...] A Trianon-szindróma a magyar nép egészét sújtja. Akik ezt elhallgatták, a vétkesek cinkosaivá lettek a kisebbségi Endlösungban. Egyszerűbb lett volna pedig megállapítani, hogy a szigorúan belügyi kérdésként kezelt magyar nemzeti közösség sorsa tragikussá vált a Trianon szülte nemzetállamokban. Drámai helyzetükön nem módosított a kelet-európai diktatúrák bukása sem. Remény és újabb kiábrándulás közepette a Trianon-szindróma elmélyült, súlyosbodását nem csupán a romániai és délvidéki magyarok fokozódó menekülése jelzi, hanem a tüneti és kóroki kezelés híveinek elharapódzó testvérháborúja is, a megváltó zsinatolásban.

POZSGAY IMRE

– Az volt a véleményem, hogy a személyes értékmentő segítségen túl intézményesíteni kell a jelenlétünket. Arra sarkalltuk egyik-másik folyóiratunkat, hogy szinte irányzatosan közöljön az ott élő magyar művekből minél többet. E tekintetben pótolhatatlan volt a Tiszatáj, a Forrás, az Alföld is tett egyet s mást, de a Tiszatáj törekedett erre a leghatározottabban. A másik a színházi fesztiválok rendszere, s ezt már diplomáciailag nehezen lehetett volna megakadályozni. A könyvkiadásban kezdtem azért küzdeni, hogy a könyvhéten önálló kiállítási standokon megjelenhessenek a határon túli magyarok kiadói is. A következő lépés már az volt – és ezen azért már elbuktam, mert az akkori óvatos politikában ezt nem engedték meg –, hogy az emigrációban levő magyar alkotóműhelyek is jelen lehessenek az országban.

Reményik Sándor

Szól a censor...

*Szól a censor: Vető; megtiltom ezt.
E hasáb üres marad és fehér!-
S az üres lapon gyúlnak lángbetűk,
Betűk: mint a tűz, betűk: mint a vér.*

*Szól a censor: Vető; hatalmam nagy;
A semmiségbe vetlek vissza én!-
S a fehér lapról láthatatlan sorokban
Feltámad az elítélt költemény.*

*Szól a censor: Álom, megfojtalak,
Hogy lásd a napfényt: én megtiltom Néked!
S szól az Ige: én öröktől vagyok
S nem érintnek halálok, születések!*

*Szól a censor: Ez férfi munka volt,
Ma nem olvasta senki e lapot! -
S szól a fehér lap: tévedsz, jó uram,
Látatlanul mindenki olvasott!*

SZŰRÖS MÁTYÁS

- Ez egy olyan nagy történelmi trauma, és olyan mélyen él a magyar népben, hogy még a történészek is valahogy óvakodnak, mintha félnének ennek a kérdésnek a mélyreható elemzésétől, kevesen fogtak hozzá, hogy komolyan földolgozzák ezt.

Csoóri Sándor írása

Nem múlik el egyetlen nap se, hogy a Csehszlovákiában s a Romániában élő kisebbségi magyarok sorsáról ne hallanék valami újabb lehangoló vagy vérlázító hírt. Egyik hétfőn például tizenöt éves, riadt kamaszokat hívatnak be Nagyváradon a Securitatéra és a bozótos faggatózások közben váratlanul azt kérdik tőlük: mit láttak utoljára a Román Televízióban, s ha kiderül, hogy a család a magyarországi adásokat nézi, a titkosrendőrség, mint az állam, a nemzet pedagógusa, nemcsak a magyar kamaszokat oktatja ki arról, hogy hol élnek, de révükön megleckézteti a szülőket is. Kedden egy Zilah környéki református pap állít be hozzám, s roncsemberként panaszolja, hogy az állambiztonsági szervek hónapokon át arra akarták kényszeríteni, ő legyen saját hívei besúgója. Szerdán a letartóztatott Durayról hallok és a megfélemlített csehszlovákiai tanítókról. Csütörtökön egy marosvásárhelyi katolikus pap haláláról, aki karácsonyi fohászában Isten irgalmát kérte a mostoha sorsú erdélyi magyarokra. A templomban nyíltan elhangzó imádságért a Securitate emberei titokban elhurcolták és halálra verték. És pénteken és szombaton zörgő csontú statisztikákat zúdítanak eléem. S ez így megy szakadatlanul, napról-napra. [...] Mondjuk ki nyíltan: a Siralom völgyébe jutottunk. És székelyen és megvetés választ el bennünket egymástól. Ha azt mondom, hogy ezután már csak a háború jöhetne ránk, túloznék. A háború ugyanis folyik, hosszabban, mint az egykori vallásháborúk, s kiobbantója a velejéig megromlott lelkiismeret. Egy erős állam mindenkor elviseli a kisebbségeit. Egy gyöngye nem. Mert a kisebbség mindig az eredendő bűnre emlékezteti. [...] az eredendő bűn: Trianon.

POZSGAY IMRE

- Én nagyon hosszú ideig hittem a reformban. Hittem abban, hogy maga a rendszer humanizálható, megreformálható. Ebbe beletartozott az is, hogy én seholyan elvi alapot nem találtam, ami tiltaná a többpártrendszert. Elképzelhetőnek tartottam, hogy a szocializmus alapjainak elismerésével, arra alapozva, politikai vitapartnerek vegyenek részt a politikai élet alakításában és adjanak választási kínálatot. Ezt én elfogadtam, de ebből még nem következett, hogy a rendszert el kellene takarítani. Ha az ember serdülőkorban, suhancként megismerkedik egy elvvel és egy elvet világnézetévé tesz, attól nagyon fájdalmas búcsúzni, ezerszer megrágja és többször végiggyötri magát, mire az önmagával való leszámolásig eljut. De ebben két dolgot etikailag mindig szem előtt tartottam, mégpedig azt, hogy aminek igazságában nem hiszek, attól meg kell válni, a másik, hogy ezt saját kockázatomra kell tenni, senki mást nem kockáztathatok vele. Mások meg úgy változtak, hogy nekik ne kelljen kockáztatniuk. Ezt én csak ironikusan jegyzem meg, egyáltalán nem utasítom el, hiszen az emberek élni akarnak, perspektívát akarnak, biztonságban szeretnek lenni. Én néha nélkülöztem ezt a biztonságot, de megtettem a lépéseimet.

Pozsgay Imre nyilatkozata (Kossuth Rádió, 168 óra - 1989. január 29.)

Ez a bizottság a jelenlegi kutatások alapján népfelkelésnek látja azt, ami 1956-ban történt, egy oligarchisztikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésnek. Ezzel a formulával, történelmi megítéléssel a politika, a történettudomány és a közvélemény nagyon közeledett egymáshoz, a közvéleményben és a párttagság nagy részében is meglévő érzületet fejezi ki. Az a sommás ítélet, amelyik egyetlen kifejezéssel ellenforradalomnak minősítette azt, ami '56-ban történt, látnivaló az eddigi kutatások alapján, hogy nem állja meg a helyét. Ha tények és új adatok juttatták el ezt a bizottságot ilyen következtetésekhez, akkor ebbe az is beletartozik, hogy az ezt minősítő források, eszközök is kétséssé váltak, vagy egyszerűen elhamarkodot-

tak, az akkori adatok és ismeretek birtokában korlátozott módon fogalmazták meg azokat. De akkor itt visszamenni nem '56-hoz kell, hanem ahhoz az 1948-49-ben vállalt, vagy kényszeredett szocialista modellhez, amelyik egészében úttévesztésnek bizonyult, hiszen ide vezetett, ehhez a válsághoz, amelyik most ennek egész működésképtelenségét bemutatta.

Márai Sándor

Mennyből az angyal

menj sietve

*Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony,
Nincsen aranydió a fákon,
Nincs más, csak fagy, didergés, éhség.
Mondd el nekik, úgy, hogy megértsék.
Szólj hangosan az éjszakából:
Agyal, vigyél hírt a csodáról.*

*Csattogtasd szaporán a szárnyad,
Repülj, suhogj, mert nagyon várnak.
Ne beszélj nekik a világról,
Ahol most gyertyafény világol,
Meleg házakban terül asztal,
A pap ékes szóval vigasztal,
Selyempapír zizeg, ajándék,
Bölcs szó fontolgat, okos szándék.
Csillagszóró villog a fákról:
Agyal, te beszélj a csodáról.*

Mondd el, mert ez világ csodája:
Egy szegény nép karácsonyfája
A Csendes Éjben égni kezdett -
És sokan vetnek most keresztet.
Földrészek népe nézi, nézi,
Egyik érti, másik nem érti.
Fejük csóválják, sok ez, soknak.
Imádkoznak vagy iszonyodnak,
Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarország.

És elmegy sok ember előtte:
A Katona, ki szíven döfte,
A Farizeus, ki eladta,
Aki háromszor megtagadta.
Vele mártott kezet a tálba,
Harminc ezüstpénzért kínálta
S amíg gyalázta, verte, szidta:
Testét ette és vérét itta -
Most áll és bámul a sok ember,
De szólni Hozzá senki nem mer.

Mert Ő sem szól már, nem is vádol,
Néz, mint Krisztus a keresztfáról.
Különös ez a karácsonyfa,
Ördög hozta, vagy Angyal hozta -
Kik köntösére kockát vetnek,
Nem tudják, mit is cselekszenek,
Csak orrontják, nyínak, gyanítják
Ennek az éjszakának titkát,
Mert ez nagyon furcsa karácsony:
A magyar nép lóg most a fákon.

És a világ beszél csodáról,
Papok papolnak bátorságról.
Az államférfi parentálja,
Megáldja a szentséges pápa.
És minden rendű népek, rendek
Kérdik, hogy ez mivégre kellett.
Mért nem pusztult ki, ahogy kérték?
Mért nem várta csendben a végét?
Miért, hogy meghasadt az égbolt,
Mert egy nép az mondta: „Élég volt.”

Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.
De most sokan kérdik: mi történt?
Ki tett itt csontból, húsból törvényt?
És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert végképp nem értik -
Ők, akik örökségbe kapták -:
Ilyen nagy dolog a Szabadság?...

Angyal, vidd meg a hírt az égből,
Mindig új élet lesz a vérből.
Találkoztak ők már néhányszor
a gyermek, a számár, a pásztor -
Az alomban, a jászol mellett,
Ha az Élet elevent ellett,
A Csodát most is ők vigyázzák,
Leheletükkel állnak strázsát,
Mert Csillag ég, hasad a hajnal,
Mondd meg nekik -

mennyből az angyal.

H E T E D I K   R É S Z

XIV/7.

Ez a rész Szervátiusz Tibor szobrászművész
jellemző trianoni sorsát mutatja be.

A film az Erdélyből Magyarországra áttelepült
és művészi pályáját itt kiteljesítő alkotó
sorsvállalását, gondolatait foglalja össze.

KÖZREMŰKÖDIK:

SZERVÁTIUSZ TIBOR
SZOBRASZMŰVÉSZ

SZERVÁTIUSZ TIBOR

- Erdély fővárosában születtem, Kincses-Kolozsvárott, annak is a külvárosában, az úgynevezett Pillangó-telepen, a Pillangó utcában. Ez a kolozsvári őslakosságnak, a földműves őslakosságnak volt a lakóhelye, a Kövespadi domb, ahol annak idején László Gyula megtalálta a honfoglalás kori magyar sírokat, amelyeket díszkísérettel vittek be a múzeumba. Az ottani őslakosság kemény magyar emberekből álló rétege volt a városnak, amelyet azóta felszámoltak, szétszórtak, elpusztítottak. Népviseletben jártak és mindig tele volt velük a színház, a színháznak a karzata, az emelete. Családom nagyon szegény volt, mindig költöztünk, havonta, félévente, mindig kijebb és kijebb, olcsóbb és olcsóbb lakásokba, végül már a város szélén az utolsó utcában laktunk, ahol szántóföld terült el mellettünk.

A trianoni döntés még egészen friss volt, 10 éve volt ez az impériumváltozás Erdélyben, és nehezzé vált az erdélyi magyarság élete. A család nagy része iparos volt, de mindig kultúrával is foglalkozó, mert közülük sokan zenészek voltak, meg az egyik dédnagyapám koszorús költője volt a városnak, színdarabot is írt, amelyet be is mutattak a kolozsvári régi kőszínházban. Ő időskorában, mint koszorús költő, a Mátyás-szobor helyén akkor még egy kis dobogón, nagy piros-fehér-zöld szalaggal átkötve szavalta a *Talpra magyart*. Ez volt a jutalma és a tisztsége.

Az édesanyám családja szintén tősgyökeres kolozsvári család, ebből az ősi kolozsvári parasztrétegből származik, és édesanyámtól – úgy gondolom –, gondolkodásmódban, öntudatban és fantáziában nagyon sok mindent örökölttem és tanultam. Neki nagyon nagy hajlama volt az íráshoz, a meséléshez, a színes gondolkodáshoz, és azok a mesék, amelyeket nekem mondott, és amit gyerekkoromban hallottam, nagyon megragadtak bennem. Édesanyám végtelenül jóságos, igazságos és tiszta ember volt.

Édesapám kerekasinasként kezdte, így került ki Párizsba, ahol szobrásznak képezte magát. Induló művészként nagyon nehéz körülmények kö-

zött éltünk és olyan súlyos anyagi gondjaink voltak, hogy sokszor kenyérre sem tellett. Édesapámnak műterme nem volt, hol a konyhában dolgozott, hol egy színen, fáskamrában, kisebb szobrokat tudott csak faragni. De mindez nekem gyermekként olyan természetes volt, hiszen ebbe születtem és azt gondoltam, hogy a kisebbségi sors és élet természetes velejárója az emberi életnek. Nem panaszkodtunk, nem zúgolódtunk, éltük a magyarok, a kisebbségbe szorultak életét, küzdöttünk a megmaradásért, így nevelkedtem, éltem és alakultam.

Tulajdonképpen a gyerekszobám édesapám műterme volt, akiről utólag azt gondoltam, hogy ő a Kolozsvári testvérek óta Erdély első igazán nagy és jelentős szobrásza, aki művészetet teremtett, kultúrát más társaival együtt, és megtalálta a maga egyéni világát abban a helyzetben, ami Erdélyt akkor sújtotta és érte. Azonban rövidesen én is észrevettem, hogy itt valami nincs rendben, mert amikor óvodába kerültem, egyenruhát kényszerítettek ránk és kötelező volt óvodába járni. Én valahogy nem szerettem a köztiségeket soha, de édesanyám elvitt az óvodába és beíratott. Az első nap azonban a román királyi himnuszt kellett énekelni románul, én ezen a nyelven nem tudtam, sírva mentem haza, hogy megszidtak, mert nem tudtam énekelni, és azt mondtam, hogy én többet nem megyek óvodába. Másnap édesanyám megint elvitt, szinte a porban kellett húzzon, mert nem akartam menni. Akkor meg az történt, hogy az óvónő kinyitatta az ablakokat, amelyek nyugatra néztek és fapuskákat osztogatott nekünk, azt mondta, hogy ott laknak a magyarok, lőjétek le őket. Ez volt az utolsó óvodai napom, én többet nem mentem óvodába, semmi áron nem lehetett engem elvinni.

- A szüleim korán elváltak és én egyedül maradtam, de ez nem jelenti azt, hogy én egyke voltam, hiszen én mindig ki voltam csapva az életben falura, ide-oda, a külvárosba, mindig nagy csapatokban játszottunk, rohangáltunk, az élet megedzett, nem kényeztetett el soha.

Amikor édesapám családi élete felborult, akkor elindult és Erdélyt járta faluról falura. Mindenütt barátai voltak, náluk lakott, dolgozott, fáskamrákban, színekben, mindenütt talált egy darab fát magának, amit megfargott, a hátizsákban vitte ezeket a kis szobrokat egypár vésővel. Maga mellé fogadott és így vándoroltunk Erdélyben mindenfelé. Ó-Radnán fordultunk

meg sokszor, Nagybánya környékén, hiszen az ottani művésztelepen ő is dolgozott annak idején, ismerős volt a környék neki. Azután meghívta Gyergyóba, majd Csíksomlyóra egy nagyon jó barátja, Gál Ferenc, aki egy ottani székely mecénás volt és Nagy Imrének volt osztálytársa. Őt is támogatta, segített, hozzá járt Barcsay, Varga Nándor, Aba Novák. Nagy gyűjteménye is volt Gál Ferencnek. Rendkívül művelt, széles látókörű és bölcs tanítója volt a székelységnek. Ő vitte édesapámat a Székelyföldre, így kerültem én is oda és így kerültünk el Csíkmenaságra, abba a községbe, ami a Keleti-Kárpátokban élő magyarság legutolsó bástyája.

Bicskám mindig volt, és már akkor kezdtem faragni. Patak partján fűzfaágakat vágtam és kis bálványokat, bálványfejeket faragtam. A génjeimben hordozom azt az öntudatot, amit Erdély és az erdélyi magyar életérzés jelent és jelentett. Márton Áron volt az a püspök, akinél az elsőáldozást végeztem, meg nála bér málkoztam. Általában az ő szelleme belengte Erdélyt, ez az erdélyi magyarságnak a tartására is nagymértékben hatott.

Az iskoláim is olyanok voltak. Én a piarista iskolába jártam elsőtől kezdve – az egy ősi iskola volt, ahova Zágoni Mikes Kelemen is járt, Pázmány Péter is ott tanult. Ott kemény szigor volt, a papok arra fordították minden erejüket és energiájukat, hogy minket tanítsanak. Fegyelemre, tisztességre, magyarságra, tudományra. Annak az iskolának még a falai is öntudatot sugároztak. Megkülönböztetett módon, sokkal rosszabb volt a sorsunk, a helyzetünk, az életünk, mint azoknak, akik feltörő magyar öntudattal, nagy nemzeti büszkeséggel éltek és alakították a maguk életét. Ezek voltak az új hódítók Erdélyben. Ez a sors viszont azért egy másfajta keménységet tudott bennünk kialakítani, ami lehet, hogy nagyon fontos volt és ma is nagyon fontos az elszakított területeken élő magyarság számára. Egyszer elmondtam azt, hogy eljön majd az az idő, amikor az anyaország az erdélyi magyarságtól fog öntudatot kapni, erőt és kitartást a megmaradáshoz, és szinte az az érzésem, hogy ezek az idők most már eljöttek, bekövetkeztek.

A kisebbségi sors – ahogy Németh László is mondja és megfogalmazza – nem embernek való sors, mert semmiképpen sem szolgálja az egyenrangúság érzését, mindenképpen a kitaszítottságnak, a kisebbségségnek, lealacsonyításnak az életérzését akarják az ott élőkbe sulykolni, és nem akarják, hogy egyenrangúan tudjanak élni, gondolkozni, alkotni. Ezek nagyon

nehezen elviselhető dolgok és gondok egy ember életében, de egy egész nagy közösség életében is.

- A háború elsodort, Budapestre kerültem, itt vészeltem át az ostromot. Édesapámat elvitték katonának, fogságba került Nyugat-Németországban, én meg itt maradtam menekült gyermekként. Édesanyám Kolozsvárott maradt és nem tudott rólam semmit, de volt benne hit, tudta, hogy a fia megmaradt valahol, él és majd hazatér. Édesapám 1946-ban jött haza fogságból, nagyon beteg és soványan. Aztán a piarista gimnáziumot bezárták, a tanárokat szétszórták és minket az utolsó évben már egy állami iskolába kényszerítettek, ott érettségiztem, ott végeztem el az utolsó évet.

Úgy éreztem, hogy számomra a felsőbb erők a művészetet jelölték ki és ez az, ahol nekem az életemet és a rendeltetésemet meg kell valósítanom. A régi erdélyi magyar kultúrát el kellett pusztítani, ki kellett irtani és azokat a régi nagy öregeket, akik az első román megszállás alatt kultúrát teremtetek Erdélyben, Kós Károlyt, Nagy Imrét, édesapámat, Szabó Bélát, Fülöp Antal Andort és másokat félre kellett állítani, hogy jöjjön egy olyan új generáció, aki az új a rendszert tudja szolgálni és vállalja is ennek a szolgálatát. Így édesapám is nagyon nehéz körülmények között élt, nem volt műterme, nem volt lakása - hiszen háború utáni helyzetből került haza - ugyan föl vették a kolozsvári főiskolára, de nem tanárnak, hanem csak gipszöntő mesternek alkalmazták. Nem volt joga tanítani. Nagyon sok megaláztatásban volt része, amit az új rend kiszolgálói szinte kéjelegve hajtottak végre. Vele restauráltatták a főiskola görög gipszszobrai, amin a diákok tanulmányokat végeztek, és ezeket vele az egyik épületből a másikba vitették egy négykerekű szekéren - nagy művész létére ő húzta a végig a kolozsvári Fő téren ezeket a gipszszobrokat. Az új tanárok álltak a járdán és kacagták. És mindezt végig vállalni kellett, mert egyszerűen nem volt kenyér, amiből meg tudtunk volna élni.

- Láttam apám lelki szenvedését, amit a főiskolán és a műteremben végigélt. Van egy kedvenc szobra, amit Csíkmenaságon faragott. Nagyon jól emlékszem arra az időpontra is, amikor faragta, - egy kicsi székely ember bárányt tart az ölében - ez el volt dugva, mutatni sem volt szabad, szekrényben volt, rongyokkal letakarva. Én ezt elővettem és azt mondtam édes-

apámnak, hogy ez a te igazi lényed és valód. Azt válaszolta: fiam, igazad van, ezután ezt fogom csinálni. Abbahagyta az egész szörnyűséget, amit a szocreál rákényszerített és elkezdte faragni a balladáit, a szobrait és folytatta azt az utat, amit abbahagyattak vele. Így éltünk ketten édesapámmal, én a főiskolára jártam, ő küzdött és kínlódott a megmaradásunkért, az életünkért, a művészetéért és az erdélyi kultúráért.

Diplomamunkámnak egy hatalmas, ülő Ady-szobrot terveztem, ami abban az időben rendkívül forradalmi tettnek számított, mert nagy, tömör formára épülő, robusztus erejű Ady volt, nem a beteg Ady, amit itt is állandóan felmutatnak és ábrázolnak, hanem azős-erejű Ady, aki tulajdonképpen volt. Számomra ez az igazi Ady. Ezt nem engedték megcsinálnom, így a diploma bemutatása előtt egy héttel már nem bírtam elviselni a gyötréseket és a rosszindulatú kritikákat, s egy szép napon szétvertem az egész szobrot. Egy évvel később egy kisebb szobrot mutattam be, azt fogadták el diplomamunkámnak.

Én addigra már meglehetősen fel voltam vértézve attól a sorsától, amit Erdélyben éltem, és amit Erdélytől kaptam, meg minden egyébtől, ami Kelet-Európát jelentette és jellemezte. Úgy mondtam, úgy fogalmaztam meg ars poeticámban, hogy ha Erdélyben magyarnak születtem, akkor a művészetet is anyanyelvemen, magyarul kell beszélnem. Ez számomra azt jelentette, hogy keressem meg azokat az ősi formákat, ősi kútforrásokat, amelyek Erdélyben bizony még jó bőven éltek és találhatók voltak. Az erdélyi nép őrizte az ősi formákat, ősi hagyományokat. Ezeket én mind ismertem, magamba szívtam már gyerekkoromban és úgy döntöttem, hogy egyrészt ezekből építkezem, másrészt pedig azokból a történelmi valóságokból, ami az erdélyi sorsot, történelmet alakította, jellemezte. Azokból amelyek megtörténtek. Ezeket kell nekem mítoszerejű méreteken felnagyítani, ezekből létrehozni szobrokat.

Így született a Dózsa-szobrom, meg a Petőfi-sorozatom és más hasonló gondolatom. Ebben akartam felmutatni az erdélyi sorsot, az erdélyi tragédiát, de olyan módon, hogy ezt tudjam egyetemes értékűvé növelni. Arra gondolok, hogy Dózsa György élt, létezett, a forradalma létrejött, megvalósult, őt kegyetlen módon kivégezték, és hogy ne csak ezt mutassam fel, hanem ebben a Dózsa-szoborban legyen benne egy egész emberi tragédia, az egész magyar népnek a sorsa, történelme, tragédiája. Legyen benne Trianon is, mert

az a Dózsa-szobor egy olyan torzó, amelynek levágták a végtagjait, az a torzó is kegyetlenül vergődik, kínlódik, de ebben egy olyan hatalmas élni akarás, megmaradni akarás van, ami holtában is elpusztíthatatlan.

– Így fogalmaztam meg magamnak egy ars poeticát és ezt aztán tovább is akartam szélesíteni olyan mértékben, hogy az egész emberiség tragédiája legyen benne, az atomháború is, a mai kor tragédiái, küzdelmei és vajúdásai is, mert a mai ember kegyetlenül vajúdik az életéért, az emberi életért a földön. Ezt már diákkoromban megfogalmaztam magamnak, és ezt a programomat következetesen végrehajtottam, ezen dolgozom ma is. Ebben nagy segítségemre volt édesapám, az erdélyi nép, az erdélyi öntudat, az erdélyi történelem, de nagymértékben a bartóki zene, Kodály, Szabó Dezső, Ady, őket tartottam mestereimnek. Úgy érzem, hogy ez az én hozzáadásom a szobrászat vonulatához, hogy olyan belső vitalitást, olyan belső katartikus erőket tudok sűríteni az anyagba, ami ott vibrál, ott él, ott feszül a szoborban azután is, amikor az alkotás folyamata már befejeződött. Úgy érzem, hogy mindez az erdélyi sorsban, az erdélyi tragédiában és az egész magyar nép tragédiájában, történelmi megpróbáltatásaiban benne van, és én így tudtam mindezt a szobraimba átvinni, így tudtam vitális erőt sűríteni beléjük.

Formailag is olyan dolgot sikerült megtalálnom a Dózsa-szoborban, ami, úgy érzem, teljes mértékben az enyém. Ez apró kis darabokból áll, ebből építettem, hegesztettem össze ezt a nagy szerkezetet, mint egy hidat, és nemcsak egészében helyezkedik el ez a térben, hanem minden egyes kis darabját a tér öleli körül, látható, körülnézhető. Ebből a szerkezetből, a fények játékaiból, az árnyékok sötétségéből alakul a drámaiság, a felület feszültségéből, a vibrációjából. Hegesztőpisztollyal égettem, csorgattam, hegesztettem, olvasztottam az anyagot, szinte kínoztam, pörkölttem, gyötörtem, úgy, ahogy minket a történelem.

Ezt a szobrot én 4 és fél éven keresztül alkottam, azalatt ezt az életérzést egyfolytában magamban kellett hordoznom, fenntartanom. Nem volt nehéz, mert az erdélyi sors, az üldöztetés, ami nap, mint nap ért engem, lehetővé is tették ezt a számomra. Úgy érzem, hogy ez akkori életemnek tükré, arcképe, az erdélyi sorsnak, az akkori erdélyi tragédiának a felmutatása. Abból lett, abból született, abból táplálkozott minden apró része, minden apró kínzása, gyötrése az anyagnak.

- Több családjá van az én szobrászatomnak, egyik kiegészíti a másikat, egyik feltétele a másiknak. A Dózsa előtt született a Krisztus, a Kolozsvári Krisztus. Ez tulajdonképpen egy olyan kisebbségi korpusz, amely még egy keresztet sem érdemelt meg. Otthagyták a térben, a világmindenségben szenvedni, valahol kifeszítve, ott szárad, ott sorvad, ott kínlódik egyedül, ott tekerődzik a szenvedés és a lelki kínok hatása alatt. Itt kísérleteztem ki azt a formavilágot, amit a Dózsánál azután megvalósítottam, kiteljesítettem.

Szeretem a Petőfi-szobraimat is, Petőfit az egyik legnagyobb költőnek tartom a világon. Ebben is azt kerestem, hogy fonódott össze az ő sorsa és élete, az ő tragédiája és halála a magyar forradalom, a magyar nép szabadságvágyának letiprásával. A csatamezőt számtalanszor végigjártam, minden lépését nyomon követtem, és elmentem a szemtanúk leírása szerint arra a helyre, ahol utoljára látták, az Ispán-kúthoz, ahol menekült az országúton, ott még látták. Számtalanszor megálltam egy helyen az út mellett, ahol az elképzeléseim szerint állt, és ahova azért ment, mert végtelenül fáradt volt, nemcsak fizikailag, hanem lelkileg. Azt hiszem, hogy akkor végigfutott a gondolatain az, hogy milyen sors vár a magyarságra. Ott álltam azon a helyen, ahol állhatott, és ahol talán az utolsó döfést várta, szembefordulva a kozákokkal. Nem is volt választása. Biztos nem erre készült, élni akart, szerette az életet, a magyarságát, a családját, de durván ledöfték, kirabolták, letépték róla a csizmát, a mentét, otthagyták vérbe fagyva ezt a nagy költőt, ezt a zsenit. De ugyanígy tiporták el a magyar forradalmat is, ugyanígy hagyták vérbe fagyva a magyar nemzetet. És ezt a kettőt én valahogy társítottam, próbáltam egy szoborba sűrítve megfogalmazni, ezeket a feszültségeket egy darab fába belefaragni, a felület a vibrációjával, a fa égetésével, Petőfinek az alakjával egybeforrasztani. Az az érzésem, hogy Petőfi állva halt meg. A szobor is állva hal meg, de olyan módon, hogy elpusztíthatatlan, holtában is él és sugározza az élni akarást.

- Túl sok szereplésre nem volt lehetőségem, nem tudtam magam megmutatni, szinte inkább a magam kedvtelésére, a magam erősítésére és a magam terveinek, programjának véghezvitelén dolgoztam, nagyon nehéz körülmények között. El kellett mennem fiatal művészként a bábszínházba, két éven keresztül faesztergyályos voltam. Akkor már családom volt, két kis gyermekem és csak vasárnaponként tudtam dolgozni. Közben, amikor esztergá-

lyoztam a fabábukat, meg egyéb kellékeket, addig elméletben, a fejemben meg a lelkemben terveztem, hogy mit kellene csinálnom. Így sok szobrom nem jött létre, csak gondolatban született meg, de így is tudtam magam alakítani, és tudtam fejleszteni, szinte elképzelésről elképzelésre. Az ottani kiállítási lehetőségeim is leszűkültek, egy időben teljesen lehetetlenné váltak.

Anyagilag olyan nehéz körülmények közé kényszerítettek, hogy – hat éven keresztül – 175 lejt kerestem. Édesapám segített, neki volt az a kevés fizetése, azt mondta, hogy ő amúgy is egyedül él és támogatna valaki fiatal erdélyi művészt, miért ne támogassa a fiát? Így tudtam valahogy megmaradni.

A sztálini idők legsötétebb éveiben elhatároztuk, hogy műtermet építünk magunknak. Volt egy kertünk, amit édesapám 1942-ben vett, ugyanolyan hegyoldalon, mint ahol ez a műterem épült, csak ott a Szamos folyt a völgyben, a lábunk alatt. Elkezdtünk építkezni. A gazdasági rendőrség mindig a nyomunkban volt, de amikor látták, hogy mi nem loptunk, csaltunk, sikkasztottunk, mint mások, nem tudtak bántani minket. Látták, hogy két kézzel építjük, rakjuk a kőfalakat, és húzzuk a házunkat, így nem bántottak. Felépítettünk egy házat és elkezdtünk dolgozni ketten, közösen alkotni abban a házban, amely lassan Erdély egyik legfontosabb szellemi központja és műhelye lett. Mindenki megfordult nálunk, akárhonnan jött, Nyugatról, vagy a nagyvilágból, vagy Erdélyből, vagy az *anyaországból*, mindenkinek az első útja oda vezetett. Ott, nálunk kaptak Erdélyről képet, olyat, amely Erdély valóságos életét és helyzetét tükrözte. Mindenkit útbaigazítottunk és azáltal, hogy (a törvényeknek megfelelően) nem jelentettünk fel senkit, nem utasítottunk ki senkit, nem írtunk írásbeli jelentést senkiről, hanem mindenkit befogadtunk, mindenkivel szóba álltunk, a háznak egyre nagyobb lett a jelentősége. Szinte egy misztikus, szimbolikus titok lengte körül. Ma is, ha hazamegyek, mindenkinek az az első kérdése, hogy mi van a házzal? Már nem is élünk ott, nem is lakunk ott, de a háznak ez a furcsa, misztikus rejtélye megmaradt a mai napig is.

Ezt a magyar szellemi központot nem nézték jó szemmel, és akkor kezdett minket üldözni a Securitate; komoly gondjaim voltak ebben a helyzetben, addig-addig, amíg már nem bírtam elviselni és kénytelen voltam a szülőföldet elhagyni. A ház megvan most is, habár a kertet szétesztették. Gyönyörű nagy vad kert volt, tele fenyőkkel, gyümölcsfákkal. Egyik felét

egy román rendőr kapta meg, a másikat a tűzoltóparancsnok. A ház sem a mi tulajdonunk már, iszonyú állapotban van, az egyetlen igazán nagy öröm az, hogy az ott maradt szobrainkat – főleg az édesapám dolgait – följátnotlam a kolozsvári Szent Mihály plébániának, a római katolikus egyháznak. Ők vállalták, hogy megőrzik, megvédik, gondozzák alkotásainkat. Igen nagy jelentőségű dolog ez Kolozsvárott, mert hisz ő ott született, a szülővárosa, és így a művei a szülővárosában lesznek láthatók, ott fognak élni tovább és hirdetni azt, amit ő alkotott és amit vállalt életében.

1972-ben indult egy iszonyú nyomás az erdélyi értelmiség ellen, egy újabb nyomás, és az én sorsom és helyzetem is rendkívül nehézé vált. Művészileg lehetetlenné tettek, kiállítani nem tudtam, anyagi feltételeimet biztosítani nem tudtam, ha édesapám nem segít a nyugdíjából, akkor éhen haltam volna a családommal együtt. Jelentkezett ismét az államhatóság, az úgynevezett Securitate, és kegyetlen lelki terrornak vetettek alá, állandóan követtek, megfigyeltek, fenyegettek, lehallgattak, házkutatást tartottak, olyan bizonytalanná vált a sorsom és életem, amit négy év után már nem tudtam elviselni, vállalni. Ott lógott a fejem fölött állandóan az a lehetőség, hogy bármikor bevisznek, lefognak, bezárnak, koholt vádak alapján elítélnek, holott semmi bűnöm nem volt, csak az, hogy vállaltam a magyarságomat. És ott volt a házunk, ez a szellemi központ, ami igen sokaknak fájó dolog volt és ilyen módon nem volt más választásom, csak az, hogy beadtam a kitelepedési kérelmemet. Erre több mint négy évet kellett várnom, kb. nyolc évem veszett el ilyen körülmények között az alkotás számára.

– Így kerültem át Magyarországra. A szobraimat elvették, semmit nem engedtek elhozni, csak néhány szerszámmal és bútordarabbal érkeztem ide, és mindent előlről kellett kezdenem. Kaptam Békásmegyeren egy tanácsi lakást, ahol a családommal meg tudtam húzódni, egy másfél szobás lakásban laktunk hatan. Édesapám is itt volt, ő Pápán dolgozott egy Jókai-émlékművön. Azután a szívével olyan beteg lett, hogy már nem engedték haza az orvosok, akkor idős is volt már. Két nagy gyerekemet hoztam át, édesanyám ott maradt Marosvásárhelyt, mert azt mondta, hogy ő nem tud elszakadni Erdélytől.

Itt házasodtam meg Magyarországon. Mivel Erdélyből Magyarországra ritkán tudtam utazni, nagyon lassan alakultak a szálak, a barátságok,

kezdetben végigjártam mindenkit, akit csak tudtam, szobrász kollégáimat, festőket, írókat, Illyés Gyulához mentem, Veres Péterhez, Kassák Lajoshoz, Kodályhoz, mindenhova elmentem, ahova csak tudtam, később azután egyre inkább más kapcsolataim alakultak. Költőkkel, írókkal, filmesekkel barátkoztunk, akik föl vállalták az erdélyi sorsot, eljöttek, végigjárták velem együtt Erdélyt, én vittem el őket mindenhova. Így barátság alakult Csoóri Sándorral, Kósa Ferencsel, Sára Sándorral. Egyformán gondolkoztunk annak idején. Úgy érzem, hogy ez nagyon fontos volt számomra és számukra is, mert közösen gondolkoztunk ugyanúgy a magyarság sorsáról, az erdélyi gondokról.

Később igen jó barátság lett közöttem és Nagy László között. Nagyon szerettük egymást, László is faragni szeretett volna, én adtam neki fát, megtanítottam vésőt fenni, meg élesíteni. Nagyon szerette a mesterséget, a kézi munkát, a kézzel való alakítást. Írta Ady-szobromról azt a gyönyörű versét. Én vittem el Gyimesbe, Moldvába, különböző helyekre, nagyon szerettük egymást. Amikor Nagy László meghalt, azután Margittal lettünk nagyon jó kapcsolatban, Szécsi Margittal. Ő tiszta szívvel, lélekkel ápolta László emlékét és ebben én is részt vettem. Amikor egy új verset írt Margit, akkor mindig elhozta hozzám és nekem olvasta fel először. Sajnos, ő sem maradt túl sokáig a körünkben, mert őt is elszólította az a nehéz küzdelem, amit itt is folytatni kell, ha valaki gondolkodik, ha valamit meg akar valósítani.

Kemény munka árán vettem meg ezt a telket, ahol most ez a ház áll, és hosszú éveken keresztül építettem, alakítottam, hogy legyen hol dolgoznom, legyen hol laknom, és itt próbálom megvalósítani továbbra is azt, amit Erdélyben megfogalmaztam művészi hitvallásomként. Hiszen Erdélyt otthagyni, az lelki és minden tekintetben olyan összeomlás volt, hogy szinte ki se lehet heverni. De nem volt más választásom, mert tudtam, hogy milyen sorsot szánnak nekem, kishettem volna egy tizedik emeleti ablakból, mint sokan mások. Arra gondoltam, hogy ha életben maradok és kiheverem a szörnyűségeket, akkor talán még tudok használni valamit a népemnek, nemzetemnek, az erdélyi magyarságnak, mint ahogy most is azon fáradozom, ezért élek, ezért dolgozom.

Ezt nem lehet megmagyarázni, ezt az ember nem tudja elszámolni magában. Hiába mondják az erdélyiek, hogy többet tudok itt tenni, mint odaát, és fontos, hogy itt vagyok, szólok értük, vagy teszek értük, de nem tu-

dom soha elszámolni magamban. Azt mondta egyszer nekem egy öreg székely, hogy mit csináljunk már, hogyha lettünk. Mi nem tehetünk róla, de ha már lettünk, akkor helyt kell állni és a küzdelmet meg kell harcolni azért, mert lettünk. Így hát itt vagyok, fizikailag itt élek, de idegeimben, szívemben, lelkemben Erdélyben. És mindent azért teszek, hogy valamit nyújthassak a szülőföldemnek.

– Tulajdonképpen addig voltam szép és jó, míg Erdélyben éltem és csak turistaként látogattam ide kétévenként egyszer. Ahogy átjöttem, már konkurenciává váltam. Elképzeléseimet, amelyekből életművet tudtam volna létrehozni, alkotni, meg az egész magyarság számára sorskérdéseket felmutatni, nem engedek megvalósítani. Főleg a fővárosban nincs helyem, csak itt élek, de itt nekem nem szabad ilyeneket létrehozni, ezt egyértelműen, egyöntetűen megtiltják, megakadályozzák, a számításaimat keresztülhúzzák.

Ezek közül talán a legjelentősebb az aradi vértanúk budai Várba tervezett szoboregyüttese lett volna, az a nagy életmű, amellyel a művészi hitvallásomat, a magyarság múltjáról, történelméről, jelenéről és szimbólumrendszeréről katartikus módon tudtam volna megfogalmazni. Egy nemzeti kultikus helyet tudtam volna kialakítani, amit nem volt szabad megvalósítani, úgy érzem, politikailag se. Az elmúlt politikai rendszerek nem kívánták azt, hogy a magyarságnak legyen egy olyan nemzeti kultikus helye, ahova elmehessen, és ahol katartikus élményeket szerezzen, ahonnan megtisztulva, megerősödve, hitét megtartva tudjon hazamenni, megmaradni, dolgozni tovább. Így ezek nem jöttek létre.

A kommunizmus 45 éves időszakában valahogy tudtuk azt, hogy van az állami rend, van a hatalom és azzal szemben állunk mi, a magyar értelmiség. Ebben mind közösen gondolkoztunk és közösen vállaltuk egymást. Tettünk is egymásért sok mindent és úgy gondolkoztunk, hogy a magyar kultúrát kell megeremteni, megerősíteni, mert ez az ország elnyomott ország, nem politikai, nem gazdasági és katonai nagyhatalom. A magyarságnak egyetlen ereje a kultúra marad. Ebben viszont a magyarság nagyhatalom. Sok nagyhatalomnál, nagy államnál, nagy országnál nagyobb. Nem akarom sorolni, hogy kik azok a hatalmas alkotói, akik ezt fémjelzik, és akik világméretű művészetet, költészetet, irodalmat és zenét teremtettek.

Mi a kultúrában találtuk meg azt a fontos erőt, ami a magyarságnak adhatt valamit. Így hát mindenki ezt szolgálta a maga mesterségében. Úgy érzem, ahogy én is, mások is a történelemből akarták ezt gyökereztetni, a magyar történelemből kiindulva akartak egy olyan kulturális erőt teremteni, létrehozni, hogy ennek a népnek öntudatot, erőt és tartást tudjanak adni.

- A kisebbségi sors tulajdonképpen arra való, hogy megkeményítse az embert vagy egy egész népet, szembeszálljon azzal, ami sokszor kegyetlenül nehéz és elviselhetetlen. Ha az ember Erdélyben jár és gondolkodik, sokkal nagyobb öntudatot talál, mint ebben az országban, ahol most élek. Ez nagymértékben annak a nagy nyomásnak, a kemény sorsnak köszönhető, hogy kénytelen valaki keményen fogalmazni, tisztán, világosan, őszintén, sok mindennel szembeszállni, mert másképp nem tud megmaradni.

Így alakítottam önmagam, ez alakította az emberi, de a művészi hitvallásomat is. Minden szívdobbanásom, minden gondolatom, egész művészi hitvallásom és minden szobrom tulajdonképpen ezt hordozza: a magyarságnak a létét, a kultúráját, a történelmét. Ezt akarja felmutatni, ebből táplálkozik. Ezért dolgozom, ezért vagyok, ezért élek. Szeretnék adni valamit a népemnek, nemzetemnek. A kérdés csak az, hogy engedik-e? Szabad-e ilyen módon felmutatni ma Magyarországon valamit a magyarságnak? Szabad-e vállalni a magyarságunkat, a kultúránkat, hagyományainkat, nem akarnak-e minket becsapni, félrevezetni, elterelni, idegen kultúrákat, idegen hagyományokat ránk erőszakolni?

Arra gondolok, hogy vannak ma is ilyen tendenciák. A művészet mindig humánus volt, mindig pozitív volt, mindig az embert szolgálta. Ezekben az évtizedekben elérkeztünk oda, hogy a művészet emberellenes, humanellenes, pusztít, rombol erkölcsöt, ízlést, emberséget, felkészít a háborúra, az erőszakosságra, gyilkosságra. Nem tudom, hogy hova vezet mindez. Elvesztette a művészet a szerepét is, és az a gondolat van bennem mindig, hogy a legfontosabb dolgunk helyreállítani az igazi értékeket, visszaadni a szerepét a kultúrának, a művészetnek, hogy tudjon szolgálni egy nemzetet, egy népet, tudja szolgálni az emberiséget.

Kétségbeejtőnek tartom a világ menetének ilyen irányulását, az emberi értékek elvesztését, elpusztítását. Itt látnám azt a szerepet, amit egy nemzeti kultúra be tud tölteni nemcsak egy nép életében, hanem mondjuk

Európa vagy a világ életében is. Csak úgy tudjuk gazdagítani az emberiséget, ha valamit adunk magunkból, már ha a világ kíváncsi arra, hogy ez a nép hogyan élt, mit alkotott, Bartók zenéjére, Ady költészetére, Nagy Lászlóra, a magyar hagyományra, a magyar történelemre.

Az érdekes, az újdonság gazdagít emberiséget, világot, életérzést, ennek a népnek egyetlen ereje és lehetősége a kultúrája, amit fel tud mutatni, amiben igazán nagyot teremtettünk. Ha sok kis akarat összeáll, akkor erővé tud alakulni és talán tud szolgálni egy egész nemzetet, annak megmaradását. Úgy érzem, hogy a magyarságra szükség van, végtelenül tehetséges nemzet, mindig is sokat adtunk a világnak és Európának. Nekünk nem szabad elpusztulni.

NYOLCADIK RÉSZ

XIV/8.

Ez a rész Erdéllyel, az elszakított nemzettek
legnagyobbikának ügyével foglalkozik.
Milyen lehetőségei vannak az itt élő,
Trianon által sújtott magyarságnak,
és merre vezet a kibontakozás iránya?

KÖZREMŰKÖDNEK:

CSURKA ISTVÁN
ÍRÓ

POZSGAY IMRE
EGYETEMI TANÁR

RAFFAY ERNŐ
TÖRTÉNÉSZ

SZÚRÖS MÁTYÁS
VOLT IDEIGLENES KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK

TÖKÉS LÁSZLÓ
REFORMÁTUS PÜSPÖK

KALAPÁCS JÓZSEF

OBERFRANK PÁL

RÉKASI KÁROLY

SELMECZI ROLAND

SIPOS IMRE

ELŐADÓMŰVÉSZEK

Wass Albert: Jönnek!

Ültünk a rádió körül s vártuk a híreket. Március óta megszoktuk így körülülni a rádiót és közönyös arccal, de pattanásig feszült idegekkel várni valami csodára, ami egyszer előpattan majd a hangszóróból és megtölti örömmel a szobát körülötünk. A feszült idegek didergő levegőjét éreztük, tudtuk valamennyien, hogy tavasz óta egyre békétlenebbek lettünk s azért vigyáztunk, hogy ne szóljunk egymáshoz semmit.

Most ott ültünk megint és valami kemény szikla feszítette mellkasunkat: tudtuk, hogy megtörtént már a döntés Bécsben, tudtuk, hogy ismeretlen emberek egy percre kezükben forgatták a sorsunkat... imádkoztunk magunkban, hogy legyen a lelkünknek olyan szuggesztív ereje, mely képes legyen egy pillanatra befolyásolni az ismeretlen kezét, amelyik talán most húzza meg a vonalat, mely számunkra életet jelent, vagy halált...

Aztán megszólalt a rádió. Éreztük... nem: tudtuk, hogy valami nagyot fog mondani. Egy pillanatig olyan volt, mint ha meredek szikla tetején álltunk volna, mely alatt fekete mélységben hömpölygött a semmi, s a szikla inogni kezdett...

Nagyot mondott: a bécsi döntést mondta. Felugráltunk. Tülekedtünk a térkép körül, kezünk reszketve markolta a ceruzát, azt hittük, elpattannak az idegeink. S egy női hang mondta az új határt:

- Kőtegyán... Várad alatt... Gyalu alatt... Kolozsvár alatt...

- Kolozsnál északkeletre fordul... Szentgothárd... alatt... Falunk nevére még a csend is jéggá fagyott... s mondta tovább...

- Kőbölkút... Bánd... Nyárádtő... Balavásár...

Már akkor jégg és kővé fagyva álltunk. A könny is, mely elindult, szemünkbe dermedt. Soha ennyi súlyos érzés nem viharzott át egyszerre szívünkön. Ekkora öröm s ekkora fájdalom. Hallgatott rég a rádió, s a falunk neve még ott sajgott a szoba négy falán, szúrt és égetett, s mi álltunk kereken a térkép körül, izzó, könnyes szemmel, csak néztük egymást és nem szóltunk semmit. Aztán megfordultam és az ablakhoz mentem. Nem tudtam, hogy mi az, amit érzek: öröm vagy fájdalom. Éreztem, hogy rohanni kellene, kirohanni a mezők közé s végigkiáltani rajtuk riadó szóval, hogy öltözzenek csupa virágba, mert újra magyar föld lettek! Az erdőig szaladni és felverni a fákat, hogy énekeljenek a boldogságtól! De ugyanakkor meg kellett volna állni szemközt fordulva a déli dombvonallal, levett kalappal, s lehajtott fejjel.

Nem lehetett csinálni semmi mást, csak állni az ablakban mozdulatlanul, nézni északnak, keletnek, délnek, átölelni egyetlen pillantással a testvérdombokat, átölelni és egybeszorítani őket, hogy ne tudjanak egymástól soha elszakadni...

RAFFAY ERNŐ

- Antall József miniszterelnök összehívta a kormányt, a minisztereket és a politikai államtitkárokat, ott voltam. Ő azt mondta, hogy egyre többször előkerül a magyarság egyesítésének kérdése. Tombolt a jugoszláv háború, a katonai hírszerzés és a légierő gyakorlatilag háborús működésbe volt rendelve. És azt mondta a kormányülésen, hogy uraim, aki ezzel a kérdéssel foglalkozik, vagy aki erről a kérdésről nyilatkozik, az adja be a lemondását. Kérdés van? Kérdés nem volt. Ez volt az Antall-kormány legrövidebb kormányulése.

Koréh Endre írása

1918 novemberének utolsó napjaiban megindult az erdélyi oláhság. Kisebb-nagyobb csoportok ereszkedtek le a hegyekről, a falvakból pedig egyesével szállingózva mentek Gyulafehérvár felé... Készültek a december elsején tartandó gyűlésre, amelyről előre tudhatta mindenki, hogy milyen határozatot akar hozni. A kormány is tudta, de ahelyett, hogy az ország integritása, ezeréves alkotmánya, ezeréves egysége elleni merényletet és árulást meggátolta volna, még elő is segítette [...] November 29-én utasította a IV. a. páncélvonatot, hogy Tövis-Gyulafehérvár között a vasúti szerelvényeket minden rongálás és esetleges támadástól védje meg és így az oláh gyűlésre zarándokoló oláhság zavartalanul jöhessen össze és követhesse el a leggazabb hazaárulást.

POZSGAY IMRE

- A gyulafehérvári nagygyűlésre, 1918. december 1-jére Bukarestből jött az utasítás, hogy - úgymond - a két országrész egyesítésére kell szavazni. Akkor mondta Ady - már háltni járt belé a lélek, nem sokkal rá meg is halt, de még erre az esetre reagálni tudott -, hogy ennek a döntésnek két nagy vesztese lesz, az erdélyi magyarság és az erdélyi románság.

CSURKA ISTVÁN

- Amikor a magyar kormányfő 2002. december 1-jén, Románia nagy nemzeti ünnepén, amely onnan származik, hogy ezen a napon vált véglegessé Erdély elcsatolása és Románia hatalmas kiterjedésűvé válása, Magyarország összezsugorodása, százezrek, milliók magyar tragédiája, ölelkezik Budapesten a román miniszterelnökkel és messze túllép a diplomáciai kötelességeken, udvariassági szabályzatokon, akkor az embernek ökölbe szorul a keze és azt mondja, hogy ezt a küzdelmet, amit vív, nem lehet abbahagyni.

SZŰRÖS MÁTYÁS

- Először arra gondoltam, hogy talán a külügyminisztérium és annak főleg protokoll osztálya rosszul készítette föl a miniszterelnököt erre a találkozóra. Utólag azonban számomra egyértelművé vált, hogy ez a miniszterelnök saját baklövése, meg a külügyminiszteré. Ez politikai aktus volt, megalázása a magyar népnek, a magyar nemzetnek. Az embernek kell, hogy legyen önérzete és a nép szemében Erdély elcsatolását ünnepelték együtt, akarva, akaratlanul.

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Nem tudom megérteni azt, hogy egyesek a történelem körébe utalják Trianon kérdését, hiszen számomra végképp nem történelem, hanem mindennapi valóság, egy folyamat, mert egy trianoni korszaknak a részei vagyunk mind a mai napig. Életem nagy részében még csak álmodni sem lehetett a trianoni békediktátum nyomán kialakult helyzet megváltoztatásáról, ilyenformán be kellett érniünk egy eléggé távlattalan túlélési stratégiával, hitbeli és cselekvési programmal, kitartásra rendezkedtünk be.

Wass Albert

Záróvers

*Hajótörött vagyok a tengeren.
Palackomat a tengerbe vetem.*

*Belesóhajtottam a sorsomat,
félelmemet és sok bús gondomat.*

*S most száz pecséttel elzárt bánatom
a hullámok kedvének átadom.*

*Merül, örökre tán, a mélybe le
s aranyhalacskák játszanak vele.*

*De lehet, hogy még perce jó neki,
s egy bús hullám majd egyszer fölveti.*

*S kidobja egy kéz - tán az Istené -
egy gondtalan kor lábai elé.*

*Borzadtan olvassák, kik rátalálnak
és úgy suttogják döbbenve, egymásnak:*

*„Valahol szörnyű vihar lehetett...
S a viharban egy nemzet elveszett...!”*

SZŰRÖS MÁTYÁS

- Kádár János Romániába látogatott 1957-ben, Marosvásárhelyre. Az volt a látogatás célja, hogy megköszönje a románoknak az úgynevezett internacionalista támogatást 1956 kapcsán. Ezen a tömegmegmozduláson nagy számban vettek részt magyarok is, és amikor Kádár arról beszélt, hogy itt, Romániában, a román vezetés részéről jó kezekben van a magyarok sorsa, meg általában a nemzetiségi kérdés kezelése, az ott részt vevő magyarok jelentős része eldobta a magyar zászlót és otthagytá a nagygyűlést. Kádár János nekem erről keserűen beszélt, ez számára is egy óriási tanulság is volt, megdöbben és erre mindig keserűen emlékezett vissza.

POZSGAY IMRE

- A főhatalmat szerettük volna rákényszeríteni arra, hogy a képzeletébe vegye be ezt a témát, Kádárról beszélek, aki nagyon visszafogott volt ez ügyben, de végül elfogadta, hogy bizonyos diplomáciai lépéseket meg kell tenni, hiszen átállt arra az elvre, hogy a társadalom támogatásával kormá-

nyoz egy szigorú, kérlelhetetlen megtorlás után, a társadalom jóváhagyását pedig csak akkor szerezheti meg, hogyha ilyen és hasonló érzelmi ügyekben is valami módon gesztusokat tesz. Ezek közé a gesztusok közé tartozott magyar konzulátusok létrehozása Erdélyben – egyet végül is sikerült, a kolozsvárit –, ezek közé tartozott, hogy végül is nagy kényszeredetten, de hajlandó volt 1977-ben leülni Ceaușescuval egy határ menti tárgyalásra, ez volt a debreceni–nagyváradai találkozó. De ez volt az utolsó is, mert ott néhány lényeges pontban megállapodtak, majd Ceaușescu visszatért Bukarestbe és fölírta az összes megállapodást. Attól kezdve Kádár hivatalosan, magyar politikusként nem volt hajlandó Ceaușescuval találkozni.

SZŰRÖS MÁTYÁS

– 1988-ban, amikor a Grósz–Ceaușescu-találkozó volt, akkor már én is részese voltam ennek a találkozásnak, és ott is keserűen kellett látnom, hogy a román politika kimondottan magyarellenes. Ekkor volt a falurombolás, a magyarok diszkriminálása, az erőszakos asszimiláció, szó se volt területi, kulturális autonómiáról. Meg kell mondani, hogy a magyar vezetők a történelem folyamán nem igazán voltak feladatuk magaslatán ebben a kérdésben. Nem sok eredménnyel, de azért napirenden tartottuk ezeket az ügyeket és hangsúlyozom, hogy ha hallgatólagosan is, Kádár ezeket tudomásul vette.

TŐKÉS LÁSZLÓ

– Első ízben 1989 után csillant fel a komoly változások lehetősége, de mennyire paradoxális, hogy akkor is a kétségbeesés szakította át a tehetetlenség és a lehetetlenség határát, hiszen éppen a falurombolásban megtestesülő Ceaușescu-féle homogenizációs program elleni végső lázadás ébresztette fel azt az indulatot, amely szembefordulásra készítetett a román nacionalizmussal, a kommunista párttal, a Securitatéval. 1989 után a felszabadulás olyasfajta örömeiben éltünk, amely nagymértékben rokon a háborúban egymással szembefordított népek megbékélése és egymásra találása pszichózisával. Akkor őszintén hitték, hogy véget ért egy gyilkos

korszak, egypár évig élt egy naivan derűs jövőkép és optimizmus. Az 1990 márciusában bekövetkezett marosvásárhelyi pogromkísérletig nem is igen tudtunk ebből kilábalni, annál is kevésbé, mert nagyon ügyesen elaltatták bennünk a gyanakvást és a lelket. Azt gondolom, a legkedvezőbb pillanatokat elszalasztottuk, tehát tulajdonképpen az önrendelkezés feladásával, hatalmi játékszerré válik a romániai magyar érdekképviselő. Ezáltal tetézi a Trianon következtében elszenvedett és folyamatosan mélyülő veszteségeket.

Tőkés László igehirdetése, Magyar Szabadság Napja, Gödöllő (1991)

Válságtól sújtott nép vagytok, sok tekintetben reményvesztett, létében, jövőjét tekintve elbizonytalanodottan, mint alig szabadult kalitkás seregélyfióka próbálgatjuk szárnyainkat, próbáljuk teljességében élni az életet, hosszas megszállás után kétség, csüggedés, kicsinyhitűség szállja meg lelkünket továbbra is. Alkalom ez a nap a magunkba szállásra, önmagunk revíziójára, hol rontottuk el, levonni a század tanulságait jövőnk érdekében. A megalázottak felmagasztaltatásának öröme is eltöltheti lelkünket, mily igaz, természetes öröm, külsőségektől, sallangoktól mentes és méltóságteljes. De legfőképpen azt akarom mondani az igével, nem a múltra kell gondolnunk, hanem a jövőre kell tekintenünk, mint Izrael népe, és maga mögött hagyva a fogságot, hozzálát a templom és a várfalak megépítéséhez, erős váraként az újjá születő népnek, hogy végre ott otthon, itt itthon lakhassatok. Amen.

RAFFAY ERNŐ

– A trianoni utódállamok esetében a II. világháború után a kisebbségi politika stratégiailag a kisebbségek beolvasztását, elüldözését jelenti. Románia 1979-ben Németországgal egyezményt köt, készpénzért, DM-ért eladják a németeket, iskolai végzettségtől függően adnak fejpénzt értük, a

zsidókat eladják Izraelnek, a magyarokat pedig nincs aki megvegye. Megpróbálják őket likvidálni valamilyen módon, vagy fizikailag, vagy tudatban, vagy elüldözni, hogy ne legyenek ott. És ezt megteheti a román, a csehszlovák és a jugoszláv belpolitika, mert az ottani magyarság mögött nincs értük határozottan kiálló nemzeti állam, anyaország.

TŐKÉS LÁSZLÓ

- Tanúi voltunk annak, amit később, a '90-es évek elején békés népirtásnak, genocídiumnak neveztem, amivel a '89-es fordulat után első ízben kerültem a támadások keresztútjába, kimutatván azt, hogy itt tulajdonképpen már 84 év óta egy tudatos homogenizáció, békés eszközökkel véghezvitt népirtás szenvedő alanyai vagyunk, és ezt nem lehet tovább szóltanul tűrni. Ugyanaz a helyzet állott elő, mint a hallgatás falának az áttörése esetében Temesváron, olyan küszöbértéket ért el ez a büntetlenül végzett, állami rangra emelkedett népirtás, hogy nem lehetett hallgatni. Mikor azt látom, hogy tíz év alatt abszolút számban mérve nagyobb pusztulást szenvedett el Erdély magyarsága, mint 1910-től 1992-ig együttvéve, amikor azt látjuk, hogy többen pusztultak ki Kolozsvárról 1992 és 2000 között, mint amekkora a mohácsi csata vesztesége volt, amikor azt látjuk, hogy ez a 200 ezres pusztulás egyenértékű Marosvásárhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Udvarhely, Kovászna magyarságának kipusztulásával, akkor nemigen lelkesít bennünket az európai integráció, amely folyamatokban immár nem a demokratikus erők és nem feltétlenül a rendszerváltoztató erők a nyugati országok szövetségesei, hanem sokkal inkább az érdekek mentén szerveződő erők.

POZSGAY IMRE

- Az, hogy valami igazán nagy problémát jelent, '85-ben Monoron derült ki. A monori találkozó, amely a különböző indíttatású és különböző felfogású ellenzéki áramlatok találkozója volt, mindkét oldalt rádöbentette arra, hogy a diktatúrával szembeni közös fellépésnél nincs fontosabb,

előbbre való dolog, miközben fenntartották értékrendbeli nézetkülönbségeiket is. A magát demokratikus ellenzéknek nevező liberális oldal első helyre úgymond a szabadság, a demokrácia, a parlamentarizmus és a pártküzdelmek értékrendjét helyezte, szemben az úgynevezett népi-nemzeti oldallal, amely ugyan nem vonta kétségbe ezeknek az értékeknek a jelentőségét egy állam normális működésében, de szerinte ahhoz előbb nemzeti feltételeit kell rendbe tenni és a nemzeti sorskérdéseket kell előtérbe helyezni. Ez ilyen szelíd formában jelent meg már 1985-ben a monori találkozón, s lett is belőle egy közös elhatározás az együttes cselekvésre, de hogy ezt akkor elvileg és gondolatilag nem vitték véghez, az kiderült abból, hogy a találkozó elég gyorsan szét is ment, és ez az áldatlan vitaállapot fennmaradt a magyar társadalomban és a magyar értelmiségben. Ez kétségtelen nehezítette Trianon problémájának a megértését is, mert aki Trianonnak ellent mondott, az, úgy vélték, hogy nacionalista, aki Trianon okait mérlegelni merészelte, az meg hazaáruló. Én ezt az ellentétet átoknak tartom a legújabb kori magyar történelmen, a szellemi életnek olyan divergálását, a szembenállásoknak olyan méltatlan formáját, amelyet jobb lett volna elkerülnie ennek az országnak, hiszen az ilyesmik megszégyenítik magát az országot is.

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Románia a magyar Országgyűlés egyhangú határozatával válik a NATO tagjává, Magyarország előfeltétel és megkötések nélkül támogatja az európai integráció területén és ennek fejében semmit nem kér. Annak ellenére, hogy Magyarország '56-nak a nyertese, '89-nek a győztese, az európai integrációnak a kedvezményezettje, messze megelőzve Romániát, ennek ellenére nincs érdekérvényesítési képessége - ahogy Pozsgay Imre mondja - az önsorsrontás, vagy az öncsonkítás belső mechanizmusai súlyosbítják a trianoni csonkításnak és következményeinek a hatását.

Ady Endre

Szép, magyar Sors

*Nem áldaltak bús bölcsőink körül
Sem bölcsek, sem rokkant királyok,
Mert nekünk senki sem örül.*

*Magyar életünk kezdtük tétován,
Nem láttunk hét kövér esztendő, t
De minden esztendőnk sovány.*

*Szorongóknak sohsemadtunk kezét,
Becsméreltük a jóltevőket
S örültünk, ha ki vétkezett.*

*Valami nagy-nagy Sors, Ok, Cél van itt,
Valami nagy-nagy, ősz tanulság,
Amely kis népeket tanít.*

*Jöttünk, mert hítt a nyugati Vagyon,
De erőnk nincs a küzdelemre
S nyilaktól vérezünk agyon.*

*S mégis szívesen áldozunk velőt,
Mert tragikusabb és szebb sors nincs
Isten és emberek előtt.*

*Más fajta nép roboghat tova,
De ily szép, álmos, láncolt fajnál
Poétább faj nem élt soha.*

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Van ennek a bonyolult jelenségkörnek egy irracionális szintje, amit mi magyar fátumként és turáni átokként aposztrofálunk, amelynek egész kifejezésrendszere vonható ki Ady Endre költészetéből. Az első világháború után kezdődött a bűnös nemzetnek a pszichózisa, az ország-csonkítás, mint büntetés sodorta eleve hátrányos és néplélektanilag megterhelt helyzetbe a magyarságot, de a két világháború között ezen az állapoton valamilyenféleképpen felül tudott kerekedni a magyarság. Azután végképp lesújtotta nemzetünket a bűnös nemzetté nyilvánítása, a kommunizmus pedig képes volt arra, hogy a nemzeti tudat módszeres kiirtásával végképp a padlóra küldje lelkiileg, szellemileg, öntudatában és vallásában a magyarságot. Ez fokozott mértékben érvényesnek mondható a határon túli magyar nemzeti közösségekre, az elszakított magyar nemzeti közösségekre és innen már nagyon nehéz visszajönni, tehát mi a halálból, azt is mondhatjuk, hogy a nemzethalálból tértünk vissza.

Wass Albert

Miatyánk

MIATYÁNK,

*ki vagy a mennyekben...emberfölötti roppant magasságban...
szenteltessék meg a Te neved ebben az elvadult világban!*

*Jöjjön el a Te országod újra magyarok földjén
s legyen meg a Te akaratod, mint a mennyekben - úgy odahaza is.
A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk, Uram,
de ne feledkezz meg éhező véreinkről sem Erdély meggyötört földjén.
Bocsásd meg a mi vétkeinket, megszenvedtünk értök.
De míg népünket
kínozzák odahaza, ne kívánd, Uram, hogy megbocsássunk a kínzóiknak!*

*Idegen ország jólétében ne vígy bennünket a kísértésbe... se minket,
se a gyermekeinket, se az unokáinkat, hogy magyar voltunkról
megfeledkezve
hűtlenek legyünk a szenvedőkhöz...*

*De szabadíts meg, Uram, a gonosztól!
Hogy Tiéd lehessen újra magyarok földjén az ország, a hatalom,
meg a dicsőség, örökkön örökké...
de, ha lehet, még holnap, mert gyöngül már
bennünk a honvágyba belefáradt élet, s ha nem igyekszel, Uram,
maholnap idegen földbe temetik csontjainkat,
s bús lelkünknek nehezére lesz majd
meglelnie a szörnyű távolságon át a régi otthon helyét,
ahova emlékeink sokasága már régen hazavár... Ámen*

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Mindig is éreztem, hogy lekipásztorként a gyülekezetnek a pásztorak kell lennem, hogy másokért kell cselekednem, hogy másokkal szövetkeznünk kell. A teológián szövetkeztünk, a lekipásztorokkal szövetkeztünk, felléptünk a falurombolás ellen egy egyházi gyűlésen, memorandumot küldtünk az illetékes egyházi és állami helyekre, amikor Illyés Gyula első ízben szólalt fel az erdélyi magyarság ügyében, akkor nyílt levelet írtam az akkori nagyváradi püspökhöz, aki román egyházi gyűlésen gyalázta Illyés Gyulát. Azt semmiképpen nem fogadtam el, hogy tilalom van, hogy nem szabad valamiről beszélni. Az egyház egyébként talán az egyetlen ellenzéki erőket hordozó szerveződés volt a Ceaușescu-féle totalitárius rendszerben, tehát felismertem azt, hogy az egyházi különállás, a hivatalos állami ideológiától eltérő eszmerendszer fedezékében legbeszorultabb és korlátozottabb helyzetben is valamennyi mozgástér kínálkozik a küzdelemre. Hogy aztán hova jutottam Temesváron, az már meglepetés volt, mert nem hittem, hogy nemzetközi összefüggésbe kerül az egyházi küzdelem, mert lépésről lépésre, akaratlanul is olyan elviselhetetlenné vált a helyzet, hogy már nem lehetett megállni.

Wass Albert: Adjátok vissza a hegyeimet!

Urak, akik a világ dolgait igazítjátok: adjátok vissza a hegyeimet! [...] Ne mondjátok, hogy keressek magamnak máshol helyet a világban, mert nincsen ennek a világnak helye, ami az enyém volna azon az egyen kívül. Ne mondjátok, hogy befogadtok ebbe vagy abba az országba, mert nincsen nekem azokban az országokban semmi keresnivalóm. Ne mondjátok, hogy lelek magamnak hegyet a Kordillerrákban, vagy a Sierra Nevadán: mert a más hegyei azok, nem az enyimek. Az én számomra nincs szépségük és nincs békességük azoknak a hegyeknek. Adjátok vissza az én hegyeimet!

És azt se mondjátok, hogy nem én vagyok az egyetlen, akinek ez a sorsa, mert milliók váltak földönfutókká játékaik során és én csak egy vagyok a milliók közül. Számomra nem vigasztalás, hogy millióknak fáj ugyanaz, ami nekem. Magamnak fáj, ami bennem fáj. Adjátok vissza a hegyeimet!

Ne mondjátok azt sem, hogy van, aki többet vesztett, senki sem vesztett annyit, mint én. Nekem nem volt palotám, amit fölépíthetnétek valahol a föld másik oldalán. Nekem nem volt vagyonom, amit bankjaitok visszafizethetnének, ha megszállná őket a jótékonyság láza. Állásom sem volt, hivatalom sem, ami helyett újat adhatnátok. Nekem semmim sem volt, csak a hegyeim s egy asszony, akit szerettem. S ez a kettő együtt többet ért, mint a világ valamennyi palotája, vagyona és hivatala. Senki sem vesztett ebben a játékban annyit, mint én. Adjátok vissza a hegyeimet!

Urak, én alázatosan elhiszem, hogy nagyok vagytok és hatalmasok. Hogy kisujjatok egyetlen mozdulatára milliók halnak meg, országok cserélnek gazdát és földrészek süllyednek el a tengerek mélységeibe. De mindezeket túl hinni szeretném azt is, hogy tisztelitek az igazságot és a törvényt, amit isten a világnak adott, és hogy a szívetekben jószándék szűri át még a kisujjatok mozdulatát is. De ezt csak akkor hihetem

el, ha eltörlitek a rontást, ami játékaitek nyomán erre a világra rászabadult és visszaadjátok a hegyeimet.

...Urak, elmondom nektek az életemet. A játékot, amit játszanom kellett, mert így írtátok meg számomra a szerepet. Nem egyik, vagy másik közületek, nem ez vagy amaz. Ennek a szerepnek a megírásában nincsen közöttetek bűnösebb és büntelenebb. Mind együtt vagytok felelősek ezért a rettenetes játékért. Valamennyien, kik a világ dolgait intéztétek, határokon és drótsövényeken, és világrészeken innen és túl.

Bevallom őszintén: nem érdekel sem a politikátok, sem a világnézeti kérdéseitek, sem nagyszabású elgondolásaitok, melyekkel az embermilliók sorsát rendezni kívánjátok. Nem érdekelnek az embermilliók sem. Egy érdekel csupán: adjátok vissza a hegyeimet!

RAFFAY ERNŐ

- 1988-89-90-ben a térségben (csakúgy, mint 1945 után) két nagy történelmi folyamat indult meg. Az egyik a kommunizmus összeomlása. A másik nagy történelmi folyamat, hogy *a trianoni rendszer fölbomlása megkezdődött.*

TÖRKÉS LÁSZLÓ

- A trianoni kérdés megoldása nem föltétlenül határmódosítás, hanem sokkal inkább jogkérdés. Ugyanis hiába módosítanánk a román-magyar határokat, hogy ha ennek nyomán szinte fele-fele arányban két nemzetből álló ország jönne létre, ha beleszámítjuk az erdélyi románokat. A románok olyan kész helyzetet teremtettek és az említett trianoni folyamat eszkalációja révén annyira prejudikálták a helyzetet és a további cselekvési lehetőségeket, hogy ésszerűtlennek tartom a pusztá határmódosítások szintjén felvetni a kérdést.

RAFFAY ERNŐ

- A történelem mindig hoz lehetőségeket. Én ilyen lehetőségnek láttam annak idején Jugoszlávia fölbomlását, ilyen lehetőségnek láttam a 90-es évek első felében Csehszlovákia fölbomlását. Sőt, ezt megalapozó nagy folyamatnak láttam a Szovjetunió fölbomlását magát. Most tudjuk jól, hogy a 90-es évek magyar kormányai Jugoszlávia, vagy Csehszlovákia fölbomlásából adódó lehetőségeket nem használták ki semmilyen módon.

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Fel kellett volna vetni a trianoni békediktátum kérdéses voltát 1989-ben, mert az nem jelent egyet Erdély visszacsatolásával, tehát ez a kérdés újból nyitottá vált. Le kell leplezni az utódállamokban végbement magyarellenes békés népirtás gyakorlatát, véleményem szerint a területért jogokat kell követelni, harmadsorban határon belüli önrendelkezés jogot, más szóval autonómiát kellett volna követelni. A magyar politika itt mélyen alulteljesített, mert nem hogy felvesse a kérdéseket, hanem felhördült a magyar politikai közvélemény Antall József ártatlan, 15 milliós kijelentésén.

*Archív híradó: Antall József temetése, 1993
(Antall József beszéde felvételről)*

Számomra legfontosabb az, hogy amikor vidékre menve, vagy Budapesten egyszerű, pókhálóráncú öreg parasztasszonyok súgják oda, hogy imádkozunk önért. Ez ad erőt. Törvényes értelemben a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a 10 milliós országnak a kormányfőjeként lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Magyarországot a kisantant országai, az utódállamok és furcsa módon a békediktátumot szentesítő és másodszer is szentesítő nagyhatalmak beszorítják egy olyan helyzetbe, amelyből saját erőnkől nem tudunk kilábalni, amelyet sorsként akarnak ránk aggatni, s amely ellen nem hogy tenni, de még szólni sem szabad, még felvetni sem szabad ezt a kérdéskört és ennek következményeit. Amíg nem történik meg a trianoni folyamatnak olymértű és olyféle feltárása, mint a tömeggyilkosságoké, mint a genocídiumé, mint a holokauszté, mint bármely nemzetközi gáztettnek a felmérése, amíg ez nem mondható ki, addig a változtatásra igazán nincs esélyünk.

RAFFAY ERNŐ

- Ha nem egy össze-vissza tudatú csoportot neveznek Magyarország kormányának, hanem egy nagyon is ütőképes, a végrehajtó hatalommal és egyáltalán a hatalommal élni tudó társaságot, akkor talán lehet élni egy jó lehetőséggel. A kérdés csak az, hogy lesz-e még akkor elég magyar ember, akik miatt meg lehet bármit is kockáztatni. Az a folyamat, amit úgy szoktam nevezni, hogy a mindenütt lakó magyarok *csángósodása*, hogy tudniillik 200 évvel ezelőtt még 400 ezer csángó volt és 200 év után már csak 40 ezer magyarul beszélő csángó van, vagy talán még annyi se – azt se tudjuk mi, magyarok, hogy hányan vagyunk a Kárpát-medencében. Ezt a folyamatot nevezem én csángósodásnak és ez megy Erdélyben, ez megy Felvidéken, ez megy a Délvidéken, ez megy Kárpátalján, sőt, ami a legszörnyűbb, ez megy a legjobban Magyarországon, ez a csángósodás, a magyar tudat megszűnése.

TÖKÉS LÁSZLÓ

- Egyházi téren 1989 után egy teljesen új korszak kezdődött, engem ünnepelt az egész keresztény világ, elhívtak Amerikába, Nyugat-Európába, mindenfelé. Öszentségével a római pápával is találkoztam, minden ajtó megnyílt előttem, mindenütt el tudtam mondani, hogy mi esett meg rajtunk ott,

Erdélyben, miképpen éltük meg nyolc évtized, vagy ha tetszik, öt étvized különféle politikai színezetű kisebbségi elnyomatását, kettős elnyomatását valósi és nemzeti identitásunk tekintetében. Egyszer csak érzékelnem kezdtem, hogy Genfben bezárulnak az ajtók, hogy a testvéregyházakban rossz szemmel néznek rám, Hollandiában ellenpropaganda indul a sajtó egy bizonyos részében, hogy az Amerikai Egyesült Államokban, ahol a demokrácia bajnokaként fogadtak és tüntettek ki, ott már a Fehér Ház környékén nemkívánatos még a levelem se, még a megszólalásom se. Rá kellett jönnöm, hogy Magyarországon is megtalálták valakik a magyarországi református egyházban azokat, akik kezdtek nacionalistának tartani. Egyszer csak bezárult a kör, következmény és halálosan komoly politikai küzdelem erőterébe került az egyházi tevékenységem. A hetvenes, nyolcvanas években egyértelműen levert állapotban nagyobb hittel tudtam harcolni a jövőnkért, vagy a túlélésünkért, mint ebben a teljesen összekavart, sokszor összehangoltan rossz irányba terelt, manipulált és szándékosan zavarosra alakított helyzetben. Ember legyen a talpán, aki ebből a helyzetből megtalálja a helyes utat.

Wass Albert hangja felvételről (San Francisco, 1967)

Mi, magyarok, elmondhatjuk, hogy az Úr választott népe vagyunk, elküldött minket ide, erre a földre, hogy nemzetünket szolgálva, nemzetünket itt szolgálva, naggyá és boldoggá tegyünk a jövőendő magyar nemzedékeket.

Wass Albert

Előhang

Volt egyszer egy ember, aki az ő háza udvarán oszlopot épített az ő Istenének. De az oszlopot nem márványból faragta, nem kőből építette, hanem ezer, meg ezer apró csillámló homok-szemcséből, és a homok-szemcséket köddel kötötte össze. És az emberek, akik arra járva látták, nevettek rajta és azt mondták: bolond.

De az oszlop csak épült, egyre épült, mert az ember hittel a szívében építette az ő Istenének.

És amikor az oszlop készen állott, az emberek még mindig nevettek és azt mondták: majd a legelső szél összedönti.

És jött az első szél: és nem döntötte össze.

És jött a második szél: és az sem döntötte össze.

És akárhány szél jött, egyik sem döntötte össze, hanem mindegyik szépen kikerülte az oszlopot, amely hittel épült.

És az emberek, akik ezt látták, csodálkozva összesúgtak és azt mondták: varázsló.

És egy napon berohantak az udvarára, és ledöntötték az ő oszlopát.

És az ember nem szitkozódott és nem sírt, hanem kiment megint az ő udvarára

és hittel a szívében kezdett új oszlopot építeni az ő Istenének.

És az oszlopot most sem faragta márványból, sem nem építette kőből, hanem megint sok-sok apró homok-szemcséből és a homokszemcséket köddel kötötte össze.

Kannás Alajos

Kitaszított

Wass Albertnek – sírvers helyett

*A hamvától még meg lehet tagadni
a Kastélyparkban csendes nyughelyet
de mégis él, él mustármagként az ki
egy életen át harcolt szenvedett...*

*Marosvécs Várkert kitaszított urna
a kőasztal körül nőtt Helikon
s egy nemzedék a múltból nem tanulva
elfelejti hogy nem vész el a nyom...*

*Mert él a lélek és a holtak árnya
megtagadva is rávetül a mára
s zsoltárként zúgnak örökszép szavak*

*A gyáváknak harminc ezüstje nem nyer
mert győz a vers ha Ember volt az Ember
A víz szalad a kő marad...marad.*

K I L E N C E D I K R É S Z

XIV/9.

Ez a rész a Felvidékkel kapcsolatos,
Trianonnal összefüggő
történelmi tényeket, tendenciákat mutatja be.

Milyen lehetőségei vannak
a félelemmel teli emberek nemzedékeinek
egy ingadozó akaratú anyaország és
az európai egységesülési szándékok közepette?

KÖZREMŰKÖDNEK:

DURAY MIKLÓS
ÍRÓPOPÉLY GYULA
TÖRTÉNÉSZGÉCZI ERIKA
GÖTZ ANNA
SELMECZI ROLAND
TÓTH RENÁTA
ELŐADÓMŰVÉSZEK

Sajó Sándor

Nagyapám

*Az én nagyapám haja hóféhér
Magyarországon lakunk, ő meg én,
De mégis nagyon messze van szegény.*

*Vannak ott erdők, szép nagy zöld hegyek,
Karácsonyfából álló fenyvesek,
Nyaralni oda mégsem mehetek.*

*Piros alma terem az almafán,
Abból sem küldhet nékem nagyapám,
Pedig az ő faluja is hazám.*

*Másképp lesz ez, tudom, nemsokára,
Ha megnövünk mi is akkorára,
Együtt megyünk az ő falujába.*

*Visszavesszük a kerti almafát,
A zöld erdőt, az ős magyar Hazát,
A fehérhajú szegény nagyapát.*

DURAY MIKLÓS

- Édesanyám azt mesélte, hogy 1919-ben virágcsokrokkal várták a magyar vöröskatonákat Losoncon azért, mert jöttek visszafoglalni a csehektől Felvidéket. Ehhez az élményemhez kapcsolódik egy sokkal későbbi esemény, amit 1983-ban éltem meg. Adtak egy portréfilmet egy vöröskatonáról. Eredetileg tengerész volt és Horthy Miklós hajóján teljesített szolgálatot, majd hazajött és beállt vöröskatonának. Stromfeld Aurél vezénylete alatt ő is bevonult Felvidékre, majd pedig jött a parancs, hogy vissza kell vonulniuk. Amikor felolvasták előttük a parancsot – és ezt szó szerint így mondta –, akkor a katonatársai közül többen föbe lötték magukat, hiszen ők azért álltak be a Vörös Hadseeregbe, mert a szülőföldjüket akarták visszafoglalni a csehektől.

POPÉLY GYULA

- Sokáig nem tudtam fölfogni, hogy mi ez és miért van ez így. Szüleim, nagyszüleim próbálták magyaráztatni úgy, ahogy gyerekfővel ezt föl lehet fogni, hogy én, mint egy nemzeti közösségnek a tagja hasonlóképpen, mint az egész nemzetem, egy nagy galádságnak, egy rút cselszövésnek, egy megnyomorítatásnak vagyok a részese. Ezt viselni kényszerülök és mint igazságérzettel bíró ember, mindent meg kell tennem az igazságtalanság megváltoztatása érdekében, ahogy lehet. Ha másképpen nem, legalább azal, hogy ébren tartom a tudatot, önmagamban elsősorban, és ha mód adódik rá, másokban is.

DURAY MIKLÓS

- Sok tízezer, akár sok százezer magyar család életében ez egy olyan változást hozott, amelybe a családok egy része belepusztult vagy felbomlott, gyakorlatilag értelmetlenné vált az életük. Trianon volt a magyar történelem legnagyobb tragédiája. Trianonban szüntették meg a történelmi magyar államot. Sokszor voltunk részben elfoglalva vagy szétdarabolva, de az adott korban sohasem szentesítette ezt nemzetközi szerződés. Ez csak

1920-ban történt meg. Ez a határvonal szerves gazdasági szerkezeteket szelt ketté. Az én szülővárosomban 1910-ben 3600 ipari munkás dolgozott 11 ezer lakosból. Tíz évvel később már egyetlenegy sem. Tehát az összes ipari üzem megszűnt, a határvonalak mindkét oldalán beköszöntött a szegénység és ez a mai napig tart.

POPÉLY GYULA

- Itt, Közép-Európának ebben a térségében a magyarság a XIX. század közepétől szálla valakinek, valaminek a szemében. A Kárpát-medence tönkretétele tudatosan, folyamatosan, rendszeresen folyt és lényegében még most is folyik. Szentül meg vagyok győződve, hogy már legalább másfél évszázada itt a mi eltüntetésünkre megy ki a játék. Ezek a friss nemzetek saját nemzetté válásukat a mi nemzeti elpusztításunkkal vélték elérhetőnek, és ebben az igyekezetükben bizony az európai nagyhatalmaknak, Európa nagy kultúrnemzeteinek úgymond a támogatását is sikerült megszerezniük. Kitűnően zsonglörködő politikusaik voltak, olyanok, akiket a XX. század Machiavellieinek is nevezhetünk. Elég csak a cseh Benešre vagy a román Brătianura gondolni, akikkel a magyar gondolkodásmód, a hagyományos magyar politikai hozzáállás egyszerűen képtelen volt fölvenni a versenyt.

DURAY MIKLÓS

- Nagyon fontos tudatosítani azt, hogy éppen annak következtében, hogy tőlünk Trianonban megtagadták az önrendelkezés jogát, és elfogadtatták velünk ezt a helyzetet, folyamatosan kialakult egy olyan magatartás, hogy a magyarság helyzete sem változtatható meg, s ez a megváltoztathatatlanság démonának az uralma felettünk tulajdonképpen 1945 óta tart. Tudatosítani kell, hogy mitől élő egy nemzet. Attól, hogy van közös történelmi tudata, hasonló jelenbeli élményei és közösen tudja tervezni a jövőjét. Egyiket sem tudták megszüntetni, csak megtámadták, a másikat rombolták és a harmadikat tönkretették. Tény az, hogy a trianoni döntés sokkal tragikusabb helyzetet teremtett, mint a tatárjárás vagy a török hódoltság.

POPÉLY GYULA

- A magyar tudat fokozatos leépítése egy tudatos Habsburg-politikának a következménye, és ez pontosan a dualizmus éveiben következik be, a boldog békeidőkben. Mi egy csökkentett kurtított nemzetté váltunk a dualizmus éveiben. Amellett, hogy volt egy erős magyar nemzeti tudat, volt egy állami lojalitás, egy hatalomhoz való szervilis viszony, de valahogyan hiányzott a magyar etnikum kiművelésének és öntudatossá tételének a megfelelő programja.

Kiss Menyhért

Feltámadás

*Töviskoronát tettek a fejére,
A ruhájára sorsot vetének,
Megcsúfolták, megvesszőzték szegényt,
Véres esője folyt szemének;
Kézét Pilátus akkor is mosta,
Árulója is akadt ép' elég,
Felfeszítették, sziklasírba tették,
És ujjongott a hitvány csőcselék...*

*De Eszme volt és Igazság és Isten,
Hiába erő, durva hatalom,
Valami a sírt dörögve zúzta szét
Azon a rózsás, húsvéthajnalon;
Judeában, Párisban temessék el
Az Igazságot, mély síri gödörbe,
Feltámad egyszer, egy hajnalon,
Kiszáll a sírból, fényesen tündökölve...*

*Ne sírj testvér! nincs veszve Magyarország,
Ruhájára ámbár sorsot vetének,
Megcsúfolták, megvesszőzték szegényt,
Csurog a vére átdöfött szívének;
Felfeszítették, sziklasírba tették,
Bent és kint ezer ellenség üvölt,
De hirdetem, pirkad a húsvéthajnal,
És megmozdul a föld...*

POPÉLY GYULA

- A felvidéki magyarság mindjárt az impériumváltás, 1918-19 után nagy érvágáson megy keresztül. A megszálló cseh katonai és államhatalom tudatosan törekedett arra, hogy minél több magyart távolítson el, üldözzön ki a Felvidékről. 1918 novembere és 1920. december 31-e között az Országos Menekültügyi Hivatal kimutatása szerint több mint százezer ember menekül át a csehek által megszállt területről a maradék Magyarország területére. A valóságos menekültek száma jóval több, mert nem mindenki a maradék Magyarország területe felé menekült és nem mindenki vetette nyilvántartásba magát a Menekültügyi Hivatallal. Kiket üldöztek el? Az észt és a vagyont. Tehát olyan embereket, akik mint szervező erő, mint intelligens és vagyonos réteg potenciális veszélyt jelenthettek a csehszlovák államhatalom részére. S ez a folyamat a későbbiek folyamán is, tehát a húszas-harmincas évek folyamán is állandóan tart. A magyar iskolák zömét: az elemi népiskolákat, polgári iskolákat, középiskolákat megszüntetik. A magyar felsőfokú oktatást teljes egészében fől számolják Csehszlovákiában. A magyarság ragaszkodása anyanyelvi iskoláihoz ebben az időben még töretlen. Valóban elmondhatjuk, hogy a húszas, harmincas években csak az a magyar gyermek nem jár magyar iskolába, ahol egyszerűen nincs magyar iskola.

DURAY MIKLÓS

- Az 1920 utáni helyzetben mindenkit ki akart sajátítani az új államhatalom. Hűségesküvel, állampolgári esküvel, nyelv-, tudatváltással arra törekedett, hogy átalakítsa ezeket az embereket. Tulajdonképpen totalitarizmus nyilvánult meg az 1920 utáni új államalakulatokban a magyarokkal szemben. Érdemes elolvasni a magyar nyelven írt tankönyveket. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy magyar nyelven írt tankönyvek, mert azok nem *magyar* tankönyvek voltak. Tudatukba próbálták sulykolni azt, hogy nekik hálásnak kell lenni azért, hogy végre megszabadultak a magyar elnyomás alól, a *magyarok*. Hogy végre emberi körülmények között élnek és nem feudális viszonyok között, mint Magyarországon. Megpróbálták beléjük sulykolni azt, hogy szégyelljék a múltjukat, hogy a magyarsághoz való tartozásuk szégyent keltsen bennük, mert a magyar egy bűnös nép, a legelnyomóbb nép, a legmaradibb nép, legszegényebb, tehát egy ördögi konstrukciót eszeltek ki a tudatnak és a gondolkodásnak a megváltoztatására.

POPÉLY GYULA

- A két háború között létezett egy civil társadalom, léteztek erős egyházi közösségek és a felvidéki magyarság például arra is képes volt, hogy 1925-ben – saját erejéből – létrehozzon Losoncon egy református teológiai főiskolát és azt fenntartotta anélkül, hogy az állam ezt bármikor akkreditálta volna. A két háború közötti felvidéki magyarság létrehozta a maga politikai pártjait. Ezek a pártok a parlamenti választási küzdelmekben, a helyhatósági, önkormányzati választási küzdelmekben aktivizálni tudták mindig a teljes felvidéki magyarságot és mindig a lehető legbátrabb szószólói voltak a mindenkori magyar érdekeknek. És nemcsak felvidéki magyar érdeket képviseltek, hanem egy általános, összmagyar érdeket. A magyar társadalom teljes megszervezése volt a cél, mind politikai, mind gazdasági, mind pedig kulturális téren. Menteni a tudatot, a nemzeti identitást ébren tartani, érdekképviselést biztosítani mindenféle sérelemmel szemben, ami a magyarságot érte. El kell mondanunk, hogy ez akkor nagymértékben sikerült is azért, mert a két háború közötti Magyarország azért *magyar ország* volt

a szó szoros értelmében, ha voltak is bizonyos nemzetellenes erők. Az elszakított területek magyarsága pedig szentül hitte, bízott benne, hogy ez így örökké nem maradhat és előbb-utóbb a jognak, az igazságnak, az erkölcsnek győzedelmeskednie kell az ármány fölött. A '38-as esztendő mintha ezt alátámasztani látszott volna. Hadd utaljak most magára Tomaš Garrigue Masarykra, Csehszlovákia első köztársasági elnökére, aki a húszas években nem egy interjújában leszögezte, hogy ő bizony nem tartja ezeket a határokat örök érvényűeknek, ezek előbb-utóbb változni fognak, Magyarország bizonyos magyar többségű területeket vissza fog kapni Csehszlovákiától, és ezt egészen komolyan gondolta. Nos hát az európai helyzet úgy stabilizálódott, hogy végül Németország annyira megerősödött, hogy az egykori győztes antant-hatalmak kénytelenek voltak valahogyan helyrehozni azt, amit a Párizs környéki békék folyamán elrontottak. Hitler, Mussolini támogatásával, de az angolok és a franciák beleegyező tudomásulvételével kaptunk vissza bizonyos felvidéki területeket '38 novemberében, majd '39 márciusában Kárpátalját. Csehszlovákia széthullik, majd 1940 nyarán vissza kerül Észak-Erdély, szintén olasz és német döntőbíráskodás eredményeképpen, de angol, francia és szovjet tudomásulvétellel.

Szabó Lőrinc

Az első döntés

*Minden házban ott ült, mint a napi gondok,
minden szívben-agyban ott sajgott, szorongott,
minden percet úgy betöltött már a roppant
várakozás, mintha minden pillanatban
fölcsaphatna a láng, az akna a mélyből
s bomba rakna jövőt tűzből, vashól, vérből:*

hat héten át mérte napra-nap a végzet
csikorgó mérlegén újra ezt a népet,
ég s föld között himbált a remény s a kétség,
s mint apa szíve a gyermek születését,
úgy vártuk a jövőt, az élet parancsát.
Most vagy soha! Tudtuk: fegyver vagy igazság!

S mint az északi fény az éj nagy gyászában,
felragyogott a hír... És utána: láttam,
utána: hallottam, utána éreztem:
a hazát éreztem zsiborgó testemben,
azt az új tizedrészt, mely, mint levágott tag,
a zsongó sebekbe lassan visszaforradt:

a hazát, ahogy még soha, a szent földet,
erdőket, folyókat, amint visszajöttek,
hegyek csontját, mezők meleg hús-ruháját,
s mire a városok lélegzete átjárt,
véremben vérükkel már úgy csókolóztam,
ahogy a halállal fogok csak a porban,

s kint az utcán minden tizedik emberre
úgy bámultam, mint e drága újszülöttre,
apára, fiúra, akit sose láttam,
édes testvéremre, akit megtaláltam:
hogy kilambosodott egyszerre a család!
Megnőttünk az őszben, mint tavasszal a fák.

Mit hoz még a tavasz, ha az ősz ily gazdag!
...Félve, súgva mondom: hozzon igazabbat,
hozzon jobb világot... Mint a síri Lázár,
káprázik a lélek a feltámadásnál...
Káprázik... De így is forrón süt felétek
s mindazt várja, ami még jog és ígéret!

DURAY MIKLÓS

- A visszacsatolás minden magyar számára fellélegzés volt. Érdeemes megnézni itt azokat a megsárgult fényképfelvételeket meg filmhíradókat, nem kellett kivezényelni az embereket, aki csak tudott mozogni, ment és virágcsokorral integetett és örült. Mindenki, aki ezt megélte és még él, azokról a napokról csak könnybe lábadt szemmel tud beszélni.

*Archív híradó: Komárom visszatér, 1938
(Horthy Miklós beszéde)*

Nehéz szavakba foglalni azt az érzést, ami eltölt ebben a történelmi pillanatban. Húsz súlyos esztendő után először lépek segregünk élén a Felvidék felszabadult földjére. Hozom hazatérő testvéreinknek az egész magyarság szeretetét. Köszöntöm Komáromot, ezt a magyar emlékektől megszentelt várost, melynek falai az ellenséggel dacoló Klapka honvédeinek hagyományát őrzik.

POPÉLY GYULA

- A háború után mindent vissza kellett adni az egykori megrablóinknak, sőt a trianoni Magyarország még újabb területtel csonkult Pozsony alatt, a pozsonyi hídfőnél. Benešnek újból sikerült elhíttetni először Sztálinnal, majd később a többi európai nagyhatalommal, sőt az USA-val is, hogy valójában a háborút a nemzeti kisebbségek okozták, meg kell szüntetni tehát a kisebbségek problémáját azáltal, hogy fölszámoljuk a nemzeti kisebbségeket. A trianoni határokat - ahogyan Beneš fogalmazott - előbb-utóbb etnikai határokká kell változtatni oly módon, hogy a trianoni határokon kívül élő magyarságot fel kell számolni, részben asszimilálni, részben kitelepíteni, részben elűzni lakóhelyéről.

Illyés Gyula írása

A XX. század derekán eszelősségének szabad utat engedve felelős államférfi – Beneš – olyan kommentálással (a szavak súlyának olyan semmibe vevésével) foglaltatta kormányprogramba, majd törvénybe egy országrész magyarságának teljes jogfosztását, vagyis egy nép maradéktalan kiűzését, hogy a felelőtlen kórus rá évtizedekig az lett: vissza valamennyivel Ázsiába, ott a helyük, ahonnan éknek idefurakodtak. [...] Lelki, néplelkületi pusztítása az ilyen tajtékezésnek óriási. Mert hiszen van – s mi éppen erről beszélénék – lelki veszedelem is; tudati s különös megnyilatkozásokkal köztudati torzulás.

DURAY MIKLÓS

- Mi lettünk ismét a bűnös nép, jogfosztottak lettünk, üldözöttek, hogyha egy magyart az utcán lelőttek, mint egy kutyát, akkor semmi sem történt, és mindenki, aki magyart agyonvert, 1946-ban közkegyelemben részesült Csehszlovákiában. Az a félelem, ami kialakult 1945 után, az a félelem a mai napig ott lappang az emberekben és érdekes módon nemcsak azokban, akik megélték azt a korszakot, hanem az utódaikban is, mintha örökletes lenne a félelem. Úgy szocializálódik egyik generáció a másik után, hogy fél. S a félelem sokszor nagyon áttételes módon jelenik meg, nem konkrét félelemben, hanem például öncenzúrában, vagy abban, hogy elébe megy azoknak az elképzeléseknek, amelyeket velünk szemben fogalmaznak meg, s eleve alárendeli magát, mert nem mer vele szembeszegülni. A félelemmel teli emberek nemzetévé váltunk a maradék Magyarországon is, hiszen ugyanabban a rendszerben éltünk és ugyanazon tapasztalatoknak a következményeiben tudatosodott az énünk, tehát mondhatnánk azt is, hogy Trianon óta az egész magyarság félelemben él, nem bízunk önmagunkban, mert úgy érezzük, hogy gyengék vagyunk és ez is Trianonnak a következménye.

POPÉLY GYULA

- 1945 után, ha meg is maradtunk, ha nem is sikerült a teljes fölszámolásunk, azért nagy gerincroppantásra került sor. 1945 óta az a fogalom, hogy *nemzeti kisebbség*, egyúttal valami kisebbrendűségi érzetet is jelent a felvidéki magyarok többségében. Nincs meg a gazdatudata a felvidéki magyarnak a saját szülőföldjét illetően. Magát kiszolgáltatott, megtűrt néplelemnek tartja és ez az állapot nem jó tanácsadó. A hivatalos statisztikai kimutatások szerint a felvidéki magyar iskolaköteles gyerekeknek körülbelül 40 százaléka látogat szlovák iskolákat. Ez a kép azonban csalóka. Az én megítélésem szerint több mint fele látogat már szlovák iskolákat. Nos, miért csak 40 százalékot mutatnak ki? Kérem, egyszerű, mert az a magyar gyermek, aki szlovák iskolába jár, az esetek egy bizonyos részében már hivatalosan nem is minősül magyarnak, már nem vallják magukat magyarnak, hanem egyszerűen szlováknak. Hova fog ez vezetni? Ha ez a folyamat nagyon sokáig tart, a nemzethalálba. A magyar nemzethalál folyamatosan tart, folyamatos a haldoklás az elszakított területeken 1918-19-től egészen napjainkig.

DURAY MIKLÓS

- 1946-ban Csehszlovákiában kitaláltak egy ördögi tervet, az úgynevezett reszlovákizálást, aminek az ideológiája az volt, hogy itt minden magyar szlovák volt, de a magyarok elmagyarosították ezeket a szlovákokat és ezek most visszatérhetnek eredeti nemzetükhöz, a szlovákhhoz. Ezzel védetté válnak, így több százezer magyar kérte a nemzetisége megváltoztatását.

POPÉLY GYULA

- Az 1910-es statisztikai adatokból kiindulva, a mai Szlovákia területén 896 ezer magyar anyanyelvű élt. Jelenleg ott tartunk, hogy 550 ezer magyar nemzetiségű él Szlovákiában. Kiszámítottam, hogy amennyiben 1918 után a magyar és a szlovák demográfiai fejlődés azonos mértékű lett volna,

akkor jelenleg a mai Szlovákia területén nem 550 ezer magyarnak kellene élnie, hanem 1 millió 800 ezernek és nem 5 millió szlováknak kellene azon a területen élnie, hanem 3 millió 600 ezernek. Miből lett ennyi szlovák? Először is mibőlőlünk, magyarokból, aztán a bányavárosok németjeiből és részben a szepességi németekből. Önmagából az 1910-ben még 1 millió 700 ezret kitevő szlovákság Szlovákia mai területén nem tud fölszaporodni mostanra 5 millió fölé – ez biológiai képtelenség – a közép-európai viszonyok közepette.

DURAY MIKLÓS

– A sok félelem és elnyomás közepette megjelent egy teljesen természetes emberi magatartás, az „ahogy lehet” magatartása. Társadalmi méretben nem lehet elvárni a hősiességet. Egyre kevesebben vannak olyanok, akik el tudnak térni a megalkuvás normájától. Ez nem azt jelenti, hogy áru-lókká válnak, hanem azt jelenti, hogy nem mernek többet vállalni, mint amennyiről érzik, hogy nemcsak ők viselik el, hanem a másik oldal is elviseli. Az életemből azt az időszakot tartom a legfontosabbnak, amikor sikerült az 1970-es és a 80-as években megmenteni a felvidéki magyar iskolákat, mert olyan ördögi tervet dolgoztak ki, amely a magyar oktatás megszűnéséhez vezethetett volna. A XXI. század első évtizedében is azért vannak még magyar iskolák a Felvidéken, mert akkor sikerült megmentenünk, aminek a következménye az lett, hogy én kétszer börtönbe kerültem. Hogyha életemben soha mást nem csináltam volna, amelyhez szerencsére elég sok partnert találtam, már akkor is értelme lett volna az életemnek.

Csoóri Sándor előszava

Ezt a könyvet nem szépíró írta. Nem is gyakorlott tollforgató. Ezt a könyvet maga az ekviszelhetetlen sors íratta egy Csehszlovákiában született s máig ott élő, fiatal magyar értelmiségi-vel: Duray Miklóssal.[...] Duray könyve nemcsak erkölcsi tett, de bizonyos tekintetben új határkö is. [...] Mintha csak arra

szólítaná fel az érintetteket: nézzük most már a Trianon óta eltelt időket: a tragikus számlák végösszege nem a magyarok lelkiismeretét terheli. [...] Miközben én ezeket a bevezető sorokat írom, Duray Miklóst e miatt a könyve miatt is vádemeléssel vagy ideggyógyintézetrel fenyegetik. Könyvét, természetesen, csak a titkosrendőrség olvashatta, nem az olvasók. Szorongatott helyzetében egyedüli védelme a nyilvánosság volna. Vagyis, ha önéletírása odahaza jelennék meg magyarul és szlovákul. Sajnos, ez még reménynek is reménytelen. Könyvének amerikai megjelentetése tehát kényszer. A kényszerrel együtt azonban mégiscsak olyan nyilvánosság, amely nem a politikai botrány, nem az anarchia s nem a terrorizmus eszközeit választja, hanem a megegyezést kereső ember egyetlen módszerét: a vallomásba ágyazott igazmondást.

DURAY MIKLÓS

- Az 1970-es és a 80-as években szerteágazó kapcsolataim voltak a magyarországi értelmiségiekkel, kapcsolatot tartottam Csoóri Sándorral, kapcsolatot tartottam a Beszélő körével, sok olyan emberrel, akik részt vettek a monori találkozón, majd a lakitelki találkozón, bár akkor sem volt ez már egy csapat, de volt, ami összefűzte őket. Voltak, akik ellenem fordultak, voltak, akik eltávolodtak és voltak, akik megmaradtak. Hiba lenne, hogyha mai szemszögből, vagy mai befolyások alapján ítélném meg az 1970-es és az 1980-as években tartott kapcsolataimat, és esetleg ennek alapján minősítenék bárkit is. Ugyanis én akkor úgy éreztem, hogy azok, akikkel én kapcsolatot tartok, pozitívan viszonyulnak hozzám. Nem akarom azt a kifejezést használni, hogy szeretnek, mert nem tudom. De tudtunk nagyon őszintén beszélni. A mai szememmel is ugyanúgy tudok visszagondolni Csoórral, Csúrkával, Bencze Györggyel, Kiss Jánossal tartott kapcsolataimra, mint amilyen minőségben akkor megjelent. És ma sem vagyok hajlandó például arra, hogy az egyik, vagy a másik személyt bármilyen ok miatt mellőzzem, és nem is akarom a jelenlegi áramlatok függvényében aktualizálni az érzéseimet irántuk, mert ezt nagyon sokszor megpróbálták, ki akarták belőlem

kényszeríteni, de nem vagyok rá hajlandó. Én autonóm módon képzeltem el nemcsak emberi életemet, hanem politikusi életemet is, s a politikusi megnyilvánulásaim és az elképzeléseim is az autonómia és az autonóm fejlődés irányába fogalmazódtak meg. Úgy érzem, hogy én kezdettől fogva egyre inkább a nemzetpolitikában fogalmaztam meg elképzeléseimet és korábbi barátaim közül néhányan ezt minthogyha elutasították volna. A nemzeti érzés, a nemzet autonóm fejlődésének az elképzelései, a nemzeti értékek megmentése, fejlesztése, ezek se nem liberálisak, se nem konzervatívak, se nem baloldaliak, itt valószínűleg másról van szó, arról, hogy milyen szellemi körökhöz kötődik, vagy milyen érdekeltségi körökhöz kötődnek az emberek. Van, akinek érdeke a nemzet ügye, van, akinek pedig az az érdeke, hogy ez a nemzet ne boldoguljon, hanem essen szét.

Duray Miklós írása

Amikor éppen a politikai rendőrség hallgatott ki, és ígéreték, hogy soha többé nem rúgok labdába ebben az országban, amikor a valamikori CSEKA-főnök, Felix Edmundovics Dzserszinszkij vigyorgott helyeslően a falról, én is úgy éreztem, hogy kilátástalanabb helyzetben már nem lehetek. Ámbár tudom, hogy abszolút értelemben nem volt igazam. Vannak sokkal reménytelenebb helyzetek is. [...] És ezzel meg is mondtam a lényegét: az ember valamilyen egyéni és kollektív veszélyeztetettsége, jogainak megtagadása a legkilátástalanabb helyzet. Például ilyen jog a másképp gondolkodásra való jog is. Tudjuk, hogy a már említett Dzserszinszkij idejében, de később is ezrek és ezrek fizettek életükkel a másképp gondolkodás miatt - és ez elég kilátástalan helyzet volt. A mai helyzetünk kilátástalanságának mércéje bizony függ attól is, hogy meddig uralkodik körülöttünk az erőszakos elhallgatattatás szelleme.

POPÉLY GYULA

– Bekövetkezett 1989 novembere, a rendszerváltozás, ahogyan ugye a csehek elnevezték mindjárt: a bársonyos forradalom. Akkor sok naiv felvidéki magyar, de magyarországi magyar is azt gondolta, hogy na most aztán minden megoldódik, jön a demokrácia. A szlovák kormány miniszterelnök-helyettesi posztjára jelöltek, amit én akkor visszautasítottam, de a prágai szövetségi gyűlésnek kooptált képviselője lettem, később az Együttélés politikai mozgalom alapítója. De látva azt, hogy mi történik, hogyan lehet korrumpálni olyan embereket, akiket azelőtt tiszta embereknek tartottam, úgy láttam jónak, ha én kihátrálok ebből a társaságból.

DURAY MIKLÓS

– Olyan elvárások fűződtek a kommunista hatalom bukásához, amely elvárások közül szinte semmi sem teljesült. Sajnos, a rendszerváltozás messzemenően nem hozta meg a várt eredményt, mert az tény, hogy megszűnt a kommunista hatalmi rendszer, s ez mindenkinek jó, de nem szűnt meg a magyarság elnyomása, a magyarság kiszolgáltatottsága, a magyarság tudatos megosztása, a magyarság elszegényedése. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek bizonyos lehetőségek, de azokat ki kell használni és általában nem élünk a lehetőségekkel. Tehát mintha hagynánk Trianon pusztító gőzhengerét tehetetlenül tovább menni.

Duray Miklós levele Vaclav Havelhez

Meg kell állapítanunk, hogy az elmúlt két év folyamán, amikor mindenekelőtt az ország gazdasági rendszerének átalakítását, a jogállam kiépítését, illetve a pluralista társadalom és a polgári demokrácia létrehozását tartottuk szem előtt, [...] a többségi nemzetek képviselői épp azokat a politikai lépéseket nem tették meg, amelyeket a nemzeti kisebbségek a leginkább vártak. Nem nyilvánították semmissé az 1945–1948 közötti

években meghozott jogfosztó törvényeket, nem mentették fel a kollektív bűnösség vádja alól a magyar és a német nemzeti kisebbség tagjait, nem részesítették őket jogi, erkölcsi és anyagi elégtételben, sőt épp ellenkezőleg: néhány új törvény jóváhagyásával mintegy szentesítették ezeket a hajdani diszkriminatív törvényeket.

POPÉLY GYULA

- A Magyar Koalíció Pártja nem hajlandó napirendre tűzni a Beneš-dekrétumok kérdését, nem hajlandó foglalkozni a magyarellenes jogszabályokkal, a kassai kormányprogrammal, nem hajlandó támogatni gróf Esterházy János rehabilitálásának ügyét, és megszavazta az új szlovák, magyarellenes alkotmányt. Nyilatkoztak a politikusaink, hogy ők ezzel nem értenek egyet, de ugyebár nem akarják Szlovákia helyzetét a nemzetközi porondon nehezíteni az euroatlanti integrációs folyamatban, éppen ezért meg kell szavazni. Bölcsességnek álcázzák tehetetlenségüket.

DURAY MIKLÓS

- Panaszkodnak Magyarországon, hogy nehéz Magyarországon magyarnak lenni, mert több mint negyven éven keresztül egy nemzetellenes hatalom uralkodott itt, ez hatásában érezhető a mai napig. Viszont meg lehet szerezni a hatalmi eszközöket ahhoz, hogy a nemzet jövőjét formáljuk. A kisebbségi helyzetbe került magyar közösségek politikai reprezentációja kormányzati helyzetben sem tudja a nemzet érdekeit képviselni, csak partikuláris gazdasági érdekeket tud megjeleníteni, mert ha a nemzet érdekeit jeleníti meg, akkor elveszti a pozícióját, és olyan ösztüzébe kerül a támadásoknak, amelyet már nem vállal, vagy amelyben elbukik.

POPÉLY GYULA

– A rendszerváltás közepette megnyilvánuló magyar értelmiség egy része az évek folyamán kisodródott a politikából, önként vagy kényszerből. Egy másik réteg konjunktúrából kapcsolódott aztán be, s ezek megélhetési politikusokká váltak. Kiszolgálják mindent, ügyesek, gátlástalanok és éppen ezért kiszorítanak mindenki mást. Nagyon jó populista szövegük van, elhitetik az egyszerű, szerencsétlen közmagyarral, hogy a felvidéki magyarságnak a legfontosabb érdeke az, hogy minél jobban beintegrálódjék Szlovákiába és minél inkább bizonyítani tudja, hogy az államhatalom megbízható közege az ottani magyarság. Van egy réteg, amely nem állt be ebbe a sorba és a régi rendszerváltó gárdából származik, de fogát csikorgatva tűri, amit tűrnie kell és el kell viselnie mellőzöttségét, a megaláztatást. Ilyen többek közt Duray Miklós esete. A rendszerváltás előtt és után is még néhány éven keresztül Duray Miklós tekintélye töretlen, csorbíthatatlan volt és valóban senkit nem lehetett vele egy napon említeni. Most azonban ott tartunk, hogy Durayt békebontónak tartják, házsártos, magyarkodó és hasonló jelzőkkel illetik, ha nem is nyíltan, de éreztetik, hogy nem ez a vonal követendő a felvidéki magyarok számára, mert ugyebár Duray meggondolatlan, forrófejű. Ezért a saját magyar politikustársai nem engedik, hogy megszólaljon. Amikor 2002 tavaszán a két választási forduló között megjelent a Kossuth téren és Orbánék mellett volt egy nagyon kemény és tiszta fölszólalása, hát bizony nagyon meggyűlt a baja odaát Pozsonyban. No nem a szlovák politikusok bántották, hanem saját magyar politikustársai.

Duray Miklós beszéde, Budapest, Kossuth tér, 2002

A nemzet együtt van, adjon Magyarország és a magyarság példát az egész Kárpát-medencének és Közép-Európának, hogy győzelemre lehet vinni a rendszerváltozást. A Kárpát-medencében mindig aszerint történnek a dolgok, hogy mi történik Magyarországon. Ha Magyarország süllyed, süllyed az egész Kárpát-medence. Ha Magyarország emelkedik, emelkedik az egész Kárpát-medence. Emeljük magasra az egészet!

POPÉLY GYULA

- 1991 szeptemberétől a pozsonyi magyar gimnázium igazgatója lettem egészen 1997. október 1-jéig, a leváltásomig. 1997-ben megjelent egy miniszteri utasítás, hogy megtiltják a magyar iskolákban a kétnyelvű bizonyítványok kiadását. Csakis szlovák nyelven szabad a magyar iskolákban is kiadni az iskolai bizonyítványokat. Nos, hát nagy volt a fogadkozás a magyar középiskolai igazgatók körében, hogy mi bezzeg majd szembe szegülünk, nem engedjük és így tovább. Nos, végül rajtam kívül mindenki hajlandó volt az egy nyelvű bizonyítvány kiadására. Az általános iskolák igazgatóinak körülbelül egyharmada továbbra is kétnyelvűt adott ki, de kétharmad ott is behódolt. A gimnáziumi igazgatóknál egyedül maradtam. Kétszer felszólítottak, hogy vonjam be a kétnyelvűeket és adjak ki csakis egy nyelvűeket. Én e két felszólításnak nem tettem eleget, sőt mindig megmagyaráztam, hogy miért nincs igaza a hatalomnak és miért áll az én oldalamon a jog. Természetesen ez senkit nem érdekelt, azt mondták, hogy ők nem alkotmányjogászok, hanem utasítást hajtanak végre, el kellett engem távolítani. No jó, ezzel számoltam, eltávolítottak. Az iskolánk szülői szövetsége szinte egy emberként kiállt mellettem, no de hát ez abszolút nem bírt jelentőséggel, senkit nem érdekelt. A magyar politikai pártok tiltakoztak a leváltásom ellen, sőt már előtte tiltakoztak, még a leváltásom előtt is, nehogy az bekövetkezzék. Minden követ megmozgattak, hogy ne legyenek a magyar pedagógusok ellen represszív intézkedések. No de akkor még ellenzékben voltak, és ebből bizonyos népszerűséget tudtak kovácsolni saját maguk számára. Sajtótájékoztatót tartottak és mindenütt mondták, hogy milyen nagy jogtalanságok történtek. Mit hoz a történelem? Egy esztendőre rá, '98 őszén a Magyar Koalíció Pártja részévé vált a kormányzó hatalomnak. Mindenki azt várta, hogy visszahelyeznek igazgatói tisztségembe, de nem ez történt. Visszahelyezésemről szó sem lehet, mert aki egyik hatalommal szembeszegül, az képes a másikkal is szembeszegülni, aki pedig egyiket kiszolgálta, az kiszolgálja majd őket is. Ez csak egy kiragadott példa a sok közül, de nagyon jellemző. Tehát valójában így néz ki a felvidéki magyar élet. Minden felemelő szépségével, minden megalkuvásával és minden gyalázatával együtt. Teljes kisebbségi életet élni egyenes derékka nagyon nehéz, majdnem hogy lehetetlen.

DURAY MIKLÓS

- Bízunk a demokrácia intézményeiben, amelyek kibontakozási lehetőséget teremtenek és elkezdhetjük a romokban heverő közösségünket építeni. Az én megrögzött autonómia-pártiságom, úgy éreztem, hogy azokkal a lehetőségekkel találkozok, amelyek a rendszerváltozásból adódnak, és el lehet kezdeni az autonómia építését a magyar közösségeknek. De '94-ben, amikor eljutottunk az elképzelésünk csúcsára, ahonnan már a megvalósítással kellett volna kezdenünk foglalkozni, akkor egy olyan összetett támadássorozat indult meg ellenem, amely gyakorlatilag a mai napig tart. Amikor kormányzati hatalom, ellenzéki érdekek, titkosszolgálati érdekek együtt, egyszerre ugyanarra a síkra kerültek, én azzal már nem tudtam szembesülni. Tény az, hogy 1994-ben bekövetkezett a felvidéki magyarság körében egy olyan törés, amely fokozatosan erős szétzilálódáshoz vezetett, s ma a felvidéki magyar közösség rosszabb állapotban van, mint 1990-ben volt. Minden közösség, minden csoport az anyagi érdekek mentén szétszedhető. Megítélésem szerint a fenti érdekek hatása a mai napig nem szűnt meg, de annyira körbe vagyok bástyázva, hogy onnan csak kilépni lehet, nem tudom azt átalakítani. De az is lehet, hogy az a szoros fal, ami körülvesz, bizonyos okok miatt önmagától repedezik szét, mert az is megtörténhet.

Koltay Gergely dalszövege

Kell még egy szó

*Kell még egy szó, mielőtt mennél,
Kell még egy ölelés, ami végig elkísér.
Az úton majd néha gondolkodj rám,
Ez a föld a tiéd, ha elmész, visszavár.*

*Nézz rám, és lásd, csillagokra nézz,
Nézz rám, hova tűnt a régi szenvedés?
Hol a fák az égig érnek, ott megérint a fény,
Tudod jól, hova mész, de végül hazatérsz.*

Szállj, szállj, sólyom szárnyán, három hegyen túl,
Szállj, szállj, ott várnak rád, ahol véget ér az út.

Úgy kell, te is értsd, nem indultál hiába,
Az a hely, ahol élsz, világnak világa,
Az égig érő fának ha nem nő újra ága,
Úgy élj, te legyél virágnak virága!

Szállj, szállj, sólyom szárnyán, három hegyen túl,
Szállj, szállj, ott várnak rád, ahol véget ér az út.

Nézz rám, s ne ígérj, nézz rám, sose félj,
Ha nincs hely, ahol élj, indulj hazafelé!

TIZEDIK RÉSZ

XIV/10.

Ez a rész Csurka István
- a magyarság sorskérdéseiről publikáló író -
gondolatainak segítségével
a trianoni trauma rendszerváltozás utáni
feloldási lehetőségeit mutatja be.

KÖZREMŰKÖDNEK:

CSURKA ISTVÁN
ÍRÓ

BARABÁS KISS ZOLTÁN

CSURKA LÁSZLÓ

DÖRNER GYÖRGY

GÖTZ ANNA

OBERFRANK PÁL

RÉKASI KÁROLY

SELMECZI ROLAND

VARGA KLÁRI

VARGA MIKLÓS

WOHLMUTH ISTVÁN

ELŐADÓMŰVÉSZEK

Wass Albert

Dalol a honvágy

*Szeretnék szántani,
hat ökröt hajtani,
régi eke szarvát
kezemben tartani.*

*Harmatos hajnalon
régi utat járni.
Régi erdőszélen
virágot csodálni.*

*Szeretnék még egyszer
tavaszbúzáat vetni!
Jó fekete földet
a kezembe venni.*

*Beszívni illatát
frissen kaszált fűnek,
mialatt a réten
tücskök hegedülnek.*

*Látni, még csak egyszer
a leszálló estét.
Villanó szárnyával
az érkező fecskét.*

Keleti ég alján
ahogy gyúl a csillag,
békés tájak fölé
békességet ringat...

Istenem, add hogy még
egyszer haza menjek!
Régi hegyeimen
új bort szüreteljek!

Fáj a bujdosás már.
Csupa fáj az élet.
Elvész idegenben
erdélyi cseléded.

Régi hegyeimen
lábujjhegyen járnék.
Jó volna a napfény!
Szép volna az árnyék!

Szép volna, jó volna!
Hallgass meg, Úristen!
Hisz más kívánságom
e világon nincsen:

Szeretnék szántani!
Hat ökröt hajtani!
Régi ekém szarvát
még egyszer...
még egyszer
kezemben tartani.

CSURKA ISTVÁN

- Szüleim 1926-ban kötöttek házasságot Nagyváradon, apámat azonban később kiutasították Romániából, mert nem tette le az esküt a királyra, átjöttek Magyarországra. Én 1934-ben születtem itt, de a visszacsatoláskor szüleimmel együtt visszaköltöztünk Nagyváradra és négy évig ott jártam iskolába, egészen addig, amíg el nem kellett újra menekülnünk onnan. Tehát végeredményben úgy nőttem fel, hogy ezt az egész kérdést, hogy „Várad Magyarország, Várad nem Magyarország, hogy ez így nincs jól” gyermekkoromban megtanultam, megéltem, és ezen soha nem tudtam változtatni. Másképpen gondolkodni? - azt otthon senki sem akarta. Persze látnom kell, hogy pusztul - ott is - a magyarság, és a visszaszerzésnek azért van kevés esélye, mert a magyarság körében egyre gyérebben pislákol ez a gondolat. Igen, bűnösök a Trianont okozó nagyhatalmak, de bűnösök vagyunk mi magunk is, magyarok, ez az igazság.

Reményik Sándor

A csonka test

*Kezét-lábát a gyilkosok levágták
És otthagyták a vadon közepén,
S szóltak hozzá: nosza, munkára fel!
S szóltak gúnnnyal: most járj, ha tudsz, legény!
És tovább álltak a sötét haramják.*

*És a keze-lába-nincs nyomorék
Ott vergődik a vadon közepén,
És kínjában a csillagokat nézi
Insége rettenetes éjjelén, -
Míg egyszer csak megindul.*

*Megindul úgy, hogy nem kell neki láb,
Mint a kőszirt, mit vihar meglökött,
A meredélyen úgy zuhan alább.
Útját jelezi a sok-sok omló rög,
S közeledtét a rebbent madarak:
Mert, mint a végítélet dübörög.*

*Talán, mire a völgyfenékre ér,
Ezer szilánkba zúzza önmagát,
De azt is, aki szembejő vele,
És azt is, akit útjában talált,
S akire sziklasúllyal rá fog esni.
Mert elindult a tagjait keresni!*

CSURKA ISTVÁN

- Az, hogy a háború előtti Magyarország velünk együtt úgy gondolkozott, hogy ez tarthatatlan állapot, és vissza kell szerezni mindent, amit csak lehet, természetesen tartottam egész életemben. A magyarságra is rátelepedő szovjet rendszer nem hagyott semmi esélyt arra, hogy ez a változtatási szándék fennmaradjon, megtörte a magyarságot, és nem is lehetett arra gondolni, hogy egyáltalán szóba hozzuk. Mégis, amikor íróvá lettem, akkor első novelláim egyike a *Mélység vándora* volt, ami egyébként, amikor 1957-ben internáltak, illetve börtönbe kerültem és többször is kihallgattak, szóba került és az egyik vádpont volt ellenem. Ennek az lett a következménye, hogy engem, a 22-23 éves fiút internáltak, testvérbátyámat 6 évre a Duna-deltába küldték és nem sokkal azután meghalt, hogy kijött, mert súlyos betegséget szerzett össze. Szóval az életem úgy alakult, ez semmiféle dicsekvés nem lehet, hogy mindig pontosan láttam, miről van szó. Nem tudtam ezekben a kérdésekben semmiféle befolyásnak engedni, mert személyes életem, családi életem, az összes körülmény, ami körülvett, figyelmeztetett arra, hogy mi történik. Egészen más történt mindig, mint amiről beszéltek.

Márai Sándor írása

Mindegy, kik beszélnek hazád nevében? Mindegy az is, mit mondanak azok, akik jogosultnak hiszik magukat, a haza nevében beszélni? Te hallgass hazádra. Mindig, mindent adjál oda hazádnak. A világnak nincsen semmiféle értelme számodra hazád nélkül. Ne várj jót a hazától, s ne sópáncodj, ha megbántanak a haza nevében. Mindez érdektelen. Egyáltalában, semmit se várj hazádtól. Csak adjál azt, ami legjobb életedben. Ez a legfelsőbb parancs. Bitang, aki ezt a parancsot nem ismeri.

CSURKA ISTVÁN

– Nem lehet letagadni a magyar birtokos osztály óriási felelőtlenségét, amikor olcsóbb munkaerőt engedtek be a saját birtokaikra a magyar helyett, mert a román munkaerő akkoriban igénytelen volt és sokkal olcsóbb, illetve hogyan adták el a román bankoknak a saját földjüket. Óriási akciók voltak a királyi Magyarországon. Majd jött az '56 utáni nagy árulás, szakadás, a magyar kormány jóban volt a román kormánnyal, elnézte, hogy mi történik Romániában. Így szűnt meg Kolozsvár magyar városnak lenni, részben Nagyvárad is és az összes többi nagyváros, amelyek a trianoni békeszerződés előtt mind magyar vagy német városok voltak. Ezt a világ nem tudja. Ez ellen most már nagyon nehéz fellépni, de az én törekvésem elsősorban arra irányul, hogy ne adjuk fel, mert addig, ameddig nem adjuk fel, addig van valami, ami nem hagyja kialudni azt a reményt, hogy újra lehetséges végeredményben az együttélés és a visszaszerzés valamilyen formában. Abban a pillanatban ugyanis, amikor ez a láng utolsót lobban, akkor tényleg vége van.

Wass Albert

Üzenet haza

Üzenem az otthoni hegyeknek:
a csillagok járása változó.
És törvényei vannak a szeleknek,
esőnek, hónap, fellegeknek
és nincsen ború, örökkévaló.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a földnek: csak teremjen,
ha sáska rágja is le a vetést.
Ha vakond túrja is a gyökeret.
A világ fölött örködik a Rend
s nem vész magja a nemes gabonának,
de híre sem lesz egykor a csalánnak,
az idő lemarja a gyomokat.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem az erdőnek: ne féljen,
ha csattog is a baltások hada.
Mert erősebb a baltánál a fa
s a vérző csonkból virradó tavaszra
új erdő sarjad győzedelmesen.
S még mindig lesznek fák, mikor a rozsda
a gyilkos vasat rég felfalta már
s a sújtó kéz is szent jóvátétellel
hasznos anyaggá vált a föld alatt...
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a háznak, mely fölnevelt:
ha egyenlővé teszik is a földdel,
nemzedékek őrváltásain
jönnek majd újra boldog építők
és kiássák a fundamentumot
s az erkölcs ősi, hófehér kövére
emelnek falat, tetőt, templomot.

Jön ezer új Kőműves Kelemen,
ki nem hamuval és nem embervérrel
köti meg a békeesség falát,
de szenteltvízzel és búzakenyérrel
és épít régi kőből új hazát.
Üzenem a háznak, mely fölnevelt:
a fundamentum Istentől való
és Istentől való az akarat,
mely újra építi a falakat.
A víz szalad, de a kő marad,
a kő marad.

És üzenem a volt barátaimnak,
kik megtagadják ma a nevemet:
ha fordul egyet újra a kerék,
én akkor is a barátjok leszek
és nem lesz bosszú, gyűlölet, harag.
Kezet nyújtunk egymásnak és megyünk
és leszünk Egy Cél és Egy Akarat:
a víz szalad, de a kő marad,
a kő marad.

És üzenem mindenkinek,
 testvérnek, rokonnak, idegennek,
 gonosznak, jónak, hűségesnek és alávalónak,
 annak, akit a fájdalom űz és annak,
 kinek kezéhez vércseppek tapadnak:
 vigyázzatok és imádkozzatok!
 Valahol fönt a magos ég alatt
 mozdulnak már lassan a csillagok
 s a víz szalad és csak a kő marad,
 a kő marad.

Maradnak az igazak és a jók.
 A tiszták és a békességesek.
 Erdők, hegyek, tanok és emberek.
 Jól gondolja meg, ki mit cselekszik!

Likasztják már az égből fönt a rostát
 s a csillagok tengelyét olajozzák
 szorgalmas angyalok.
 És leszen csillagfordulás megint
 és miként hirdeti a Biblia:
 megméretik az embernek fia
 s ki mint vetett, azonképpen arat.
 Mert elfut a víz és csak a kő marad,
 de a kő marad.

CSURKA ISTVÁN

- A Kárpát-medence földrajzi, természeti egységét Európának nem lett volna szabad megbontani, oda tudott volna hatni - ha akar -, hogy egy korrekt, Svájc-szerű állam működjön itt ezen a területen, csak ha ezt megteszik, akkor egy nagyhatalommal több van Európában. Ha Versailles-Trianon nem ilyen béke, hanem igazságos béke, nem biztos, hogy kitör a második világháború, de az bizonyos, hogy a kommunizmusnak ilyen előrenyomul-

lási lehetősége, mint 1945 után a háború és a nyugati felelőtlenség következtében adódott, nem lett volna. Én tehát nem valami nemzeti elvakultság, valami magyar felsőbbrendűségi érzés, hanem egyszerűen az igazságérzet nevében mondom, hogy ezt valamikor vissza kell állítani. Ehhez viszont az kell, és ez a legfontosabb, hogy a magyarság akarja ezt és ne törődjön bele a kipusztulásba és a másodrendűségébe.

Beszélgetések a Hősök terén és a Gesztenyés kertben

- Nekünk 1920 bánatot jelent, gyászt, főleg nekünk, erdélyieknek. Nem úgy vesszük, mint a magyarországi magyarok, mert ők magyarnak érezhették magukat, de mi sohase.

- A fiatalok jó részét tényleg csak az egyik napról a másikra való élés, a disco, a light drogok, a valóság show-k, a bulik, a parádék, a melegmenetek, a kendermagos fesztiválok érdeklik, de én úgy érzem, és hittel hiszek abban, hogy ők vannak kisebbségben.

- Legázolják a nemzettudatot, legázolják a magyar nemzeti kultúrát és sajnos erre példa az erdélyi magyarság nagy része is, és vevők erre, mert nem tudják kikerülni.

- Fontos nekünk a nemzet, fontos nekünk az ezeréves magyar államiság, fontos nekünk a nyelvünk, fontos nekünk a kultúránk, fontos az irodalmunk, fontos egy Márai, egy Wass Albert, egy Reményik, egy Sajó Sándor és minden. Gyakorlatilag én úgy gondolom, hogy ettől vagyunk magyarok.

- Nem szabad elfelejteni azokat a generációkra visszavezethető tudásanyagokat, amelyeket mint a túlélés egyik eszközét lehet tekinteni, és most nem lehet azt hirtelen a szélbe dobni és elfelejteni azért, mert itt van a tömegkultúrának és a médiának szinte mindent lehengető ereje.

- Legyen tisztességes ember, ezt nehéz lesz belenevelni ebben a világban, hogy próbáljon valami alkotással boldogulni és ne pedig mindenféle ügyeskedéssel, csalással. Nem az isko-

lában fogja a történelmet tanulni, egészen nyíltan mindent meg fog tudni.

- Az a lényeg, hogy a gyerekeknek át tudjuk örökíteni azt, hogy szeressék a hazájukat és ne csak ezt a kis magyar hazát, hanem az egész nagy Kárpát-medencei hazát szeressék.

Wass Albert

Ébredj magyar!

*Nemzetemet dúlta már tatár,
harácsolta török,
uralkodott fölötte osztrák,
lopta oláh, rabolta cseh.
Minden szomszédja irigyelte mégis,
mert keserű sorsa
istenfélő nemzetté kovácsolta.
Becsület, tisztesség, emberszeretet
példaképe volt
egy céda Európa közepén!*

*Mivé lett most?
Koldussá vált felszabadult honában,
züllött idegen eszmék napszámosa!
Megtagadva dicső őseit,
idegen rongyokba öltözve
árulja magát minden utcasarkon
dollárért, frankért, márkáért,
amit idegen gazdái odalöknek neki!
Hát magyar földön már nem maradt magyar,
ki ráncba szedné
ezt az ősi portán tobzódó
sok-száz idegent?*

*Ébredj magyar!
Termőfölded másoknak terem!
Gonosz irányba sodor
ez a megveszekedett új történelem!*

CSURKA ISTVÁN

- Milyen erők állnak a háttérben? Mindenekelőtt a globalizmus. A globalizmus üzleti érdeke, amelyet az Európai Unió is szolgál. Nem tudom, hogy az egész Uniót nem éppen a globalizmus egy különleges osztagának tartják-e, amely a nemzeti önállóságot, önérzetet, öntudatot – nemcsak a magyarban, hanem minden népben – a lehető legalacsonyabb fokra szállítja le. Egy olyan embertípust alakít ki az üzlet érdekében, amelyiknek nincsenek üzleti igényei, de mint államalkotó lény, különösen nem mindegy, hogy milyen alattvaló. Ha nemzeti öntudata van, akkor ellentmond, nemzeti öntudata van, akkor válogat, a kormányok, az emberek, a törvények között. Ha kultúráját, oktatását elveszjük és megszervezzük az elit kebelén belüli oktatását, abból az következik, hogy vezető, európai parlamenter csak az elit bizonyos köréből kerülhet ki. A másik része a társadalomnak, különösen az, aki szegénynek és szegény magyarnak születik, az pedig marad azon a szinten, ahova született, vagy nagy nehezen, egy kis szerencsével egy kicsit kiemelkedik. Ha most ez a közeg nemzeti öntudattal, magyar öntudattal van megáldva, akkor ez mindig berzenkedik, mindig kitör, mindig tanul, mindig feltör és akadékoskodik. Míg ellenben, hogyha behozott emberekkel, egy alacsonyabb kultúrából idekerült népességgel vegyítem el és annak különleges jogokat adok a másság nevében, akkor sokkal könnyebb dolgom van. Ez a globalizmus, ezért van útban mindenütt a nemzet és ez az, amit különféleképpen fognak fel és válaszolnak meg az európai népek. Elfogadhatatlan, hogy a magyarság semmit nem tud erről, hogy itt mik folynak a háttérben és ez így nem megy. Ez a kihalásunk és a jellegtelenné válásunk egyik hatalmas lépése lehet. Én ezért a saját népeimet, a saját nemzetemet igenis meg akarom védeni a magam eszközeivel.

Döbrentei Kornél

Hova tűnt a vitézség, fiúk?

*Fiúk, hová tűnt a virtus, hol lakik,
meddig hátrálunk még, a méhfalig?
Szent Szűz népe! – mintha a szülőcsatorna
a feltámadás dögtemetője volna,
mintha barackvirágból is gyászszag lengne,
betemet az abortuszok mocska, szennye.*

*Fiúk, ne tűrjük, fonákul essen minden,
kockán nyer a sátán, legalul az Isten,
fügefalevéllal álcázott a pokol,
Édennek hiszi sok elvakított botor!
Ocsúdjatok! Az önfeladásnak vége,
maszlag-pácolt pecsenyegalamb e béke,*

*szárnya széjjeltépve, falják két pofára,
Fiúk, figyeljete a Turul madárra,
ha nem, cselédek maradtok, tányérváltók,
Trianon óta nem jártak le a váltók.
Konokul csatát állni, esély s számadás,
Hunor-Magor sarjak, fel s ellentámadás!*

*Huszáros választ, intőt, ne csak a mának,
féljenek előre is, kik felpredálnak.
Ne a végső lehető, a lehetetlent
kísértsük, s akkor a Szent Korona megment.
De veszni se úgy, mint Széchenyi, Teleki,
a végzetet ne pisztolycső dörögje ki;*

óvjuk a teremtés-bimbót: a koponyát,
mily tékozlás, ha ólomgolyó robog át
és nem gondolat a kiművelt emberfőn,
anyaföld-látni velőhabos tengerről
nagy ár, megérhetnénk, ahogy jussként dukál:
létünket élet váltsa meg, ne önhalál.

Ne a kopjafát, akkor inkább a kopját,
ha sírjaink a globuszt körül is fogják,
ne lágy gesztust, mely latrókat ment fel rendre,
inkább sújtva számonkérőn, elrettentve,
mint Balassi, Zrínyi, Petőfi tette itt,
s megemlegették a Magyarok Istenit

a cenkek: szívről szívre kellett vívniuk –
Azóta hová tűnt a vitézség, fiúk?
Fakó példa lett Bajcsy-Zsilinszky Endre,
ki löni mert gestapós pribékseregbe;
hol van a fajtánkért aggódó regiment?
Gérecz s a Pesti Srácok hada lepihent

kék koporsóba végleg, álmuknak kijár
a hősi való: itt minden férfi végvár.
S ma gyávaság sötét búzmirigye a hold,
Bajcsy horpadt ötpengőse fényesebb volt,
s a tanulság is: szabad nemzetté a nyáj
úgy válhat, ha egy emberként forradalmár.

Fiúk, hová tűnt a virtus, hol lakik,
Meddig hátrálunk még, a méhfalig?

CSURKA ISTVÁN

- Nem tudjuk, hogyan viselkedik a magyar nép abban az esetben, ha mindenről tájékoztatva van. Minden, ami eddig történt, úgy történt, hogy a magyar népet részben belekényszerítették, részben pedig félrevezették. Nem szabadultunk fel, nem történt meg a rendszerváltozás abban az értelemben sem, hogy a népakarat kifejezésre juthat. Ha tehát a nép döntő többsége tisztába jöhet egyszer azzal, hogy miről van szó, hogy az életére megy a játék, akkor esetleg másképpen fog viselkedni. Tehát itt ebben a világban most hatalmas jelentősége van annak, hogy van-e a nemzetnek egy olyan - mondjam így - *kemény magja*, amelyik ezeket a kérdéseket nem hagyja kialudni, és engem mindig az vezérel, hogy 1956 népe is vagyunk, nemcsak Trianon népe, és minden leveretésünkből, minden megszállásunkból föl tudunk tápáskodni. Én abban bízom, hogy ez a nép most, ha teljes mértékben rájön arra, hogy mi folyik itt, akkor ki tud dolgozni olyan túlélési technikákat, amelyek átviszik egy jobb világba, vagy életben tartják addig, mert a globalizmus látszólag a zeniten van, hiszen ilyen katonai hatalom, ilyen egyeduralgó hatalom még soha nem volt a világon, azonban nem tud győzni. De már indítják, készítik elő a következőt. Ez világösszeomlás lesz. Közben itt van a környezeti katasztrófa az egész világon, amit csak olyan nagy erővel lehet megoldani, mint amilyen erőket a háborúra fordítanak. Óriási gondok előtt áll a világ. Tíz év és a vízért fogunk harcolni, az ivóvízért. Itt is, mint ahogy számos pontján a világnak már az ivóvíz a legnagyobb kincs. Ezekkel nem szembesülni egy olyan korszakban, amikor a tudomány és a technológia óriási eredményeket ér el, és valóban képes is volna mindezeket megoldani, abban a világban, amely olyan közlési eszközökkel rendelkezik, mint az internet és a televízió és ezeknek a házasítása is, olyan - minden nemzet életére nézve - nyomorúságos műsorokkal, butítással lépnek fel, ahelyett, hogy ezt a csodálatos eszközt felhasználnák arra, hogy a kultúrát, az ismereteket terjesszék, hogy tanítsanak, összefogják az embereket. Ez talán mindennél tragikusabb, hogy így van, de nem fog mindig így maradni. Nem tudják, akik ma fenn vannak, hogy milyen puszkaporos hordón ülnek. Ez a globalizációs rendszer, ez a csak a profitot számontartó rendszer, amelyik az embert nem veszi tekintetbe, csak a pénzt, ez meg fog szűnni. A magyar stratégia csak az lehet, hogy mi addig

életben maradjunk. Megőrizzük a nyelvünket, a kultúránkat és etnikai összetartozásunkat is.

Szentmihályi Szabó Péter

Térdre magyar!

*Megfojtanak, megfojtanak,
kígyóznak, mint a szennyvízpatak,
sziszegve szólnak szép szavak:
hiszen szabad vagy, ó, szabad!
Te választottál engemet,
te bamba, arctalan tömeg,
elszívom lassan életed,
nem lesz házad, se gyermeked,
nem lesz hazád, nem lesz hited,
minden szavamat elhiszed,
mindenhol szózatom sziszeg.
Imádd a hűvös bankokat,
ott intézik a sorsodat,
ne vidd vásárra bőrödöt,
kerüld a puszkás öröket,
szemétdomb város ez: a tiéd,
tiéd az összegyűlt szemét,
a villánk kőfala, a svájci bankbetét
érted van, s téged véd, cseléd,
ha már kihalt a nagy család,
ha már éhenhalt jó anyád,
ha nincs honod, se otthonod,
ha már szökésed fontolod,
sziszegve szól, ki jót akar:
fuss, merre látsz, szegény magyar!
Ellopnak minden ünnepet,
ők adnak mindennek nevet,*

*egymást ezért kitüntetik,
hát áruló, ki tüntet itt,
ki másról másként szólni mer,
nem elvtárs és nem is haver,
akit riaszt a pénz szaga,
bizony, nem jó demokrata!
Hóhéroddal ne alkudozz,
kirablódnál ne tiltakozz,
majd eltakar a pesti kosz,
megszoktad már, megszökni rossz,
nyugodj meg hát, Petőfi népe,
és térdre, magyar, térdre, térdre!*

CSURKA ISTVÁN

- Az emberek számára mindenekelőtt létalapot kell teremteni. Megélhetést kell adni, a haza adjon megélhetést és ehhez föld kell, munka kell, tevékenység kell, tehát ha a további politikák változatlanul a globalizmus érdekeit tartják a szemük előtt, a világ hatalmas vállalatait, pénzintézeteit és ezeknek a profitját, akkor a nép közben elpusztul. A rendszerváltozás azzal indult, hogy a sok kicsiny gazdaságok, a kicsik előrejutása lesz itt a fő cél, az MDF programjában is benne volt, aminek még 1989-90-ben az egyik ki-munkálójá voltam és tudom, hogy eredetileg efelé indultunk el és azután szépen kiterítették az egészet és jött a privatizáció, úgy ahogy jött, és minden elúszott. Most a megmaradás kulcsa a gazdaság kis körein áll. Ha sikerül ezeket a dolgokat ötvözni, a szabadság kis köreit és a gazdaság kis köreit és alul megépíteni a megmaradás magyar társadalmát, akkor megmaradunk, de belső metafizikai kiteljesedés is kell az embernek, anélkül nem ember, ezt elvonták tőle. Ma a valóság, a realizmus nevében közlik vele, hogy nincs Isten, de ezzel el is vettett mindent, ami emberré tette. Nem lehet az embert az eszményei nélkül embernek tartani, nemzeti értékeink és emberi értékeink, transzcendens értékeink megőrzésével és kiterjesztésével akarjuk megváltani magunkat. Ezt nem tudják elvenni, ez az egész világon egyre nagyobb teret fog hódítani, ott is, ahol most gazdagok az embe-

rek. Ha folyton panaszkodunk, ha átkozódunk, abból nem lesz semmi. Bármennyire nehéz, fogcsikorgatva is teremteni kell, csinálni valamit. Nem könnyű, de lehet.

Reményik Sándor

Templom és iskola

*Ti nem akartok semmi rosszat,
Isten a tanútok reá.
De nincsen, aki köztetek
E szent harcot ne állaná.
Ehhez Isten mindannyitoknak
Vitathatatlan jogot ad:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten ígését magyarul?!
S gyermeketek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*E templom s iskola között
Futkostam én is egykoron,
S hűtöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom.
Azóta hányszor éltem át ott
Lelkem zsenge tavasz-korát!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*A koldusnak, a páriának,
A jöttmentnek is van joga
Istenéhez apái módján
És nyelvén fohászkodnia.
Csak nektek ajánlgatják templomul
Az útszélét s az égbolt sátorát?
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*Kicsi fehér templomotokba
Most minden erők tömörülnek.
Kicsi fehér templom-padokba
A holtak is mellétek ülnek.
A nagyapáink, nagyanyáink,
Szemükbe bízgatás vagy vád:
Ne hagyjátok a templomot,
a templomot s az iskolát!*

CSURKA ISTVÁN

- Olvasom Szolzsenyicin könyvét az orosz XX. századról, a bűnbánatról, hogy nekünk, oroszoknak, akik valamikor elsők voltunk, mint pravoszlávok a bűnbánatban, újra kellene kezdeni a bűnbánatot, mert nem mutogathatunk örökké az jdegenekre, a másokra, akik bennünket ilyenné tettek, elfelejtettük a hitünket és elnéztük, hogy a világon a legtöbbet szenvedő emberek, a legnagyobb emberi áldozatokat hozók mindig az oroszok legyenek. Ezt a világ persze nem tudja, másképp élük meg. Mi, akiket megszálltak, el se tudjuk képzelni, amit Szolzsenyicin mond, hogy a legtöbbet mégis az oroszok szenvedték az oroszoktól. Mindenüket elvették, elvették a hitüket és a bűnbánatra való képességüket és lealjasították, embermasszává tették őket. Ezt Szolzsenyicin megírja. Hol van a mi bűnbánatunk? Egy kicsit így beszélek én is, mert nem lehet mindent Clemenceau-ra kenni, még csak nem is lehet mindent Rákosira vagy Kádárra kenni, nekünk kell

először magunkat megváltoztatni, teremteni, összefogni és persze tisztán látni és nem hagyni. De ahhoz, hogy ne hagyjam, ahhoz nekem először valóban meg kell állnom egy pontján az életemnek, és oda le kell cövekelnem és számot kell vetni magamnak, hogy eddig mit hibáztam.

Miatyánk

*Mi Atyánk, ki vagy a Mennyekben,
szenteltessék meg a te neved.
Jöjjön el a Te országod -
legyen meg a Te akaratod.
Amint a Mennyben, úgy a Földön is.
Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma,
és bocsásd meg a vétkeinket,
miképpen mi is megbocsátunk
az ellenünk vétkezőknek.
És ne vígy minket kísértésbe,
de szabadíts meg a gonosztól, mert tiéd az ország,
a hatalom és a dicsőség, mindörökké. Ámen.*

CSURKA ISTVÁN:

- Azzal, hogy mi ezt az ötven évet a lengyelekkel, a csehekkel, szlovákokkal együtt lehúztuk itt a nagy szovjet nyomorban, a szegénység, az elnyomottság nagyon sok mindenre megtanította az embereket. Mi magyarok maradunk még akkor is, hogyha még mindig felróják ezt bűnünkül, mást nem tehetünk. Ez a nép a legreménytelenebb helyzetekben is képes önerejéből megújulni. Azért engem mindig az vezérel, hogy 56 népe is vagyunk, nemcsak Trianon népe és minden leveretésünkből és minden megszállásunkból fel tudunk tápászkodni. Valamilyen csodára mindig képesek vagyunk.

Üdvözlégy Mária

Üdvözlégy Mária

Malaszttal teljes

az Úr van teveled

Üdvözlégy Mária

Malaszttal teljes

Áldott vagy Te az asszonyok között

és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus.

Asszonyunk Szűz Mária

Üdvözlégy Mária

Istennek szent anyja

Imádkozzál érettünk, bűnösökért

Most és halálunk óráján

Ámen.

TIZENEGYEDIK RÉSZ

XIV/11.

Ez a rész arról szól, hogy
a rendszerváltozást követő másfél évtizedben
hogyan lehetett a trianoni kérdéskör
nyilvánosságát biztosítani.

Bemutatja az Országos Trianon Társaságot,
amely fontos munkát végez a gondolatok ébrentartásával
és az emlékhelyek ápolásával.

KÖZREMŰKÖDNEK:

GALLA JÁNOS
AZ ORSZÁGOS TRIANON TÁRSASÁG FŐTITKÁRA

KISS DÉNES
KÖLTŐ, AZ ORSZÁGOS TRIANON TÁRSASÁG ELNÖKE

RÓZSÁS JÁNOS
ÍRÓ, FORDÍTÓ

DÖBRENTAI KORNÉL
KÖLTŐ

FÖLDI LÁSZLÓ
IFJ. JÁSZAI LÁSZLÓ
SELMECZI ROLAND
ELŐADÓMŰVÉSZEK

KISS DÉNES

- 1956 óta foglalkozom a *magyar fájdalommal*, ami magába foglalja Trianont is. Úgy látom, hogy Trianon mögöttesében egy nagyon is összetett szörnyűség sötétlik. Erkölcsileg zuhantunk olyan mélyre, tapostak, vertek bennünket olyan mélyre, mint a történelem folyamán még soha. Mindennél többet ártott nekünk Trianon, még az első világháborúnál, második világháborúnál is, de főleg a lelki gyötrődés, a lelki gyötres, ami ért bennünket, és a hazugság. Mi hiába küldünk, és bárki hiába küld beadványokat az ENSZ-hez vagy egyéb nemzetközi fórumokhoz, azok ezzel nem foglalkoznak, mert az a gyakorlat, hogy Trianont csak akkor tűzik napirendre valahol, ha ezt a magyar kormány kéri. Azért fontos az ismeretterjesztés, a fölismerés. Mindennapos fájdalom vesz körül bennünket. Hiszen ha kimegyünk, mert a Társaság minden évben több utat szervez Felvidékre, Kárpátaljára, Erdélybe, s ott elmegyünk az emberekhez – mindenki tudja, aki megfordult Erdélyben – idősebb emberek jönnek és mondják, hogy nem tudnak már valamit csinálni? És sírnak.

Kiss Dénes beszéde a zebegényi Trianon-emlékműnél

A magyar türelmes volt, méltóságteljes volt. Maradjon is ilyen. Mi is a béke jegyében vagyunk itt, a szívünkben is béke van. De azt szeretnénk, hogy egyúttal igazság is vegyen körül bennünket, mert a megbékélés nem jelenti a jóváhagyást, a megbékélés nem jelenti azt, hogy az igazságtalanságból igazság lesz. A megbékélés nem jelenti azt, hogy mi hagyjuk, hogy testvéreinket ma is másod-, harmadrendű állampolgárként kezeljék.

KISS DÉNES

- A Trianon Társaság azzal a céllal alakult, hogy történelmi ismeretterjesztést végezzünk és minden lehető módon a magyarokkal és mindenkiel megismertessük Trianon igazságtalanságát.

GALLA JÁNOS

- Egyszer egy hetilapot a kezembe vettem és láttam, hogy hirdetik, a Testnevelési Főiskolán - akkor még főiskola volt - egy összejevetel lesz, ahol a Trianon Társaság alakuló ülést tart. Talán 800-900-an is lehettek, zsúfolásig megtelt, kihangosítás is volt, mert annyi ember volt és én is aláírtam a belépési nyilatkozatot, így lettem Trianon-tag.

KISS DÉNES

- A budapesti után a legnagyobb tagozat a melbourne-i Viktória tagozat, 350-nél is több tagja van, aztán megalakult egy tagozat Perth-ben, valamint Brisbane-ben, van egy társaságunk Sidney-ben is. Sikerült megalakítani Amerikában, az Egyesült Államokban, Modestóban a Trianon Társaságot, ez a San Franciscó-i körzetben van. Nyugat-Európában csoport alakult Frankfurtban, Stuttgartban és Ulmban.

GALLA JÁNOS

- A Trianon Társaságból Országos Trianon Társaság lett, hiszen amikor még csak egy volt, a budapesti, akkor Trianon Társaság volt a neve, ma már ez kibővült, hiszen majd minden megyében, de van olyan megye, ahol két-három szervezet is van, ezek vagy tagozatok, vagy csoportok az alapszabályuk szerint. Legalább 30 kisebb-nagyobb szervezet van Magyarországon, és a külföldiek számát is 10-15 közé lehet becsülni.

KISS DÉNES

– Öt éven át úgynevezett Trianon-kalendáriumokat adtunk ki. Ezek ezer, kétezer, volt amikor négyezer példányban jelentek meg, valójában a kalendárium csak az eladásra való cím, de belül odaírtuk – mint ahogy a legutóbb is –, hogy nemzeti olvasókönyv.

GALLA JÁNOS

– Majdnem a semmiből teremtyük elő a pénzt, a külföldi szervezeteink támogatásából tudjuk létrehozni, mert mi nem akarunk pártoskodni, mi nem akarunk semmilyen párthoz tartozni. A Magyarok Háza támogatott bennünket és jelenleg is támogat, hogy egyáltalán tudjunk működni.

Hevesi Sándor írása

A magyar középkorban a végvárok jelentették a győzelmet vagy a kudarcot, a területi nyereséget vagy veszteséget. A nán-dorfehérvári diadal, amelytől egész Európa lélegzete elállott, egy ilyen végvár megmentése volt. A mai magyar végházak a nagy magyar színpadok és a békeszerződés hat ilyen végvárat szakít le a magyar művészi élet területéről – és ez a hat végvár: Arad, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Temesvár. Amikor Mária Terézia bársonyos, és II. József acélos keze nyomán az egész magyar szellemi világnak mindenestől németté kellett volna átvedlenie: egyszerre olyasmi történt, aminek párját nem ismerem a világon. Amikor mindennek meg kellett volna halnia, minden újjászületett, magyarrá született, kitermett az ősi földön, látható előkészület, lassú fejlődés nélkül, mint valami csodavirág. A magyar úri osztálynak értelmisége ráeszmélt arra, hogy az eleven szónak félelmetes és döbbenetes az ereje s az eleven német szó erejével szembe-helyezte az eleven magyar szó erejét. Bárminő üldözésnek

vannak is kitéve ez idő szerint sok helyütt a magyar szín-társulatok, a magyar városokban a magyar szót a színpadon elhallgattatni nem lehet. A színpad fölöttébb alkalmas arra, hogy külön területeken élő nemzetrészekben is teljes virulenciával tartsa fenn a nemzeti öntudat nagy gondolatát. Ennek természetesen van egy igen mélyreható etnikai föltétele, mely mindenestül Csonka-Magyarországon múlik. A színpadon a nemzet legnagyobb problémáit kell fölvetnie és művészileg kialakítani.

KISS DÉNES

- Támogatás lényegében az Orbán-kormány alatt volt. Szomorú és szégyenteljes, nem tudom, hogy más országokban hasonló helyzet ennyire elfajulhat-e, az Országgyűléstől kaptunk kétszer számlánkra jelentősebb összeget, egyszer 350 ezer forintot és egyszer 250 ezer forintot a négy év alatt. Azon túl, hogy a Honvédelmi Minisztérium pályázatot hirdetett, kaptunk valamennyi pénzt, ezt főleg a zebegényi megemlékezésre, a gyászünnepre költöttük el, ugyanis ott Pálmai Béla kezdeményezésére nemzeti zarándokhely jött létre, amit még 1934-ben kezdtek építeni. Ez egy három részből álló emlékcsoport, amit nem bontottak le, mert valaki kitalálta, hogy kilátót kell belőle csinálni, hál' Istennek. A zászlónk félárbocon ott lóg, átlátszik Felvidékre.

GALLA JÁNOS

- Fölvettem elnökünknek, Kiss Dénesnek, hogy harangot kell készíteni és ez legalább minden év június 4-én 16:30 órakor szólaljon meg fönn a hegytetőn, a kis kápolnának a tornyában.

Döbrentei Kornél

Ha majd értem szól

Isten messzehordó szavú ingája lengj, röppenj,
súlyanincs, törékeny lepkekönnyen,
zengéssel bélelt bronzköpeny,
mely ideghúrozta test is: minden sajdító ütésre ezüstömleny
rajta a fény; bimbam-dudoros nyelveddel forrón, érdesen amint
a jászollangy tehén nyalint,
horzsold tündöklővé fáradtvérben fürdetett,
feketére pácolt, vasdarab szívemet,
meteoritroncs, magasságot már nem lakhat,
emeld fel, napszél-süvítést megédesítő összhangzat;
mennybolt-szegélyig elhanyatló, prófétapróbás pusztán
az idő üres kristályburkaként csengsz tova tisztán,
nyomodban azúrmaszatos pillanat vánszorog
s a végtelenbe málladó pásztorok
kapaszkodónak leszúrnák a kérdőjel-fejű öregbotokat:
tövük keskeny sarjadék-árnyékot lobogtat,
a múltongás szalaggyakorlata, de a Templom múlhatatlan,
tornya dacol léleklényegű kőalakban,
a hit hét szűk esztendői meg nem törték,
s gyümölcsei, a komorrá megérlelt érckörték
hatalmas bizonyágként csüngnek a gyülekezet felett,
rajtuk víz, rothasztó-özönű, tűz, Hirosima-hevű, erőt nem vehet.
Vörösborok létodázó mámora tűntén,
amikor a hajnal jézusvére virrad kinn,
a föltámadás gimnasztikájához zsigereket zsendítő vitamin
a giling-galang, feloldoz és légiessé lágyul,
de hirtelen szétdörgi koponyámat, gáborároni ágyú,
aztán megint a zug-hazát betelítő zúgás,
ajakmorajlással fogadkozó Júdás,
és súlyos mellezihálása balsorsba bágyadt magyaroknak,

évszázadok diadalmas dallama mégis, ütemére kitakarodnak
 a tatár, török, germán, orosz hadak,
 a szabadság-huzatban szomorúsággá hűl a harag,
 napja mögött nemzeti nagybőjt évada lappang,
 fejtetőre áll s öblös kondérrá tárul a harang,
 kékzománcos kerek ég a fedél,
 alatta történelmi ebédde megfő a dél,
 a jóvátételi szükségkonyha
 régi dicsőségünkből a repetát ontja-,
 de a betiltott harang csöndje
 irdatlanabb, mint kovácsműhelyek ádázul zengetett tönkje,
 félrevert némasága sejtekig hatol,
 és csillapíthatatlan szól a feltorló vérdarabok alól;
 Hajóvesztő ködben irány s oltalom,
 éberem lüktető kolomp a vezérállaton,
 – falanxszá összeáll a nyáj, ordas nem támadhat lesből –,
 s fakón kong mikor a lélek kigázol a testből,
 Babel tornyát mementős torzónak marasztotta Isten, a haragvó,
 összezavarván az Egyetlen Nyelvet. Maradt egyetemes beszédünk
 a harangszó –;
 ha majd értem szól s testem, a világnak visszakondulni béna, földbe tér,
 nem sorvadó köldökszínórként, a mennyel összeköt a harangkötél.

GALLA JÁNOS

– Ismereteim szerint a világ legnagyobb és legszebb emlékhelye a sátoraljaújhelyi. Ez azért szomorú, és itt megint a magyarságtudatra utalnék vissza, mert sok sátoraljaújhelyi se tudja, hogy mi van ott fölöttük a hegyen. Ott egy csodálatos emlékhely van, aminek az építése szintén a harmincas években kezdődött és Trianon-kálvária néven egy 14 emlékhelyből álló stáció is van, ahol minden egyes stáción rajta vannak az elrabolt városoknak a nevei, egy-egy idézzettel vagy verssel.

KISS DÉNES

- Igazságtalanok lennénk, hogyha Sághegyről nem beszélünk. Az egy gyönyörű magas kereszt, amit szintén 1934-ben állítottak föl, és erre a keresztre a Kádár-rendszer folyamán kb. 20-25 bontási határozat született. Mi néhányan a 70-es évek közepétől, Ágh István, Kósa Csaba, Gyurkovics Tibor, Tamás Menyhért, Grandpierre K. Endre, jómagam, rendszeresen lejártunk Egyházashetyére, ami ott van mindjárt Celldömölk mellett, a Sághegy alatt. Dala József volt járási tanácselnök mondta el, hogy minden alkalmat fölhasználtak arra, hogy ezeket a határozatokat mindig eltolták, egy hónappal, fél évvel, volt amikor évekre. Hogy ez mégis maradjon, átfestették az eredeti felírást, ami rajta van, és akkor valami hősök emlékeként egész végig fennmaradt.

Jellemző, hogy amikor itt volt Hruscsov és a felesége, ezek a furfangos kemenesaljai emberek valamilyen módon még ebben a kereszt-ügyben is eljutottak Hruscsov feleségéhez, elmagyarázták, hogy ez milyen régi, ez már 1934 óta megvan, az egész tájnak ez a jellegzetessége. Csak egy pár percre megmutatták neki, ő pedig mondta, hogy nagyon érdekes. Ilyeneket csináltak azért, hogy megmaradjon az a kereszt... és megmaradt.

Köszeg sok szempontból emlékezetes, egyrészt Jurisics miatt, aki Európát és a kereszténységet védte a törökkel szemben, vagyis az egész Magyarország Európát védte. Ott van egy gyönyörű szöveg, aminek az a lényege, hogy Jurisicsék hőstette Európa érdekében is történt. Ezt jól megjutalmazta Európa: Trianonnal.

A magyar határőrök a trianoni keresztben gyakorolták a céllovást. Lőttek a keresztre. Nyilván azért, mert azt hitték, ha az egy kereszt, akkor az egy klerikális dolog. Nem hiszem, hogy azok valami gazember fiúk voltak, hanem egyszerűen csak butaságban tartott emberek.

Kiss Dénes

Trianon nyolcvan éve

Schless István emlékének

Akkor ottan Trianonban
mind kisebbek lettünk nyomban
s minden kis magyar szegényebb
csonkult-sebült minden lélek
Zsugorodott agg és gyermek
és azóta nem nő nagyra
mint tehetné - mint más népek

Akkor ottan Trianonban
kisebb lett a falú város
és szűkebbek mind az utak
tépázottabb minden álmunk
Elveszített tagjainknak
sajgása sem ébreszt minket
Csúfolt legendákra várunk?

Akkor ottan Trianonban
kisebbedtünk valahányan
Nemcsak ez a repeszország
mely túlradott száz reményén
de csonkult ott apánk anyánk
Vérző ered elvarratlan
lüktetnek az ország szélén

Sebország ez szilánrország
csügged némán moccanatlan
Vagy ha repül s folyik vére
hova vágódhatna végül
talán temetők földjébe?!
Vágódjon hát akkor inkább
nagyhatalmak kis szívébe!

RÓZSÁS JÁNOS

– Én a húszas évek közepén születtem, tehát eszmélésem óta a családban a beszédtema meglehetősen gyökerezett az első világháborút követő tragédiában. Ugyanis a családom egy része a szerbek elől menekült be az anyaországba, rokonaink, ismerőseink maradtak a határon túl. Tehát az én gyerekkoromban még mondhatnám úgy, hogy ezer sebből vérzett minden család. A két világháború között igyekeztek belénk nevelni azt a tudatot, hogy Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország. Tehát bízzunk abban, hogy ez a békediktátum nem lehet örök, az elszakított országrészek nem maradhatnak úgy, ahogy vannak. Természetesen az emberek hittek egy szebb jövőben, egy szebb Magyarországon. Hiszen mi az iskolában a 30-as évek elején és később is úgy köszöntünk, hogy szebb jövőt. Nem volt az akkori lakosság olyan elkeseredett, mint amennyire lehetett volna, hanem bízott a szebb jövőben és hogy minden jobbra fordul, tehát az embereket a remény éltette. A trianoni békében sajnos Nagykanizsát nagyon nagy veszteség érte. Határvárossá váltunk és mivel ez kereskedőváros volt, természetesen ezt megsínylette Kanizsa. Egy Schless nevű üzletember ezért egy Nagy-Magyarország emlékművet állíttatott Nagykanizsán. Ez az emlékmű, az ezeréves Magyarországot szimbolizálja. Az obeliszk tetején a koronával, a négy oldalán szimbolikus szobrok, a munkás, átellenben vele a harcos, nyugat felé néz Patrona Hungariae, a másik oldalon pedig keletre néz az anya a gyermekével. A felirata csak annyi, hogy Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, tehát semmiféle irredata jelszó, vagy olyan, ami a szomszéd népeknek az érzékenységét sértené. Egyszerűen tanúbizonysága annak, hogy Nagy-Magyarország emlékére állított emlékmű, amelyik ki tudja miért, rendkívül zavarta 1945 után az uralomra kerülőket. 1945-ben megrongálták, sajnos 1952-ben döntés is született arról, hogy a korábban megrongált emlékművet teljesen ledöntik, megsemmisítik és elviszik arról a helyről, ahol állt. Viszont olyan monumentális alkotás, hogy nem tudtak vele mást kezdeni, mint derékba fűrészelték, lángvágóval elvágták és az obeliszk részt a szobor mellett egy mély gödörbe eltemették. A ledöntést én nem láthattam, mert akkor nem voltam idehaza.

Alexandr Szolzsenyicin: A Gulag szigetvilág

Észrevettem, hogy engem és könyvemet gyakran figyelemmel nézi, oldalvást odapillant, de megszólalni mégis vonakodik egy sovány, hosszú orrú nyurga fiatalember, aki szembetűnő, kívülről hozott jólneveltséggel, nagyfokú szerénységgel kelti fel a figyelmemet. Megismerkedünk egymással. Halk, elfogódott hangon beszél, az orosz kifejezésekkel bajlódik, mulatságos szófordulatokat használ, melyekért bocsánatkérőleg mosolyog. Kiderül, hogy magyar, és Rózsás János a neve.[...] Csak huszonöt éves, de hiányzik a fiatalos pír az arcáról. A szél által kicserzett száraz, vékony bőr mintha egyenesen a koponyájának hosszúkás, keskeny csontjaira volna húzva. Fájnak az ízületei, égető reuma kínozza, melyet Északon, erdőirtás közben szerzett. Van itt a lágerben még két-három honfitársa, de azokat napról napra csak egy foglalkoztatja: hogyan lehetne túlélni. Hogyan lehetne jóllakni? János pedig zúgolódás nélkül megeszi azt, amit a brigádvezető kiírat a számára. Éhen marad ugyan, de nem enged meg magának, hogy ételszerzés után járjon. Mindig éberen szemlélődik, odafigyel a beszélgetésekre, mindent meg akar érteni. És mi az, amit meg akar érteni?... Minket, oroszokat akar megérteni! [...] 1944-ben, amikor a mieink Magyarországot elfoglalták és őt elfogták, 18 éves volt (és nem is volt katona). János vizsgálati fogsága így folyt le: a vizsgálóbíró egy szót sem értett magyarul, János pedig oroszul. János 16 oldalas jegyzőkönyvet írt alá úgy, hogy nem is értette, miről van benne szó. És éppen úgy, amikor egy ismeretlen katonatiszt egy papírlapról felolvasott előtte valamit, sokáig nem értette, hogy ez az ítélete volt. Amikor aztán Sztálin halála után Jánost rehabilitálták, akkoriban, mint mondja, csiklandozta a kíváncsiság, hogy megkellene kérni az ítélet másolatát magyarul, hogy megtudná: miért is ült le ő 9 esztendőre? De attól tartott: „...még gondolkodóba esnek, miért kell az nekem? Igaz is, valójában ez már nem is szükségessé...” Megértette a mi gondolkodásunkat: valóban, miért lehet most arra szüksége, hogy megtudja?...

RÓZSÁS JÁNOS

- 1953 végén jöttem meg, a szobor helyére 1961-ben állítottak föl egy 1919-es proletárdiktatúrát dicsőítő szoborpár-alakot, amit a helyi lakosság elnevezett Jancsi és Juliskának. 1999 februárjában volt egy fórum Nagykanizsán, ahol arról beszéltek, hogy a millenniumi évet, az ezeréves államiságunk esztendejét Nagykanizsán is valamilyen emlékművel kellene megörökíteni. Akkor én a nálamnál sokkal fiatalabb korosztályú jelenlevők előtt mondtam, hogy nem kell nekünk új emlékművön törni a fejünket, hanem tessék, ássuk ki a Nagy-Magyarország emlékművet, meglátjuk, hogy milyen állapotban van, és állítsuk vissza az eredeti helyére. Az 1919-es proletárdiktatúrát dicsőítő szobrot pedig helyezzük el valahova máshova, de a Nagy-Magyarország emlékműnek ugyanazon a helyen kell állni, ahol állt. Ennek ide kell visszakerülni. Fölavatására 2001. augusztus 12-én került sor. Sajnos, az elmúlt ötven évben a felnőtt generációkat sok szempontból, nem csak Trianon szempontjából, elveszítettük, mert olyan légkörben értek férfit, olyan életélményeik vannak, hogy nincs befogadóképességük a történelmi igazságra. De az ifjúságot, amelyik tiszta lappal indul az életbe, még fel lehetne világosítani az érem mindkét oldalának a megismertetésével. Nem lenne szabad egyoldalú történelmet írni, de tárgyilagos történelemtanítással a jövő nemzedékeket fel lehetne készíteni a jövőre.

GALLA JÁNOS

- Ezek a nagy emlékhelyek megpróbálják a magyarságtudatot felébreszteni azokban az emberekben, főleg középkorúakban és fiatalokban, akik igen távolra kerültek ezektől a gondolatoktól. Vagy azért, mert a családjukban nem volt, akitől hallhattak volna róla, vagy mert nem érintette meg őket a későbbiekben sem Trianon eszmerendszere. Talán ezek az emberek ma már eljönnek az emlékhelyekre.

KISS DÉNES

- Trianonnal ott tartunk és tulajdonképpen engem ez dühít, hogy a magyarság nagy része nemcsak hogy nem ismeri, nem tudja, hogy mi történt, hanem ha valamit tud is, azt úgy tudja, hogy ott mi másoknak valami rosszat csináltunk. Trianonról a legfontosabb tudnivalókat bele kell tenni a magyar tankönyvekbe. Bele kell tenni! Ott van például Nagyszelmenc és Kisszelmenc kérdése, ahol a falu közepén húzták meg a határvonalat, ahol a kiskert már a másik országba tartozik és a gémeskút mellett van a határ. Valami abszolút torzszülemény ez az egész, ami méltatlan Európához, és ha Európa ezt továbbra is elviseli, akkor én nem jósolok sok jót Európának.

*Kisberlin (1998, 2004) (rendező: Domonkos László)
dokumentumfilm Kis- és Nagyszelmencről*

Az ősi Kis- és Nagyszelmenc a kegyetlen trianoni döntésig Magyarország része volt. 1920-tól 1938-ig a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott. Az első bécsi döntés után, 1938 novemberében a Felvidék és Kárpátalja magyarlakta déli sávjával visszakerült az anyaországhoz. A rövidesen létrejött önálló Szlovákia és a teljes egészében visszacsatolt Kárpátalja elválasztására meghúztak egy határt. Ezt hosszabbították meg 1944-45-ben azután, hogy a Kárpátalját bekebelező szovjet birodalom és az újra összetákoltt Csehszlovákia határos lett egymással. A két Szelmenc a határ két oldalára került. Ma Kisszelmenc Ukrajna, Nagyszelmenc pedig Szlovákia része.

- Négy évvel ezelőtt kerültem ide és én voltam a legjobban megdöbbenve ezen a határhelyezeten. Álltam és gondolkodtam, hogy Európa közepén létezhet-e ilyen barbárság, mint ami itt ment, hogy testvért testvértől, édesanyát gyerekeitől elszakítanak egy ilyen határ miatt.

- Ezt nem gondolta senki, hogy egy falunak a közepén legyen államhatár.

- A kút az szlovák volt. Az odaesett a szlovák oldalra és a ház meg orosz oldalon volt.

- '44-ben a határ úgy volt lezárva, hogy a kisszelmenciek és a nagyszelmenciek '47-ig még átjártak egymáshoz. Szóval a környék látogatta egymást. '47 után teljesen felhúzták a „szúrósdrótot”, a drótkerítést. Ezután már, ha az egyszáz-kétszáz méteres távolságra lévő rokonok meglátogatják egymást, meg kell tenni körülbelül egy olyan 80-100 kilométert.

- Kijövünk ide a határhoz, és hogyha valakit látunk, mint most is látjuk, hogy odaát jönnek az úton, átszólunk és akkor kérem, hogy Pilányi urat legyenek szívesek küldjék ki, és akkor... már hogyha kijön Laci bátyánk..., akkor már ővele itten kommunikálunk. Mink ukrán állampolgárok vagyunk, ők szlovák állampolgárok. Itt két magyar községről volna szó, itt szeretnénk megnyitni a határt.

- No, mi újság odaát? Mikor nyitjuk meg a határt?

- Rajtatok függ...

- Mirajtunk függ? Biztos?

- 1945-ben, mikor az első határt letették ide, az orosz határt, akkor a temetőn ment végig, a temető közepén. Ez a fele, innen, ez kisszelmencieké volt és a másik fele tartozott Nagyszelmencekhez. Később utána kétszáz méterrel a határt odább vitték. Itt, a temető háta mögé, ahol mostan, a mai napig is van.

- Nekem volt vagy huszonhárom unokatestvérem a másik oldalon, Palágyban meg Kisszelmencen, én velük soha nem találkoztam.

- Nem is tetszett átmenni?

- Egyszer voltam által, eggyel mégiscsak találkoztam. Egyszer voltam által. Én mikor - kimondom, mert bennem van - átmentem és én ungvári diák voltam kilenc évig, én mikor megláttam Ungváron azokat a rémült arcokat, én azt mondtam, hogy többet itt soha nem leszek. Ott ember emberrel, mintha ördög ördöggel találkozott volna. Nem tudom, hogy mi volt, s beszélni sem mertek, ott mindenki félt egymástól, ez ma is úgy van. Én akkor megfogadtam, hogy én többet itt nem leszek.

- Ez a föld elátkozott föld. Itt az ideje, hogy az ördögnek a hatalmát megtörjük és ide állítsuk a Szent Kereszt jelét, ami minket és tikteteket is arra buzdít, hogy ne feledjétek el egymást. Ne feledjétek el, hogy egymáshoz nagyon közel vagytok, hogy egymást nagyon kell szeretni és hogy egymásért mindent meg kell tenni.

- Tavalý október 18-án felavattuk ezt a szimbolikus kaput, ami itt a hátam mögött látható, ez jelképezi a két falunak a kettészakítását és egyben kifejezi azt a reményt, hogy valamikor talán ez a határsáv itt átjárható lesz.

Az események azóta felgyorsultak. A washingtoni Magyar-Amerikai Kongresszusi Kapcsolatok Központjának elnöke, A. Nagy Sándor népes sajtódelegáció kíséretében felkereste a kettévágott falu szlovákiai és ukrainai oldalát, hogy megpróbáljon megoldást találni a hosszú idő óta határátkelőt kérő magyarok hatvan esztendőös nyomorúságára. A határon látottak megtették a hatásukat.

- Ez szörnyűség, hihetetlen. Emberek élete így telt el. Rokonok, barátok, családok itt és ott és mennyi fontos esemény, amiről lemaradtak. Olyan szomorú ez. Itt egy utca és nem sétálhatsz végig rajta.

- Az amerikai magyarok szívükön viselik a szelmenciek sorsát, éppen ezért fontos volt számunkra az, hogy ezt az igényt tolmácsoljuk az Egyesült Államok kongresszusi képviselői felé. Ők valóban felkarolták ezt az ügyet, és hivatalosan is kinyilvánították szándékukat, hogy szeretnék, ha megnyílna a határátkelő Kisszelmenc és Nagyszelmenc között. Az Egyesült Államok kétszáz tagú emberjogi bizottsága, emberjogi frakciója vette szárnya alá ezt az ügyet. A kongresszus arra

kéri Szlovákia miniszterelnökét és Ukrajna elnökét, hogy tegyék lehetővé egy határátkelő megnyitását. Mi bízunk abban, hogy miután Szlovákia az Európai Unió tagja lesz, ez a kérdés nem kerül le az asztalról, hanem az amerikai kongresszus együtt fog dolgozni az Európai Unióval egy határátkelő megnyitásának az érdekében. És amíg nincs itt a határátkelő, addig nem fogunk mi sem nyugodni Washingtonban, és biztosíthatom arról, hogyha az amerikai kongresszus valakitől kér valamit, azt jobb, ha megfontolják.

– Hát ha nagy Berlinben le lehetett rontani azt a nagy falat, hát akkor a Kisberlinben nem lehet lerontani ezt a falat?

TIZENKETTEDIK RÉSZ

XIV/12.

Ez a rész sokoldalúan tárgyalja, hogy
a XX. század második felének történelemtanításában
milyen szellemi-tudati deformációkhoz vezetett
Trianon ügyének elhallgatása.

Vajon milyen tapasztalatokat szereztek
a tanárok az elmúlt évtizedekben, mire gondolnak
a főiskolások és az egyetemisták a kérdéskör őszinte,
korszerű kezelésének mai lehetőségeit illetően?

KÖZREMŰKÖDNEK:

EGYETEMI OKTATÓK, KÖZÉPISKOLAI TANÁROK, EGYETEMISTÁK:

ERŐS KINGA	KOSARAS BÉLA
GYAPAY GÁBOR	MARUZSA ZOLTÁN
HÁMORI ÁDÁM	NAGY ERVIN
HÓDSÁGI BÉLA	PUSZTAI SÁNDOR
JOBBÁGY KÁROLYNÉ	SZÁVAY ISTVÁN
KÉKESI RAYMUND	TÖTTÖSY ISTVÁNNÉ
KÉKESI RAYMUNDNÉ	VONA GÁBOR
KOLTAY ANDRÁS	VÖRÖS ATTILA

ZEKE GYULA

GÖTZ ANNA
JÁSZAI LÁSZLÓ
OBERFRANK PÁL
SELMECZI ROLAND
SIPOS IMRE
VARGA KLÁRI
ELŐADÓMŰVÉSZEK

Szentimrei Jenő

Magyarország a népek háborújában

Ég megzendült, föld megrëndült,
Soha ilyen szörnyű táncot!
Vértengerből Európa
Öreg földje ki se látszott.
Mellettünk csak a törökség,
Meg a bolgár vontak kardot,
S négy év után eldőlt a harc -
Csoda, hogy idáig tartott.
Jött a bosszúálló béke,
Milyet a világ nem látott
Öt darabba hasogatták
A szegény Magyarországot.
Csehnek, szerbnek, osztrákoknak
Jutott jó darab belőle,
Ekkor lett Romániáé
Erdély véráztatta földje.

Mi maradt Magyarországnak?
Ó, alig gyermektenyérnyi.
De ha megállt ezer évet,
Fog talán még ezret élni.
Akárhová sodort a sors,
Helyünk mindenütt megálljuk,
S világ minden népe felé
Árva két karunk kitárjuk.
Jöjjetek, szeressük egymást,

*Kezdjünk együtt jobb életet.
Jöjjetek, dolgozzunk együtt,
Gyógyítsuk be a sebeket.
Ne kívánjuk soha többé
Más otthonát, vérét, holtát,
Becsüljük meg egymás hitét,
Egymás szavát – ember voltát.*

JOBBÁGY KÁROLYNÉ

- Az volt a legfőbb pedagógiai elvem, hogy a gyerekeket az élet szeretetére kellene tanítani, az örömszerzés képességét kell kialakítani bennük, és akármilyen a politikai helyzet – hiszen 37 év alatt sokat változott ez a helyzet – akkor sem szabad tőlük elvenni azt a hitet, hogy lehet cselekedni, hogy érdemes cselekedni, s hogy az élet végül is jobbítható. De Trianonra ez nem volt érvényes, ott csak sírni lehetett vagy gyászolni lehetett.

HÓDSÁGI BÉLA

- Volt egy hivatalos irányvonal, amely nyilván a szocialista tábor nemzetközi elvárásainak megfelelően megszabta, hogy erről a kérdésről csak minél kevesebbet és minél általánosabban lehessen tanítani. Ez volt a hivatalos irányvonal. Ehhez jött a tanár egyénisége – és ettől függően az egyik gyerekcsoport megkapta az ismereteket Trianonról, mások nem kapták meg.

VÖRÖS ATTILA

- Én tanítottam Trianont, most is tanítom, és természetesen gattett-ként tanítom.

GYAPAY GÁBOR

- A tankönyv szövegétől nagyon sokszor elszakadtam, lehetett igazat és humanista módon csinálni és tanítani is.

JOBBÁGY KÁROLYNÉ

- Igazán mélyen nem beszélgettem a gyerekekkel Trianonról, nem közvetítettem hozzájuk azt a nagyon erős érzelmi érintettséget, ami bennem volt ebben az ügyben. Igazán az életem pedagógiai csúcsán sem tudtam átlépni azt a pontot, hogy elmondjam nekik, hogy ez milyen borzalmas. Becsületesen azt kell mondanom, hogy igen, a levegőben volt a tiltás.

Módszertani útmutató (1950)

A történelem egész menetét pártosan kell szemlélnünk. Nincs pártatlan történelemszemlélet.[...] A pártos történet szemlélet tehát méltán megköveteli, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának célkitűzéseit, harci programját a történettanítással is szolgáljuk. Minden mai problémának megvannak a történelmi gyökerei, minden mai reakciónak, szabotálónak megtalálhatók a szellemi ősei. Fedjük fel őket, és gyűlöletes szerepüket állítsuk párhuzamba utódaikkal. Így alakul ki tanítványainkban a múlt és jelen összefüggésének tudata. Megszeretik a haladás harcát, például állítják maguk elé és életüket követésükre szentelik. Ugyanakkor olthatatlan gyűlöletet éreznek a reakció, a népámítás, a kizsákmányolás, minden önkény és elnyomás képviselőivel szemben.

SZÁVAY ISTVÁN

- Hét-nyolc éves lehettem, kutakodtam a könyvespolcon, és egy lexikon sor mögött találtam egy könyvet. Húha, ez el van dugva! Miért van eldugva? Gyorsan nézzük meg! Az volt ennek a könyvnek a címe, hogy *Vérző Magyarország*. A húszas évek elején adták ki, magyar írók, költők, a világirodalom olyan jeles képviselői, mint Victor Hugo, vagy Schiller magyarokról szóló versei, prózái, idézetei voltak benne, illetve Trianonnal kapcsolatos versek.

VONA GÁBOR

- A nyolcadik osztályban a történelemtanárom, akkor, amikor Trianonról tanultunk, elég hangsúlyos módon fölállt, térképen fölrajzolta és elmondta, hogy melyik területre, hány négyzetkilométerre hány ember került, majd elkezdte volna mondani, hogy milyen bányák, milyen nyersanyagok, milyen természeti kincsek kerültek el az anyaországtól. De ezt már nem tudta végigmondani, mert elsírta magát és kiment. Ezt akkor mi nagy örömmel konstatáltuk, jót nevettünk rajta, hiszen a történelemórából ketyegett az idő, de ez az élmény utólag benne maradt az emberben.

KÉKESI RAYMUND

- Gyerekkoromtól kezdve elég rendszeresen látogattuk a rokonokat, és soha nem értettem meg, hogy miért kell ilyenkor a határon átmenni, miért vannak ott határőrök, holott itt is, ott is magyarokkal találkozom, rokonokkal. Nyolc-tíz órát álltunk a határon, s nem értettem azt sem, hogy március 15-én miért nem tehetem ki a kokárdámat Munkács főterén, Nagyváradon vagy Kolozsvárott.

PUSZTAI SÁNDOR

- Körbeültük a Nagy-Magyarország térképet, táblázatokat csináltunk, így látni lehetett, hogy az ötvenes évekbeli határon túli politika hogyan igyekezett megtörni a magyar hegemoniát a határok mellett, nehogy véletlenül valamikor is, ha úgy adódik a történelem során, lehessen a magyaroknak arra hivatkozni, hogy ott bezzeg akár 90 százalékban is magyarlakta falvak vannak a határ másik oldalán.

SZÁVAY ISTVÁN

- 14 éves voltam, akkor jutottam ki először Erdélybe, és aki vendégül látott, elkezdett mesélni a családjáról, és csak mesélt, mesélt, mesélt. És az történt, hogy közben elsírta magát, amikor odáig jutott, hogy kezdte mondani, mit csináltak a szüleivel, a nagyszüleivel, amikor elverték az édesapját a román rendőrök. Először akkor vágott ez belém, hogy milyen lehet az, ha valakit pusztán csak a nemzetisége miatt üldöznek, megkülönböztetnek és ezért kell szenvednie. Igazából ekkor értettem meg először, hogy mit jelent határon túli magyarnak lenni.

Koltay Gergely dalszövege

Elveszített kézzsorítás

*Elveszített kézzsorítás,
Elveszített mondatok
elveszített ajtókon,
nem nyílik holnapod.*

*Elveszített térképeken
Elveszített jelek, utak,
Elveszített hangokból
nem lesznek szavak.*

*Fúj a szél, tépi a fákat
elviszi hangom egy más világnak
hol másképpen írják: szeretlek téged,
másképpen várják a „váltó” igéket.*

*Elvesztett könnyecseppek,
Elvesztett határok, képek,
Elvesztett mozdulatból
nem épül az élet.*

NAGY ERVIN

- A rendszerváltozás idején volt egy hirtelen fellángolás, és azóta mint-ha újra tabuvá kezdene válni ez a kérdés, és újra azt tapasztaljuk mindenhol, ha erről beszélnek az emberek, lehalkítják egy kicsit a szavukat, és hangsúlyozom, hogy ennek mindenképpen politikai okai vannak. Az emberek egyszerűen tartanak attól, ha Trianonról beszélnek, akkor szélsőségesnek nevezik őket, akkor fasisztának hívják őket és minden olyan más jelzőt aggatnak rájuk, amelyek nem igazak.

ERŐS KINGA

- Olyan hozzáállást tapasztaltam, hogy minek beszélni erről, úgyis mindegy. Egy ilyen abszolút nihilista beletörődést az egészbe, hogy ez egy olyan téma, amiről teljesen fölösleges szót váltani, mert ezen az egyes ember úgysem tud változtatni.

KOLTAY ANDRÁS

- Önmagában az a tény, hogy Trianonról beszélünk és érdekel minket, jelzi azt, hogy a kérdés nem lezárt, foglalkozni kell vele és valamilyen szinten közmegegyezésre kell jutni, hiszen nem tudunk akkor előbbre lépni.

PUSZTAI SÁNDOR

- Sokat kell róla beszélni, épp azért, hogy ne váljon „csak” történelmi kérdéssé, mert ahogy telik az idő, úgy fogynak azok az emberek, akiknek még van hozzá személyes kötődésük, és ha ezek az emberek elfogynak, onnantól kezdve, sajnos, úgy érzem, már csak és kizárólag történelmi kérdés lesz.

VONA GÁBOR

- Egy nemzet erejét az mutatja meg, hogy a tragédiáiból vagy a bűneiből - a mi esetünkben tragédiájából - hogyan tud fölállni, hogyan tud ebből erényt kovácsolni, és ha mi képesek vagyunk ebből a szétszakítottságunkból is erényt kovácsolni - mert az én véleményem szerint lehet, - akkor már tettünk egy lépést.

SZÁVAY ISTVÁN

- Minél több személyes kapcsolatot kell keresni, találkozást kezdeményezni, támogatni a civil szervezeteket, egyesületeket, újabb és újabb programokat szervezni, s arra fektetni a hangsúlyt, hogy minden magyarországi magyar gyermek ismerje meg a határon túli magyar gyermekeket. Magyarországon mindenki érezze ezt szívügyének. Úgy hiszem, így lehetne elindulni.

Babits Mihály írása

Magyar vagyok, lelkem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el. A világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha meg nem őrök magamban minden színt, minden kincset, ami az emberiséget gazdagíthatja. A magyarság színét, a magyarság kincsét. De mily balga volnék, ha ugyanakkor más színt, más kincset

el akarnék vetni vagy meggyöngíteni. Én hiszek a testvériségben. A színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet. Nemzet ne a nemzet ellen harcoljon, hanem az ellen, ami minden nemzet nagy veszélye, az elnyomás és a rombolás szelleme ellen. Micsoda leckét kaptunk ebből éppen mi, magyarok.

HÓDSÁGI BÉLA

- Annyi silány, könnyen fogyasztható dolog zúdul a gyerekekre, ha nem kapnak érzelmi telítettséget, akkor nagyon nehéz dolgunk lesz. Én például azt szoktam a gyerekeknek mondani, hogy vizsgáljuk meg Kisszel-menc és Nagyszelmenc problematikáját az ukrán-szlovák határon, ugye ez az a falu, amelyet kettévágtak. Én mindkettőben voltam. Egyszerűen kicsordul az ember könnye, amikor ott áll a határon és átszól a szögessdróton keresztül. Ha én a gyerekeket odaviszem és azt mondom, hogy itt van egy magyar falu, amit kettészeltek, akkor talán ki tudok fejteni némi ellenhatást a legkülönbözőbb otromba műsorokkal és forrásokkal szemben, és el tudom esetleg érni, hogy a gyerekek ne a homoszexualitással szimpatizáljanak, ne a kendertüntetésre menjenek ki, hanem azt mondják, hogy engem ez érdekel, hiszen itt rólunk, magyarokról van szó.

KÉKESI RAYMUNDNÉ

- Erdélyről meséltem a gyerekeknek, meg a Felvidékről és Kárpátaljáról. Mindig azt mondtam, ha majd nagyobbak lesztek, elmegyünk Erdélybe. Érettségi után elmentünk. Megdöbbentek, hogy milyen kedvesek az egyszerű emberek, kézről kézre adják őket, bárhová is mennek. Megdöbbentek azon, hogy rájuk köszönnek a falvakban. Megdöbbentek azon, hogy bementünk egy házba és nemzeti színű szalagot láttak mindenütt, hogy ez itt milyen érték. Azóta a gyerekek közül sokan visszajárnak, van, aki oda udvarol. Azelőtt egyikük se volt Erdélyben, nem is volt kötődésük. De most már talán lesz.

TÖTTÖSY ISTVÁNNÉ

- Rendkívül fontos lenne az érzelmi nevelés és az értelmi nevelés, hogy mit kezdünk magunkkal mi, emberek. A „vásárlói kosárban” valaha szellemi cikkek is voltak, vagyis az embernek nemcsak ruha kell, laknia kell, hanem színházba is akart menni, könyvet akart vásárolni. Most ez eltűnt, ma már csak a biológiai reprodukálásra van a nagy tömegnek úgy általában lehetősége, nem is igényli a szellemieket. Nem tanulták meg az emberek, hogy vannak pénzért megvehetetlen dolgok. Tehát lesüllyedt az egész ország, mert így lehet fölöttünk uralkodni.

JOBBÁGY KÁROLYNÉ

- Világszerte arról beszélnek, hogy a középiskolának az érzelmi nevelést, a lelki kultúrát kell fejlesztenie és a szakmai tárgyakat lehet másodlagossá tenni. Föl kellene vállalnunk, hogy igenis ezekre a modern elvekre hivatkozással álljunk oda, ismertessük meg és tanítsuk Trianont, ne adjuk meg magunkat annak a rosszkedvnek, hogy ezt most ne. Képtelenség, hogy most nehezebb, mint volt a Rákosi-korszakban vagy 1956 után. Ez teljesen lehetetlen, önbénítő gondolat.

ZEKE GYULA

- Magyarországon annak a pedagógustársadalomnak, amiről szerintem legszebben és legtömörebben, lényegre látóan Gárdonyi Géza írt a Lámpás című regényében, amely így kezdődik: „A lámpás én vagyok, világítok a sötétben, utat mutatok, nélkülem a vak is látó”, tehát a néptanítónak a súlyát, hitelét vették el, ettől fosztottak meg bennünket 1945 után.

GYAPAY GÁBOR

- A magyar társadalom óriási tömegei elszoktak az önálló gondolkodástól. Fokozatosan süllyedt a tanárok színvonala is, ennek következtében bizonyos mértékig a tudományos képzettsége is, és ennek az lett a következménye, azt hiszem, hogy bizonyos mértékig a hitelük is. No de van itt egy másik fontos tényező is, a család. Azért a világnézet és ezzel összefüggésben a nemzeti értékek gondozása szempontjából a szülőknek és a családnak óriási szerepe van.

KÉKESI RAYMUNDNÉ

- Ezelőtt 20-30 évvel még ott voltak a szülők, a nagyszülők, akik emlékeztek. Emlékeztek arra, amit ők tanultak. Akkor még templomba jártak az emberek, erkölcsileg még volt tartásuk. Ma ugye a szülők már nem érnék rá, hogy neveljék a gyerekeket, neveli őket a televízió. Következésképp érzelmileg a mai gyerekek sokkal sivárabbak.

VONA GÁBOR

- A család a legfontosabb, s az, hogy milyen állapotban vannak ma Magyarországon illetve a világban a családok, s mit adnak egyáltalán a felnővekvő gyerekeknek. Úgy gondolom, hogy a család intézményének becsületét, tisztességét és súlyát kellene először helyreállítani, tehát megadni a rangját. Csak ebből lehet kiindulni.

PUSZTAI SÁNDOR

- A legfontosabb szerintem is a család lenne. Én két éve tanítok középiskolában, ahol csináltam egy statisztikát, s ebből kiderült, hogy a diákok több mint 60 százaléka csonka családban nő fel.

VONA GÁBOR

- Pedig a családban kaphatná meg a gyermek azokat az értékeket, amelyeket később felnőttként nemzettudatként lehetne definiálni, de ezeket nem kapják meg, vagy nem kapja meg a társadalom többsége.

NAGY ERVIN

- Ennek az a következménye a nyugati világban is, hogy soha nem látott számban vannak depressziós és neurotikus emberek, akik nem találják a kapaszkodókat a világban. Nincs végiggondolva egy új eszménykép sem, hiszen az embereknek mindig kellettek lelki kapaszkodók, kellettek értékek, amelyek segítségével életének a céljait megtalálja. Most ezek hiányoznak, vagy olyan dolgokkal próbálják azokat helyettesíteni, amelyek csak látszatkapaszkodók. Így az ember nem is érti, hogy miért beteg a lelke, miért depressziós, miért nem találja helyét a világban. Valójában ennek az az oka, hogy nincsenek meg ezek a biztos érzelmi, lelki kapaszkodók.

KOSARAS BÉLA

- Mind a kommunista rendszer, mind pedig a globalizáció alapvetően közösségellenes, tehát a legkisebb természetes közösségeket akarja szétbontani. Ez lehet a család, lehet általában a szolidaritás, még tágabb értelemben a népközösségek közötti együttélés meglazítása. Azok a rendszerek, amelyek ma a gyerekeket különböző impulzusokkal látják el, nem alkalmasak arra, hogy az alkotó jellegű érzelmeket felszabadítsák. Ha a gyerekek felé úgy közelítünk – és ez a legfontosabb – hogy olyan emóciókat szabadítunk fel bennük, amelyek megértetik velük saját magyarságuk lényegét, akkor a lelki-szellemi kiindulási alap megvan.

Jászai Mari írása

A Hazaszeretet [...] egy nemzetben az, ami a testben az egészség! Attól nagygyá nő, anélkül elsorvad. Hazaszeretet nélkül nincs Nemzet, csak horda. A nagy nemzeteket az tette nagygyá. A hazaszeretetet nem lehet magyarázni, mint nem lehet az egészséget, ami nélkül meghal a test. Mibelőlünk, magyarokból – hát nem veszitek észre?! – hogy évtizedek óta próbálják azt kilopni és vele egyetlen erőnket, a lelkünk önérzetét! Egyforma nemzeti kincsünk a vagyonunk, az eszünk, a becsületünk és az időnk! Ezeket a kincseinket lopjuk mi meg mindennapi, apró hazaárulással!

KOSARAS BÉLA

– Az egész kérdés becsületes földolgozása és sokoldalú átadása az iskolában a bennünket külső politikai környezetként körülvevő rendszer kerekeit feszegeti. Hogy ezt mi, a magyar nemzet, saját érzéseinknek megfelelően föl tudjuk dolgozni, arra ez a politikai környezet nem alkalmas.

TÖTTÖSY ISTVÁNNÉ

– Én a legnagyobb bajt abban látom, hogy a hivatalos történészfelfogás, az Akadémia által támogatott történész nagyságok és méltóságok nem engednek fiatalabb kutatókat szóhoz jutni, csak akkor, ha abba a vonalba állnak be, amely arról szól, hogy Trianonban minket többé-kevésbé jogosan büntettek, mert rosszul viselkedtünk a nemzetiségekkel. Na már most, addig, amíg innen nem lesz továbblépés, amíg ott tartunk, hogy Trianon tanítása nagyjából csak ebben a változatban engedélyezett, ami esetenként tán még rosszabb, mintha tiltanak, akkor ez beleillik abba a gondolatmenetbe, hogy valakik nekünk új történelmet akarnak írni.

KOSARAS BÉLA

- Bizonyos szabályokat a túlélésünk érdekében már nem szabadna tisztelni. Tehát vannak olyan dolgok, olyan minták és normák, amelyek meghaladtakká váltak, és az értelmiség feladata, hogy ezen változtasson, merjen hozzányúlni. E jelenségek ellen a lehető leghatározottabban fel kell lépni, valahogy úgy, ahogyan Szabó Dezső tette. Különösen egy ilyen agymosott társadalomban, amely leginkább csak az egyszerű, ámbár hatásos kommunikációt érti.

Módszertani útmutató (1950)

Az ellenforradalmi korszak a magyar történelem legsötétebb, legszegyenteljesebb korszaka. A „keresztény, nemzeti” rend az antant szuronyainak árnyékában jött létre. Az ország függetlensége újra elvész. Az ellenforradalmi rendszer Magyarországon az első fasiszta rendszer Európában, mely egyrészt a terrorra, másrészt a népbutításra, - revizionizmus, sovinizmus, antiszemitizmus - támaszkodik. Az ellenforradalmi rendszer fennmaradását az tette lehetővé, hogy állandó támogatói voltak a nyugati imperialisták, a klerikális reakció és a jobboldali szociáldemokrácia. Az ellenforradalmi rendszer ellen egyedül a kommunisták harcoltak, akik - vállalva minden szenvedést és halált - mindvégig kiálltak a magyar munkásosztály, a magyar dolgozó nép érdekeiért. A magyar ellenforradalmi rendszer a német fasizmus uralomra jutása után annak természetes szövetségesevé vált. Magától értetődően következett ez abból, hogy a magyar uralkodó osztály nálunk már 1919-től fasiszta rendszert hozott létre. [...] A német szövetség tehát a magyar uralkodó osztálynak nem „elhibázott lépése”, hanem lényegéből fakadó tette. A magyar ellenforradalmi rendszer tehát szükségszerűen kergeti bele az országot a második világháborúba, a reakció, a fasizmus oldalán.

TÖTTÖSY ISTVÁNNÉ

– Hatvan éve csak azt hallom, hogy mi vagyunk a bűnösök. Úgy gondolom, hogy e mögött sokkal távolabbi érdekek húzódnak meg. A lengyelek a saját tragédiájukról remekműveket készítettek, a *Márványemberre* és a *Vasemberre* gondolok. Nálunk ez úgy jelent meg, mint a *Tanú* vagy a *Te rongyos élet*, ahol mindenkit gúny tárgyává lehetett tenni és folytathatnám a sort. Tehát ezzel meg lehetett próbálni elkendőzni, kisebbiteni a történeteket. Hoztam magammal egy remek idézetet: A nemzeteket úgy likvidálják, hogy legelőször elveszik emlékezetüket. Megsemmisítik könyveiket – lásd 1945 (ezt én teszem hozzá) –, műveltségüket – lásd az új iskolareform –, történelmüket – lásd az átírások. És van, aki másféle könyveket ír, más műveltséget nyújt és másfajta történelmet gondol ki neki. A nemzet aztán elveszti jelenét és elfelejti a múltját. A környező világ pedig még sokkal hamarabb felejt. Hát a nyelv? Azt minek vennék el tőlük, pusztá folklórrá válik és előbb-utóbb természetes halállal kimúlik. Na most ezt azért szabad idézni, mert aki ezt megfogalmazta, azt Milan Kunderának hívják és 1998-ban jelentette meg a *Nevetés és felejtés* könyvében.

Tolnay Vilmos: Halhatatlan magyar nyelv

Herder, a német költő-bölcsész, a népek végzetének teljességét látja a magyar nyelv pusztulásában s kimondja sötét jóslatát: „A magyarság most szlávok, németek és oláhok közt kisebb része az ország lakosságának és századok múlva talán nyelvüket is alig lehet már megtalálni.” – És íme, az akkor halálraítélt, alig harmadfélmilliónyi magyar tíz millióra gyarapodott, megállta a viharos XIX. század nemzetpusztító fergetegeit. S mi tartotta meg? Mivel vívta meg harcait? Eleinte csak egyetlenegy fegyvere volt: a nyelv; ezzel szerezte vissza a többi elvesztett fegyvert, ezzel szerzett új fegyvereket is. Szabad-e kétségbeesnünk a jövőn, míg ez a fegyverünk megvan? szabad és nem is lehet. Petőfi azt mondja, hogy a kétségbeesés a legnagyobb vétek, ez istenkáromlás. Ez áll nemcsak az egyes emberre, hanem

a nemzetre is. Hiszen ezt a fegyvert nem csavarhatja ki kezünkől az a trianoni papiros sem, ez kezünkben van és kezében van elszakított véreinknek.

TÖTTÖSY ISTVÁNNÉ

- Isten nyugosztalja a néhai miniszterelnököt, gúzsba kötve és a száján is tapasszal arra kényszerítették, hogy a maga által komponált dalra táncoljon. Ez kb. így nézett ki az oktatás területén és ugyanígy a határon túli kérdésekben. De azzal, hogy ő azt a bizonyos mondatot kimondta, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni, elérte, hogy ezt a kérdést soha többet nem lehet megkerülni, bár van, akinek a 10 millió is sok és elfogadja a Világbank prognózisát 2050-re, miszerint Magyarország lakossága ne legyen több 6-7 milliónál. Miért kell ennyinek lenni? Hogy befogadhassuk a népvándorlási hullámot. Tehát én úgy gondolom, hogy *Trianon kérdéséhez is azért nem lehet hozzányúlni, mert ennek az országnak a szétverése jelenleg is folyamatban van.* Ezt az országot először területileg tették tönkre, most gazdaságilag rabolják ki, majd érzelmileg és a tudatát is kifosztják. Hozzá lehetne nyúlni ehhez a kérdéshez, de akkor venni kellene ehhez a fáradságot a rendszerváltozás utáni vezetésnek, amely - tisztázzunk valamit - soha nem ment el a minisztériumból. 1945 óta tudatosan, módszeresen, nyíltan, háttérintézmények segítségével, törvényekkel, tervezetekkel és tankönyvátírásokkal végzik ezt a munkát. Tehát ez a minisztériumokban meggyökeresedett, elég nagy létszámú társaság nem enged Trianon kérdéséhez hozzányúlni. Én úgy gondolom, hogy sem az Antall-kormány, sem az Orbán-kormány semmit sem tudott csinálni az Oktatási Minisztériumban ezen a téren, mert aki megpróbálta, annak útilaput kötöttek a talpára. Ez ellen valamiféleképpen bizony lassan tenni kellene.

Gimnáziumi értesítő (1926-27)

A magyar lélek a nagy csapásba belekábult, aztán meg bele is fásult, de már itt az ideje, hogy önmagát lelje. Öregnek, ifjúnak össze kell fogni, hogy csekély erőinkkel mi is siettessük a feltámadást. Különbnek, jobbnak kell lennünk elleneinknél! Méltónak kell lennünk a nagy háború elesett hőseihez. Mert máig ők a legerősebb fegyvertársaink. Az ő bátorságuk emléke az a hazajáró lélek, amely ellen hasztalan küzdenek a megszállók... Ha mi, maradék magyarok, hozzájuk méltóan élünk, akkor nem marad mindörökre „Mohács népe a magyar”, akkor e történelmi Halottak napja felett is ott ragyog a feltámadás ígérete és bízva mondhatjuk el a költővel:

*„Mert ámbátor testét keresztfára tették,
A szívét dárdával által is ütötték,
S véres köntösére vetettek bár kockát,
Krisztussal feltámad s lesz még Magyarország!”*

NAGY ERVIN

– Mindnyájan tapasztaljuk, hogy eltűnnek azok az értékek, azok a nemzeti értékek, amelyek ezeket a nemzeti tabukat is generálják, mint például Trianon. Eltűnnek azok a gondolkodásbeli sajátosságok, amelyek egy nemzetet jellemeznek, amelyek egy társadalmi csoportot megkülönböztetnek és kezd egy egységes, egyforma fogyasztó emberekből álló társadalom kialakulni a világ minden tájékán. Amikor arról beszélünk, hogy egyre nyitottabbá válik a világ és nyitottabbá válik az országunk, akkor ez nem teljesen fedi a valóságot. A nyitottság nagyon bonyolult kérdés, ugyanúgy, mint a szabadság. A szabadság se létezik egy olyan dimenzióban, ahol semmilyen korlát sincs és semmilyen behatárolt értékrendszer sincs. A nyitottság is csak úgy működik, ha vannak bizonyos dimenziók, amely felé törekedhet az ember. Egy teljesen letarolt világban, ahol semmilyen szellemi, lelki, gondolati kapaszkodó, semmilyen értékrendszer sincs, csak az, hogy valósítsd meg ön-

magad, fokozatosan el fognak tűnni azok a problémák, amelyekről mi most beszélünk. Lassan már Trianon kérdése nemhogy történelmi kérdéssé nem válik, hanem egész egyszerűen nem létező problémává válik, ugyanis az egyes nemzetek tudata, mint egyfajta sajátos nemzeti értékeket fontosnak tartó történelmi szemlélet, eltűnik a világban.

ERŐS KINGA

– Az egész fogyasztói társadalom a legaljasabb emberi tulajdonságokra, például az önzésre épül. Amikor elkezdjük sulykolni, hogy te most valósítsd meg önmagad, ez abból ered, hogy egyesek tudatosan arra játszanak rá, hogy a rosszabbik énünk, az önző énünk kerekedjen felül.

PUSZTAI SÁNDOR

– Az az eszmerendszer, amit 1945 után Magyarországra kényszerítettek, a vallást teljes egészében negligálta, a legnagyobb ellenségének tekintette és mindent megtett annak érdekében, hogy kiirtsa az emberekből, s ez nagyrészt sikerült is.

Módszertani útmutató (1950)

Különös figyelemmel kell kiaknázni a tantervi művelődési anyagot az ateista nevelés szempontjából. Nagy figyelmet fordítson a tanár a tanulókat érő tudományellenes, idealista világnézeti hatásokra. Ezeket nemcsak ellensúlyozni kell, hanem nevelő munkánkban a tudományos materialista világnézetet kell győzelemre vinnünk. A történelemtanításnak azon túl, hogy a marxizmus-leninizmus szellemében megismerteti és megérteti az emberiség történelmi fejlődésének fő vonalát a tanulókkal, és a társadalomról dialektikus és történelmi materialista világnézetet alapoz meg bennük, egyik legfontosabb

feladata, hogy a szocializmus és kommunizmus építésére kész, aktív állampolgárokat neveljen. A tantervi anyag alkalmas arra, hogy a tanulók – követve az emberiség történelmi fejlődésének fő vonalát – napról-napra szilárdabb politikai meggyőződésre tegyenek szert, végső soron arra a meggyőződésre, hogy a szocialista jelen és a kommunista jövő a történelmi fejlődés törvényszerű, természetes eredménye s ez olyan jelen és jövő, amelyért rabszolga, jobbágy proletár-ösök milliói hullatták vérüket, amelyért érdemes élni és dolgozni.

HÁMORI ÁDÁM

– A XX. század nagyrészt arról szólt, hogy különböző politikai ideológiák és utópiák a legkülönbébb módon, de eléggé durván és otrombán nyúltak bele a társadalmi folyamatokba. Trianon is valójában egy ilyen dolog volt, amely szerves, kialakult egységeket vert szét és ezzel bizony az emberi lelkeket is tönkretette.

SZÁVAY ISTVÁN

– Különböző kormányok ezt a kérdést úgy ítélik meg, hogy az egyik azt mondja, merjünk nagyok lenni, a másik meg azt mondja rá, hogy tanuljunk meg kicsik lenni. Amíg ilyen ellentétek feszítik az embereket, addig nem lesz előrelépés. Az egész gondolatmenet egyébként az optimista vagy pesszimista hozzáállás kérdése. Mit jelent az, hogy merjünk nagyok lenni? Semmi egyebet, mint hogy bizakodón tekintsek a jövőbe, higgyek abban, hogy a nemzetnek van annyi ereje, hogy sorsán változtasson, állampolgárai életét jobbra tegye. A másik alternatíva azt sugallja, hogy eleve keveset vállaljunk, mert gyengék, erőtlenek vagyunk, s bízunk abban, hogy majd megint mások megmondják, hogy mi a teendőnk.

KOLTAY ANDRÁS

– Politikai erő ennek a kérdésnek a képviselőjét csak akkor tudja igazán föl vállalni, ha azt őszintén, szívből jövően teszi, mert egyébként semmi értelme gerjeszteni az amúgy is meglévő feszültségeket. A keresztény szellemiség és eszmerendszer az, amely áldozatokat is felvállal, akár az egyéni érdekeknek a feláldozása árán is. Valószínűleg innen datálódik, hogy jelenleg miért inkább csak ezek az erők feszegetik ezt a témát, a másik oldal inkább a problémák szőnyeg alá söprésében jeleskedik. Kár azon keseregni, hogy a társadalom érdektelen, meg hogy ez a nyugati társadalmakban is így van, hiszen mindenféle régi értelemben vett hagyományos értékrend Európa- és világszerte veszni látszik.

Salamon Konrád írása

Az elmúlt években egyre erőteljesebben hangoztatott „értéksemleges” oktatás [...] nagyon kártékony felfogás, s a sekélyes liberálisok azon divatos álláspontjából fakad, hogy a közösségeknek, társadalmaknak, tehát iskoláknak sincs joga eldönteni, mi a jó és mi a rossz, mi a hasznos és mi a haszontalan, hanem ezt rá kell bízni az egyénekre, adott esetben a diákokra. [...] Ha egy közösségnek, társadalomnak nincs olyan értékrendje, amely különbséget tud tenni a jó és a rossz, a hasznos és a haszontalan között, akkor az a közösség, társadalom elpusztul. [...] Azért tanítunk történelmet, mert a közösség, a nemzet múltjának ismerete egyben az egyik legfontosabb közösségszervező, azaz nemzetépítő erő. [...] A nemzeti történelmet nem lehet jól tanítani nemzeti elkötelezettség nélkül, s akiben ez nincs meg, az erre a feladatra nem alkalmas.

HÓDSÁGI BÉLA

- Addig érdembeli dolgokat nem lehet csinálni, amíg az oktatás ügyét liberálisnak mondott szellemiség vezérli. Ehhez úgy gondolom, alapvetően a legfelső politikai vezetésnek kellene bizonyosfajta irányváltást végrehajtania, amely visszahatna az oktatáspolitikára. De addig, amíg itt egy olyan szemléletmód uralkodik, amelyben az egyéni önzés, az *enyém*, az *én*, a *nekem* szemlélet uralkodik, addig nincs közösségi szellem, addig nincs szolidaritás a határon túli magyarsággal. Tehát amíg ez a rendszer uralkodik az oktatásunkban, addig szerintem érdemben sok mindent nem lehet csinálni.

TÖTTÖSY ISTVÁNNÉ

- Én ennek ellentmondok, mert el akarják hitetni velünk, hogy képtelenek vagyunk a változásra. Végül is a civil társadalmat és az egyesületi életet nem tiltották be. Én nem gondolom azt, hogy minden tanár úgy gondolkodik, mint mi, de azért mi sem vagyunk kevesen, sőt, nagyon sokan lennénk. Ennek a gondolkodásmódnak a terjedését nem tudják megakadályozni, mert egy *kvázi* demokráciában a civil társadalmat muszáj látszatra fenntartani és az sem igaz, hogy minden a pénzen múlik. Mi is mindig ezzel kezdjük, szinte magunk se vesszük észre, és mi is mindig azt hisszük, hogy ezen múlik, pedig sok esetben nem, hiszen olykor fontosabb, hogy találjuk meg a másikkal a hangot.

KOSARAS BÉLA

- Ha az előző rendszer direkt módon tiltott valamit, az ezekkel a kis belső harcokkal, küzdelmekkel legyőzhető volt. Egy-egy erőteljesebb egyéniség valahogy megoldotta ezt a problémát. De sajnos, annak az elmúlt rendszernek valamiféle szerves kontinuitása van ma, s ma már nem a direkt módon való tiltás működik, hanem az üdvözítő szemléletmód terjedésének visszafogása, elzárása majd szétverése és végleges megszüntetése a cél.

VONA GÁBOR

– Amikor nemzeti tudatról beszélünk, akkor az nem valamiféle historizálás, múltba való révedés, hanem egy olyan, évszázadokon át megmaradt és folyamatosan fejlődő értékhalmozatnak a megóvása és továbbadása, amely ebben a világban biztos kiindulási pontot adhat számunkra, kijelölheti a helyünket, életünknek értelmet és célt adhat.

NAGY ERVIN

– Fontos, hogy védjük nemzeti értékeinket, ez a törekvés valószínűleg az európai uniós csatlakozás után itt is meg fog erősödni, hiszen ez olyan hatással fogja érni a magyarságot, amire talán fel sem készült, és majd hirtelen fog bizonyos védőernyők után kapkodni. De én úgy gondolom, hogy valójában már régóta nem a nemzetekről szól ez a játék. A világban lezajló folyamatok már régesrég azokról a gazdasági és tőkeérdekekről szólnak, amelyeknek az Európai Unió úgymond kialakítja a játéktérét. Ez a tőke természete, hogy szemben áll nagyon sok nemzeti érdekekkel és értékkel. Éppen ezért van szükség egy újfajta emberi eszményképre, egy olyan világrépre, amelyből már hiányoznak ezek az értékek, és így sokkal szabadabb játéktér keletkezik ezeknek a globális érdekeknek a megvalósítására. Azt majd a jövő fogja eldönteni, hogy ki és mi lesz az erősebb, azok a kis szigetek, ahol még próbálják védeni a nemzeti értékeket, amelyek már csak bizonyos csoportok tudatában léteznek, vagy pedig valóban azok a tendenciák győzedelmeskednek, amelyek most egész Európát és különösképpen a nyugati társadalmak életét meghatározzák.

– Nemzetközi nyomás is van rajtunk, ami nem engedi ezeket a tabukat döntögetni, s úgy gondolom, hogy az Európai Unióba való integrációnk ezeket még nehezebbé fogja tenni. Nem kell félnünk, amikor erről beszélünk és nem szabad szégyellni magunkat. Ki kell mondani, hogy bizonyos szempontból aki így gondolkodik, az gondolkozik a revízióban is. Természetesen nem háborúról beszélünk, nem arról beszélünk, hogy más országokat meg kell támadni, vagy embereket meg kellene ölni, hanem arról van szó, hogy igenis szükség van egy szellemi, kulturális revízióra, amely a határon túli magyarokat közelebb hozza a határon belül élőkhez. És ezt ki kell mondanunk.

VONA GÁBOR

- Engem őszintén szólva nem érdekelnek a határok, hanem elsősorban az foglalkoztat, hogy a határon túli magyarok ott is magyarként élhessenek. Engem nem vonz egy olyan visszacsatolás, ahol „visszakapunk” románokat és elrománosodott magyarokat. Viszont ha meg is marad a határ, a magyarok ott békében és gyarapodva élhessenek, s akkor én akár a trianoni gyászt is el tudom fogadni. Ehhez azonban az első lépés az kell legyen, hogy a határon túli magyarok közösségei megerősödhessenek.

MARUZSA ZOLTÁN-KÉKESI RAYMUND

- Ha erősebb lenne a mi kohézióink, akkor lenne esély ellenállásra, de nincs, gyengék vagyunk, széthullunk.

- Nem látod, hogy tudatosan akadályozzák azt, hogy ilyen kérdéseket egyáltalán fel lehessen tenni?

- Tudod, ha a ménes egy irányba akar futni, akkor az egy irányba is fog futni.

- Ez azért nem teljesen így van, hiszen itt egy széttagolt társadalomról van szó, amelyben ezek a kérdések eleve nem kaphatnak nyilvánosságot.

- Te magad mondod, hogy széttagolt, s ha ez így van, márpedig így van, akkor azt már nem kell még jobban széttagolni. Nem kell újabb ékeket verni az emberek közé...

- Sokkal szervezettebben is lehetne dolgozni ezeken a kérdéseken.

- Szervezetten ellene is lehet dolgozni, meg mellette is, csak az a baj, hogy semmilyen formában és szinten nem vagyunk szervezettek.

KOLTAY ANDRÁS

- Trianon akármennyire is fájó seb, alapvetően mégis lelki, gondolati összetartó erőt jelent azok között, akik hasonlóképpen gondolkodnak róla. Kerülve mindenféle összeesküvés-elméletet, nyilvánvalóan vannak olyan ellenérdekelt felek, olyan ellenérdekek a magyar társadalomban, amelyek

arra irányulnak, hogy minél kevesebb ilyen szellemi összetartó erő legyen közöttünk. Ugyanis nem mindenkinek érdeke az, hogy itt egy egységes és erős magyar társadalom épüljön fel, amely például ezekről a kérdésekről egységesen gondolkodik, mert akkor adott esetben talán még történhetne is valami Trianonnal kapcsolatban.

KÉKESI RAYMUND

- Úgy látszik, hogy valamilyen szempontból veszélyes, ha politikai öntudatra ébredne a magyar társadalom és az emberek rájönnének arra, hogy ezekben a kérdésekben lehetne, sőt kellene is tenni. A nemzeti sorskérdések ügyében, mint amilyen Trianon kérdése is, mindannyian felelősek vagyunk és nem biztos, hogy mindig, minden esetben el kell fogadni azt, amit akár Moszkvából, akár Brüsszelből diktálnak.

MARUZSA ZOLTÁN

- Mindenki csinálja azt, ami az erejéből telik. Például ki tilthatja meg, hogy akár minden egyes magyar településen legyen minden évben valamilyen összejövetel, megemlékezés, koszorúzás. Nem a médiának, nem másoknak, hanem saját magunk lelki épülését szolgálva, elsősorban azoknak az embereknek, akiket ez érdekel. Lehet, hogy holnap vagy holnapután még több embernek világosodik majd meg az elméje és még több ember számára lesz cél, hogy ebbe a felvilágosító, sőt, tenni akaró irányba mozduljunk el. Legyenek egyre többen olyan öntudatos polgárok, akik egy kicsit vállukra veszik a magyarság ügyét, hiszen gyakran elég csak egy követ dobni a tóba, hogy elkezdjen hullámozni.

Szathmáry István

A szabadság napján

Te mindig új tavaszba szökkenő
Szent Őserő
Szent égi láng, hogyan köszöntselek?
Higyjünk-e benned? Bús magyar telet,
Bilincset zúzni tudsz-e, bírsz-e még?
Rab, koldús ország, koldús nemzedék
Cyül szent fohással szent oltáraidhoz
Azon tűnődve, hogy jövője mit hoz?

Babéros hőse voltunk a világnak
Gigászi harcban, s mégis meggyaláztak.
Pedig csodákat művelt kis fajunk,
Hisz azt hittük, hogy Brutuszok vagyunk
Szabad hazáért küzdve szent tusán,
Mint egykor: márciusnak idusán.
Mily szent rajongás, dőre, balga hit!
Nem tűrtük el Cézárok láncait,
Börtön falába, szent bitókba véstük,
Hogy nem tipor le kardjuk, sem pribékjük,
S meg kellett érnünk, hogy gonosz, falánk
Hiéna-faj dús konca lett hazánk,
És elszakadt, rab véreink szívébe
Új törpe Nérók elfajult szeszélye
Röpíti mérges, undok nyilait!

Mi hát a szebb? Mi hát a jobb?
megrugdosott, kigúnyolt, tetszhalott
Sorsát viselve élni rab hazában,
Vagy szent jogunkért síkra szállni bátran?
Mint ők, a büszke, fiatal sasok,
Kiknek emléke ég, tüzel, sajog
Ma szíveinkben, úgy, hogy szinte hallom:
Petőfi dörgi túlvilági hangon
Süket fülünkbe a „Talpra magyar”-t,
Hogy „fényesebb a láncnál a kard”,

Hogy hí a jog, a szabadság zászlaja,
Hogy hí a csonka, meggyötört haza,
És lángra gyújtva alvó szíveinket
Szent esküszóval esket újra minket
A magyarok hatalmas istenére,
Hogy elmegyünk ezer halálba érte,
S dicsőn bukunk el, hogyha bukni kell...
De bátraké a győzelem, siker,
S mi győzni, győzni... s élni akarunk!

Szent égi hírnök, drága tavaszunk,
Tűzoszlopunk vagy, lángoló ígért:
Hogy nem lehet megölni ezt a népet,
Amely Petőfit szülte a világnak,
S miénk a rög, hol héroszok csatáztak,
Amikor Kossuth lángajka izent,
Hogy él ma is, s ha ütni fog az óra,
Riadván ront új, nagy leszámolóra
A halhatatlan, hősi regiment!

T I Z E N H A R M A D I K   R É S Z

XIV/13.

Ez a rész
a magyar közélet jeles személyisége,
Glatz Ferenc történész, akadémikus
gondolatainak segítségével
az 1920-tól napjainkig terjedő időszakkal
kapcsolatos kérdések korszerű
kezelésének lehetőségeit vázolja fel.

KÖZREMŰKÖDNEK:

GLATZ FERENC
TÖRTÉNÉSZ, AKADÉMIKUS

FÖLDI LÁSZLÓ
GESZTESI KÁROLY
KONCZ GÁBOR
OBERFRANK PÁL
SELMECZI ROLAND
TÓTH RENÁTA
VARGA KLÁRI
ELŐADÓMŰVÉSEK

Illyés Gyula

Haza a magasban

*Jöhet idő, hogy emlékezni
bátrabb dolog lesz, mint tervezni -
bátrabb új hont a múlt időkben
fürkészni, mint a jövőendőben -?*

*Mi gondom! - áll az én hazám már,
védőbbben minden magasságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.*

*Már meg is osztom, ha elmondom,
milyen e biztos, titkos otthon.
Dörmögj, testvér, egy sor Petőfit,
köréd varázskör teremődik.*

*Ha új tatárhad, ha kufárhad
özönli el a tiszta tájat,
ha útaink megcsavarodnak,
mint giliszta, ha rátapodnak:*

*te mondd magadban, behunyt szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.*

Dühöngő folyók kezesestek,
konok bércek – ezt ne felejtse,
ha megünn büszke szájjal vissza,
mint várainkba, titkainkba.

Mert nem ijeszt, mi csak ijeszthet,
nem ölhet, mi csak ölne minket,
mormolj magadra varázsinget,
kiáltsd az éjbe Berzsenyinket.

Míg a szabad mezőkön jártál,
szedd össze, pajtás, amit láttál,
mit szívvel, ésszel zsákmányoltál,
vidám vitáknál, leányoknál.

Mint Noé a bárkába egykor,
hozz fajtát minden gondolatból,
ábrándok árvult szerepét is,
álmaid állatseregét is.

Lapuljanak bár ezredévig
némán, mint visszhang, ha nem kérdik,
szavaid annál meglepőbbet
dörögnek majd a kérdezőknek.

Figyelj hát és tanuld a példát,
a messzehangzóan is némát.
Karolva könyvem kebelemre,
nevetve nézek ellenemre.

Mert ha sehol is: otthon állok
mert az a való, mit én látok,
akkor is, ha mint délibábot,
fordítva látom a világot.

*Igy maradok meg hírvivőnek
őrzeni kincses temetőket.
Homlokon lőhetnek, ha tetszik,
mi ott fészkel, égbemenekszik.*

GLATZ FERENC

- Bejáró diák lévén, a ráckevei HÉV-en mellettem valami idegen nyelven, ma sem tudnám megmondani, hogy rácul vagy svábul beszélgető két öreg-asszonyra rászólt egy velem szemben ülő asszony és azt mondta, hogy ha Magyarországon vannak, akkor tessék magyarul beszélni. Ez megdöbrentett, hiszen én úgy nőtem fel Csepelen, a külvárosban, hogy középiskolás koromban már tudtam, hogy ebben az országban különböző nevű emberek élnek, és ezeknek a szüleit hallottam is – egyiket-másikat nem magyarul – megszólalni. Nálunk otthon mindenki csak magyarul beszélt, noha a családban vannak Glatzok, Kokasok, vannak Radovicsok, anyámék tüzes fekete somogyiak, de nálunk nem élt semmiféle más hagyomány a magyar kultúra hagyományán túlmenően. Akkor döbrentem talán először rá, hogy ebben az országban nem csak magyarok élnek.

Babits Mihály írása

AZT A HAZÁT, melyről a Szózat zeng, el nem veheti és meg nem csonkíthatja senki. Az visszavonhatatlanul hozzánk tartozik. Magunkban hordozzuk éppen annyira, mint ahogy ő hordoz bennünket; általa és benne vagyunk, akik vagyunk, s ha ő nem volna, mi sem lennénk többé. Ez az a föld, „amelyhez annyi szent nevet egy ezredév csatolt”; ahol számunkra a Szabadság zászlóit hordozták. Ezen a földön nem fog az erőszak! Ha egyszer hazánk volt, örökre az marad, még magunktól sem mondhatunk le róla, mert akkor magunkról mondanánk le. Ezért kell híveknek lennünk hozzá „rendületlen”; kívülről valóban „nincsen számunkra hely”. Ez a haza

egységes és oszthatatlan: őseink emléke, szabadságunk megszokása, jogaink méltósága, kultúránk hagyománya, nagy költőink szava, mind benne van és vele értődik. Ennek a házának „integráns része” a Szózat is: nélküle csonka lenne a szellemi ország, s nem lenne többé magyar a magyar.

GLATZ FERENC

– Valójában Trianonnal szaktörténetész tanulmányaimban szembesültem, de élményanyagában az egész fiatalságom, az én egész generációmnak az eszméletre ébredése, az 1960-as évek tulajdonképpen telve voltak ezekkel a kérdésekkel. Ez aztán folytatódott, amikor a Történettudományi Intézetbe kerülve tudománypolitikával, történetírással és a politika problémájával kezdtem foglalkozni, és írtam az első tanulmányaimat. Kiderült, hogy nemcsak a köznap gondolkodás (mint ennek a ráckevei HÉV-en utazó asszonynak a tudata) van tele magyar-nem magyar, állam-nemzet feszültségeivel, hanem az egész történetírás is. Később kandidátusi disszertációm is ebből írtam, *Történetírás és politika* címmel, elemmezve a Trianon utáni, tehát az 1920 utáni magyar történetírás néhány alapművét.

Akkor tudatosult bennem, hogy ebben a közép-európai térségben a nemzetek szállásterülete soha nem egyezett meg a területigazgatási határokkal, tehát a szállásterületek határai nem estek egybe az államhatárokkal. Ez állandó konfliktusokat okozott. Egy államon belül több nyelven beszélő, több szokáskultúrával rendelkező népesség él, az államhatárokon kívül szintén élnek – ha úgy tetszik, használjuk ezt a szót – nemzetközösségükhöz tartozók, nemzettestvéreik.

Én egy akkori, szerencsés környezetnek tudhatom be, hogy mára kialakult nézetem van. El kellett olvasnom az ezzel kapcsolatos európai szakirodalmat. Azt, hogy a mi nemzedékünk már a 70-es években hozzájuthatott külföldi ösztöndíjakhoz, és mindenhol tanulmányozhattam az európai kultúrára, mindenekelőtt az újkori kultúrára vonatkozó szakirodalmat, az segített abban, hogy a magyar helyzetet értelmezsem. Ennek a következménye is az, amit a disszertációmban – azt hiszem, Magyarországon először – próbáltam alkalmazni, hogy a kultúrnemzet és az államnemzet elve megkülönböztethető.

Wass Albert

Hontalanság hitvallása

*Hontalan vagyok,
mert vallom, hogy a gondolat szabad,
mert hazám ott van a Kárpátok alatt
és népem a magyar.*

*Hontalan vagyok
mert hirdetem, hogy testvér minden ember
s hogy egymásra kell, leljen végre egyszer
mindenki, aki jót akar.*

*Hontalan vagyok
mert hiszek jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
és Istenben, kié a diadal.*

*Hontalan vagyok
de vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet
és maradok ez úton, míg csak élek
töretlen hittel ember és magyar.*

GLATZ FERENC

- Tudomásul kell venni, hogy a magyar kultúrnemzet szétszórva él Közép-Európában, és tudomásul kell venni azt is, hogy a magyar állam-nemzetnek – ha úgy tetszik – az állampolgári közösségnek vannak nem magyar tagjai is. Emlékszem, egy alkalommal – amit később a História-ban is kifejtettem – egyik kollégám, aki akadémikus és a Politikai Bizottság tagja volt, szemtanúk előtt elmondta, hogy Glatz elvtárs, maga a revizionizmus bűjtatott formáját fogalmazza meg a kultúrnemzet fogalmával, hiszen azt akarja mondani, hogy a romániai magyarok is a magyar nemzet tagjai.

Mire mondtam, hogy igen Nemes elvtárs, azok valójában a magyar nemzet tagjai, de a román állam hűséges állampolgárai. De nekem ugyanez a véleményem a magyarországi szlovákokról is, akik a szlovák kultúrnemzetnek a tagjai, nyelvükben, viselkedésükben, szokásukban igenis maradjanak meg szlovákoknak és legyenek ugyanúgy hűséges állampolgárai a magyar államnak, fizessenek itt adót, mint ahogy a romániai magyarok a román államnak a tagjai. Én tehát – mondtam – nem revíziót kívánok és nem revíziót akarok, mint a korábbi politikus és történész generáció lényegében 1945-ig mindig akart, hanem megegyezést a szomszédos országokkal éppen abban, hogy a mi nemzeti, nyelvi kultúránkat egyaránt megtarthassuk: magyarok odaát, a románok és szlovákok ideát. A kérdés az – mondtam én természetesen –, hogy az úgynevezett szocialista közösség mennyiben fogadja el állam és nemzet fogalmának a szétválását.

Ady Endre írása

Elpirulok a magam látszó romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van, s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanak le két ikergyermeket, a magyart és a román... Mi magyarok, s az erdélyi románok gyökereinkkel lennénk kiszakítva, mihelyst ez az örült militáris világ... diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyítani bennünket... Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamarosan megvalósulása lehet tüzes, vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad hazapolitika, s hazátlanná tenne két szerencsétlent, s minden más nemes fölszabadulásra joggal váró nációt.

GLATZ FERENC

- Trianonban elcsatolták a történelmi magyar állam területének kétharmadát és elvitték a lakosságnak mintegy 57 százalékát. Sőt, elvitték a magyar nyelvű lakosságnak az egyharmadát. Ez egy olyan sokkot jelentett a közösség számára, amelyet ma rendkívül nehéz megérteni. Arra kell gondolnunk, hogy szinte majdnem minden negyedik család közvetlenül is érintett volt a Trianonban elcsatolt területekkel, vagy úgy, hogy egyénileg a tulajdonuk volt, vagy úgy, hogy a rokonaik éltek ott. Ne felejtsük el, hogy a XIX. század második felében a peremterületek, a mai Szlovákia, a romániai Erdély, a Délvidék területeire kiáramlott a magyar nyelvű igazgatást tudó réteg és ez a középosztály hirtelen 1918, 1920 után kénytelen volt a sátorfáját felszedni, otthagyni vagyonát, mindennapi megélhetési lehetőségét, hivatalát, áramolni ide vissza, az anyaországba.

Nem foglalkozunk azzal még eléggé, mi történészek, hogy ennek a nemzeti sokknak milyen szociális sokkhatása is volt. És ezt a szociális sokkhatást nem csak a középosztályok érzékelték, de a munkás- és a parasztrétegek is. Hiszen gondoljunk csak arra, hogy itt hirtelen egy ezer év alatt kiépült közlekedési út-, vasútszisztem omlott össze, hirtelen egyszerűen nem vezettek sehova az utak. Hirtelen az egész Kárpát-medence folyamatosan és szervesen kialakult termelési egysége, agrár és ipari termelőinek egymásra táltása létezett, hiszen a mai Szlovákia területének ipari bázisa, ugyanakkor az Erdély-vidéknek a nyersanyagkészlete valahol szimbiozitisban élt az Alföldnek, a Duna-Tisza vidéknek a mezőgazdasági területeivel, a munkaerő szabadon áramlott.

Az én nagyapám, aki egy csemperakó volt, munkakönyvéből és a papírjából követhetően Fiumében, Kassán, Brassóban, Salzburgban, Grazban volt munkavállaló és végül a Duna mellett telepedett le és vette el nagyanyámat, aki cselédlány volt és lett belőle csepeli munkás, kisipari munkás. Tehát ezt a munkaerőpiacot a trianoni békeszerződés hirtelen hétfelé szakította. Ezt a sokkot 1920-tól szerintem máig nem dolgozta fel nemcsak Magyarország, de a szomszéd államok sem.

Illyés Gyula írása

A szabadságot nem lehet kétféleképpen értelmezni. Egy nemzet sem követelhet magának a népek sorában több szabadságot, mint amennyit ő ad külön-külön minden fiának. Vannak népek, melyek jólétüket és szabadságukat nem a belső szabadságuknak köszönhetik, hanem annak, hogy más népeket elnyomnak és kiuzsoráznak. Nem ilyen boldogulást kívánok én a magyarnak. A sík vidékhez szokott magyar szem éppúgy a világosságot, az értelmet, a szabad gondolkodást szereti, akár a derűs ég formálta latin. A magyar embernek ezek az igazi tulajdonságai. Ezek szabják meg útját.

GLATZ FERENC

- Tulajdonképpen a magyarok és németek vezette Monarchia - a kollektív nemzeti jogok tekintetében mai mércével mérve - nem adta meg azokat a jogokat a területén élő, elsősorban szláv népeknek, de a románoknak sem, amely jogok ezeket a népeket teljes szellemi kifejlődésre segítették volna. Kétségtelen, hogy a magyar állam, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia szétbontásával a más, elsősorban szláv kisnemzetek értelmisége és általában szellemi fejlődése óriási nyereségre tett szert. Ha nem bomlik fel a Monarchia - ennyi *mi lett volna*, ha kifejezést a történész is megengedhet - minden valószínűség szerint nincs ilyen ragyogó szlovák irodalom, mint amilyen ma van, ilyen jó szlovák egyetemi, középiskolai kultúra és nincsen lengyel se - ne felejtjük el, hogy Lengyelországot is ekkor hívják létre, 1918 után - és ugyanezt mondhatom el a délszláv országokra is.

Tehát a történeti Magyarország fölbomlasztása a szlovák, a román, a délszláv, a lengyel értelmiséget és nemzeti kultúra intézményesedését rendkívül segítette, európai mércével mérve ez nagyon pozitív. De nem vizsgáljuk azt, hogy szociálisan az erdélyi paraszt, az erdélyi román paraszt 1910-ben közelebb volt a Rajna völgyének paraszti életszínvonalához, mint volt 1990-ben. Tehát Trianon egyrészt hozott bizonyos nemzeti intézményes fellendülést, viszont szociálisan óriási nyomorúságot hozott Közép-Eu-

rópa egészére. Ma már mi, történészek tudjuk bizonyítani azt, hogy a közép-európai térségbe a nemzetközi befektetések tragikusan, egy tizedénél kevesebbre estek vissza, a nemzetközi együttműködések a termelési szférában, a kulturális szférában szétszabdaltak.

Hozzá kell tenni egy természettörténeti értékelést is, amelyet én, aki természettörténettel az utóbbi időben sokat foglalkozom, mondok ki, hogy a trianoni békerendszer olyan nemzetállami területeket, igazgatási területeket hozott létre itt, Közép-Európában, amely az itteni környezeti ártalmak kezelését akadályozza. Gondoljunk csak arra, hogy a Tisza ma hol ered, hol folyik és mibe folyik bele. Gondoljunk csak a Duna-problémára, gondoljunk csak arra, hogy a világban a természeti környezetet a lakosság szaporodásával, másrészt az ipari, technikai eszközöknek az alkalmazásával egyre jobban károsítjuk. Ezeket a károsító természeti folyamatokat csak egy állami határoktól független apparátus tudná kézben tartani. Többek között azért nem tudjuk kezelni, mert a nemzetállami adminisztrációk egyszerűen szétszabdalták a térséget, tehát a természettörténeti folyamatok kézben tartását is akadályozza ez az államigazgatási szétaprózottság.

Trianonnak tehát nemcsak a magyar nemzeti közösség látta a kárát, hanem láthatják szociálisan és gazdaságilag azok a népek is, amelyek nemzeti kultúrájukat tekintve nyertek Trianonban. Ma pedig katasztrofálisnak tartom azt, hogy a nagy globális világ természettörténeti folyamatainak körében egy ennyire szétszabdalt, államigazgatásilag szétszabdalt terület az, amelyiken ezeket a folyamatokat kezelni kellene. Azt is mondhatnám, hogy a történeti Magyarország vagy az Osztrák–Magyar Monarchia nem azért volt jobb igazgatási rendszere ennek a térségnek, mert magyarok és németek játszották benne a vezető szerepet, hanem azért, mert szabad mozgást biztosított a munkaerőnek, az emberi szellemnek.

ifj. Andrássy Gyula írása

A külpolitikában számottevő Magyarország híd lehetett volna azon két államcsoport között, mely egymás ellen küzdött s melynek kölcsönös megértésétől függ az emberiség békéje és boldogsága. Minket minden érdek a közvetítésre ösztönöz. Mi

mindenütt az emberiség és a haladás, a béke és a megértés érdekét képviselhetnők és életképességünk az európai béke és az új európai térkép egyik biztosítéka lenne. A világ ma már nem bírja el sokáig az igazságtalanságot, nem bírja sokáig a nyugtalanító, fenyegető, veszélyes helyzeteket. Az irtózatos háború után igazi belső békére epekednek a milliók, nyugalomra van szüksége a civilizációnak és az egész emberi nemnek.

GLATZ FERENC

- Ha azt mondanám, hogy a mai arab konfliktusok ugyanúgy visszave-zethetők az 1920-as rendezésre, mint ahogy a mai közép-európai konfliktusok, akkor nem mentem túl messzire az általánosításban. Egy valamit természetesen most, az utóbbi időben egyre többet feszegetek magamban, mert a kilencvenes években különböző európai bizottságokba kerülve, az egész kisebbségi kérdést, mint össz-európai kérdést taglalva ki kellett tekintenem az Európán kívüli kisebbségi kérdésekre is. Tehát a török-arab konfliktusra, a török-örmény konfliktusra, nem szólva most már a palesztin-izraeli konfliktusról is. Az 1920-as rossz rendezésnek az okait a XIX., XX. század elején kezdem keresni. Tehát ma úgy látom, hogy az egész új ipari-technikai forradalom, amelyik a XIX. század második felében érte el Közép-Európát, egészen új viszonyt teremtett a lakosság struktúrájában, ipari, szegény munkások mellett megjelennek az agrár-termelésben is az agrárszegénységnek a kimondottan osztály-, rétegérdekeket is követő mozgalmai, szociális feszültségekkel van tele az ipari-technikai forradalom következtében a századforduló Európája.

A liberális elveknek tehát „laissez faire, laissez passé” (minden menjen a maga rendjén), az állam legyen passzív – búcsút mondanak a századfordulón, az állam beavatkozik már a munkaadó és a munkavállaló viszonyába, betegsegélyző pénztárakat hoznak létre, részben civil szervezetek, munkásmozgalmi szervezetek, részben állami politika révén Németországban kialakul az úgynevezett bismarck-i jóléti állam, amit azután követ Svédország, részben az Osztrák-Magyar Monarchia is.

Ezeket a szociális konfliktusokat és az ennek következtében is föllépő etnikai, nemzeti konfliktusokat a világháború még élesebbé tette, és az 1920-as békerendszer egyszerűen ezt nem tudta kezelni. Nem tudta kezelni a nemzeti problémát, az etnikai önazonosság problémáját, húzogatta ezeket a nemzetállami határokat össze-vissza itt, Közép-Kelet-Európában meg a Közel-Keleten is, amellyel újabb etnikai konfliktusokat hívott létre, és ugyanakkor nem figyeltek oda a szociális problémákra.

Ha azt mondanám ma, hogy a fasizmus közép-európai kifejlődése csak is a versailles-i békerendszerrel összefüggésben érthető meg, akkor többet mondok, mint hipotézist. Egyszerűen nem vizsgáltuk még ezt a problémát. Hiszen a nemzetiszocializmus, azaz nemzeti probléma és szociális probléma a versailles-i békerendszer nélkül nem alakulhatott volna ki.

És még valamit, ami ma is, talán amerikai barátainknak is tanulságos lehet, nagyon messze fogok visszamenni: 1648 volt az első nagy európai békerendszer a XVII. században, amelyik tulajdonképpen a napóleoni fellépésig és a Német-római Birodalom összeomlásáig végül is rendezte a térségnek az igazgatási rendszerét. 1648 után 1815, a Szent Szövetség volt az, amelyik a napóleoni háborúk után egy újabb európai hatalmi rendszert alakított ki és a harmadik nagy európai békerendszer az úgynevezett versailles-i békerendszer volt, amelynek része Trianon is. Az 1648-as béke és az 1815-ös Szent Szövetség rendszere is konszenzusos rendszer volt, nem semmisítették meg a veszteseket. Franciaországot se semmisítették meg, hiába verte le Napóleont. Az 1920-as béke könyörtelen béke volt, egy konszenzusra nem gondoló békerendszer volt, ebből nem volt konszenzusos kiút, ebből csak kitörni lehetett és ezt a kitörést próbálta meg tulajdonképpen a szélsőséges nemzeti és agresszív nacionalista indulatokra is alapozó fasizmus, valamint az a fasizmus, amelyik a szociális problémát is megpróbálta állami eszközökkel megoldani.

A kommunizmus végül is – legyünk őszinték – a másik nagy irányzat, diktatórikus politikai irányzat is azokra a szociális konfliktusokra alapozva jöhetett létre, hiszen ezeknek a rendszereknek tömegbázisuk volt, ezek mellett fölvonultak az utcán, ne csináljunk úgy, mintha néhány gonosz összeesküvőnek lett volna az eredménye, puccsoknak az eredménye a hitleri fasizmus, vagy a sztálini szovjet rendszer. Nos, ezek valós, megoldatlan

szociális és etnikai konfliktusokra épülő rendszerek voltak az 1930-as években. Tehát ma azt mondanám, hogy nem Trianon az oka, nem Versailles az oka annak a keserv-sorozatnak, ami két világháborúban, zsidók elpusztításában, németek kitelepítésében, magyarok-szlovákok ide-oda cserélésében mutatkozik meg, csak egyszerűen az a politikai elit, amelyiknek a műve Versailles, az képtelen volt a századelő szociális és nemzeti problémáival szembenézni. Tehát Versailles rosszul kezelte a századfordulón kialakult szociális és etnikai konfliktusokat.

Wass Albert

Kereszt a faluvégen

*Krisztusát leverték vad szelek,
csak a kereszt maradt meg sírva-fájva:
belecsikordult mégis az éjszakába.*

*Csak a kereszt maradt meg,
a Falu keresztje,
a Mi keresztünk: a régi kereszt...
fekete felhők bomlottak felette.*

*És a kereszt állt.
Hördült. Kiabált.
Rája,
mint ódon templom régi muzsikája,
a Falu szíve vissza-orgonált.*

*Emlékszem még a szörnyű látomásra...
viharok jártak a Falu felett...
a Falu nyögve megindult az úton...
görnyedt háttal...és vállán a kereszt.*

GLATZ FERENC

– Nem igaz, hogy a történelemben az egyének vagy a csoportok is felismerik az érdekeiket, és nem igaz, hogy mindig a legjobb megoldást választják. A Versailles-t létrehozó generáció a nemzetállam bűvöletében élt. Meg volt győződve arról, hogy az állam, amelyik az ő életének fiataalkorában, tehát a XIX. század végén (hiszen ezek az emberek, akik Versailles-t csinálták, 45 és 65 év közötti férfiak voltak), kialakította a csodálatos igazgatási rendszerét, közbiztonságot adott, bizonyos szociális gondozó szerepeket is ellátott már, nemzetközi kapcsolatok révén úgy látszott, hogy világméretű vasúti, hajó- és közlekedési rendszert tud lebonyolítani.

Tehát úgy látszott a századfordulón, hogy az állam az és az államhoz fűződő kapcsolatrendszer a legfontosabb intézmény. Az állampolgárok önazonossága a legfontosabb, és ennek a nemzeti és más egyéb szociális önazonosságot alá kell rendelni. Csak később derült ki, az 1920-as években például, hogy a nemzeti szokásrendszer és a nemzeti nyelvi kulturális rendszer legalább olyan erős identitási alapot képez egyén és közösség között, mint az állampolgári közösség. Végül is Versailles revíziójára azért került sor, mert a békerendszert nem tartották állam és nemzet tekintetében megfelelőnek.

Az etnikai szállásterület határa és az államigazgatási határ Közép-Európa történetében – furcsa módon – 1938 és 1941 között közelített egymáshoz a leginkább. Aztán jött 1945, amikor zseniálisan kitalálták a nagyhatalmak, hogy ezt az állami és nemzeti problémát úgy lehet megoldani, hogy nemzetileg lehetőleg egynemű államokat hívunk létre, vagyis telepítsük ki a kisebbségeket a többségi államnak a területére – például így találták ki a szlovák-magyar lakosságcserét – mondván azt, hogy a magyarországi szlovákokat telepítsük át Szlovákiába, a szlovákiai magyarokat telepítsük át Magyarországra. Valami egészen embertelen akciók sora derül ki azokból a forrásokból, amelyek arról szólnak, hogy nem akartak a magyarországi szlovákok elmenni Magyarországról, hiába agitáltak itt a szlovák nemzeti intézmények ügynökei és a felvidéki magyarok se akartak átjönni Magyarországra. Szinte úgy dobták ki őket. És valójában kiderült, hogy az emberek szeretik a lakóhelyüket, hogy az emberekben a nemzeti önazonosság megfér egy másik közösségnek az önazonosságával.

És itt van a német kitelepítés. Gondoljunk csak arra, hogy 9–10 millió németet zsuppoltak ki, vagy kényszerítettek menekülésre Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról Németországba. Ezek teljesen megdöbentek. S nem beszélve a zsidóságról, amely zsidóságot a fasiszta pogromok és különböző kizszorító törvények értelmében megpróbálták először a társadalomnak a perifériájára sodorni, azután pedig fizikailag megsemmisíteni.

Itt van Versailles-nak és ezen belül Trianonnak is nemcsak a nemzeti, de szociális hátránya is, amiről nem beszélünk. Végül is ennek a békerendszernek, majd pedig az ennek revíziójaként föllépő fasizmusnak a következménye az, hogy Lengyelországban, részben Csehszlovákiában is, Magyarországon is a középosztályok legerősebb rétegét fizikailag megsemmisítették vagy kilakoltatták, hiszen a zsidóság, a németiség itt helyezkedett el mint munkavállaló, az iparban, kereskedelemben, az értelmiségi szférában, azután pedig a földművelésben. Ez mintegy 14–15 millió ember és ha ehhez még hozzáveszem, hogy azután jött a szovjet proletárdiktatúra, amelyik aztán a legjobb ipari középosztályt, tehát a kistermelőket, az úgynevezett szakmunkásokat „munkásarisztokrata” lévén megsemmisítette, kizsuppolta, azután a legjobb, a legigyekezőbb kisbirtokos parasztságot – amelyik a századforduló óta tulajdonképpen Közép-Kelet-Európában a mezőgazdaságnak az élcsapata volt – lekulákozva fölszámolták, akkor tulajdonképpen azt kell mondani, hogy mindaz, ami 1920 és 1953 között történt, ezek a nagy szociális és nemzeti átrendezések egyszerűen versenyképtelenné tették ezt a térséget.

Én történészként még ma is csodálkozom, hogy egyáltalán most, az ezredfordulón ennyire talpon áll ez a közép-kelet-európai térség Lengyelországtól egészen le az Adriáig. Hogyan lehetséges az, hogy itt államokat hoznak létre, területeket szabdalnak ide-oda, lakosságok millióit – 3,3 millió magyart – egyszerűen egy idegen államhoz csatolnak 1920 után. Kidobják a 3 millió szudéta németet Csehországból, a lengyelek millió ukránt pusztítanak el, egyszerűen tömegmészárlással, ahogy csak az örményeket pusztították és azután később a zsidókat a harmincas években Lengyelország területén. Hogy mindezt hogyan viselik el ezek a népek és ezek a nemzetek – nem tudunk rá választ adni.

Az Egyesült Államok emelkedése soha nem következik be, és valószínűleg soha nem kerül Európa fölé az Egyesült Államok, ha nincs az első világháború és nincs a második világháború, amelyik szétzilálta a középosz-

tályt, szétzilálta az ipari bázist, elpusztította az egész termelő együttest. Ez az, amit nem eléggé tudatosítunk az emberekben a mindennapok szintjén, a politikusokban sem, hogy itt a nemzeti etnikai rombolás mellett egy óriási szociális rombolás is bekövetkezett, amely valóban az 1920-as rossz döntésre vezethető vissza.

Csoóri Sándor írása

Bármilyen nehéz is, de kimondom: minket nem az különböztet meg szomszédainktól, hogy levertek, hanem az, hogy szét-daraboltak. Ebben a mostani új helyzetben ezt kell tehát lélektani és történelmi kiindulópontnak tekintenünk. Ami azt jelenti, hogy nekünk annak a Magyarországnak az eszményi képét kell fölrajzolnunk magunk elé, amelyet első háborús leveretésünk után egy „igazságos” Trianon meghagyott volna számunkra. Cs. Szabó László írja önéletrajzi esszéjében, hogy Trianont nemcsak saját bűneinkért kaptuk, hanem mások bűneiért is. Beleömlöttek abba jócskán francia, cseh, angol, román bűnök. Elég Romániára, Szlovákiára, Jugoszláviára gondolnunk, hogy vádló szándék nélkül kijelentsük: az elmúlt hetven év bűnei sokkal több értéket pusztítottak el, mint amit Versailles-ban a mi számlánkra írtak.

GLATZ FERENC

- 1920 után a közép-európai térségben egy olyan nagy fölhajtó erő nyilvánult meg abban, hogy a nemzeti nyelvi értelmiség, a román, a délszláv és a szlovák pozícióhoz juthatott, hogy ez elborította – ha úgy tetszik – ennek az értelmiségnek az agyát, és nem figyelt oda, hogy vajon ez a fejlődés, aminek eredményeként ő most számtalan új hivatalba ülhet bele, milyen más közösségeknek okoz majd sérelmet. De hiszen gondoljunk csak a mai politikai rendszerváltásra, pontosabban az őrsekváltásra, amit azonosítunk sajnos a rendszerváltással 1990 után, ahol nem az számít,

hogy mihez ért, hanem az, hogy ki hogy tud valamelyik pártnak az oldalvén bevezetni valamiféle igazgatási, vagy netán zsíros állásba. Hát kb. ugyanezek a reflexek mozdultak meg az 1920-as években a környező országok közepposztályainak a gondolkodásában. Noha én mindig hangsúlyoztam és most is hangsúlyozom, a legjobb terület-igazgatási forma az Osztrák–Magyar Monarchia volt, de azzal, hogy ez a közigazgatási egység nem engedte a kollektívumoknak a kifejlődését, a már említett módon sem a szlovák, sem a román, sem a délszláv – ma úgy mondanám – a teljes kulturális autonómiát, tehát az egyetemi képzésig az anyanyelvi kultúrát, úgy ma nem értik meg román meg szlovák barátaink sem, hogy az ő érdekük, az ő érdekük is, hogy mind a szlovákiai magyarság, mind a romániai magyarság egy teljes kulturális autonómiához jusson. Tehát: ahol születtek ezek az emberek, ott legyen nekik módjuk anyanyelvükön megtanulni a fizikát, a kémiát, a matematikát éppúgy, mint az irodalmat, és ezt egyetemi szintig végigvívva tulajdonképpen közép-európai polgárokká emelkedjenek.

A politikusok a másik olyan társadalmi réteg lehetne, amelyik ebben az öntudatra ébresztésben szerepet játszhatna. Sajnos azonban a professzionista pártpolitika – különösen az 1945 utáni Európában – egy olyan apparátus-politikusi magatartást termelt ki, amelyik az ügyek napi intézésében látja a maga életcélját. Ennek a politikusi gondolkodásnak a hiányát látjuk ma is, amikor Európa szerepét keressük a következő világrendben. Politikusaink – és ez most nem kritika irányukban, hanem ténymegállapítás – elmerülnek szükség-szerűen a pártpozíció, a parlamentáris politika – mondhatnám azt is, hogy a parlamenti kretenizmusnak a technikáiban és egymás mocskolásában, megélhetési politikusok lettek, ahogy mi is megélhetési értelmiségiek vagyunk.

És most itt áll ez a szerencsétlen Közép-Európa, ez a szerencsétlen Európa, és mi, megélhetési értelmiségiek visszavonulunk az elefántcsonttoronyunkba, szűk, apró kis szakmai problémákról írjuk dolgozatainkat, mert azáltal lehet doktori címet kapni, akadémikusi címet kapni. És azután itt van ez a szegény Európa és Közép-Európa a maga politikusaival, akik pártmókusok, pártemberek, akik a különböző pártokba, szekértáborokba rendeződve vívják a harcaikat egymással, és a legjobb szándékuk mellett sem arra iskolázódtak, hogy egy térség, vagy egy nemzeti közösség, vagy egy állampolgári közösség egészének az érdekeit tudnák megfogalmazni az európai, vagy a globális gazdasági és kulturális világban.

Márai Sándor írása

Európa nagysága és végzete mindig az volt és lesz, hogy különböző kultúrájú, múltú, fajú, nyelvű népek, a jelenük szintjéért és fennmaradásukért, jövőjükért folytatott küzdelemben különböznek s éppen ez a különбözés adja meg a közös európai erőfeszítés igazi erejét és jellegét... Európa nagy erőforrása és áramtelepe mindig az itt élő történelmi népek öntudatos, egymás ellen és egymás mellett folytatott versenyének különböző szintjéből táplálkozik. Olyan Európa, melynek lakosai közös nyelvet beszélnek, melynek népei elvesztették történelmi öntudatukat, népi becsvágyukat, megszűnne Európa lenni. Európa ereje a sokszínűség, az ellentét, a vita, az emlékezés, a bizonyítás és a különbözés.

GLATZ FERENC

- Az 1980-as évekre a szovjet rendszernek az ellenzékijei között ott találjuk egyrészt a politikai pluralizmust kívánó úgynevezett liberálisokat, a nemzeti önazonosságot kívánó politikusokat és értelmiségieket, a vallási önazonosságnak a szabad vállalását követelőket, de ott találjuk a természetvédőket is, akik meg az ember-természet viszonyát akarták újragondolni.

Amikor 1979-ben megindítottuk a *Históriát*, annak az egyik vonalvezetése éppen ez volt, hogy a politikai és szabadságjogok mellett, az emberi szabadságjogok között a vallási identitást és a nemzeti identitást is vizsgálni kell. 1983-ban, amikor megjelentettük a *História* nemzeti számát, akkor ott már azért megfogalmazhatta a vezércikk azt, hogy a magyar nemzeti tragédiának három forrása van, egyrészt az asszimilációs nehézségek, amelyek a polgárosodás korából származnak az 1850-60-as évektől, másrészt Trianon problémája és így hogy „Trianon öröksége”, amelyik egy rossz megoldást hozott a közép-európai térségben és fölveti a védhatalmi problémát is, hogy egy kis nemzet állandóan védekezni akar a nagyhatalommal szemben és itt nemcsak Németország, de még azt is le lehetett írni, hogy bizony a Szovjetunióhoz való viszonyunk is ilyen szempontból tehertétel.

Az értelmiség különböző csoportjai, az úgynevezett urbánusok, az úgynevezett népiesek szinte tematikai megosztást végeztek és sokszor végeznek ma is. Nincsenek konzervatív példák és nincsenek baloldali témák. Egyszer talán azt is elfogadjuk, hogy nem a nagyhatalmakhoz kell futni, ahogy ezt csinálták 1920 után, és most is, nem New Yorkba kell futni a közép-európai probléma rendezésére, nem kérem, egymás fővárosai-
ba kell futni. És az értelmiségnek és a politikusi elitnek a szomszédok kapcsolatát kell keresni, mert ezt a közép-európai szociális, kulturális és nemzeti konfliktus-sorozatot sem az Európai Unióhoz való csatlakozásunk nem fogja feloldani, sem az Egyesült Államokkal való érthető szövetségkérés nem fogja feloldani, ezeket a konfliktusokat nekünk kell feloldani. Ezért a politikusoknak a mainál sokkal aktívabb Közép-Európa-politikát kell folytatni.

Az egész Trianon azt mutatja, hogy Versailles-t egy rosszul iskolázott, nem elég tehetséges politikai vezető garnitúra csinálta és attól félek, hogy a mostani új világot is egy tulajdonképpen a világ új történeteit nem eléggé értő politikusi és értelmiségi garnitúra próbálja rajzolni. Én most egy pesszimista europa vagyok. Ez az Európai Unió valamikor vagy egy európai szuperállam lesz, amelynek hadserege van, igazgatása, egységes adópolitikája stb., vagy pedig, mint ahogy ez volt a történelemben a görög kultúra esetében, egy politikai központ nélküli gazdasági, kulturális közössége lesz az európai népeknek. Ha ez következik be, akkor a regionális megoldások lesznek a döntőek, vagyis a Trianon-típusú sokkhatásokat magyarokban, szlovákokban, románokban csakis a regionális együttműködések fogják feloldani. Nem Brüsszel és az európai uniós csatlakozás fogja nekünk ezt megoldani.

A regionális együttműködés független az Európai Uniótól. És a schengeni határok ha itt meghúzódnak, akkor is lesznek trianoni sokkhatások odaát a schengeni határnak a másik oldalán, és a mi gazdasági érdekeink akkor is kötnek a Kelethez és a Nyugathoz is bennünket, és az emberi kulturális érdekek is kötnek a szomszédainkhoz. Minél gyorsabban közép-európai együttműködést, minél több civil értelmiségi gondolkodót beengedni a közéletbe, ha úgy tetszik, a politikai pozíciókba is, egy új szövetséget találni társadalmilag a politikai, a gazdasági és az értelmiségi középosztályok között, és egy új Közép-Európa-tervet alkotni, amely gazdasági, kulturá-

lis, de részleges politikai együttműködésre is kiterjed. Csak ebben látom én ma az egész versailles-i, 1920-as sokkhatás-sorozat és ezek között a trianoni sokkhatás etnikai, szociális, ember-természet viszonyában jelentkező problémáinak a feloldását. Nincs más megoldás szerintem. Én legalább is nem látok.

Koltay Gergely dalszövege

Három harang

*Három hegyen, három völgyben
Három virág nyílik
Három harang szól azóta
Vissza-vissza hív.*

*Elvitték az elsőt messze,
az otthon védelmére.
A második útra indult
tengereken túl ébredt.*

*Harmadikra szállt az átok,
nem ment el falujából.
Új határt húzott az élet
csak énekelt hazáról*

*Három kapu, három élet
egy út amin járnak
folyók partján, magas sziklán
egymásra találhatnak.*

*Három angyal száll az égen
a világ négy felére
három virág porát hintik
színét festik az égre.*

*Három templom, három bérce
az Úrhoz szól az ének
három színből lett egy zászló
mit nem téphetnek széjjel.*

TIZENNEGYEDIK RÉSZ

XIV/14.

Ez a rész azt tárgyalja, hogyan viszonyuljunk a trianoni kérdéskörhöz a globális világtendenciák és az európai egységesülési folyamatok közepette. Miért érezzük úgy, hogy az elmúlt másfél évtizedben a vártnál kevesebb történt a trianoni folyamat feltárása, megismertetése érdekében?

KÖZREMŰKÖDNEK:

DÖBRENTAI KORNÉL
KÖLTŐ

DURAY MIKLÓS
ÍRÓ

FEJTŐ FERENC
TÖRTÉNÉSZ

POZSGAY IMRE
EGYETEMI TANÁR

SZÜRÖS MÁTYÁS
VOLT IDEIGLENES KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK

TÖKÉS LÁSZLÓ
REFORMÁTUS PÜSPÖK

KONCZ GÁBOR
SELMECZI ROLAND
VARGA KLÁRI
VARGA MIKLÓS
ELŐADÓMŰVÉSZEK

Veres Péter

Ha nem lehattél szálfá

*Kapaszkodj meg ebbe a földbe erősen, magyarom,
ha nem lehattél szálfá, legyél hát cserje, vagy legyél csak gyom.*

*Nézd a tarackot,
nem árthat annak se aszály, se árvíz, se fagy, se tűz,
hiába perzselik azt fönt, s hiába vagdalyák alatt.
Tavasszal nem mozdul, azt hinnéd, kihalt,
pedig azalatt, ott lenn a mélyben ágakat ereszt,
acélhegyű gyökereivel bejárja a sívó homokot, a zörgő kavicsot;
a sovány agyagot éppúgy, mint a buja televényt,
szorgosan furkál, terjed, telepít,
s mire a tavasz virágzó füvei száraz avarrá válnak,
ő vígan zöldel újra, s buja sűrűségét felmutatja a nyárnak.
Vagy nézd a perjét,
hiába fordítja ki az eke, hiába tépi szét a
kegyetlen borona,
ahova kerül, ottragad, gyökerei mindjárt új szálakat eresztnek,
lekötnek, tanyát vernek,
s holnap a gazda szemébe nevetnek.*

*Ez a föld itt a tiéd, tartsd hát erősen, magyarom,
Ha nem lehattél benne szálfá, legyél hát cserje, vagy legyél csak gyom.*

Nézd csak a tippant,
a szikes puszták apró bokrait.
Nyár végén kiégnek,
s még torsaikat is porrá veri ezernyi birkaláb.
Tavasszal mégis kibújnak,
s pici magvakkal telt zászlóikat vígan lengetik a sovány pusztai szelek.

Vagy nézd a szíksalátát,
a lekaszált rét ájult füvei közül kiugrik hirtelen,
s ehetetlen kórójának öröklila virágával
fenntartja az életet a halott mezők felett.

Nézd a töviseket is:
a gyengénszúrót, a cigánymogyorót,
a gelicetövist és az ördögszekeret.
Nézd a messzire virító bogáncsot s a ravaszul lapuló királydinnyét.
Hiába irtja ezeket csöszök, kerülők serege,
hiába röpködnek ellenük az írott parancsok,
nem engednek, újra és ezerszer újra visszajönnek
– és szúrnak, mert egyebet nem tehetnek.

Szúrj hát te is, de ne engedd ezt a földet, magyarom,
ha nem lehetsz már benne szálfá, legyél hát cserje vagy legyél csak gyom.

S hogyha nem élhetsz magadnak,
virágod legyen mérges, mint a kutyatej,
ágaid legyenek tüskések, mint a vadrózsa,
legyenek görbék, mint a galagonya,
gyümölcsöd legyen fanyar, mint a vadkökény,
vagy legyen keserű, mint a farkasalma,
csak bőven termő bamba diófája ne legyél senkinek.

Ez a föld a tiéd, tartsd meg hát magadnak, magyarom,
ha nem lehetsz már benne szálfá, legyél cserje, vagy legyél csak gyom.

POZSGAY IMRE

- 1982-ben az amerikai kormány vendégeként egy hónapot töltöttem az Egyesült Államokban, és sokféle program közepette találkoztam három szenátorral is. Azt találtam kérdezni tőlük, hogy uraim, mit adnának nekünk, ha kilépnénk a Varsói Szerződésből és a KGST-ből? Egymás szavába vágta: „Ez nekünk mindent megérne, mindent megadnánk!” Azután 1989-ben Bush elnök hozott 20 millió dollár államsegélyt, ami akkor egy New York-i lottófőnyereménynek volt a tétje, tehát ennyit változott a helyzet azzal, hogy a Nyugat egy puskalövés nélkül megnyerte a harmadik világháborút.

SZÚRÖS MÁTYÁS

- 1988-ban volt a májusi pártkonferencia, amikor új erők kerültek a politikai vezetésbe és azért azt tudtuk, hogy a politikai reform kb. abban fog kicsúcsosodni, hogy többpártrendszer alakul ki. Egy felgyorsuló eseménysorozatnak voltunk akkor már a résztvevői, és ezen belül a nemzeti kérdéshez való viszony és Trianon kezelése is egyre inkább természetessé vált.

POZSGAY IMRE

- Engem az érdekelt, hogy Magyarország szabad legyen, független, demokrácia legyen, és ezt a demokráciát, ha lehet, parlamentáris úton gyakorolják. A nép majd eldönti, hogy mi az, ami tetszik neki. Hát aztán legkevesbé a népet kérdezték meg erről, itt volt az első nagy csalódásom. Ki legitimálta azt a gyülekezetet, amelyet ellenzéki kerekasztalnak neveznek? Ők maguk álltak össze és ajánlották föl a tárgyalókészségüket, semmiféle népszavazáson, választáson sehol megválasztva nem voltak, de természetesen fogadtuk el, hogy egy küzdőtérrel érkeznek, egy másik pozícióban levő hatalommal szemben és tárgyaljunk. De semmivel sem volt erősebb a legitimációjuk, mint mondjuk egy összehívott alkotmányozó nemzetgyűlésnek lett volna, arról nem beszélve, hogy ez nem egy XVIII. századbéli ábránd, azóta a világban néhányan működtették ezt az intézményt, utoljára éppen

a Franco-uralom utáni Spanyolországban, ahol három nagy társadalmi áramlat egyezett ki a társadalmi békéről, tehát megtalálták azt a nyilvános és társadalmilag széles körű formát, amelyen keresztül eljutottak a Cortezig, a parlamentig. A Szovjetunió szétesett a szemünk előtt, csak nem voltunk benne biztosak, hogy az utolsó rúgása milyen lesz, és szerencse, hogy ehhez az utolsó rúgáshoz a sors egy Gorbacsov nevű, egyébként a világpolitikában eléggé járatlan, de az intrikákban úgy látszik tapasztalt embert adott, aki aztán lefogta a szovjet hadsereg kezét. Ő az első cár III. Iván óta, aki visszavonulással válaszolt a birodalom problémáira, nem pedig expanzióval, de ez már nagyon messze vezetne, viszont Trianonhoz van köze a dolognak, hiszen a mai Európát ez a helyzet hozta létre, egy birodalom eltűnése és egyetlen szuperhatalom színen maradása, amelyik azóta is krónikus ellenséghiányban szenved, de ez legyen az ő baja, csak az lenne a baj, ha nekünk is kárunk következne belőle.

SZŰRÖS MÁTYÁS

- 1989 elején Mitterrand francia köztársasági elnök Magyarországra látogatott - ez egy nagyon érdekes dolog volt, hogy a nagy Franciaország elnöke ebben a még kialakulatlan helyzetben Magyarországra látogatott - őszintén érdekelte őt, hogy mi történik itt Közép-Európában, illetve Magyarországon. A Néprajzi Múzeum előcsarnokában adtunk ünnepi fogadást tiszteletére, és akkor ott, a beszédében megkövette a magyar népet a trianoni békeszerződés miatt. Úgy fogalmazott később is, hogy szinte minden bajok forrása a trianoni békeszerződés itt, Közép-Európában, mert ő is érezte azt, hogy ebbe be van kódolva nemcsak egy háború lehetősége, hanem többféle konfliktus is.

François Mitterrand nyilatkozata

A békét mindig a győztesek diktálták, akik általában a szemet szemért, fogat fogért elvet alkalmazták. [...] A győztesek békéje, e század összes békeszerződése, főleg az 1914-től 1918-ig

tartó háborút követő szerződések, kezdve a versailles-i szerződéssel, de ugyanúgy az 1947-es szerződés is, és amelyek ezt követték, mind igazságtalan békeszerződések voltak. A győztes dicsőségét, hatalomvágyát vagy azonnali érdekeit szolgálták, mindig figyelmen kívül hagyták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat. Az elkövetkező háború drámája mindig le volt írva az azt megelőző békeszerződésben.

FEJTŐ FERENC

– Mitterrand elnöknek nem voltam tanácsosa, de jó barátságban voltam vele és sokat beszéltem vele erről a kérdésről. Úgy érzem, hogy részem van abban a meggyőződésében, amiről itt Magyarországon nyilatkozott. Ennek nem volt politikai célzata, inkább erkölcsi elismerése annak, hogy Franciaországot felelősség terheli ezekért az igazságtalanságokért és, hogy valamiképpen a jóvátételükben részt akar venni, de ugyanakkor ő is osztotta a többi európai államnak és Amerikának a hivatalos fölfogását, hogy a határokhoz jobb nem hozzányúlni, a jövőre kell gondolni és nem pedig a múlt sérelmeit állandóan hánytorgatni.

Csoóri Sándor írása

A huszadik század második felének olyan jelentős politikusai, gondolkodói, amilyen François Mitterrand elnök is volt, sokszor bizony csak a levegőbe beszéltek. Hiszen ha Trianon elenpontjaként új megoldást emlegetett, ki kellett volna mondania az egyetlen lehetséges jóvátétel nevét: az autonómiákét, amely egyébként az 1920-as békeszerződés kisebbségi mellékletében erkölcsi és politikai feltételként szerepelt.

DÖBRENTAI KORNÉL

- 84 éve, amióta a trianoni békediktátum - hogy úgy mondjam - teret nyert itt, a Kárpát-medencében, az összes drámájával, negatívumaival, az alapkérdés sajnos érvényes, ami mit jelent? Azt jelenti, hogy létezik egy olyan igazságtalanság, amely történelmi igazságtalanság létrehozásában oroszlánrészt vállalt a nagyvilág, az a művelt Nyugat, amihez most szeretnénk úgymond csatlakozni. Azóta tulajdonképpen ez a fajta csonkítás, ez a csonka státus rendre megerősítették. Hiszem, hogy van történelmi igazság is és ez az igazság nem Janus-arcú igazság. Amikor egy néppel szemben történik valami visszavonhatatlan és azt évtizedekre jegelik és hibernálják, az más-más köntösben minden áldott nap, a mai nap is itt van a lelkekbe beleégve, mert az igazságérzet nagyon fontos dolog és ezt az igazságérzetet ez sérti, miközben minden nép, amellyel szemben vagy így, vagy úgy elkövettek igazságtalanságot, jóvátételhez jutott.

Duray Miklós írása

Biztos vagyok abban, hogy az összmagyarság viszonylatában egy közös dinamikus program alapján bekövetkezik a paradigmaváltás. Ha erre nem gyűlemlik fel elegendő erő Magyarországon, akkor a szomszéd országokban élő magyar közösségek fognak törvényszerűen a folyamatba belépni. A trianoni Magyarországon kívül rekedt magyarok számára létkérdés, hogy olyan paradigmális helyzet alakuljon ki, amelyben az összmagyarságra kiterjedő programok működnek. A határon túlra szorult magyar közösségek előtt csak két lehetőség áll: bevetni magukat az asszimiláció sodrába, hogy minél gyorsabban megszabaduljanak a nemzetükhöz való ragaszkodás terhetől, vagy kikényszeríteni egy nemzetet átfogó, kezdeményező politikát. A harmadik alternatíva: ismét berendezkedni a túlélésre, ami a politikai pluralizmus viszonyai között egyenlő a lassú haldoklással, mert társadalmi degradáláshoz vagy a szülőföld elhagyásához vezet.

DÖBRENTAI KORNÉL

– Minden egyes világtörténelmi változáskor a magyarságnak ezen a helyzetén nem akartak változtatni, Trianont mindig megerősítették. Az már történelmünk iszonyatos drámája megint, hogy amikor 1990-ben, még ha kamikaze kormány révén is, de megpróbálhattunk volna az orosz kivonulás után ebben a váratlan európai politikai vákuumban picit magyarokká válni, mi magunk is sajnos elébe mentünk bizonyos szerződésekkel, föl kínálkoztunk arra, hogy bebetonozzanak bennünket ebbe a helyzetbe. Gondolok én itt akár az ukrán szerződésre, akár másokra. Mintha a magyar külpolitika megijedt volna attól, hogy végre méltó helyen, egy emelkedő nemzet sorába lépünk. Mert attól félnek valakik, hogy mi van, ha 60 év, 50 év szunnyadás után mégis ez az atomjaira bontott, tudatosan és mesterségesen is megosztott nép megpróbál a maga önerejéből létezni. Ez nagyon sok embernek fájt, hisz most látjuk a legjobban, hogy milyen jelentések látnak napvilágot. Ahogy a Világbank írja, az lenne tulajdonképpen az ideális, hogyha a magyarság 6–7 millióra csökkenne. Tehát ez mind a trianoni traumának egy nagy kiterjedése. Itt az első fejfelemelési kísérletre már valamiképpen jön a bunkó. Miért van az, hogy ha akkor Kosztolányi, Karinthy Frigyesék, vagy a hazájukat szerető Radnótiék merték és kiálltak amellett, hogy Trianon milyen és hogy a magyarságnak nem szabadna ilyen rútul veszni. A mai értelmiség zöme nem áll ki emellett?

Kosztolányi Dezső írása

Az a tény, hogy anyanyelvem magyar és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőséges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Fontosabb annál is, mint hogy magas vagyok-e vagy alacsony, erős-e vagy gyöngy, mélyen bennem van, vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatom meg igazán. Naponta sokszor gondolkodom erre, éppen annyiszor, mint hogy születtem, élek és meghalok.

DÖBRENTAI KORNÉL

- Nem beszéljük most már túl sokan ezt a nyelvet, ezen írunk, ezen olvasunk, tehát ha ennek a kultúrának a gyökereit elnyesik, ez a nép kihalásához, elvesztéséhez vezet. Ha egy népnek megvan a saját kultúrája, sokkal jobban meg tud felelni a történelmi kihívásoknak, van honnan merítsen, és amikor állandóan ledorongolják, föl tud támadni, mert ez több, mint a fizikai lét.

POZSGAY IMRE

- Talán indíttatásomnál, pályámnál fogva is a kultúrát féltettem a leginkább. Ha egy ennyire megviselt és rossz örökséggel együtt élni kényszerülő országban a kultúrát piaci törvényeknek vetik alá, akkor az csak értékrombolással járhat. Azt mondtam, hogy ezek azok az intézmények és ezek azok a tevékenységi formák, amelyek rászorulnak az állam támogatására, ha nem akarjuk teljes mértékben elveszíteni őket. Ez nem jött be.

SZÜRÖS MÁTYÁS

- Magyarországon van egy olyan fontos politikai erő, amelyiknek rövid története a hazafiatlanság története. Ez egy neoliberális politika, amelynek a nemzeti érdekek képviseléséhez és a nemzeti értékek kiteljesítéséhez vajmi kevés köze van. Magyarországon nagyon nehéz bizonyos eszméket és álláspontokat megismertetni a széles közvéleménnyel, mert Magyarországon a sajtó azoknak a kezében van, akiknek az elődei már az első világháború előtt uralták ezt a terepet.

POZSGAY IMRE

- Én ezt az ellentétet átoknak tartom a legújabb kori magyar történelmen, a szellemi életnek olyan divergálását, a szembenállásoknak olyan méltatlan formáját hozta, amelyet jobb lett volna elkerülnie ennek az országnak, hiszen az ilyesmit megszegyenítik magát az országot is. Erről nekem mindig eszembe jut Kreisky kancellár, aki az államszerződés után talán a legsikerebb kormányfője volt Ausztria azóta tartó történetének. Ő az osztrák tragédiát a két háború között azzal magyarázta, hogy a demokraták nem voltak hazafiak, a hazafiak meg nem voltak demokraták. Én kezdetben nagyon nyíltan próbáltam ezekről az ügyekről Aczéllal beszélni, annyit mondtam mindig és ezt vállalom ma is, hogy származási útra terelni a problémát végzetes következményekkel jár. De - mondom neki: itt most két első generációs értelmiségi beszél, magának is, nekem is vért izzadva kellett felküzdenem a tudásban magamat oda, hogy én versenyképes legyek azokkal, akik sokkal előnyösebb szocializációs körülmények közül indultak, már nyelvtudással, három-négy visszamenő értelmiségi nemzedékkel a családban, sok minden egyébbel. Én úgy hiszem, ezt államilag is kezelni kellene, hiszen minden intézmény, minden eszköz és minden pénz a mi kezünkben van. Ezért egyfajta pozitív diszkriminációt a háttérbe szorítás helyett megérdemelnének azok, akik hozzánk hasonló módon küzdötték fel magukat a kultúra szintjére. Ezt próbáltam valami módon megértetni - nem fogadta el.

Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla

Amerika előszeretettel alkalmazza függő helyzetben lévő külföldi elitek közvetett befolyásolásának módszerét, miközben nem kevés hasznot húz saját demokratikus elveinek és intézményeinek vonzásából. [...] A kulturális vezető szerep az amerikai globális hatalom alulértékelt vonása. Akármit gondolunk is esztétikai értékeiről, az amerikai tömegkultúra mágnesként vonz mindenkit, különösen a világ ifjúságát. Lehet, hogy vonzereje az általa megjelenített életstílus élvhajász jellegéből fakad, de globális vonzása tagadhatatlan. Az amerikai televízióműsorok

és filmek teszik ki a világpiac mintegy háromnegyedét. Az amerikai popzene is ugyanilyen népszerű a világban és az amerikai divatot, étkezési szokásokat, sőt, öltözködést is világszerte egyre többen utánozzák. Az Internet nyelve az angol és a világban a számítógépeken folytatott „csevegések” túlnyomó többségét Amerikában kezdeményezik, befolyásolva ezzel a világban folytatott beszélgetések tartalmát. S végül, évente nagyjából félmillió diák özönlik Amerikába és a legtehetségesebbek közül sokan soha nem térnek vissza hazájukba. Valamennyi földrész szinte minden kormányában megtalálhatók az amerikai egyetemek egykori diákjai.

DÖBRENTAI KORNÉL

– Egy nemzetközi, egy nemzetek feletti nagytőke játszadozásának vagyunk az áldozatai, amely ide akarja magát befészkelni. Arról van szó, hogy akié a pénz, azt hiszik, hogy azé az igazság, és ha úgy gondolják, hogy van az országnak egy része, amelyik ellenáll ennek a beolvasztó, masszává gyűrő, belekényszerítő tendenciának, az akkor antiszemita, nacionalista, tehát el kell tiporni. Európát is egy olyan helyzetre hangolták, hogy minden ilyen megnyilvánulás rögtön nacionalista bélyeg, lefasisztázzák az embert, mert a legkönnyebb így elintézni valakit. Abban a pillanatban lekartotékozzák, félreteszik. A kormányzat nem merte vállalni azt, hogy változtat azon, ami az egész kádári helyzetben volt, azok a figurák nőttek bele, akik akkor is már ott voltak. És nekem ne mondja senki, hogy aki egy diktatúrát szolgált ki, az most hirtelen átmegy demokratába. Bizonyos körök hamarabb tudták meg, hogy lesz rendszerváltozás és felkészülhettek.

Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla

A nyers valóság az, hogy Nyugat-Európa – mind nagyobb mértékben Közép-Európa is – amerikai védnökség alatt áll, s a szövetségesek az ókori vazallusok és hűbéresek helyzetét idé-

zik. [...] Ősi birodalmak könyörtelenebb korát idéző kifejezésekkel élve a birodalmi geostratégiának három kulcsfontosságú tényezője van: elejét venni a vazallusok közti bárminemű paktálásnak, fenntartani függő helyzetüket, megvédelmezni a szövetségeseket és elérni, hogy továbbra is szófogadóak legyenek, végül pedig megakadályozni, hogy a barbárok szövetségre lépjenek egymással.

*Aki Kelet-Európát uralja, uralja a Szívtájékot,
Aki a Szívtájékot uralja, uralja a Világ-szigetet is,
Aki uralja a Világ-szigetet, uralja a világot.*

DURAY MIKLÓS

- Én meg voltam róla győződve, hogy a kommunizmus megbukik és megbukik ez a hatalom. Természetesen azt nem tudtam, hogy ez 1989-ben vagy '90-ben fog bekövetkezni, de azt éreztem, hogy az én életemben fog megbukni és ez az érzésem 1985 tavaszán kezdett kialakulni. Mármost bekövetkezett a rendszerváltozás, és a változásnak az lett a következménye, hogy tulajdonképpen megváltozik a rendszer, az egypártrendszerből többpártrendszer lesz, de a formális demokrácia csak úgy alakulhat ki, ha a leköszönő hatalom ellenőrizni fogja ennek a kialakulását. S ez történt mindenütt Lengyelországban és Csehországban is, Magyarországon is, és még Romániában is hiába lőttek. Visszamenőleg már lehet ellenőrizni, hogyan zajlott az utolsó időszakban a hatalmon lévőkől a vagyonnak a kimentése, hogy majd tudjanak a rendszerváltozás után mire építeni. Tény az, hogy ha a rendszer nem forradalmi úton változik meg, hanem a leköszönő hatalom asszisztenciája mellett, magyarországi vonatkozásban a volt ávósok, meg a volt sztalinisták, meg a volt különböző hatalmi emberek leszármazottainak, fiainak a vezényletével, vagy legalábbis ellenőrzése alatt, akkor az sehova máshova nem vezethet, mint a hatalom átmentéséhez. 1989-90-ben a vereséget szenvedett hatalmi elit és annak a pártja egy kis leporolással legitim parlamenti politikai erővé vált a rendszerváltozás után. Ez olyan lenne, mintha Napóleon elűzése után a francia király visszahívta volna a legyőzött Napóleont. A rendszervál-

tozás úgy zajlott le, hogy úgymond helyt adott a Bourbon restaurációnak. Ez valószínűleg nem véletlen, hogyha mindenütt ez történt, akkor ez nyilván így volt valahol megtervezve. Ezt már 1990 tavaszán látni lehetett, hogy erről van szó. Ezért siettünk a prágai parlamentben, hogy hozzunk egy olyan törvényt, hogy a volt pártnomenklátúra, a különböző kategóriájú titkosügynökök, a munkásörök ne vehessenek részt a politikai életben. Csehországban majdnem tíz évig működött ez a törvény, viszont érdekes, hogy e miatt a törvény miatt a legtöbb bírálatot éppen Amerikából kaptuk, az Egyesült Államokból és szinte hinni sem akartam, hogy az a szervezet bírálta leginkább ezt a törvényt, amely a politikai üldözötteket védte annak idején: a Helsinki Watch nevű szervezet. És ekkor esett le a tantusz, hogy valóban egy olyan tervezésről volt szó a rendszerváltozás kapcsán, amelynek a célja az volt, hogy ugyan a kommunista rendszer megszűnjön, de azok a kapcsolati rendszerek, amelyek a kommunista rendszer és a nyugati világ között működtek – egy felszín alatti kapcsolatrendszer – életben maradjon és ezt a kapcsolatrendszert éppen a titkosügynököknek a rendszere teremtette meg. Ezek hálózák be több mint tíz évvel a rendszerváltozás után is ezt a térséget és tulajdonképpen ezekkel kell nekünk felvenni a harcot. Ugyanis ennek a titkosügynöki hálózatnak a felszín fölötti megjelenése az a politikai harc, ami most van az ügynökök érdekcsoportja és a nem ügynökök érdekcsoportja között. A nem ügynökök érdekcsoportja a nemzetet képviseli, az ügynökök érdekcsoportja nem tudni, hogy kit képvisel. Hogyha forradalom lett volna, akkor ez valószínűleg nem így történik.

Duray Miklós írása

A státustörvény, mint ahogy nem hivatalos elnevezése is tanúsítja, célul tűzte ki, hogy meghatározza az anyaországgal szomszédos államokban élő magyarok magyarországi jogi helyzetét, azaz csökkentse jogi idegenségüket abban az államban, amelynek a mindenkori magyar haza tisztét kell betöltenie. Ehhez az elvhez kapcsolódott a törvény azon része, amely az anyaországban igénybe vehető kedvezményeket a magyarországi állampolgárok hasonló jogosultságaival azonosította, és meghatározta

az alanyi jogon járó támogatások körét. [...] A jogosultságot nem az állampolgársághoz, hanem a lakóhelyhez és a közösséghez való tartozással határozta meg. Ennek vált szimbólumává a magyarigazolvány, amely rövid idő alatt a magyar nemzeti összetartozás új jelképe lett. A státustörvény a XXI. század kezdetét jelentő új magyar nemzetstratégia kiemelkedő alkotása. Első lépés volt ez a nemzet határon átvélő újraegyesítésére.

SZÚRÖS MÁTYÁS

– Ez a magyarigazolvány arra is jó lett volna, hogy megkönnyítsük a magyarok egymás közötti érintkezését, tehát hogy a schengeni határ következtében legyen valamilyen megoldás a magyarok számára. Úgy tűnik, hogy ezért egyre erőteljesebben előtérbe kerül a kettős állampolgárság kérdése és miután ezt a megoldást több szomszédos országban alkalmazzák, nekünk se szabad majd kizárni.

TÓKÉS LÁSZLÓ

– Magyarország nem használja ki kellőképpen a trianoni békediktátum következményeinek a leküzdésére az európai helyzetből adódó lehetőségeket, nem mer fellépni a Beneš-dekrétum ellen, nem mer nyíltan az oldallunkra állni az önszervezésben, az önrendelkezés megvalósításában. Ha kihasználjuk azokat a politikai lehetőségeket, amelyek megnyílnak előttünk, akkor ez sokat jelenthet számunkra. Hangsúlyozom, hogy ez Erdély számára élet és halál kérdése.

DURAY MIKLÓS

– De ne legyenek kétségek, nem veszi le a vállunkról Trianon nyomasztó terheit az Európai Unió. Viszont teremtettem új dimenziót, ugyanis az uniós csatlakozással a magyarügy Európa-üggé válhat. Azok a határok, amelyek

szétvágták 1920-ban a működő struktúrákat, ezeknek a határoknak a jellege megváltozik. A vámhatár megszűnik, ennek következtében például a határ menti területek gazdasági struktúráját összekapcsolhatjuk és ezen belül elkezdhetünk közösen jövőt tervezni. Van egy eszme, amit megfogalmaztunk az 1990-es évek közepén, hogy határmódosítás nélkül újra kell integrálni a magyarságot. Ahhoz, hogy ezek a lehetőségek megvalósulhassanak és a saját érdekünkben tudjuk kihasználni, ahhoz magyarországi kormányzati erő kell és a határon túli területeken élő magyaroknak a meggyőződése, hogy ezekbe a lehetőségekbe ők is beszálljanak. A nemzetpolitika reális hatalom nélkül gyakorlatilag csak elmélet. Tehát a nemzetpolitikának kormánypolitikával kell párosulnia.

TŐKÉS LÁSZLÓ

- Kutya kötelessége volna a mindenkori magyar kormánynak támogatni a határon túli magyar önrendelkezési törekvéseket, az autonómia-politikát, ehelyett még holmi maradék jogokat sem mer vállalni, sőt a magyar nemzethez való tartozás elemi, emberi jogától, annak bevallásától és megélésétől is megfosztja a határon túli magyarságot.

Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla

A legtöbb nemzetállam számára [...] az utóbbi időben csökkent a területbirtoklás jelentősége. A területi viták még mindig fontos tényezőt jelentenek bizonyos államok külpolitikájának alakításában, de jobbra inkább arról van szó, hogy kinyilvánítják nemtetszésüket, mert etnikai testvéreiktől - akik nem csatlakozhatnak az „anyaországhoz” - megtagadják az önrendelkezés jogát, vagy mert véleményük szerint az adott kisebbséggel a szomszédos állam rosszul bánik. Ritka eset, hogy egy ország a területének növelésével akarja emelni tekintélyét. [...] A jaltai Európa a múlté, de nagyon fontos, hogy ne térjünk vissza az versailles-i Európához. Az, hogy

Európa megosztottsága immár a múlté, nem jelenthet visszalépést az egymással torzsalkodó nemzetállamok Európájához.

FEJTŐ FERENC

- A helyzet megoldása mégis Trianonnak annyiban való orvoslása, hogy megszüntessék a határon kívül élő magyarok diszkriminációját, s a lehető legnagyobb autonómiát adják meg. Erre vannak példák a Nyugat előtt, pl. Dél-Tirolban, Ausztriának és Olaszországnak a megegyezése abban, hogy mindenféle diszkriminációt megszüntetnek és ugyanazokat az állampolgári jogokat érvényesítik mindkét fél részére.

DURAY MIKLÓS

- Semmilyen vonatkozásban nem utópia az autonómia. Az Európai Unión belül még kevésbé utópia. Csak kérdés az, hogy leszünk-e elegendően ahhoz, hogy az autonómia valóra váljon, ugyanazt kell akarni ebben az esetben mindenkinek, hogy a közös érdekekben ne tegyünk a közös érdek ellen.

Koltay Gergely dalszövege

Ez az ország a hazád

*Van egy ország, van egy ház
ahol élt rég nagyapád.
Nem volt írott, rajzolt határ
ez az ország a te hazád!*

*Van egy emlék, vagy kép
három színről, ami tiéd
széles völgyön folyókon
ez az ország a te hazád*

*Vannak még, hegyeken túl is,
hangjuk hív, téged szólít,
mint szarvas, vezet tovább,
ez az ország a te hazád.*

*Van egy templom, kertjében sírok
holtat, élőt tanúknak hívok
kik hallják harang szavát
ez az ország a te hazád.*

DURAY MIKLÓS

- A pillanatnyi doktrína a határok változtathatatlanságának a doktrínája. Nemzetközileg a külső határok megváltoztatását nem engedik, de a belső határok változása ellen nincsen érv. A belső határt lehet változtatni, mondjuk a közigazgatási határokat, vagy az autonómia határának a kialakítása az több, mint közigazgatási határ. Én úgy gondolom, hogy aki azt várta el, hogy ezeknek az államalakulatoknak a felbomlásával akár határmódosításra is kerülhet sor, az irreálisan gondolkodott. Az államok felbomlása során viszont annak lett volna esélye, hogy új autonómiák alakuljanak ki, tehát olyan közigazgatási egységek, amelyek sajátos jogokkal vannak felruházva. Erre lett volna esély, de nem volt hozzá politikai erőnk.

FEJTŐ FERENC

- Ebben a keretben a kisebbségi kérdésnek a megoldása is kényszerítőbben léphet föl, mert szigorúbban fogják megítélni azokat a nemzeteket, és az Európából való kizárást is fogják kockáztatni, akik ebben a kérdésben a status quo-hoz ragaszkodnak. Ez persze okot ad és jogot ad arra, hogy az igazi megoldást ne a nacionalista román vagy a nacionalista szlovák állam ígéreteiben és jóindulatában keressék, hanem hogy Magyarország erőteljesen követelje ezt abban a keretben, ahová belépett. Ha az ember belép egy klubba, akkor a klub szabályainak aláveti magát, de ha nem, akkor számol-

ni kell annak következményeivel. A magyarok javára szól az, hogy a követeléseik teljesen méltányosak. Ez a legcsekélyebb jóvátétele annak az igazságtalanságnak, amit Trianonban velük szemben elkövettek.

POZSGAY IMRE

- Az Európai Unió az első reális alkalom a sok kudarcba fulladt kísérlet után, hogy Európa megszabaduljon halálos bűnétől, Trianontól. Egy föld alá kerülünk azokkal, akikért fájt a szívünk, és akikkel együtt szeretünk lenni. Ez az a lehetőség, amelyet az Unió adhat meg. Azért még hozzáteszem - reálpolitikusként -, hogy ez akkor lesz igazán érvényes, ha minden szomszéd országunk is ez alatt az ernyő alatt lesz, és abban a pillanatban megint Magyarország és a magyarság versenyképessége lesz a téma, nem pedig a veresége.

DÖBRENTAI KORNÉL

- Nincs hová hátrálnunk már, tehát a költőnek, írónak, művésznek azt a fajta felvilágosító munkát kell tovább folytatnia, amely a lelki kapaszkodókat előhozza, mert itt a tét a megmaradásunk. Jobban mondván a megmaradásunk magyaros arculatának a megőrzése. Az, hogy voltunk a világban, az, hogy értéket adtunk a világnak, az, hogy ezt a világot színesítjük, ízeket adunk hozzá. Erről mind le kellene mondanunk, mert olyan szellemi törekvések keresztüzében vagyunk, amelyek ez ellen irányulnak. Én hiszem, hogy Mária országa vagyunk és hogyha Mária országa vagyunk, akkor Istennek talán még terve van velünk. Ez a kicsit szinte transzcendens hit, vagy metafizikus hit is munkál bennem, nem létezik az, hogy előbb vagy utóbb ne fáradjanak ki a gonosz tendenciák. Meggyőződésem, hogy az írástudóknak most nagyobb felelőssége van, mint valaha volt.

Boldogasszony anyánk

*Boldogasszony anyánk,
égi nagy patrónánk
nagy ínséggel élünk,
így szólít meg anyánk:*

*Magyarországról,
édes hazánkról
ne felejtkezzél el
szegény magyarokról.*

FEJTŐ FERENC

– Az értelmiség akkor teszi majd a legnagyobb szolgálatot a magyar ügynek az Európai Közösségen belül, ha minél szorosabbra fűzi kulturális kapcsolatait a román, a szlovák és a többi értelmiségnek azokkal az elemeivel, akik szintén a demokrácia és az európai értékek alapján állnak. És ilyenek vannak. Tehát azt mondhatnám, hogy a kultúra nagyon komoly eszköz ahhoz, hogy egymással szemben a gyanakvást és a gyűlöletet kikapcsolja. A legjobb propaganda egy nemzet számára az, ha mint nemzet egészségesen, szolidan, demokratikusan és egyetértésben formálja a maga életét. Itt meg kell mondanom, hogy egy kettészakadt nemzet a magyar nemzetnek az ügyét kevésbé képviselheti a világban, mint egy, a lényeges kérdésekben egyetértő nemzet.

POZSGAY IMRE

– Meggyőződéseim szerint az ember maga nem globalizálható. Az embernek az eszközei globalizálhatók, de tény az, hogy az embert kell leszerelni ahhoz, hogy ezek az eszközök akadálytalanul terjedjenek és piaci tényezővé váljanak. Fogyasztói barommá lefosztani az embert nagy bűncselekmény,

ellenállni ezeknek az eszközöknek meg ostobaság. Tehát az embernek föl kell készülni. Ehhez az emberi kultúrák nélkülözhetetlenek. Az emberiség elveszti az arcát, ha kilép a nemzeti kultúrákból. A multikulturalizmust is csak úgy fogadom el, ahogyan elfogadom a bartóki elvet a kulturális határsokról. Miközben a kulturális hatások csak ott érvényesek, ahol tiszta források is vannak. Amikor messze tájakra vonzódik az érzélem, mint mondjuk Erdélybe, Felvidékre vagy Délvidékre, akkor azért megmozdul valami az emberekben és ez arra utal, hogy a roncsoló hatás nem vitte szét azt a nemzetet, amely ma készül egy újraegyesítés lehetőségére, határok fölött, határok nélkül.

Juhász Ferenc

Himnusz-töredék

*Emeld föl fejedet
büszke nép!
Viselted a világ
szégyenét!
Emelkedj magasba
kis haza,
te, az elnyomatás
iszonya!
Emeld föl szívedet
nemzetem:
Lángoljon a világ-
egyetem!*

Reményik Sándor

Ha nem lesz többé iskolánk...

*Ha egyszer nem lesz többé iskolánk,
- Nem lesz üvegház gyöngye palántáknak, -
Ha nem lesz tanterem,
Hol a tanító nyíló ajakán
Az ige-virág magyarul terem,*

*Ha nem lesz többé szentesített mód
Oktatni gyermekünk az ősi szóra,
Ha minden jussunkból kivettetünk:
Egy iskola lesz egész életünk,
S mindenki mindenkinek tanítója.*

*Bölcsek leszünk, szentek leszünk,
Hogy gyermekeink lelkéhez közel,
Mindíg közel legyünk.
Nem leszünk semmi más:
Hitben, hűségben, tisztaságban,
Egymásnak folytonos példaadás.*

*És esküszünk
Mindenre, ami szent nekünk:
Így iskolátlanul
Egymásból olyan nemzedéket nevelünk,
Hogy mind az idők végzetéig
Megemlegettetünk.*

A TRIANON [MOZIFILM]
 ÉS A VELÜNK ÉLŐ TRIANON [TELEVÍZIÓS FILMSOROZAT]
 ALKOTÓI STÁBJA

producer

SOMLAI ZSUZSANNA

szakértő

SZIDIROPULOSZ ARCHIMÉDESZ

köszönet az alábbiak segítségéért

BUZÁSI PÉTER	JÁVOR ZOLTÁN
DANCSÓK ZOLTÁN	JENEY SZILVESZTER
DOMONKOS LÁSZLÓ	KISS DÉNES
ERDEI ISTVÁN	KORNISS PÉTER
FARKAS ZSOLT	KOVÁCS GYULA
GALLA JÁNOS	MARUZZA ZOLTÁN
GOMBÁR JÓZSEF	PÁLMAI BÉLA
HAJDUFY MIKLÓS	PILISSY JÓZSEF
HARGITAI LAJOS	RÓZSÁS JÁNOS
HEIM SÁNDOR	SIMÓ JÓZSEF
HINTSCH GYÖRGY	VARGA LÁSZLÓ

VELEKEI JÓZSEF LAJOS

CELL TV (CELLDÖMÖLK)	DEBRECEN TELEVÍZIÓ
MOGYORÓSI GYULA	SZÉLES TAMÁS

ZEMPLÉN TELEVÍZIÓ (SÁTORALJAÚJHELY)
 HÖRCSIK MÁRTON ÉS SUHANESZ PÉTER

KORMORÁN EGYÜTTES

valamint

az archív hang-, zene-, film- és fényképfelvételek
 szerzői, készítői, előadói

munkatársak

GARAMI SZILVIA

BAKÁTS KATALIN	KOVÁCS BEÁTA
CSÜRÖS CSILLA	NÉMETH ATTILA
FUNDÉLIUS PÉTER	SZABÓ MIKLÓS
HALÁSZ JUDIT	TÓTH ÉVA
KARÁDI BAD ZOLTÁN	IFJ. TÓTH GYÖRGY
KOCSIS LÁSZLÓ	ÜVEGES BÉLA
KORMÁNYOSI MIKLÓS	VONA KÁROLY

*fővilágosító**hang*

HEVES LÁSZLÓ

POLICZA IMRE

*gyártásvezető**zene*

NAGY BÉLA

KOLTAY GERGELY
SZÜTS ISTVÁN*operatőrök*

MERTZ LORÁND

FRANYÓ ATTILA	HALÁSZ LAJOS
KARÁDI BAD ZOLTÁN	KOLTAY GERGELY

vágó

HALÁSZ LAJOS

konzultáns

NEMESKÜRTY ISTVÁN

rendező

KOLTAY GÁBOR

KORONA FILM

2004.

HARMADIK FEJEZET

„Ez a film mindent kimond”

Dokumentumok, levelek, írások

84 esztendeje, 1920. június 4-én, ezeréves államiségünk történetének egyik legsúlyosabb igazságtalanságát követték el a magyar nemzettel szemben, amelynek következtében területének kétharmadát, lakosságának egyharmadát elveszítette. Ez a döntés alapvetően meghatározta mindazt, ami a magyar történelemben ezt követően történt. Trianon ügye az 1990-es rendszerváltozás zászlajára volt írva, jelszavai között szerepelt, de tizennégy év elteltével – az európai egységesülési tendenciák kiteljesedése idején – mintha sokak számára kellemetlen, szőnyeg alá söpört problémává silányult volna a kérdés, országhatárokon belül és kívül egyaránt. A filmsorozat arra tesz kísérletet, hogy sokoldalúan bemutassa Trianon okait, de főként arról gondolkodjon, hogyan kezelte ezt a kérdést a mindenkori magyar társadalom. A történelmi fehér foltok feltérképezéséhez, a nemzettudat ébrentartásához szeretnénk hozzájárulni és gondolkodási, kezelési, cselekvési szempontokat szeretnénk nyújtani, hogy társadalmunk a harmadik évezred első évtizedeiben megtalálja az értelmes, korszerű és magyar érdekű Trianon-felfogás kezelésének kulcsát, amellyel az egyesült Európában megnyugtató megoldást lehetne találni, talán éppen azon nagyhatalmak segítségével, akik 84 esztendővel ezelőtt – meggondolatlanul, vagy nagyon is tudatosan – a trianoni döntéseket szentesítették.

(Koltay Gábor írása,
rtv részletes, 2004. március 1–7.)

Koltay Gábor filmrendező 14 részes sorozatot készített Trianonról. A szerző szerint Trianon nem régmúlt esemény, hanem mai valóság. A címe is ezt sugallja: Velünk élő Trianon.

– *Mikor hallotta először ezt a nevet, hogy Trianon?*

– Én azokhoz a nemzedékekhez tartozom, akiknek erről vagy nem volt szabad beszélni, vagy csak otthon, szűk családi, vagy baráti körben, akkor is lehalkítva a hangunkat, mert, ugye a falnak is füle van, nehogy a szomszéd meghallja, mert ebből csak baj lehet. Egyszer gyerekkoromban édesanyám „kirakós” trianoni térképet vett elő a szekrényből, kirakta Nagy-Magyarországot, aztán az elszakított országrészeket néhány centire elhúzta, és akkor ő hosszasan beszélt erről. Otthon Trianon még szóbeszéd volt,

az iskolában nem tanultunk róla, tisztelet és becsület néhány kivételes tanár-egyéniiségnek. Az ember teljes értetlenségben nőtt fel, de ez persze nemcsak Trianonnal, hanem a magyar történelem sok jeles időszakával kapcsolatban is így volt. Történelmi ismeretek, könyvek, szellemi teljesítmények mentek veszendőbe, tehát az 1945 utáni közel fél évszázad elég nagy szellemi káoszt okozott bennünk. A teljesen váratlan rendszerváltás idején bekerült a köztudatba, de az elmúlt esztendőkből azt tapasztaltam, hogy újra szőnyeg alá lett söpörve. Foglalkoztatott az a kérdés, mi lehet az oka annak, hogy ez a téma 1990 előtt is szőnyeg alá söpört probléma volt és voltaképpen a rendszerváltást követően sem igen lehet beszélni róla nagy nyilvánosság előtt. Volt egy miniszterelnökünk, aki Beneš nevét felemlgette, s amelyből elképesztő felháborodás lett, talán nem is elsősorban országhatáron kívül, inkább azon belül. Nagy dolognak és szép jelképnek tartom, hogy Esztergom és Párkány között felépült a híd, ez is valamifajta trianoni traumának az oldását próbálta elérni. Fontos volt, hogy a szép szavakon túl a státusztvény, a magyarigazolvány, tehát egy sor olyan kezdeményezés történt, ami megpróbálta enyhíteni a fájdalmat.

– *Mi mindennel akar foglalkozni a sorozat?*

– Ez egy személyes hangvételű filmalkotás, amely talán elűt korábbi történelmi játékfilmjeimtől. Mint egy, a kérdés iránt érdeklődő magyar állampolgár tettem fel a kérdéseket jeles személyiségeknek, tudósoknak, történészeknek, íróknak, a legkülönbébb foglalkozású, hivatású embereknek, gyűjtöttem dokumentumokat, zenéket, archív filmrészleteket, forgattam sok Trianonnal összefüggő helyszínen Magyarországon, és hát bízom abban – hogy ez a 14 részes sorozat, ha megoldási receptet nyilvánvalóan nem is kínál –, XXI. század eleji lenyomata a trianoni kérdéskörnek, amely megkerülhetetlen. Ha később előveszik, érezni lehessen, hogy az ezredforduló Magyarországon élőknek milyen vízióik, elképzeléseik voltak a tragédia feloldására, egyáltalán milyen érzelmekkel és gondolatokkal viseltettek a kérdés iránt.

– *A személyes megközelítés ad-e lehetőséget a száraz tények közlésére, tehát olyasmire gondolok, hogy ez nemcsak emberi jogi, nemcsak érzelmi kérdés, hanem gazdaságföldrajzi, természetföldrajzi következményei is vannak, azok is velünk élnek, árvizekben, folyószennyezésekben, elvágott vasútvonalakban, trianoni határokon kívülre került nyersanyagforrásokban...*

– ...Elszakított kultúrközpontjainkig bezárólag. Mindig földrajzi, meg népességbeli kérdésekről beszélünk, de ha az ember elmegy Nagyváradra, Kolozsvárra, Kassára, ezek a városok Budapest mellett Magyarország értékes és gazdag kulturális központjai voltak. Ha egy baleset következtében az ember elveszíti a kezét és a lábát, akkor tolókosiba kényszerül, mások segítségével, gyötrelmesen, akár hosszú évtizedekig is elél, de vajon teljes élet-e ez? Nekem Trianon nem régmúlt történelmi esemény, mint nagyon sokan próbálják ezt mind a mai napig belénk sulykolni. Trianon máig élő fájdalom, de

egy rendkívül bonyolult és összetett politikai, társadalmi, kulturális kérdés is, hiszen 1920-ban gyakorlatilag egy működő struktúrát, egy erős kohézióval rendelkező nemzetet, képletesen szólva majdhogynem meggyilkoltak. Élve maradt, de összevissza csonkolva vajon milyen élet ez? Azok a szellemi nyavalyáink, amelyekkel 15 évvel a rendszerváltozás után is együtt élünk, s amivel kapcsolatban naiv elképzeléseket dédelgettünk magunkban '90-ben, ezek az akut problémák itt vannak körülöttünk. Hosszú évtizedek kiegyensúlyozott szellemi fejlődésére lenne szükség ahhoz, hogy valami ebben az országban megváltozzon és a Trianonnal összefüggő ügyeink megbeszélése 84 év után végre az egész nemzetet egységbe forrasztó nemzetstratégiai kérdés legyen. Persze nem akarok naivnak látszani, tudom, hogy ez még hosszú ideig nem lesz így. A XX. századi szellemi hagyaték az, ami itt van a lelkünk mélyén, s amelynek következtében mi egy gyökereinktől megfosztott, talajtalan, összezavarodott tudatú nép vagyunk, történelmi ismeretek, szemlélet, nemzettudat híján. Hogyan is lenne nemzettudatunk, ha ismereteink sincsenek a történelemről? Nem szabad azon csodálkozni, hogy Magyarországon itt tartunk, hiszen mai helyzetünk gyökerei ide vezethetők vissza. Nekünk nem mások ellenére, hanem saját magunk lelki épülésére, saját öntudatunkra ébredve hinni kell abban, hogy ezer év alatt létrehozott értékeinkkel ezt az európai közösséget gazdagítani tudjuk. Ehhez azonban a XX. századot és benne Trianont fel kell dolgozni. Szerény eszközeimmel ehhez szeretnék hozzájárulni.

Nem reménykedem abban, hogy ez a filmsorozat bármit is megváltoztatna, de biztos, hogy befolyásolhat gondolatokat, a problémakezeléssel kapcsolatban bizonyos felismerésekhez segíthet. Persze az ember azt szeretné, hogy ne csak azok körében hasson a filmje, akik érzelmileg motiváltak erre, hanem azoknál is, akik erről semmit sem tudnak, vagy éppenséggel ellenségesen állnak hozzá – mert sokfajta érdeket sért het egy öntudatos és erős nemzeti kohézióval rendelkező Magyarországnak a léte –, azokban is bizonyos gondolatokat elindítson.

(Cservenka Judit beszélgetése Koltay Gáborral,
Kossuth Rádió, Határok nélkül, 2004. március 7.)

A műsorújságban azt olvashatjuk, hogy a *Velünk élő Trianon* című sorozat első részét vasárnap, március 7-én láthatjuk a Magyar Televízió 2-es csatornáján 20 óra 30 perces kezdettel. A napilapokban viszont az jelent meg egy MTI-hír nyomán, hogy a film első három részének főszereplője nem járul hozzá a vele készült beszélgetés közzétételéhez. Vasárnap tehát nem láthatjuk a *Velünk élő Trianont* a televízióban. Hogy mi lesz a nagy vállalkozás sorsa? Csorba Mária, az MTV szóvivője érdeklődésünkre egyelőre

csak annyit mondott, hogy a közeljövőben, feltehetően a jövő héten ad majd tájékoztatást a film későbbi sorsáról. Mivel a határon túl is bizonyára nagy érdeklődéssel várják a sorozatot, a fejleményekről, elsősorban természetesen arról, hogy mikor kerül képernyőre az alkotás, hallgatóinkat tájékoztatni fogjuk.

Megjegyzés: A beszélgetés a március 2-i Magyar Hírlap-cikk megjelenése előtt készült, a végén olvasható szerkesztői megjegyzés pedig már az MTI és a napilapok első információinak birtokában.

A *Velünk élő Trianon* című sorozat sugárzását a kiadott műsortól eltérően nem kezdi el március 7-én az MTV, mert a film első három részének főszerplője nem járul hozzá a vele készült beszélgetés közzétételéhez.

(Magyar Hírlap, 2004. március 2.)

Dr. Pinke György ügyvezető alelnök
Baló György kulturális igazgató
Sipos Pál főszerkesztő
Magyar Televízió

Tisztelt Uraim!

Megdöbbenéssel értesültünk a Magyar Hírlap március 2-i számából arról, hogy az általunk készített, Koltay Gábor által rendezett, *Velünk élő Trianon* című sorozatunk sugárzását a kiadott műsortól eltérően mégsem kezdik meg március 7-én.

A kérdések tisztázásáig a társaságunk tulajdonát képező kazettákat kérem a Korona Film részére visszajuttatni. Egyben kérem, hogy Romsics Ignác úr, az Önök kérésére írt állítólagos véleményét ígéretüknek megfelelően továbbítani szíveskedjenek.

Budapest, 2004. március 2.

Somlai Zsuzsanna
producer

Nyilatkozat

Alulírott Romsics Ignác (*lakáscím*) kijelentem, hogy a *Velünk élő Trianon* című film részét képező, velem készített 3 részes interjú sugárzásához nem járulok hozzá. Álláspontomat elsősorban azzal indoklom, hogy döntően szakkérdésekkel foglalkozó nyilatkozatomat a film olyan politikai kontextusba helyezi, amellyel nem értek egyet. Emellett: helytelenítem a film szakmai igénytelenségét is. És végül: Koltay Gábor nem tartotta be arra vonatkozó ígéretét, hogy a filmet, illetve azokat a részeket, amelyekben én vagy én is szereplek, a véglegesítés előtt nekem megmutatja. Koltay ezt az ígéretét az interjú 2003. júniusi felvételekor kiegészítette azzal, hogy szeretne a film szakértőjének is megnyerni és az egész filmmel kapcsolatos véleményemre kíváncsi. Koltay Gábor azóta nem keresett, vele sem telefonon, sem személyesen nem beszéltem.

Göd, 2004. február 28.

Romsics Ignác

Romsics Ignác úrnak

Kedves Ignác!

Az MTV közreműködésével hozzám eljuttatott kérésedet természetesen akceptálom, a *Velünk élő Trianon* című filmsorozatomból – amelyet egyébként a nálad járt kazettákhoz képest mára már jelentősen átdolgoztam –, így annak az anyagnak az elemzése enyhén szólva okafogyottá vált – teljes körűen kihagyom a veled készült beszélgetést. Kár érte.

Budapest, 2004. március 4.

Koltay Gábor

Kiadott műsorától eltérően az MTV március 7-én nem kezdi el a *Velünk élő Trianon* című sorozat sugárzását. A film első három részének főszereplője nem járul hozzá a vele készült felvételek közreadásához. Az intézmény ettől eltekintve is – televíziós és történész szakvélemények alapján – úgy ítéli meg, hogy a sorozat átdolgozásra szorul. Az MTV közleménye a főszereplő kilétét nem nevezi meg. Annyit sikerült megtudnunk, hogy a sorozatot Koltay Gábor rendezte.

(Népszabadság, 2004. március 3.)

– A sorozat arról szól, hogy a mindenkori magyar társadalom, s annak szellemi élete hogyan viszonyult a kérdéshez, mindenekelőtt a két háború között, a szocializmus évtizedeiben és a rendszerváltozás után. Gondolkodásom iránya arra fut ki, hogy a kérdéskörnek milyen megoldási-feldolgozási lehetősége van a globalizálódó, egységesülő világban, mit kell tennie a magyar társadalomnak a sebek gyógyítása érdekében. Egyre nem vagyok hajlandó: szőnyeg alá söpörni becsületes, tisztességes vélekedéseket csak azért, mert azok nem illenek bizonyos történeti körök eszmerendszerébe. A filmsorozat egésze tehát az én Trianon-víziómat fejezi ki, aki egy filmeket készítő, a nemzeti sorskérdések iránt érdeklődő magyar állampolgár vagyok. Ennek kifejtéséhez hívtam segítségül jeles személyiségeket, barátaimat, színészeket, énekeseket.

– *Indokolták-e önnek, miért veszik le az utolsó pillanatban a műsorról a sorozatot és mi lesz a sorsa?*

– A Magyar Hírlap kishíréből értesültem erről. Ezt követően én hívtam telefonon az MTV illetékesét, aki közölte velem az egyik történész elhatárolódását és az utolsó pillanatokban felmerült „tartalmi kifogások” tényét. A sorozat tavaly ősz óta az MTV-nél van, azt nyilvánvalóan megnézték, hiszen másként hogyan állították volna műsorba. Február hónapban új illetékesek a hátam mögött döntöttek, erről csak hírfoszlányaim vannak. Az elmúlt fél évben a sorozatot „éppen a legteljesebb pontosság, kiegyenlítés” érdekében átdolgoztam.

– *Ezek szerint újabb betiltott filmje van?*

– Óvatosabban fogalmaznék, ma már kifinomultabbak a módszerek. A közlemények szerint csak a műsorról vették le, azaz a sugárzást „elhalasztották”. Persze ki tudja meddig, s mi történik mostantól a háttérben.

– *S mi lesz, ha mégsem mutatják be?*

– Nyilvános vetítéseken fogom bemutatni, s várom azt az időt, amikor az MTV vagy valamelyik televízió programjába mégiscsak bekerülhet a sorozat. Mert abban azért bizonyos vagyok, hogy egyszer még sugározni fogja a televízió ezt az alkotást.

(Pósa Zoltán beszélgetése Koltay Gáborral,
Magyar Nemzet, 2004. március 4.)

Varsányi Gyula úrnak
Népszabadság

Kedves Gyula!

Megdöbbenéssel értesültem Csorba Máriától (aki felolvasta a neki írt közléseidet), hogy telefonbeszélgetésünket – mint nyilatkozatomat – közölni szándékozol.

A telefonban említettem és a lehető leghatározottabban most is hangsúlyozom, hogy a beszélgetésünkön elhangzottak egyetlen mondatának közléséhez sem járulok hozzá. Régi kapcsolatunkra tekintettel és jogaimra hivatkozva kérlek ennek betartására.

Nem hiszem, hogy ahhoz a módszerhez kellene folyamodni, miszerint az ember lecsapja telefont, mert nem bízik meg a másikban.

Te ezt a módszert különösképpen nem engedheted meg magadnak.

Budapest, 2004. március 4.

Koltay Gábor

Változatlanul szigorú titoktartás övezi, miért nem kezdik el sugározni vasárnaptól a Koltay Gábor rendezésében készült *Velünk élő Trianon* című filmsorozatot a Magyar Televízió programjában. Az MTV-hez közel álló forrásokból lapunk úgy értesült, hogy a sorozat jelenlegi formájában „szakmailag vállalhatatlan”. Hamarosan tárgyalnak a rendezővel a produkció átdolgozásáról. Forrásaink szerint szó sincs arról, hogy végleg levették volna a napirendről a Trianon-sorozatot, mert az MTV-t szerződés kötelezi annak sugárzására.

A korábban történelmi tárgyú játékfilmeket: az *István, a királyt*, a *Julianust*, a *Honfoglalást*, a *Sacra Coronát* készítő Koltay Gábor 2002 elején az Országos Rádió- és Televízió Testület (ORTT) pályázatán 15 millió forintot nyert a *Velünk élő Trianon* megvalósítására. A pályázatot támogató bírálóbizottságban Medveczky Attila, Várdi István, Solti Szabolcs, Kósa-Somogyi György, Kelemen Endre, Seres Tamás és Mészáros László foglalt helyet. A szerződés szerint 2003. június 30-ig kellett volna elkészülnie a munkával, amelyet a sugárzást vállaló MTV-nek az év végéig műsorra kellett volna tűznie – az akkor tévéelnöki jogokat gyakorló Ragáts Imre vállalása szerint.

Koltay azonban nem készült el időre és az MTV kérésére az ORTT 2004. június 30-ra módosította a bemutatási határidőt. Forrásaink szerint a rendező február végéig csak megtekintési (VHS-) kazettákon juttatta el a tévébe a sorozatot, adáskazettát nem produkált. Ezek alapján csak az volt megállapítható, hogy az anyagban úgynevezett vágási hibák vannak, ebben a formában technikailag nem alkalmas sugárzásra. Ugyanakkor, mint arra a tévéközlemény is utalt, tartalmi okokból sem megfelelő a sorozat.

Koltay lapunknak nem nyilatkozott. (...)

– Ebben a nagyon érzékeny történelmi kérdésben csak olyan feldolgozást tehetünk közzé, amely nagy ívű szintézisét, konszenzusát képviseli a mérvadó, elsősorban történészi véleményeknek – vélekedik az egyik általunk megkérdezett szakember. Többben is rámutattak, ez azért is fontos, mert egy tizenégyeszer ötvenkét perces sorozatot követően a téma legalább öt évig nem dolgozható fel újra. (sic!) Információink szerint a Koltay által megszólaltatottak között van Glatz Ferenc, Romsics Ignác, Pozsgay Imre, Nemeskürty István, Döbrentei Kornél, Csurka István. Nem szólal meg ugyanakkor néhány, a témával ugyancsak kiemelten foglalkozó élvonalbeli történész, mint például Ormos Mária.

A sugárzás elhalasztásáról szóló döntés azután született meg az MTV-ben, hogy a műsorban szereplő egyik történész szakértő visszavonta szereplését és egy másik szakértő is tiltakozott a műsor közzététele ellen. A rendező a tévéközlemény megjelenése után tett nyilatkozatában megjegyezte: nem hajlandó „szőnyeg alá söpörni becsületes, tisztességes vélekedéseket csak azért, mert azok nem illenek bizonyos történészi körök eszmerendszerébe”. Hozzátette: egyszer már átdolgozta a művet azért, hogy „kiegyenlített” legyen a film. Információink szerint utólag készült felvétel Fejtő Ferencsel, amely egy tervezett tizenötödik (sic!) részben kerülne nyilvánosság elé.

Glatz Ferenc történész elmondta lapunknak, hogy vele a rendező előzetes felvételt készített és ígérte, erre még visszatérnek, ám azóta sem hallott hírt a filmről. Romsics Ignác nem kívánt nyilatkozni. Az MTV illetékes vezetői, szerkesztői kategorikusan megtagadtak bármilyen felvilágosítást. Az ORTT Műsorszolgáltatási Alapjánál érdeklődtünk, a finanszírozó ellenőrizte-e a produkciót. Csányi Kinga igazgató tájékoztatása szerint a pályázó beszámolót nyújtott be a pénz felhasználásáról és azt az ORTT jóváhagyta.

(Varsányi Gyula írása,
Népszabadság, 2004. március 6.)

Baló György részére
Magyar Televízió

Tisztelt Baló úr!

Mellékelten küldöm a Sipos Pál úr részére küldött levelünk másolatát, szíves tájékoztatásul.

Budapest, 2004. március 16.

Somlai Zsuzsanna
producer

Sipos Pál részére
Magyar Televízió

Kedves Pali!

Március 2-i telefonbeszélgetésünk óta idestova több mint egy hét eltelt, de nem kaptam meg Romsics Ignác állítólagos kifogásait. Ismételten kérlek, faxold át a jól ismert címre.

Ugyanakkor kérlek, hogy ne körözzétek, vagy ajánlgassátok különböző történeszeknek a még mindig nálatok lévő kazettákat, mivel azok mára már enyhén szólva okafogyottá váltak. A történetek után most újra átdolgozom az anyagot – jelenleg is ezen dolgozom – teljes körűen kivágom Romsicsot és egyéb változtatásokat is teszek.

Tehát ez már egy kétszeresen is átdolgozott anyag lesz, így a nálad lévő sorozat mára már csak egy korábbi fázis anyagának minősíthető. Ezért se Te, se mások, ne egy már meghaladott anyagot mutogassatok, amelyhez egyébként sem járulok hozzá. Nem is igen értem, többszöri kérésem ellenére miért nem juttatjátok vissza azt címemre?

Azt viszont kérem, hogy szóban, vagy írásban közöljétek javaslataitokat, hogy a mostani átszerkesztésnél, kiegészítésnél a Ti szempontjaitokat is át tudjam gondolni. Ugyanakkor kérem, hogy az MTV tartózkodjon az olyasfajta kommunikéktól, megfogalmazásoktól, hogy „tartalmi és szakmai kifogások”, mivel ezek súrolják a hitelrontás határát.

Még mindig azt remélem, közös érdekünk, hogy a sorozat mégiscsak adásba kerüljön, de ehhez azt javaslom, hogy az általam most másodszor átdolgozott verzióról beszélgessünk majd.

Budapest, 2004. március 12.

Koltay Gábor

Tavaly nyáron e sorok írójával is készített a kitűnő filmes egyórás beszélgetést azon a címen, hogy családom egyik ága, ha nem is erdélyi, de partiumi, váradi. Volt. Ma már ezek közül mindenki vagy meghalt, vagy átjött Magyarországra és máshová Európába. (...)

A kormány (...) legfőbb liberális helytartója és cenzora, Baló György leveszi műsorról éppen most Koltay Gábor filmjét. Ez teljesen felesleges benyomás annak a Romániának, amely belátható időn belül nem lesz az unió tagja és nem is akar az lenni. (...)

Ezért Koltaynak csak az ajánlhatom, hogy egyenlítsen. Készítsen Balónak egy Sztalin-filmet és kérje meg az Írószövetségből kilépetteket, hogy mondják el a népek bölcs vezérével kapcsolatos élményeiket, a forróakat, a melegeket és a hidegeket, a fiatalabbak olvasmányélményeiket. Az a lényeg, hogy beszéljenek róla... Címet is tudok ajánlani: „Egy a jelszónk, a béke...”

George Bush is örülne neki.

(Csurka István írása,
Magyar Fórum, 2004. március 18.)

– *Megkérdeztük Koltay Gábort, mit kívánna névnapjára?*

– Ha nagyon patetikus akarok lenni, akkor egy, a jelenleginél sokkal élhetőbb, jobb kedvű és értékelvűbb Magyarországot – mondja a neves filmrendező. Ami viszont konkrét és elérhető kívánság, az pedig a következő: az átdolgozás alatt lévő *Velünk élő Trianon* című filmsorozatot csonkítatlanul, mindenfajta vágások és meghúzások nélkül a rendszerváltozás 15. évében, lehetőleg az m1 csatorna minél több ember számára tegye hozzáférhetővé. Ez egy furcsa kívánság, mert 1990 előtt ilyet nem lehetett elvárni, de hogy '90 után is erre kelljen vágyni, az elgondolkodtató.

(Nagy Ibolya beszélgetése Koltay Gáborral,
Zöld Újság, 2004. március 24.)

Lovas István: ... Nagy szeretettel üdvözlöm Koltay Gábort és a szokásos résztvevőket, Bencsik Andrást és Tóth Gy. Lászlót. Kedves Gábor, tiéd a szó. Mi történt a filmeddel?

Koltay Gábor: 1990-ben rendszerváltozásunk képzeletbeli zászlóján volt néhány jelszó: Bős-Nagymaros, 1956 természetesen, és Trianon is ezen a képzeletbeli zászlón volt. Azt gondoltam – valószínűleg nem voltam ezzel egyedül –, hogy ezt követően a magyar társadalom hozzákezd a kérdés feldolgozásához. Őszintén, semmit nem el-

hallgatva. Voltak is erre utaló jelek 1990-et követően. Közel tizenöt év elteltével most mégis azt látom – és voltaképp ehhez a munkához ezért is kezdtem hozzá –, hogy ezt a problémát ugyanúgy besöpri a magyar társadalom a szőnyeg alá, mint ahogy besöpörte 1990 előtt hosszú évtizedeken keresztül.

Meggyőződésem, hogy a XXI. század kihívásait soha nem fogjuk megérteni, ha erről a 84 esztendőről nem beszélünk. Mindig az 1945–48-tól kezdődő 45 évről beszélünk, pedig 84 évről kell beszélni. A XX. század ezeréves államiságunk történetének talán egyik legnagyobb szellemi mélypontja volt. Trianon nem a terület és a népesség elvesztése csupán. Mindenfajta mai szellemi gyötrelmünk – meggyőződésem szerint – ide vezethető vissza, de mégsem akar ez a demokratizálódó társadalom erről a kérdéstről beszélni, főleg nem akar őszintén beszélni. Az, hogy a magyar média, főleg a televíziók, amelyek milliókhoz szólnak, ezekről a kérdésekről valóban sokoldalú megközelítéssel, mindenfajta véleményt meghallgatva, de nagyon őszintén beszéljen, ez nem következett be. Hát én kísérletet tettem erre ebben a filmsorozatban. Engem elsősorban az foglalkoztatott, hogy 84 éve a mindenkori magyar társadalom hogyan viszonyult ehhez a kérdéshez. Gyakorlatilag arra próbáltam kifuttatni a témát, hogy ebben a globalizálódó, egységesülő világban, ebben az újfajta Európában – amellyel kapcsolatban annyi kételyünk, kérdésünk van – hogyan lehet ezt a kérdést megoldani. (...) Tehát gyakorlatilag ez az én Trianon-vízióm, az én Trianonnal összefüggő sok-sok kérdésem, kételyem, problémám gyűjteménye. (...) Azt gondolom, hogy Trianon ügyét nem lehet és nem szabad pártpolitikai villongásoknak kitenni. Trianon az egész magyar nemzet ügye – kellene hogy legyen. (...)

Bencsik András: Hú, micsoda veszélyes gondolatok, ilyeneket manapság nem szabad mondani...

Koltay Gábor: Nekem monomániás meggyőződésem – és ezzel sem vagyok egyedül az országban –, hogy ha mi nem vazallusi kiszolgálói akarunk lenni a nagy, erős és szerencsés történelmű nagy európai nemzeteknek, hanem szeretnénk ezt a globalizálódó világot saját kultúránkkal gazdagítani, akkor vissza kell találnunk a gyökereinkhez. A magyar oktatásban, kultúrában és a médiában egészen másfajta koncepció szerint kellene a struktúrákat, következésképp a műsorfolyamokat megszervezni, tehetséges emberekkel megcsináltatni, egyszerűen azért, hogy ellensúlyozzuk a XX. századi agymosásokat. Hiszen itt nem egy, hanem több rendszerváltás is volt a XX. században, így ma komoly szellemi zavarodottság közepette élünk. Mai gyötrelmes világunkban naponta követjük el egymás ellen a szellemi gyilkosságokat. Ahhoz, hogy ez megváltozzon, hogy tisztuljon a homály, a média segítségével egészen másfajta Magyarországot kellene teremteni, még akkor is, ha ez sok embernek és politikai erőnek nem tetszik vagy éppenséggel az érdekei ellen szolgálna.

Lovas István: Lefordítva SZDSZ-es nyelvre, mert mintha a kultúrát ők uralnák, ez azt jelenti, hogy Koltay Gábor meg akarja rontani az ifjúságot, ezért (...) egyszerűen letiltottak, nem?

Koltay Gábor: Pontosabban a filmsorozat sugárzását bizonytalan időre „elhalasztották”. Ha hiszitek, ha nem, ma sem tudom, hogy mi a kifogás a filmmel kapcsolatban, amit amúgy az MTV műsorra tűzött. Nyilván megnézték előtte, csak úgy nem kerül egy ekkora sorozat műsorra. Semmi konkrétumot nem mondtak. „Egyenetlen” – ennyit tudtam kiereszkolni. De mit jelent az, hogy egyenetlen? Hogy lehet ezt négy nappal az adás előtt eldönteni? Vagy ki az, aki ebbe beszólt, vagy betelefonált a televízióba? Ez mind a mai napig nem derült ki. Akik engem ismernek, azok jól tudják, hogy mindenfajta jó szándékú véleményt meghallgatok, sokfajta ember véleménye érdekel, ezeket elraktározom magamban. Egyet viszont biztos, hogy nem vagyok hajlandó megtenni, hogy valamifajta főcenzori útmutatás szerint átszerkeszsem vagy átvágjam, hogy ez maradjon ki, az kerüljön be stb.

Bencsik András: (...) Azt mondja István, hogy mondjam el, miért nem fért be a Magyar Televízióba a te műsorod? Mert Vágvölgyi B. András underground műsora, meg a Sziget tévé című műsorfolyam fog jelentkezni az m2-n. Ezért nem fértél be... Szerintem Gábor azóta rájött, hogy vagy a Pa-dő-dő-t kellett volna bevenni a Trianon filmbe, vagy valami – ahogy Bayer Zsolt mondaná – rózsaszín tangabugyis vonalat kellett volna finoman beleszőni és akkor lehet, hogy a világon semmi baj nem lett volna.

Koltay Gábor: Ezek szerint ezt elhibáztuk...

Tóth Gy. László: Az, ami Gáborral történt, szerintem abszolút nem véletlen, ugyanis nyilvánvalóan nem az a probléma ezzel a filmsorozattal, hogy egyenetlen, hanem az, hogy nem illeszkedik abba a koncepcióba, oktatáspolitikába, kultúrpolitikába, kultúrfilozófiába, amit a hatalmon lévők gyakorolnak. Számukra nemzeti múltunk és nemzeti identitásunk fölösleges teher. Tökéletesen igazad van, itt nemcsak Trianonig, hanem még visszamenőleg is százéves kibeszéletlen problémák vannak, amik egyébként mondjuk a népi-urbánus ellentétben jelentek meg, éppen a Döbrentei-ügy kapcsán. És valóban Kornél nem tett semmiféle antiszemita kijelentést, ugyanakkor ez kapóra jött az urbánus irányzat tagjainak, hogy megszabaduljanak egy olyan szervezettől, amelyikben ők kisebbségben voltak. Ugyanis megszokták, hogy mindenütt ők diktálnak és ahol nem az ő szavuk a döntő, azt a helyzetet nehezen dolgozzák fel, azt ők diktatúráként definiálják és onnan menekülnek. Ez az egyik része a dolognak. A másik része pedig, hogy észre kell vennünk, hogy folyik az MTV megújítása. A Televízió megújítása azt jelenti, hogy új médiaszemélyiségeket igazol a közszolgálati televízió és elképesztő, hogy kiket: Farkasházy Tivadart, Hernádi Juditot, Verebes Istvánt.

Bencsik András: Csupa új arc... Nincs elég pénz...

Tóth Gy. László: Ezek az emberek... csupa új arc a Heti Hetes című elég nehezen minősíthető műsorból. Na most egy olyan Televízióban, amelyiknek a megújulását ilyen nevek félmjelzik, természetesen nem is lehet helye egy Trianonról szóló dokumentumfilmnek, hiszen ezeknek az embereknek a szellemiségével ez nem illeszthető össze...

Lovas István: (...) Gábor, azért még mesélj arról is, hogyan készítették ki téged, hogyan távolítottak el a Margitszigeti Színpad éléről?

Koltay Gábor: 1986 óta, tizennyolcadik éve csináltam a Szabad Tér Színházat – ez köztudott. A három legnagyobb budapesti szabadtéri színpad, köztük a legpatinásabb, legrégebbi múltra visszatekintő margitszigeti is hozzánk tartozott. Azt gondolom, hogyha a műsorfüzeteket elővesszük – és ezek hozzáférhetőek utólag is –, nagyon sokfajta, értékes produkció jelent meg a Margitsziget programjában, eléggé toleráns volt a műsorpolitika. Természetes, hogy a legfontosabb, legnagyobb előadások jelentős része új ősbemutató volt, jeles történelmi kérdésekkel, eseményekkel összefüggésben. Egy kétmillió fővárosban, amely magáról világvárosi álmokat dédelget, a kulturális közéletnek sokoldalúnak kell lenni, sokfajta értéknek kell megjelenni. Ebben a mai kulturális közéletben nincsenek jelen azok a nemzeti értékek, amelyekkel elég hosszú idő óta elköteleztem magam. Ráadásul azok közé tartozom, akik nem 1990-ben emelték föl a piros-fehér-zöld zászlót. Azt gondoltam, hogy egy világváros kulturális közéletébe beleférnek és hosszú távon is bele kell férjenek azok a produkciók, amelyek összefüggének történelemszemléletünk alakításával, nemzettudatunkkal. Azt hiszem, hogy a tolerancia, a másság tiszteletének türelme – amely tizennyolc évig lehetővé tette, hogy ott legyek – elfogyott a fővárosi vezetésben, kimutatták igazi énünket és ennek következtében az aktuális pályázatot végül is nem én nyertem el. (...)

Lovas István: Remélem, Gábor, hogy 2006-ban ugyanilyen toleranciával mi is el tudunk majd járni és akkor visszakerülsz a helyedre. Én nagyon kívánom ezt Neked.

(Sajtóklub, Budapest Televízió,
2004. március 29.)

Trianonról nem lehet jó filmet csinálni. Vagy a náciak hörögnének, vagy a történészek.

(„MrJones” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. március 26.)

A trianoni döntés az egész magyar nemzet tragédiája, több millió magyart érintett. A tragédia nagyságához mérten közel sem tudunk annyit, amennyit kellene. Ha nem is lehet tökéletes filmet készíteni, akkor is állandóan napirenden kell tartani. Nekem úgy tűnik, hogy kb. ott tartunk, ahol 20–25 évvel ezelőtt voltunk: jobb, ha minél kevesebben tudnak róla.

(„Maggie Archer” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. március 26.)

„Ha nem is lehet tökéletes filmet készíteni, akkor is állandóan napirenden kell tartani.”
No, aztán mi a fasznak?

(„Mr. Jones” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. május 28.)

Amiért a holokauszttal tartjuk napirenden. Az emlékezésért, a kegyeletért, a múltunk megismeréséért, a fennmaradásunkért. Egy nemzet fennmaradásának alapkövetelménye: Mondd el fiaidnak! Téged nem érdekel a nemzeted múltja? Mire építed a jövőt?

(„Maggie Archer” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. május 28.)

Ez is egyfajta holokauszttal volt. Nem a zsidó holokauszttal akarom ezzel kicsinyíteni, de nekik is megvolt/van a fájdalmuk, meg nekünk is.

(„8472-es faj” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. május 28.)

Az én családom tragédiája egyértelműen Trianon, innentől szerintem nyugodtan mondhatom, hogy igenis életben kell tartani magát a témát, nem pedig „túltenni” rajta. A holokauszttal se lehetünk túl, mert a média nyomja, nem megyek bele abba, hogy mennyire színvonalasan és szimpatikusan, de nyomja, az tény. Ennyit Trianon is ér. Nekem többet is (bocsi).

(„Gép01” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 2.)

Mire véled, hogy egy filmet nem mutatnak be, amely ráadásul nem ismeretlen rendező és csapatának munkája??? Ilyenkor arra gondolok, hogy bizonyos csoportnak kellemetlen lehet!!! Tehát véleménykorlátozás folyik ezzel. Ezért kellene a médiaegyensúly!!!

(„originalqsz” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 3.)

A rendezőről csak annyit, hogy azt hiszem, amit lehet, megtett a Honfoglalás forgatásán. Inkább az ország akkori vezetését minősíti, hogy a Millennium tiszteletére készült filmre összesen 70 millió jött össze, a Sorstalanság meg milliárdokat nyel el. (Nem a Sorstalanságtól sajnálom, hanem nem értem, hogy a Honfoglalás miért nem volt nekik olyan fontos...)

(„Egyke” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 4.)

Azok a családok, akik körülöttem a holokaust áldozatai voltak (vagy NEM!), azokat kivétel nélkül kárpótolták, némelyiket többször is. Mindezt úgy, hogy a magyar részvétel még annyira se volt lelkes, mint most az iraki megszállásban. Trianon miatti kárpótlásról ki beszélhet? Miért nem lehet elfogadni, hogy mind a holokaust, mind pedig Trianon nagyon fájhat embereknek? Miért kell bizonygatni EBBEN az országban, hogy ez a téma igenis méltó arra, hogy emlékezzünk rá, hogy csakúgy, mint a holokaust, soha többet ne történhessen meg?

(„Gép”01 hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június

Tisztelt Koltay Úr!

Az alkotáshoz mindenképpen gratulálok és kívánom, hogy a közönségsiker mellett ez is szolgálja a magyarság történelmének jobb megismerését, annak igazságos értékelését és népünk lelki békességét.

Vác, 2004. június 3.

Dr. Beer Miklós
váci püspök

Kedves Koltay Gábor Úr!

Valóban egyszer végig kellene gondolni a trianoni kérdések mai megoldását, lehetőségeit. Láthatlanul is gratulálok a filmhez, és remélem egyszer a TV is rászánja magát, hogy bemutassa. Félve remélem, hogy valamelyik kormány egyszer rászánja magát e kérdés megtárgyalására.

Szeged, 2004. május 29.

Gyulay Endre
szeged-csanádi püspök

Igen Tisztelt Köztársasági Elnök Úr!
Tisztelt Püspök Urak határon innen és túlról!
Hölgyeim és Uraim! Kedves Vendégeink!

Ma este 60 év óta először látnak mozifilmet Trianonról. Az Uránia Nemzeti Filmszínház adott nyilvánosságot Koltay Gábor filmjének, amelynek – mint bizonyára sokan tudják Önök közül – mai világunkra jellemző előtörténete van. A rendező másfél évvel ezelőtt kezdett munkához, amikor ORTT-s pályázati támogatással tizennégyezer egyórás dokumentumfilm-sorozatot készített, *Velünk élő Trianon* címmel. Ebben mindenekelőtt azt vizsgálta, hogy a mindenkori magyar társadalom hogyan kezelte ezt a kérdést, milyen megoldási-feloldási elképzeléseket vizionált, vagy miért kezelte tabuként ezt a témát, s milyen kibontakozási lehetőségei vannak ma, az európai egységesülés idején, ennek a máig ható tragikus problémakörnek. Miért történhetett, hogy a rendszerváltozás idején tapasztalható rövid fellángolást követően mintha újra a szőnyeg alá lenne söpörve ez a témakör. Munkájához jeles tudós, közéleti személyiségeket hívott segítségül, valamint azokat, akik verseikkel, írásaikkal kifejezték a nemzet fájalmát. Közös gondolkodásra szólított fel, hiszen a film alkotóinak meggyőződése, hogy mai gondjaink eredete nagyrészt a Trianonban történt gyalázatban keresendő.

A filmsorozatot idén március 7-én kezdte volna sugározni a közszolgálati Magyar Televízió, de néhány nappal – az újságokban is meghirdetett – kezdése előtt indoklás nélkül levették a műsorról. A sorozat alkotói bíznak abban, hogy a rendszerváltozás 14. esztendejében előbb-utóbb lesz magyar televízió, amelyik sugározni fogja alkotásukat. De addig is, hogy a film fő gondolati íve mégiscsak nyilvánosságra kerülhessen, a rendező, *Trianon* címmel elkészítette azt a moziforgalmazásra szánt változatot, amelyet Önök ma este látnak.

Az alkotók köszönik mindazoknak a jeles személyiségeknek a segítségét és kitartó támogatását, akik nélkül ez a film nem készülhetett volna el és nem kerülhetett volna közönség elé.

Trianon 84. évfordulójára is emlékezve tartalmas, közös gondolkodást kívánunk!

(köszöntőszöveg a filmbemutatón,

– elmondta: Selmeczi Roland –

Uránia Nemzeti Filmszínház, 2004. június 5.)

Az Uránia Nemzeti Filmszínházban mutatták be először szombat este Koltay Gábor rendező *Trianon* című dokumentumfilmjét Mádl Ferenc köztársasági elnök, Mádl Dalma asszony és több jeles közéleti személyiség, mindenekelőtt Seregély István, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke részvételével. A rendező sokrétűen tárta elénk az egykori Nagy-Magyarországot 1920. június 4-én harmadrésze csonkító igazságtalan szerződés előzményeit, magát a diktátumot és máig ható következményeit. A filmben megszólalnak történészek, politikusok is; Raffay Ernő, Nemeskürty István, Fejtő Ferenc, Glatz Ferenc, Pozsgay Imre a trianoni döntés motívumait elemzik. Az első világháborús vereség, az egész Európa ellenszenvét kivívó 1919-es vörös puccs, valamint a szomszédos országok nemzetközi vádaskodásai megtették hatásukat. A nemzetközi fórumokon máig jelentéktelen, Károlyi Mihályhoz, Kun Bélához hasonló álbaloldali politikusok képviselik Magyarország érdekei helyett valójában a nyugati és tengerentúli nagyhatalmak érdekeit. Kulcsgondolatként hangzik el, hogy az 1920-as egyoldalú békeszerződéssel az antanthatalmak elvetették a fasizmus, a második világháború, majd a kommunizmus világrendszeré válásának csíráit.

A nemzettudat legújabb kori sorvadásának fő okára a mű zárófejezetében a felvidéki magyarság képviselője, Duray Miklós író világított rá: a trianoni stigmától elgyötört nép, akár a többi közép- és kelet-európai nemzet, bávatagon tűrte, hogy a világtörténelem legsötétebb, szovjet-orosz típusú diktatúrájának vazallusai átmentsék hatalmukat. Nem véletlen, hogy Csehországot érte Amerikából a legtöbb bírálat azért, hogy hajlandó volt néven nevezni és a közéleti szerepléstől eltiltani a saját három per hármas besúgóit és kommunista vezetőit.

A filmet emelkedetté tették Vörösmarty Mihály, József Attila, Reményik Sándor, Juhász Gyula és Wass Albert versei Szeleczy Zita, Dörner György, Csurka László, –

Bessenyei Ferenc, Koncz Gábor és mindenekelőtt a narrátori szerepet is vállaló Selmeczi Roland előadásában, valamint Koltay Gergely saját szerzeményei és az általa gyűjtött zenei betétek. A költeményeket, a zenéket, a korabeli dokumentumokat, a megrendezett jeleneteket és az elemzéseket példás arányban ötvöző nagy ívű mozifilmből – amelyet esténként az Urániában láthat a közönség – a gyártó Korona Film hamarosan videokazettát ad ki.

(Pósa Zoltán írása,
Magyar Nemzet, 2004. június 7.)

A film fantasztikusan jó. Remélem az MTV felhagy ezzel a politikai billegéssel és le fogja adni a 14 részes sorozatot is.

(„Egyke” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 6.)

Kedves Barátom!

E sorokat még a nagy élmény hatása alatt írom, ugyanis most jöttem haza az Uránia moziból, Koltay Gábor újabb remek műve, a TRIANON című film bemutatójáról.

Történelmünk legsúlyosabb csapásának évtizedekig történő elhallgatása után, két órába sűrítve kapunk tiszta képet országunk szétszabdalásának történelmi előzményeiről és máig élő utóhatásairól.

Az évtizedekig tartó tudatos félrevezetés és ködösítés után avatott, hiteles történészek, politikusok mondják el véleményüket erről a máig megoldatlan problémáról, amely nemcsak hazánkat, hanem egész Európát sújtotta.

Mindenki számára tanulságos, hasznos és megrázó információkat és óriási élményt nyújt ez a film, ez a rendhagyó történelemóra.

Nem csupán ajánlom mindenkinek, hanem kérek benneteket, nézzétek meg, hívjatok mindenkit, mert félek tőle, hogy „technikai okok miatt” igen hamar lekerül az egyetlen mozi műsoráról is.

Most még június 6-tól minden este, 18.30-tól vetítik!

(Schulek Ágoston e-mailje,
2004. június 5. 23:37)

Gábor!

Megfeszítőd, hogy egy ilyen fontos és kitűnő film főcímlistáján szerepelhettem. Kossuth-díjat nem fogsz érte az elvárásaidtól kapni, ami egyben a film magyar-nemzeti-keresztény erőit jelenti. Kíváncsi, hogy sok magyarrhoz jusson el, ne felejtődjék a trianoni gyáázat, de ehhez egy televízió kell. Duna?

Budapest, 2004. június 6.

Hintsch György

Megnéztük a TRIANON című filmet. A filmszínház előtt a földön egy gumiszőnyegen kint van Nagy-Magyarország felidőzve és az adatok. Fekete zászlók lógnak Trianon felirattal. A filmről csak azt írom, hogy meg kell nézni. Szerintem Koltay Gábornak eddigi legtanulságosabb filmje. Telt ház, hatalmas siker, többször taps, felmordulások és a végén még vagy 10-15 percig vastaps. MEG KELL NÉZNI!!! Nagyon remélem, hogy valahol lesz módomból megnézni az eredeti 14 részes sorozatot és nem csak a vágott verziót. Minden tisztelem azoké az embereké, akik valamilyen módon részt vettek a film elkészítésében.

("Solit" hozzászólása, KóBak honlap fóruma, 2004. június 6.)

Az MTV-ben tilos Trianonra emlékezni. A "Vörös polip" karja azonban nem ér el mindenhova. ("WEN" hozzászólása, www.dumaujvaros.hu, 2004. június 7.)

Igen jó dokumentumfilm a Trianon. Tetszik, hogy részletesen foglalkozik nemzeti tragédiánk előzményeivel (1867-től) és Trianon következményeivel – egészen napjainkig. ("dr. Factor" hozzászólása, www.dumaujvaros.hu, 2004. június 8.)

Tisztelt Rendező Úr! Kedves Gábor!

Ma tudtam megnézni a *Trianon* című kiváló alkotásod. Nem túlzás, amit írok, mert a közönség 10 percig tartó vastappsal ismerte el a látottakat. Én személy szerint köszönöm neked és köszönöm a sok igaz magyar ember nevében ezt a 84 éve várt igazságot. Az a kis harang és a harangzúgás elszorította a torkomat. Ez a film egyenrangú a legjobb kampánnyal és hiszem, hogy valamennyi látogató tudni fogja, mi a nemzettel szembeni kötelessége június 13-án. Isten segítsen és adjon sok erőt és egészséget a további szép alkotásokhoz.

Budapest, 2004. június 8.

Dr. Galla János

Tegnap este elmentem az Urániába, hogy átvegyem a lefoglalt jegyet a Trianonra. Mondanom sem kell, hogy nyoma sem volt az interneten lefoglalt jegynek! Június 30-ig hosszabbították meg a bemutatást! Este nyolckor még hosszú tömött sorok álltak a jegyért. Egy kis hölgy négy 16 éves fiúval Esztergomból utazott fel, hogy megnézzék a filmet. Azt hiszem, nagyon jó film lehet, ha ennyire agyonhallgatják. A mai napig volt tervezve, hogy lesz előadás..., napi egy. Hmm... elgondolkodtató.

(„Maggie Archer” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 9.)

Barátaim!

Mottó: „Addig megy a film az Urániában, amíg van néző” – mondta nekem Koltay Gábor, mikor gratuláltam neki.

Így született a ma bemutatott Trianon film csonkán – két órában összesűrítve – vagy ahogy Duray Miklós mondta: „a maradék Magyarországról szóló film”. Nagyszerű emberek meséltek szomorúan, eredeti archív felvételek kísérték mesterien vágva.

Ültem és közben végigéltem egy álmomat: valami ellen menekülnöm kell, de nem bírok, mert ólomsúlyúak a végtagjaim.

Nemeskürty tanár úr adott erőt nekem: elmesélte, hogyan lett „Komárom”-val szemben a Duna magyar partján Új-Szönyből Komárom a kitelepítések után, vagy az osztrák származású Klebelsberg mit tett a magyar műveltségért. Hát igen, ha a magyarok egy része nemzetvesztő, akkor mindig támad egy magát magyarnak valló idegen segítsége...

Közép-Európát a titkosszolgálatok irányítják ma is – mondja Duray. Mindenhol Kun Bélák, Károlyi grófok utódai ülnek a hatalomban. 80 éve traumát él át a magyar nemzet, amelyet nem hevert ki máig sem, elvesztette nemzettudatát és a hatalom mai birtokosai minden erőfeszítést megtesznek, hogy soha többé ne is nyerjék vissza.

Mottó: Az Uránia filmszínház június 6-tól minden este 18:30 órakor vetíti a Trianont. Hogy meddig? Rajtunk múlik...

(Bödey Sándor e-mailje,
2004. június 6.)

A Rákóczi út aszfaltján, az Uránia mozi előtt, fekete alapon Nagy-Magyarország térképe, igaz, már ez is megszabdalva, különválasztva a trianoni diktátummal elválasztott területek a maradék Magyarországtól; 11 millió határon túlra szakadt magyar és 7,6 millió, legalábbis az akkori lélekszámot tekintve, a határokon belül maradt. Vajon mi újat lehet mondani Trianonról képből, dokumentumból? Erről szól Koltay Gábor filmje.

Idézzünk három nézői véleményt!

– Azt hiszem, hogy nagyon-nagyon sokat fog mondani ez a film, Trianon-ügyben nagy hallgatások vannak. Az ember, ha visszagondol a 90-es évek bizonyos időszakaira, akkor voltak, akik Trianon hallatán kivonultak.

– Hát, hogy egyáltalán már van egy film, azt gondolom, hogy egy óriási dolog és Koltay Gábor szívósságát, kemény jellemét is dicséri ez és bizonyítja, hogy ezt a filmet megcsinálta, mint oly sok más filmet is.

– Hát azért nem baj, hogyha egyszer-egyszer valóban összefoglalva elénk kerül az események sora, hogy mi történt ebben az országban akkor, és mik történtek utána, és mi van ma.

– Egészen mást kaptam, mint amit vártam. Én úgy jöttem erre a bemutatóra, hogy ez egy dokumentumfilm. Most mondhatom, hogy dokumentum-játékfilm, játék-dokumentumfilm, dramatizált történelem? Nem tudom besorolni semmilyen műfajba. Koltay Gábor szerint be kell sorolnunk?

– Nem kell besorolni. Én azt hiszem, hogy ez átmenet a dokumentumfilm és a játékfilm között. Én alapvetően dokumentarista eszközökkel olyan filmet szerettem volna készíteni, amely a moziban felveheti a játékfilmek iránti érdeklődéssel a versenyt. Én egy gátat szeretnék áttörni. Ez a gát szellemi–gondolati gát, nem filmszakmai gát. A szellemi–gondolati gát pedig Trianon. Tehát az, hogy Trianonról nagy tömegek számára is érthető és talán meglepően őszintének tűnő módon beszélni lehessen. Ha nem tűnik nagyon szerénytelennek, akkor azt szeretném, hogy ez a film széles körben elindít-

son egy társadalmi gondolkodást és beszéljünk arról, hogy ebben a nagy európai egységesítési folyamatban mi lesz Trianonnal.

– Bár ennek nem volt nagy visszhangja, mert a sajtó nemigen foglalkozott vele, ez a Magyar Televízióban vetítendő sorozat lett volna. Benne is volt a műsorelőzetesekben, műsorra tűzték. És egyszer csak mindenféle magyarázat nélkül eltűnt. Mondjuk úgy, hogy letiltottak egy filmet.

– A vezető médiák, tehát a televíziók mögött olyan multik, illetve olyan hatalmi összefonódások állnak, amelyek minden szempontból kiszolgálják azt a nemzetközi akaratot, amely piacot lát ebben az egész térségben, egy gazdasági és szellemi értelemben vett piacot. Ugyanolyan „agymosott” állampolgárookra van szüksége ennek a globalizálódó világnak itt, ebben a térségben, mint amilyen állampolgárookra volt szüksége a szovjet világbirodalomnak. Bizonyos játékszabályokat be kell tartani. Bizonyos kérdéseket nem szabad érinteni, nem szabad fölvetni. Mert az mihez vezethet hosszú távon? Az öntudat kialakulásához, fejünk felemeléséhez, országalakosokból nemzetté válásunkhoz vezethet, és akkor nehezen kezelhetőkké válunk. Ugyan nem jönnek be a rendőrök, nem állítják le a vetítést és remélem, hogy nagyon hosszú ideig az Urániában menni fog a film, de más moziban nem mehet, újságokban nem jelenik meg híradás arról, hogy ez a film van, televíziókban interjúkat nem adhatok erről, tehát nem tudom az országalakosok figyelmét fölhívni arra, hogy tessék ezt megnézni. Ilyen gátakkal és falakkal kell szembenéznünk. Ez elszomorító és én azt gondolom, hogy nekünk ezen változtatni kell. Ahogy Glatz Ferenc a film végén megfogalmazza, itt egészen újfajta társadalmi szövetségre lenne szükség ahhoz, hogy a dolgainkat végiggondoljuk és a magyarság perspektíváját ebben a globalizálódó, egységesülő világban fölvezöljük. Ez így tovább nem mehet.

(Bánkuti Gábor beszélgetése Koltay Gáborral,
Kossuth Rádió, Napközben, 2004. június 7.)

– Igaz-e, hogy azért nem került erre sor (a filmsorozat MTV-ben való sugárzására), mert többen visszavonták szereplésüket, ha igen, miért, és kik voltak azok? Glatz Ferenc látta-e az Urániában vetített változatot?

– Általam nem ismert körülmények között egy történész vonta vissza nyilatkozatát, s mivel anonim maradt, ezért nevét én sem hozom nyilvánosságra. Az Urániában vetítendő filmemet előzetesen senki sem cenzúrázta, mivel mindannyian megbíztak bennem.

– Milyen megfontolások vezették a kétórás változat megalkotásához?

– Egyetlen megfontolás vezetett: tisztességes, őszinte, érzelmekre ható, felkavaró filmet készíteni történelmünk ezen tragikus eseményéről, és azt nyilvánosságra hozni. Ha ezt egyelőre nem tehetem meg, mint a filmsorozat alkotója, megteszem, mint egy mozifilm rendezője. Filmalkotóként úgy gondolom, ez a kötelességem.

– Az ORTT elfogadta-e a film költségvetésének beszámolóját?

– Az ORTT természetesen elfogadta a költségvetési beszámolót, sőt a sorozat ügyét régesrég lezárta. Most már csak arra várunk, hogy demokratikus médiaviszonyaink közepette a televíziós sorozat nyilvánosságra kerülhessen.

(Válaszok Hamvay Péter kérdéseire
Népszava, 2004. június 8., nem jelent meg)

A sorozatot gyártó Korona Film Kft. tájékoztatta az ORTT-t egy úgynevezett rendezői változat összeállításáról és annak nyilvánosan történő vetítési szándékáról – válaszolta lapunknak dr. Csányi Kinga, az ORTT igazgatója. A műsorszolgáltató Magyar Televízió Rt. 2004 májusában a film producerének kérésére lemondott a bemutatás jogáról.

Csányi Kinga hozzátette, természetesen nem felel meg sem az 1996. évi I. törvénynek, sem a szerződésnek, ha nem televízióban kerül bemutatásra a támogatott műsorszám.

A külföldön tartózkodó Glatz Ferenc titkárságán megtudtuk, hogy a rendező két nappal a szombati premier előtt felajánlotta az MTA egykori elnökének, hogy tekintse meg a rendezői változatot, ám Glatz Ferenc nem tudott élni a lehetőséggel.

Csendben, minden reklám nélkül szombattól vetíteni kezdte az Uránia mozi az *István, a király*, a *Honfoglalás*, a *Sacra Corona* alkotójának kétórásra összevágott *Trianon*-filmjét. Nem készült mozikópia, hanem a televíziós technikára készült Beta-kazettát (sic!) vetítik az Urániában. Cselényi László, a mozi igazgatója úgy döntött, az uniós választások kampánycsendjében nem vetíti a filmet. A döntésben Koltay politikai machinációt látott.

Kérdésünkre, vajon mérlegelték-e, hogy a film politikai viharokat fog gerjeszteni, Cselényi kijelentette, az Uránia mozi feladata, hogy magyar filmalkotásokat mutasson be, nem akarja azokat cenzúrázni.

A legfontosabb kérdés az, hogy Koltaynak volt-e joga az ORTT támogatásából a közszolgálati televízió gyártott filmet felajánlani az Uránia mozinak, Csányi Kinga válaszából azonban az derül ki, törvényt és szerződést segezt a rendező.

(Hamvay Péter írása,
Népszava, 2004. június 9.)

Mielőtt kitör a Teleki-szoborhoz hasonlatos, legújabb kultúrbotrány, szögezzük le, Koltay ismét egy rossz filmet csinált. Bevallom, előítéletekkel ültem be a zsúfolt Uránia moziba, de minden előzetes várakozásomat felülmúlták a látottak. Koltay meg sem kísérel az objektivitás, a tisztességes – ám elfogult – filmkészítő álarcába bújni. A fő megszólalók, Nemeskürty István és Raffay Ernő a legsötétebb összeesküvés-elméleteket veszik elő. Trianon oka szerintük a dualizmus kori liberalizmus és az 1918–19-es fordalmak. A nagyhatalmak azért tudnak elbánni Magyarországgal, mert Károlyi és Kun Béla nem védte meg az országot, sőt az antant tudomására hozta, hogy nem kívánják fenntartani az ország határait. Károlyi az első hetekben valóban leszerelte a demoralizálódott hadsereget, s naívan hitt a wilsoni elvekben, melyek igazságos békét ígértek. Ám azt említés nélkül hagyni, hogy a Vörös Hadsereg – köztük a bolsevizmussal élesen szembenálló polgári katonatisztekkel, tábornokokkal – hetekig harcolt a román és csehszlovák csapatokkal – durva történelemhamisítás.

Koltay meg sem kísérel feltárni a Monarchia szociális és nemzetiségi problémáit, melyek Trianonhoz vezettek, csupán Glatz Ferenc néhány – a forma kedvéért bent hagyott – mondata jelzi, hogy az igazság odaát van.

A Raffayhoz és Nemeskürtyhez csatlakozó Csurka István és Duray Miklós mondandója végül antiglobalista propagandává változtatja a filmet, melyet irredenta versek, dalok szakítanak meg. Megszólal ugyan Glatz Ferenc, Fejtő Ferenc is, de egyensúlyról szó sincs.

A film vetítése után természetesen kitört a vastaps és a „Hajrá magyarok!” kiáltás. A nézők pontosan megfejtették az aktuálpolitikai utalásokat. Mely szerint Trianon kérdését nem csak a szocializmusban, de az Antall-kormány alatt sem lehetett felvetni, erről Raffay Ernő, az Antall-kormány honvédelmi államtitkára számolt be. Nem sokkal ezután viszont megjelent a Mária Valéria híd átadásáról készült snitt, jelezve, hogy a rendszerváltás óta egyedül Orbán tett valamit a Trianon okozta sebek begyógyításáért. Az már csak hab a tortán, hogy az egyik megszólaló a privatizációt, hazánk európai uniós tagságát Trianonhoz hasonlította.

(Hamvay Péter írása,
Népszava, 2004. június 9.)

Koltay Gábor szerint megdöbbentő, hogy 14 évvel a rendszerváltás után bárki megbélyegezhető, aki érzékeny, szőnyeg alá söpört kérdéseket boncolgat.

Koltay Gábor: Trianon nem jobboldali téma. Itt rossz a lelkiismerete nagyon sok embernek. Ez a magyar nemzet ügye, ez a mi történelmünk, ez nem jobb- vagy baloldali kérdés. Kikérem magamnak, hogy azért, mert az ember történelemmel foglalkozik, rögtön le legyen fasisztázva és le legyen szélsőségesezve.

Cselényi László: Az Uránia nem politikai szempontok alapján válogatja meg a műsort, olyan, mint egy közszolgálati televízió, nem cenzúráz. Én azt hiszem, hogy ez a kérdés, maga Trianon kibeszéletlen, megoldatlan, iszonyú trauma a nemzet számára, amivel érdemes foglalkozni.

A sorozat rendezője egyébként úgy vélekedik, hogy amíg nem beszéljük meg ezeket a dolgokat nagyon őszintén, addig nem érthetjük meg a feszültségek okát, és azt sem mérhetjük fel, hogy milyen lehetőségeink lesznek ez ügyben az unióban. Arra a vádra, hogy netán szerződést szegett volna, Koltay Gábor azt mondta: a rendezői változat egy teljesen független, önálló alkotás, ugyanakkor bízik abban, hogy az ORTT 15 millió forintos támogatásával készült sorozatot végül is valamelyik televízió műsorra tűzi.

(Duna Televízió, Híradó, 2004. június 9.)

Az Uránia Nemzeti Filmszínház szombat óta vetíti Koltay Gábor, eredetileg televíziós sugárzásra készült Trianon-filmjét; a *Trianon* addig lesz műsoron, amíg érdeklődnek iránta – mondta a budapesti mozi igazgatója szerdán.

„Amíg reális érdeklődés van a filmre, addig az Uránia vetíti azt” – mondta Cselényi László. Közlése szerint a hétvégén tartandó európai parlamenti választások miatt, a kampánycsend idején – azaz szombaton és vasárnap – nem játsszák a filmet. Cselényi László a döntését azzal indokolta, hogy a több mint kétórás filmben „mára való utalások is vannak”.

Az igazgató-filmrendező sajnálatosnak nevezte, hogy Koltay Gábor „a mindenki számára fájó emlékekkel bíró Trianonhoz” a mai politikai életre jellemző viszonyokat tárja. Cselényi László szerint ezt a két „élményt” külön kellene választani.

Az igazgató szólt arról is, hogy a *Trianont* eddig minden alkalommal telt ház előtt játszották; a filmet az Uránia dísztermében vetítik, ahová több mint 420-an férnek be.

Cselényi László azt mondta: véleménye szerint a dokumentumfilmben nincs olyan gondolat, amely törvénybe ütköző, „szélsőséges” lenne. A fogadtatást olyannak látja, mint amilyen a mai magyar közélet és politika fogadtatása. Van, akinek tetszik a film szerkezete, mondanivalója, és van, akinek nem – jegyezte meg.

Cselényi László elmondta, az alkotó kereste meg azzal, hogy a televíziós bemutásra szánt dokumentumfilm-sorozatból készítené egy mozifilm hosszúságú változatot. Az igazgató úgy döntött: mint minden magyar filmnek, ennek az alkotásnak is megadja a bemutatkozási lehetőséget.

(MTI-közlemény, 2004. június 9.)

Vastaps, telt ház. Körülbelül ezzel a két szóval lehetne jellemezni Koltay Gábor dokumentumfilmjének fogadtatását. És az bizony akad: napi három előadáson a 420 férőhelyes nézőtér dugig van a több mint kétórás vetítéseken. Hogy a film sikere mennyire tudható be szakmai és tartalmi kvalitásainak és mennyire más képességeinek... Erre szokták azt mondani: döntse el a néző maga. Új jelenség a világ filmszínházaiban, hogy egyre több néző vált jegyet dokumentumfilmekre, gondoljunk csak Michael Moore tavalyi és ideai sikerére, a Kóla, puska, sültkrumplira és a Fahrenheit 9/11-re.

(www.mozinet.hu, 2004. június 10.)

Szerencsénk van a rendezőinkkel. Távol álljon ugyan tőlem, hogy minden magyarok főrendezőjének, Koltay Gábornak a művészi képességében kételkedjem, de képzeljük el a rémlátomást, hogy a mester életművét, a Honfoglalást, Trianon-filmjét vagy a pártállami idők homályába vesző – finoman szólva – munkásmozgalmi kötődésű rendezvényeit a század művészssenije, egy korszakformáló eredetiségű, kiváló elme álmodja meg. Hogy a Honfoglalás veretes felvételei hatására rovásírással vésett átkok borítják el köztereinket, és a tegezkészítő kisiparosok anyagi ereje Bill Gatesszel verseng majd. Hogy a nézők a lenyűgöző mozgókép láttán ugor átkokat fogalmazva indulnak kihantolni a gaz Szvatoplukot. Tegyük fel például, hogy Trianon-filmjének szívbemarkoló költsége láttán mindenki elfelejti a mindent meggondoló, megfontoló Ferenc Jósikát, a megannyi tökkel-ütött arisztokratát, a parlamenti úri huncutságokat, és elhiszi, hogy a nemzetcsonkoló békediktátumban főképp a liberalizmus és a veszedelem volt a ludas. Végre száműzetnének az ősi magyar rögökről a néppusztító kozmopolita igék, minden kételkedő betiltatna vissza egész a felvilágosodásig, kötelező olvasmány lenne minden Prohászka és Szabó Dezsőnek még a levelezése is. Akadémiai szinten tennék semmissé a nyelvújítást és kutatók szorgoskodnának az ősi magyar DNS kimutatásában. E nemzeti elízium pedig csak azért maradna el, mert a mester korábbi munkásságának hatása ugye kérdésessé tette volna az egész rendszerváltást. Mert a KISZ rendezvényein felgerjedt Che Guevaraszakállas ifjak százezrei irtották volna ki a kizsákmányolás írmagját, a kapitalizmus és a nemzeti nagytőke székértelőit, a dolgozó nép minden népnyzó élőkódóját, többpárt-rendszert, polgári pártocskákkal, gyárosokkal, bankárokkal egyetemben. Ugye milyen jó, hogy nemzeti történelmünket Koltay Gábor elemzi, nem más?

(Podhorányi Zsolt írása,
Népszava, 2004. június 10.)

Amikor Koltay Gábor Trianon-filmsorozatát levették a teljesen kommunista irányítás alá került közszolgálati televízió műsoráról, az elvtársak bizonyára elégedetten hátradőltek, mondjuk a Gang című kulturális heccműsor nézése közben. Most, hogy az Urániában mégis sikerült bemutatni a sorozat rövidített filmváltozatát, azonnal felüvöltött a hiénák és sakálok összeszokott kórusa: jaj, micsoda botrányos Trianon-film, történelemhamisító, irredenta, („K. ismét egy rossz filmet csinált”, „antiglobalista propaganda”, „Megszólal ugyan Glatz Ferenc, Fejtő Ferenc is, de egyensúlyról szó sincs”), és hát persze a sugallat: „a rendszerváltás óta egyedül Orbán tett valamit a Trianon okozta sebek begyógyításáért”. A bértollnok persze ezt vádként állítja, mi, magyarok azonban dicséretként könyveljük el. Pontosan így van. A szegény moziigazgatót is támadják, ő már sajnálatosnak is tartja, hogy a filmben „mára való utalások is vannak”. Hát persze, Trianonnak abszolút semmi köze a mához, csak holokaust van, de az mindig és mindenhol, de Trianon az nincs és nem is lehet, mert az nem tragikus, csak a történelemhamisítás tragikus. Trianon-film nem lehet, csak Sorstalanság-film lehet, világos ez, cimborák, láttuk ezt a műsort nemrég a Teleki-szobor kapcsán is. Még hogy „mára való utalások”! (...)

A Népszava nevű szélsőbaloldali heccclapban egy bértollnok Koltay Gábort „minden magyarok főrendezőjének” titulálja, s ironikusan arról elmélkedik, mi lenne, ha „a Honfoglalás veretes felvételei hatására rovásírással vésett átkok” borítanák el köztereinket, s amikor „a tegezkészítő kisiparosok anyagi ereje Bill Gatesszel verseng majd”. Bizony, derék kis bértollnokom, aggódhatsz, mert előbb-utóbb bevezetjük a magyar rovásírás kötelező oktatását, neked is indítunk külön felzárkóztató tanfolyamot és az utca-nevek csak rovásírással lesznek kiírva, hogy beleőrüljete mind, akik csak cirill és héber ábécében tudtok gondolkodni, s a latin betűket is legszívesebben románnak hívnátok. Hej, de szép is lesz, amikor Brüsszelben a számítógépeket is meg kell majd tanítani a hivatalos magyar rovásírássra, nemcsak a kockafejű brüsszeliótákat!

(Szentmihályi Szabó Péter írása,
Magyar Demokrata, 2004. június 17.)

A Trianon pontosan e kommunikációképtelenség, az előre megfontolt bezárkózás filmje: egy zártkörű klubdélután. Előadás egy gondosan megválasztott célközönségnek: a gumicsont szakrális felmutatása, összetartási tréning. Ha a mű gondolati síkján maradunk, nincs is ezzel semmi baj, hiszen ebben a közegben az sem zavaró, hogy alkalmassint másnak óhajt látszani: tudományos igényű együttgondolkodásnak a magyar történelem egyik legsúlyosabb tragédiájáról. Ezzel szemben csak az nem látja, hogy

gondolkodásról, pláne filmről itt szó sincs, aki nem akarja. Vannak ilyenek szép számmal, nekik készültek e terkek.

A filmmű látszatát keltani igyekvő, rémesen keresett gesztusok emlegetése nyilván megkerülhetetlen, de könnyen félrevehet: az derül ki belőlük, hogy Koltay Gábor rossz filmet forgatott. Ja, igen. De nem ez a baj, ehhez hozzászokhattunk. Ám ezúttal rossz szándékú filmet készített, ami egy egészen más kategória.

Ugyanis hiába a jól körülhatárolható célközönség, nem akar a film tőlük semmit, csak hergelni őket. Csak őrzi a tüzet, fenntartani, éppenséggel szítani akarja a harci hevületet a mezei – nem gondolkodni tartott – hadakban. Sámándob-püfölés, harci tánchoz. S ebben nagyon nagy segítségére van az a bűnös cselekedet, mely leparancsolta a mű tévészeria-változatát a Magyar Televízió második csatornájának műsoráról.

Ferenc József trónra lépésétől (Husztai Pétert látjuk egy régi magyar játékfilmben) egészen napjainkig mesélik, magyarázzák el beszélő fejek Trianon előzményeit, mikéntjét és következményeit. Szövegüket irodalmi színpadi, zenei és más, kulturális igényűnek mondható betétek hivatottak feldobni, amik kinosak és még kinosabbak persze, de másodlagosak is, hisz a lényeg a „tudományos megalapozottságú” történetmondás, melynek alapjait Nemeskürty István és Raffay Ernő rakja le – hosszan tűnik olybá, hogy ők adják elő az egészet, de a kezdeti parttalanság után ahogy haladunk előre az időben, úgy kapcsolódnak be a téma – a magyar történelem szakértői. Nem szükséges kétségbe vonni egyikőjük kompetenciáját sem, noha nyilván lehetne, hisz mindőjük ebbéli munkássága közkincs, mert a történet nem erről szól. Pontosan az ellenkezőjéről. Önmagáért beszél, hogy a film közlése szerint a magyar történelem legbitangabb gazembere Jászi Oszkár és Károlyi Mihály volt – de semmi dolgunk ezzel a történelemmel, noha mindhét fátyol e testen fenemód „tudományos”. Két és fél órán keresztül mesélik, mesélik, hogy is volt ez a történelem, s hiába perdül a színre Dörner György vagy Csurka László egy csinos verssel, csak a megfoghatatlan historizálás marad. Nem tudható, hogy választott közönsége milyen fokú rákészüléssel vág neki a mozikalandnak, sejtéseink közreadásától pedig eltekintünk – ízetlenség volna. Ám arra megesküszünk, hogy célirányos előtanulmányok nélkül a néző elveszett ember, szóba nem jön, hogy partner (gondolkodó társ, egyenrangú fél) lehessen a ráboruló revelációk zuhatagában. Így csak a tónus a feldolgozható élmény. Azt pedig nem kell bemutatni. (...)

A film elfogadását emellett objektív akadályok is nehezítik, noha nem mondhatjuk, hogy az ellentmondást nem ismerő, kétségek nélküli „történelmi” kinyilatkoztatásokon a mégoly szerencsés „művészi” háttér könnyen túllendíthetné a befogadót. Hiába ugyanis Illyés Gyula hangja, József Attila fájdalma, Bessenyei Ferenc előadásában a Szózat, s nem is azért, mert Szentmihályi Szabó Péter lírájával egy lapon némileg inflálódnak, hanem azért, mert sajnálatos adottságunk, hogy Trianon sokkja tudvalevőleg nem mozgató meg hegycsúcsokat a magyar irodalomban, és a művészet más területein sem. Bánatos, rossz versek

születtek, a magyarnóták szintjénél különbül csak elvétele sikerült rímbe szedni a tragédiát. Mindez sorsuk fogságában vergődő előadóművészek tolmácsolásában (megmagyarázom: Dörner György kiváló színész – volt, s mert a magyar kulturális élet olyan, amilyen, a színpadról a pódiumra keveredett, ráadásul egy roppant szűk pódiumra, az eldörgött rossz versek egyszerűen felőrölték előadói erejét, csak az orgánuma maradt, meg az, hogy mit tud magából hozzátenni ehhez a kőmarad-szintű lírához, amihez egy Latinovits is kevés lenne; Csurka László is hiába volt valaha nagyszerű karakterszínész, a történelmi kutyaszorító nem csinált belőle Sinkovits Imrét, csak a karikatúráját) csupán azoknak gyúanyag, akik a hőzöngésre jöttek, hőzöngeni. Hogy milyen zeneszerző Koltay Gergely, és milyen énekes Varga Miklós, azt itt nem tárgyaljuk. (Hol van Szörényi Levente?)

Koltay Gábor nem akar semmit Trianonnal, legkevésbé szembenézni azzal, amit ma e gyászos magyar fogalom takar, nincsen válasza rá, fogalma sincs, hogyan lehetne menteni a menthetőt. Nem akar ő mást, csak kijátszani az adu ást. A bűvös szót, melyről bizton tudható, hogy indulatokat fakaszt minden érintettben (sokan vagyunk, mindannyian). Ugyanakkor csak egyféle indulat felkorbácsolása áll a szándékában. Az ökölrázásé. A tehetetlen acsargásé. Ezzel neki majd el kell számolnia, vagy nem kell, őszintén szólva nem sok közünk van hozzá, felszólalását a célcsoport is túl fogja élni.

Mégis mindenkinek van min elgondolkodnia. Hogyan alakulhatott úgy, hogy például Trianon az ő és társai asztalának számít ebben az országban?

Miért azok a magyarok, akik csak öblögetésre használják a nemzet nevét? Miért ez az egyetlen film Trianonról? Miért nincs egy népszerű-tudományos tévésorozat a tárgyban? Miért nincs a dolog a köz számára is befogadható módon pertraktálva? Miért kell a legkiszolgáltatottabbaknak legendákból és mítoszokból tájékozódniuk? Miért nincsen az a számos tisztességes és alapos történelmi munka, mely a tárgyban megjelent, a köz számára is konvertálva? Mert az, ugye, képtelenség, hogy azért, mert ők nem akarják? (Ebből a filmből is tudjuk, hogy nem akarják, hisz nekik így jó.) De miért jó így Magyarország épeszű részének (nagy többségének)? Miért kell, hogy Trianon kérdése egy maroknyi monomániás ködévő „szakterülete” legyen? Míg így marad, szabad a pálya a szédelgőknek.

(Turcsányi Sándor írása,
Magyar Narancs, 2004. június 24.)

A '18–19-es patkányok utódai ma is itt vannak és tőlük aztán a maradék ország kétharmadát is elvehetnék.

(„rauukonen” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 12.)

Megnéztem. Unalmas, egyoldalú, átlátszóan budapesti és napi politikai olvasata egy sokkal több figyelmet, alaposabb elemzést érdemlő kérdésnek, amely néhányunknak fájdalmas is. A közönséget láthatóan érdekli a téma, teltház volt. Ennyi a pozitívum: beszéltek róla. Tanulságos lehet mindenkinek, aki azt mondja, „hagyjuk már, nyolcvan éve volt, majd az EU megoldja, illetve a határon túl mindenki olvadjon be és ne gyertek ide elvenni a magyarok kenyerét”. A végén persze tapsoltak, amúgy jó polgári körös stílusban. Viktorozás nem volt. Amikor Antall József neve először elhangzott, a nézőtéren valaki felüvöltött: ÁRULÓ! Még egyszer nem szenvedném végig.

(„Buják Marci” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 13.)

Krisztián haverommal tegnap mentünk az Urániába, megtekinteni a filmet. Naivan azt hittük, hogy negyedórával az előadás előtt lesz szabad helyünk... Következő hét csütörtökre váltottunk elővételben jegyet.

(„Deashi Barai” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 17.)

Tény, sehol máshol nem játsszák és jegyet szinte lehetetlen rá kapni. Merthogy csütörtökönként van műsorváltás, tehát csak csütörtökig tudnak jegyet adni, telefonon foglalni nem lehet. Így a nem budapestiek gyakorlatilag ki vannak zárva és gyakorlatilag én is, mert így vizsgaidőszakban nincs arra időm, hogy csak úgy mozijegyért rohangáljak a fővárosba. Mindegy, szerintem, ha tudjátok, mindenképpen nézzétek meg. Tényleg tótál telt házak előtt játsszák lassan hetek óta – hál' Istennek.

(„Leevee” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. június 17.)

A film nagyon jó. Én is remélem, hogy egyszer lesz módom megnézni a teljes sorozatot. A régi zenék mellett a Kormorán zenéje volt benne. Ennek én nagyon örülök, szeretem a Kormoránt.

(„Egyke” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. július 1.)

Végre valaki vette a bátorságot, vette a fáradságot – nem először –, hogy történelmünk-ről, magyarságunkról, keresztény magyarságunkról, sorskérdéseinkről szóljon. Ezeket a kérdéseket a laikus számára érthetővé, átláthatóvá tegye: Koltay Gábor *Trianon* című filmje ezt a nyolcvannégy éves megoldatlan, kibeszéletlen, elfogadhatatlan, Szlovákiában, Kárpátalján, Bácskában, Erdélyben élő testvéreinket megnyomorító, megalázó, másodrendű ember szintjére taszító élő gyakorlatot tárja elénk. A szakemberek megnyilatkozásait 1920. június 4-e hatása alatt született keserű hangú, de a feltámadás reményét soha fel nem adó műalkotások teszik még megrendítőbbé.

Hét évvel ezelőtt jártam először Csíksomlyón. Azóta mind a négy gyermekemet elvittem oda, hogy saját élményeikre építsék majd magyarságukat, keresztény magyar hitvallásukat. És elviszem őket a *Trianon* című filmre, hogy ne az én kommunista szellemiségű, „merjünk kicsik lenni” parancsát kiszolgáló történelemismeretemet vigyék magukkal felelős, felnőtt életükbe. Lássanak tisztán, sokkal tisztábban, mint én és a korosztályom. Hogy őszinte szívvel és meggyőződéssel akarjanak és tudjanak tenni a trianoni határokon kívül rekedt testvéreikért. Minden magyar szívvel gondolkodó felnőtt fogja kézen a gyermekét és nyitott elmével, nyitott lélekkel fogadja be és adja tovább az ezeréves magyar történelmet.

(Paksy Mária írása,
Új Idők, 2004. június 15.)

Tisztelt Rendező Úr!

Gratulálunk családom tagjaival együtt a *Trianon* című filmjéhez – és az ezt megelőzőekhez is. A nemzeti identitás kérdésével – és Trianonnal is vajmi keveset foglalkoztak az elmúlt 59 év alatt.

Felnőtt egy generáció, akik igen keveset tudtak arról, hogyan jutottunk el idáig. A hamis történelmi szemlélet mindazokat megfertőzte, akik otthonról semmiféle igaz információt nem hoztak.

Budapest, 2004. június 16.

Dr. Andriska Jolán

Én láttam és szerintem érdemes volt. Tényleg jó. Csak nem tudom, hogy játsszák-e még... egyébként úgy hallottam, eredetileg 14 órára csinálták és a TV-ben akarták leadni részekre bontva, csak egyik sem vállalta el.

(„PLUSI” hozzászólása,
www.rtlklub.hu, 2004. június 19.)

Nem vállalták? Milyen magyar csatornák ezek??? Ha már folyton a Holocaust történetét sulykolják belénk TRIANON-t miért nem??? Hát ez nagyon gáz!!!

(„GRINDCORE” hozzászólása,
www.rtlklub.hu, 2004. június 20.)

Nálunk már egy ideje kint vannak a városban a plakátok és még a templomban is hirdetik... Egész júliusban adják, de csak (nekem) munkaidőben...

(„CSILLEBÉRC” hozzászólása,
www.rtlklub.hu, 2004. június 22.)

Egy hete néztem meg Koltay Gábor *Trianon* című filmjét. Be kell vallanom, nagy hatással volt rám. A rendezőnek ezzel a filmmel sikerült a lelkekhez szólnia, a moziban többen is megkönnyeztek egyes jeleneteket. Glatz Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia volt elnöke a trianoni trauma egyetlen reális megoldását vázolja fel, amely véleményem szerint a legfontosabb üzenete a filmnek. Ez a megoldás pedig a regionális alapokra épülő új Európa. Nem a brüsszeli vízfej által irányított és – mai kifejezéssel élve – „demokráciadeficitel” küszködő multikulturális Európa, hanem az önrendelkező területi egységek konföderációja. Mindenkinek ajánlom a TV műsoráról levétetett, és a mozivászonra száműzetett tabudöntőgető film megtekintését. Elsősorban azonban azoknak, akik a trianoni katasztrófa következményeit már nem tartják időszerűnek. Így stílszerűen csak annyit mondanék: Nézzétek meg a filmet és mindenki hozzával még egy embert!

(www.nemnemsoha.hu, 2004. június 26.)

Június 8-án Mádl Ferenc köztársasági elnök a Köztársasági Elnök Érdemérme kitüntetését adta át Koltay Gábornak, a Trianon-film alkotójának. A filmet óriási közönségsiker közepette – a múlt héttől kezdve már napi három előadásban – telt házak előtt vetítik, jegyeket csak több napra előre lehet kapni. Eddig 15 ezren látták, amellyel a film már most minden dokumentumfilmes csúcsot megdöntött, beleértve Michael Moore filmjét is. A rendezőt filmjéről kérdezem.

– *Sejtette-e, hogy Trianon-filmjével hatalmas közönségsikert arat, de komoly sajtópolémiaakat is kivált?*

– Tudtam, hogy az emberek döntő többségét érdekli a magyar történelem, kiváltképp Trianon ügye, amely máig ható tragédiája a magyarságnak és minden szempontból meghatározza a rendszerváltoztató folyamatot, sőt, napjainkig bezárólag mindennapi életünket is. Ezzel együtt őszintén megaláz és nagy lelki terhet ad későbbi munkáimhoz a közönség megkülönböztetett érdeklődése és szeretete, amellyel a filmet körülvé. Mélyen hiszek abban, hogy közös dolgainkat meg kell beszélni, a legkínosabbnak tűnő ügyeinket is elő kell venni a szőnyeg alól, mert elhallgatásokkal, hazudozásokkal, félrevezetésekkel semmire sem megyünk. Nézzünk csak szét magunk körül.

– *Magam is tapasztaltam, de ismerőseim is mesélték, hogy a vetítések után hosszan tartó tapssal fejezi ki a közönség szimpátiáját, ami meglehetősen szokatlan jelenség.*

– Az emberek ki vannak éhezve az őszinte szóra, s ez a film sok kiváló tudós férfiú, közéleti személyiség gondolatainak segítségével éppen azt fejezi ki, amelyet az emberek gyülekezete, a közönség a világról gondol, s amely teljes mértékben egyezik saját tapasztalataival. Az emberek tüntetésszerű, folyamatos tetszésnyilvánítása egyben azt is kifejezi, hogy ezek a gondolatok furcsa mód sohasem jelennek meg a médiákban, amelyek mindannyiunk életét alapvetően befolyásolják. Nem véletlen, hogy filmsorozatom 14 évvel a rendszerváltozás után nem jelenhet meg a Magyar Televízióban, amelynek pedig kötelessége lenne a mindenkor magyar valóság és általában a történelem, kiváltképp pedig a mai világunkat alapvetően meghatározó XX. századi politikai gyötrelmek köntörfalazás nélküli bemutatása. Hát bizony, messze vagyunk még ettől.

– *128 perces filmje valószínűleg még egy hiedelemmel is leszámol, miszerint nyáron uborkaszazon van, és az emberek nem mennek moziba. A napokban már csak július közepére lehetett jegyet kapni. De mi lesz a vidéki vetítésekkel?*

– Egy téma, adott esetben egy film iránti érdeklődés nem mindig a hideg vagy a meleg időjárás kérdése. Természetesen továbbra is félelemmel tekintenek a filmforgalmazók filmemre, hiszen hivatalos forgalmazó ugyanúgy nem merte fölállalni ezt a filmet, mint

Moore Fahrenheit 9/11-jét Amerikában. Ahogy filmem egyik jelentős személyisége kifejti: mindmáig bennünk munkálkodik a félelem, amely megbénítja gondolatainkat, cselekedeteinket. A félelem nemzete vagyunk országhatáron belül és azon kívül. A hatalom mindannyiunkat egzisztenciális félelemben tart, következésképp ébren tartja bennünk az elmúlt évtizedekből örökölt kisebbségi érzést. Több mint nyolc évtizede folyamatosan félünk, de így sohasem lesz nemzeti fölemelkedés. Vannak városok, mozik, különösképpen multiplexek, ahol a polgármesterek vagy a tulajdonosok okán a film ki van tiltva, de nagyon sok olyan város is van, ahol – ha gyötrelmes félelmek közepette – de lassan-lassan műsorra kerül a film. Ne feledjük, Budapesten is csak egyetlen mozi vállalkozott bemutatására, akinek vezetőjét azóta is folyamatosan igyekeznek kikezdeni. De most is ugyanazt mondom, mint 1983-ban az *István, a király* bemutatásakor: a közönség tömeges szeretetének és érdeklődésének hitelesítő ereje van, nagyon nehéz, legalábbis komoly botrány nélkül lehetetlen ma már a mozikból kitiltani a Trianon-filmet.

– *Ugorjunk egy nagyot. Vitathatatlanul egyértelmű fővárosi politikai praktikák okán 18 év után nem hosszabbították meg szerződését a Szabad Tér Színház élén, ugyanakkor a köztársasági elnöktől elsősorban ezért a két évtizedért kapta kitüntetését. Hogyan dolgozza fel ezeket az ellentétes hatásokat?*

– A kitüntetés különösen fontos és kedves számomra, hiszen ez munkám, törekvéseim, színházvezetői tevékenységem és művészi alkotómunkám elismerése is egyben. Ugyanakkor régóta tudom, hogy legfontosabb produkcióim üzenete szálka a fővárosi döntéshozók szemében. Én egész életemben a nemzeti értékrend szolgálatába szegődtem, nekik pedig kozmopolita világképük van. Ezek ugye elég nehezen férnek meg egymással. Minden velem kapcsolatos probléma gyökere ide vezethető vissza, akárhogyan is kódósítanak. Jó érzés tudni, hogy vannak, akik munkámat elismerik, s tudom, hogy a közönség többsége szimpatizál velem. A közönséget pedig sohasem lehet leváltani.

(Pósa Zoltán beszélgetése Koltay Gáborral,
Magyar Nemzet, 2004. június 30., nem jelent meg)

A filmet óriási közönségsiker közepette – a múlt héttől kezdve már napi három előadásban –, telt ház előtt vetítik, jegyeket csak több napra előre lehet kapni. Eddig 15 ezren látták, s így nézettségével a film már most minden dokumentumfilmes csúcspot megdöntött.

(Kutassy Máté írása,
Magyar Nemzet, 2004. július 6.)

Na, megnéztem én is a filmet... Nem vagyok nagy filmszakértő, de nekem tetszett. Nem egy átlagos film... Sokakat nem fog megfogni, hiszen ez nem egy amerikai nyálás szar, aminek happy end a vége... (sajnos sokakat csak az érdeklő és a szomorú valóság előtt becsukják a szemüket).

(„ATTILA007” hozzászólása,
www.rtlklub.hu, 2004. augusztus 3.)

Tisztelt Rendező Úr!

Szeretnék gratulálni a *Trianon* című filmjéhez. Igazán szép, megrendítő film, méltó emléket állít nemzetünk nagy tragédiájának. Nagyra értékelem visszafogottságát, hiszen így – talán – rokonszenvet ébreszthet azokban is, akiket eddig nem érdekelt ez a téma. Remélem ugyanis, hogy egyszer majd megtörik a jég és mégis bemutatja a sorozatot a televízió. Akkor talán azok is megnézik, akik – ismeretek híján – most még könnyű szívvel „lerománozzák”, „leszlovákozzák” stb. határon túl rekedt honfitársainkat.

Bár volna lehetőség külföldre is kivinni ezt a filmet!

Budapest, 2004. július 7.

Noszkyné Nemes Piroska

Az Uránia igazgatója, Cselényi László nem foglalkozik a csatázókkal. Amondó: „van, akinek tetszik a film, van akinek nem”. Hasonlóan vélekedik a filmes András Ferenc is. Szerinte a botrány a filmvilágban mindig megcsinálja a sikert. A Passiónál is, most is. – Habár a *Trianon* esetében a sikert némileg magyarázza, hogy a téma hálás, hiszen az a rendszerváltás óta nem lett méltóképpen kibeszélve. A kötélhúzás az alkotó és az MTV között ugyancsak jót tett a hírverésnek. Cselényi bízik a közönségben: „Koltay eredetileg televíziós sugárzásra készült *Trianon*-filmje addig lesz műsoron, amíg érdeklődnek iránta.” Nos, úgy fest, az érdeklődés nem lanyhul. Előadás előtt megesik, hogy sorok kígyóznak a pénztárak előtt. A siker ellenére Szász Zoltán történész szkeptikus, mint mondja, nincs különösebb jelentősége Koltay filmjének.

– Tartok tőle, hogy a mai időkben ennek a filmnek nem lesz több funkciója annál, minthogy a meglévő, megkövesedett álláspontokat megerősíti – állítja Szász. Hozzáteszi: felelős diskurzusra, az érzelmeket, a keserűséget elhagyó értelmiségi párbeszédre volna szükség. *Trianon* kibeszélésével ugyanis valóban baj van. Az MTA előző elnökét,

Kosáry Domokost idézi, aki egy ízben azt mondta: „egy nemzet nem élhet örökön-örökké perben, haragban, rossz viszonyban a többi néppel, pontosabban: Európa többi részével.”

Az író, Duray Miklós a jelek szerint nem így érzi. A filmben ugyanis az aktuálpolitikai szempontokat előcibálva, kijelenti: „a trianoni stigmától elgyötört nép, akár a többi közép- és kelet-európai nemzet, bávatagon tűrte, hogy a világtörténelem legsötétebb, szovjet-prosz típusú diktatúrájának vazallusai átmentsék hatalmukat.” Feleletképpen Szász Zoltán megjegyzi: ennek a mondatnak semmi köze Trianon problémájához, csupán kampányszöveg, ami nem viszi előbbre a társadalmi vitát. Nemeskürty tanár úr megjegyzésére sem kívánt reagálni. Ez így szól: „azért is időszerű az önfeltárás, mert hazánk éppen a XX. századot lezáró évtizedben süllyedt ijesztően mélyre.”

(Szabó Zoltán Attila írása,
Helyzetkép, 2004. július 7.)

Trianonról vagy így, vagy úgy, beszélni kell. Még inkább így is, meg úgy is. Televíziókban is! Beszéd közben világosodhat meg az értelem. Addig egy múltban elkövetett bűn elől menekülünk. Áteredő bűn – ahogy Csoóri Sándor mondja a filmben. Mondhatjuk magunkról, hogy a mi generációnknak ehhez semmi köze, de míg nem értjük a történetet, nem szabadulunk az árnyéktól. Így pedig értelmetlen megoldások születnek. Értelmetlenségből nem születik megtisztulás. Értelmet pontos kérdésekkel lehet keresni. Amíg ezekre (s még sok más) kérdésre nem válaszolunk, s a válaszokból nem vonjuk le a következtetéseket, továbbra is sok mindent meg lehet velünk csinálni. Hiszen ma is vannak szétszakított családok, kiszolgáltatott helyzetben lévő magyar kisebbségek, ma is gyenge a magyar társadalom összetartó ereje, ma sem érzünk bizalmat egymás iránt. Amíg nem beszélünk Trianonról, menekülünk egy bűn elől. Menekülésből pedig nincs feltámadás! Ne féljünk a válaszoktól, hiszen csak az ártatlan embert nincs mivel menteni.

(Jakab G. hozzászólása,
www.communio.hu, 2004. július 10.)

Félelemből, miután nem mert ujjat húzni a médiát uraló szélsőbalos firkászhaddal, vagy megalkuvásból nem akadt egy mozi sem, amelyik vállalta volna a filmet. Egyedül az Uránia Nemzeti Filmszínház vette magának a bátorságot, hogy bemutassa a *Trianont*. Még mielőtt az Uránia nemes cselekedetétől elérékenyülhettünk volna, lelkesedésünket azonnal lelohasztotta a mozi igazgatójának, Cselényi Lászlónak azon kijelentése,

hogy nem meggyőződésből tette, amit tett, hanem azért, mert a mozinak „hivatalból” kötelessége a magyar filmek népszerűsítése, akármilyenek is legyenek azok. (...)

Duray Miklós és Tőkés László, az elcsatolt Felvidék és Erdély magyarjainak számkivetett helyzetét a világ közvéleményének tudomására hozó két elhivatott politikus is kifejti véleményét, valamint hallhatjuk a trianoni tragédia pusztító, testet-lelket nyomorító hatásait a köztudatban állandóan ébren tartó, ezeknek a mai napig tartó ártalmas következményeit a leghatározottabban hangoztató, a népben, nemzetben gondolkodó Csurka István író is a filmben. A film végén felállva ünnepel 420 ember, és ez a szünni nem akaró taps igencsak zavarja a liberál-bolsi tábor, szörnyen bántja a csőrüket. Egy kezünkön meg tudjuk számolni, hogy a tetszésnyilvánításnak ez a fajtája hány filmnek járt ki, mert a publikum ilyen elismerő vastapssal csak azt a pár alkotást tiszteli meg, amelyik a magyar történelemről, nemzetünk sorskérdéseiről, nem meghamisítva azt, nem hazugságokat fölhánytorgatva, nem népünket gyalázva, nem múltunkat kiforgatva, hanem tisztességesen, becsületesen, igaz módon szól.

(Dr. Petővári Ágnes írása,
Magyar Fórum, 2004. július 8.)

- *Milyen az érdeklődés a Trianon iránt a pénztárban?*
- Telt házas előadásokkal játsszuk a Trianont.
- *Többet keresik, mint a Zsernyákokat?*
- Igen.
- *A Trianont láttad?*
- Hát ismerem a történelmi eseményt, hogy ez miről szól tulajdonképpen, dokumentumfilm vagy...
- Az.
- Lehet, hogy megnézem.
- *Milyennek találták a filmet?*
- Nem akarok nyilatkozni.
- *Akkor nem tetszett ezek szerint?*
- De, de sok jó volt benne.
- Ez a téma túl komoly és túl tragikus, ebből sokkal többet kellett volna kihozni.
- Nagyon jónak találtuk.
- Nagyon tetszett.
- Szerintem nagyon jó film, még ilyet hasonló kategóriában nem is láttam eddig. Megfog valahol mélyen és az igazat mondja. Nagyon sok mindent tudtam ezelőtt is, de összeáll a kép.

Koltay Gábor rendező:

– Túl vagyunk a húszezredik nézőn, többen nézték meg, mint nagyon sok játékfilmet. Az Uránia az egyetlen, ami fölvette, egy előadásban, majd kettő, most már három előadásban megy. A film címe félelmet kelt, amelynek következtében sok helyütt nem merik vetíteni. A közönség fantasztikus érdeklődése hitelesíti, és azért lassan felbátorodnak a vidéki mozik.

(Bánkuti Gábor riportja,
Kossuth Rádió, 2004. július 10.)

A mozikban szinte csak fiatalokkal találkozik az ember. Néhány hete azonban egy pesti filmszínházba, az Urániába jóval idősebb közönség jár: botra támaszkodó, ősz hajú urak, öltönyben és nyakkendőben, hatvanas vagy hetvenes asszonyok, kosztümben vagy selyemblúzban. Némán végignézik Koltay Gábor több mint kétórás dokumentumfilmjét, majd a „Vége” felirat láttán tapsolni kezdenek, és a helyükön maradvá addig tapsolnak, amíg az utolsó közreműködő neve is el nem tűnik. Ne firtassuk, ki ez a rendező, milyen ünnepélyeket, drámákat és filmeket rendezett korábban, ne firtassuk azt sem, mit képvisel ez a film a mai magyar politikai küzdelmekben. Induljunk ki mindössze egyetlen tényből: azok a nézők, akik a vetítés után meghatottan, szemüket törölgetve végigtapsolják a stáblistát, ritkán járnak moziba. Már csak ezért is sokkal jobb filmet érdemeltek volna.

Tudom, sokak számára szentségtörésnek tűnhet, ha ezt a filmet – filmnek tekintjük, és nem valamilyen szent, nemzeti emlékműnek, amely felé csak levett kalappal közelíthet az igaz magyar hazafi. Az Uránia Filmszínház ugyanis ezt sugallja: már a vetítés megkezdése előtt régi, hazafias dalok szólnak a nézőtérben, s a film előtt sem reklámokat, sem előzetest nem mutatnak be. Minden arra utal, ez a film nem olyan „mozi”, mint a többi, ez több annál, ez „nemzeti ügy”. Csakhogy bármennyire tiszteljük is Kossuth Lajost vagy Széchenyit, vannak jó szobraik és vannak gyengébbek, és bármennyire fájdalmas emlék is a trianoni békeszerződés – lehet jó és lehet gyengébb filmet készíteni róla. Ez a film pedig az utóbbi kategóriába tartozik. (...)

Minden nagy történelmi fordulat kapcsán ugyanazt a két kérdést szoktuk feltenni a történészeknek: Mi volt az oka? Milyen következményekkel járt? Az első kérdésre Raffay Ernő és Nemeskürty István próbál válaszolni. Főleg a nemzeti érzelmek gyengülését, a liberális, individualizmus romboló hatását hangsúlyozzák, Károlyi Mihály, a polgári radikálisok és a szocialisták szerepét emelik ki. A nézőnek határozottan az a benyomása alakulhat ki, hogy ha a XX. század elején mindenki jó hazafi marad, akkor ilyen nemzeti tragédiára nem kerülhetett volna sor. Ez érzelmileg talán elfogadható, történettudományos szempontból azonban meglehetősen kezdetleges magyarázat, arra az érvelésre

emlékeztet, amely a mohácsi vereséget is erkölcsi tényezőkre vezette vissza, ügyet sem vetve a katonai erőviszonyokra és a nemzetközi helyzetre. A filmben nem hangsúlyozzák kellőképpen sem a nemzetiségek törekvéseit, sem az első világháború hatását, az antant ígéreteit, valamint a szomszédos országok törekvéseit. Ehelyett újra meg újra bizonyos titkos összeesküvőkre utalnak, ismeretlen csoportokra, akik feltétlenül ártani kívántak Magyarországnak. Hogy miért? Erre Nemeskürty adja meg a választ: nem szeretnek minket a világban, nem szeretik a magyarokat. Nyilván a kiválóságuk miatt: „Miért támadják a verebek a közékük keveredő kanárit? Mert más!” – hangzik el a filmben magától értetődő természetességgel. Bármennyire is szeretem azonban saját hazámat, nem tudom szín pompás, daloló kanárinak elképzelni a rosszindulatú, szürke verebek támadó gyűrűjében – aki valaha járt külföldön, az nagyon is jól tudja, hogy a magyarokat távolról sem fogadják rosszindulattal a külföldiek. Akkor miért kellett aláírni a trianoni szerződést? A filmből kizárólag csak annyit tudhatunk meg, hogy bizonyos titokzatos csoportok miatt, akik rejtélyes összeesküvést szőttek hazánk ellen. Vagyis a „miért történt?” kérdésre a lehető legkezedtelegesebb magyarázatot kapjuk a filmben: „Azért, mert rossz emberek így akarták!...” Ennél azért történészeink sokkal többet tudnak már Trianonról.

És valóban, hol maradtak történészeink? Számtalan tanulmány született e kérdésről, legutóbb az Osiris Kiadó jelentetett meg egy több mint 800 oldalas kötetet Zeidler Miklós szerkesztésében. Miért nem halljuk azok véleményét a filmben, akik évtizedeket töltöttek el a trianoni szerződés körülményeinek kutatásával, Ormos Máriát, Romsics Ignácét, L. Nagy Zsuzsát, Ádám Magdát? (...) Vajon miért gondolta a rendező, hogy főleg Nemeskürty István véleményét érdemes meghallgatni Magyarország huszadik századi történetéről? Igaz, a filmben megszólal Glatz Ferenc és Fejtő Ferenc is, a meghatározó személyiség azonban mindvégig Nemeskürty marad. Ő pedig irracionális magyarázatokkal áll elő, feleleveníti a magyar nép „testvértelenségének” és „magányosságának” ősi mítoszát, mintha nem tudná, hogy egymáshoz nyelvi és etnikailag igen közel álló népek is képesek voltak évszázados háborúskodást folytatni egymással, mint például a lengyel és az orosz.

Egy ilyen összetett és érzékeny probléma esetében, mint a trianoni diktátum, arra is illene felhívni a figyelmet, hogy (mint minden fontosabb történelmi eseményről) különböző szakértők és különböző politikai nézeteket képviselő honfitársaink más és más nézeteket vallanak róla. Alapvető követelménye a pártatlan történetírásnak, akárcsak a pártatlan dokumentumfilm-gyártásnak, hogy „hallgattassék meg a másik fél is”! A filmben azonban Trianon kapcsán Csurka István mondja ki a végső szót, más mai magyar politikus nézeteit nem ismerhetjük meg. Igaz, szót kapott még Pozsgay Imre, Duray Miklós és Tőkés László is, ők azonban inkább csak Trianon következményeit ecsetelik – hogy mit kell tennünk, mit kell gondolnunk manapság Trianonról, azt kizárólag Csurkától tudhatja meg a mozinéző. Biztos, hogy csak az ő véleményét érdemes meghallgatnunk? Amikor például

Raffay arról beszél, hogy a jugoszláviai háború idején Antall József megtiltotta kormánya főtisztviselőinek, hogy felvessék a békeszerződés módosítását, egyetlen szóval sem utal arra, hogy vajon miért cselekedett így az egykori magyar kormányfő. Pedig érdekes lenne megtudni, nyilván jó oka volt rá. Vagy talán ő is azon ismeretlen özszeesküvők közé tartozott, akik mindenképpen ártani kívántak hazánknak? Akkor viszont miért nézhetjük oly hosszasan a filmen temetési szertartását? Azt is szerettem volna megtudni, miből vonja le Tőkés László azt az ijesztő megállapítást, hogy a magyarság nagyobb veszteségeket szenvedett az elmúlt tizenkét év során Erdélyben, mint a megelőző hetven év alatt.

Mint az eddigiekből is kiviláglott, Koltay Gábor filmje inkább a hazafias érzelmek felébresztésére, mint Trianon okainak és következményeinek sokoldalú, szakszerű és megbízható feltárára törekedett. Filmjének fogadtatása arra utal, hogy erre is szükség van, sokan igénylik múltunk szomorú és megrázó eseményeinek lírai, inkább érzelmes és szenvedélyes, mint racionális felidézését. Mégis nagy lehetőséget szalasztott el a rendező. Filmjéből csak annyit tudhatunk meg, amennyit már eddig is tudtunk: hogy a magyarsággal rettenetes igazságtalanság történt, amelyet mindmáig nem sikerült orvosolni. Hogy minderre miért került sor, hogy történt-e hasonló más nemzetekkel, s hogy e nemzetek hogyan dolgozták fel az efféle tragédiákat – minderről semmit sem tudunk meg. Nem az a fő problémám a filmmel, hogy azt sugallja: kizárólag egyetlen párt és politikai irányzat érez felelősséget a külföldön élő magyarságért. Inkább felületessége, átgondolatlansága miatt kell sajnálkoznunk. És főleg azért, mert mélységesen hamis üzenetet közvetít: azt, hogy a magyarság könnyen és egyszerűen felosztható jó hazafiakra és hazánk esküdt ellenségeire, hogy nincsenek tragikus választások és megoldhatatlan helyzetek, a rossz dolgok pedig azért következnek be, mert gonosz emberek így akarják. Koltay filmjéből úgy tűnik, hogy a világ kizárólag koromfekete és hófehér árnyalatokból áll. Márpedig az Uránia mozi sötét nézőterén hosszán tapsoló honfitársaink megérdemeltek volna egy árnyalatokban gazdagabb és érvelésében tartalmasabb filmet a huszadik század egyik legszomorúbb fordulatról.

(Hahner Péter írása,
Élet és Irodalom, 2004. július 13.)

Jó lenne, ha az értékek az őket megillető helyet foglalnék el és ha ez megtörtént, akkor adjunk is hangot megelégedésünknek, s bíztassuk azokat, akik valódi értékeket hoznak létre. Úgy gondolom, akármennyire is a mindennapok mást mutatnak, az emberek valahol szerencsére mégiscsak ezeket keresik és a maguk módján – virágcsokorral, elismerő szavakkal, tapssal – jutalmazzzák. Így volt ez a legutóbbi mozilátogatásom alkalmával

is. A 128 perces filmvetítést szisszenéstelen csend kísérte a zsúfolásig megtelt teremben. Majd a közönség végül percekig tartó vastapssal köszöntötte Koltay Gábor *Trianon* című színes dokumentumfilmjét.

(Dr. Szarvasházi Judit írása,
Patika Magazin, 2004. július)

Jegyet nem könnyű szerezni rá, telt házas mozi, a vetítés alatt néma csend. A film végén szünni nem akaró taps. Koltay neve láttán a taps még erősebb. Figyelem a film visszhangját: szinte semmi. Nekem barátom szólt, én sem a médiából értesültem. Az hallgat. Végül a világhálóhoz folyamodtam, ahol egy hírecksét találtam, a Vasárnap Reggel 2004. június 13. számából: „az MTV-nek nem kell a 14 részes sorozat (...) Egyes szakértők úgy ítélték meg, történelemhamisító és tele van aktuálpolitikai utalásokkal (...)”.

15 évet fiatalodtam. Itt van újra a Kádár-korszak. Akkor klasszikusaink versesköteiből kihagyták a Trianon-tárgyú költeményeket. Indok: „sérti a szomszéd népek önérzetét”. Az alkotást ajánlom mindenkinek, aki többet szeretne tudni Trianonról.

(Erdélyi Gábor írása,
Magyar Nemzet, 2004. július 16.)

Na, ez a Trianon-film nagy szar. Überfos. Persze nagyon nem is vártam mást, miután köztudomású, hogy Koltaynál tehetségteleenebb rendező nincsen. De akkor is.

(„Dj Bill” hozzászólása,
www.index.hu, 2004. július 16.)

Koltay Gábor megrázó filmjén (...) Köveskál kicsiny művházában vagy háromszáz ember szorongott a vetítőteremben és ülte végig az előadást, olykor csöndesen dűnnyögve, néha tehetetlenül a szék karfáját markolva, végül pedig a torkokban sóhajokkal. Ez a film nem azért érték, mert újat ad, hanem mert mindent kimond. Nem harsányan, nem hivalkodva, viszont olyan hitelesen, hogy a nézőben egyre világosabb lesz a kép és ha jól figyel, végül pontosan tudja, kik felelősek az elveszett nemzettudatért, a megcsonkított országért és lelkekért.

(Sellei Andor írása,
Magyar Nemzet, 2004. július 22.)

A film, amelyet a Szent István Napok ideje alatt most Nagybányán is láthatnak, eredetileg 14 részes dokumentumfilm-sorozatnak készült. Rendezője az a Koltay Gábor, aki korábban az *István, a király*, valamint a *Julianus*, a *Honfoglalás*, a *Sacra Corona* című történelmi tárgyú filmjeiről vált ismertté.

Maga Koltay így nyilatkozott az alkotásról: „Nagyon sokan óvtak tőle, hogy rendkívül sikamlós politikai mezsgyére téved az ember. Viszont fontos, hogy felnőtt fejjel, megszabadulva bizonyos szellemi-gondolati bilincsektől, a történelemnek erről a kérdéséről beszéljünk. Attól, hogy nem beszélünk róla, ez a dolog még létezik, önmagától nem fog megoldódni. Hosszú-hosszú évtizedek kiegyensúlyozott szellemi fejlődésére lenne szükség ahhoz, hogy valami ebben az országban megváltozzon. A Trianonnal összefüggő kérdések megbeszélésének, kibeszélésének 84 év után egy egész nemzetet egységbe forrasztó nemzetstratégiai kérdésnek kellene lennie. Rengeteg értéket hoztunk létre ez alatt az ezer év alatt, de ahhoz, hogy ma az európai közösséget gazdagítani tudjunk, a XX. századot és benne alapvetően Trianont fel kell dolgozni. Beszélni kell róla és én ezzel a sorozattal ehhez szeretnék hozzájárulni. Nem reménykedem abban, hogy ez a filmsorozat bármit is megváltoztat, de biztos, hogy befolyásolhat gondolatokat, az egész problémának a kezelésével kapcsolatban adhat bizonyos felismeréseket. És persze az ember azt szeretné, hogy ne csak azok körében hasson és működjön a filmje, akik érzelmileg motiváltak, hanem azoknál is, akiket ez a téma egyáltalán nem érdekel, vagy ellenségesen állnak a kérdéshez. Éppen ezért törekedtem arra, hogy toleráns és sokoldalú legyen a film gondolatisága, sokfajta értékrendet képviselő ember szólaljon meg és mondják el őszintén a gondolataikat.”

(„dél” írása,

Bányavidéki Új Szó, 2004. augusztus 21.)

Csütörtökön végre bemutatták Koltay Gábor (...) *Trianon*-filmjét is. Talán mondanunk sem kell, hogy telt házas közönség várta a történelmi adatokkal, a békeszerződést elítélő antantnyilatkozatokkal és irodalmi betétekkel fűszerezett alkotást, és amikor felhangzottak Juhász Gyula Trianon-versének sorai („Nem kell beszélni róla sohasem, de mindig, mindig gondoljunk rá!”), bizony, meggyűltek a szemek sarkában a súlyos férfikönyvek.

(Haklik Norbert írása, Tusnádfürdő

Magyar Nemzet, 2004. július 26.)

Egészen mostanáig sose éreztem úgy, hogy össze-vissza vágták volna a mondandómat, vagy hogy tudatosan rosszul fényképeztek volna. Először idén tavasszal, Koltay Gábor készülő *Trianon*-filmjével kapcsolatban fordult elő, hogy a hosszú – több mint kétórás – interjút a felvezetések, a bejátszások és az egész kontextus olyan mértékben „felülírta”, hogy le kellett tiltanom. A film egyébként nemcsak ideológiailag felettebb problematikus, hanem szakmailag is nagyon gyenge. Leggyakrabban egyébként egy az egyben adják le, amit mondok. Ez így megy a Duna TV sorozatában és így történt tavaly Friderikusz Sándor vasárnap esti műsorában is. Legutóbbi válaszaimat az Alföldi-show-ban kissé ugyan megvágták, de ez a műsornak jót tett és nekem sem ártott. A „Gondolatjel” is vág néha, de – legalábbis engem – mindig korrekt módon. Ugyanígy jártak el Hanák Gáborék is.

– *Hurrá, csupa jó tapasztalat!*

– Igen, az említett egy kivétellel.

– *De nem kísértette még meg, hogy egy könyv mondjuk ötezer vagy akár húszezer olvasóhoz jut el, egy tévévitát pedig esetleg ötszázezren látnak?*

– Megkísértene akkor, ha a magyar televíziós és rádiócsatornák nem ilyen alacsony nívón működnének. A maga nemében nagyra becsülöm Friderikuszt és Alföldit egyaránt, de az igényes tudományos ismeretterjesztéshez képest műsoraik természetesen felületesek. A nívós ismeretterjesztés mára szinte teljesen kiveszett Magyarországon. A huszadik század, mint egy nagy, megemésztetlen emlékezethalmaz kavarog a magyar társadalom tudatában, rengeteg kis és nagyobb neuralgikus ponttal. A két legnagyobb ezek közül valószínűleg Trianon, illetve a zsidókérdés és az antiszemitizmus. A tévé vezetői helyében én két Lagzi Lajcsi produkció vagy Friderikusz-show árából – ha jól tudom, egyenként egyaránt 12–13 millióba kerülnek – egy valóban nívós, többrészes sorozatot gyártatnék mondjuk Trianonról és egy másikat a magyarság és a zsidóság 19–20. századi együttélésének változásairól.

(Torma Tamás beszélgetése Romsics Ignáccal,
Médiamix, 2004. július)

Találkoztam egy jól értesült hölgygel a közértben. Mivel módfelett csinos volt és fiatal, szívesen elbeszélgettem vele, annak ellenére, hogy ismeretségünk egyoldalú volt: ő megismert engem közszerepléseim révén, én azonban nem tudhattam pontosan csak azt, hogy ő magyar, keresztény, elkötelezett nemzeti érzelmű fiatalasszony, akinek két gyermek rángatja a szoknyáját, pedig mindent megkaptak, ami kellett nekik az édességgel.

ról. Bevallom, nagyon meglegyintette a hiúságom, hogy a hölgy melegen és szívhez szó-
lóan gratulált Koltay Gábor Trianon-filmjében való elbeszélésemhez, meg az egész
filmhez, amit nem engedtek a nagy nyilvánosság elé, a tévé főműsoridejében való vetítés-
re, hanem csak egy-két moziban játsszák esténként, reklám nélkül, mintegy klubszerűen.

A csinos hölgy ennek a betiltásnak az okát is tudni vélte.

– Mit gondol, mi az ok? – kérdezte.

– Maga Trianon – vágtam rá.

– Nem egészen...

Ez mindjárt felbátorított egy kis nagyképűsködésre. – Az, hogy én is benne va-
gyok – próbálkoztam szemérmesen és szemlesütve.

– Majdnem – mondta a hölgy. – Egy másik szereplő, egy híres történész, akinek ter-
mészetesen nem mondom meg a nevét, azt mondta, ha maga is benne marad a film-
ben, akkor ő nem járul hozzá az ő szavainak a közreadásához és mivel maga benne
maradt, a dokumentumfilm nem kerülhetett képernyőre és csak így, rejtve lehet vetíteni.

Szerényen kételkedtem ebben, természetesen, de a hölgy, mint mondta, nagyon
megbízható helyről tudja. – Csak akkor tudok feltétel nélkül hinni magának, ha meg-
mondja, ki volt az, aki fellépett ellenem. – Sajnos – mondta a hölgy, azt nem mondhatja
meg, mert megírom és abból neki is meg a barátjának is baja lesz. Ne haragudjak.

– És ha kitalálom? – kérdeztem. – Rábólint?

– Jól van, rábólintok – mondta –, de ne vegye készpénznek.

– Egy csinos hölgy rábólintását sohasem szabad készpénznek venni – mond-
tam –, de magára vessen az a mulya, aki nem veszi készpénznek. – Az asszony jóízűen
nevetett.

Elkezdtek a játékot. Húztam az időt, mert a hölgy a gyerekek menni akarása és
szoknyarángatása következtében kellemes társaság volt számomra. Már csak azért is,
mert szoknyában volt, ami számomra a mai farmernadrágos és köldökkidugós forga-
lomban üdítő jelenség. Maradi ember volnék, ugyanis.

Harmadikra-negyedekre mégis kitaláltam úgy is, hogy közben olyanokat is megne-
veztem, akiről tudtam, hogy nem is történészek, meg olyanokat is, akiről felételezni
sem lehet ilyen alantasságot. Ezekről most bocsánatot kérek. Meglett az elkövető.

– Maga ilyen jól barkochbázik?

– Megoldottam ennél nehezebb feladványokat is.

– Mégis, mi vezette nyomra?

– A tapasztalat – mondtam. – Egy: meg volt adva, hogy aránylag híres a pacák és
pozicionált. Kettő: az ilyen alja feladatokat mindig keresztény, vagy keresztény- és
nemzetigyanús alakokra bízák, mert ha mondjuk egy – és itt kiejtettem több hírhedt

baloldali, sőt kommunista, sőt cionista történész nevét, akik nincsenek is benne a film-ben, akkor a dolognak nincs súlya. Az elhatárolódásnak mindig belülről, vagy szinte be-lülről kell indulnia, kezdeményeznie, mert csak annak támad bomlasztóképessége. Ezt tudom a saját pártomból.

– Ravasz fickó maga – mondta a hölgy.

– Ez jólesett – nevettem el magam. – Már tudniillik, hogy fickó vagyok.

– Ez nem korfüggő – mondta a nő. Ettől egy kicsit melegem lett, mert én már tu-dom, hogy az. Ezzel el is váltunk. Megköszöntem az információt.

– Nem adtam semmilyen információt. Ha megírja a nevet, letagadom. – Látszott persze, a nevető szemében, hogy ezt sem gondolja egészen komolyan, mert ő is utálja az ilyen feljelentőket.

A szoknyás nő ellépkedett fiacskájával és lánykájával a közeli Mazdájához, én pe-dig bementem a közért melletti zöldségeshez, de miközben a csípős paprikát válogat-tam, egyre csak az járt az eszemben, hogy milyen könnyedén elfecsegtünk legnagyobb nemzeti tragédiánk fölött. Mert nemcsak az a tragédia, hogy Trianonról nem tud a nem-zet többsége már semmit, és még csak nem is az, hogy vannak, akik ilyen árulásokkal, egy másik magyar kizorításával és a legszentebb ügyek elárulásával akarják elérni, amit akarnak, hanem az, hogy el is érik. Ez az ázalék ugyanis nem elsősorban az én filmből való kizorításom akarta elérni, hanem ezzel a bejelentéssel a saját karrierjét akarta egyengetni. És ezt el is éri. Ki lesz nevezve, emelik a fizetését, kiadják a fércmű-vét. Persze. Így kell ezt.

A nemzet első számú sírásói nem az MKP, MDP, MSZMP és végül az MSZP pártka-tonái, a volt ávosok és moszadosok, nem Ron Werber és nem is a volt pufajkások, ha-nem az ilyen nemzeti-belső, az ilyen hazafias, de liberális színekben tetszelgők. Az ügyeletes nyalnokok, a mindent megértők. Mármint mindent, ami a magyarságnak árt. Az ilyen senkiházik.

(Csurka István írása,
Magyar Fórum, 2004. augusztus 5.)

Én is szívesen megnézném a filmet. Ha ilyen, ha olyan, még mindig jobb, mintha nem lenne. A Kultúrósági-ökörsegi Minisztérium szponzorálja? Oktatlansági Magyar (?) Bá-lint adott pénzt rá? Bezzeg a Sorstatlanság (sic!) az már nyomul a gyermekek agyába.

(„szokimondo” hozzászólása,
www.gondola.hu, 2004. augusztus 2.)

Egyik fele értékesnek mondható történelmi kordokumentum, másik fele jobboldali bulvárpropaganda, úgy kb. a Demokrata színvonalán. Ez a két fele pedig összevissza van keverve.

(„Állatka” hozzászólása,
www.gondola.hu, 2004. augusztus 2.)

Semmi nem tökéletes, de az biztos, nagyon kellett ez a film. Reméljük „hegyeket mozgat” majd meg, hisz Trianon ma is tabu téma – sokan nem is tudják mi történt velünk 84 éve.

(„csupaszív” hozzászólása,
www.gondola.hu, 2004. augusztus 2.)

A film amúgy gyenge, unalmas, tele van klisékkel. Szentmihályi Szabó Péter és a székely himnusz... Történész barátaim szerint vizuális igénytelenségét csak a történelmi múltja felül.

(„Turulmadár” hozzászólása,
www.gondola.hu, 2004. augusztus 2.)

Orvosaim eltiltottak a trianoni gyalázat körülményeinek tanulmányozásától. Lehet, hogy Koltay filmje nem a legjobb. Lehet, hogy Koltay filmje éppen annyira hiteles, mint a Honfoglalás volt. Lehet, hogy Szentmihályi Szabó Péter és a székely himnusz unalmas – gyenge, tele „magyarkodó” klisékkel. Lehet, hogy a kritikus „történészek” jobban tudják, mi is történt – csak nem mondják. Szerintük – talán – elég, ha ők konferenciáznak, s zárt körben publikálnak. Elvégre ŐK a „szakemberek” – mindenki más meg álljon vigyázzba, ha a saját múltja érdekli – hisz az nem az ő dolga –, vannak erre külön „szakemberek”, „Szakértők”, mint pl. a kormány, akik tudják, merik és teszik a kifosztás bűnszegédi segédletét. Tehát lehet, hogy Koltay nem jó filmet csinált... – de senki más nem csinált semmit! Csak most jár a pofájuk, hogy kész van egy film – amiért megküzdött az alkotója –, lényegi segítség nélkül.

(„Vata” hozzászólása,
www.gondola.hu, 2004. augusztus 2.)

A történeti tények gyenge, olykor téves ismertetése mellett jórészt éppen az árnyaltság hiánya miatt rossz film Koltay Gábor Trianonja.

(Ablonczy Balázs írása,
Heti Válasz, 2004. augusztus 19.)

Két ember beszél a magyar történelemről. Az 1867-es kiegyezéssel kezdik és szépen, logikusan haladnak a századforduló, majd a legszörnyűbb magyar évszázad, a 20. első évtizedei felé. Történelmet mondanak, a legnemesebb és leghasznosabb értelemben. Igazat mesélnek. Színesen, érdekesen, elevenen. Olyan felkészültséggel és ezzel párhuzamosan olyan invenciózus emelkedettséggel, ihletettséggel, hogy „szakmaiság” és líra ily magas szintű elegye csak álszakmai nagyképűsködéssel leplezett, ordas irigykedést válthat (vált is) ki. Hogy a túlsó oldalon, még hagyján, ez várható is, természetes is. Ám egy, állítólag a mi oldalunkon lévő hetilapban ez olvasható: „a történeti tények gyenge, olykor téves ismertetése mellett jórészt éppen az árnyaltság hiánya miatt rossz film Koltay Gábor Trianonja”. (Ablonczy Balázs: A történelem leckéi, Heti Válasz, 2004. augusztus 19.)

A történeti tények gyenge, „olykor téves” ismertetésével, no meg az árnyaltság hiányával ezek szerint döntően két ember vádoltatik az ügyeletes ifjú titán szerint: Nemeskürty István tanár úr és Raffay Ernő. Ők ketten ugyanis azok, akik Koltay Gábor filmjének jó negyvenperces első szakaszát egészen parádés élménnyé teszik, amint egymást váltva, egymást kiegészítve-folytatva (nagyon átgondolt, kitűnő vágástechnikával) elmesélik nekünk az 1867-től Trianonig vezető utat. Nagyjából a két legavatottabb, legmegfelelőbb ember, akitől történelmet lehet (lehet? kellene!) tanulni ma Magyarországon. (Ormos Mária-, Romsics Ignác- és egyéb rajongók kíméljenek. Bár sajnos nem nagyon kímélnek.)

Hogy az árnyaltság hiányának vádja akár Nemeskürty és Raffay, akár a Koltay-film egészét tekintve mit is jelent, sajnos már régóta jól tudjuk. Először is azt, hogy – éppen ettől figyelemre méltó, kiemelkedő, nemzetstratégiai szempontból nélkülözhetetlenül hasznos, fontos, tehát JÓ a film. Másodszer: „az árnyaltság hiánya” azt jelenti, hogy a szóban forgó mű végre annak nevez történelmi figurákat, amik: például Károlyi Mihályt hazaárulónak, akinek a magyarság óriási szégyenére máig szobra van a főváros szívében; hogy annak tartja a „haladó baloldali” erőket, amik valójában voltak: a nemzeti katasztrófát elősegítő, iszonyúan kártékony szerepet játszó, hazafiatlan és magyarelles

kollaboráns bandáknak, Galilei Köröstül, Hatvanystul, Jászsztul együtt. Hogy végre-va-lahára tényleg nemzeti szellemben, a magyarság ügyével azonosuló, azt pártoló, azzal együttérző és nem jól-rosszul leplezetten azzal finomkodva vagy gyűlölködve szembenáll hangnemben és módszerrel tárgyalja és interpretálja a közelmúlt történelmét. És így tovább...

(Domonkos László írása,

Nyugati Magyarság, 2004. augusztus–szeptember)

Koltay Gábor ismét olyan témát választott legújabb filmjében, mely senkit nem hagy közömbösen. (...) Az eredmény: maga a döbbenet, mely még ma is csak keveseket hagy szóhoz jutni. Mert a régi beidegződések mindmáig megakadályozzák a megalázott nemzet gyermekeit, hogy szégyenükről nyíltan beszélhessenek. (...)

A filmben egyaránt megszólalnak bal- és jobboldalinak mondott történészek és politikusok. Ami a „hivatalos cenzorokat” feltehetőleg felbőszítette a kiemelkedő alkotás ellen, az éppen ebben rejlik, ti. hogy mindkét oldalon álló prominens személyek egyet-értenek abban, hogy a trianoni békepaktum gyalázatos és értelmetlen volt. A legélesebb kritikát pedig éppen az a Glatz Ferenc fogalmazza meg, akit még az MSZMP emelt miniszteri rangra, majd 1990 után az MTA elnöke is volt 8 éven keresztül. Vele egyazon oldalon említhető a Párizsban élő és liberális nézeteiről közismert Fejtő Ferenc, aki hasonló nézeteket vallva elemzi a lassan évszázadosra terebélyesülő nemzeti gyász okait, vagy éppen Pozsgay Imre, aki már a rendszerváltozás előtt is sokat tett a történelmi tisztánlátás érdekében. A nemzeti oldal prominensei közül Nemeskürty István, Tőkés László, Duray Miklós, Raffay Ernő értelmezik a Trianon-szindrómát, részben történelmi, részben személyes okok folytán. Koltay Gábor Nemeskürty István családjának történetét is beleszővi a film nagy érzékenységgel szőtt anyagába, bár igen visszafogott érzelmekkel meséli el a felvidéki család szülőföldjéről való elűzetésének históriáját. (...)

De talán mégsem ez volt az oka a szigorú verdiktnek. A filmben megszólal a honi baloldal mumusa, Csurka István is (bár igen visszafogottan). Talán az ő szerepeltetése volt az, mely ezt a görcsös rákosista reflexet váltotta ki a megszerzett koncon egymás közt osztozkodó szerzés- és gyarapodáspártiakból. Ha van valaki, akit bármikor, gondolkodás nélkül Koppányként élve négyelnének fel, az a MIÉP elnöke.

Az egri Filmművészeti Nyári Egyetem rendhagyó filmanyaga, mely idén a rendszerváltás témakörével foglalkozott, a szervezők bátorságára vall. Végre elindított egy olyan sorozatot, melyre régóta várunk, és amelynek útjára bocsátását eddig valahogyan senki nem támogatta. A régi, rossz reflexek beidegződése, melyről a bevezetőben is szóltunk, erősen megnyilvánult a bemutatót követő vita során is. A külföldi vendégek

előítéleteit meglehetősen nehéz eloszlatni, bár korántsem lehetetlen. A témáról mindenképpen beszélni kell. A filmet pedig minél több magyar közösségben be kell mutatni, hogy saját, rossz reflexeinktől szabadulva, másoknak is segíthessünk nemzeti traumánk megértésében, s ha lehet, orvoslásában is.

(Murawski Magdolna írása,
Magyar Élet, 2004. augusztus 7.)

A 30. Filmművészeti Nyári Egyetem Kortárs Összművészeti Fesztiválon vetítették le Koltay Gábor Trianon-filmjét, mellyel kapcsolatban Kiss Lajos, az Agriafilm Kft. igazgatója úgy fogalmazott, hogy ez gyakorlatilag az eddig is sok vitát kiváltott alkotás vidéki díszbemutatójának tekinthető. A filmrendező a bemutatót követően fórumon válaszolt a szakmai közönség kérdéseire.

– *A Trianon-filmet a fővárosi Uránia Filmszínház vetítette eddig, a hírek szerint nagy érdeklődés mellett. Ugyanakkor számos támadásnak van kitéve az alkotás.*

– Máshogy tiltanak be filmet a mai világban, mint 1990 előtt. Akkoriban, hogy egy film vetítésre kerülhessen, kellett rá egy pecsét, s ha az illetékes minisztérium ezt jóváhagyta, a forgalmazó felvette a programba és szerte az országban vetítették. A kapitalizmusban ez máshogy működik. Ugyan nincs központi szerv, ami pecsétet nyomna rá, ellenben az ország jelenlegi mozi-struktúráját alapvetően meghatározó multinacionális cégek tulajdonában lévő multiplex mozikomplexumok egyszerűen nem veszik fel a programba, mert a tulajdonos ezt nem engedi. Ugyan nem tudja, hogy mit tartalmaz a film, hiszen nem is látta, de a címe, *Trianon* éppen eléggé „elriasztó” ahhoz, hogy ne kerülhessen be a programba. Adja magát a kérdés, hogy mi lehet ennek az oka? Azt gondolom, hogy a mi – nagyon sok kívánnivalót maga után hagyó –, furcsa rendszerváltozásunk, amely egy kvázi piacgazdaságot és egy kvázi szellemi szabadságot teremtett ebben az országban, még messze van a kívánatostól, amelyet 1990-ben az ország lakosságának túlnyomó többsége remélt és elképzelt magának.

– *Azt talán senki nem vitatja, hogy bonyolultan furcsa XX. századot hagyunk magunk mögött.*

– Igen, s ezt fel kell dolgoznunk. Ma történelmi kérdések egész sora egyszerűen szőnyeg alá van söpörve. Ezek közül Trianon a legérzékenyebb, de bizonyos értelemben 1956 ügye is idetartozik. A XX. század – a mi életünk nagyobbik része erre az időszakra esett – az elképesztő méretű és intenzitású szellemi agymosás időszaka volt. Ha belegondolunk, a század folyamán több alkalommal is megváltozott a társadalmi berendezkedés. Itt több rendszerváltozás is volt, több millió tehetséges magyar ember hagyta el az országot, 180 fokos szellemi fordulatok, értékrendváltások következtek be. Egy tanító

vagy tanár élete során 2–3-szor kellett, hogy megváltoztassa az álláspontját. Ennek a népnek alkalmazkodni kellett, kompromisszumokat kellett kötnie, kínosabb helyzetben meg kellett alkudnia a sorsával. Ezek a magyarságban teljességgel összezavart tudatot eredményeztek, s naivan azt gondoltuk, hogy belátható időn belül ez meg fog változni.

– Szavaiból az vehető ki, hogy nem történt meg múltunk ezen szakaszának feldolgozása.

– Én azok közé tartozom, akiket érdekelnek a történelmi kérdések, ezek fölmutatását fontosnak érzem, mert máshogyan nem tudunk gyökereinkhez visszatérni, tehát nem tudjuk tisztázni, milyen történelmi múltunk van, melyek az igazán értékes fejezetek, amelyekből hitet, erőt, lelki bátorságot lehet meríteni a mindennapok küzdelmeihez. Tisztázni kell, hogy mi a dolgunk a XXI. század elején Magyarországon, és milyen elképzelésekkel, célkitűzésekkel éljük mindennapjainkat az egységesülést akaró, globális léptékű világfolyamatok közepette, amelynek tartalmát a nagy, erős és szerencsésebb történelmű népek határozzák meg. De mégis, mik a lehetőségeink? Azt hiszem, hogy a XX. század feldolgozása nélkül a XXI. század kérdései nem érthetők, főleg pedig nem válaszolhatók meg. Nem érthető meg, hogy miért élünk ilyen rosszkedvűen, idegesen, sokfajta ellentmondással terhesen ebben az országban? Miért vágjuk naponta – képletesen szólva – egymás hátába a kést, tehát miért követjük el egymás ellen a szellemi gyilkosságok sorozatát? Miért lehetséges, hogy nincs az a nemzeti sorskérdés, amelyben Magyarországon egyetértés lenne, amelyben a különböző nézeteket vallók, állampolgári csoportok, vagy ha úgy tetszik, politikai pártok egyetértének, mindamellett, hogy egy sor részletkérdésben különbözik a véleményük. Tehát a nemzet egészének a lényegét meghatározó kérdések is pártpolitikai acsarkodások és villongások szintjére zülленek le. Ezt egy szétzilált tudatú, agyonnyomorított lelketű nép nem engedheti meg magának.

– A rendszerváltozáskor azért megdőlni látszottak bizonyos tabuk.

– 1990-ben egy rövid időszakra a rendszerváltozás képzeletbeli zászlójára Trianon neve is föl volt írva. Tüntetések voltak a budapesti Hősök terén, Trianonról hirtelen beszélni lehetett, mint ahogy nagyon sok más tabutéma, mint a szellem, kiszabadult a palackból. Ilyen volt 1956, Nagy Imre kérdése, ilyen volt Bős–Nagymaros, Erdély ügye. Érdekes módon Trianon kérdése nemsokára újra a szőnyeg alá lett söpörve, talán azért is, mert sokfajta érzékenységet vált ki országhatáron belül és kívül egyaránt. Véleményem szerint azért is, mert a Trianonnal összefüggő kérdésekre se a magyar, se a nemzetközi politikának nincsenek érvényes válaszai. A máig tartó trianoni folyamat nincs feltárva, s a politika nem szereti, ha olyan kérdéseket kap, amire nem tud válaszolni, vagy csak rossz válaszokat tud adni. Nekem meggyőződésem, hogy a Trianont kiváltó okokról beszélni kell és főleg Magyarországon előbb-utóbb meg kell vitatni azt, hogy Trianon nem egy régmúlt történelmi kérdés, 84 évvel ezelőtti történelmi esemény, ami a magyarság-

gal sajnálatosan megesett, hanem 1920 óta tartó folyamat. A filmemben tudós személyiségek, gondolkodók hangsúlyozták, hogy a trianoni folyamatok 84 év óta tartanak, ma is itt mészelyezik és mérgezik a magyar köztudatot. Én egy hazug és a nagy nemzeti sorskérdésektől ódzkodó, félelemmel teli köztudatnak tulajdonítom, hogy ezt a filmet csak korlátozottan lehet vetíteni. (...)

– *Korábbi interjúiból tudható, hogy enyhén szólva is kifogásai vannak a honi médiákkal kapcsolatban.*

– A legnagyobb tanulság ebben az ügyben, s Trianon-filmemet is ebben a mezsgyében helyezem el, hogy 14 évvel a rendszerváltozás után a magyar közszolgálati médiák nem teljesítik alapfeladataikat. Tehát nem tárják föl a magyar történelmet, főleg nem mutatják be a mai magyar valóságot, azt a sok tisztességes emberi erőfeszítést, amellyel az emberek ebben az országban máról holnapra élnek. 5 millió ember 50 ezer forintból vagy még kevesebből él ebben az országban, nagy szegénységben, de élnek, megpróbálnak gyereket nevelni, bár nem véletlen az sem, hogy folyamatosan fogyunk országhatáron belül és kívül egyaránt. Nem beszélnek arról, hogy már nem is vagyunk 15 milliónyian, mi, magyarok, Erdélyben se kétféle millióan, jó, ha másfél milliónyian. Nem beszélnek a médiák arról, hogy 2050-re a világbanki „szakemberek” tanulmányaikban 6–7 millióra taksálnak minket, tehát legyünk csak jóval kevesebben, mert szerintük ebbe a nagy globális, a multicégek felhőkarcolóiban megálmodott világrendbe mi úgy illeszkedhetnénk a legjobban, ha csak 6–7 millióan lennénk. Hol van ilyenkor a mi bátor, magyar érdekű közszolgálati médiánk?

(Sike Sándor beszélgetése Koltay Gáborral,
Eger, 2004. július 25., nem jelent meg)

– Tűnődni kezdtem, hogy milyen is az emberi természet. Nyilatkozik a filmemben valaki, aztán nem nekem mondja, hogy mégsem járul hozzá a nyilatkozat közléséhez, hanem mástól – a televíziótól – tudom ezt meg. Nem a nyilatkozatát másította meg, hanem valószínűleg arról lehet szó, hogy abban a közegben, azokkal a tudós személyiségekkel, jelentős közéleti szereplőkkel nem akar együtt mutatkozni, akiket a közös gondolkodásra felkértem. Eszembe jutott, hogy mennyire igaza van Duray Miklósnak, amikor a bennünk lévő félelmekről beszél, amely a kérdéssel kapcsolatban máig bennünk él, országhatáron belül és kívül egyaránt. Félnék tehát, és nem merjük őszintén kifejteni, képviselni saját gondolatainkat sem. Ha kiejtem azt a szót, hogy Trianon, sok ember gyomra összerándul a félelemtől. A televíziók nem akarnak erről beszélni, főleg őszintén beszélni. Meg akarnak felelni tulajdonosaiknak, az államnak, a politikai hatalomnak és a multiknak. A tulajdonosi akarat pedig az, hogy Trianonról és általában a tör-

ténelemről lehetőleg semmiféle valóságfeltáró gondolat ne jelenhessen meg, mert az esetleg hozzájárulhat a történelmi homály elosztatásához, kérdések fölitélezéséhez, tehát egy öntudatosabb, karakteresebb, gondolkodó embertípus kialakulásához. Az ilyen pedig fölemeli a fejét, megfogalmaz bizonyos gondolatokat, és önállóbbá, nehezebben kezelhetővé válik a globalizáció szempontjából (...)

A film – reklám nélkül – telt házzal megy, s a nézők az előadások végén vastappsal jutalmazták. Az érdeklődésnek megfelelően 8–10 helyen kellene vetíteni csak a fővárosban, s elég nevetséges, hogy a rendszerváltás után 14 évvel is csak egy moziba tudom betenni, és oda is csak úgy, hogy Damoklész kardjaként lebeg felette, hogy éppen ki telefonál oda. Szerte az országban van egy sor hely, ahol nem engedik vetíteni. Például Pécsen másfél hónapja zajlik a vita, hogy a pláza egy termét odaadják-e erre a célra vagy sem. (...) A multiplex-tulajdonosok – úgy tűnik – hallani sem akarnak róla. Hiába vezetik ezeket – legalábbis papíron – magyar rezidensek, a műsortervek jóvá kell hagyatniuk a külföldi tulajdonosokkal. A filmet a vitathatatlan közönségigény, a várható anyagi haszon ellenére sem lehet sok helyütt levetíteni. Nem a piac dönt ebben a kérdésben. Bizonyos értelemben ma is szellemi diktatúrában élünk, akárcsak a szocializmus éveiben.

Arról is szólunk a filmben, hogy az 1920-as döntésben és annak 1947-es megerősítésében benne vannak azok a nagyhatalmak, akiknek a jóindulatára olyan sóváran most is ácsingózunk, és akik ebben a nagy szellemi zavarodottságban nekünk még sohasem szolgáltatnak igazságot a történelem folyamán. Arról beszélünk továbbá, hogy nem mindegy, vajon az Unió keretei közt fölemelt, öntudatos fejjel megpróbálunk-e magyar érdekeket érvényesíteni, vagy pedig ugyanolyan vazallusai leszünk az EU-nak, mint voltunk korábban a moszkvai központú világbirodalomnak. Gondolkodunk arról is, hogy mi történt az elmúlt 15 évben Trianon ügyében, hiszen a felemásra sikeredett rendszerváltozás zászlajára Trianon is fel volt írva, igaz, ez a felirat a zászlóról hamar lekerült. Miért okoz ekkora idegességet ebben az országban, ha megpróbálunk az átlagosnál és a megszokottnál őszintébb kérdéseket föltenni, s valamiféle oknyomozó tevékenységet folytatni? Ha már a televízión keresztül nem engedik, hogy százazrekhez, milliókhoz jusson el a film, miért kell félni még attól a napi 800–1000 embertől is, akik legalább az Urániában megnézhetik? Miért nem lehet őszintén, szabadon gondolkodni arról, hogy e nélkül a békerendezés nélkül egészen másként alakulhatott volna Magyarország sorsa, második világháborús részvétele, sőt, a Párizs környéki békék nélkül talán ki sem tört volna a második világháború. (...)

– Gondolom, sokan azt is nehezményezték, hogy a film árnyaltabb képet próbál mutatni a Horthy-rendszerrel, annak pozitívumait is bemutatva, és nem egyszerűen, mint Horthy-fasizmust kezeli ezt a korszakot.

– Valóban nehéz kiítani az elmúlt évtizedekben belénk sulykolt előítéleteket, és azt, hogy a szocializmusban felnőtt nemzedékek a mai napig jobban ismerik a tizenkilences

népbiztosok nevét, mint a két világháború közötti jelentős politikusaink, minisztereink, vagy éppenséggel az aradi vértanúk tevékenységét, életútját, hazáért vállalt áldozatát. A tanárok, tanítók ezrei is így lettek kiképezve, így tanították őket is, és ennek hatása még sokáig élni fog. Horthy újratemetésének kapcsán elképesztő újságcikkkel, nagy intenzitással manipulálták a közhangulatot, annyira, hogy a miniszterelnök, Antall József nem is mert részt venni a kenderesi eseményen. Nemeskürty István tanár úrnak a korszakot tárgyaló *Búcsúpillantás* című könyve szintén komoly politikai viharokat váltott ki. Ma sem lehet bemutatni, hogy ebben a trianoni döntések által megcsonkított országban a húszas–harmincas években milyen komoly szellemi értékek jöttek létre, és hogy egy erőteljes nemzeti kohézió megteremtése irányába komoly lépések történtek. Tudták, hogy nagyon erős lelki-szellemi összekapaszkodásra van szükség, hiszen egy esetleges szerencsés történelmi pillanatban csak így van esély nemzeti érdekeink érvényesítésére. Minden becsületesen gondolkodó magyar állampolgár a lelke mélyén azt szeretne volna, hogy ez a trianoni állapot megváltozzék, és valahogyan igazságot szolgáltatassanak Magyarországnak.

A harmadik évezred elején ott tartunk, hogy Horthy Miklós neve egyesekben még mindig agresszív indulatokat vált ki. A rendszerváltozáskor a kontinuitás legalábbis szavakban megszűnt a 1918–19-es, őszirózsás és tanácsköztársasági eszmékkel, de a gyakorlatban ez ma is él. Tisza István szobrát még ma sem lehet visszaállítani Károlyi Mihály szobrának a helyére, mert Tisza István a baloldal szemében gyűlöletes ember, míg Károlyi Mihályt egyesek a mai napig büszkén felvállalják. Teleki Pál, Wass Albert szobrát sem lehet felállítani a fővárosban, szintén e szemlélet miatt. Fájdalmas, hogy 15 évvel a rendszerváltozás után úgy tűnik, komoly nemzeti szellemű történelemszemlélet kialakítására nincs esély. Ezen próbál segíteni ez a film és a körülötte remélhetőleg kibontakozó egészséges szellemi mozgás.

(Kékesi Raymund beszélgetése Koltay Gáborral,
Kapu, 2004. augusztus)

– *Úgy tudom, a filmet azért támadják, mert nem szólaltat meg benne olyan történeteket, akik Trianon-ügyben elismert kutatók: például Ormos Máriát, Romsics Ignácot, L. Nagy Zsuzsát... Megszólal ellenben Nemeskürty István, Raffay Ernő és Csurka István is: a jobboldal ismert személyiségei. Az Élet és Irodalom például azt kérdezi: hol maradnak a történészeink?*

– Köztisztletben álló tudós személyiségek szerepelnek a filmemben. A baj az, hogy aki ma Trianonnal foglalkozik, az sok balliberális szemében fasiszta. Képtelenség, hogy egymás fejéhez vágdosunk ilyen jelzőket. Ebben a filmben Nemeskürty és Raffayn kívül Tőkés László, Duray Miklós és Glatz Ferenc – akit mellel baloldalinak

mondanak – szólalnak meg. Csurka István az egész életét áldozta arra, hogy Trianon ügyével foglalkozzon. Ebben a filmben az én kérdéseim gyűjteménye szerepel, s a válaszadókat is én választottam ki.

Más rendező nyilván máshogy, másokkal készítené filmet. Nem is lenne baj, ha megtenné valaki. A szó nemes értelmében szerettem volna vitára ingerelni a magyar társadalmat: ne vagdalkozzunk, beszéljessünk Trianonról. S végre ne söpörjük a szőnyeg alá ezt a sorsunkat alapvetően megváltoztató történelmi kérdést. (...)

– *Ki fél és mitől?*

– A forgalmazók az állásukat féltik. Ők is, mi is, tízmillió magyar egzisztenciális félelemben élünk. Nem merjük kimondani az igazságot. Ennek a filmnek nincs hivatalos forgalmazója sem...

– *Nem gondolja, hogy a forgalmazók inkább csak az üzletet nézik? Akkor veszik meg a kópiát, ha el tudják adni. S azt gondolják, ez a téma most nem eladható.*

– Látszólag van csak így, mert a különböző plazák és mozik tulajdonosainak magyarországi rezidensei maguk nem dönthetnek: szabad ezt bemutatni vagy sem...? A mostani győri vetítésre sem jönnek el ezek az emberek. Nem is tudják, mi van a filmben, de már a címétől is idegesek. Normális dolog ez? Győrben szerencsére vannak lelkes emberek, akik másképp gondolkodnak és vetítést szerveznek.

– *Ezek a lelkes emberek a jobboldali értékrendet képviselő polgári egyesület tagjai. Ez a tény pedig felerősíti az előbb említett kritikai hangot: a film csak jobboldali válaszokat ad a jobboldalnak. Így pedig nem teljes és hiteles a kép.*

– Trianon a nemzet ügye, a nemzet problémája. Nagy baj, hogy bizonyos kérdéseket felosztottak: ez a jobboldalé, az a balé... Jelenleg nincs egységes nemzet. Trianon ügye nem jobboldali téma, más kérdés, hogy a történelem iránt érdeklődő emberek inkább a jobboldalon találhatók. A nemzet érdeke az lenne, hogy történelmünkhöz visszatérve, büszkén vállalt öntudattal gazdagítani lehessen az egységes Európát, ahová tartozunk. Esetleg kérdéseket is feltenni Trianonról, egészen addig, amíg határozott válaszokat nem kapunk ezekre.

– *A film választ ad?*

– A film nem ad választ, de világosan feltárja azt a tűrhetetlen helyzetet, ami ma Trianon ügyében van. Ez az első lépés, elindultunk.

(Sudár Ágnes beszélgetése Koltay Gáborral
Kisalföld, 2004. július 12.)

Rudi Zoltán elnök
Magyar Televízió

Tisztelt Elnök Úr! Kedves Zoltán!

Mivel Sipos Palival hónapok óta nem jutok semmire, ezért kérem segítségemet az alábbiakban:

Mivel a *Velünk élő Trianon* című 14 részes dokumentumfilm-sorozat bemutatásáról az MTV Rt. írásban is lemondott, ezért okafogyottá vált, hogy a lassan egy évvel ezelőtt nektek átadott VHS kazetták, amelyek a gyártó Korona Film tulajdonát képezik, továbbra is nálatok legyenek.

Időközben tudomásomra jutott, hogy – már a bemutatásról történő lemondást követő időszakban is – különféle személyekhez vándorol a filmsorozat, amely enyhén szólva sok szempontból inkollegális cselekedet (igyekszem árnyaltan fogalmazni és felháborodásomat lehetőleg burkoltan kifejezni).

Mivel tehát ez az ügy köztünk véglegesen lezárult, ezért téged, mint az MTV első emberét, kérlek arra, hogy intézkedj a VHS kazetták Korona Filmhez történő visszaszállításáról (címünk, elérhetőségünk az MTV-ben ismert).

Egyben kérlek arra, hogy amennyiben a filmsorozatról másolat készült, annak engedélyem nélküli kézről kézre adását és megtekintését a lehető leghatározottabban állítsd le.

Budapest, 2004. augusztus 17.

Koltay Gábor

Kedves Gábor!

Rudi Zoltán elnök úr hivatalból hozzám továbbította 2004. augusztus 25-én érkezett leveledet, amelyre a következőket szeretném válaszolni:

1. A VHS kazetták nem „lassan egy évvel ezelőtt” kerültek a Magyar Televízióba, hanem a múlt év utolsó negyedévében. Ragaszkodásunk oka, – az egyébként adásra alkalmatlan kazettákhoz – egyszerű: az adásanyagot tartalmazó professzionális Beta kazetták – egy nagyon rövid időszaktól eltekintve – nem voltak a birtokunkban. Azt, hogy a teljesítés bekövetkezett, csak a VHS kazetták igazolták a Magyar Televízióban. Megjegyzés:

arra, hogy visszavedd a szerződés tárgyát képező adásanyagot, se a kulturális igazgatótól, se tőlem nem kértél és nem is kaptál/kaphattál engedélyt.

2. A szerződés egy elkészült, végleges anyagról szól, amely adásképes. Nem tesz említést arról, hogy a szerződés tárgyát képező anyagon további munkálatok folytathatók, hiszen az lényegében azt jelentené, hogy a szerződés tárgyát képező alkotás még nem készült el. Amennyiben tehát úgy gondoltad, hogy a mű még nincs kész, akkor a leadási határidőt megváltoztató szerződésmódosítást kellett volna kezdeményezned az ORTT felé, és nem az ORTT és az MTV tudta nélkül visszavenni az adáskazettákat és azokon lényeges változtatásokat végezni. Ez ugyanis a szerződés megszegése.

3. A VHS kazetták egyetlen egy alkalommal kerültek ki a Magyar Televízióból, akkor, amikor az intézmény vezetése által felkért szakértő megtekintette azokat lektori véleménye elkészítéséhez. A VHS kazettákat a továbbiakban a sorozatért felelős szakszerkesztő őrizte és nem kapott arra engedélyt, hogy az azokon lévő anyagot bárkinek megmutassa. Kérlek, nevezd meg azokat a személyeket, akik azt állítják, hogy a Magyar Televízió birtokában lévő VHS kazettán lévő anyagot látták („különbéle személyekhez vándorol a filmsorozat”), hogy a leveled második bekezdésében foglaltakat kivizsgálathassam. Természetesen nagyon remélem, hogy árnyaltan fogalmazott és burkoltan kifejezett felháborodásodnak nem kollégám – és közvetett módon a Magyar Televízió – volt az okozója....

4. A kazetták visszaküldését két ok akadályozta: egyrészt csak augusztus elején jutott tudomásomra, hogy a felhasználási (sugárzási) szerződés megszüntetése 2004. június 15-ével hivatalosan is bekövetkezett, másrészt a kazetták a szeptember elejéig szabadságát töltő felelős szerkesztőnél vannak elzárva, így azokhoz nem férünk hozzá. Amint visszatér szabadságáról, postázzuk az anyagot, és egyben hadd kérjek elnézést a késlekedésért.

5. A félreértések és a viták elkerülése végett persze szeretném megjegyezni: a birtokunkban nem 14, azaz tizennégy darab VHS kazetta van, hanem jóval kevesebb, hiszen általában a sorozat több epizódja szerepelt egy-egy kazettán.

Budapest, 2004. augusztus 27.

Dr. Sipos Pál

Tisztelt Filmrendező Úr!

Csak azt szeretném elmondani Önnek, hogy nagyra értékelem fáradozását. És bizonyára sokan vannak még hozzám hasonlók, akik, ha nem is serénykednek a dicséretben, azért egyetértenek Önnel és hálások erőfeszítéseit.

Én elsősorban keresztény vagyok és azután magyar. De hiszem és vallom azt, hogy nem lehet jó keresztény, aki nem szereti hazáját valami hasonló érzéssel, mint amilyenel édesanyánkat szeretjük. Fűtyülünk arra, hogy mások hogy vélekednek róla, számunkra ő a legszebb és a legjobb, mert ő a mi anyánk.

Én így vagyok a hazával is. Őszinte hazaszeretetre neveltek szüleim, hitoktatóim, és erre nevel a Szentírás is. Szeretem hazámat és hazám népét a zoltárosok, a próféták és az Úr Jézus szeretetével, aki megsiratta Jeruzsálemet. Ő aztán igazán lehetett volna kozmopolita (a kozmosz polgára) mégsem mondott le az anyáról és a hazáról.

Veszprém, 2004. augusztus 24.

Márfi Gyula veszprémi érsek

Tisztelt Koltay Gábor Úr!

A Móra Ferenc Általános Iskola tanárai és diákjai nevében gratulálok Önnek a trianoni történeteket feldolgozó mozifilm elkészítéséért.

Köszönet és elismerés az alkotóknak.

A film megtekintése, feldolgozása igen nagy mértékben segíti intézményünk nevelési-oktatási céljait megvalósítani. További munkájához sok sikert kívánok.

Budapest, 2004. szeptember 13.

dr. Jeszenszky Gabriella igazgató

Ma Koltay Gábor rendező jelenlétében mutatják be a nagy port kavart *Trianon* című filmet a szombathelyi belvárosi Savaria filmszínházban.

Amint azt megtudtuk, az első előadásra minden jegy elfogyott, ami annyit tesz, hogy a Trianon-mozi sikeresebbnek ígérkezik, mint a nagy amerikai szuperprodukciók. A felfokozott érdeklődés egyik oka lehet, hogy a filmet előbb cenzúrázni, majd betiltani akarták némely csoportok. Koltay szerint filmje objektív, a tényeken alapuló, s ha ez fáj is sokaknak, a szomorú valóságon nem változtat. (...) Bizonyára erről is beszél majd a filmek utáni fórumon.

(Vas Népe, 2004. szeptember 8.)

Kétszer ötszáz néző: zsúfolásig megtelt szerdán a Savaria mozi nagyterme Koltay Gábor *Trianon* című, 128 perces filmjének kettős bemutatóján. A filmet eredetileg 14 részben sugározta volna a közszolgálati televízió, de – a rendező szerint indoklás nélkül – kivették a programból. Ez azért is meglepő, mert a filmet látván egyetlen olyan momentumot sem fedezhettünk fel, amely indoklta tette volna a „cenzúrát”. Mi több, a rendező igyekezett minden jelentősebb szellemi áramlat képviselőjét megszólítani. Így más megközelítésből, de mégis ugyanazt mondta Glatz Ferenc, vagy Nemeskürty István. A dokumentarista stílusú művet számos prózai részlet, vers illusztrálja. Mi a baj a filmmel? – tette fel több néző a kérdést Koltay Gábornak. „Nem is a filmmel van bajuk bizonyos érdekcsoportoknak, hanem a témával. Trianon máig kibeszéletlen tabu.” (...)

A Polgári Egyesület Szombathelyért rendezvényén zúgott a vastaps a bemutatók után. Feltűnt, hogy rengeteg fiatal volt kíváncsi az alkotásra. Ez a film kérdéseket is feltesz. Olyan kérdéseket, amelyeket a politikának kellene megválaszolnia. De a politika nem mer vele foglalkozni, fogalmazott a rendező.(...)

Miben látja Trianon hatását a mai Magyarországra? – szolt az újabb kérdés. Koltay: „Például abban, hogy senkit sem izgat az újabb Trianon közelsége. Egy nyugati elemzés szerint hazánk lakosságának 2050 körül nem kell meghaladnia a 7 millió főt. Ez a nemzeti létet fenyegető probléma. Mégsem esik róla szó. Vagy a vajdasági magyarverések: az adós így bosszulja meg tartozása felett érzett szegényét. A béketárgyalás után mindenki azt mondta, hogy elvetettük egy újabb világháború magvát. Tőkés László pedig így fogalmazott: immáron 84 éve tartó folyamatról van szó. Hát erről szól a filmem.”

(Kozma Gábor írása,

Vas Népe, 2004. szeptember 10.)

Óriási érdeklődés kísérte a szegedi belvárosi moziban a *Trianon* vetítését, kevés volt a pótshék is. Koltay Gábor rendező urat pedig talán még az 1984-es *István, a király* rock-opera Dóm téri bemutatója után sem ünnepelték oly lázasan, viharosan, mint most. (A szegedi szabadtérin megrendezte még 1985-ben Kacsóh Pongrác–Victor Máté: János, a vitéz zenés játékát, Tolcsvay László–Tolcsvay Béla Magyar miséjét 1987-ben, majd 1990-ben visszatért az *István, a király*.) Építőmérnök és filmrendező, utóbbi filmjei a *Julianus*, a *Honfoglalás* és a *Sacra Corona*.. A rajongók gyűrűjében készítettük vele interjúnkat.

– Többen vádolják, nem azokkal beszélgetett, akikkel kellett volna.

– Döreség megkérdőjelezni az alkotói szabadságot. A saját rendezői kérdéseimet fogalmaztam meg, nem másokét.

– *Melyek ezek?*

– A filmben Glatz Ferenc azt említi, az egész Európát érintő versailles-i békerendszer összefüggésbe hozható a fasizmus, a kommunizmus kialakulásával. Ezt a térséget 6–8 rendszerváltás sújtotta, totális a tudatzavar, a gyökerek elvesztése. Mindannyiunk tudatában nagy-nagy összevisszaság van. Gyűlölködő, reményvesztett lett a közélet. Trianont nem szabad szőnyeg alá söpörni. Miért bűn öntudatosan megfogalmazni érdekeinket, és tisztán látni a történelmet? Legyen újra magyar nemzet, hiszen régóta nem vagyunk már igazi nemzet.

Egy filmtől persze semmi sem változik meg, de ha sokan megnézik, talán elkezdünk gondolkodni, beszélgetni, vitatkozni.

– *A mozifilm premierje az Urániában volt. Különbuszokkal indultak az érdeklődők Budapestre. Most Ön követi vidékre a filmjét.*

– Boldog vagyok, hogy nem lankad az érdeklődés.

– *Június 5-én moziban levetítik a tévében betiltott Trianont, június 8-án pedig megkapja a Köztársasági Elnöki Érdemérmét. Paradox.*

– Nem az említett filmért tüntettek ki. Tizennyolc évig igazgattam a Szabad Tér Színházat, amelyhez a Margitsziget, a Budai Parkszínpad és a Városmajor tartozott, és ahonnan tavaly december 31-én távolítottak el. A köztársasági elnök úr laudációjában az szerepelt: nagyra értékeli színházi tevékenységemet.

(P. Bodzsár Erzsébet beszélgetése Koltay Gáborral,
Páholy, 2004. október)

Néhány vetítés erejéig Kecskeméten is bemutatják Koltay Gábor rendező dokumentumfilmjét, a *Trianont*.

Ezt a filmet egyetlen forgalmazó cég sem kívánta a mozihálózatokban bemutatni, ezért – a polgári körök szervezésében – országszerte rendkívüli vetítéseken nézhetik meg azt az érdeklődők. Így történik ez Kecskeméten is. A Szövetség a Polgári Körökért – Kecskemét szervezi a bemutatót.

– *Mit tapasztalnak, mekkora az érdeklődés a film iránt?*

– Jelenleg ott tartunk, hogy az iskolákból érkező megkereséseknek külön vetítéseken tudunk csak helyt adni. Főleg középiskolák kerestek meg bennünket, ezért bizonyosnak tűnik, hogy a két vetítésen felül lesznek kimondottan diákok számára szervezett előadások. Ezek előtt dr. Csath Magdolna közgazdász, egyetemi tanár tart bevezetőt a trianoni döntés gazdasági következményeiről.

(Bán János írása,
Petőfi Népe, 2004. szeptember 7.)

Az elit gimnázium, amelyben tanítok, levelet kapott a napokban. A kecskeméti polgári körök hívták meg iskolánk tanulóit és tanárait Koltay Gábor Trianon című filmjének megtekintésére, amit több kollégámmal és nagyobb diákjaimmal néztünk meg. (...) A Trianon-film tudománytalan, trehány, ámde érzelmekre ható, politikai indíttatású agymosás. Szegény gimnazisták!

(Ujlaky István [Kecskemét] levele,
Népszabadság, 2004. október 8.)

A film gyönyörűen indul. Egy akkor 14 éves diák emlékezésével: 1920. június 4-én az óra elején a cisztercita tanár szótlanul kifüggeszti Magyarország térképét, s ekkor megszólalnak a harangok. Az ország összes harangja! A tanár csak annyit mond, Krisztus utolsó szavaival a keresztfán: Consummatus est! Az osztály döbbenten hallgatja, majd mind az iskolapadra borulnak és zokognak, zokognak.

A trianoni traumát, amely csak a tatárjáráshoz és Mohácsshoz hasonlítható, mélyebben nem lehetne érzékeltetni. Utána drámai képsorozat mutatja be egy ezeréves birodalom szétदारolását, egy több ezer éves nép élve boncolását. Az utóbbit semmi sem mentheti, az előbbire viszont távolról utal az a megállapítás, hogy a történelem során sokszor pusztított magyarság aránya csak az 1900-as századfordulón érte el az ország teljes népességének 50 százalékát. Az indító jelenetet követő történelmi áttekintés azonban nem mindig tudja ezt a megrázó élményt hitelesen folytatni. A jövőnek inkább csak a nekünk kedvező eseményeit mutatja be, néha az irredentizmus ösvényeire is téved, és szentimentális betétekkel ríkatja meg a közönséget. Természetesen a narrációnak előre kell nyúlnia a háború elejére. Tisza István emberi nagyságát szép képsorral illusztrálja. De mi nem hagyánánk a nézőközönséget abban a máig közkeletű tévhitben, hogy Tisza ellenezte a háborút. Igen, egészen az utolsó pillanatig. De akkor engedett a nyomásnak. Pedig ha a végsőkéig kitart, a Monarchia nem indíthatta volna meg a (támadó) háborút. Egyik nagy utódja kitartott a végsőkéig, mégpedig sokkal nagyobb nyomás ellenére. Teleki Pál önkéntes életáldozatával – ha csak időlegesen is, de – megakadályozta Magyarország belesodródását a második világháborúba. A trianoni Magyarország revíziós politikájáról részletes képet kapunk. De miközben Klebelsberg alkotásairól sokat hallunk, arról azonban semmit, hogy – a később céljukat elérő – radikális ifjúsági mozgalmak a külső revízió előtt a belső revíziót (földreform, demokratikus választások stb.) tartották sine qua nonnak. A főszereplők közt a magyar alkotmányt a hitlerivel felcserélni akaró Imrédyről is szó esik, de Keresztes-Fischer Ferencről, a magyar alkotmányosság és függetlenség legfőbb óráról semmi. S hiányoljuk Teleki politikai koncepciójának említését, ami több évvel tolt ki a

magyar vészidőszakot, a német megszállást. A legkomolyabb hiányt a filmben az 1945-ös demokratikus korszak kihagyása jelenti. Csak három momentum említésére lett volna szükség: az első szabad választások, amikor a nép 83 százaléka szavazott demokratikus pártokra; az 1946. I. tc. a köztársasági államforma és az új, demokratikus magyar alkotmány bevezetése; végül az 1947. februári erőszakos szovjet beavatkozás a magyar belpolitikába. Ez a kor éppen a magyar békejavaslatoknak Nagy Ferenc miniszterelnök által a legfelsőbb szinten (Washingtonban, Moszkvában, Londonban) történt képviseléről nevezetes. A Kiszegedpárt által kidolgozott, majd Rákosiék által is elfogadott békejavaslatunk Erdélyből 22 ezer km²-t és a Székelyföld autonómiáját, a Felvidékből pedig – kitelepítések helyett – az ottani magyarok visszatérését (de földdel együtt!) kérte. Azt is jó tudni, hogy az új Trianont egyedül a Szovjetunió diktátuma kényszerítette ki. (És vessük emlékezetünkbe: az 1946-os francia békejavaslat pontosan 22 ezer km²-t szeretett volna Magyarországhoz visszacsatolni.) Az 56-os forradalomról szerencsére sok izgalmas kép villan fel.

A film második része érdekes interjúkat tartalmaz. A szereplők a szívárvány minden színét képviselik. Fejtő Ferenc mellett ott van Csurka István, Duray Miklós, Tőkés László, Nemeskürty István és Raffay Ernő (utóbbiak egyúttal a film narrátorai is), továbbá Glatz Ferenc, Szervátiusz Tibor, Sütő András (sic!). Hiányoljuk azonban Markó Bélát, akinek a szervezete döntő fontosságú engedményeket csikart ki az erdélyi magyarság számára.

Emeljük ki Glatz Ferenc fejtegetéseit. Igen szelíden, de kritikával illeti a mai vezető politikusokat, akik szekértáborukból egymás ellen (de azon belül is) belpolitikai csatározást folytatnak, és elhanyagolják egy nemzetstratégia kidolgozását és közös képviselést. Egy megjegyzését igen találónak véltem: a sok Duna-völgyi kis nép közt a legigazságosabb határmegvonások az 1938–1941-es magyar revíziós igények kielégítése után jöttek létre! Ugyanezt állította 1943-ban Sumner Welles amerikai helyettes külügyminiszter is.

Az eseménysorozat Antall József történelmi kijelentésével zárul. Lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének érzi magát. Ezt követőleg ide kívánczolt volna Orbán Viktor frappáns megállapítása is: a magyar nemzet és a magyar állam határai nem azonosak. Koltay Gábor nagyszabású kísérlete – hibái ellenére is – hasznosnak minősíthető. Feloldja a fél évszázados amnézia bűvöletét. Izgató tárgya miatt az Urániába siető nézők megismerhetik a múlt század magyar történelmének legtöbb eseményét. Szembenézhetnek múltjukkal, és felvethetik a felelősség kérdését is. Nemcsak a holokausztra vonatkozólag (amiről ugyan kevés szó esik a filmben), de Tiszáék, az úgynevezett Horthy-korszak, a Rákosi- és Kádár-diktatúra problémájában is. Sajnos, a magyar politikai kultúra eleitől fogva nagyon gyenge lábon állt. Hisz egy józanabb nép iskolázott rétege Hitlerék győzelmében legfeljebb annyira hitt volna, mint a román. A négyszeres revízió? Revízió terén a románok jártak jobban. Együtt veszítettük

el a háborút, de miközben mi minden visszacsatolt területünket elvesztettük, ők visszakapták Észak-Erdélyt.

Ha valaki megkérdezné, érdemes-e megnézni Koltay Gábor filmjét, azt mondanám, igen – de csak a fentiek elolvasása után.

(Csicsery-Rónay István írása,
Heti Válasz, 2004. szeptember 9.)

Nagy a baj. Erről tanúskodik Koltay Gábor *Trianon* című filmje. Amely afféle botrányfilmként került az Uránia mozi műsorára.

A magyarságot olyan csapás érte az első világháborút lezáró békediktátummal, amely legfeljebb a törökdúlás által okozott pusztuláshoz mérhető. A Koltay-film történetekkel, írókkal és közéleti emberekkel készített interjúk, irodalmi művek és néhány dokumentum segítségével a következő népszerű verziót állítja elélnk.

A XIX. sz. végén a kiegyezéssel megerősödő liberalizmus és a magyar nemzettől idegen befolyás (individualizmus megjelenése, szabadkőműves-tanok stb.) fellazították a magyarság egységét, meggyengítették ellenállóképességét. Az első világháború befejezésekor a kivérzett, meghasonlott népet és a védtelenné vált államot egy Nyugatról irányított összeesküvés térdre kényszerítette. A bábként irányított Károlyi és Kun Béla rezsimjei révén minden hitelünket elveszítettük. Hiába az igazi államférfi, Horthy fellépése, Magyarország nem tehetett mást, mint hogy aláírja a rá kényszerített szerződést. A világ gondolkodói velünk éreztek, mindenki tudta, hogy igazságtalanság történt, és nem is vonta kétségbe senki a későbbi visszacsatolások jogosságát. Ám a geopolitikai konstellációk hazánkat Hitler oldalára sodorták, a második világháborút követően újból megcsonkították az országot, ezúttal nem csupán területektől, népességtől, anyagi javaktól fosztva meg, de becsületétől is.

A kommunizmus ideje alatt még szóba hozni is vétek volt Trianont, az új nemzedékekből tudatosan kiölték a nemzeti érzést, ma pedig a globalizáció jelszavával folytatják nemzetrontó mesterkedéseiket a hazánkat voltaképpen gyarmatosítani igyekvő külföldi ügynökei. Az utódállamokban elnyomták és elnyomják, erőszakkal asszimilálják és mivoltából minden eszközzel kiforgatják a magyarságot. Az anyaország pedig mit sem tesz ellene.

Koltay munkája nem dokumentumfilm, mert egy dokumentumfilm mindig az alkotó által hozzáférhető legteljesebb igazság megértésére, bemutatására törekszik, ezért nyitott olyan koncepciók felé is, amelyek az övétől esetleg eltérnek. Bizonyos értelemben a dokumentumfilm nem más, mint annak a belső és külső munkálkodásnak dokumentuma, amelyet maga az alkotó végez a valóság egy szeletének megismeréséért. Koltaynál azonban erről nincs szó. Más álláspont, mint amit a Magyar Fórum közölni szokott, őt

nem érdekli. Borong és avított összeesküvés-elméletet vezet elő. Mint az a bevezetőben előadott Padányi-írásból azonnal megérthető: itt Magyarország keresztre feszítéséről lesz szó. Viszont a keresztre feszítés csakis a Megváltás keretei közt értelmezhető fogalom. A magyarságot ért veszteségek leírhatatlanul súlyosak – de keresztre feszítésről beszélni teológiai értelemben hivatkozható blaszfémia, metaforaként pedig értelmetlen és giccses hatásvadászat. A film menetét mindenesetre ez határozza meg.

A rendező a trianoni tragédiához vezető utat nem áttekinti többféle – egyrészt történeti, szociológiai, pszichológiai stb. másrészt a különböző oldalon álló (a magyarok kívül francia, orosz, sőt, *horribile dictu*: román) történelemformáló erők szerinti – nézőpontból, hanem leszegett fejjel halad előre a már kezdetben meglévő prekonceptió nyomvonalán. A Trianonból semmi újat nem tudunk meg Trianonról. Igén felületesen esik szó mindarról a több évszázados folyamatról, amely az ezeréves határokon belül a magyarság arányszámának csökkenéséhez vezetett (benne a magyar uralkodó osztály nem elhanyagolható szerepéről), mind pedig a román, a pánszláv stb. elszakadási törekvésektől. Nem ismerjük meg sem a döntést kierőszakoló, sem az abból hasznot húzó országok motivációit. Nem rajzolódik ki előttünk a két világháború közötti revizionista törekvések szellemi, ideológiai háttere. E nélkül viszont nem is érthetjük meg az ország belesodródását a második világháborúba. A létezett szocializmus meghirdetett internacionalizmusának taglalása éppoly felületes lózungokból áll, mint amilyen primitív a minapi uniós csatlakozást a nemzetromlás végső fázisaként látható összeesküvés-elmélet.

És nem mentség, hogy a művet eredetileg 14 részes tévésorozatként képzeltek el alkotói. Amit nem lehet két órába sűríteni, azt nem szabad két órába sűríteni. Bár sűritésről szó sincs: a film unalmas. Nem csupán a váltakozó színvonalú irodalmi és egyéb prózai betétek ugyancsak váltakozó színvonalú előadása, a rémes zene, a Koltay család reklámjaként fellépő, agyonnyűtt rockveterán teszik unalmassá, nem is a szedett-vedett, képi betétté, vágóképpé degradált filmfoszlányok (pl. a csíksomlyói búcsúról [sic!] vagy egy-egy régi játékfilmből kimásolt, illusztrativitásában ízléstelen és műfajidegen jelenet), még csak nem is a pontatlanul alkalmazott valódi dokumentumfelvételek (pl. a magyarok 1918-as kiűldözését Csehszlovákiából 1945-ös felvételekkel véli hitelesíteni a rendező), nem. Hanem éppen a megszólaltatott riportalányok szájából sorjázó közhelyek. Nemeskürty István a fő orákulum, akinek eszmefuttatása oda konkludál, hogy a Nyugat irigyelte tőlünk ezt a szép országot. A terület elismert kutatói nem jelennek meg a filmben, megjelenik viszont Csurka István, és a félreállított vátesz súlyos aggodalmú hangján előadja, amit mindig. Pozsgay Imre azt a benyomást kelti, hogy magyarázkodik. Fejtő Ferencnek nagyjából három és fél mondat jut. Ideráncigálják az egyébként kiváló és nemzetiért csakugyan jelentős áldozatot is vállalt Tőkés Lászlót és Duray Miklóst (utóbbi saját hitelességét ezúttal azzal tépázza, hogy Közép-Európa leigázására szőtt nyugati összeesküvést vezet le egy a politikai véleményszabadságért küzdő amerikai szervezet a cseh

kommunista párt törvényen kívül helyezése elleni tiltakozásából). Glatz Ferenc az egyetlen, aki arról beszél, amihez ért, és feltételezések helyett a tényekre szorítkozik. Ebben a hangnemben akár jó filmet is lehetett volna forgatni, de a tudós hírnevét meg ezúttal sem tépázó Glatz jelenléte a többiekéhez képest csekély.

Raffay Ernő viszont külön produkció. Viselkedés-pszichológiai szakdolgozat témáját képezhetnék arcrándulásai. Nem csupán az gyomorfordító, ahogy beszámol arról, amikor államtitkár korában Antall József egy kormányülésen megtiltotta a kormánytagoknak, hogy a trianoni kérdést bármilyen formában fölvelessék (ha ezt nem tudja elfogadni, akkor a gerinces ember vagy akkor áll föl, vagy most hallgat). De azon túl, hogy csatlakozik a szokványos összeesküvés-elmélethez (a gaz Nyugat és a liberális-szabadkőműves összefogás döntötte romlásba Magyarországot), a trianoni döntést korrigáló négy területmódosításról például annyi megjegyzéznivalója van, hogy közülük három békés úton történt, csupán a Délvidék visszacsatolásakor volt szükség katonai erőre, amikor Jugoszlávia felbomlott. Teleki Pál, Magyarország akkori miniszterelnöke nem fogalmazott ilyen sumák eufemizmussal öngyilkossága előtt. „Hitszegők lettünk gyávaságból” „gazemberek oldalára álltunk” írta az országot háborúba és ezzel a korábbinál is megalázóbb pusztulásba – ha nem is tudatosan, de mindenképpen rövidlátóan és tehetségtelenül vezető – Horthynak. Így fogalmazott búcsúlevelében: „hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet”. Csupán.

És itt a kulcskérdésnél járunk.

Jellemző módon Nemeskürty is megemlékezik Telekiről (illetve: ő megemlékezik róla, Raffay nem), akinek a visszacsatolási eufória közepette volt mersze kifejezni Horthynak – aggodalmát. Kacagva idézi Őfőméltóságát: menj, és mondd meg az éljenző tömegnek, hogy az egész nem érvényes (nincs előttem a pontos szöveg, mindegy is). Magyarország a szakadék szélén áll. Megkaptuk, amit szerettünk volna – Hitler kezéből. Tőle várjuk, amit a Nyugat nem adna olyan könnyen. Hamarosan „a gazemberek oldalára” állunk, szóval, cselekedettel és mulasztással. Magyarország a szakadék szélén. Pillanatokon belül aláhull, és nincs, innen már nincs, soha többé nincs visszaút. Mi humoros ezen? „Consummatum est”, vagyis „bevégeztetett” – ezzel zárul a filmet bevezető írás. És nem értik, nem akarják érteni a film múltba kritikátlan nosztalgiával révedő alkotói, hogy valójában ekkor végeztetett be.

A kulcskérdés: merjük-e végre látni önmagunkat, mint Trianon örököseit? Merjük-e fölmérni a világot, mint különböző érdekek sajátos erőterét, amelyben az éberebb, a helyzetet korábban felismerő jut előnyhöz? Vagy most már mindig az idegenek aljas összeesküvéseként fogjuk elgondolni mindezt?

Örökké vétlen áldozatok szeretnénk-e maradni, akik a balsors felett keseregnek, vagy létezik olyan nézőpont, ahonnan a másik szemével is képesek vagyunk látni önmagunkat, s így és ezért képviselni is tudjuk saját érdekeinket? Bizony a Nyugat igaz-

ságtalan, embertelen békeszerződéseivel elárult – nem csak bennünket. Jóval többet: saját erkölcsi hátterét, értékrendjét, hivatkozási alapját. Bizony az utódállamok erőszakos asszimilációs törekvéseikkel, a jogfosztás mindennapos gyakorlatával elárulták, elárulják – nem csak magyar nemzetiségű állampolgáraikat, jóval többet: saját államuk erkölcsi alapjait. De nem áruljuk-e el mi magunk saját jövőnket, ha az anyagi, erkölcsi veszteségek világos, misztifikációtól mentes számbavétele, az egymással különböző nézeteket elfogadó magyarokkal (netán franciákkal, oroszokkal, sőt, *horribile dictu*, románokkal) való értelmes párbeszédnek legalábbis kísérlete helyett harsányan és nyilvánosan kultuszban részesített „szent ügyeink”-be minduntalan vacak kis nézeteinket csomagoljuk, lehazaárulózva – lefasisztázva (balról jobbra), lekomcsizva (jobbról balra), lemucsizva (vö. bő gatya + fütyülő barack) – mindenkit, akinek ugyancsak vacak kis nézete akár egy árnyalattal is eltér a miénktől? Ha átadjuk magunkat az üres, önmagunkat a helyzetből kivonó vádaskodásnak, ha szervilis önostorozással mindig csak igazodni akarunk, vagy épp ellenkezőleg, folyton felsőbbrendűségünket hangoztatjuk; ha „bűnös nemzet”-ként mindig meghunyászkodunk, vagy épp ellenkezőleg, áldozatként már-már jézusi szerepben tetszelgünk, akkor a jövőre nézvést nincsenek jobb kilátásaink, mint amiket elődeink voltak kénytelenek elviselni a múltban, akkor ugyanazokat a konfliktushelyzeteket fogjuk – egyetértésben más nációk rövidlátó, ugyancsak nemzeti küldetéstudattól felizgatott tömegeivel – újratermelni, amelyekben elpusztulni szoktak volt elmúlt idők legjobbjai.

És ez az igazán nagy baj. Amiről csakugyan tanúskodik Koltay Gábor *Trianon* című filmje. De nem mint dokumentumfilm, mint műalkotás, hanem mint a rövidlátó önsajnálát, a rögeszmés háritás és a kicsinyes politikai propaganda filmdokumentuma.

(Tóth Péter Pál írása,
Kritika, 2004. szeptember)

– *Hányan látták eddig a filmet?*

– Budapesten épp a napokban értük el a negyvenezres nézőszámot, annak ellenére, hogy egyetlen mozi, az Uránia hajlandó csak vetíteni a filmet. A fővároson kívül eddig körülbelül negyvenezer ember látta, igaz, itt csak augusztusban indultak be a vetítések.

– *Szép eredmény, ahhoz képest, hogy reklám nélkül, forgalmazó nélkül, „illegális” vetítéseken láthatják a filmet az érdeklődők...*

– Pontosan ez a helyzet. Félnék tőle. A multiplexek egyáltalán nem vetítik, vidéken néhány hagyományos értelemben vett moziban, vagy mint Kecskeméten, művelődési házban adják, többnyire lelkes civil szervezetek, polgári körök szervezésében. (...)

– *Néhány kritikában mintha a napi politikai áthallásokat kifogásolták volna...*

– A filmből egyértelműen kiderül, hogy itt nem egy távolba vesző történelmi eseményről van szó, hanem egy több mint nyolcvan éve tartó folyamatról, amelynek másik pontja itt van, a jelenben. Meggyőződésem, hogy a mai magyar társadalom kettészakítottságát, s ezen belül még sokféle szakítottságát, megosztottságát soha nem fogjuk megérteni, ha Trianont nem beszéljük meg őszintén, az összes indítóokot nem tárjuk fel, s nem elemezzük ezt a nyolcvanéves folyamatot. Évtizedeken át Trianon nevét ki sem lehetett ejteni. A XXI. században a magyarság előtt álló feladatokat soha nem fogjuk tudni megfogalmazni, ha a XX. század történéseit nem ismerjük meg. Hat-nyolc rendszerváltozást élt meg ez a nép az előző évszázadban, iszonyatos megpróbáltatásokon mentünk keresztül, s napjainkra elképesztő tudatzavarba kerültünk. Nemeskürty tanár úr azt írta legutóbb, hogy mi már nem is vagyunk nemzet, mi már csak országlakosok gyülekezete vagyunk. Ha meg akarjuk fogalmazni a XXI. század célkitűzéseit ebben a globális világfolyamban, s ha nem felolvadni akarunk benne, hanem magyarságtudatunkban szeretnénk megerősödni, akkor öntudatosabb nemzetté kell válnunk. Ehhez történelmünk tisztázásán keresztül vezet az út. (...)

– *Ehhez azonban minél többekhez kellene eljuttatni a filmet. Van erre lehetőség?*

– Éppen ma jelent meg a film videokazettán. A teljes, 14 részes filmsorozat pedig a tervek szerint a Hír TV-ben lesz látható novembertől, s remélhetően ezt követően felbátorodik a Duna Televízió is. Nagyon bízom abban, hogy a videokazettákat iskolákban történelemórán, osztályfőnöki órán vetítik majd. De jó lenne az is, ha elindulna végre egy párbeszéd Trianonról, ha műsorok, viták, filmek témája lehetne. El kellene érni, hogy ez az ország öntudatosan, emelt fejjel álljon a jövő elé, nem bizonytalanságok, reménytelenségek között, félelemmel telve.

– *Koltay Gábor filmjei: A koncert, István, a király, Julianus barát, Honfoglalás, Sacra Corona, Trianon. Min dolgozik most?*

– Wass Albert életéről készítek játékfilmet. Az ő sorsa jellegzetesen XX. századi magyar életút, s összefügg Trianonnal is. A világháború után imádott Erdélyét el kellett hagynia és száműzetésben, Amerikában halt meg. Mi magunk Magyarországon igazán csak a rendszerváltozás idején ismertük meg műveit. Ha igaz, mélyen átértett magyarságtudatról gondolkodunk, akkor az ő személyiségét, munkásságát nem kerülhetjük meg. Ezért akarok filmet forgatni róla.

(Bán János beszélgetése Koltay Gáborral,
Petőfi Népe, 2004. szeptember 13.)

Lakitelek Népfőiskola Kölcsey Házában, a Budapesti Corvinus Egyetem határon túlról érkezett hallgatóinak bemutatták Koltay Gábor történelmi dokumentumfilmjét, a *Trianont*.

A csütörtök esti bemutató előtt Halász Péterné, a Corvinus Egyetem határon túli tagozatának vezetője elmondta: a hazai iskolákban a mai napig nem kezelik súlyának megfelelően a huszadik századi magyar történelmet. Ezért a legtöbb fiatal keveset vagy legfeljebb annyit tud Trianonról, amennyit nagyszüleitől, szüleitől hallott. Pedig történelmünk ismerete elengedhetetlen itt, a Kárpát-medencében – tette hozzá.

A több mint kétórás film hatását tökéletesen illusztrálja, hogy a zömében a trianoni határ túloldaláról érkezett közönség a vetítés után még hosszú percekig némán ülve maradt a helyén. Mintha még várt volna valamit, valamire...

Franjo Deján, Zenta: – Bevallom őszintén, féltem ettől a filmtől. Eddigi olvasmányaim alapján ugyanis úgy tűnt, mintha Magyarországot mindenki áldozati bárányként állítaná be, miközben Trianon felelősségét a nagyhatalmakra hárítja. Most így utólag már elmondhatom: hatalmas, de kellemes csalódást jelentett számomra Koltay Gábor műve, mert megmutatta azokat a valós tényeket, amelyek ismeretében végre helyére került bennem Trianon. Annyira valóságos volt a film, mintha egy megelevenedő történelemórán vettem volna részt, annak minden jó és rossz oldalával egyetemben. Sok olyan pluszt is adott, elsősorban apróbb részleteket, történeteket, amelyek nem csak a történelemkönyvekből hiányoznak, de máshol sem szerepelnek.

Koncz Béla, Székelykeresztúr: – Eddig a nagyszüleimtől, szüleimtől hallottakon kívül meglehetősen keveset tudtam Trianonról, mivel a gyászos emlékű esemény nálunk sem szerepelt a történelemórák anyagában. A film révén jóval tágabb rátekintést kaptam a nyolcvannégy évvel ezelőtti eseményekre. Vetítés közben jegyzeteket készítettem, hogy még több apró esemény megmaradjon bennem. Trianon olyan tragédiája a nemzetnek, amely nem ismétlődhet meg még egyszer. Ehhez azonban összefogásra, és megint csak összefogásra van szükség.

Szilágyi Melinda, Aranyosegerbegy: – Felmerült, hogy esetleg korábban hazaindulunk, aminek már csak azért is örültem, mivel otthon férjem, gyermekeim várnak. Ám csöppet sem bántam meg, hogy a film kedvéért egy nappal tovább maradtunk. Természetesen néhány alapvető dolgot eddig is tudtam Trianonról, de ez a film olyan hatalmas ismeretpluszt adott, amit szinte képtelen vagyok feldolgozni. Én is jegyzeteltem vetítés közben, de azt is elhatároztam, hazaérve igyekezni fogok még több Trianonnal kapcsolatos információhoz hozzájutni.

(Szász András írása,
Petőfi Népe, 2004. szeptember 13.)

Zsúfolásig megtelt a Városi Filmszínház terme Koltay Gábor *Trianon* című filmjének gödöllői díszbemutatója alkalmából. (...) A vetítés előtt, a bemutatón részt vevő rendező beszédében kiemelte, hogy Trianon és a hozzá vezető folyamatok pontos ismerete nélkül napjaink eseményeiben sem tudunk eligazodni. Mint mondotta, nagy szükség van arra, hogy megismerjük azokat a tényeket, amelyeket az iskolákban nem, vagy nem a valóságnak megfelelően tanítottak, s amelyek abban is segítenek, hogy jobban megért-sük a jelenleg zajló folyamatokat, határainkon innen és túl. Koltay Gábor bízik abban, hogy egyszer majd a nagyközönség elé kerülhet a 128 perces moziváltozat alapjául szolgáló tizennégy részes sorozat is, amelyet – mint elmondta – nem tiltottak be, csak határozatlan időre „elhalasztották” a vetítését...

(Gödöllői Szolgálat, 2004. szeptember 16.)

A nagyváradai egyetem díszterme már csütörtök este zsúfolásig megtelt, amikor Koltay Gábor *Trianon* című filmjét vetítették. A Magyar Televízió műsoráról az utolsó pillanatban levett alkotás a maga teljességében a néző elé tárja azt a gyalázatot, amit a magyarság ellen elkövettek mindkét világháború után. A filmet Tőkés László Királyhágó-melléki református püspök, Raffay Ernő történész és maga a rendező ajánlotta a közönség figyelmébe.

(Magyar Demokrata, 2004. október 7.)

A nagyváradai nagy sikerű vetítések után a Magyar Polgári Szövetség szervezésében, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom közreműködésével Koltay Gábor *Trianon* című filmje Bihar megyei körútra indul. Csütörtöktől hétfőig a következő helységeket érinti a karaván: Telegd, Székelyhíd, Élesd, Érmihályfalva, Nagyszalonta.

(Bihari Napló, 2004. október 13.)

Koltay Gábor *Trianon* című filmjének erdélyi díszbemutatója Nagyváradon volt, bár a legelső vetítés Nagybánán történt. Ezt követően eddig több mint húsz erdélyi városban mutatták be a filmet. Szinte a bemutató-sorozattal egy időben kezdődtek meg a több mint százéves múltra visszatekintő nagyváradai teátrumban Páskándi Géza *A hazáért és a szabadságért* című, II. Rákóczi Ferencről szóló történelmi játékának próbái a rendező vezetésével. Október 21-én tartották a premiert.

– Az Ön számára különösképpen mozgalmasan teltek ezek a hetek, hiszen a *Trianon-film* erdélyi bevezetése ebben az időszakban zajlott. Milyen tapasztalatokat, tanulságokat szerzett ezen a téren?

– A nagyváradi díszbemutató a Királyhágó-melléki református püspökség dísztermében volt, s ezt követően került sor a többi bemutatóra, amelyeken a próbák miatt személyesen már nem tudtam részt venni, de természetesen a hírek eljutottak hozzám. Azt gondolom, ismét bebizonyosodott, lehet és kell is a magyarság számára oly sok fájdalmat és tragédiát okozó, 84 év óta tartó trianoni folyamatról beszélni, s ezt még ott is meg lehet és kell is tenni, ahol ez korábban elképzelhetetlennek tűnt. Tehát nemcsak Magyarországon, hanem az elszakított nemzettesteken is fel kell tárni a tragikus történések egész láncolatát, s meg kell határozni a magyarság számára mind az anyaországban, mind Erdélyben, Felvidéken, Délvidéken és másutt a trauma korszerű, tisztességes, becsületes és igazságos XXI. századi kezelésének módját és lehetőségeit. A szokásosnál és az általánosan elfogadottnál meggyőződésem szerint jóval mélyebb és őszintébb filmem, amely gondolatok és kérdések egész sorát veti fel, mindenképpen alkalmas lehet arra, hogy tabukat döntsön és közös gondolkodásra serkentsen. A vetítések tapasztalatai azt is bizonyítják, hogy alkotásom semmiféle fölösleges és értelmetlen szenvedélyeket nem vált ki, s ezt még a trianoni kérdés tekintetében sokkal érzékenyebb erdélyi közegben sem tapasztaltam. A könnyektől viszont nem szabad félni, mert csak a mélyen átélt közös felismerés válhat cselekvő erővé. Ezekről csak azok félnek Magyarországon és másutt, akiknek mélységesen rossz a lelkiismeretük, lett légyen a médiák által sztárolt történésről, politikusról vagy bárki másról szó. Trianon nem egy múltba vesző történelmi esemény, nem kispéldányszámú szaktörténeti tanulmányok és könyvek témája, hanem egy olyan kibeszéletlen és kollektíven a második világháború óta soha át nem élt nemzeti tragédia, amelyhez a magyarság sokmilliónyi közösségének végre tisztáznia kell a viszonyát, meg kell fogalmaznia feladatait, és álláspontját sokoldalúan a világ elé kell tárnia. Tudomásul kell vennünk, Brüsszelnek, vagy bármelyik nagyhatalomnak sohasem lesz érdeke, hogy a magyarság egészét tudatosan sújtó igazságtalanságról beszéljen. Ez csak nekünk, magyaroknak fontos. Ezért aztán végre-valahára magunknak kell kézbe vennünk sorsunk irányítását. Tudom, hogy ezek kemény szavak és azzal is tisztában vagyok, hogy a magyar politikai közélet és a médiaelit jelentős része ezekről a kérdésekről máshogyan gondolkodik. De ez nem lesz mindig így.

(Pósa Zoltán beszélgetése Koltay Gáborral,
Nemzetőr, 2004. november 10.)

A történészek szerint Trianon sokkal nagyobb veszteséget jelentett országunknak, mint a török veszedelem. Isten segítségével és erős nemzeti öntudattal a megcsonkított ország hamar talpra állt. De valójában soha nem heverte ki ezt a csapást. Mégis, még mindig nem tudunk eleget a történekről. A közszolgálati televízióban mégsem engedélyezték Koltay Gábor Trianon-filmjének vetítését, a mozikban pedig csak egy rövidített változatát láthatják.

– *Olcsó közhely azzal kezdeni a beszélgetést, hogy a rossz hír is jó hír, de minden közhelyben ott az igazság. Amikor márciusban műsorra tűzték a Velünk élő Trianon című filmet, akkor lehetséges, hogy kevesen nézték volna meg, hiszen az m2-es csatornát nem látják annyian, mint a földi adásokat, s ráadásul az esti órákban vetítették volna a sorozatot. De azok után, hogy az utolsó pillanatban levették a műsorról, hihetetlen módon megnőtt iránta az érdeklődés és talán emiatt kevesebbet is beszéltek arról, hogy milyen a Koltay Gábor által fölvázolt Trianon-kép.*

– Kicsit cinikusan azt is mondhatnám, hogy voltaképpen a Magyar Televízió és a filmtől elhatárolódott történész személyiségnek köszönettel tartozom, mert fokozta az érdeklődést a film iránt. Az emberek fölkapták a fejüket, ez általában mindig így van, ráadásul egy szőnyeg alá söpört problémahalmazról van szó, amelyről hatvan éve moziban forgalmazott film nem készült. Sok millió ember a lelke mélyén hordozza ezt a fájdalmat, foglalkozik ezzel a kérdéssel. Sokan megnézték volna e nélkül is a filmet, de az érdeklődést fokozta a betiltás. (...) Lassan haladunk a százezer néző felé, ami egy dokumentumfilm esetében rendkívül nagy szám.

– *Tehát akkor lassan százezeren már hallhatták ezt a zeneszámot, amit a beszélgetés elején lejátszottunk, ez ugyanis a film nyitódala.*

– A Kormorán együttes kíséretében Tóth Renáta énekl, öcsém, Koltay Gergely szerezte a zenéjét, akivel köztudott, hogy hosszú idő óta együtt dolgozunk, és azt hiszem, hogy szép hangulati összefoglalója a film tartalmának. (...)

– *Mennyire más a budapesti közönség és mennyire más a vidéki?*

– Mindig azt szoktuk mondani, hogy a budapesti hűvösebb, a vidéki közvetlenebb közönség, ez most a Trianon-filmnél megdőlt. Az emberek lelkét egyaránt megérinti a film, sokan sírnak, sokfajta apró ajándékkal tisztelnek meg, amely nagyon sokszor az ő évtizedekig ide-oda rakosgatott, dugdosott kis emlékü, egy kis vers, ami nekik Trianonnal kapcsolatban sokat jelentett, amit időnként elolvastak vagy beletettek az imakönyvükbe. Végül is nagyon sok embernek rendkívül rossz a lelkiismerete és 2004-ben sokaknak nem érdeke, hogy ez a nép erről a mérhetetlen igazságtalanságról gondolkozzon, és megfogalmazza világosan és a világ számára is érthetően, határozottan, rendkívül őszintén a gondolatait, az érzéseit, mert akkor ez újabb és újabb kérdéseket vetne föl.

– *Ezt a filmet látta a köztársasági elnök úr is, és két nap múlva megkapta Koltay Gábor a Köztársasági Elnök Érdemérmét. Lát-e valamilyen összefüggést a két esemény között? Ez kicsit szólt a Trianon című filmnek is?*

– Azoknak a törekvéseknek szolt, amelyeket én különböző műfajú filmekben és színházi előadásokban a magyar történelem felmutatásával kapcsolatban készítettem.

– *De a sajtó ezt nem nagyon röpítette világgá.*

– A sajtó túlnyomó többsége úgy gondolkodik, mint a mértékadó politikai csoportok jelentős része ma Magyarországon és Közép-Kelet-Európában. Szerintük nem kell, hogy egy népnek történelemszemlélete, következésképp nemzettudata legyen, mert a végén még értékeire, önértékeire ébred és kérdéseket tesz föl, megpróbálja a helyzetét tisztázni. Ekkor kezdődik a baj, hiszen nem akarnak válaszolni kérdéseinkre.

A Köztársasági Elnök Érdemérme kitüntetéshez a Vasárnapi Újság szerkesztősége a hallgatók nevében is szívből gratulál Koltay Gábornak, a film rendezőjének.

(Juhász Zsolt beszélgetése Koltay Gáborral,
Vasárnapi Újság, 2004. szeptember 26.)

Június 5-e óta játssza a pesti Uránia Nemzeti Filmszínház a Trianon című történelmi dokumentumfilmet. Ez idő alatt több mint negyvenezer néző látta (ez megfelel egy közepes magyar játékfilm országos közönségének). (...) A film vidéken is tisztes karriert fut be, polgári körök, iskolák, mozisok kérik vetítését.

Az érdeklődés érthető. Trianon és mindaz, ami utána és miatta történt, máig kibeszéletlen trauma országhatáron innen és túl. Még a rendszerváltás után tizenöt évvel is. Még ha közben több történelmi szakmunka sok mindent föltárt is róla. Ugyanakkor a honi konzumérzelmek és -ismeretek piacán is változatlanul kelendő árucikk ez a téma. Jól lehet kereskedni vele.

Mindazok számára, akik őszintén és nyitottan érdeklődnek iránta és nem saját ilyen-olyan előítéletük visszaigazolását akarják látni a vásznon, a film óriási csalódás. Rögtön az elején fölvezet az aktuálpolitikai keretbe, amelybe belehelyezi a megszólaltatott történészek, volt és mai politikusok mondandóját. Az ország trianoni feldarabolásának előzményeiről szólva Raffay Ernő és Nemeskürty István ugyanis a fő okot a kiegyezést követő polgári liberális fejlődésben, a szocialista mozgalom megjelenésében, Károlyi „puccsában” („1918-ban nem is volt forradalom”), a Tanácsköztársaságban, és mindezek „kozmodopolita”, „nemzetietlen” lényegében jelöli meg. Így szó szerint, ellenvetés és vita nélkül. A későbbiekben e két úr egyedül a két világháború közötti Horthy-rezsim és a Fidesz-kormány vezető politikusait tekinti – hibáikkal együtt – a Trianon-kérdés méltó kezelőinek, habár Nemeskürty azt is megjegyzi: nem kellett volna belépni a második világháborúba. A filmben megszólalnak a jobboldal emblemikus alakjai, Duray Miklós, Tőkés László, Csurka István, Csoóri Sándor (sic!) mellett olyan kiváló történészek, mint Glatz Ferenc és Fejtő Ferenc. Az utóbbiak azonban csupán a statisztikai

„kiegyensúlyozás” céljából tűnnek föl, bevágott mondataik nem szövődnek bele a film gondolati szövetébe. A rendező akaratából nem kerülhetnek vitába más interjúalanyokkal, csak mondják a maguk néhány mondatát, és úgy tűnhet, mintha amazokkal mindenben egyetértenének. Pedig dehogy.

A filmben elszavalják Wass Alberttől József Attiláig számos költő Trianon-versét is és felhangzik jó néhány háború előtti érzelgős dal, hogy a szívnek is meg kelljen szakadnia. Koltay meggyőz minket: nemcsak játékfilmben (Sacra Corona), hanem a dokumentumműfajban is képes átlépni a giccshatárt.

Ha magánérőből vagy magánemberek, magánalapítványok pénzéből készítette volna el ezt a Trianont, lelke rajta. Ám béreljen mozit, mutassa országnak, világnak, ez a szólásszabadság. A rendező azonban ezt a valós tények mellett számos hamis összefüggéssel, árvalányhajás gondolattal terhes filmet, illetve alapanyagát nem maga finanszírozta, hanem közpénzből forgatta. (...)

Mielőtt még Koltayt bárki is a „betiltott művész” babérkoszorújával illetné, hadd idézzünk lapunk birtokába került két, MTV által kért szakértői véleményből: Az első öt részben (sic!) „a filmbejátszások... számos esetben dezorientálják, illetve összezavarhatják a nézőt... A szöveg és a kép között nagyon gyakran semmiféle kapcsolat nincs... Károlyi Mihály és 1916-ban létrehozott pártja semmilyen szempontból nem nevezhető kozmopolitának... A magyar zsidóság bizonyos csoportja tudatos bomlasztó tevékenységével kapcsolatos állításokat bizonyítani kellene. Ez a két világháború közötti antiszemita pamflet-irodalom olyan toposza, amelyet eddig még senki sem tudott tényekkel alátámasztani... A trianoni döntés rút cselszövésként való emlegetése bizonyítást igényelne. Egyébként nem ismeretterjesztés, hanem folklór és hangulatkeltés” – írja egyebek között a Koltay által átadott sorozatról a korszak egyik elismert történésze. „A *Velünk élő Trianon* bizonyíték arra, hogy nincs még itt az ideje a párbeszédnek. A kényes témák tovább fekélyesednek. Az egyoldalúság, a mások véleményének kirekesztése vezet el ahhoz, hogy egy léket kapott, süllyedő hajóhoz hasonlítható e vállalkozás...” – állítja egy, a történelmi ismeretterjesztésben jártas televíziós. Hát ebből az elvetélt tévésorozatból állt össze a kétórás Trianon-mozifilm. (...)

Mi történt tehát? Mi, magyar állampolgárok pénzt adtunk egy ügyes vállalkozónak, hogy magánfilmet készítsen és ezzel kettős haszonra tegyen szert. Múlhatatlan érdekeket szerezzen az ókonzervatív jobboldalon, továbbá busás bevételhez jusson. Mi viszont a befektetésünket sem kaphatjuk vissza.

De vajon ki fogja elkészíteni azt a Trianon-sorozatot, amelyre valóban szükség volna?

Varsányi Gyula írása,
(Népszabadság, 2004. szeptember 25.)

Tisztelt Koltay Úr!

Nagy tisztelettel és hálával gondolunk Önre a *Trianon* alkotásáért, amit nem elég egyszer megnézni és sokaknak szeretnénk megmutatni. Ebben a szellemben neveltük és igyekszünk nevelni gyermekeinket és unokáinkat.

2004. október 19.

Barta János

Nagyon köszönöm az alkotóknak a *Trianon* gyalázatáról készült megrendítő alkotást. Bizonyára sokan voltunk a teremben, akik nem tudtuk száraz szemmel végignézni a filmet.

Debrecen, 2004. október 21.

Kéry Mihály

Tisztelt Koltay Úr!

Még mindig hatása alatt vagyok *Trianon* című filmjének. Csak gratulálni tudok hozzá. A hazaszeretet, a haza féltése csendül ki belőle.

Haza csak egy lehet, bárhogy kecsegtet más. A kapu nagyon kinyílt, sőt lesznek rosszak, elvágók, visszavágók is, csonka kis hazánkba.

Örülök, hogy Debrecenben hosszabbítást kapott, nyert a film, így többen láthatták. Csak vigye tovább, mélyüljön el a *Trianon* átka, mély sebének fájdalma a honfitársak szívében.

Lesz-e magyar feltámadás?!

Debrecen, 2004. október 27.

Kiss Györgyné

A Népszabadság (szeptember 25.) ismét szeretne egy jó nagyot rúgni Koltay Gáboron keresztül az egész magyarságba. A Megélhetési *Trianon* című förmedvény szerzője, Varsányi Gyula azon borong, hogy június 5-e óta játssza a pesti Uránia Nemzeti Filmszínház a *Trianon* című történelmi dokumentumfilmet. Azt hiszem, ez az egyetlen korrekt mondat a cikkből, mely nem csepeg a gyűlöletből és elfogultságtól. A lényeg, melyet egy képaláírás külön is kiemel: „Koltay meggyőz minket: nemcsak játékfilmben (Sacra

Corona), hanem a dokumentumműfajban is képes átlépni a giccshatárt". A feljelentéssel felérő cikk legnagyobb baja, hogy azt ugyebár Koltay közpénzből forgatta. „Mi történt tehát? Mi, magyar állampolgárok pénzt adtunk egy ügyes vállalkozónak, hogy magánfilmet készítsen és ezzel kettős haszonra tegyen szert. Múlhatatlan érdemeket szerezzen az ókonzervatív jobboldalon, továbbá busás bevételhez jusson. Mi viszont a befektetésünket sem kaphatjuk vissza." Uramisten! Jegyezzük meg ezt a nevet is! Varsányi Gyulának visszajár a pénze. Mi viszont kérjük vissza Imre Kertész filmjétől, kérjük vissza Jancsó Miklóstól és persze kérjük vissza az utóbbi évtizedek minden közpénzét, melyet liberálbolsi filmesek és rendezők kiloptak a zsebünkéből. Osztokodjunk igazságosan, Varsányi elvtárs!

Szentmihályi Szabó Péter írása,
Magyar Demokrata, 2004. október 7.)

Mindmáig egyetlen hiteles történelmi dokumentumfilm készült Trianonról. Koltay Gábor készítette és tilos a televízióban vetíteni, miként a filmszínházak közül is csak egy (a budapesti Uránia Nemzeti Filmszínház) mutatja be. Micsoda? A „háborús bűnös”, Szelezky Zita szavalja a „bűnösen nacionalista, sőt sovíniszta” Magyar Hiszekegyet, Papp-Váry Elemérné versét? Egy másik előadóművész Padányi Viktort idézi, vagy József Attila és Juhász Gyula évtizedeken át tiltott Trianon-versét? Raffay Ernő minek beszél a magyarság elcsángósodásáról, miért fájlalja, hogy kétszáz évvel ezelőtt négyszázezer csángó élt, és most alig negyvenezer? Nem sok még ennyi is? Nemeskürty István pedig hogy jön ahhoz, hogy a liberalizmust, „földalatti mozgalom” címen a szabadkőművességet, Károlyi Mihályt hibáztassa Trianonért? Minek képernyő elé állítani a „kommunista” Pozsgay Imrét, a „szélsőségesen nacionalista” Tőkés Lászlót és Duray Miklóst, nem is szólva a két Csúrkáról: a „náci, antiszemita” Istvánról, és a „botcsinálta versmondóról”, Lászlórol?

Talán tengerentúli olvasóink elcsodálkoznak, de mi, csonkaországban rekedtek nem, hogy ilyen kérdések a tömegtájékoztatásban egyáltalán felvetődhetnek. A „Nép-szabadság” például „giccsesnek” nevezte a kétórás dokumentumfilmet, azzal vádolva Koltayt és munkatársait, hogy visszaélve a TV „ártatlan, demokratikus” szellemével, „populista” propagandafilmmel vezették félre a gyanútlan nézőket.

Mi háborította fel ennyire a Magyarországon (remélhetően csak átmenetileg) állomásozó világhódítókat?

(ifj. Tompó László írása,
Szittyakürt, 2004. szeptember-október)

A múlt héten a „Nemzetórán” Koltay Gábor volt Dobos Attila vendége. A rendező annak a véleményének adott hangot, hogy a magyar nép egy része birka. Ezt egy „kedves betelefonáló” keményen kritizálta. Koltay úr vonakodva bár, de agymosottra módosította megállapítását.

Szeretném megerősíteni Koltay úr véleményét.

Engedtessek meg nekem, hogy kijelentsem, hogy részemről a magyar népről siralmas véleményem van. Jóllehet magyarnak tartom magam, sőt szeretem is a magyarokat mindennek ellenére.

Tudom, hogy véleményemet nem fogják lehozni a „Nemzetőr” Nemzetóra rovatában, de talán Koltay úr számára vigasz, hogy valaki osztozik véleményében.

(Dr. Máthé György levele,
Nemzetőr, 2004. november 10.)

Nemrégiben páratlan élményben volt részünk: megnézhattuk Koltay Gábor *Trianon* című filmjét, s jól beszélgethettünk a rendezővel.

Torokszorító pillanatokat éltünk át, mégis úgy éreztük, lelkünk megtisztul, összeér a körülöttünk lévőekkel, így a régi emberek áldozata nem volt teljesen hiábavaló. Fontosnak tartjuk, hogy mind többen láthassák ezt az alkotást! Ennyivel tartozunk eleinknek, hazánknak, s természetesen saját magunknak is, hiszen mindannyian gazdagodtunk általa, mindenki talált olyan ténytet, összefüggést, melyet eddig nem tudott.

Koltay Gábortól hallottunk a film bemutatásának nehézségeiről is. Azt gondoljuk, hogy ami egy vagy kevés embernek nem sikerül, az megvalósítható az összefogás erejével. Ezért kérünk benneteket arra, forduljatok levélben a Duna TV vezetőségéhez, kérve a film műsorra tűzését. Így több százezer honi és határainkon túl élő honfitársunk átélheti azokat a fájdalmas, de mégis szép pillanatokat, melyekben nekünk részünk volt.

(a Feszty Árpád Polgári Kör [Környe] levele,
Nemzetőr, 2004. november 10.)

Én személy szerint a *Trianon*-filmért nagy köszönettel tartozom.

Minden fájdalomra van gyógyír és a magyarok Istene bizonyára már erre a gyötrelmünkre is tudja a választ. De mitől gondolnánk, hogy a mi nemzedékünknek könnyebben osztják a becsületes magyarságot, mint elődeinknek? Tatár–török–osztrák–orosz után nekünk a legjobb éveinkre most a cseberből-vederbe globalizmus jutott. Nem köszönjük, nem lesz könnyű. De feladni a kilátástalan harcot? Nem, nem soha! S bár nem

tartom magam szélsőséges embernek – ez a kihívás késztetett arra két éve, hogy itt „keleten” vegyem két kezembe saját jövőnket.

De azt is tudjuk: a magyar immár globális nemzet. Mi, kérem, már készültünk-tanultunk. Engem többek között ez késztetett arra, hogy szerencsét próbáljak egy olyan országban, amelynek, bár szüleim révén elszármazottja és időközben már polgára is lettem, de ahol még sohasem éltem. Sokan vagyunk ilyen hazatántorgó másod-harmadgenerációs csodabogarak, a globalizáció „kinti” kiábrándultjai – idehaza, szűkebb pátriánkban úgy neveznek bennünket, hogy „visszidensek”! Ez már akár magában érdekes fogalom, mert pl. Erdélyben már így is szólítottak: Isten hozott, drága magyar testvér...

Mostanában rettenetes az országban az általános hangulat – de ha más nem is, egy ilyen filmvetítés, az emberek érdeklődése mutatja: valami elindult idehaza!

Ha közösen – mindenki a saját helyén – elérjük azt, hogy magyar ember soha többé ne legyen kishitű és ne féljen – akkor már teljesítettük egyik fontos feladatunkat.

Pilisvörösvár, 2004. november 14.

Papp Áron

Hetente, vasárnap esténként kilenc órától látható a Hír TV-ben a *Velünk élő Trianon* című, tizennégy részes Koltay Gábor-dokumentumfilm, amelynek első részét november 7-én vetítette a csatorna. E dokumentumfilmet március 6-tól már műsorra tűzte a Magyar Televízió, ám mindmáig tisztázatlan körülmények között, állítólag televíziós szakemberek és történészek szakvéleménye alapján szinte az utolsó pillanatban kivették a programból.

Koltay Gábor rendező a *Velünk élő Trianon* anyagából mozifilmet is készített, a *Trianont*, amelynek bemutatója június 5-én volt az Uránia Nemzeti Filmszínházban, s azóta több mint százezren nézték meg. Nem kell hozzá nagy jóstehetség, hogy kitaláljuk: a tizennégy részes, az egyes epizódokat a mozifilmnél részletesebben kifejtő variáció bizonyára helyből megháromszorozza a betiltott film nézőszámát.

(Pósa Zoltán írása,
Magyar Nemzet, 2004. november 10.)

TRIANON

Miért kötelező megnézned ezt a filmet?

Részletek az MTV számára készült szakértői anyagból:

- „a szöveg és a kép között nagyon gyakran semmiféle összefüggés nincs”
- „Károlyi Mihály és 1916-ban létrehozott pártja semmilyen szempontból nem nevezhető kozmopolitának”
- „a trianoni döntés rút cselszövésként való emlegetése bizonyítást igényelne”

Az MTV nem tűzte műsorára a filmet.

A HírTV leadja...

Szüleitek, nagyszüleitek emlékezhetnek, hogy az előző rendszerben a túlbuzgó vezetők tanítványaikat, dolgozóikat használták fel arra, hogy feletteseik felé jelezzék, mennyire fontos számukra a kommunista eszme. Így lehetett telt házakkal adni szovjet mozifilmeket is. Így néztük mi akkor együtt, „kéz a kézben”, „boldogan” Brezsnyev temetését.

Új idők, új erkölcsök... Új ideológiák. Ma „igaz magyarnak kell lenni”. S nem elég, hogy megmondják, mi légy – azt is megmondják, *hogyan*. Remek útmutatók születnek, csak kövesd őket!

Magyar vagy, ha beszéled a nyelvet. Ha őrzöd a magyar nép hagyományait. De magyarnak lenni nem valami *ellenében* kell.

Miközben nézed a filmet, ne feledd, ez csak *egy* értelmezés. Jó, ha egy problémát több nézőpontból megvizsgálasz, de akkor miért

CSAK EZ AZ EGY NÉZŐPONT KÖTELEZŐ?

A derű velünk van!

www.fiatalkomarom.hu

FIB-ISZ Komárom

Nemrég belenéztem a *Trianon* című filmbe. Mélységesen fel vagyok háborodva, mert nem nézik meg, hogy mi történt a valóságban. Ami abban elhangzik a történelemről, arra a magyar érzésektől fűtött embereknek a reagálása teljesen érthető. De ami abban elhangzott, az a revideáló szándékról szól. Érthető, hogy a sokkhatás megzavarja az embereket, és nem hisznek többé a dolgok ésszerű kiszámíthatóságában, és az indulatok vesznek erőt rajtuk. Ez rossz, a jövőt illetően pedig nem visz bennünket jó irányba. Higgadtan, nyugodtan, a tehetségben bízva kell eljárni, de nem indulatosan.

(Tallián Hedvig beszélgetése Kosáry Domokossal,
Újbuda, 2004. november 24.)

Az MSZP a Kádár-rendszerben az internacionalizmust, most pedig a globalizmust szolgálja. Vagyis a nemzet helyett a nemzetköziséget. A magyarság érdekei helyett az idegenek érdekeit. Nem véletlen, hogy gyűlöli Koltay Gábor *Trianon*-filmjét. Trianont feltárni és elemezni ugyanis nem más, mint öntudatra ébredni. Ezt pedig nemcsak az internacionalizmus tiltotta, de talán még jobban tiltja a globalizmus is.

Koltay Gábor *Trianon*-filmje olyan, mint a nem várt gyermek. Jobb lenne eldugni, letagadni, szabadulni tőle, így érzi az országot irányító baloldal. Ez a film hatásában, időzítésében is hasonlatos Koltay egyik korábbi alkotásához, az *István, a király*hoz – mondta Simicskó István, a Fidesz országgyűlési képviselője. Mert akárcsak az *István, a király*, a *Velünk élő Trianon* című televíziós sorozat, illetve az ebből készült mozifilm, a *Trianon* is olyan tabukat szabadít föl, amit idegenek és hazai kollaboránsaik parancsoltak a magyarságra. Az *István, a király* a nemzet identitására, történelmi gyökereinek újrafelfedezésére irányította a társadalom figyelmét, a *Trianon*-alkotások pedig legtragikusabb sorsfordulóinkkal szembesítenek bennünket. A békediktátum traumája mind a mai napig fogva tartja a magyarságot. Fizikai, pszichikai és szellemi értelemben egyaránt. A szocializmus a legvégső határokig ment el a kérdésben. Megpróbálta rávenni a magyar nemzetet, örüljön annak, hogy megcsönkítették. Ilyen vezetése még egyetlen népnek sem volt a világon. Magától értetődik, hogy az MSZP és az SZDSZ vezetése gyűlöli Koltay filmjét és tévés sorozatát. Simicskó István szerint viszont minden magyarországi iskolásnak látnia kellene.

A szocializmus évtizedeiben nem készültettek Trianonnal kapcsolatos műalkotások. A Kádár-rendszer alkonyán az irodalom foglalkozott ugyan a békediktátummal és következményeivel, de filmről szó sem lehetett. Néhány rövidebb televíziós alkotás boncolgatta csupán a kérdést korábban, de ezekben sem volt köszönet, a rendszer hű kultúrkatonaí szóltak meg bennük. Mesterházi Lajos például olyanokat mondott, hogy a trianoni békediktátum jogos büntetése volt a magyarságnak. Mások pedig arról be-

széltek, hogy minden baj a nemzet népnyzó urai miatt zúdult a magyarságra. Arról, hogy a trianoni diktátumot megerősítette, s mintegy visszavonhatatlanná tette Kun Béla 1919-es kommunista rémuralma, természetesen szó sem esett.

A folytatás sem volt rózsás. Koltay Gábor emlékeztetett rá, hogy a rendszerváltást előkészítő megmozdulás-sorozatnak nemcsak a vízlépcső, nemcsak 1956, hanem Trianon is az egyik fontos hívószava volt. Koltay Gábor szerint a rendszerváltást követő három-négy esztendőben Trianon ügye elcsendesedett. Ekkor történt meg, hogy egy katonatisztekből álló társaság, élén az akkori honvédelmi államtitkárral, Raffay Ernővel, vissza akarta állítani a Szabadság téri Trianon-szobrot. Csakhogy amint a baloldali sajtó megneszelte a dolgot, viharszerű támadást indított a kezdeményezés ellen.

Raffay Ernő elmondta, egyszer csak hívatta őt Anfall József miniszterelnök, s közölte vele: „Mondd meg a katonáknak, lélekben velük vagyok. De most álljanak le! Majd később, békésebb időkben felállítunk ugyanoda egy új szobrot, egy fekete márványból készült Trianon-élművet”. Mindez 1990–1991 fordulóján történt. A szobrot azóta sem állították fel.

Az óvatosságot, az igazodásokat nagy nemzetközi erők kényszerítették a rendszerváltás utáni Magyarországra. Zsarolással. Ahogy tették ezt a magyar államadósság kérdésében is.

Trianon felvetése, az adósság elengedése veszélyeztette volna a globalizmus érdekeit, az elképzelt új status quót.

A *Trianon*-film megalkotásához éppen egy tipikusan globalista könyv, az amerikai Zbigniew Brzezinski *A nagy sakktábla* című kötete adta a lendületet. Brzezinski az Egyesült Államok vezető politológusai közé tartozik, Jimmy Carter nemzetbiztonsági főtanácsadója volt egykor. *A nagy sakktábla* pedig szemérmetlen nyíltsággal ad útmutatásokat arra nézve, hogyan kell gyarmatosítani a közép-kelet-európai térséget. Miként kell megszerezni az itt működő sajtót és a televíziós csatornákat, milyen műsorokkal kell megváltoztatni az emberek személyiségét, hasonlatossá tenni őket a politikailag megdöbbenően naiv amerikai lakossághoz. Brzezinski könyvében a kelet-európai népek nemzeti karakterének megsemmisítése nem probléma, hanem kíváncsi.

Koltay egyébként eredetileg játékfilmet szeretett volna készíteni Trianonról. Egy család regényét, a Trianonból eredő szétszakítottsággal, hanyattatásokkal, abszurd élethelyzetekkel.

Csakhogy nincsenek még meg ennek a pénzügyi feltételei, már itt lebegett Brzezinski szelleme, finoman szólva sem tolongtak a támogatók. A Trianonnal kapcsolatos emlékek azonban egyre csak gyűltek és gyűltek Koltay Gábornál, három évvel ezelőtt úgy gondolta, csinál belőlük egy dokumentumfilmet. Csendben dolgozni kezdett. (...)

A film arra törekszik, hogy különféle képi emlékek, irodalmi alkotások, megszólaló történészek, politikusok segítségével feltárja és a maga mélységében megmutassa a

Trianon-kérdést. Csak ennyit akar megmutatni. Az irodalmi művek, többek között József Attila Nem! Nem! Soha! című költeménye e megmutatás érzelmi effektusait adják, a történészek és a politikusok elemzései pedig az észhez, az értelemhez szólnak. És mindezek fölött ott lebeg a korabeli fotók, képek finoman szőtt leple.

A megszólalók skálája Csúrka Istvántól Raffay Ernőn, Nemeskürty Istvánon, Glatz Ferencen át egészen a szélsőségesen liberális Fejtő Ferencig ível. Mégis az volt az egyik legerősebb kritika a filmmel szemben, hogy egyenetlen. Ez persze nem szakmai fogalom, inkább politikai, vagy még inkább álkifogás. Tény, hogy ami elhangzik a filmben, az minden ízében szemben áll a versailles-i bírák szellemével, Brzezinski nagy sakktablájával, napjaink globalizmusával és hazai kiszolgálóival. Rá is telefonáltak Koltay Gáborra, hogy gondoljon csak bele, micsoda botrány lenne ebből a sorozatból, mit szólna hozzá az EU éppen most, amikor Magyarország a csatlakozás kapujában áll. És javasolták, hogy vegye be a megszólalók sorába Ormos Máriát is. Volt olyan megszólaló egyébként, aki megijedt a perpatvartól, visszavonta a filmben tett nyilatkozatait, kiszállt. Később azonban éppen ő értékelte a filmet, sőt, a Médiamix című lapnak adott interjújában alaposan le is húzta.

Raffay Ernő történész, Trianon egyik legismertebb, legavatottabb kutatója persze nem szállt ki. Szerinte a film súlyos és fájdalmas hiányt pótol. A Károli Gáspár Református Egyetem dékánja úgy látja, az általános iskolai, középiskolai tananyag ma is csupán pár mondatban említi meg a Párizs környéki békediktátumokat, de még a felsőoktatásban is csak óvatosan kerülgetik a témát.

A sorozatot és a belőle készült mozifilmet nem lehet az utóbbival vádolni. Megmutatja például, miként gyengítették meg a magyarság védekező képességét, életerejét azok a századelőn megizmosodó szellemi irányzatok, mint a szociáldemokrácia, illetve a szabadkőművesség. Aztán ott van Károlyi személye, akit a film megszólalói nagyon negatívan értékelnek. Az a Károlyi, aki az új, átformált MSZP árpolt emlékü politikusa lett. Aztán kiderül, hogy éppen az antanthatalmak, de főképpen Oroszország kezdeményezésére tört ki az első világháború, Ferenc Ferdinánd gyilkosát a cári titkosrendőrség képezte ki. És léteznie kellett egy, a világ újrafelosztására készített forgatókönyvnek is. A trianoni békediktátum szövege ugyanis már 1918 tavaszán készen volt, noha akkor még be sem fejeződött a háború, sőt a tengelyhatalmak csapatai szinte mindenütt ellenfeleik földjén álltak.

Érdekes Glatz Ferencnek az a megjegyzése is, mely szerint Magyarország állami és etnikai határai sohasem kerültek olyan közel egymáshoz, mint az 1938–1941 közötti időszakban. És ott van Duray Miklós, a szlovákiai MKP alelnöke, író, aki a trianonihoz hasonló összeesküvésről, a kémiszolgálatok, titkosszolgálatok immár nemzetközi hálózatról, az általuk alapított és működtetett kormányról beszél. Ez már napjaink krónikája, önkéntelenül is Medgyessy Péterre, azaz a D-209-es ügynökre, a volt szocialista miniszterelnökre gondol az ember... És persze Putyinra, az egykori KGB-tisztre.

Talán csak egy zökkenő volt a forgatás alatt. Amikor Koltay Gábor a szabadkőművességről kérdezte az egyik történészt, az leállította a kamerát. Ő volt az, aki később vissza is vonta nyilatkozatait... És még valami. Glatz Ferenc akadémikus, az MTA volt elnöke elmondja a filmben, hogy mostanság kisebbségi, nemzetiségi konfliktusokkal foglalkozik. A török–görög, a török–arab vagy az izraeli–arab szembenállással, s bárhol kutakodik, mindenütt az 1920-as Párizs környéki békediktátumok nyomaira bukkan.

A Duna TV sem vállalta a sorozat vetítését, annak ellenére, hogy éppen ez lenne a küldetése. De nemcsak a sorozatot blokkolta a média, a filmforgalmazók sem vállalták a sorozat mozis változatát, a *Trianon* című dokumentumfilmet. Koltay Gábor végül ki akarta bérelni a volt Május 1. mozit, a mai Átriumot, ami egyébként nem üzemel. A rendező úgy hitte, érvényesülni fognak a piacgazdaság törvényei, a tulajdonosok mindenképpen bérbe adják, hiszen így csak költenek a mozira, úgy viszont keresnek rajta. Tévedett. A tulajdonosoknak nem kellett a pénz. Nem adták a mozit. A *Trianon*-filmnek nem.

Végül az Uránia vállalta a bemutatását, ott is úgy volt azonban eredetileg, hogy csupán három napig maradhat műsoron. A Hiller István vezette NKÖM így is le akarta a műsorról vétetni, de nem sikerült. Pótcselekvésként viszont levétette a mozi bejáratánál látható szokásosan nagy molinókat, mert ezeken ott virított a *Trianon* szó. Csak egy picit, alig észrevehető kis molinó maradhatott fent.

A június 5-ei bemutató óta – ide számítva a budapesti, vidéki, klub- és iskolai vetítéseket is – 250 ezer ember látta már Magyarországon a *Trianont*. Lázár János, Hódmezővásárhely fideszes polgármestere lehetővé tette, hogy november 23-a és december 3-a között este hat órától bárki ingyen megnézhesse a városban a mozifilmet.

Simicskó István fideszes képviselő szerint a szocializmus mesterséges gátak egész sorával blokkolta a magyarság történelemtudatának legfontosabb részeit. A békediktátummal kapcsolatosan nem igazságérzetet és tiltakozást, hanem félelmet és önmarcangolást kódolt a társadalomba. Elhallgatva azt is, miként igyekezett lenullázni a békediktátum a magyarság gazdasági, szellemi versenyképességét. Ennek napjainkig tartó következményei vannak. Koltay *Trianonja* és sorozata az, amely most először mondja ki mindezt a film műfajában.

Simicskó István szerint éppen a film segít a társadalmi tudatba épített mesterséges gátak áttörésében. Ez azért is fontos, mert a *Trianon*-probléma ismert pszichológiai törvényszerűségeknek megfelelően működik. Minél tovább tartjuk lefojtva, annál nagyobb bajt okoz később. Az a fajta megtisztulás és tisztánlátás pedig, amire *Trianonnal* kapcsolatosan lenne szüksége a magyarságnak, alapja lehet a nemzettudat megerősödésének. Ha minden magyar tudná, mi történt *Trianonban* 1920-ban, a társadalom népszavazás nélkül követelte volna ki a nemzetegyesítést.

– Sajnálatos, hogy még csak itt tartunk – tette hozzá a képviselő, aki történelmi jelentőségű javaslatot tett: – Horvátországban van egy ünnep, amelyet úgy hívnak, a Hafafiság Napja. Ha december 5-én a nemzetegyesítés kapja a több szavazatot, akkor csináljunk mi is ünnepet, a Nemzet Ünnepét ebből a napból.

Aki hallja, adja át!

(Sinkovics Ferenc írása,
Magyar Demokrata, 2004. november 25.)

ELNÖK: Tisztelt Képviselőtársaim! Csapody Miklós, a Magyar Demokrata Fórum képviselője, kérdést kíván feltenni a nemzeti kulturális örökség miniszterének: *Mi a miniszter úr véleménye a Trianon-filmről?* címmel. A miniszter úr távollétében, ha a képviselő úr elfogadja, az államtitkár úr válaszol. Elfogadja, képviselő úr? (Dr. Csapody Miklós: *Elfogadom, köszönöm.*) Önt illeti a szó.

DR. CSAPODY MIKLÓS (MDF): Tisztelt Elnök Asszony! Tisztelt Államtitkár Úr! Úgy érzem, ezt a kérdést azért kell föltennem, mert idegesség, ingerültség és rengeteg egymásnak feszülő indulat tapasztalható most éppen a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazást megelőzően, immár hónapok óta. Pedig a magyar társadalom, legalábbis a mozinézők, sok mindent megérthetnének akkor, ha a Trianon-filmet láthatnák. Ha mindenki láthatná, akkor többet értenénk a saját történelmünkéből, lezárhatnánk talán a múlt egy fejezetét, hiszen mindent csak úgy lehet megérteni, ha meg is ismerjük. Trianont nem lehet meghaladni, viszont a történetét meg lehet ismerni.

A miniszter úrhoz szól a kérdés, mégis államtitkár úrtól kérdezem, de talán úgy is kérdezhettem volna, nem is azt, hogy tetszett-e, hanem hogy látta-e, hiszen ma Magyarországon ezt a filmsorozatot nem lehet látni, csupán egy televízióban, illetve egy mozikópiáról. A kérdés arra vonatkozik, hogy jó-e ez így?

ELNÖK: Köszönöm. A kérdésre Vass Lajos államtitkár úr válaszol.

VASS LAJOS, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának államtitkára: Tisztelt Elnök Asszony! Tisztelt Képviselő Úr! Köszönöm a kérdését, és teljes egészében egyetértek azzal, hogy mindenről beszélni kell, és különösen beszélni kell erről a trianoni témáról. Nem véletlen, hogy annak idején a szakmai zsűri az ORTT-ben alkalmasnak tartotta a beadott forgatókönyvet arra, hogy készüljön egy ilyen dokumentumfilm. A minisztérium nagyon örül annak, ha egyre több film készül ebben az országban és egyre több olyan dokumentumfilm, ami élethű és szakmailag teljes mértékben megalapozott.

Nem tudom, a miniszter úr látta-e, én sem láttam. Hallottam többféle véleményt, illetve az Uránia moziban több ismerősöm látta. A személyes véleményüket biztosan mindannyian el tudnánk mondani, a miniszter úr is, én is, ha láttuk volna, de az elvel egyetérték, hogy igen, erről beszélni kell és ha készült egy film, akkor azt látni kell.

Tudom, hogy annak idején szerződés kötött az ORTT, illetve a Magyar Televízió Rt. között, a Koltay Gábor vezette produkciós cég és az ORTT, valamint a Televízió között, amely azt célozta, hogy ezt a filmet majd annak idején a közszolgálati csatorna bemutatja. Úgy tudom, többszöri halasztásra került sor. Megmondom őszintén, az igazi indokot nem tudom, de azt hiszem, a minisztériumnak, a miniszter úrnak nem is feladata, hogy mind szakmailag, mind pedig esztétikailag ezt a kérdést megítélje és erről véleményt mondjon. De abban teljes mértékben egyetérték, hogy igenis, ezt látni kell.

Köszönöm szépen.

ELNÖK: Egyperces viszontválasz illeti Csapody Miklós képviselő urat.

DR. CSAPODY MIKLÓS (MDF): Köszönöm szépen, elnök asszony. Tisztelt Államtitkár Úr! Persze magam sem az esztétikai megítélésre gondoltam, hogy ezt megkérdézzem, hanem mivel egy olyan nagy vállalkozásról, egy olyan történelmi dokumentumfilm-vállalkozásról van szó, amely a magyar történelem egyik letragikusabb fordulópontját, életünk máig meghatározó szakaszát mutatja be, ezért gondoltam megkérdézni.

Azt is tudom, az önök tárcájának ebben az ügyben semmiféle fennhatósága, beleszólása, intézkedési lehetősége nincs. Viszont amire az államtitkár úr igen helyesen utalt, hogy tudniillik az ORTT támogatta a film létrejöttét azzal a föltétellel, hogy ez a magyar közszolgálati televíziózásban előbb-utóbb megjelenik. Nem a reklám helye, tényleg csak a tárgyszerűség kedvéért mondom: most a Hír TV bemutatja, viszont azt sokan nem tudják fogni.

Azt szeretném tehát elérni és ezért is szerettem volna erről beszélni, hogy minél több ember láthassa a népszavazás előtt, után és attól teljesen függetlenül.

Köszönöm szépen. *(Taps az ellenzék padsoraiban.)*

ELNÖK: Egyperces viszontválasz illeti az államtitkár urat.

VASS LAJOS, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának államtitkára: Tisztelt Képviselő Úr! Még egyszer aláhúzom: egyetérték azzal, hogy minél több embernek látnia kell, de ebben a szerződő feleknek kell egymással dűlőre jutniuk. Köszönöm szépen.

(Dr. Csapody Miklós képviselő kérdése
Hiller István NKÖM miniszterhez,
Országgyűlés, 2004. november 23.)

NEGYEDIK FEJEZET

„A román hatóságok
vendettája”

Botrány Erdélyben

A film 2004. június 5-i budapesti bemutatóját követően sokszor kérdezték tőlem, vajon elképzelhető-e, hogy országhatáron túl is vetítik majd az alkotást. Bár akkor még annak is örültem volna, ha Magyarország nagyvárosaiban és más településein is bemutatják, lelkem mélyén éreztem, hogy a határon túli vetítésekre is sor fog kerülni.

Így aztán tavaly Nagybányán volt az első vetítés, de az ünnepélyes erdélyi díszbemutatóra szeptember 30-án Nagyváradon, a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület dísztermében került sor. Ezt követően több erdélyi városban is vetítették a filmet. Ugyancsak vetítésekre került sor a Felvidéken, a Muraközben és a Délvidéken.

Az Erdélyi Magyar Ifjak, ez a szimpatikus huszoneves fiatalokból álló szerveződés már tavaly szeretett volna egy bemutató-sorozatot szervezni, Raffay Ernő történész és az én részvételemmel. Időpontegyeztetési nehézségek miatt erre 2005. január 7–13. között került sor, sorrendben: Kolozsvárott, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredán, Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen.

A különböző vetítőhelyek, teológiai dísztermek, művelődési házak, klubok mindenütt szűknek bizonyultak, az érdeklődés a szervezők előrejelzéseit és reményeit messze meghaladta. A vetítéseket követően mindenütt több száz főnyi, volt ahol ezer–ezerkétszáz érdeklődő előtt beszélgettünk a film készítésének körülményeiről, tanulságos fogadtatásáról és a Trianonnal összefüggő, máig ható kérdésekről. Sehol sem tapasztaltunk szélsőségesnek tűnő kérdést, pláne megnyilvánulást.

Így aztán derült égből villámcsapásként ért minket a hír, amelyet a román sajtó, rádió és televízió, mondhatni az összes létező sajtóorgánus és csatorna világgá kürtölt, miszerint a néhány napja hivatalban lévő új kormány kulturális minisztere a rendőrség bevonásával vizsgálatosorozatot kezdeményezett a szervezők és a vetítéseknél otthont adó helyiségek fenntartói és működtetői ellen.

A mostanra már kiteljesedett, több „fronton” folytatott hajsza dokumentumait tartalmazza a könyv negyedik fejezete, amely az eredetileg tervezett kötet megjelenését hátráltatta ugyan, de mindenképpen fontosnak tartottam, hogy a kéziratot kiegészítem, hiszen az Erdélyben tapasztaltak is kortűnet, jól jellemzi, hol tart ez a térség, s különösképpen a magyar–román viszony, a történelmi kérdések, kiváltképp Trianon ügyének megtárgyalását illetően, néhány évvel Románia európai uniós csatlakozása előtt.

Őszintén remélni lehet csupán, hogy az új román miniszterelnöknek Raffay Ernő történész, egyetemi tanárral közösen írott, és január 17-i budapesti látogatása alkalmából a két külügyminiszter által megtárgyalt nyílt levelünkben megfogalmazott kérések, leginkább, hogy a szervezőket ne büntessék meg és engedélyezzék a film retorziók nélküli vetítését, nemcsak a szavak szintjén találunk meghallgatásra, hanem konkrét intézkedésekben is realizálódnak.

Az erdélyi vetítéssorozat kapcsán kirobbant botrány még inkább aláhúzza a kötetben sokoldalúan tárgyalt mély meggyőződésemet. A XX. század történéseinek nyílt, őszinte, mélyre ható feltárása nélkül sohasem fogjuk megérteni a jelent és jövőképet sem tudunk felvázolni. Jelenünk, jövőnk a múltban gyökerezik. Évtizedek elhallgatásai és hazugságai után – még ha sokak számára fájdalmas is – hozzá kell kezdenünk ehhez a munkához. 2005-öt írunk. Éppen tizenöt éve késlekedünk.

Koltay Gábor

Soós Sándor, az Erdélyi Magyar Ifjak nevű szervezet elnöke elmondta, a tavaly Raffay Ernő történész Vekov Károly egykori parlamenti képviselő vendégeként tartózkodott Kolozsváron, és megkérdezte, hogy nem ismer-e olyanokat, akik megszerveznék Koltay Gábor filmjének erdélyi körútját. A romániai magyar törvényhozó így kereste meg Soós Sándort, aki elvállalta a feladatot. Már tavaly decemberben meg akarták szervezni a vetítéssorozatot, ez azonban a rendező, majd Raffay elfoglaltsága miatt ez évre tolódott.

(Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 19.)

Több mint 300 ember zsúfolódott be a hétvégén a kolozsvári Református Teológia épületébe, hogy megnézze Koltay Gábor dokumentumfilmjét, a *Trianont*. A rendező, aki jelen volt a vetítésen, a film végén elmondta:

– „Meg kell emlékeznünk arról, hogy mi történt velünk a XX. században annyi felfordulás után, látnunk kell, milyen magyarok vagyunk ma és hogyan képzeljük el 50 év múlva magunkat?”

Koltay Gábor Magyarországon a televíziók ellenállásába ütközött, amikor 14 részes sorozatát be akarta mutatni. Sem az állami, sem a Duna TV nem vállalta a sorozatot. Ezért film formájában vetítették magyarországi, erdélyi, felvidéki, délvidéki és mura-közi termekben, valamint egy magyar magán-tévécsatornán.

(Ziua [Bukarest], 2005. január 10.)

„Szűknek bizonyult szombaton délután a megyei könyvtár Gábor Áron Terme a *Trianon* című film közönsége számára: a vetítést szervező Erdélyi Magyar Ifjak sepsiszentgyörgyi szervezetének még egyszer műsorra kell tűznie az alkotást, hogy mások – nem csak a hét végén hazamenni kényszerülők – is láthassák. (...)

A „szamizdat vetítést” hosszú, „a nemzeti sorskérdéseket” boncolgató, szintén telt ház as fórum követte. Koltay Gábor leszögezte: nincs magyar nemzet, ehelyett tudatzavar, félelem, zavarodottság, lelki-szellemi összevisszaság van. A többszörös rendszerváltás után nincs történelmi szemléletünk, sőt alapvető ismereteink sincsenek Trianonról, ám ahhoz, hogy tudjuk, honnan jöttünk, hová akarunk eljutni, fel kell dolgoznunk a XX. század történelmét. A szőnyeg alá seprtek kérdésekről pedig azt mondta, nagyon sok minden borulna, ha tisztán látnánk, a politikusok sem akarnak erről beszélni, noha nincs más lehetőség, beszélni kell erről, december 5-e is egy erre utaló intő jel. Ez a film is hozzájárul valamelyest ahhoz, hogy a homály tisztuljon – vélekedett Koltay Gábor, egyben hangoztatva, hogy a továbbiakban nagyon sokoldalú nemzetépítésre van szükség.

Raffay Ernő köszönetet mondott azoknak a fiataloknak, akik ezt a vetítést hat erdélyi városban megszervezték, majd leszögezte: Magyarországon a két világháború között senki sem fogadta el a trianoni békediktátumot, ám ez megváltozott 1945 után, amikor az ország elindult lefelé. A kilencvenes évek elején jelentek meg az első könyvek a kérdésről, s az a trianoni szemlélet, ami Magyarországon a Kádár-korszakot jellemezte, a teljes agymosás volt, generációk nőttek úgy fel, hogy fogalmuk sem volt, mi történt Trianonban – fejtegette, hozzátéve, hogy a december 5-i népszavazás bebizonyította, hogy az anyaországiak a saját múltjukkal és a határon túli magyarok jelenével sincsenek tisztában, s ez nem más, mint nemzeti tudatromlás.

Kérdésekre válaszolva Koltay Gábor kijelentette: nem igaz, hogy az EU-ban önmagától megoldódik majd ez a kérdés, ehhez mélyreható akarat kell, Brüsszelnek ugyanis soha nem fog fájni Trianon. Szerinte az anyaországi média kiszolgálja a mi szellemi kizsákmányolásunkat, ezen változtatni kell, ugyanakkor növelni kell a magyar pedagógusok tekintélyét. Nem szabad nemzeti sorscsapásként értékelni december 5-ét, fel fogunk tudni állni, mert nagyon sok dolgunk van, de az kevés, hogy a Messiás eljöveteleiben reménykedjünk – figyelmeztetett. Raffay Ernő leszögezte: a „botrányos” népszavazáson bebizonyosodott, hogy Magyarországon másfél millió öntudatos magyar ember van, s hozzátette, egy nép azért lesz gyáva, mert a vezetői is azok. A történelem mindig hoz lehetőségeket, éppen ezért kell Budapesten egy megfelelő magyar kormány, és akkor minden elképzelhető – zárta a nemzetpolitikai fórumnak is beillő beszélgetést a történész.

(Mózes László írása,
Háromszék [Sepsiszentgyörgy], 2005. január 10.)

A vetítések színtereit rohammal elfoglaló érdeklődők, úgy tűnt, mintha csak Romániában a fél évszázadig tiltott, és Magyarhonban hosszabb ideig jegelt témára lennének kíváncsiak, s a szerzőket saját művük közelébe sem engedik. A film alkotói a vetítés idejére be sem fértek a nézőtérre. A *Jurnalul Național* című bukaresti lap a kolozsvári bemutató kapcsán, – nyilvánvaló túlzással, hisz semmiféle rendellenességre nem került sor – szalagcímben emelte ki: A magyarság ajtókat zúzott a *Trianon*-film vetítésén. Ugyanennek az írásnak a felcíme is beszédes: Tiltás Magyarországon, rendkívüli érdeklődés Romániában.

Sepsiszentgyörgyön a régi megyeháza Gábor Áron Termét – 1848-ban itt hangzott el, hogy *Lészen ágyú!* – ugyancsak rohammal vette be a közönség, pedig a helyi lapban, egy nem szándékos figyelmetlenség folytán csak a vetítés napján jelent meg rövid tudósítás az aznapi eseményről. A kétszáz ülőhelyes teremben még féltannyian álltak, s

volt, akinek az is eszébe jutott, hogy vajon a kakasülő statikailag eléggé felkészült-e a sokaság fogadására.

A rendezvényt szervező fiatalok kipirult arccal mentegetőztek a kint rekedő és kényszerből visszaforduló sokaságnak, hogy ők eleve nem mertek nagyobb termet biztosítani, mert ehhez hasonló érdeklődésre egy kulturális esemény kapcsán az utóbbi másfél évtizedben aligha volt példa. Vannak viszont, akik arra emlékeztek, hogy csak a bukaresti Mircea Dinescu – szarkasztikusan odamondó, és a saját nációját sem kímélő örökös ellenzéki író – sepsiszentgyörgyi meghívása alkalmával kellett ugyanerről a helyszínről a színház tágasabb nézőterére átvonulni. (...)

Amitől féltünk, bekövetkezett: a kolozsvári filmes rendezvény után a rendőrség megkezdte a filmbemutató körülményeinek kivizsgálását, s a legfrissebb hírek szerint Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában 50–50 millió lejes büntetést szabtak ki a szervezőkre. A rendőrség Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen is érdeklődött a szervezés körülményeiről. Szerdán, Marosvásárhelyen, a filmes fórum soros erdélyi állomáshelyén, tekintettel az említett bonyodalmakra, a szervezők nem vállalták a film vetítését, így a több száz fős közönség csak a két meghívott vendég, Koltay Gábor és Raffay Ernő előadását hallgathatta meg, amint ezt Váry O. Péter a *Háromszék* január 13-i számában megjegyzi: rendőri érdeklődés mellett.

Most is megismétlődik tehát, mint a Wass Albert- és Teleki Pál-szobrok körül fellángolt vitában: a lakosság eddig passzív rétegei, az ifjúság tömegei felcsigázott érdeklődéssel követik az eseményeket és akarva-akaratlan a téma vonzáskörébe kerülnek.

A *Trianon*-film kapcsán is minden bizonnyal a vidéki román pártok nacionalista elemei jelentgettek, akik a magyar prefektusok és prefektus-helyettesek kinevezése miatt fél árbocra eresztették a nemzeti zászlót, lemondással és a polgári elégedetlenség külföldi formáinak igénybe vételével fenyegetőztek, sajtókonferencián közölték, hogy „árgus szemekkel figyelik” a magyar prefektus ténykedését és megnehezítik ennek a tevékenységét. Ugyanakkor élesen bírálták a magyar prefektusokat kinevező miniszterelnöket és az új miniszteri testületet.

A vetítést követően mindenhol kiderült, hogy nemcsak a film, illetve a téma, hanem a szerzők személye is érdekli az erdélyieket, s a vendégek délutánokat betöltő vagy az éjszakába nyúló órákban válaszoltak az őket nyaggatók megszámlálhatatlan és végeérhetetlen kérdéseire.

Hogy mi a nyitja ennek a szokatlanul felajzott érdeklődésnek, az önmagát gerjesztő kíváncsiságnak?

Trianon tabu-voltáról most ne beszéljünk. Ez közismert. A mai Magyarország agy mosott sokasága a Trianon-fogalom fizikai tartalmát sem tudja érzékelni. Azt, hogy egyszer volt – több mint ezer esztendeig volt – egy, a Kárpát-medence egészét kitöltő Magyarország, amelynek magyar és nem magyar lakossága otthonosan mozgott a

társág egészében. „Nemzetvízum” nélkül, s anélkül, hogy hallott volna a „nemzetpolgárságról”.

– Mi az, amit Trianonról ma, az EU küszöbén, 85 év után mindenképpen tudni kell? – kérdezte Mózes László, a *Háromszék* munkatársa a sepsiszentgyörgyi Trianon-vitán a budapesti vendégeket.

Raffay Ernő: Nagyon fontosnak tartom a trianoni kérdés kapcsán, hogy itt korántsem csak régmúlt történelemről van szó, hiszen a trianoni békediktátumnak már 85. éve komoly hatása van az egész magyarságra, tehát ez nemcsak történelmi kérdés, amit történészeknek kell művelni, hanem művészembereknek, mint a filmrendező Koltay Gábornak, színészeknek, íróknak, költőknek is szembe kell nézni ezzel a kérdéssel. Én úgy látom, hogy addig a román–magyar viszony nem válhat békessé és korrekté, amíg a trianoni békediktátum hatásaival románok és magyarok lehetőleg békés tárgyalásokkal szembe nem néznek, hiszen az úgy nem működik, hogy Románia elvesz 1920-ban 103 ezer négyzetkilométert egy számára akkor kedvező nemzetközi diplomáciai, hatalmi, katonai konstellációban, és akkor ez a világ végezetéig így marad. Én nem a határkérdésekről beszélek, csak arról, hogy már megint nincs magyar egyetem, nincs rendes magyar oktatási rendszer. A harmadik, amit Trianon kapcsán mondani akarok, hogy vannak, akik azt állítják, ki kell kapcsolni az érzelmeket. Nem lehet kikapcsolni. Soha. Hiszen Trianonban Magyarországot olyan sokkhatás érte, amilyen Európa egyetlen népét sem érte a XIX. és a XX. században. Ezt a románoknak meg kell érteniük, a román politikusoknak és az értelmiségnek is. Próbálják talán úgy megközelíteni, bár tudom, hogy milyen nehéz, hogy belegondolnak abba, mi lett volna, ha ez fordítva érné őket és 85 éve egy gyűlölködő magyar sovíniszta hatalom elnyomná, kizsákmányolná, tönkretenné és emberileg rendszeresen megalázná őket, ugyanis ma – immár nyolcvanötödik éve – ez történik a romániai magyarokkal. Úgyhogy jó lenne, ha az érzelmeket is a nulla felé lehetne leszorítani, de hát pillanatnyilag még nem ez a helyzet.

Koltay Gábor: Mindenekelőtt azt tartom a legfontosabbnak, hogy történelmi ismereteket szerezzünk. A XX. század második felében, az országhatáron innen és túl, tehát az anyaországban és az elszakított nemzettestekben ugyanazon problémaként jelentkezik, hogy nincsenek történelmi ismereteink, elvágta minket a gyökereinktől, azért, hogy ne legyen határozott történelemszemléletünk és erre épülő nemzettudatunk. Tehát én a legfontosabbnak azt tartom, hogy megismerjük az őszinte, valós, igaz történelmünket, ami nélkül nem fogunk tudni eligazodni a világ dolgaiban. Másodsorban azt emelném ki: nagyon fontos Trianonról úgy gondolkodnunk, hogy ez egy 85 éve tartó folyamat, tehát nem egy nyolc évtizedes múltba vesző történelmi esemény, amiről persze

illene többet tudnunk, hanem ez a mindenkori jelenig húzódó történelmi folyamat. Rendkívül sok mai politikai problémánk ebben gyökerezik. Ha már a történelmünk a XX. században így alakult, akkor nekünk, magyaroknak, a XXI. században meg kell találunk az együttműködés és egy közösen megrajzolt jövőkép kimunkálásának a lehetőségét, a realitás talaján állva, nem vágyálmokat kergetve, nem fölösleges szenvedélyeket szítva, de igenis nagyon erőteljes magyarságtudattal. December ötödike, amit nem akarok semmiképpen sem megkerülni, erre figyelmeztet minket.

A trianoni traumát oldó nagy sikerű rendezvényként indult – és rossz ízű botrányba torkollott a *Trianon*-film erdélyi bemutatója.

Valaki megjegyezte, hogy ez a jelenség még érthető és magyarázható a románok esetében, de hogy lehetnek olyan magyarországi magyarok, akiknek szintén tabu Trianon emlegetése, ez számára egyszerűen nem érthető. Miért van ez?

– A magyar nyelv nem szereti a mássalhangzótorlódást – vettem el tréfával a kérdés élet.

(Sylvester Lajos írása,
www.gondola.hu, 2005. január 14.)

Törvénytelennek nevezte Koltay Gábor *Trianon* című filmjének erdélyi vetítését a román művelődési miniszter asszony és utasítására az országos mozivállalat feljelentést tett a belügyminisztériumnál. Vizsgálatot indítanak azokban a városokban, ahol a dokumentumfilmet már bemutatták – jelentette a *Rompres* hírügynökség Mona Muscă kulturális miniszter közleményére hivatkozva.

Azt vizsgálják, milyen körülmények között vetítették le a filmet, mert az alkotást nem vették fel a romániai filmjegyzékbe – jelentette a Krónika tudósítója. Az ország filmszínházaiban pedig csak kizárólag minősítő bizonyítvány alapján lehet filmet vetíteni. A román művelődési tárca megemlíti azt is, hogy 1200 eurótól 6000-ig terjedő pénzbüntetés róható ki, ha bizonyítvánnyal nem rendelkező alkotást vetítenek le romániai közintézményekben.

Koltay Gábor filmjét a Krónika értesülései szerint nem mozikban, hanem kulturális rendezvényeken, közösségi, alapítványi termekben vetíti az Erdélyi Magyar Ifjak szervezet, összesen hét erdélyi városban. A vetítés után a résztvevők kötetlen beszélgetést folytathatnak Koltay Gáborral és Raffay Ernő történésszel.

(Magyar Rádió, Kossuth Krónika, 2005. január 11.)

Trianon nem jobb- vagy baloldali kérdés, hanem az egész magyar nemzet ügye, ám magyar nemzet már régóta nem létezik. Nincs nemzettudat, nincs történelmi szemlélet, sőt hiányoznak az alapvető ismeretek – hangoztatta Koltay Gábor rendező a *Trianon* című film sepsiszentgyörgyi bemutatóján. (...) A kolozsvári *Monitorul de Cluj* például ugyancsak Koltayt idézi, aki szerint Trianon „szellemi anthraxhoz” hasonlítható a magyar nemzet szempontjából, ugyanakkor a mai társadalomnak az általa folyamatos történelmi agymosásnak nevezett jelenség miatt vannak hiányos információi az 1920-ban aláírt békediktátumról. Az *Adevărul de Cluj* a *Trianon* magyarországi „betiltása” kapcsán érdekesnek nevezi, hogy a film kincses városi bemutatóján – sok magyar közéleti személyiség, politikus mellett – részt vett Kónya László, a Magyar Köztársaság kolozsvári konzulátusának külgazdasági attaséja is.

(Rostás Szabolcs [Kolozsvár] írása,
Magyar Nemzet, 2005. január 11.)

A prefektus tiltakozását fogalmazta meg a *Trianon* kolozsvári vetítése miatt, mivel színterint a film „Nagy-Magyarország újraegyesítéséért harcol”. A dokumentumban a prefektus leszögezte, félretéve bármilyen fajta cenzúrázási szándékot, „politikai elegancia hiányáról tettek tanúbizonyságot” a Kolozs Megyei Tanács, valamint a Kolozsvári Városi Tanács RMDSZ-es tisztségviselői, akik részt vettek a vetítésen. Tudomásunk szerint Kerekes Sándor, a megyei tanács alelnöke és Somogyi Gyula városi tanácsos volt jelen a rendezvényen.

(B. T. írása,
Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 13.)

Többen rekedtek kint, mint ahány személynek sikerült bezsúfolódní tegnap este a Siculus Ifjúsági Ház nagytermébe, ahol már a kezdés előtt jó félórával minden ülőhelyet lefoglaltak a korán érkezők. A *Trianon* film iránti érdeklődést fokozta, hogy korábban olyan hírek jelentek meg, mely szerint betiltják ennek vetítését.

A vetítést megelőzően civil ruhás rendőrök jelentek meg a környéken, majd az előadás közeledtével fokozottan irányítani kezdték a belvárosi közúti forgalmat. A téma annyira érdekesnek ígérkezett, hogy a Román Televízió forgatócsoportja is kiszállt a helyszínre, de több kereskedelmi televízió is forgatott az eseményről. A találkozáson jelen

volt Raffay Ernő történész és Koltay Gábor, a film rendezője. Constantin Strujan újonnan kinevezett Hargita megyei prefektus tegnap este faxüzenetben szólította fel a társszervező Udvarhelyi Fiatal Fórumot, amennyiben levetítik a filmet, akkor a törvény értelmében 50 milliótól 250 millióig terjedő büntetéssel kell számolniuk.

(Balázs Árpád írása,
Marosvásárhely, 2005. január 12.)

ROMÂNIA
GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL ADMINISTRAȚIEI ȘI INTERNELOR
Prefectura Județului Harghita

Miercurea Ciuc* Cod 530140 * P - ra Libertății nr. 5
Prefect 0266 - 371114, fax 0266-371114 * Subprefect 0266 - 371691, fax 372061 * Secretar General 0266 - 37 21 36
Nr. 127 / 11.01.2005

CĂTRE,
FORUMUL TÂNĂR DIN ODORHEI (U.F.F.)

Prin prezenta vă comunicăm că manifestarea organizată de Tineretu' Maghiar din Ardeal (E.M.I.) la Odorheiu-Secuiesc în data de 11 ianuarie 2005 de la ora 18.00, la sala Forumului Tânăr din Odorheiu-Secuiesc din str. Kossuth Lajos nr. 20, nu respectă prevederile art. 7 din HG 418 din 2003, publicată în Monitorul Oficial partea I, nr. 274 din 18 aprilie 2003, organizatorii fiind pasibili de amendă între 50 și 250 milioane lei cf. art. 2 din actul normativ mai sus amintit.

Miercurea Ciuc, la 11.01.2005

PREFECTUL JUDEȚULUI HARGHITA

CONSTANTIN STRUJAN

A román sajtó ismertette, hogy a Raffay Ernő történész könyveire alapozott (sic!) *Trianon* című filmet Magyarországon „irredentizmusa okán” sem a Magyar Televízió, sem pedig a Duna TV nem mutatta be. Az Erdélyi Magyar Ifjak szervezte vetítéssorozatnak köszönhetően a Koltay-alkotást január folyamán Kolozsváron, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen is levetítik. Hétfő este például éppen Csíkszeredán láthatták a nézők.

Az *Evenimentul Zilei* bukaresti napilap a pénteki kolozsvári vetítést követően elsősorban azt róttá fel a szervezőknek, hogy a filmet elmulasztották román nyelven feliratozni, ami a magyarul nem tudókat a vetítésekről eleve kizárta. A lap a film tartalmát röviden és objektíven ismertette, azt hangsúlyozva, hogy az alkotás elsősorban a trianoni békeszerződés hatását elemezte a Magyarország határain kívül rekedt magyarságra.

A filmet itthon műsorán tartja a pesti Uránia mozi, a tizennégy részes tévéváltozatot pedig a Hír TV sugározza.

(Tibori Szabó Zoltán [Kolozsvár] írása,
Népszabadság, 2005. január 12.)

Lapunk értesülései szerint a bukaresti kultuszminisztérium feljelentése alapján a román rendőrség megkezdte a nyomozást Koltay Gábor *Trianon* című filmjének erdélyi bemutatójával kapcsolatban. Az alkotás rendezője és a vetítések szervezői ezt rendőrállami intézkedésnek tartják, és megdöbbenve állnak az eljárás előtt.

Tizenöt évvel a kelet-közép-európai rendszerváltás után megdöbbenőnek tartom, hogy a mai, demokratizálódni akaró világban bárki betiltson egy művészeti teljesítményt, egy ártatlan filmvetítést – nyilatkozta tegnap a Magyar Nemzetnek Koltay Gábor rendező annak kapcsán, hogy a román hatóságok törvénytelennek tartják az általa készített *Trianon* című film erdélyi bemutatóját. (...)

Mihaela Virtopean, a mozivállalat osztályvezetője kérdésünkre elmondta, a filmbemutató szervezői áthágták a 630/2002-es, a filmszínházak működéséről szóló törvényt, valamint a tavaly született, a mozifilmek vetítését szabályozó kormányrendeletet. „Az említett jogszabályok alapján tilos filmet vetíteni Romániában az intézményünk által kibocsátott minősítő bizonyítvány nélkül. A rendelkezések valamennyi hazai intézményre vonatkoznak, tehát nem számít, ha egy filmet az angolszász egyház templomában vagy a Pinokkió óvodában mutatnak be” – szögezte le kérdésünkre a bukaresti osztályvezető.

Sóos Sándor, a *Trianon* erdélyi bemutatósorozatát szervező Erdélyi Magyar Ifjak elnöke úgy véli, a román hatóságok mostani akciója a tavalyi, ugyancsak az EMI által szervezett Wass Albert-felolvasómaraton ügyében indított nyomozás folyamatába illeszkedik. Koltay Gábor rendező szerint a bukaresti boszorkányüldözés összefügg a

film tartalmával. „Pedig 85 évvel Trianon után Magyarországon belül és kívül egyaránt el kell kezdenünk őszintén beszélni az akkor és azután történekről, nem lehetnek tabu témáink. Abnormálisnak tartom, hogy az integrálódni óhajtó Kelet-Európában könyveket próbálnak bezúzni, filmet igyekeznek betiltani” – hangoztatta Koltay. Raffay Ernő történész, Trianon-kutató – aki szintén részt vett az erdélyi vetítéseken – ugyancsak példátlanoknak és a rendőrállami időket idéző eljárásnak nevezte a film elleni tiltakozást. „Harminc éve foglalkozom Románia történelmével, itt mindig ugyanez történt. Remélem, a román kormány és a rendőrség kétszer is meggondolja, hogy erdélyi magyar fiatalokat büntessen a filmvetítés megszervezése miatt” – nyilatkozta lapunknak a magyarországi egyetemi tanszékvezető.

(Rostás Szabolcs [Kolozsvár] írása,
Magyar Nemzet, 2005. január 12.)

A Nemzeti Filmforgalmazási Központ igazgatója, Decebal Mitulescu szerint, jelen film vetítése során három „bünt” követtek el:

- a filmet nem vétették jegyzékbe,
- a vetítési helyszínek nincsenek nyilvántartásban,
- a film forgalmazói nem rendelkeznek filmforgalmazási engedéllyel.

Más szóval a 418/2003-as törvény háromszoros áthágására került sor. Ahhoz, hogy a filmet jegyzékbe vegyék, feliratozni, vagy román nyelvre szinkronizálni kellett volna.

Decebal Mitulescu a sajtóból értesült a történekről, ezért nem tudott csak utólag, post factum, „intézkedni”.

(Ziua [Bukarest], 2005. január 13.)

A prefektus szerint addig, amíg ezt a filmet Magyarországon nem tűzték műsorra (sic!) és komoly nézeteltéréseket eredményezett, romániai terjesztését szigorúan ellenőrizni kellene.

Eckstein-Kovács Péter jogász, RMDSZ-szenátor elmondta, az Országos Mozi-vállalat politikai dimenzióba helyezte az ügyet, mivel nem saját munkatársaival, hanem a rendőrséggel vizsgálta ki a történeket.

Belénassy Csaba, a Duna Televízió elnökhelyettese arról tájékoztatta lapunkat, hogy az elmúlt napokban került szóba Koltay Gábor filmjének esetleges műsorra tűzése. Még nem döntöttek az ügyben, de Belénassy támogatja, hogy a Duna TV is bemutassa az alkotást.

(Krónika [Kolozsvár], 2005. január 13.)

Általános hisztéria. A *Trianon*-film erdélyi bemutatása megörjítette a kormány egyes tagjait. Mona Muscă, a román kulturális miniszter és Mihail Hărdău Kolozs megyei prefektus, követelik a szervezők számonkérését, sőt a dokumentumfilm betiltását, hivatkozva a film állítólagos illegalitására. Úgy hírlík, a Koltay Gábor által rendezett film éppen azért volt betiltva Magyarországon, hogy ne ébressze fel az emberekben újra a Trianon-problémát az újdonsült egységes Európa rendszerében.

Annak ellenére, hogy ugyanezt a filmet múlt évben Erdélyben több helyütt levetítették már – utólagos cirkusz és tüntetések nélkül – az úttörőnek nevezett miniszter asszony most látta jónak a lázadást és félretéve a minisztérium politikai programját, belemerült annak a „problémának” a megoldásába, mely most van kibontakozóban, kuriózzmá válhat és társadalmi kihatássá kerekedik (...) interetnikus konfliktust robbantva ki, és mindezt olyan körülmények között, amikor kormányzói partnerei éppen az RMDSZ vezető egyéniségei közül kerülnek ki.

De Mona Muscă legsúlyosabb bakija csak most következik: a rendezők befejezték Erdély-turnéjukat, haza készültek, amikor nála (?) a szikra kipattant, most pedig várhatóan valamelyik televíziós társaság megkeresi a rendezőket, esetleg levetíti a filmet, ha másért nem, a nézettségi szint emelése miatt.

Kétszeresen tiltott dokumentumanyag, most még nagyobb csábítással a nézők számára. Hát jó, már csak ez hiányzott nekünk! (Bogdan Comanroni)

Az utóbbi napokban Hargita és Kovászna megyék politikai vezetői, a román rendőrség tisztjei és a helyi képviselvek nagyon elfoglaltak Koltay Gábor (a magyarok Sergiu Nicolaescuja) dokumentumfilmjével. Koltayról tudni kell, hogy rendezői karrierje során, általában a magyarok történelméből emelt ki témákat, ezzel nem kisebb vitáknak adva helyet filmjeivel, úgy a határon túli, mint a budapesti politikus körökben.

Miután Koltay a múlt év során befejezte a Nagy-Magyarország feldarabolásáról szóló *Trianon* című dokumentumfilmjét, és a bulvárlapok beharangozták, mint a 2004-es év legjobb filmjét, sajnálatos módon csupán a Rákóczi úton álló Uránia mozi tűzte programjára az előadást.

Kérdések sora csak most kerül napvilágra: miután köztudott, hogy Koltay filmjét Bihar megyében három hónappal ezelőtt, több helységben is bemutatták (2004. okt. 14-én Újlakon, 17-én Szalontán és Újszéken, 24-én Érmihályfalván és Margittán), a népes közönségen túl pedig a helyi sajtó képviselői is részt vettek és cikkeztek az eseményről, érdekes módon senki nem fejtett ki véleményt, nem lett különösebb visszhangja a vetítésnek. Szintén ide tartozik, hogy a bihari helységekben megrendezett vetítésekre minden alkalommal helyi szervezetek, egyesületek termeiben került sor, a szervezők pedig biztosították a díjtalan belépést. Ezzel az eljárásával az EMI tehát nem

hágta át a filmvetítés rendszerét, amely egyébként egy előzetes engedélyeztetési eljárással jár együtt a Művelődési Minisztériumnál.

A több ezer érdeklődő előtt levetített alkotás felkavarta a kedélyeket a városokban, Bukarest pedig valóságos vérbosszút forralt a szervezők ellen. A kulturális miniszter, Mona Muscă, a rendőrséghez fordult kivizsgálás végett, és az illetékes személyek a szent végrehajtás szellemében azonnal színre léptek, számon kérve az EMI vezetőségét.

Valamely szinten a helyzetet a két megye (Hargita és Kovászna) prefektusa egyengette, az újonnan megválasztott Constantin Strujan és György Ervin, akik fenntartották a filmmel kapcsolatos véleményeiket, mivel állításuk szerint nem nézték meg a dokumentumfilmet ez idáig.

A szervezők csalódottságukat fejezték ki a sajtó embereinek Mona Muscă eljárásával szemben. „Kulturális eseményt rendeztünk, és bárki eljöhett meg nézni a filmet, és részt vehetett a vetítés utáni megbeszéléseken a rendező (Koltay), és Raffay történész társaságában. A belépés díjtan volt, tehát rendezvényeink nem igényeltek különleges bizottsági beleegyezést a filmszínházakban lejátszott filmekre” – hangzik el mindez egy EMI-sajtónyilatkozatban.

A Ziua napilap riportere két előadáson és az azt követő beszélgetéseken vett részt. Megjegyezzük, hogy az eseményen a *harmadik sor* képviseltette magát többségben, közéleti személyiségek és jelentős számú fiatalság. Néhány, az EMI rendezvényeit mérően elutasító személy azt híresztelte, hogy az eseményeket irredenta megmozdulások követték. Ezeket a tévhiteket viszont, lapunk magyar nyelvet ismerő munkatársai nem tapasztalták sem a kézdivásárhelyi, sem a csíkszeredai vetítés alkalmával.

A Kulturális Minisztérium fenntartásai annál is inkább érdekeseek, mivel most sem azzal van baj, hogy a filmet már 2005 januárja előtt is vetítették, és akkor azok nem minősültek törvényszegésnek.

A Hargita megyei magyar közösségek értetlenül állnak és kiábrándultnak mutatkoznak Mona Muscă miniszter asszony rendelkezéseivel szemben. „Muscă miniszter asszony olyan személy, aki tudja, hogy a művészetnek nincs anyanyelve, sem politikai irányultsága. Kérdem én, vajon az olasz hatóságok alávetették-e alapos kivizsgálásnak Muscă asszonyt, amikor még a miniszter asszony Itália híres színházainak színpadán lépett fel?” – hangzik el a költői kérdés egy csíkszeredai római katolikus egyházi személytől.

(Kállai László írása,
Ziua [Bukarest], 2005. január 13.)

Románia Adminisztrációs és Belügyminisztériuma

Hargita Megye Rendőr-felügyelősége

A felügyelőség főnökének kabinetje

45.02/2005.01.12-es számú sajtóközlemény

A Nemzeti Filmszolgálati Központ 2005. 01. 11-i jelzése nyomán megállapítottuk, hogy 2005. 01. 10-én Csíkszeredában és 2005. 01. 11-én Székelyudvarhelyen vetítésre került a TRIANON filmes produkció, amely által megsértették a filmszolgáltatás törvényét. A lefolytatott ellenőrzések nyomán azonosítottuk Kovács Imre Csaba 46 éves csíkszeredai lakost – az Erdélyi Magyar Ifjak Egyesülete képviselőjében – és Jakab Attila 25 éves székelyudvarhelyi lakost – az Udvarhelyi Fiatal Fórum elnökét –, akik azon termék használata folytán, ahol a vetítés zajlott, megszüntették a 418/2003.04.01-es kormányhatározatot.

A két személy ellen szabálysértés büntette miatt pénzbüntetést alkalmaztunk, mindkettejüket 50 000 000 lejre büntettük [330 000 forintnak felel meg].

A többi ez ügyben érintett személy ellen a Nemzeti Filmszolgálati Központ fogja törvényes szabályozókat alkalmazni, amely a 630/2002-es törvény alkalmazásában rá hárul.

A felügyelőség főnöke
Moldovan Radu Sandu
rendőrségi főfelügyelő
(<http://politiahr.topnet.ro/frbul.html>)

Jelentős pénzbírságot róttak ki a *Trianon* film bemutató körútjának szervezőire Romániában. A rendőrségi jegyzőkönyvekben 1300 eurós összeg szerepel. Az ifjúsági szervezetek vezetőit megdöbbenette a belügyminisztérium lépése.

Politikai vihart kavart Koltay Gábor filmjének erdélyi bemutatása. A székelyudvarhelyi bemutatót követő beszélgetésen a film rendezője kifejtette, hogy a trianoni traumát tiltásokkal, büntetésekkel nem érdemes tovább fokozni. *Koltay Gábor*: „Akinek tiszta a lelkiismerete, annak nincs félnivalója, lett légyen az egy mozinéző, egy állampolgár, lett légyen pedig egy politikus, aki tilthat, dönthet, befolyásolhat.”

A székelyudvarhelyi szervezőket megdöbbenette a rendőrségi büntetés, szerintük érthetetlen, hogy a XXI. században a hatóságok ilyen módon lépnek fel kulturális alkotá-

sok ellen. Jakab Attila, az Udvarhelyi Fiatal Fórum elnöke: „A Laterna Magica filmklub keretében szerveztük ezt a rendezvényt, itt Székelyudvarhelyen, ami több mint tíz éve művészfilmeket, történelmi filmeket vetít és ez idáig senkinek nem volt kifogása az ellen, hogy ilyen rendezvényekre sor kerüljön. Na most ez esetben Koltay Gábor *Trianon* című filmjét vetítettük és nem értjük, mi a probléma ezzel.”

Jakab Attila kijelentette, hogy nem fogja kifizetni a büntetést. Pert indít igaza védelmében.

(Hír TV, 2005. január 12.)

Fejenként ezerháromszáz euróra büntette tegnap a Hargita megyei rendőrség Jakab Attilát, az Udvarhelyi Fiatal Fórum (UFF) elnökét, valamint Kovács Imre Csabát, az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) képviselőjét a *Trianon* című film székelyudvarhelyi és csíkszeredai vetítésének megszervezése miatt. A hatóság arra hivatkozva büntette meg az ifjúsági szervezetek tagjait, hogy megszegték a filmszínházak működéséről szóló törvényt, mivel az alkotás bemutatójához nem szerezték be az országos mozivállalat engedélyét. Székelyudvarhelyen kedden este hatalmas érdeklődés közepette vetítették Koltay *Trianon*-ját a Siculus Ifjúsági Házban, ahol civil ruhás rendőrök is megtekintették a filmet, majd az azt követő háttérbeszélgetést. A bemutató előtt néhány órával Constantin Strujan, Hargita megye frissen beiktatott prefektusa faxüzenetben arra figyelmeztette a társszervező UFF-et, hogy a törvény értelmében 50 milliótól 250 millió lejig terjedő büntetéssel kell számolniuk, ha levetítik a filmet.

Tegnap beidézték a székelyudvarhelyi kapitányságra Jakab Attila UFF-elnököt, akivel közölték a rendőrök, hogy a mozitörvény áthágása miatt 50 millió lejre (mintegy 1300 euróra) büntetik. „Kijelentettem, hogy nem ismerem el a bírságot, mivel mi mindössze kulturális rendezvénynek adtunk helyet, nem mozifilmet vetítettünk” – nyilatkozta a Magyar Nemzetnek Jakab Attila, aki a bíróságon megtámadta a büntetés kiszabását. Feljelentést tett a kolozsvári bemutató miatt Mihail Hărdău, Kolozs megye kormány megbízottja is. Különben a szélsőségesen nacionalista Nagy-Románia Párt egyik kolozsvári önkormányzati képviselője Koltay Gábor rendező Romániából történő kitiltását szorgalmazta. (...)

A román hatóságok fenyegetése miatt az Egyesült Magyar Ifjúság (EMI) nevű szervezet arra szólította fel levélben a magyar külügyminisztert, hogy tegye meg a szükséges diplomáciai lépéseket az erdélyi magyar fiatalokat fenyegető, s a két ország jövőbeli kapcsolatát is beárnyékoló eljárás haladéktalan leállítása érdekében.

(Rostás Szabolcs [Kolozsvár] írása,
Magyar Nemzet, 2005. január 13.)

A magyar fasisztákat le kell tartóztatni, vagy száműzni kell Romániából.

(Nagy Románia Párt sajtótájékoztatója,
www.ziarultricolorul.ro, 2005. január 14.)

Erdély több városában vetítenek egy dokumentumfilmet, amely a trianoni szerződés ellen és így érthetően Románia ellen is szól. Előzmények nélküli aljasság a film, amelyet Magyarországon is betiltottak, hiszen EU-tagország. A mi hatóságaink reakciója viszont nagyon gyenge volt, a kiutasítás vagy a letartóztatás lenne a helyes eljárás azokkal szemben, akik rasszista, xenofób, fasiszta jellegű műveket terjesztenek, háborús bűnösöket népszerűsítenek. A Năstase-kormány Antonescu marsall szobrát kalapáccsal verte szét, de megtúr egy ilyen gyilkos filmet, amely megmérgezi az emberek lelkét, etnikai gyűlöletet szít.

(Dr. Corneliu Vadim Tudor,
Románia Szenátusának alelnöke,
www.ziarultricolorul.ro, 2005. január 14.)

Az EMI elnökségének nyílt levele az RMDSZ csúcsvezetéséhez

Az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) minden politikai szerveződéstől független ifjúsági szervezetként felvállalta a *Trianon* című dokumentumfilm erdélyi bemutató körútját, arra téve ezáltal kísérletet, hogy bevigye végre a román és a magyar közbeszédbe Trianon kérdését. Véleményünk szerint közösségünk nem folytathat hatékony önépítkezést kisebbségi sorba kerülése körülményeinek alapos ismerete nélkül.

A kormány és a román politikum részéről érkezett reakció ismeretes; szervezetünk egyetért a Frunda György szenátor által megfogalmazott állásponttal, mely szerint ezen erők valójában a film témája miatt léptek fel ennyire támadóan.

Mivel az RMDSZ az erdélyi magyarság érdekképviselőjét vállalta fel, ugyanakkor az ország EU-integrációjának akadálytalan lebonyolítása mellett is hitet tett, felkérjük, feleljen meg elkötelezettségeinek, ugyanis nemcsak magyar fiatalok kerültek politikai

indíttatású, általunk törvénytelennek tartott belügyminisztériumi eljárások középpontjába, hanem a vélemény- és szólásszabadság is veszélybe került. Ebben a témakörben Románia már elmarasztalásban is részesült az Európai Unió részéről. Az eseményeknek európai szintű visszhangja lesz, mely nemcsak Románia EU-csatlakozását sodorja veszélybe, hanem az RMDSZ érdekvédelmi státusa is megkérdőjeleződik, amennyiben magunkra hagynak több ezer erdélyi magyar által támogatott ügyünkben.

Legutóbbi nyilatkozatunkban felkértük az RMDSZ csúcsvezetését, hasson oda, hogy e nyilvánvalóan politikai jellegű „történelemüldözés” fejeződjön be! E levél által a ma esti kolozsvári fórum mintegy százötven résztvevőjének kívánságát tolmácsoljuk: álljon az RMDSZ mellénk, Trianon történetének megismerése és az ügyet magáénak érző erdélyi magyar nemzeti közösség mellé azáltal, hogy bejelenti: a fórum résztvevői kívánságának eleget téve, lehetővé teszi a dokumentumfilm újbóli levetítését március 15-én a kolozsvári Sportcsarnokban.

Kolozsvár, 2005. január 13.

(Erdélyi Napló [Kolozsvár], 2005. január 18.)

Markó Béla államminiszter, az RMDSZ elnöke emlékeztetett: Romániában valóban bizonyos engedélyekhez kötik egy film nyilvános vetítését a közintézményekben. Ezt kifogásolták, mondta Markó, valószínűnek tartva, hogy erről viták lesznek a következőkben, mivel több helyen magánintézménynek tekinthető körben mutatták be a filmet. Frunda György ügyvéd, az RMDSZ szenátora is hangsúlyozta, hogy jogilag formai hibák történtek. Frunda felidézte: amikor két évvel ezelőtt tárgyalták a vonatkozó jogszabály tervezetét a szenátusban, azért helyeztek kilátásba nagy összegű pénzbüntetést a törvény megszegőivel szemben, mert akkor mindenki a szexfilmekre gondolt. Ami a Trianont illeti, nyilvános helyeken csakugyan nem lehetett volna a törvény értelmében bemutatni. Más a helyzet magánintézmény esetében. Az érdemi kérdést illetően azonban Frunda szerint nincs igazuk az erdélyi vetítéseket kifogásolóknak, akik – mint a szenátor fogalmazott – azért használják fel a törvény előírásait, mert nem értenek egyet a film tartalmával. Romániában nyilvánosan kellene vetíteni a *Trianont*, hogy mindenki megismerje a magyar álláspontot, s hogy a románok megértsék: ami nekik nemzeti ünnep, az a magyaroknak nemzeti fájdalom.

(Háromszék [Székelyudvarhely], 2005. január 13.)

Óriási volt a tömeg a Jókai utcában, tegnap délután fél hat körül. A diakóniai otthon emeletén zsúfolásig megtelt a terem. Ott volt Koltay Gábor, a *Trianon*-film rendezője, Raffay Ernő Trianon-történész, a szervező Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) marosvásárhelyi szervezete. Jó hangulat és fokozott várakozás előzte meg az eseményt. A tömeg azonban akkorára nőtt, hogy jobbnak látták felkérni a tisztelt közönséget: sétáljanak át a Vártemplomba, oda befér mindenki, nem lesz állóvendég.

A templomban aztán hirtelen sötét lett, s bombaként robbant a hír: nem mutathatják be a filmet, helyette Koltay Gábor és Raffay Ernő tartott előadást, előbbi a film eddigi fogadtatásáról, készítési folyamatairól, mondanivalójáról, utóbbi a trianoni szerződés körülményeiről, előzményeiről, következményeiről! Kolozsváron, Udvarhelyen rendőrségre hurcolták (Wass Albert-felolvasómaraton emlékek...) és 50–50 millió leire büntették a szervező fiatalokat – a hatalom leleményessége határtalan. Mivel nyíltan nem tilthatják be (az azért túl nagy botrányt kavart volna), a büntetés az engedélyezés elmulasztásának okán történt(!), a film ugyanis nincsen az Országos Mozivállalat Filmjegyzékén. A kérdés azonban az: legális-e a büntetés? Hiszen nem moziban mutatták be.

Gáspárík Attilát, az Országos Audiovizuális Tanács alelnökét hívtuk fel a kérdésben:

– Véleményem szerint abszolút nem legális a büntetés! Politikai játszma az alku közepén, ami nagyon megrendíti a tárgyalások előmenetelét. Sajnos az is tény, hogy a szervezők elég amatőr módon tájékoztódtak a filmvetítés jogi oldalát illetően. A kormány részéről pedig a feljelentés nagy hiba volt, nagyon nagy hiba, mert a kormánypártok között jelenleg is tárgyalások folynak a kultuszminisztériumi helyek betöltéséről. Aberráció az egész, amelyben az a legszörnyűbb, hogy a legtöbb hóbörgő a filmet nem is látta! Ráadásul a Vártemplom nem mozi. Az egyház tulajdona, amihez a Mozi Szövetségnek semmi köze.

Az EMI *Trianon velünk él* című közleményében küldte el állásfoglalását az ügygel kapcsolatban. Mint írják, megdöbbenéssel értesültek a miniszter asszony tettéről, és megerősítik: a feljelentés nem helytálló, mivel az alkotást egyetlen helyszínen sem moziban vetítették/vetítik, hanem kulturális rendezvény keretén belül. „A feljelentés azért is meglepő számunkra, mivel a decemberi választásokon győztes pártszövetség változásokat ígért a romániai állampolgárok számára, azonban úgy tűnik, semmi sem módosult tavaly óta, amikor is a Wass Albert-felolvasómaraton miatt jelentették fel a marosvásárhelyi és kolozsvári EMI-s szervező csapatot, ugyancsak mondvacsinált indokok alapján. A romániai politikai elit még mindig nem eléggé érett az erdélyi magyarság történelmének elfogadásához, éppen ezért felkérjük – a jelenleg kormányon lévő – RMDSZ-t, foglaljon állást az ügyben és járjon közbe az illetékes szerveknél az eljárás mielőbbi megszüntetése érdekében.” (...)

A marosvásárhelyi vetítés elmaradásának okaival kapcsolatosan Fekete István dramaturgot, a vásárhelyi EMI elnökét kérdeztük.

– A kolozsvári szervezet elnöke (aki egyben az országos EMI-elnök) telefonált a vásárhelyi főszervezőnek, hogy a csíkszeredai, kolozsvári, székelyudvarhelyi rendőrségi meghurcolás és büntetések okán Vásárhelyen halasszák el a bemutatót. A főszervező ennek alávetette magát. A filmet azonban be fogjuk mutatni Vásárhelyen, előreláthatólag két hét múlva. A rendező jóváhagyásával itt marad egy kópia. A történetekre való reagálásként filmsorozat vetítését tervezzük, a honfoglalástól Trianonig. Bemutatjuk a *Honfoglalás*, a *Sacra Corona*, a *Julianus barát*, a *Költő visszatér*, valamint a *Trianon* című Koltay-filmeket. Minderről időben tudósítunk, a tény azonban biztos.

Kérdésünkre Koltay Gábor elmondta, az emberek lelke mélyén élő félelemnek tulajdonítja a „betiltást”.

– Magyarországon az Uránia moziban bemutatták a filmet, meg a Hír TV-n, hamarosan a Duna TV is vetíteni fogja. Itt betiltják. Így nem lehet az EU-ba menni! Ez önmagában is abszurd dolog. Ezek amolyan szamizdat-vetítések, Erdélyben nem is mozikban játsszák! Jóindulatúan azt szeretném feltételezni, hogy a kulturális miniszter asszonyt félretájékoztatták. Könyveket, festményeket, irodalmi alkotásokat, filmeket ma már nem illik betiltani. Régi, diktatúra-korabeli, lelkek mélyén élő reflexek ezek. Azt kell mondanom, hogy akik ilyen döntéseket hoznak, azoknak rendkívül rossz a lelkiismeretük. Nem akarják, hogy bizonyos kérdésekről őszintén, elfogultságtól mentesen beszéljünk. Meg kellene már érteni: az „internetes”, szabad információáramlásban felnőtt embereket nem lehet cenzúrával megfélemlíteni! Abnormális helyzet ez, mivel a filmben semmi románellenesség nincs, jelentős és ismert történészek beszélnek, a tények és állítások objektívek, ezt tartottuk fő célunknak. Akik pedig gyalázzák, feljelentéseket írnak, fiatalokat hurcolnak meg egy filmes alkotás miatt, gyanítom, meg sem nézték – összegzett Koltay Gábor.

És valóban: meddig fognak még ezek a botrányok tartani? Mikor szabadul meg végre az elbalkanizálódott társadalom betokosodott paranoiáitól? Vagy ezen paranoiák tudatos ki-, illetve felhasználásáról? Itt elsősorban nem Trianonról van szó. Hanem arról, hogy egy Európába igyekvő, területileg Európa részét képező, magát demokratikus jogállamnak mondó országban, a XXI. század elején, ha nem is szó szerint, de betiltanak egy filmet! A betiltás pedig nacionalista félelmeken, eszméken alapul. Szomorú, hogy egy önmagát liberálisnak és demokratikusnak mondó kormány újra a magyar kártyát kijátszva dönt az ügyben. Ezt jelenti a liberalizmus? A demokrácia? Filmek betiltását, nacionalista alapon? Vagy a román nemzetiségű választók újbóli megnyerését szolgálja, a botrányos, Kovászna megyei főispán-kinevezés kapcsán? Mert nagyon arafele fúj a szél. Valami épp kapóra jött, valami, amivel megmutathatjuk, hogy bár Kovásznán magyar prefektust nevezünk ki, azért jó románok vagyunk, megvédünk a revizionista bandától! Ha így van, szomorú. Ha nem így van – még annál is szomorúbb.

(Népújság [Marosvásárhely], 2005. január 14.)

Szerdán a filmet Marosvásárhelyen kellett volna bemutatni, de a vetítés elmaradt, mert a szervezők szerint a helyi Református Diakóniai Központ termébe az alkotásra kíváncsi ezer néző nem fért be. A Vártemplomba átsétált közönség előtt a film rendezője monddott beszédet. Koltay rámutatott: szükség van a dokumentumfilm bemutatására, mert a korabeli eseményekről beszélni kell. A rendező sérelmezte a román hatóságok megfélemlítő intézkedéseit, és úgy vélte, a román művelődési minisztert megtévesztették. Fel-szólította a két pénzbírsággal sújtott személyt, hogy a büntetés ellen tiltakozzanak és a bírságot ne fizessék ki.

– Nincs annyi rendőr Romániában, hogy megakadályozzanak bennünket véleményünk kinyilvánításában – vélekedett Raffay Ernő történész. Tagadta, hogy az alkotás etnikumközi gyűlöletre uszítana. A *Ziua* bukaresti napilap szerint a román miniszter támadása annyit ért el, hogy felkeltette a figyelmet „egy egyébiránt rendkívül unalmas film iránt, amely ezáltal újabb etnikai konfliktus szikrája is lehet”. A lap emlékeztetett arra, hogy a filmet tavaly már bemutatták erdélyi városokban. Akkor a hatóságok nem tiltakoztak ellene, most azonban sikerült igazi „Trianon-hisztériát” kelteniük. Tegnap esti bejelentés szerint az illetékes erdélyi magyar szervezők úgy döntöttek: nem vetítik tovább Koltay filmjét, amíg azt nem engedélyeztetik hivatalosan, mivel a szervezők tevékenységüket „az ország törvényeinek keretében” akarják folytatni.

(Tibori Szabó Zoltán [Kolozsvár] írása,
Népszabadság, 2005. január 14.)

Marosvásárhelyen a közel ezer érdeklődőt az eredetileg tervezett vetítési helyszínről, a Diakóniai Központból át kellett irányítani a Vártemplomba, ahová az emberek már a rohamrendőrség masszív erődemonstrációja mellett vonulhattak be. Ott azzal kellett szembesülniük, hogy az épületben elvették a villanyt. Így filmvetítésről nem lehetett szó, de az alkotók – a szószerkről beszélve, ahol egy gyenge fényforrás világított – egy kb. háromórás fórumot tartottak. A tömeg a templomból való kivonuláskor kb. 100 felsorakoztatott rohamrendőr sorfalával találta szembe magát. Az eset a pszichológiai megfélemlítés mintapéldája volt.

(...) Az elmúlt napokban a kézdívásárhelyi szervezőket a román Hírszerző Szolgálat megyei hivatalától keresték telefonon, közölván, a napokban személyesen is beszél-ni óhajtanak velük a film levetítése kapcsán. Pénteken Damó Csabát egy rendőr és egy civil ruhás hölgy kereste meg, ugyancsak a Trianon-film vetítése felől érdeklődtek. Egye-lőre a rendőrség nem szabott ki pénzbüntetést.

(Kovács Imre Csaba írása,
www.kettosallampolgarsag.hu, 2005. január 18.)

Marosvásárhely központjában, ahol nem is oly rég Sütő András otthagyta fél szemét, rohamrendőrök tucatjait vezénylik ki a vetítés megakadályozására, ezres tömeg ellen. (...)

Mi, vásárhelyiek épp a mostoha körülményeknek köszönhetjük, hogy a népszerű filmrendező egy másik oldaláról is megismerhettük, a nagyszerű előadói képességeit megcsillogtató művész beszéde csak úgy hemzsegett az eddig el- és megbeszéletlenül maradt, mára ismét nagyon időszerűvé lett történelmi tudnivalóktól. Előadásában újszerű látószögből ismertette az elmúlt 85 év magyar történelmének fontosabb állomásait. Felvázolta jelenkori történelmünk eme válságokban tobzódó, gyászos időszakának mélypontjait. (...) Ezek után széthúzásunkról beszélt a szónok, ezer éve tartó kettéosztottságunkról. Szólt nekünk az eredendő bűnről, arról, hogy tulajdonképpen minden rossznak, ami velünk a XX. században történt, ez a diktátum a forrása. Ettől számítható a magyar nemzet máig tartó hanyatlása, folyamatos szétesése, amely 2004. december 5-ével mélypontjához érkezett.

(Jakab Lőrinc és Fazakas K. Csaba írása
Erdélyi Napló [Kolozsvár], 2005. január 18.)

Koltay Gábor a marosvásárhelyi Vártemplomban bejelentette, hogy miközben eddig csak a Hír TV magyar kereskedelmi csatorna tűzte műsorára a tizennégy részes sorozatot, addig szerdán a Duna TV vezetősége telefonon arról értesítette őt, hogy hamarosan elkezdik a sorozat sugárzását. A hírt vastaps fogadta a templomban.

(Romániai Magyar Szó, 2005. január 24.)

A végén egy fiatal szervező kérésére a templomban lévők december 5-e után először elénekelték a nemzeti imát, a Magyar Himnusz, majd ezt követően a Székely Himnusz. Megdöbbentő élmény volt látni, amikor a fegyelmezett, de mélyen megalázott emberek a rendőrök, riadó kocsi között a városra ereszkedő ködben hazafelé indultak. Ezt a marosvásárhelyi estét sohasem fogom elfelejteni.

(Kovács Attila beszélgetése Koltay Gáborral,
Magyar Fórum, 2005. január 19., nem jelent meg)

Kolozsváron tartott ma sajtótájékoztatót a *Trianon*-film vetítését megszervező Erdélyi Magyar Ifjak (EMI). A kora délután két órára meghirdetett tájékoztatót kiemelt érdeklődés övezte: a Protestáns Teológia dísztermében több mint tíz tévétársaság, legalább ugyanennyi rádiótudósító és nagy számú, az írott médiát képviselő újságíró jelent meg.

Az Erdélyi Magyar Ifjak szervezetét Bagoly Zsolt alelnök képviselte, és természetesen jelen volt a film rendezője, Koltay Gábor és annak egyik fontos szereplője, Raffay Ernő Trianon-kutató történész is. A bevezetőben az alelnök ismertette a vetítések helyszínait és azok körülményeit. Elmondta: az EMI úgy ítéli meg, a rendőrség által kirótt büntetések indoklása nem fedi a valós helyzetet, majd részletesen ismertette a vetítések jogszerűsége melletti érveket. Amikor Bagoly elmondta, hogy Magyarországon a film nincs betiltva, sokan szedelőzködni kezdtek. Számukra a téma elvesztette szenzáció-jellegét.

Koltay Gábor megfogalmazta: egyes személyeknek, politikai csoportoknak, illetve politikusoknak rossz a lelkiismerete, ezért próbálják megakadályozni a film bemutatását. Mind Románia, mind Magyarország lakosságának legnagyobb része egy olyan világban szeretne élni, ahol elismerik a művészet, a különböző vélemények szabadságát, ahol nem félnek a gondolatoktól, még abban az esetben sem, ha nem értenek egyet velük. A rendező úgy gondolja, fölül kell kerekedni a beszűkült gondolkodáson, szembe kell nézni végre a történelmi tényekkel. Egyes politikusok érdekeltek abban, hogy félbeszakítsák a demokratikus fejlődés folyamatát és hogy fölösleges feszültségeket keltsenek. Ez az út azonban nem követendő, mert nem vezet sehová. A történelmi igazság nyílt, egyenes kimondását nekünk sohasem szabad szem elől tévesztenünk. (...)

Az EMI-t képviselő fiatalok ígéretet tettek, hogy bár a politikai konjunktúra egyáltalán nem kedvező, a nemzetépítő tevékenységet folytatni fogják.

(www.erdely.ma – egy szebb holnapért, 2005. január 13).

A Trianon-film vetítésével kapcsolatosan lapunknak adott exkluzív interjújában csütörtökön, Mihail Hărdău Kolozs megye frissen kinevezett demokrata párti prefektusa kifejtette, a sajtóból vett információi szerint a film Nagy-Magyarország újraegyesítéséért harcol, ezért Mircea Micălea tanügyminiszterhez, Monica Octavia Muscă művelődésügyi miniszterhez, valamint Ilie Nariță Kolozs megyei főügyészhez intézett levelében az ügy tisztázását kérte. Ugyanakkor arra kéri a művelődési tárca vezetőjét és a megyei főügyészt, hogy a 2002-ben elfogadott 31-es számú sürgősségi kormányrendelet alapján „tegyék meg a megfelelő lépéseket”. A szóban forgó rendelet tiltja a fasiszta, faj- és idegengyűlölő szimbólumokat és szervezeteket, valamint a béke és az emberiség ellen elkövetett cselekedetekkel vádolt személyek kultuszát.

A Szabadságnak adott nyilatkozatában Hărdău hangsúlyozta, hogy az Országos Mozivállalat nem hagyta jóvá a film vetítését. „Szerdán arra kértem Juhász Tamást, a Protestáns Teológiai Intézet rektorát, látogasson meg, és tisztázzuk az ügyet. Kifejtetem, hogy a filmet nem kellett volna egy államilag támogatott intézményben levetíteni. Azt mondtam neki, sohasem fogok ellenezni egy kulturális rendezvényt, függetlenül attól, hogy mely nemzetiség szervezi. Ugyanakkor közöltem vele, neki kell döntenie arról, hogy ismét lejátsszák-e vagy sem a filmet” – mondta a prefektus.

(Kiss Olivér írása,
Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 14.)

A kolozsvári prefektus, Mihail Hărdău feljelentése alapján a kolozsvári ügyészség büntetőügyi pert indított a január 7-én, Kolozsváron bemutatott film miatt. Az ügyészség szóvivője elmondta, hogy az ügyész arra kérte a kolozsvári rendőrséget, hogy a film vetítésének a körülményeit és a szervezők személyét tárják fel. A Trianon-dosszié azt kívánja kideríteni, hogy a film nem foglalkozik-e fasiszta, rasszista, xenofób szervezetekkel és szimbólumokkal, és nem népszerűsít-e olyan személyeket, akik háborús és emberellenes bűnökért felelősek. A 2002/31 OUG törvény 4. cikkelye értelmében az a személy, aki fasiszta, rasszista szimbólumokat forgalmaz, vagy tart magánál forgalmazás céljából, 6 hónaptól 5 évig terjedő börtönbüntetésre ítéltető és megfosztható bizonyos jogoktól.

(Ziua [Bukarest], 2005. január 15.)

Azt is vizsgálták, hogy a vetítéssel megsértették-e a 2002/31-es, rasszista jelképek és háborús bűnösök kultuszát tiltó kormányrendelet előírásait. „A film egy példányát is szeretnék volna magukkal vinni, de ezzel nem szolgálhattunk. Azt javasoltam nekik, hogy az internetről töltsék le a filmet” – mesélte Bagoly Zsolt.

(Krónika [Kolozsvár], 2005. január 19.)

Vizsgálat, fenyegető hatalmi gesztusok és súlyos büntetések kísérték Koltay Gábor *Trianon* című filmjének erdélyi bemutatókörútját. A demokratikus országokban ismeretlen reakciókat a magát kisebbségbarátnak nevező, a romániai Magyar Demokrata Szövetséggel is megerősített új román kormány kultuszminiszterének fellépése váltotta ki. (...)

Január 12-én a székelyudvarhelyi vetítés szervezőjét, Jakab Attilát behívták a rendőrségre, és 50 millió lejes (körülbelül 310 ezer forint) büntetésről szóló jegyzőkönyvet adtak át neki, majd a csíkszeredai Kovács Imre Csaba következett. A marosvásárhelyi vetítés közönségét már mintegy száz demonstratívan felsorakozott rohamrendőr zordon tekintete kísérte. Nyomozás indult Kolozsvárott is, itt a megyei prefektus jelentette fel a szervezőket a 2002/31-es kormányrendelet alapján, amely a fasiszta, rasszista vagy xenofób nézetek terjesztőit hat hónaptól öt évig terjedő börtönnel rendeli büntetni.

Sepsiszentgyörgyön is berendelték a rendőrségre a helyi szervezőket, Kézdivásárhelyen pedig a hírhedt Securitate utódjaként létrejött Román Hírszerző Szolgálat civil ruhás munkatársai keresték fel a vetítés rendezőit. A tekintélyesebb erdélyi magyar szervezetek a kormányban részt vevő RMDSZ kivételével elítélték a megfélemlítő hajszát. A Székely Nemzeti Tanács közleményt adott ki, amelyben a Székelyföld autonómiájáért küzdő közképviselési szerv határozottan tiltakozik a magyar nemzeti önzonosság szabad érvényesítésének és megélésének korlátozása ellen.

Az Egyesült Magyar Ifjúság az erdélyi testvérszervezete elleni hajsza ügyében Somogyi Ferenc külügyminiszterhez írt nyílt levelet, amelyben emlékeztetik a politikust, hogy a tavaly tavasszal ugyancsak az Erdélyi Magyar Ifjak rendezte kárpát-medencei Wass Albert-felolvasómaraton kapcsán is rendőrségi hajsza indult a szervezők ellen. A nyílt levél állásfoglalásra szólítja fel a tárcavezetőt, aki hallgat. Az Erdélyi Magyar Ifjak elnöke, Soós Sándor a Demokratának hangsúlyozta, hogy a *Trianon*-film nincs betiltva Romániában, a vetítésekre pedig nem mozikban került sor, hanem kulturális rendezvények keretében, amelyekre nem vonatkozik a jogszabály. Székelyudvarhelyen annak ellenére levetítették a filmet, hogy Hargita megye új prefektusa, Constantin Strujan betiltotta azt. Érdeklődésünkre a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség sajtóosztályán azt a választ kaptuk, hogy még nem született hivatalos állásfoglalás az ügyben. Úgy tudjuk, Németh Zsolt, a párt első számú külügyese sem vetette föl ezt a témát *Emil Boc* kolozsvári polgármesterrel folytatott tárgyalásai során. A politikus lapunk érdeklődésére ugyanakkor határozottan kijelentette, hogy a román hatalom fellépése érthetetlen és elfogadhatatlan, s visszalépést jelent a kommunista diktatúra gyakorlata felé. Nem került szóba a *Trianon*-film elleni hatósági hajsza ügye Călin Popescu Tăriceanu román miniszterelnök budapesti bemutatkozó látogatása alkalmával sem. Az új bukaresti kormányfő találkozott Orbán Viktorral, a Fidesz elnökével, aki annyit közölt, hogy a megbeszélések során nem kerültek szóba érdemi kérdések, így az autonómia vagy a tervezett verespataki aranybánya ügye sem.

(Á. B. írása,
Magyar Demokrata, 2005. január 20.)

A kolozsvári rendőrök és ügyészek azt nyilatkozták, hogy az ügyben azután vizsgálódnak tovább, ha a Kolozs megyei kulturális felügyelet szakértői elmondják a véleményüket a filmről. A felügyelet igazgatója, Petru Poantă viszont azt állítja: „Nem áll módunkban a film vetítésének a betiltása. A szervezőknek nem volt engedélyük a Nemzeti Filmközponttól, de erre nem is volt szükség, mert nem mozitermekben vetítették a filmet. Ami pedig a 31/2002. számú rendeletet illeti, ha a rendőrség egy kópiát lefoglal és elhozza hozzánk, azt mi megvizsgáljuk és konzultatív jelleggel véleményt formálunk.” (...)

A szerzők között van Wass Albert is, akit 1946-ban háborús bűnök miatt halálra ítélték. (...)

Tőkés László: „Mi nem vagyunk jövevények ebben az országban, mi magyar állampolgárok is voltunk. Erdélyben 200 ezer magyarral él kevesebb, mint 15 évvel ezelőtt. Az egységesülő Európában területek helyett jogokat szeretnénk. A film ellen irreleváns hisztériát kreáltak.” (...)

Gheorghe Iancu, a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem történelemprofesszora szerint Trianon komoly sokk volt a magyaroknak: „Soha nem fognak lemondani a magyarok arról a véleményükről, hogy Trianon katasztrófa a számukra. A volt magyar miniszterelnök, Orbán Viktor is felhívta a figyelmüket, hogy aki Trianont elfelejti, az nem magyar.” A történész szerint a Trianonról szóló, újból és újból feltörő viták nem tartják tiszteletben a történelmi igazságot: „1947 februárjában a békekonferencián kinyilvánították, hogy Erdély román terület. Majd 1997-ben a két ország bilaterális egyezményt írt alá, amelyben Magyarország minden területi igényeiről lemondott.” (...)

(Mihai Soica cikke,
Evenimentul Zilei [Bukarest], 2005. január 14.)

Koltay Gábor rendező azt szorgalmazza, hogy a román hatóságok vizsgálják felül a *Trianon* című film erdélyi bemutatóját szervező fiatalokra szabott pénzbírságot. A Romániában indexre tett alkotás iránt több bukaresti tévécsatorna is kifejezte érdeklődését.

„Furcsállom, hogy Romániában egy gondolat mellé rendőrt és nem gondolatot állítanak” – hangoztatta tegnap egy kolozsvári sajtótájékoztatón Raffay Ernő történész annak kapcsán, hogy a román hatóságok hajtóvadászatot folytatnak Koltay Gábor *Trianon* című filmjének erdélyi bemutatósorozata miatt. A magyarországi egyetemi tanár román–magyar történészkonferencia megszervezésére tett javaslatot annak érdekében, hogy a két ország szakértői ütköztethessék álláspontjaikat a 85 évvel ezelőtti eseményekről, valamint az erről készült, Romániában nagy vihart kavaráó filmről. Koltay Gábor úgy véli, Mona Muscă román művelődésügyi minisztert félretájékoztatták a dokumentumfilm

üzenetéről, jellegéről, a tárcavezető ezért hozott meggondolatlan intézkedést az alkotás erdélyi levetítése ellen. „Egy filmtől nem félni kell, azt meg kell nézni. A kelet-közép-európai térség által áhitott unióban képtelenség betiltani gondolatokat, indexre tenni filmeket. Álmomban nem gondoltam volna, hogy ekkora botrányt vált ki a Trianon romániai bemutatója, amelyet mellesleg az országban tavaly már vetítettünk, Magyarországon pedig több mint 300 ezren tekintettek meg” – jelentette ki a rendező, akit megdöbbenett, hogy a film szerda estére tervezett, az aznap kiszabott pénzbüntetések miatt végül elmaradó marosvásárhelyi bemutatójára csaknem száz rendőrt vezényeltek ki.

A film mindössze szemléltető anyag volt Raffay Ernő és Koltay Gábor előadásaihoz. „Politikai indíttatása van az ügynek, hiszen Romániában naponta vetítenek filmeket engedély nélkül iskolákban, filmklubokban. Bukarest egyértelműen azt üzent: vélemény szabadság ide, liberális kormány oda, Trianonról az 1989-es rendszerváltozás után ma is tilos beszélni” – fogalmazott Bagoly, hozzátéve, a *Trianon* levetítése céljából két román televíziós csatorna is megkereste a szervezetet. Lapunk értesülései szerint Mihail Hărdău Kolozs megyei prefektus tegnap kérdőre vonta Juhász Tamást, a kolozsvári Protestáns Teológia rektorát a film levetítése kapcsán, ám a rektor közölte a kormány területi képviselőjével: a teológia nem közintézmény, így ott olyan filmet vetítenek, amilyet akarnak.

A bukaresti román sajtó egyébként Mona Muscă miniszter hatalmas melléfogásának, a román hatóságok vendettájának nevezte a Trianon elleni hadjáratot. „Azzal, hogy a kulturális miniszter megtámadta a film erdélyi bemutatását, lényegében felkeltette a figyelmet egy amúgy roppant unalmas film iránt, amely ezáltal egy új etnikai konfliktus szikrája is lehet” – írta tegnapi számában a liberális *Ziua*, amely megjegyezte: az alkotást egyetlen helyszínen sem vetítették moziban, ezért előrángatott az az indok, hogy nem regisztrálták a filmjegyzékben.

A kérdéssel foglalkozzon csak a kulturális tárca – nyilatkozta a magyar külügyi szóvivő annak kapcsán, hogy a székelylelődi Hargita megye rendőrsége súlyos pénzbüntetést rótt ki a Koltay Gábor *Trianon* című filmjének vetítését szervező ifjúsági szervezetre. Polgár Viktor elmondta, a magyar Külügyminisztérium nem kívánja kommentálni az ügyet, arról pedig, hogy az Egyesült Magyar Ifjúság diplomáciai lépésekre szólította fel a tárcát, a szóvivő azt közölte: „ezt eddig csak a Magyar Nemzet nevű lapban olvastam, a levél nem került a kezünkbe”.

(Rostás Szabolcs [Kolozsvár] írása,
Magyar Nemzet, 2005. január 14.)

Strahl Zoltán, az EMI alelnökének levele
Somogyi Ferenc magyar külügyminiszternek

Bizonyára már Ön is tudomást szerzett róla, hogy a román hatóságok eljárást indítottak a Trianon című dokumentumfilm erdélyi bemutatókörútját szervező magyar fiatalok ellen. A közönségtalálkozóval egybekötött vetítéseket az Erdélyi Magyar Ifjak – a Magyarországon bejegyzett Egyesült Magyar Ifjúság testvérszervezete – szervezi, azokon a film rendezője, Koltay Gábor és Raffay Ernő történész is részt vesznek. Az előadások minden magyarok lakta városban zsúfolt termekben, sokszáz résztvevő előtt zajlanak, a román és a magyar sajtó egyaránt nagy terjedelemben számol be a rendezvényekről.

A hatósági feljelentés kezdeményezésére a román művelődési miniszter kifejezett utasítására került sor, azzal az indokkal, hogy az alkotást nem vették fel a romániai filmjegyzékbe, így azt filmszínházban nem lehet vetíteni. A feljelentők nem vették figyelembe azt a nyilvánvaló tényt, hogy a vetítésekre nem mozikban, hanem közösségi, alapítványi tulajdonban lévő termekben kerül sor. Minderre tekintet nélkül a szervezőket komoly összegű pénzbírsággal (1200–6000 euró) fenyegetik.

A román hivatalos körök magatartása sajnos nem előzmény nélküli. Tavaly februárban, miután az Egyesült Magyar Ifjúság és az Erdélyi Magyar Ifjak közösen rendezett Wass Albert műveiből felolvasómaratont szerte a Kárpát-medencében és a nagyvilágban, az erdélyi szervezők ellen több városban indult büntetőeljárás, börtönnel és pénzbüntetéssel fenyegették a magyar kultúrát ápolni kívánó fiatalokat. Bár azóta Bukarestben kormányváltás következett be, a jelenlegi történések aggasztó módon sejtetik a nyilvánvaló törvényteleniségektől sem visszariadó magyarellenesség töretlen folytonosságát.

Mivel a magyar miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc már több ízben hangot adott annak, hogy kormánya felelősséget érez a határon túli magyarokért, bizonyára egyetért velünk abban, hogy az őket ért politikai indíttatású diszkrimináció esetén a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma sem maradhat tétlen. Ezért tisztelettel kérjük, hogy tegye meg a szükséges diplomáciai lépéseket az erdélyi magyar fiatalokat fenyegető, s a két ország jövőbeli kapcsolatát is beárnyékoló eljárás haladéktalan leállítása céljából.

(www.transindex.ro, 2005. január 12.)

Vadász Szatmári István, a Magyar Polgári Szövetség
gyergyószéki elnöke felhívása

A Magyar Polgári Szövetség Gyergyószéki Szervezete és tagsága csalódással vegyes megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy 15 évvel az úgynevezett rendszerváltás után Romániában betilthatnak egy dokumentumfilmet és megbüntethetik a szervezőket csak azért, mert a többség, a hatalom nem ért egyet annak tartalmával. Ez a diktatúra-korabeli cenzúra-rendszer finomított változata, ami a demokráciának nevezett időszakban tovább folytatódik, függetlenül a hatalmon lévő párt színétől. Sajnálatos az, hogy az eddigi kijelentésekkel ellentétben ez a kormány is a korábbi kormányok gyakorlatát folytatja, táplálva ezzel a román nacionalizmust. Ideje lenne minden nemzetnek nemcsak szembenézni valódi történelmével, hanem megismerni a másik nemzet álláspontját és elfogadni a területén élő nemzetiségeket történelmükkel együtt. Felkérjük Mona Muscă művelődési miniszter asszonyt, hogy utasítsa a mozivállalatot, vonja vissza a belügyminisztériumnál tett feljelentését, mert a Trianon című dokumentumfilmet a szervezők nem filmszínházakban vetítették. Felkérjük a hatalmon lévő magyar érdekvédelmi szervezetet, hogy közbenjárásával sűrgesse a rendőrségi eljárás megszüntetését. Minden elismerésünk az Erdélyi Magyar Ifjak szervező tevékenységének és a velük való szolidaritásként kijelentjük, hogy a Magyar Polgári Szövetség gyergyószéki székházában a csütörtökönként tartott polgári esteken mindaddig ismételten levetítjük a nyilvánosság számára a *Trianon* című dokumentumfilmet, amíg a hatóság be nem fejezi az érintettek zaklatását.

Gyergyószentmiklós, 2005. január 15.

(www.mediatika.ro, 2005. január 15.)

Az Udvarhelyi Fiatal Fórum (UFF) elnöke, Jakab Attila nyilatkozatban reagált a Trianon című dokumentumfilm bemutatása kapcsán történetekre. (...)

A szervezet elnöke úgy véli, hogy Monica Muscă kulturális miniszter asszony a rossz tájékoztatás, vagy félreértés következtében nyilatkozott elítélően a filmről, hiszen az erdélyi magyar ifjúsági szervezetek számára egy európai gondolkodású, civil értelmű politikusként vált ismertté.

A közleményben megköszöni a média objektivitását, és hogy „figyelemmel követték a történeteket, szemben a hatalom képviselőivel, akik ez esetben túlzott ügybuzgóságot tanúsítottak”.

Felhívja a figyelmet, hogy amennyiben a hatalom célja a magyar fiatalok megfélemlítése volt, nem sikerült ezt elérniük: „mi továbbra is hinni akarunk abban, hogy a mai Romániában demokrácia van, ahol bárki, bármiről és bármikor kifejtheti véleményét anélkül, hogy politikai megtorlás áldozata lenne”.

(az Udvarhelyi Fiatal Fórum nyilatkozata,
www.erdely.ma – egy szebb holnapért, 2005. január 18.)

A Székely Nemzeti Tanács a magyar identitás elleni sértésnek tekinti a Mona Muscă kulturális miniszter által a *Trianon* című film bemutatása kapcsán kért vizsgálatokat. Az SZNT egy Csapó József elnök által aláírt, szombaton kiadott sajtóközleményben kifejti, a kulturális szaktárca és a rendőrség intézkedései sértik a magyar identitás szabad megélését.

Az SZNT megdöbbenését fejezi ki az Erdélyi Magyar Fiatalok egyesület ellen indított vizsgálatok kapcsán, álláspontja szerint a dokumentumfilm bemutatása kulturális rendezvények keretében törvényes, a vetítések nem mozitermekben történtek. Az SZNT szerint a rendőrség és a kulturális szaktárca intézkedései politikai indíttatásúak és kéri a vizsgálatok beszüntetését.

Gazda Zoltán, a Magyar Polgári Szövetség háromszéki szervezetének elnöke szintén kérte „az erdélyi fiatalok ellen irányuló megfélemlítő és megtorló akciók” leállítását, és az akciókért, a szervezők megbüntetéséért felelős személyek felelősségre vonását.

Gazda elmondta a Mediafaxnak, hogy az akciók súlyosságát csak fokozza, hogy a vizsgálatokat egy olyan kormány minisztere kérte, amelynek az RMDSZ is tagja.

(Népújság [Marosvásárhely], 2005. január 17.)

A Magyar Ifjúsági Tanács (MIT) és tagszervezetei határozottan elítélik a romániai Művelődési és Vallásügyi Minisztérium, valamint a belügyminisztériumhoz tartozó szervek azon eljárásait, melynek célpontjai az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) és a velük együttműködő erdélyi magyar ifjúsági szervezetek.

A *Trianon* című film történelmi dokumentumfilm. Hitelesen bemutatja a trianoni döntés politikai és társadalmi előzményeit, a döntést követő országállapotokat, és végigvezeti a nézőt a magyarság XX. századi történelmének fontosabb állomásain.

Számunkra érthetetlen, amint az Európai Unióba igyekvő Romániában napjainkban sérti az állami szervek illetékeseit, hogy egy kulturális rendezvény keretében egy tárgyilagos

történelmi dokumentumfilm vetítése zajlik. Úgy értékeljük, hogy az állami hatóságok múlt heti megnyilvánulása sokat ártott az újonnan megalakult liberális-demokrata kormány-nak. Sajnos, csak arra volt jó, hogy a romániai magyar fiatalokban növelje a bizalmatlan-ságot a hatalom képviselői iránt. Túllépve az 1989. évi népfelkelés 15. évfordulóján, úgy tűnik, az erdélyi magyarság számára még mindig nem érkezett el a teljes jogegyenlőség és a többségi nemzettel kölcsönös bizalomra épülő együttélés ideje.

Sajnálatosnak tartjuk, hogy a hatóságok különböző törvényekre való hivatkozásai-nak sűrűjében alig akadt egy-két olyan közismert politikai személyiség, aki nyíltan a szervezők mellé állt volna. Románia kormánya ezúttal is szánalmasan bizonyított az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának vizsgáján.

Jelen tiltakozásunkkal kiállunk az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) mellett. Mivelhogy a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége (MISZSZ) egyik tagszervezetének vezetőjét ugyancsak megbüntették e hadjárat keretében, felkérjük a kormány illetékes képviselő-it, hogy adjanak magyarázatot az elmúlt heti eseményekre, vizsgálják felül a kiszabott büntetések jogosságát, és állítsák le a belügyi szervek ez ügyben folytatott hadjáratát.

Felkérjük a demokratikus elveket valló román ifjúsági és más társadalmi szerveze-tek: álljanak mellénk, és ne engedjék, hogy az etnikai diszkrimináció továbbra is az ál-lami hatóságok mindenkor elővehető fegyvere legyen. Véget kell vetni a bizalmatlan-ságnak és a félelemkeltésnek.

Kolozsvár, 2005. január 15.

Tiltakozásképpen és a meghurcoltakkal közösséget vállalók iránti tisztelettel aláírják:

A Magyar ifjúsági Tanács (MIT) tagszervezetei:

Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége, Somogyi Attila elnök;
Országos Magyar Diákszövetség, Pantilimon Rikárd Árpád elnök;
Erdélyi Ifjúsági Keresztyén Egyesület, Makkai Péter elnök;
Romániai Magyar Cserkészszövetség, Gaál Sándor elnök;
Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet, Szabó László elnök;
Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodák Szövetsége, Kis Zoltán elnök;
valamint a MIT Elnöksége nevében: Sándor Krisztina elnök.

(Népújság [Marosvásárhely], 2005. január 17.)

A Székely Nemzeti Tanács állásfoglalása

Megdöbbenéssel vettük tudomásul, hogy a kulturális és vallásügyi miniszter, azzal az indoklással, hogy a Trianon című dokumentumfilm bemutatásához a szervezők által használt terem nem rendelkezett az Országos Filmművészeti Központ osztályozási igazolványával, ügyészségi vizsgálatot kezdeményezett az Erdélyi Magyar Ifjak társaságának tagjai ellen.

A dokumentumfilm vetítésének megakadályozására irányuló hatósági meghurcoltatás, magyar nemzetiségű romániai állampolgárok nagy összegű pénzbírsággal sújtása csakis azért, mert állampolgári összejöveteleken, fórummal összekötött találkozókon levetítik az erdélyi magyarság történelmi múltjának fájó emlékeit idéző dokumentumfilmet – az emberi jogok és alapvető szabadságok megsértését, a nemzeti önazonosság szabad megélésének korlátozását jelenti.

Székelyföld őshonos magyar közössége nemzeti önazonosságának szabad megélését, ápolását érte és éri sérelem azáltal, hogy a demokratikus jogállam megszilárdítására hivatott főhatóság és megyei hatóságok zaklatják a kezdeményezőket a dokumentumfilm bemutatásáért.

Határozottan tiltakozunk magyar nemzeti önazonosságunk szabad érvényesítésének és megélésének korlátozása ellen!

Sepsiszentgyörgy, 2005. január 18.

Dr. Csapó I. József, az SZNT elnöke

(Erdélyi Napló [Kolozsvár], 2005. január 18.)

Az erdélyi Protestáns Teológiai Intézet állásfoglalása

A Protestáns Teológiai Intézet egyházi magánegyetem, fenntartását nem állami költségvetés, hanem a Református, az Unitárius és az Evangélikus-Lutheránus Egyház biztosítja, a hívők önkéntes adományaiból. Ennek alapján, de ősi hagyomány szerint is a Protestáns Teológiai Intézetben történő oktatás és a leendő lekipásztörök vallási, erkölcsi, társadalmi és kulturális nevelése, e három egyház négy püspökének felügyeleti körébe tartozik.

A Protestáns Teológiai Intézetben zajló oktatói-nevelői munkát a januári vizsgaszesszió derekán súlyosan megzavarták a *Trianon*-filmmel kapcsolatos, az intézet vezetőit ért zaklatások. A gazdasági rendőrség, az ügyészség által küldött bűnügyi

nyomozóhatóság járt az intézetben – az ügyet figyelemmel kísérő újságírók és tévések seregével együtt –, ami a diákság körében olyan bizonytalanságot, feszültséget és félelmet keltett, amely felháborító módon a kommunista diktatúra éveiben tapasztaltakhoz hasonlít, amikor a Securitate terrorizált minket. Úgy gondoljuk, hogy ez a helyzet senkinek sem használ, legkevésbé az Európai Unióba készülő országunknak, amelynek vezetői oly sokat hangoztatják a demokratikus szabadságjogok tiszteletben tartását: a nemzetiségek és felekezetek közötti egyenlőséget és az egyházak autonómiáját.

Január 7-én Koltay Gábor rendező és Raffay Ernő történész kulturális estjét, amelynek keretében a *Trianon* című, 14 részes dokumentumfilm rövidített változatát is vetítették, örömmel üdvözlöttük, és a körútjukat szervező Erdélyi Magyar Ifjak kérésére szívesen átengedtük a dísztermet. Ezt a termet és más termeket 1990 óta rendszeresen átengedjük kulturális rendezvények szervezőinek, mert ezzel is elősegítjük hallgatóink kötelező tanulmányok melletti, önkéntes képzését. Ugyanakkor politikai pártoknak nem bocsátjuk rendelkezésére termeinket.

A Trianon-filmnek, rendezőjének, történész-szerzőjének megismerése teljesen beilleszt az általunk támogatott rendezvények sorába. Lehetőséget láttunk arra, hogy hallgatóink a közelmúlt történelmének egy elhallgatott időszakáról végre tárgyilagos, tudományos értékű tájékoztatást kapjanak és arról nyíltan, őszintén beszélhessenek.

Az óriási érdeklődés miatt a rendezvény kezdetekor intézetünk rektora ígéretet tett a szervezőknek, hogy egy héttel később a díszterem újra rendelkezésükre áll az est megismétlésére. Annak ellenére, hogy ezt az ígéretet senki sem vonta vissza, az előadók és az Erdélyi Magyar Ifjak a második vetítéses találkozó elmaradásáról döntöttek.

Azt a körülményt, hogy az állami hatóságok, a film tartalmát és a rendezvény szervezési körülményeit nem ismerve, a január 7-i kulturális est szervezőit és házigazdáját utólag különböző törvények és kormányrendeletek paragrafusaira hivatkozva, hatóságilag nyomozzák, kifaggtatják, törvénysértés gyanújába hozzák, egyházaink életébe való beleszólásnak tekintjük, s e beleszólás ellen a leghatározottabban tiltakozunk.

Kolozsvár, 2005. január 19-én

D. Tőkés László püspök, Királyhágómelléki Református Egyházkerület

Dr. Szabó Árpád püspök, Erdélyi Unitárius Egyház

Dr. Pap Géza püspök, Erdélyi Református Egyházkerület

Adorjáni Dezső püspök, Ágostai Hitvallású Evangélikus-Lutheránus Egyház

Dr. Juhász Tamás rektor

Dr. Rezi Elek dékán

(www.erdely.ma – egy szebb holnapért, 2005. január 20.)

Azok a disputák, amelyek a Trianon című dokumentumfilm több erdélyi városban történő vetítésének rendőrség általi betiltásával kezdődtek, korántsem akarnak csillapodni. A film rendezője és Raffay Ernő történész, Tăriceanu kormányfőnek tiltakozó levelet írtak. Megjegyezzük, hogy Raffay úgy ismert Magyarország és Románia irredenta köreiből, mint a Nagy-Magyarországot helyreállítani kívánó harcos. Másrészt a Tăriceanu-kormány egyik minisztere a románok ellen elkövetett második világháborúbeli gyilkosságokat „érzelemnek” nevezte.

A nyílt levélben, amit Tăriceanuhoz intéztek, arra kérik a miniszterelnököt, hogy vizsgálta ki a rendőrség szerepét a film vetítésének megtiltásában, és tegye lehetővé a film újbóli, félelem nélküli bemutatásának lehetőségét.

Kolozsváron, szombaton, a parlamenti kapcsolattartásért felelős miniszter, Bogdan Olteanu, egy tévéműsorban a filmmel kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy abszurdnak tartja, mint jogász és mint a kormány egyik tagja, a film elleni rendőri hajsztát. Hozzátette, nem lát semmilyen rációt a kolozsvári prefektus és a miniszter asszony tiltakozásában. „Senki nem kérdezi meg tőled, milyen filmet akarsz megnézni otthon” mondta a miniszter. Megjegyezte, hogy Szilágy megyéből való, ahol a Horthy-rendszer idejében „bizonyos emóciók” voltak. A Szárazaján és Ipfalván történt románok elleni gyilkosságokra célzott a miniszter.

(Evenimentul Zilei [Bukarest], 2005. január 17.)

A Magyar Nemzet munkatársa megkérdezte a román miniszterelnököt, liberális politikusként mit szól a *Trianon* című film erdélyi vetítését megakadályozó rendőri fellépéshez. Călin Popescu Tăriceanu elmondta, elképzelhető, hogy a helyi hatóságok nem kezelték a legszerencsésebb módon a helyzetet. Hozzátette, a szólás- és véleményszabadságot rendkívül fontosnak tartja, ugyanakkor miniszterelnökként nem a múlttal, hanem a jellel és a jövővel kíván foglalkozni.

(Magyar Nemzet, 2005. január 18.)

Tăriceanu elmondta: helyteleníti, ahogy a román hatóságok az Erdélyben bemutatott *Trianon*-filmre reagáltak. – A múlt helyett a jövővel, Trianon helyett az EU-tagsággal kell foglalkoznunk – jegyezte meg.

(Nyilas Gergely tudósítása,
Népszabadság, 2005. január 18.)

Miközben Kolozsváron ügyészségi vizsgálat indult a *Trianon*-film kapcsán, Budapesten Tăriceanu kormányfő kijelentette: „A romániai hatóságok szerencsétlen módon reagáltak, de azt hiszem, a film alkotójának kezdeményezése sem volt túl ihletett.”

A miniszterelnök elmondta, nem ismeri a kérdés részleteit, kevés információt kapott, de leszögezte, a bukaresti kormányt kevésbé foglalkoztatják a múltbeli problémák és a Trianonról szóló viták. „Nincs időnk filmeket nézni. Jobban foglalkoztat az európai integráció” – fogalmazott a kormányfő. Tegnap a kolozsvári ügyészség fasiszta jelképek terjesztése címen indított vizsgálatot a vetítések szervezői ellen.

(Háromszék [Sepsiszentgyörgy], 2005. január 18.)

A Művelődésügyi Minisztérium nem volt tekintettel a *Trianon* című film tartalmára, amikor az Országos Mozivállalathoz és a rendőrséghez fordult az alkotás bemutatása kapcsán, célja csupán a törvényes előírások tiszteletben tartása volt – áll Mona Muscă közleményében.

„Semmilyen cenzúráról nem volt szó, mivel a film tartalma nem vita tárgya, és nem is ismeretes a minisztérium előtt. Bármilyen film esetében ugyanazokat a törvényes előírásokat kell tiszteletben tartani.”

A szaktárca „arra kéri” a helyi hatóságokat, hogy tartsák tiszteletben a törvényeket, de ne éljenek vissza hatalmukkal. E közlemény azután jelent meg, miután a kormányfő hétfőn Budapesten kijelentette: talán nem volt helyénvaló a román hatóságok reakciója a *Trianon* című dokumentumfilm kapcsán, de ugyanez elmondható a film alkotójának kezdeményezésével kapcsolatban is.

(Nyugati Jelen [Arad], 2005. január 19.)

A román kommunista diktatúra egykori magas rangú tisztviselője, a magyar nemzetiségű Hajdú Győző hívta fel Mona Muscă művelődési miniszter figyelmét a *Trianon* című film erdélyi bemutatósorozatának „törvénytelenességére”. Mindezt maga a tárcavezető ismerte el egy televíziós műsorban, közölve: az ügyre a jelenleg a bukaresti Együtt – Împreună című kétnyelvű kiadvány főszerkesztőjeként tevékenykedő Hajdú hívta fel a figyelmét. Hajdú Győző a diktatúra idején tagja volt a bukaresti Nagy Nemzetgyűlésnek, és a Ceaușescu házaspár legközelebbi kiszolgálói között tartották számon.

Mona Muscă tárcavezető egyébként leszögezte, a *Trianon* levetítése ellen foganasított hatósági eljárás kapcsán nem lehet cenzúráról beszélni, a minisztériumnak

mindössze az volt a célja, hogy az alkotás a törvények szigorú betartása mellett kerüljön a romániai nyilvánosság elé.

Az ügyben megszólalt Eva Maria Barki Bécsben élő nemzetközi jogász is, aki felháborítónak tartja, hogy Koltay Gábor filmjének meghurcoltatása kapcsán nem tiltakozott sem a magyar kormány, sem az Országgyűlés.

(Rostás Szabolcs [Kolozsvár] írása,
Magyar Nemzet, 2005. január 20.)

Koltay Gábor közölte, nagyon reméli, hogy nem történik semmi autójukkal, és sikeresen hazaérkeznek Magyarországra, hiszen annyi rémtörténetet hallottak.

(Borbély Tamás írása,
Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 14.)

Az Erdélyi Magyar Ifjak elnöke arról számolt be a Kossuth Rádióknak, hogy elektronikus postán levelet kapott a román művelődési miniszter asszonytól. Ebben a tárca vezetője elmagyarázta, hogy liberális politikusként tiszteletben tartja a szólásszabadságot és az európai normákat, nincs szó cenzúráról, pusztán azt kifogásolta, hogy a szervezők nem tartották be a nyilvános filmvetítést szabályozó törvényeket.

A szaktárca vezetője arra kérte a helyi hatóságokat egy, a *Mediafax*-nak is eljuttatott közleményben, hogy tartsák tiszteletben a törvényeket, de ne éljenek vissza hatalmukkal. Szerinte a *Trianon*-film bemutatójával kapcsolatos vitát el lehetett volna kerülni, ha a szervezők engedélyt kértek volna a nyilvános vetítésre. Soós Sándor szerint ez azt jelenti, hogy a tárcavezető is rájött arra, hogy a hatóságok túlzásba estek.

(Magyar Rádió, Kossuth Krónika, 2005. január 19.)

Romániában betiltották Koltay Gábor filmrendező filmjét, a *Trianont*. A nagy vihart kavart ügy kapcsán volt a hétfő reggeli Mokka vendége Koltay Gábor és Szép Gyula művelődési főosztályvezető.

– Koltay úr, ön mit tud, miért akarták betiltani Romániában a filmjét?

– Egy szabályra hivatkoztak, hogy azokat a filmeket lehet csak vetíteni, amiket valamilyen felsőbb hatóság lajstromba vesz. Ez azoknak az ügye, akik ezt szervezték, az Erdélyi Magyar Ifjaké. Én azt gondolom, hogy ez inkább csak egy hivatkozási alap. Kolozs-

váron, az első vetítésen nagyon sokan voltak, ahonnan a jelentések azon nyomban a kultuszminiszter asszony tájékán landoltak és ő kezdeményezte ezt az elképesztő intézkedés-sorozatot. A belügyminiszteren keresztül a rendőrség közbeavatkozását kérte a vetítések felderítése illetve leállítás ügyében. Magyarországon 1990 óta ilyen jogszabály nincsen. Ha egy film elkészül és valahol azt vetíteni, és arra közönséget toborozni lehet, akkor azt mindenki büntetlenül és rendőri intézkedés nélkül megteheti. Románia még nem tart itt. Azt gondolom, hogy Trianon természetesen érzékeny kérdés volt és érzékeny kérdés lesz nemcsak Romániában, Magyarországon is.

(telefoninterjú) Szép Gyula RMDSZ művelődési főosztályvezető: Sajnos, nem láttam a filmet. Nagyon sokat érdeklődtem az ügy iránt. Sajnálatos eset, hogy a román társadalom még mindig nagyon érzékeny a Trianon szó hallatára is. Éppen ezért jobban körül kellett volna, hogy tekintsenek a vetítések szervezői és megnézzék, milyen törvényes előírások vannak. Anélkül, hogy tartalmilag is kivizsgálták volna a filmet, én is úgy tudom, hogy a film nem tartalmaz semmilyen románellenes elemet, utalás sincs ilyesmire.

– Koltay úr, épp azért, mert Trianon egy érzékeny pont, nem kellene-e egy film bemutatása előtt főleg Romániában nagy körültekintéssel eljárni? A forgalmazó hibázott, amikor nem kérte meg ezt az engedélyt? Mert ha megkéri az engedélyt, ön is jobban jár, hiszen a filmjét nyugodtan bárhol nézhetik.

– Lehetséges, hogy nem tudták, vagy lehetséges, hogy arra gondoltak, hogyha ezt az engedélyt megkéri, akkor önmagában a Trianon szó annyira idegesítő, hogy ezt az engedélyt úgysem kapják meg. Hogyan lehetséges az, hogy tizenöt évvel a közép-európai rendszerváltozások után még ilyen cenzúra létezik? Romániában ilyen értelemben nagyon erőteljes cenzúra van. Ha Románia 2–3 év múlva ugyanúgy az Európai Unió tagja szeretne lenni, ahol a gondolatoknak szabadon kell szárnyalniuk, nem lehet minden könyv, minden film, minden gondolat mellé rendőrt állítani. A XX. század történelméről végre valahára őszintén kellene beszélnünk, benne az ösbűnről, Trianonról. Ami az egyik országnak – nekik óriási örömforrás, mivel hatalmas területet kaptak –, az egy szomszédos országnak, nekünk, történelmünk legnagyobb tragédiája.

(M. Kiss Csaba beszélgetése Koltay Gáborral,
TV2, reggeli műsor, 2005. január 19.)

Az eset kapcsán a huszonegyedik századi európai uniós álmokat dédelgető román közvéleménynek legalább három tanulságot kellene mindebből levonni:

1.) Ne zárkozz el az önvizsgálat, a saját múltadat mítoszok nélkül, minél objektívebb megismerésre való törekvés elől.

2.) Ne ringasd magad a hatalmi pozíció, a felsőbbrendűség képzele nyújtotta kéjes önámításba, mert egy idő után a testre szabott mellény nagyon károsan kezd lötyögni rajtad... Inkább próbáld beleképzelni magad a másik, nem hatalmi helyzetben élő nemzeti közösség bőrébe, és úgy viselkedni vele szemben, hogy ne piszkáld fel annak történelmi sebeit. Ami másnak fáj, azt te úgysem vagy képes erőszakkal megtiltani, elfeledtetni.

3.) Eszményi helyzetben szükségét éreznéd egy második tordai országgyűlés megtartásának, amelyen végre a mai európai szellemiség jegyében lehetne kimondani, hogy Románia minden lakosa, nemzetiségre, vallásra, és bármi másra való tekintet nélkül egyenlő jogokkal és esélyekkel rendelkezik. Hiábavalóak az alkotmányban foglaltak, ha a romániai valóság hagyományosan mást tükröz.

Annak ellenére, hogy most éppen nincs választási kampány, a román politikai elit ismételen levizsgázott a magyar kártya hamis forgatásával. Ideje lenne, hogy a román közgondolkodás a maga akaratából és erejéből zárkózzon fel a nemzetközi szemléletváltáshoz, hogy jó irányba befolyásolhassa a mindenkori hatalmat. Ehhez viszont a *Trianon*-filmek kategóriájába tartozó alkotásokat, dokumentumokat kellene megismernie, elviselnie, és azokkal a világról kialakított nézetét, saját kultúráját, történelemszemléletét kellene edzenie és gazdagítania. Az ország valamennyi lakójának előnyére a tordai országgyűléshez hasonló elvek kimondására lenne szükség. Minél hamarabb, annál jobban.

(Ördög I. Béla írása,

Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 14.)

Nem láttam a filmet. Nem azért, mert nem engedték, csupán nem volt alkalmam elmenni a vetítésre. Most már meg sem nézhetném. Már nem engedik. Letiltották. Érzékeny lelkekre hivatkozva. És büntették azokat, akik „engedély” nélkül le merték vetíteni.

Mindenki tudja, miről van szó: a jelenkori történelemnek egy számunkra, magyarok számára sorsfordító korszakát bemutató filmről. Ehhez még ma, a 21. század elején, majdnem száz év távlatából sem szabad hozzányúlni, mert érzékeny lelkek sértve érzik magukat. Pedig ezek tények, bizonyítottan megtörtént dolgok. A „Trianon” szót még ma is csak suttogva lehet kiejteni. Pedig azóta a harmadik nemzedék is belenőtt a felnőtt korba, mégis még mindig tekintettel kell lennünk mások érzékenységre. Csakhogy az mindig gyanús, ha valaki valamire túl érzékeny. Mert ugye az „ősi mesterséget” művelők sem szeretik, ha kuplerájt emlegetnek. Nekünk azonban nem szabad érzékenynek lennünk, amiért életünk a történelem szeszélye következtében olyanná alakult, amilyen. Bele kell törődnünk és ráfognunk mindent a „rossz politizálásra”. Hát beletörődtünk.

Viszont a történeteket, a tényeket mégis ismerni kellene. Azokat a tényeket, amelyeket itt és a többi elcsatolt részekben az iskolákban soha nem tanítottak, szintén az érzékeny lelkerekre hivatkozva. Nálunk nincs cenzúra, mondják. De azért, hogy mit nézhetünk meg és mit nem, csak cenzúrázhatják.

Nem néztem meg a filmet, mert ismerem történelmünk ezen szomorú korszakát. De azok, akik nem ismerik, vagy „félre” ismerik, meg kéne nézzék. Éppen ideje lenne szembenézni közelmúltunk történelmével. Mindkét oldalon.

(B. É. írása,

Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 15.)

Szerintem most már komolyan fontolóra kellene venni, hogy tartóztassák le Trianont. Vessék tömlőcbe, és punktum. Életfogytig. Ha kilencvenben Bolyai is csak hajszál híján úszhatta meg ép bőrrel a hodákiak kultúrkommandóját, akkor ez a mostani gyerekjáték lesz. Trianont nyilván a határnál kell lefűlelni, amint épp elhagyná az országot. Meglógna külföldre, mert ott jobban szeretik. Itt viszont már nagyon sok van a rovásán. Most épp egy illegális dokumentumfilmben illegette magát, melyet illegálisan vetítettek le illegális érdeklődők előtt. Ha jól értem a román művelődési miniszter álláspontját. Arról nem beszélve, hogy a filmben Trianon illegális véleményt fogalmaz meg, mintegy butítja a már különben is elbutított hallgatóságot. Hogy a hallgatóság máskülönben aligha lehet okos, mert hiteles történelmi ismereteket saját népéről, nemzetéről alig szerezhet (például az iskolában), az már senkit sem zavar. Főként nem a művelődésieket. Mint ahogy nem zavarják a magyartalan tankönyvek, a tükörfordítások, a tudás ilyen-olyan monopolizálása. A lényeg, hogy a hallgatóság Trianonnal legyen tisztában, azt lehetőleg egy szemszögből, az elvárt, a kíváncsok oldalról lássa, vagy ha mégse, akkor legalább ne járjon illegális vetítésekre. Mivel ez alig lehetséges, már csak egyetlen járható út marad, amit már említettem: a börtön. Ott fog elrohadni Trianon. Én személy szerint nem sajnálom, bár a saját mumusaimat szeretném saját kezűleg börtönbe vetni, de a román hatóságok éberségét még a szimbólumok sem játszhatják ki. Se szellem, se tábla. Azzal persze nem számol, hogy mindez ellenkezéssel, daccal jár, hogy ettől az illegális Trianonnak ad absurdum egyre több rajongója lesz. De hát nem is baj, legalább addig is otthon érezhettük magunkat egy kissé.

(Papp Sándor Zsigmond írása,

Krónika [Kolozsvár], 2005. január 17.)

Nem kellene elcsodálkoznunk Koltay Gábor *Trianon* című filmjének fogadtatásán a román hatóságok részéről, de azon az elutasító magatartáson sem, ahogyan a baloldali-liberális magyarországi hatalomnak és a gazdasági érdekszövetségnek alárendelt közszolgálati média és a mozihálózatok fogadták. Nincs miért csodálkoznunk, hiszen erről szól a film. Erről a furcsa, sokak számára érthetetlen, ördögi ravaszsággal és leleményességgel manipulált Közép-Kelet-Európáról rántja le a leplet.

Persze nem mindenkit ugyanaz zavar a filmben. A mindenkori román hatalom viselkedése a *Trianon*-témától érthető: az Erdélyi Iskola által koholt hamis román nemzettudat *Trianon* óta olyan tökélyre emelkedett, hogy összeegyeztethetetlen bármilyen, ettől eltérő felfogással, a történelmi igazsággal. A politikai hatalomnak alárendelt román történetírás az elmúlt évszázadban a dákoromán kontinuitás elméletére alapozva olyan történelmet állított elő, amely szinte semmiben nem egyezik a környező országok, közöttük Magyarország történészeinek kutatásaival. Az Erdélynek Romániához csatolását megindokoló román történelemhamisítás nem fér meg semmiféle olyan tétellel, amely ettől a szemlélettől elüt. A *Trianon*-film közellenséggé való kikiáltásának fő indoka tehát ez. Másik „bűne” a számonkérés, a békediktátum idején tett román vállalások be nem tartásának tényszerű bemutatása. A harmadik pedig a film befejező részének továbbgondolkodásra készítő megállapítása, miszerint a magyarság helyzete a kommunista rendszerek kelet-európai bukása után sem oldódott meg, egyik utódállam sem biztosítja a területén élő magyar nemzeti közösség önrendelkezési jogát.

A magyarországi hatalmat, másféleképpen bár, de ugyanez zavarja. A film a dokumentumfilmek sémájától eltérően nem elégszik meg az adott történelmi esemény (esetünkben a trianoni békediktátum) bemutatásával, hanem előzményeit és következményeit is taglalja. Ez pedig igen kényelmetlen a nemzetközi globalizációt tökéletesen kiszolgáló mai magyar kormánypártok számára. Akik a maguk során igen jó kapcsolatot ápolnak a romániai magyar nemzeti közösség önrendelkezési jogát megtagadó román politikusokkal. A főbaj mégis más: a filmben megszólaltatott Duray Miklós például aggodalommal szemléli a kelet-európai rendszerváltásokat. A jeles felvidéki politikus amerikai és nyugat-európai titkos forgatókönyvet sejtet a kommunista rendszerek átmentése és szalonképesé tétele mögött. (Ő mondja ki, hogy Amerika tiltakozott leginkább, amikor a csehek tíz éven át törvényt tartották távol a hatalomtól a volt kommunista nomenklátúra tagjait. Vajon miért?)

Mind Romániában, mind Magyarországon a *Trianon*-film legnagyobb bűne az, hogy továbbgondolkodásra sarkall. A kiszolgáltatott kis országok mögött álló gazdasági nagyhatalmak és azok helytartói tiltakoznak a nemzettudat felébresztése ellen. Ami nem a globalizált világ célját szolgálja, az tűzzel-vassal irtandó szélőszeg.

Ilyesmi az ő szemükben a *Trianon*-film is.

(Makkay József írása,
Erdélyi Napló [Kolozsvár], 2005. január 18).

Németh Zsolt a Kolozsvári Polgármesteri Hivatalban Emil Boc polgármesterrel pénteken egyórás beszélgetést folytatott. A megbeszélésen pártpolitikai kérdésekről is szót ejtettek, hiszen a feleket ideológiai rokonság is összeköti.

Németh Zsolt gratulált Kolozsvár polgármesterének az előjárói tisztség megszerzéséhez és az általa vezetett Demokrata Párt választási győzelméhez. Megjegyezte, örömmel tölti el, hogy Kolozsváron érezhető a változás hangulata. Példaként azt említette, hogy Márton Áron püspöknek nemsokára szobrot állítanak a főtéren.

A magyar politikus szerint Kolozsvárnak kiemelkedő szerepe van Erdély fejlődésében, Románia EU-csatlakozását követően az egész térség számára fontos tényező lesz. Hozzátette, a Fideszt az is derűlátással tölti el, hogy rendszerváltó szemlélet tapasztalható Romániában. Remélik, hogy a romániai tapasztalatokat a következő magyarországi választásokon ők is hasznosítani tudják.

(Szabadság [Kolozsvár], 2005. január 15.)

Németh Zsolt, a Fidesz külügyére minapi kolozsvári tárgyalásain mélyen hallgatott arról, hogy a román szervek törvénytelen hajtóvadászatot indítottak a *Trianon*-film erdélyi terjesztői ellen. Mellesleg az Országgyűlés külügyi bizottsága elnökéről, esetleg a külügyi tárca várományosáról van szó, a határon túli ügyek megfellebbezhetetlen szakértőjéről.

Persze emlékezhetünk: az ellenzéki politikus tavaly tavasszal fideszes létére még a kettős állampolgárság ellen (!) agitált Erdélyben, nem kevesek felháborodására. (...)

Németh magatartása már azért is felelőtlen, mert a Gyurcsány-kurzus, ahogy más ügyekben, ezúttal sem tesz semmit az erdélyi és bármely magyarok zaklatása, megfélemlítése ellen, sőt... Emlékezzünk Bayer Zsolt, vagy Toroczkai László diktatórikus kitiltására Erdélyből illetve Délvidékről. Ilyenkor tölthetné be hivatását a Fidesz.

Románia, mint Uniós-érett demokrácia? Münchhausen báró is megirigyelhetné az efféle képtelenségek terjesztőit. A Ceaușescu-rezsim szellemét idéző hatósági fellépés önmagáért beszél, az etnodiktatúra ma is létezik!

Aki magyar politikusként az erdélyi magyarság érdekében tett komoly engedmények és ellentételezések nélkül (területi és gazdasági autonómia, állami magyar egyetem, az elrabolt javak visszaadása) támogatja Bukarest EU-csatlakozását, az a legrosszabb bizonyítványt állítja ki magáról.

(Nemzetőr [Budapest], 2005. január 19.)

Benkei Ildikó Németh Zsolttal, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának fideszes elnökével beszélgetett.

– Elfogadhatatlannak tartjuk azt, hogy fülénél fogva előrángatott érvekkel próbálják megakadályozni a Trianon-filmnek az erdélyi magyarok számára történő bemutatását. A kirívóan magas büntetések pedig, amelyekkel a szervezőket, magánszemélyeket illettek, vésszesen idézik azt a Ceaușescu-féle diktatúrát, amikor durva módon korlátozták a véleménynyilvánításnak a szabadságát, az alapvető emberi és politikai szabadságjogokat. Jogi értelmezésem szerint ugyanakkor a román jog sem ad lehetőséget arra, hogy ilyen módon korlátozzák a filmnek a bemutatását. Templomban történő vetítés, vagy egy művelődési házban történő vetítés nem azonos egy moziban történő vetítéssel, tehát én azt hiszem, hogy ki kell használni a romániai jogorvoslati lehetőségeket és hogyha nem sikerülne megfelelő jogorvoslatot Romániában elérni, akkor az alapvető emberi jogsérelmeknek a mintájára a strasbourgi bíróságig is lehet vinni az ügyet. A magyar kormánynak föl kell emelnie a szavát ebben a kérdésben, az emberek alapvető szabadságjogának gyakorlása védelmében. Némileg reményre ad okot, hogy a román miniszterelnök budapesti látogatásán is kételyeinek adott hangot a *Trianon*-film bemutatásával kapcsolatban alkalmazott román eljárás miatt. Romániában egy rendszerváltó politikai szemlélet került kormányra, egy posztkommunista politikai alternatívával szemben, és itt az első időszakban különösen fontos, hogy mind az erdélyi magyarság, hiszen kormányerő az RMDSZ, mind pedig Magyarország egyértelművé tegye, hogy mi az a magatartás, amit a maga részéről nem tud elfogadni.

(Benkei Ildikó beszélgetése Németh Zsolttal,
Kossuth Rádió, Vasárnapi újság, 2005. január 23.)

A Trianon című film erdélyi bemutatósorozata miatt indított hatósági vizsgálódással kapcsolatban interpellálja Somogyi Ferenc külügyminisztert a magyar Országgyűlésben Németh Zsolt fideszes képviselő. A Fidesz–MPSZ képviselőcsoportja nevében be-terjesztett Van-e véleménynyilvánítási szabadság az EU-csatlakozás küszöbén álló Romániában? című levélben a honatya arra kér választ, hogy milyen intézkedéseket tett vagy tervez a magyar diplomácia a román hatóságok eljárása nyomán. „Ezek a hatósági megnyilvánulások egyértelműen az egész magyar közösség megfélemlítését szolgálják, a véleménynyilvánítási szabadság súlyos megsértését jelentik, és elfogadhatatlanok egy demokratikus, az Európai Unióba igyekvő ország hivatalos szervei részéről.

Mivel a határon túli magyarok érdekeinek védelme az alkotmányból eredő kötelesség, azt kérdezem Öntől, miniszter úr, milyen lépéseket tett, illetve tervez a magyar kormány kétoldalú, illetve európai fórumokon?" – tartalmazza az Országgyűlés külügyi bizottságának elnöke által Somogyi Ferenc tárcavezetőhöz címzett levél.

(Krónika [Kolozsvár], 2005. január 24.)

A Magyar Nemzet Online megkereste a Külügyminisztérium szóvivőjét, akit arról kérdezett, hogy a magyar kormány kíván-e diplomáciai lépéseket tenni az ügyben, ám Polgár Viktor közölte: a magyar kabinet már tett lépéseket a film ügyében és pozitív visszhangra talált. Răzvan Mihai Ungureanu román külügyminisztert a napokban tett magyarországi látogatása során arra kérte Somogyi Ferenc külügyminiszter, hogy a *Trianon*-film romániai vetítését ne kezelje szigorú adminisztrációs ügyként és a politikus nem volt elutasító – mondta Polgár Viktor.

(Magyar Nemzet Online, 2005. január 20.)

Gál Kinga, európai parlamenti képviselő sajtóközleménye
EU-Románia Parlamenti Vegyesbizottság Alelnöke

Sajnálattal nyugtáztam a román hatóságok '89 előtti időszakot idéző eljárását egy magyar történelmi dokumentumfilm vetítése kapcsán, néhány héttel az európai csatlakozási tárgyalások lezárása után és röviddel a csatlakozási szerződés aláírását megelőzően. Az intézkedések a legalapvetőbb egyéni jogokat, a kultúra és a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozzák, ezért európai parlamenti képviselőként fontosnak tartom felhívni mind az Európai Parlament, mind a Bizottság figyelmét az eseményekre.

Elfogadhatatlan az eljárásorozat, amelynek a civil szervezetek, a protestáns egyházak intézményeinek tagjait és vezetőit vetették alá Erdély nagyobb városaiban (Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda, Székelyudvarhely) 2005. január 7. és 14-e között. Rendőrségi eszközökkel megfélemlítették, kihallgatták és aránytalanul magas pénzbüntetéssel sújtották őket, csupán azért, mert részt vettek és/vagy helyet adtak a már Magyarországon filmszínházakban, magyar köztelevízióban sugárzott történelmi dokumentumfilm levetítésének, azokban a városokban, ahol a nagyobb arányú helyi magyar közösség érdeklődésére számíthattak.

Az erdélyi fiatalok civil kezdeményezését nagy érdeklődés övezte – így még felfoghatatlanabb, hogy '89 előtti diktatórikus módszerek alkalmazásával (áramszünet, rend-

őrségi megfélemlítés) igyekeztek meggátolni a filmvetítést, például Marosvásárhelyen. Ahol a filmet le tudták vetíteni, a román hatóságok még a vetítésnek helyszínt adó protestáns egyházat is zaklatták arra a törvényre hivatkozva, amely a hivatalos filmszínházakra érvényes.

Mindez gyökeres ellentétben áll az EU alapelveivel, mint a véleménynyilvánítás szabadsága, a közösség számára biztosított békés gyülekezési szabadságjog és az egyházak életének függetlensége. Az eset a lassan fejlődő romániai civil társadalom és civil kezdeményezések elleni indokolatlan fellépésnek minősíthető, amely legkevésbé fogadható el egy magát liberálisnak nevező kormánytól.

A véleménynyilvánítás szabadsága az Európai Emberi Jogok Egyezmény 10. cikkelye szerint egyforma joga többséghez és kisebbséghez tartozó egyénnek. A kultúra szabad áramlása megillet mindenkit, a romániai magyar közösséget is, hiszen ez az egységes európai eszme lényege.

Brüsszel, 2005. január 25.

Összeegyeztethetetlen az európai demokratikus normákkal, és sérti az egyetemes emberi jogi normákat a román hatóságok reagálása a trianoni békeszerződésről szóló film romániai vetítése kapcsán – hívta fel Schöpflin György egyetemi tanár az EU parlament-jének a figyelmét Koltay Gábor művének romániai fogadtatására tegnap.

(Magyar Nemzet, 2005. január 28.)

A *Trianon* című film nyilvános vetítését a romániai hatóságok nem engedélyezik. A bulvársajtó, a kereskedelmi televíziók, a Kossuth rádió Vasárnapi újság című műsora szelőlőzteti az „ügyet” abban reménykedve, hogy nemzetközi botrányt kavarhatnak. Nem veszik figyelembe, hogy a film betiltása a románok belügye, amelybe nem illik beavatkozni. Akár tetszik, akár nem, a film betiltása az ottani cenzorokra tartozik.

A problémát nagyon egyszerűen meg lehetne oldani: tűzze műsorra a Duna Televízió (végül is ezt a televíziót elsősorban a határon túl élő magyarok tájékoztatására alapították) és természetesen az MTV közszolgálati adó is. Ahhoz pedig, hogy ki milyen tévéadást néz akár belföldön, akár külföldön, senkinek semmi köze nincs. Nem lenne jó, ha egy film betiltása miatt egyesek nemzetközi botrányt kavarnának.

(Ferenczi József írása,
Magyar Hírlap, 2005. január 28.)

A *Transindex* romániai magyar internetes újság híradása szerint Koltay Gábor *Trianon* című filmjét bemutatja egy román televíziós csatorna, az Antenna 1. A tiltott filmalkotást az egyik legnépszerűbb romániai televíziós személyiség, Marius Tucă műsorának részeként láthatja majd az erdélyi magyar és román közönség, amely már február első hetében véleményt alkothat a sokat és sokszor vitatott műről.

(Magyar Nemzet, 2005. január 27.)

Bombahírként robbant: az Antenna 1. román televíziós csatornán február első hetében bemutatják Koltay Gábor *Trianon*-filmjét, és Marius Tucă nagy nézettségű vitaműsorának fókuszába helyezik a dokumentumfilm erdélyi vetítése körül elmérgesedő, nemzetközi szintekre is átsapó botrányos bonyodalmakat.

Eleve borítékolható, hogy a film nézettsége rekordot dönt. A román néző először kerül szembe a sajátjától elütő *Trianon*-szemlélettel. A tévéközvetítés magyar követője a film körül kialakult politikai hercehurca miatt is felcsigázott érdeklődéssel várja a félszáz évig a Kárpát-medence egészében tabu témaként kezelt, nemzeti közösségének gondolkodó rétegeiben lelki traumává kövesedett történelmi elemzést.

Mindez néhány héttel Románia európai csatlakozási tárgyalásainak sok jóindulattal és elnézéssel megesett lezárása után történik, amelyet a magyar kormányzat és a Kárpát-medencében élő magyarság támogatott.

Mikor az ország súlyos hitelvesztése, negatív nemzetközi megítélésének eszkálációja elkerülhetetlennek tűnt, akkor egy remek belpolitikai huszárvágással – a *Trianon*-film országos vetítésével – a kényes és kellemetlen fejlemények védhetővé váltak, és a felajzott kedélyek megnyugtathatónak tűnnek. Ha készül is egyáltalán bármilyen jelentés az erdélyi filmvetítést kísérő és ezt megakadályozó jogsértésekről, a nagy nézettségű műsorba iktatás, és a történetek „kibeszélésének” ténye többé nem kerülhet meg – és nem is kell megkerülni. Annál is inkább, mert a remek belpolitikai diplomáciai fogáson túl a filmvetítés valóban értékközvetítő, a közgondolkodást esetleg jó irányba elmozdító cselekedet, a „rendezni végre közös dolgainkat” jegyében megtett fontos lépés.

A *Trianon*-film kapcsán felfelől és ez idáig elvarratlan szál, a filmvetítéseket szabályozó törvény alig minősíthető balek rendelkezései, amelyek alkalmazásának általánosítása esetében abszurd és kaotikus állapotok alakulnának ki, gyakorlatilag megbénulna a filmforgalmazás.

Természetesen örülök, hogy úgy tűnik, mégiscsak győz a józan ész, azaz egy filmet nem betiltani kell, főleg nem rendőröket rákölteni, hanem biztosítani kell számára a legteljesebb nyilvánosságot. Ez a demokrácia, a vélemény és szólásszabadság alapja. Az Antenna 1. nevű országos román televízióból egész Románia, a másfél milliós erdélyi magyarság megismerheti a filmet, amely meggyőződéseim, hogy nem felesleges érzelmeket és indulatokat fog kiváltani, hanem hozzá fog járulni ahhoz, hogy elkezdődjék egy köntörfalazás nélküli, őszinte beszélgetés és közös gondolkodás a trianoni trauma XXI. századi feloldásának lehetőségeiről.

Más kérdés, hogy a rendőrségi vizsgálatokat – amelyek a mai napig folynak – be kellene fejezni, s a pénzbüntetések után benyújtott fellebbezéseknek helyt kellene adni. Továbbá a benyújtott kérvény alapján a hivatalos szerveknek engedélyezni kell, hogy a *Trianon*-filmet a továbbiakban minden retorzió nélkül bárhol vetíthessék. Ennek megtagadása a televíziós sugárzást követően eléggé anakronisztikus helyzetet eredményezne.

Meglehetősen valószínűtlen, „szürreális” helyzet alakult ki a román televíziós csatorna döntését követően. Ugyanis a filmet előbb vetítik egy román országos csatornán, mint a magyar közszolgálati televízióban. Ideje lenne eltűnődni ezen, hiszen a filmsorozat vetítését a Duna Televízió még mindig nem kezdte meg, továbbá sem a filmsorozat, de még a moziváltozat sem kerülhet az MTV műsorára. Erre is igaz a mondás: mielőtt bárki fölött pálcát törünk, nézzünk szét saját házunk tájékán.

(telefoninterjú Koltay Gáborral,
Napi Ász, 2005. január 27.)

A *Trianon*-filmet az Antenna 1 román kereskedelmi csatorna 2005. február 9-én teljes egészében sugározza. A jelentős romániai, sőt nemzetközi érdeklődést kiváltó vetítést élő televíziós beszélgetés követi, amelyen Bukarestben részt vesz Koltay Gábor filmrendező és Raffay Ernő történész.

(MTI-közlemény, 2005. január 31.)

Nyílt levél Călin Popescu Tăriceanu Úrnak,
a Román Köztársaság miniszterelnökének*

Mint bizonyára a román újságokból és televíziós hírekből már értesült róla, Mona Muscă kulturális miniszter asszony intézkedése folytán országos botrány keletkezett *Trianon* című dokumentumfilmünk erdélyi vetítéssorozatával kapcsolatban. Kérjük Miniszterelnök Urat, hogy az ügyet vizsgálta ki, és segítsen abban, hogy a filmet félelem nélkül lehessen vetíteni, és az semmiféle szankciót ne vonjon maga után.

Tavaly június 5-én mutatták be a budapesti és más magyarországi vetítőhelyek 128 perces dokumentumfilmünket, valamint jelenleg is sugározzák a Hír TV-ben *Velünk élő Trianon* című tizennégy részes filmsorozatunkat, amelyekben köztisztviselő, jeles szakemberek, közéleti személyiségek elemzik a versailles-i békerendszer és ezen belül a trianoni békediktátum előzményeit, okait, az elmúlt évtizedek történéseit, valamint azt, hogy a mindenkori magyar társadalom miként viszonyult ehhez a kérdéshez. A film gondolatokat szeretne ébreszteni és minden ember figyelmét felhívni arra, közösen beszéljünk meg, vajon milyen feloldási lehetőségei vannak a trianoni traumának a XXI. század elején, az európai egységesülés időszakának politikai tendenciái közepette.

Tavaly ősszel Tőkés László püspök úr közreműködésével Nagyváradon volt a film erdélyi ősbemutatója, ezt követően több erdélyi városban és településen is vetítették az alkotást. Most is örömmel tettünk eleget ezúttal az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) megkeresésének, akik egyhetes bemutatósorozatot szerveztek január 7. és 12. között Kolozsváron, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredán, Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen. A különböző, vetítésre alkalmas termekben helyenként több száz érdeklődő előtt vetítették a filmet, amelyet beszélgetések követtek. Természetesnek tartjuk, hogy mindenütt – mint ahogyan a filmben is – őszinte gondolatcsere zajlott, semmilyen „tabu” témát nem kerültünk meg. Fegyelmezett és érdeklődő közönséggel találkoztunk, sehol sem hangzottak el a románságot akár csak

---

* Megjelent a Magyar Nemzet 2005. január 15-i számában.

áttételesen is nemzeti érzésében sértő gondolatok. Filmünkől és egész pályafutásunktól ez amúgy is idegen lett volna. Rendkívül meglepett minket a miniszter asszony intézkedése, amelyben rendőri beavatkozást kért a szervezők és a vetítőhelyek fenntartói ellen, sőt a szeredai és az udvarhelyi szervezőket pénzbüntetésben is részesítették, de más helyszínek szervezőivel is „figyelmeztető” beszélgetéseket folytattak.

Különösképpen megdöbbentettek minket a Marosvásárhelyen tapasztaltak. Amikor az eredetileg tervezett vetítőhelyiségből az óriási érdeklődés miatt a nagy múltú történelmi helyszínre, a Vártemplomba vonult át vagy ezer érdeklődő, rohamkocsik és rendőrautók jelentek meg a Vártemplom bejáratának közelében. Egyszer csak a templomban sötét lett, csak a szószéken világított a lámpa. Így nem volt más választásunk, mint a rendkívül fegyelmezett emberekkel beszélgetni, előadást tartani. Eddig még nem fordult elő pályafutásunk során, hogy egy ártatlan templomi beszélgetés után rendőrökkel kelljen találkozni.

Azt gondoljuk, hogy értelmetlen és felesleges zavarkeltésről, erődemonstrációról, félelemkeltésről volt szó, amelyet egy elhibázott, rossz intézkedés váltott ki, de a végrehajtásban is „túlreagáltak” az ügyet. Ezáltal azt a látszatot keltették, miszerint a XXI. század elején egy film vetítését hatósági-rendőri beavatkozással még mindig lehetetlenné lehet tenni. Úgy hisszük, mindez az 1990 előtti diktatórikus időkre volt jellemző. A mai globális, „átjárható” világban, az európai uniós csatlakozások éveiben a kultúrának, a gondolatoknak szabadon kell közlekedniük. Nem szabad, sőt ma már nem is illik könyveket, színházi előadásokat betiltani, filmek elkészültét vagy közönség elé kerülését megakadályozni. Amúgy sem lehet minden gondolat mellé rendőrt állítani. Magyarországnak és Romániának van mit pótolnia, hiszen közel 50 éves történelmi megkésettiséget, lemaradást kell leküzdenie, s olykor nagyon sok társadalmi feszültséget kell feloldania. Ha demokratikus világban szeretnénk élni, akkor gondolatokat, véleményeket nem lehet elfojtani, lehetetlenné tenni, ezért embereket büntetni, megfélemlíteni.

Tisztelettel kérjük Miniszterelnök Urat, hogy a miniszteri intézkedést, s ennek következményeként a túlkapasokat, fiatalokat sújtó büntetéseket vizsgálják felül, a szervezőket a vádak alól mentsék fel, s tegyék lehetővé, hogy filmünket Romániában retorziók nélkül bárki vetíthesse és megnézhesse. Találkozunk, beszélgessünk, akár vitatkozunk egymással, s közös erőfeszítéssel vessünk véget a félreértéseknek, netán az olykor tapasztalható gyűlölködésnek.

Mindkét félnek tudomásul kell vennie, hogy ami a területgyarapodás miatt az egyik félnek boldogság, az a másik fél legnagyobb nemzeti tragédiája. Senki sem kívánja, hogy tehetségtelen vagy akár rossz akaratú politikusok egykori döntései miatt az utókor legyen felelőssé téve, de azt remélni szeretnénk, hogy a váratlanul megváltozott XX. század végi közép-kelet-európai helyzetben élni tudunk a történelmi lehetőséggel.

Hiszünk abban, hogy ez a most alakuló új világ Trianon sebeit, fájdmát, tragédiáit is gyógyítani tudja. Ehhez közösen kell megkeresni a lehetőségeket. Nem tiltással, hanem a folyamatokat őszintén feltárva, megértően és igazságosan.

Filmünkkel magunk is szeretnénk ehhez hozzájárulni, még akkor is, ha önök esetleg nem minden gondolattal, megállapítással értenek egyet, de ezt nem is kívánjuk. Ne féljünk attól, ha sokan néznek meg egy filmet vagy bármilyen más kulturális-művészeti alkotást, hiszen azok a tisztánlátáshoz, a közös felismerésekhez és az erre épülő cselekvések előkészítéséhez is hozzájárulhatnak.

Bölcs, toleráns és demokratikus döntésében bízva, válaszát várva tisztelettel köszönti Budapestről:

Budapest, 2005. január 14.

Koltay Gábor
filmrendező

Dr. Raffay Ernő
történész, egyetemi tanár

(A kézirat lezárva 2005. január 31-én.)

E P I L Ó G U S

„Moartea Ungariei”

A könyv kéziratát először múlt év végén, majd – az erdélyi vetítéssorozat kapcsán kitört botrány okán – másodszor 2005. január végén zártam le. Az utolsó hír: február 9-én a román országos kereskedelmi csatorna, az Antena 1 vetíti a filmet, ezt követően pedig élő beszélgetésre, vitára kerül sor a stúdióban. A nyomda megértő segítségével február közepén néhány oldalt még hozzátehettem a kézirathoz, összefoglalva a bukaresti tapasztalatokat, íme:

A televíziós vetítés előtt és azt követően is többször felvetődött, hogy ismerve a jelenlegi román körülményeket, szellemi közállapotokat, szabad-e az *oroszlán barlangjába* menni, s kitenni magunkat a szélsőséges vélekedéseknek, becsületsértéseknek, esetleges atrocitásoknak, kiváltképp pedig a film meggyalázásának? Tudvalevő, hogy a január eleji botrány miatt Romániának Brüsszel felé bizonyítania kell, hogy a *túlreagálások* ellenére mégis csak demokratikus ország, hiszen a 22 milliós nemzet most megismerkedhet a filmmel. Másrészt az előzetes hírekből és a megfelelő helyismerettel rendelkező személyek közlései alapján úgy tűnt, hogy a titkosszolgálat, a Securitate szervezte-engedélyezte a vetítést. Ez újabb alapot teremthet számukra a szerintük létező magyarországi fasiszta-revansista-antiszemita stb. törekvések sokoldalú bemutatására, következésképp a romániai magyarok elleni fellépésekre. Azzal is tisztában voltunk, hogy a vitában – nem egészen elegáns alaphelyzetet teremtve – eleve másodszerepet szántak nekünk, hi-

szen Raffay Ernő történésszel ketten voltunk négy román meghívottal szemben, tehát a műsorvezetővel együtt hét személynek kellett osztoznia a műsoridőn. Ez ugye azt jelenti, hogy a *magyar oldal* eleve sokkal rövidebb ideig tarthatja magánál a szót, azaz kevesebb gondolatot, érvet tud majd felsorakoztatni.

Megérkezésünk délutánján Bogdán Tibor újságíróval, a Román Rádió magyar adásának munkatársával találkoztunk, akit megkértünk, hogy az esti vitára is kísérjen el minket. Ő volt az, aki kérésünkre a másnap délelőtti sajtótájékoztatót is megszervezte, s mindenben segítségünkre volt.

Február 9-én este a Hotel Caro 315-ös szobájában is együtt néztük a vetítés kezdetét, amely meglehetősen érdekes gondolatsort indított el bennünk, hiszen 85, de legkevesebb 65 éve ilyen mélységben és terjedelemben a teljes román nemzet nyilvánossága előtt nem lehetett beszélni Trianonról. Végül is ezért döntöttünk úgy, hogy vállaljuk az *oroszlánbarlangban* való szereplést. A filmmel és a vitával nagyon sok olyan tényt, érvet, gondolatot mondhattunk el, amely évtizedek óta nem hangzott el – legalábbis ekkora nyilvánosság előtt nem.

Az Antena 1 televíziós csatorna épületébe este tíz óra körül érkeztünk. Nem sokkal később rendőrök tucatjai szállták meg az épületet, mint később kiderült, egy bombariadó okán. Szerencsére semmit sem találtak. Lassan érkeztek a vita román résztvevői, Emil Hurezeanu újságíró, aki a kilencvenes évekig a müncheni Szabad Európa Rádió román szekciójában dolgozott, Cristian Tudor Popescu újságíró, az Adevarul főszerkesztője (ez nagyjából az itthoni Népszabadságnak felel meg), Ion Cristoiu újságíró, az Evenimentul Zilei egykori főszerkesztője és Florin Constantiniu történész. Marius Tucă műsorvezetésével kezdődött este fél 11 után az éjfélig tervezett, végül is majd két és fél órán keresztül tartó vita, amely időnként meglehetősen szenvedélyesre sikeredett. Amint az várható volt, a román fél sokoldalúan taglalta, hogy a film revizionista, a két világháború közötti fasiszta Magyarországon hangoztatott sérelmeket, érzelmeket, indulatokat ébreszti fel történelmi álmából, leginkább pedig árt a román-magyar megbékélésnek. A román történész kifejtette, hogy nem a múltba kell révülni, hanem előre kell tekinteni.

Mi visszautasítottuk a vádakát, különösképpen a Magyarországra utaló fasiszta jelzőt, s azzal érveltünk, hogy a 85 éves trianoni folyamat, a bé-

kés népiértés teljes körű feltárása, tehát tényekre épülő szilárd szellemi bázis nélkül lehetetlen a jövőtervezés. Kifejtettük, hogy a történelmi tényeket, egymás véleményét, álláspontját, érzelmi beállítódását tiszteletben kell tartani, hiszen a több mint százezer négyzetkilométernyi területgyarapodás Romániának érthető öröm, nekünk pedig legnagyobb nemzeti tragédiánk. A huszadik század többszöri rendszerváltozásai után az igazságtalan békediktátum huszonegyedik századi orvoslási lehetőségeit kell kidolgoznunk az egyesülni akaró Európában. Hiába lesznek útlevél nélkül *átjárhatók a határok* néhány év múlva, ha közben elfogy a magyarság, jogaikban, oktatásukban, anyanyelvük használatában korlátozzák őket, s a gyakorlatban önrendelkezésről, autonómiáról szó sem lehet.

Erdély Romániáé! – szögezték le vitapartnereink, ugyanakkor az RMDSZ a kormánykoalíció tagja, Markó Béla pedig miniszterelnök-helyettes. Milyen jogok kellenek még?

Az időnként személyeskedésbe átcsapó vita legnagyobb részében egymás melletti elbeszélés, s botcsinálta történelmi eszmefuttatások koptatták a műsoridőt, de hát ez feltehetően így is volt megtervezve. A román fél igyekezett úgy beállítani minket, mint akik szándékosan zavart akarnak kelteni Erdélyben, meggátolva a békés egymás mellett élési tendenciák kiteljesedését. Sajnos ezt támasztotta alá másnap Markó Béla RMDSZ-elnök nyilatkozata, aki egy hónap után végre megszólalt, és közölte, hogy a film gyenge, rendezőjének inkább szégyenkeznie kellene.

Várható volt, hogy a műsort követően elszabadul a pokol, s ez a román sajtóban, rádióban, televízióban be is következett. A másnapi, február 10-i sajtótájékoztatónak tervezett, de üvöltözésbe fajult *együttléten* újságírók, vagy azoknak álcázott politikai provokátorok fasisztáztak, revizionistáztak. Sokkal durvábban folytatták az előző esti televíziós vita hangnemet, alig engedve, hogy egyáltalán szóhoz jussunk. Az esti műsor közben érkezett több ezer SMS-üzenet zömének tartalma: „*Moartea Ungariei*” (Halál Magyarországra), „*Moartea bozgorilor*” (Halál a bozgorokra), *kiutasítani, likvidálni a fasiszta filmeseket...* a szavak és mondatok így szemtől szembe nagyon is valóságos fenyegetésnek tűntek. Ha így reagál a sajtó, hogyan reagálna az általa felheccelt tömeg?

Összességében mégis azt gondolom, hogy vállalni kellett a film televíziós vetítését és a vitát, mert nagyon sok olyan történelmi tény, gondolat, érv

T A R T A L O M

Mint oldott kéve, széthullott nemzetünk (NEMESKÜRTY ISTVÁN)	5

Levél az Olvasóhoz	7

E L S Ő F E J E Z E T

„MEGVÁLTOZTATHATÓ KÖRÜLÖTTÜNK A VILÁG”	9

Pap Pál beszélgetése Koltay Gáborral

M Á S O D I K F E J E Z E T

VELÜNK ÉLŐ TRIANON	55

A tizennégy részes filmsorozatban elhangzott gondolatok, versek, prózarészletek

ELSŐ RÉSZ	XIV/1.	57
MÁSODIK RÉSZ	XIV/2.	77
HARMADIK RÉSZ	XIV/3.	103
NEGYEDIK RÉSZ	XIV/4.	129
ÖTÖDIK RÉSZ	XIV/5.	151
HATODIK RÉSZ	XIV/6.	169
HETEDIK RÉSZ	XIV/7.	193
NYOLCADIK RÉSZ	XIV/8.	209
KILENCEDIK RÉSZ	XIV/9.	231
TIZEDIK RÉSZ	XIV/10.	253
TIZENEGYEDIK RÉSZ	XIV/11.	275
TIZENKETTEDIK RÉSZ	XIV/12.	293
TIZENHARMADIK RÉSZ	XIV/13.	321
TIZENNEGYEDIK RÉSZ	XIV/14.	343

A TRIANON [MOZIFILM] ÉS

A VELÜNK ÉLŐ TRIANON [TELEVÍZIÓS FILMSOROZAT] ALKOTÓI STÁBJA	366

HARMADIK FEJEZET

„EZ A FILM MINDENT KIMOND”	369
Dokumentumok, levelek, írások	

NEGYEDIK FEJEZET

„A ROMÁN HATÓSÁGOK VENDETTÁJA”	455
Botrány Erdélyben	

Nyílt levél a Román Köztársaság miniszterelnökének	503

EPILOGUS

„MOARTEA UNGARIEI”	507

Készült a Gyomai Kner Nyomda Rt.-ben,
a nyomda alapításának 123. esztendejében
Felelős vezető: Papp Lajos vezérigazgató
Tel.: 66/386-211

<http://www.lang.hu/gykner.nyomda>
E-mail: knernyomda@gyomai kner.hu

